

ГОДИШНИК

НА ФАКУЛТЕТОТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ

СКОПЈЕ 2008/2009

YEARBOOK

FACULTY OF SECURITY

SKOPJE 2008/2009

**Издавач: ФАКУЛТЕТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ
-СКОПЈЕ**

За издавачот:
Ред. проф. д-р Јанко Јакимов

Уредувачки одбор:
Вон. проф. д-р Снежана Никодиновска Стефановска
Проф. д-р Цане Мојаноски
Проф. д-р Оливер Бачановиќ
Доц. д-р Фросина Ташевска Ременски
Доц. д-р Марина Малиш Саздовска
Доц. д-р Искра Аќимовска Малетиќ
Асс. м-р Снежана Мојсоска

Главен и одговорен уредник:
Вон. проф. д-р Снежана Никодиновска Стефановска

Секретар:
Асс. м-р Снежана Мојсоска

Лектура и коректура:
М-р Елизабета Ралповска
Зоре Јосифоска

Превод на англиски:
виш лектор м-р Весна Трајковска

Компјутерска обработка:
Кемал Рушид

Печати:

“2-ри АВГУСТ С., ДООЕЛ - ШТИП

Адреса на редакцијата
Факултет за безбедност
1000 Скопје
Пош. фах 103
тел:+++ (02)2546211

Publisher: FACULTY OF SECURITY – SKOPJE

For the Publisher:
Janko Jakimov, PhD

Editorial Board:
Snezana Nikodinovska Stefanovska, PhD
Cane Mojanoski, PhD
Oliver Bachanovich, PhD
Frosina Tashevska Remenski, PhD
Marina Malish Sazdovska, PhD
Iskra Acimovska Maletic, PhD
Snezana Mojsoska, MA

Editor in Chief:
Snezana Nikodinovska Stefanovska, PhD

Secretary:
Snezana Mojsoska, MA

Proofreading:
Elizabeta Ralpovska, MA
Zore Josifoska

Translation:
Vesna Trajkovska, MA

Design and Computer Processing:
Kemal Rusid

Print:

“2-ri AVGUST S., ДООЕЛ - ШТИП

Address of the Publisher
Faculty of Security – Skopje
1000 Skopje
P.O. Box 103
tel :+++ (02)2546211

СОДРЖИНА

КРИВИЧНО-ПРАВНИ И КРИМИНОЛОШКО-ВИКТИМОЛОШКИ НАУКИ

Проф. д-р Иванчо Стојанов

СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКИ ПОМЕЃУ МАКЕДОНСКИОТ И ХРВАТСКИОТ
ЗАКОН ЗА КРИВИЧНА ПОСТАПКА ВО СТАДИУМОТ НА ГЛАВНИОТ
ПРЕТРЕС 1

Проф. д-р Јордан Спасески

ВРЕДНУВАЊЕ НА ПРЕВЕНЦИЈАТА ВО ЗАШТИТАТА НА КУЛТУРНОТО
НАСЛЕДСТВО 11

Доц. д-р Марјан Котески

СЕРИСКИТЕ УБИСТВА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА И СВЕТОТ – ПОИМ,
СТРУКТУРА, ФЕНОМЕНОЛОГИЈА И ЕТИОЛОГИЈА..... 17

Доц. д-р Марјан Николовски

КРИВИЧНОТО ЗАКОНОДАВСТВО ВО СПРАВУВАЊЕТО СО СОВРЕМЕНИТЕ
ФОРМИ НА ТЕРОРИЗМОТ..... 31

М-р Стојанка Мирчева

СОВРЕМЕНИ МЕЃУНАРОДНИ ТРЕНДОВИ И АНАЛИЗА НА ПОЛОЖБАТА
НА ЖРТВАТА ВО ПОЛИЦИСКИТЕ ПОСТАПКИ НА ГЕРМАНИЈА И НА
АНГЛИЈА И ВЕЛС..... 45

М-р Весна Стојковска

КАЗНЕНО-ПОПРАВНИ УСТАНОВИ ОД ОТВОРЕН ВИД –ПОИМ,
КАРАКТЕРИСТИКИ И ОРГАНИЗАЦИЈА..... 63

М-р Катерина Крстевска

МЕРКИ ЗА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ ПРИСУСТВО НА ОБВИНЕТИОТ ВО
КРИВИЧНАТА ПОСТАПКА - СО ПОСЕБЕН ОСВРТ НА ПОЛИЦИСКИТЕ
ОВЛАСТУВАЊА ВО РАБОТНАТА ВЕРЗИЈА НА НОВИОТ ЗАКОН ЗА
КРИВИЧНА ПОСТАПКА..... 74

Пом. асс. Јованова Наташа

СЕКСУАЛНА ЗЛОУПОТРЕБА НА ДЕЦАТА..... 91

КРИМИНАЛИСТИЧКИ НАУКИ

Вон. проф. д-р Гоце Цуклески

ШВЕРЦУВАЊЕ КУЛТУРНИ ДОБРА ОД РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА..... 107

Д-р Светлана Николоска

ПОИМ, ПОСТАПКИ И СОРАБОТКА ВО ИСТРАЖУВАЊЕТО НА ПЕРЕЊЕТО
ПАРИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА..... 112

М-р Драгана Батиќ
СТРЕС, ТРАУМА И КРИЗНИ СОСТОЈБИ..... 127

Гоце Тодоров
ПОИМ, ВИДОВИ И НАЧИНИ НА ДОЗНАВАЊЕТО НА КРИВИЧНОТО ДЕЛО
ИЗМАМА..... 136

ПОЛИЦИСКИ НАУКИ

Доц. д-р Борис Мургоски
МЕЃУНАРОДНИТЕ СТАНДАРДИ И КОМПАТИБИЛНОСТА НА
НАЦИОНАЛНИТЕ ЗАКОНСКИ ОСНОВИ ЗА УПОТРЕБА НА СРЕДСТВА ЗА
ПРИСИЛА И ОГНЕНО ОРУЖЈЕ..... 151

Доц. д-р Миодраг Лабовиќ
ИДЕЈНИ РЕШЕНИЈА ЗА РАЗВОЈОТ НА БЕЗБЕДНОСНИТЕ
ИНСТИТУЦИИ..... 164

Доц. д-р Драге Петрески
РАЗВОЈ И КАРАКТЕРИСТИКИ НА СОВРЕМЕНОТО АВТОМАТСКО
ОРУЖЈЕ..... 182

Александар Иванов, демонстратор
ЛОКАЛНАТА САМОУПРАВА И ВРШЕЊЕТО НА ПОЛИЦИСКИТЕ РАБОТИ
ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА..... 193

Младен Трајков
ПРЕВЕНЦИЈА НА НАРУШУВАЊАТА НА ЈРМ..... 205

БЕЗБЕДНОСНИ НАУКИ

Проф. д-р Никодиновска Снежана
ЗА БЕЗБЕДНОСТА - нови концепти..... 220

Доц. д-р Фросина Ташевска-Ременски
МЕХАНИЗМИ ЗА РЕШАВАЊЕ НА ЕТНИЧКИТЕ КОНФЛИКТИ..... 230

М-р Татјана Гергинова
ЗАЕДНИЧКАТА НАДВОРЕШНА И БЕЗБЕДНОСНА ПОЛИТИКА НА
ЕВРОПСКАТА УНИЈА – II СТОЛБ НА ЕУ..... 242

Пом. асс. Раде Рајковчевски
КОНЦЕПТОТ НА ЧОВЕКОВАТА БЕЗБЕДНОСТ ВО СОВРЕМЕНОТО
ОПШТЕСТВО..... 258

М-р Оливер Андонов
ЕТНИЧКИТЕ КОНФЛИКТИ И МЕЃУНАРОДНАТА БЕЗБЕДНОСТ..... 273

Гоце Аризанкоски

БЕЗБЕДНОСНИТЕ ИМПЛИКАЦИИ НА ЕТНОНАЦИОНАЛИСТИЧКОТО ПОЛИТИЧКО НАСИЛСТВО И СЕЦЕСИЈАТА ВО СВЕТОТ..... 284

ПРАВНИ И МЕЃУНАРОДНО-ПРАВНИ НАУКИ

Проф. д-р Цане Мојаноски

РАБОТАТА НА ПОЛИЦИЈАТА НИЗ ПРИЗМАТА НА ГРАЃАНИТЕ..... 297

Доц. д-р Искра Аќимовска Малетиќ

НАЧИНИ НА УПРАВУВАЊЕ СО ЈАВНИ СЛУЖБИ..... 310

М-р Весна Трајковска

„ХУМАН СООБРАЌАЈ“ ИЛИ „ТРГОВИЈА“ СО ЛУЃЕ..... 323

М-р Снежана Мојсоска

ИНВЕСТИЦИСКИ ФОНДОВИ: ПОИМ И ВИДОВИ НА ИЗМАМА КАЈ НИВ 330

Пом. асс. м-р Марија Миленковска

СТРУКТУРА НА ПОМОШТА АЛОЦИРАНА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ПРЕКУ КАРДС- ПРОГРАМАТА..... 340

Пом. асс. Јонче Ивановски

Пом. асс. Аљоша Недев

Елена Соклевска, демонстратор

АНАЛИЗА НА СТРУКТУРАЛНИ ПРОМЕНИ И РАЗЛИКИ ВО БИОМОТОРНИТЕ ДИМЕНЗИИ КАЈ ДВЕТЕ ГЕНЕРАЦИИ СТУДЕНТИ НА ФАКУЛТЕТОТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ ПО ДВЕГОДИШЕН ЕДУКАТИВЕН ТРЕНАЖЕН ПРОЦЕС..... 350

Викторија Тодоровска, демонстратор

КОДЕКСОТ НА ШИФРИ КАКО ИНСТРУМЕНТ ПРИ АНАЛИЗА НА СОДРЖИНАТА НА ДОКУМЕНТИТЕ..... 358

Д-р Срѓан Милашиновиќ, Криминалистичко-полициска академија, Белград

Д-р Желимир Кешетовиќ, Факултет за безбедност, Белград

Д-р Зоран Јевтовиќ, Факултет за култура и медиуми, Универзитет Мегатренд

Д-р Војо Лаковиќ, Академија за дипломатија и безбедност

ВЛИЈАНИЕТО НА МЕДИУМИТЕ ВРЗ ПРЕОБЛИКУВАЊЕТО НА ВОЈНАТА И ТЕРОРИЗМОТ ВО ГЛОБАЛНИОТ ПОРЕДОК..... 371

**КРИВИЧНО-ПРАВНИ И КРИМИНОЛОШКО-
ВИКТИМОЛОШКИ НАУКИ**

СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКИ ПОМЕЃУ МАКЕДОНСКИОТ И ХРВАТСКИОТ ЗАКОН ЗА КРИВИЧНА ПОСТАПКА ВО СТАДИУМОТ НА ГЛАВНИОТ ПРЕТРЕС

Резиме

Предмет на обработка во статијата се суштинските разлики помеѓу македонскиот и хрватскиот Закон за кривична постапка, и тоа во делот на главниот претрес. Компарацијата е вршена врз основа на пречистените текстови на Законите за кривичните (казнените) постапки на Македонија и на Хрватска од 2005 година, односно од 2003 година.

Трудот е поделен во три дела и тоа: воведни напомени, основни разлики помеѓу македонскиот и хрватскиот ЗКП и разлики во стадиумот на главниот претрес, односно главната расправа.

Во воведниот дел од статијата станува збор за историјата на кривичнопроцесното законодавство во двете држави, како и за мотивите од кои се раководел авторот при обработката на оваа материја.

Во вториот дел се елаборираат прашањата за фундаменталните разлики помеѓу македонскиот и хрватскиот ЗКП, и тоа како во однос на субјектите кои учествуваат во процесот, така и во однос на процесните дејства што можат да се преземат во текот на кривичната постапка.

Третиот и централен дел од статијата се однесува на разликите помеѓу овие два закони и тоа во делот на главниот претрес, односно главната расправа.

Македонскиот ЗКП го задржува концептот на главниот претрес, карактеристичен за мешовитиот тип на процес во кој се испреплетени инквизициски и акузаторни елементи. За разлика од него пак, хрватскиот ЗКП ги зајакнува акузаторните елементи на главната расправа на сметка на инквизиторните.

Клучни зборови: Македонски закон за кривична постапка, хрватски закон за казнена постапка, разлика, сличности, стадиуми, фази, подготвување, прекинување, суд, тужител, обвинет, права, обврски, пресуда и сл.

СУШТИНСКИ РАЗЛИКИ ПОМЕЃУ МАКЕДОНСКИОТ И ХРВАТСКИОТ ЗАКОН ЗА КРИВИЧНА (КАЗНЕНА) ПОСТАПКА ВО СТАДИУМОТ НА ГЛАВНИОТ ПРЕТРЕС (РАСПРАВА)¹

1) ВОВЕДНИ НАПОМЕНИ

Се до распаѓањето на СФРЈ во деведесеттите години на минатиот век, на целата нејзина територија беше во примена единствениот Закон за кривична постапка (ЗКП), како исклучива

---

¹ Називот на македонскиот закон што ја регулира материјата од областа на кривичниот процес е Закон за кривична постапка, а пак хрватскиот закон се нарекува Закон за казнена постапка, називи кои се консеквенција на околноста дали акцентот е ставен врз вината или врз казната. Централниот стадиум низ кој може да помине кривичната постапка во македонскиот ЗКП се нарекува главен претрес, а во хрватскиот ЗКП главна расправа, што не е само термилошка туку и суштинска разлика за која ќе стане збор подоцна.

надлежност на федералната држава, донесен во 1977 година, со измените и дополнувањата од 1984, 1985, 1987, 1989 и 1990 година.²

Со осамостојувањето на ексјугословенските републики и формирањето на независни држави, се пристапи кон градење на сопствени правни системи со сопствена законска регулатива.

Во тој контекст, Република Македонија својот прв Закон за кривичната постапка го донесе во 1997 година и тој досега претрпе неколку измени и дополненија.³

По бројните измени и дополненија на ЗКП на СФРЈ од 1977 година, Република Хрватска во 1997 година го донесе својот ЗКП со бројни измени и дополненија и тоа во 1998, 1999 и 2002 година.⁴

Нашата одлука за компарација на двата предметни закони за кривичните постапки пред сè се должи на фактот што обата прописи произлегоа од еден единствен правен систем, обете држави се аспиранти за влез во евроатлантските интеграции и тоа што при изработката на македонскиот Закон за кривична постапка (МКЗП) во голема мера се користени решенијата од хрватскиот Закон за казнена постапка (ХЗКП), и на крајот најбитно е што помеѓу овие два закони постојат значителни разлики во стадиумот на главниот претрес, односно главната расправа.

2) ОСНОВНИ РАЗЛИКИ ПОМЕЃУ МАКЕДОНСКИОТ И ХРВАТСКИОТ ЗАКОН ЗА КРИВИЧНА (КАЗНЕНА) ПОСТАПКА

Првата и основна разлика помеѓу македонскиот и хрватскиот Закон за кривична постапка е во нивниот назив, за што стана збор во првата фуснота.

Заедничка, пак, карактеристика на обата закони им е тоа што битно не го менуваат концептот на мешовитиот тип на процес, но прават мал исчекор напред кон англиската акузаторна кривична постапка, и тоа повеќе хрватскиот отколку македонскиот.

Во поглед на самата нивна структура, македонскиот ЗКП ја прифаќа старата, традиционалната (општ дел, посебен дел, посебни постапки), а пак хрватскиот ЗКП од својата содржина ја изоставува постапката кон малолетниците и неа ја регулира со посебен закон - Закон за судовите за младите, потоа востановува посебен третман за непресметливите лица (во зависност од тоа дали лицето било непресметливо во времето на извршувањето на кривичното дело (кд) или непресметливоста настапила по извршувањето) на начин што е донесен посебен Закон за заштита на лицата со душевни пречки.

Што се однесува до внатрешната структура на т.н. редовна кривична постапка, единствена позначајна новина е тоа што хрватскиот ЗКП ги излачува мерките за обезбедување присуство на обвинетиот во кривичната постапка во неговиот посебен дел и ги систематизира во општиот дел со образложение дека тие доаѓаат до примена не само во претходната постапка туку и низ сите стадиуми на процесот.⁵

Првостепеното судење во кривичните предмети, според македонскиот ЗКП, е ставено во надлежност само на основните судови, поделено меѓу нив на основна и проширена, а се во зависност од големината на судот, т.е. од големината на подрачјето што го покриваат. Според хрватскиот ЗКП, тоа им е доверено на општинските и жупанските судови, како и досега.

Јавниот обвинител (ЈО), како и досега, во обата закони ја задржува основната функција да ги гони сторителите на казнени дела со можност да презема одредени извиди т.е. криминалистичко-оперативни дејства во предистражната постапка насочени кон откривањето на казненото дело и сторителот во обем поголем во хрватскиот ЗКП.

---

² Службен лист на СФРЈ, бр. 4/77, 74/84, 14/85, 74/87, 57/89 и 3/90 година.

³ Службен весник на РМ, бр. 15/97, 44/2002 и 72/2004 година.

⁴ Народне новине, бр. 110/97, 27/98, 58/99 и 112/02 година.

⁵ Давор Крапац, Закон о казненом поступку, треће издање, Денона, Загреб 2000 година, стр. 37-38.

Процесната положба на приватниот тужител и на оштетениот како тужител со донесувањето на македонскиот и хрватскиот ЗКП не претрпе речиси никакви измени.

Положбата на оштетеното лице со казнено дело во двата закона во извесна мера е подобрена, но не до степен на странка во процесот.

Во значителна мера му е подобрена процесната положба на обвинетиот, особено со решенијата на хрватскиот ЗКП, за докажувањето на својата невиност во текот на целата кривична постапка и посебно на главниот претрес.

Обата закони ги прошируваат правата на бранителот и тоа како во текот на кривичната постапка, така и во предистражната постапка, со можност да присуствува на оперативните и процесните дејства, да ги разгледува списите и предметите прибрани во предистражната и во кривичната постапка, да контактира со државните органи и други правни лица со цел поуспешно да ја подготви одбраната и сл.

Министерството за внатрешни работи (МВР) добива нови овластувања, но и нови задачи особено кога се во прашање организираниот криминал и корупцијата со конституирање посебни истражни мерки (македонскиот ЗКП), односно со мерките за привремено ограничување на уставните права (хрватскиот ЗКП).

Во обата закони е проширен репертоарот на мерките за обезбедување присуство на обвинетиот во кривичната постапка со воведувањето на т.н. други мерки за обезбедување присуство на обвинетиот во кривичната постапка (македонскиот ЗКП), односно со востановувањето на мерките на претпазливост (хрватскиот ЗКП).

Главната расправа, според хрватскиот ЗКП, во значителна мера ги губи инквизиторните елементи, а ги зголемува расправните т.е. контрадикторните елементи.

Во поглед на основите за вложување на правни средства, обата закони ги прошируваат, на пример, и врз случаите кога при донесувањето на пресудата се користени докази што со закон се забранети, односно основи кои се резултат од ратификувани меѓународни договори од областа на заштитата на човековите права и слободи.

Хрватскиот ЗКП конституира и нов вонреден правен лек - ревизија со која се напаѓаат одлуките на судовите на поранешна Југославија, донесени во процесите против сторителите на политички казнени дела.

3)РАЗЛИКИ ВО СТАДИУМОТ НА ГЛАВНИОТ ПРЕТРЕС, ОДНОСНО ГЛАВНАТА РАСПРАВА⁶

- ПОДГОТОВКИ ЗА ГЛАВНИОТ ПРЕТРЕС -

Во поглед на прашањето за подготвувањето на главниот претрес (ГП), односно главната расправа, не постојат битни разлики помеѓу двата закони.

Меѓутоа, хрватскиот ЗКП во чл. 308 ст. 1 т. 2 дава можност за запирање на кривичната постапка во фазата на подготвување, не само поради откажувањето на јавниот обвинител од гонењето туку и поради, како што вели Законот, неспорното утврдување на постоењето пречки за продолжување на постапката, а тоа се: ако постапката е водена без овластен тужител; ако немало предлог или ако овластеното лице се откажало од предлогот за гонење; ако обвинетиот за истото дело веќе е правосилно осуден, ослободен од обвинението или постапката против него е правосилно запрена со решение; ако обвинетиот со акт на амнестија или помилување е ослободен од гонење или кривичното гонење не може да се преземе поради застареност; или ако постојат други околности што го исклучуваат кривичното гонење. Всушност, овде се работи за запирање на кривичната постапка во фазата на подготвување на главниот претрес од истите оние причини од кои по неговото завршување судот донесува пресуда со која се одбива

---

⁶ Текот на главниот претрес, односно главната расправа во понатамошните наши излагања ќе оди по оној редослед што е утврден во македонскиот ЗКП.

обвинението. Ползата од еден ваков пропис во хрватскиот ЗКП е очигледна. Имено, на овој начин се намалуваат трошоците сврзани со држењето на главниот претрес, а кои не се баш така мали особено ако повеќе пати доаѓа до негово одложување и прекинување, се забрзува постапката со прескокнувањето на целиот претрес, на кој начин странките доаѓаат побрзо до правдата, а крајниот резултат т.е. процесниот ефект е рамен на оној и кога во таквите случаи би се одржал главниот претрес.

- ГЛАВЕН ПРЕТРЕС -

1) ЈАВНОСТ НА ГЛАВНИОТ ПРЕТРЕС

Еден од основните принципи на кривичната постапка е начелото на јавност. Познато ни е дека тоа најмногу доаѓа до израз во текот на главниот претрес. Ползата од неговата примена во стадиумот на главниот претрес несомнено е голема. Меѓутоа, во одредени случаи, таксативно наброени во законот, доаѓа до исклучување на јавноста.

Како македонскиот ЗКП така и хрватскиот, ги набројуваат случаите во кои доаѓа до исклучување на јавноста од главниот претрес со тоа што на прв поглед изгледа дека хрватскиот ЗКП содржи еден основ повеќе за исклучување на општата јавност од претресот, а тоа е заштитата на безбедноста и одбраната на Република Хрватска, основ што, според нас, може да се подведе под точката чување тајна, предвиден во чл. 304 од македонскиот ЗКП.

Втората битна разлика помеѓу овие два закони во овој дел од главниот претрес се состои во околноста што македонскиот ЗКП не допушта вложување посебна жалба против решението со кое се исклучува јавноста од главниот претрес (чл. 306 ст. 2), за разлика од хрватскиот кој допушта таква можност, со напомена дека таа не го задржува решението од извршување (чл. 295 ст. 2).

2) РАКОВОДЕЊЕ СО ГЛАВНИОТ ПРЕТРЕС

Според обата закони, раководната улога на главниот претрес и понатаму е во надлежност на претседателот на советот, односно на самиот совет.

Меѓутоа, хрватскиот ЗКП во чл. 315 каде што зборува за редоследот на текот на главниот претрес и евентуалните негови отстапувања, изречно вели дека обвинетиот што го оспорил основот на обвинението или оспорил одделни негови точки, не може да биде испитан пред завршувањето на доказната постапка. Имено, овој закон го раздвојува моментот на испитувањето на обвинетиот кој по сите точки од обвинението се изјаснил како виновен од испитувањето на оној обвинет кој го оспорил обвинението или некоја негова точка.

Обата закони, начелно, го забрануваат филмското и телевизиското, а хрватскиот и другите снимања на главниот претрес, меѓутоа по исклучок, ваквите снимања може да ги одобри претседателот на Врховниот суд на Република Македонија (македонскиот ЗКП), односно претседателот на жупанскиот суд фотографското, а пак претседателот на Врховниот суд на Република Хрватска телевизиското и другото снимање.

Значајна новина во хрватскиот ЗКП (чл. 315 ст. 4) е фактот што странките и бранителот можат тонски да го снимат текот на главниот претрес на кој не е исклучена јавноста, но притоа личните податоци на обвинетиот, оштетениот и сведоците чии изјави се тонски снимени претставуваат тајна и смеат да се користат само за потребите на кривичната постапка. Ваквите снимања не смеат да одат на штета на правилното одвивање на главниот претрес.⁷

---

⁷ Давор Крапац, Закон о казненем поступку, треће издање, Денона, Загреб 2000 година, стр. 305. “Тој надзор, меѓутоа, овде значи дека претседателот на советот ќе го забрани тоа “приватно” снимање ако за тоа постојат законски причини: одолговлекување на постапката (чл. 297 ст. 2); попречување на работата на судот (чл. 300); и извршување на казнено дело (чл. 302).”

3) ПРЕТПОСТАВКИ ЗА ОДРЖУВАЊЕ НА ГЛАВНИОТ ПРЕТРЕС

Хрватскиот ЗКП во чл. 322 ст. 1 допушта можност советот на судот да го задолжи обвинетиот да ги надомести трошоците на главниот претрес во ситуација кога тој не се одзвал на поканата, не го оправдал своето отсуство, ниту пак било можно да биде присилно доведен, па поради тоа дошло до одложување на претресот, опција што не е предвидена во македонскиот ЗКП, но која во секој случај може да придонесе за дисциплинирање на обвинетиот и спречување на непотребното развлекување на постапката.

Интересна е одредбата од чл. 323 ст. 2 од хрватскиот ЗКП во која на судот му е дадена можност за одржување на главниот претрес и без присуство на обвинетиот, но само под услов да се работи за казнено дело за кое е предвидена казна затвор до 5 години; обвинетиот да бил уредно повикан; да се изјасни дека се чувствува виновен за сите точки од обвинението; и на крајот, да се очекува дека според состојбата на работите може да се изрече казна затвор до 6 месеци, парична казна, условна осуда, мерка за безбедност забрана за управување со моторно возило или одземање на предмети, односно одземање на имотна корист.

Главниот претрес, според хрватскиот ЗКП чл. 324 ст. 1, може да се одржи во отсуство на обвинетиот и во случај кога тој самиот се ставил во положба или состојба поради која не можел да присуствува на претресот. Имено, овде најверојатно се мисли на оние ситуации кога обвинетиот со употреба на алкохол, наркотични средства, седативи и сл., се ставил во состојба на привремена душевна растроеност, па поради тоа не можел да присуствува на главната расправа, и според тоа и не бил во можност да ја даде својата одбрана. Македонскиот ЗКП, врз основа на Вториот дополнителен протокол на Европската конвенција за меѓународно-правна помош во кривичната материја, му дава можност на судот да го сослуша сведокот или вештакот по телефон или видеоконференција кога тој се наоѓа на територијата на друга држава (чл. 320 ст. 1 и 2).

Можеби е потребно да се размисли ваквата солуција да се примени и во ситуации кога сведоците, односно вештаците се во државата, но се оддалечени од седиштето на судот, можеби не од основниот, но евентуално од апелациониот.

4) ОДЛАГАЊЕ И ПРЕКИНУВАЊЕ НА ГЛАВНИОТ ПРЕТРЕС

Прашањето за одлагањето и прекинувањето на главниот претрес секој пат се поврзува со неговото одново започнување или, пак, со продолжување онаму каде што застанал. Имено, според хрватскиот ЗКП (чл. 327 ст. 1), одложениот главен претрес секој пат започнува одново ако се изменил составот на советот. И според македонскиот ЗКП (чл. 322), во таквите ситуации претресот започнува одново, меѓутоа тој допушта, по сослушувањето на странките, повторно да не се сослушуваат сведоците и вештаците, како и да не се врши нов увид, туку да се прочитаат нивните искази дадени на поранешниот главниот претрес, односно да се прочита записникот за увид. Сметаме дека овој пропис во македонскиот ЗКП е рационален и економичен и без некоја штета по интересите на странките, макар што претставува отстапување од принципот на непосредноста и усноста.

Македонскиот ЗКП одложувањето на главниот претрес го дозволува уште во еден случај. Тоа е ситуацијата кога во текот на главниот претрес обвинетиот го отповикал полномошното на бранителот или бранителот се откажал од полномошното, па е потребно извесно време да се обезбеди нов бранител, при што така одложениот главен претрес мора да продолжи најдоцна во рок од 15 дена, рок што легислативниот орган го сметал за доволен бранителот успешно ја подготви одбраната.

Како македонскиот така и хрватскиот ЗКП ги предвидува истите причини поради кои може да дојде до прекинување на главниот претрес, со таа разлика што прекинатиот претрес мора да започне одново ако прекинот траел подолго од осум дена (чл. 328 ст. 3 од хрватскиот ЗКП), односно подолго од 30 дена (чл. 323 ст. 3 од македонскиот ЗКП).

5) ЗАПИСНИК ЗА ГЛАВНИОТ ПРЕТРЕС

Со записниците, општо кажано, се фиксираат процесните дејства. Во записникот за главниот претрес се нотира се она што се случувало на претресот и кои активности биле преземени од учесниците во него.

Македонскиот ЗКП допушта стенографско и магнетофонско снимање на текот на главниот претрес, а пак хрватскиот зборува за можност од снимање на главната расправа со помош на технички уреди. Втората разлика помеѓу овие два закони се состои во тоа што стенодактилографските белешки во рок од 48 часа мора да се преведат, да се прегледаат и да се приклучат кон записникот (чл. 325 ст. 2 од македонскиот ЗКП), односно звучните снимки, според чл. 330 ст. 2 од хрватскиот ЗКП, во рок од 3 работни дена мора да се препишат, да се прегледаат, да се заверат од страна на претседателот на советот и да влезат во списокот, како составен дел од записникот за главната расправа.

Според Македонскиот ЗКП, странките задолжително добиваат примерок од записникот за главниот претрес и можат да ставаат свои забелешки во поглед на неговата содржина и да бараат исправки (чл. 326 ст. 2), а пак според хрватскиот ЗКП странките имаат право да го прегледаат завршниот записник и неговите прилози и да даваат забелешки на неговата содржина, како и да бараат исправки на записникот (чл. 321 ст. 2).

Сметаме дека решението во македонскиот ЗКП е чекор напред и е порационално од едноставна причина што странките го имаат записникот за главниот претрес в раце, го имаат текот на претресот пред себе, па не мора да се потпраат врз својата меморија за тоа што сè се случувало на главниот претрес, која секојпат не е најверодостојна.

6) ПОЧЕТОК НА ГЛАВНИОТ ПРЕТРЕС И ИСПИТУВАЊЕ НА ОБВИНЕТИОТ (МАКЕДОНСКИ ЗКП)

ПОЧЕТОК НА ГЛАВНАТА РАСПРАВА И ВОВЕДНИ ГОВОРИ НА СТРАНКИТЕ (ХРВАТСКИ ЗКП)

Најбитните разлики помеѓу македонскиот и хрватскиот ЗКП се токму во оваа фаза од главниот претрес. Имено, македонскиот ЗКП го има прифатено и задржано класичниот редослед на одвивање на главниот претрес.

За разлика од него, хрватскиот ЗКП токму во оваа фаза од претресот внесува битни иновации поради што и најверојатно го добил своето име: наместо главен претрес - главна расправа. Редоследот на одвивањето на главната расправа според хрватскиот ЗКП, т.е. на неговиот тек, односно на испитувањето на обвинетиот зависи од фактот дали обвинетиот се изјаснил како виновен по сите точки од обвинителниот акт или го оспорил целосно или во одделни негови точки.

Македонскиот ЗКП во чл. 329 ст. 1 ги задолжува странките и сите присутни во судската сала, судскиот совет да го дочекаат стоејќи, а во наредните ставови од истиот пропис се зборува за страните и местата на кои треба да седат странките, сведоците и вештаците за време на одржувањето на претресот.

Обата закони го задолжуваат судот, пред да пристапи кон испитување на обвинетиот, да ги земе неговите лични податоци со цел да го утврди неговиот идентитет. Хрватскиот ЗКП во таа прилика изречно забранува од обвинетиот да се земат оние податоци што се однесуваат на неговата поранешна осудуваност.

Една од битните разлики помеѓу овие два закони се состои во тоа што според македонскиот ЗКП на испитувањето на обвинетиот не можат да присуствуваат останатите сообвинети кои сè уште не се испитани (чл. 334 ст. 2), додека пак според чл. 336 ст. 2 од хрватскиот ЗКП, сите обвинети остануваат во судницата за време на целата главна расправа. Првото решение е добро бидејќи му овозможува на обвинетиот слободно и без страв да го даде својот исказ, а пак второто, во определен број случаи може да придонесе да се спречи давањето лажан исказ од страна на обвинетиот, меѓутоа, од друга страна, на овој начин се создаваат услови за нагудување на исказите на сообвинетите.

Откако претседателот на советот, според хрватскиот ЗКП (чл. 337), ќе се увери дека обвинетиот го разбрал обвинението, ќе го поучи за неговите права, а потоа ќе го повика да се изјасни каков став зазема за секоја точка на обвинението.

Доколку обвинетиот се изјасни за виновен по сите точки на обвинителниот акт, претседателот на советот ќе го поучи дека може да даде свој исказ за сите околности и факти што го товарат и му одат во корист, а потоа се поминува на поставување прашања.

Обвинетиот што се изјаснил за невин по сите или само по некои точки од обвинителниот акт ќе се испита на крајот од доказната постапка, освен ако не бара нешто друго (чл. 337 ст. 7 од хрватскиот ЗКП).

7) ДОКАЗНА ПОСТАПКА

Како и кај испитувањето на обвинетиот, така и кај испитувањето на сообвинетите, хрватскиот ЗКП во чл. 338 ст. 2 прави разлика во поглед на моментот на нивното испитување, а врз основа на фактот дали тие го признале делото или не. Имено, сообвинетите кои се изјасниле за виновни по сите точки на обвинението ќе се испитаат на почетокот на доказната постапка, но ако некои од нив го бараат тоа ќе се испитаат и пред завршувањето на доказната постапка, додека пак оние сообвинети што се изјасниле за невини за сите или за одделни точки од обвинението ќе се испитаат на завршувањето на доказната постапка, освен ако не бараат нешто друго.

Обвинетиот што се изјаснил за невин и треба да се испита на крајот од доказната постапка не се отстранува од салата, туку останува и натаму во неа и може да учествува во изведувањето на одделни докази како што се: увидот, реконструкцијата, соочувањето, вештачењето и сл. (чл. 338 ст. 3).

Редоследот на изведувањето на доказите на главниот претрес, по обата закони, го утврдува претседателот на советот, меѓутоа хрватскиот ЗКП во чл. 338 ст. 4 сугерира прво да се изведат доказите што ги предложил тужителот, потоа доказите што ги предложила одбраната, а на крајот доказите чие изведување го одредил судот по службена должност. Според чл. 342 ст. 2 од македонскиот ЗКП сведокот, односно вештакот што не е уште сослушан, односно сè уште не дал наод и мислење, не може да присуствува при изведувањето на доказите на сослушувањето на сведоците, односно додека другиот вештак го дава својот исказ за истиот предмет. Ова се прави заради одбегнување на можноста од нагудување на исказите на овие две доказни средства. Меѓутоа, хрватскиот ЗКП во чл. 340 ст. 2 ваквата забрана ја предвидува само за сведокот, а не и за вештакот.

Според македонскиот ЗКП, од сведокот и од вештакот може да се побара да положат заклетва дека ќе ја зборуваат вистината и дека нема ништо да премолчат (чл. 343 и 344), а пак хрватскиот ЗКП од овие два субјекти во процесот може да побара при давањето на своите искази да ветат дека ќе ја зборуваат вистината и ништо нема да премолчат (чл. 341 и 342). Нашиот став е дека решението во хрватскиот ЗКП е посоодветно и не само за него туку и за македонскиот ЗКП, како што е моменталната ситуација со содржината на заклетвата и тоа од две причини. Имено, од самата содржина на заклетвата во македонскиот ЗКП произлегува дека овде се работи за давање свечена изјава од страна на субјектот со повикување на својата чест и второ, кога се мисли и се зборува за заклетва, обично, се мисли дека таа има религиозен карактер, што во дадената ситуација не е случај.

Според македонскиот ЗКП сведокот, односно вештакот прво го испитува претседателот на советот, потоа членовите на советот, па следуваат тужителот, обвинетиот, бранителот, оштетениот, законскиот застапник, полномошникот и вештаците (чл. 345 ст. 1). Ваквиот редослед на сослушувањето на сведоците и на вештаците, според хрватскиот ЗКП, се применува само кога судот предложил изведување некои докази. Доколку некоја од странките предложила изведување доказ по пат на сослушување на сведок или вештак, тогаш на таквиот сведок или вештак, доколку не се договорат на друг начин, прва му поставува прашање странката што го предложила изведувањето на тој доказ, па потоа спротивната странка, следуваат претседателот на советот, членовите на советот, оштетениот, законскиот застапник, вештаците (чл. 343 ст. 1). На овој начин хрватскиот ЗКП, во овој стадиум на постапката се доближил до акузаторниот тип на процес, слабеејќи ги инквизициските елементи на главната

расправа на начин што ги задолжува странките повеќе да се ангажираат во пронаоѓањето, предлагањето и изведувањето на доказите, со еден збор да се зголеми нивната активност во главната расправа, а донекаде пасивизирајќи ја улогата на судот и зголемувајќи ја неговата објективност.

Додека македонскиот ЗКП во чл. 348 ст. 1 зборува воопшто за сослушувањето на сведоците надвор од главниот претрес, хрватскиот ЗКП освен за сослушувањето на сведоците, подразбирајќи ги притоа полнолетните лица во три става (чл. 346 ст. 2, 3 и 4), го регулира прашањето за начинот на сослушување на малолетно лице, дете и загрозен сведок. Ако одредбата на македонскиот ЗКП ја толкуваме екстензивно, таа ќе ги покрие и случаите што во хрватскиот ЗКП се наведени посебно, не испуштајќи го притоа од вид фактот дека постојат извесни специфичности во начинот на сослушувањето на тие лица.

Прописите од чл. 351 од македонскиот ЗКП, односно од чл. 348 од хрватскиот ЗКП, се однесуваат на ситуацијата кога на главниот претрес доаѓа до отстапување од начелото на непосредноста и принципот на усноста. Имено, помеѓу другите ситуации поради кои може да дојде до читање на записниците на отсутните сведоци и вештаци што порано биле сослушани, македонскиот ЗКП го дозволува тоа по претходното сослушување на странките, а пак хрватскиот ЗКП за тоа бара согласност од странките. Овде, на прв поглед, како да се работи за две различни ситуации. Тие се различни, но ако подлабоко се навлезе во нивната суштина, ќе се види дека се исти бидејќи ретко кој суд по сослушувањето на странките кои не се согласиле да се читаат записниците од порано сослушаните сведоци и вештаци, ќе одлучи спротивно на нивната волја, имајќи ги предвид сите околности на случајот.

По завршувањето на доказната постапка, претседателот на советот пристапува кон испитување на оној обвинет кој во однос на сите или само на некои точки од обвинителниот акт се изјаснил дека не се смета за виновен, ситуација битно различна од онаа предвидена во македонскиот ЗКП, за чии причини претходно зборувавме (хрватскиот ЗКП чл. 351 ст. 1 в. в. со чл. 338 ст. 2).

Во поглед на начинот на испитувањето на самиот обвинет, помеѓу двата закони не постојат побитни разлики.

8) ИЗМЕНА И ПРОШИРУВАЊЕ НА ОБВИНЕНИЕТО

Разликите помеѓу предметните закони во делот на измените и проширувањето на обвинението се сведуваат на следното: македонскиот ЗКП тоа го дозволува во текот на целиот главен претрес, а пак хрватскиот ЗКП вели дека е тоа можно до завршувањето на доказната постапка и второ, што е во духот на решенијата за текот на главната расправа, хрватскиот ЗКП бара од обвинетиот да се изјасни дали се чувствува виновен или не и во поглед на изменетото, односно проширеното обвинение. Сметаме дека македонското решение кај ова прашање е пофлексибилно бидејќи му дозволува на овластениот тужител во текот на целиот главен претрес да може да го измени или да го прошири обвинението затоа што до промена на фактичката положба може да дојде во текот на целиот претрес, а не само до завршувањето на доказната постапка.

9) ЗАВРШНИ ЗБОРОВИ НА СТРАНКИТЕ (МЗКП) ГОВОРИ НА СТРАНКИТЕ (ХЗКП)

Во поглед на прашањето за редоследот на говорите на странките, помеѓу македонскиот и хрватскиот ЗКП не постојат разлики т.е. прво зборува тужителот потоа оштетениот, бранителот па обвинетиот, потоа право на реплика и дуплика, но последниот збор секогаш му припаѓа на обвинетиот.

Меѓутоа, хрватскиот ЗКП допушта и по завршните говори на странките, претседателот на советот да праша дали некој сака уште нешто да изјави (чл. 364 ст. 4). Мотивот за едно вакво решение на хрватскиот ЗКП не е познат, но може да се претпостави дека овде најверојатно се работи за давање уште една шанса на странките да ја изнесат онаа околност или факт што претходно во завршните зборови ја испуштиле.

ПРЕСУДА

1) ИЗРЕКУВАЊЕ НА ПРЕСУДАТА

Пресудата се изрекува и јавно се објавува во името на граѓаните на Република Македонија (чл. 363 ст. 2), односно во името на Република Хрватска (чл. 366 ст. 2). Овде не би требало да се работи за суштинска разлика помеѓу двата закони, туку се во прашање два субјекти во чие име се изрекува пресудата од кои едниот е непосреден носител на суверенитетот и судската власт (граѓаните), а вториот посреден носител на овие два постулати (републиката).

2) ПИСМЕНА ИЗРАБОТКА И ДОСТАВУВАЊЕ НА ПРЕСУДАТА (МЗКП) ИЗРАБОТКА И ДОСТАВА НА ПРЕСУДАТА (ХЗКП)

Што се однесува до прашањето за должината на рокот во кој судот мора писмено да ја изработи пресудата, постојат разлики помеѓу македонскиот и хрватскиот ЗКП. Имено, според македонскиот ЗКП (чл. 373 ст. 1), пресудата што е објавена мора писмено да се изработи во рок од 15 дена, а во сложените предмети, и тоа по исклучок, тој рок е 60 дена. Според хрватскиот ЗКП (чл. 375) пак, изработката на пресудата мора да биде во рок од месец дена, но тој рок може да се продложи уште за 15 дена доколку главната расправа траела подолго од 3 последователни дена, односно уште за 15 дена ако главната расправа траела подолго од 8 дена. Крајниот рок во кој објавената пресуда мора писмено да се изработи по обата закони е 60 дена, со тоа што македонскиот ЗКП должината на писмената изработка на пресудата ја условува со сложеноста на предметот, а пак хрватскиот ЗКП таа должина ја врзува со траењето на главната расправа, што во крајна линија е едно исто бидејќи се претпоставува и е сосема логично должината на траењето на главниот претрес најчесто да зависи од сложеноста на предметот на конкретниот кривичноправен спор.

Хрватскиот ЗКП во истиот чл. 375 ст. 2 допушта можност роковите за писменото изработување на пресудата да бидат по исклучок продолжени, не кажувајќи притоа за колку време, во ситуации кога претседателот на советот од непредвидливи или од неотстранливи причини не можел да се придржува кон роковите предвидени во ст. 1 од истиот член и за тоа го известил претседателот на судот.

Извесни разлики помеѓу овие два закони постојат и во поглед на елементите што треба да ги содржат образложенијата на осудителните пресуди, односно пресудите со кои е изречена казна. Имено, според чл. 376 ст. 7 од хрватскиот ЗКП, покрај оние елементи што и според македонскиот ЗКП мора да ги содржи една осудителна пресуда, тој закон го обврзува судот во тој дел од пресудата да се наведат причините зошто е одлучено да не се испраша непосредно сведокот или вештакот чиј исказ или писмен наод е прочитан, а особено да се наведе дали во конкретниот случај постојат казнено дело и вина на обвинетиот. И второ, тој закон во ст. 8 од чл. 376 изречно го задолжува судот во образложението на пресудата со која изрекол санкција посебно да ги наведе околностите што ги зел во обсер при одмерувањето на казната, ублажувањето на казната, ослободувањето од казна, условната осуда, мерките за безбедност и одземањето на имотната корист.

Македонскиот ЗКП во чл. 375 ст. 2 предвидува можност писмено изработената пресуда да не мора да содржи образложение, но само под услов ако обете странки и оштетениот по објавувањето на пресудата се одрекле од правото на жалба и ако никој од нив не барал доставување на пресудата. За разлика од македонскиот ЗКП, хрватскиот ЗКП таквата можност ја допушта само во ситуација кога судот изрекол парична казна или условна осуда, и под услов странките и оштетениот да се одрекле од правото на жалба против пресудата (чл. 377).

Користена литература

1. Никола Матовски, Казненопроцесно право - општ дел, Правен факултет <Јустинијан Први>, Скопје 2003.

2. Никола Матовски, Казненопроцесно право - посебен дел, Правен факултет "Јустинијан Први", Скопје 2004.
3. Никола Матовски, Новелата на законот за кривичната постапка на Република Македонија од 2004 година, Правен факултет "Јустинијан Први", Скопје 2005.
4. Давор Крапац, Казненопроцесно право, прва књига - институције, Информатор, Загреб 2000.
5. Давор Крапац, Закон о казненем поступку, треће издање, Денона, Загреб 2000.
6. Момчило Грубач, Кривичнопроцесно право - увод и општи део, Службени гласник, Београд 2004.
7. Момчило Грубач, Кривичнопроцесно право - посебни део, Службени гласник, Београд 2004.
8. Иванчо Стојанов, Оштетениот како тужител, НИО "Студенски збор", Скопје 1989.
9. Иванчо Стојанов, Јавниот обвинител како субјект во кривичната постапка, Годишник на Факултетот за безбедност и општествена самозаштита, Скопје 1988.
10. Иванчо Стојанов, Оштетениот како спореден субјект во кривичната постапка, Македонска ревија за казнено право и криминологија, бр. 1-2/96 година, Скопје 1996.
11. Службен весник на Република Македонија, бр. 15/2005 година, Закон за кривична постапка (пречистен текст).
12. Народне новине, бр. 143/02, Закон о казненем поступку (пречистен текст), Загреб 2003.

Ivanco Stojanov, PhD
Faculty of Security- Skopje

ESSENTIAL DIFFERENCES BETWEEN THE MACEDONIAN AND THE CROATIAN LAW ON CRIMINAL PROCEDURE IN THE STAGE OF MAIN HEARING

Abstract

The paper addresses the essential differences between the Macedonian and Croatian Law on criminal procedure in the part of the main hearing. The comparison is based on the Law on criminal procedure in the Republic of Macedonia and Croatia from 2005 and 2003. It is divided in three parts: introduction, basic differences between Macedonian and Croatian Law on criminal procedure and differences at the main hearing stadium.

In the first part, the author provides introductory notes on the history of criminal procedural legislation in both countries as well as his motivation for addressing this issue.

In the second part the author elaborates on the fundamental differences between Macedonian and Croatian Law on criminal procedure with regard to the subjects participating in the process, as well as the procedural actions that can be undertaken during the criminal procedure.

The third and central part of the paper refers to the differences between both laws in the part of the main hearing stadium. Macedonian Law on criminal procedure keeps the concept of the main hearing typical of the eclectic criminal procedure where inquisitorial and accusatorial elements are mixed. On the other hand, the Croatian law on criminal procedures enhances the accusatorial elements at the main hearing instead of the inquisitorial ones.

Key words: Macedonian Law on criminal procedure, Croatian Law on criminal procedure, difference, similarities, stadiums, stages, preparation, interruption, court, plaintiff, defendant, rights, duties, verdict

ВРЕДНУВАЊЕ НА ПРЕВЕНЦИЈАТА ВО ЗАШТИТАТА НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО

*Резиме*⁸

Безбедносните науки, во поглед на мерките кои треба да се преземат за ефикасна заштита на културното наследство, **сè повеќе му даваат предност на превентивните**, во однос на репресивните. Ова, покрај другото, и поради специфичните својства на предметите кои се вреднуваат како културни добра, нивната уникатност, автентичност, неповторливост. Ако тие не се заштитат пред да настапи моментот на нивното загрозување, потоа нивната заштита ќе стане невозможна, а репресијата безсмислена. Покрај другото, и од тие причини превенцијата како ефикасна мерка во оваа област треба и мора да се унапреди.

Заштитата на културното наследство мора да се темели врз модерната современа безбедносна политика, која ја афирмира превенцијата како посоодветна мерка отколку репресијата на државните институции (полицијата, обвинителството, судството).

Поаѓајќи од намената на овој труд, **превенцијата** треба да ја разбереме како **систем на мерки и активности коишто ги преземаат или треба да ги преземат сите субјекти во општеството и државата кои имаат права, должности и одговорности да постапуваат во областа на заштитата на културното наследство, пред да се случи криминалниот чин и пред да настапат последиците од некој друг облик на загрозување.**

Меѓународната заедница создава правен систем и институции со кои се грижи да го попречи загрозувањето на културните вредности. Исто така и националните држави се стремат да воспостават правни системи и институции за ефикасна заштита на културното наследство. Се чини дека сега живееме во временски период кога културното наследство се вреднува објективно и кога се стандардизираат позитивните односи на меѓународната заедница и националните држави кон него, во поглед на негово откривање, чување и презентирање и кога правно се утврдуваат нај ефикасни мерки за негова заштита, меѓу кои предност ѝ се дава на превенцијата.

Клучни зборови: општество, држава, наука, право, култура, културна вредност, културно добро, безбедност, загрозување, заштита, криминалитет, превенција, репресија, полиција, судство.

1.

За народите во светот кои имаат богата и долговечна историја културното наследство преставува **темелна вредност** која има големо значење за разбирање на животот на цивилизациите кои живееле пред нас, а и за степенот на современата индивидуална и општествена култура на земјата во којашто се наоѓаат тие културни добра. Но, за жал, културното наследство, од различни побуди (најчесто материјални, а некогаш и политички) е **сериозно загрозено** од уништување, од криминалитет и од други облици на злоупотреби и деструкции.

---

⁸ Делови од трудот усмено се соопштени на регионалната средба за превенција од нелегалната трговија со културни добра и други противправни дејствија, одржана во Охрид на 16 и 17.03.2006 год. во организација на Управата за заштитан а културното наследство при Министерството за култура на Република Македонија. Трудот до сега не е никаде објавен во облик и содрина во коишто е изготвен.

Во просторот на којшто се наоѓа Република Македонија, според она што досега е откриено и според други истражувања кои потврдуваат дека има уште огромен број на културни вредности коишто треба да се откриваат, може аргументирано да се тврди дека постои огромно недвижно и движно културно наследство. Исто така, може да се тврди дека тоа било, особено во минатото, а и сега **е сериозно загрозено** од природата (непогоди и катастрофи), од воени дејствија, од урбанизацијата, од несоодветното чување и од криминалитетот. Но нашата држава не располага со релевантни податоци преку кои може да се согледа обемот и интензитетот на неговата загрозеност, особено не во поглед на дивите копања и криминалитетот. Податоците за поднесени кривични пријави и пресудени дела во никој случај не можат да ни го прикажат **вистински** сторениот, а фактички неоткриен криминалитет, затоа што во овој вид деликти **темната бројка (црниот појас)** е многукратно поголема од онаа што е евидентирана во безбедносните и судски институции. Ваквите сознанија би требало да бидат сфатени како **аларм** и сериозно **предупредување** за државата и нејзините институции, дека **итно** и на **организиран** начин мора да се пристапи кон **целосна заштита на културното наследство**.

За тоа на кој начин и со кои мерки може целосно да се заштити културното наследство, во криминолошко - криминалистичките науки воопшто за криминалитетот и другите деструктивни појави прифатено е становиштето дека тие деликти и другите облици на загрозувања можат да се попречуваат, да се откриваат и да се сузбиваат со паралелно преземање на **превентивни** и **репресивни** мерки. Во овие науки доминира становиштето дека предимство треба да им се дава на **превентивните** мерки, а доколку со нив не може да се постигне успех, тогаш да се применуваат репресивни мерки спрема сторителите, се разбира, во согласност со правните норми на казненото право, низ процес на пропишана правна процедура.

2.

Покрај ваквите општо прифатени ставови, постојат деликти за чие попречување и сузбивање се неопходни превентивни мерки, но и репресивни мерки за подготвувањето на одреден специфичен вид кривични дела, пред тие да бидат сторени. Тоа подаразбира дека со репресивни мерки треба да се попречи не само сторувањето, туку и подготвувањето на кривичното дело. Такви се кривичните дела со политичка придода, дела насочени против државата кои, ако се допушти да се сторат, тогаш ќе го снеса субјектот (државата) којашто треба да преземе репресивни мерки (како на пример кај к.д. Велепредавство; к.д. Признавање на окупација; к.д. Загрозувањето на територијаланата целина и независноста и сл.)

Во заштитата на културното наследство, **превентивните мерки** мора да се преземат ако се сака културното наследство да биде благовремено заштитено, особено од уништување и крајби. Во оваа област станува збор за заштита на уникатни и неповторливи вредности кои ако бидат уништени никогаш не можат да бидат вратени во нивната оригинална состојба. Доколку се дозволи некое културно добро кое има посебно уметничко, историско или некое друго позитивно значење да биде уништено, секаков вид репресија спрема сторителот нема да има никакво значење за да загубеното културно добро биде вратено во неговата првобитна состојба.

На македонскиот простор добар дел од културното наследство, особено она со кое аргументирано се потврдува континуитетот на македонското опстојување и автентичниот карактер на македонскиот народ, е повеќеслојно загрозено - еднаш како културно добро и друг пат како културно добро со кое се потврдува континуитетот на македонскиот идентитет. Ваков вид загрозување се врши од страна на оние земји кои го негираат автентичниот карактер и континуитетот на историскиот развој и опстојувањето на македонскиот народ на овие простори. Тие или ги откупуваат, или сакаат да ги уништат или сокријат културните творби со кои се потврдува нашето постоење, со сите посебности што може да ги има еден народ, историја, територија, градби, култура, јазик, традиции, обичаи, фолклор и слично.

Кога би се обиделе да составиме список (преглед) на мерките кои треба државата и општеството да ги преземат во заштитата на културното наследство, според нивното значење, **превенцијата би требало да се стави на прво место**.

Во Република Македонија во последниве неколку години во тек се интензивни и обемни мерки кои можат да се поместат во редот на превенцијата и кои многу сериозно ќе ги

попечат лицата кои во иднина ви имале намера да вршат деликти од оваа област. Во оваа прилика посебно вреди да се истакнат обемните и квалитетни мерки кои ги презема Управата за заштита на културното наследство при Министерството за култура (документот за национална класификација на културното наследство) и мерките кои ги презема Министерството за внатрешни работи, самостојно или во соработка со други органи и институции за откривање и сузбивање на кривичните дела од овој вид криминалитет. Министерството во соработка со Управата веќе отпочнаа да вршат увид на објекти од културното наследство и проценка за изготвување на елаборати за мерките за нивна физичка и техничка заштита.

3.

Во Република Македонија е воспоставен **безбедносен систем** којшто се состои од:

1/правни документи и норми - меѓународни конвенции и други документи кои ги ратификувала нашата земја и национални правни акти (Уставот, законите и други документи со кои се уредуваат односите за заштита на културното наследство) ;

2/институции кои вршат безбедносна функција - државни безбедносни органи, приватни безбедносни органи и други органи и инспекции и

3/мерките што ги преземаат при вршењето на таа функција- превентивни и репресивни.

Во светската безбедносна практика, особено во последните неколку децении од минатиот век и почетниве години од овој век, кога институциите од безбедносните системи постапуваат при заштитата на темелните универзални и национални културни вредности, сè повеќе му посветуваат внимание на **превентивните мерки**. Така, кај хуманистички ориентираните теоретичари преовладуваат ставови дека со превземањето на превентивните безбедносни мерки се попречува, односно се оневозможува делинквентното однесување на луѓето и при тоа се избегнуваат негативните последици - нема **жртва** и нема **виновник**.

Превентивната функција, во основа, се остварува преку **три вида** превентивни безбедносни мерки:

1/ Мерки на општа генерална превенција;

Во овој вид превенција се вбројуваат изградбата на демократско општество, правна држава со изградени државни институции способни да ги вршат своите функции со кои го гарантираат интегритетот и го реализираат суверенитетот на својата територија, воспоставувањето на демократско општествено - политичко уредување и безбедносно стабилни економски и политички односи, општество без изразени нерешливи противречности.

2/ Мерки на посебна социјална (криминолошка) превенција

Во овој вид превенција се вбројуваат мерките на социјалната политика за населението (вработеност, социјална и здравствена заштита, заштита на деца и малолетници, заштита на социјални случаи, и научно криминолошко третирање на социјалните појави и процеси кои ги детерминираат деструкциите и деликтите, како и

3/ Мерки на индивидуална превенција

Во овој вид превенција се вбројуваат сите индивидуални мерки спрема поединци кои се вбројуваат во групата потенцијални делинквенти, односно повратници или лица со менатлни недостатоци.

Поаѓајќи од намената на овој труд, **превенцијата** треба да ја разбереме како **систем на мерки и активности кои ги преземаат или треба да ги преземат сите субјекти во општеството и државата кои имаат права, должности и одговорности да постапуваат во областа на заштитата на културното наследство, и истите треба да се преземат пред да се случи криминалниот чин и пред да настане штетата.**

4.

Превентивните безбедносни мерки во националното законодавство и националната практика, кои имаат посебно значење за **заштита на културното наследство** од аспект на тоа спрема кого треба да се преземаат, условно можеме да ги анализираме групирани во **два вида:**

Егзогени превентивни мерки кои се однесуваат на општеството, државата, односно средината во којашто луѓето живеат. Во оваа група превентивни мерки би можеле да ги наброиме: Воспоставување на економска и социјална стабилност во општеството- намалување или елиминирање на бедата, сиромаштијата и невработеноста; Воспоставување меѓунацио-

нален мир и стабилност во повеќенационалните општества; Конституирање и функционирање на безбедносен систем во државата, стручен и способен да може на ефикасен начин да презема превентивни, а по потреба и репресивни мерки; Воспоставување и негување на меѓународна соработка помеѓу институциите за заштита на културното наследство; Систем на контрола на урбанизацијата со кој ќе се избегне уништувањето и сокривањето на ново откриеното културно наследство; Развој на безбедносните науки и нивно оспособување за научно фундаирање на превенцијата како значаен фактор во заштитата на културното наследство; Евидентирање и вреднување на културното наследство и изградба на правен систем за негова ефикасна физичка, техничка и оперативна заштита. Превентивно решавање на конфликтите, со што би се избегнале насилствата и војната со кои сериозно се загрозува културното наследство

Ендогени превентивни мерки кои се однесуваат на личноста - потенцијален или манифестиран делинквент. Во оваа група превентивни мерки би можеле да ги наброиме: Развивањето на демократска свест и општа култура кај населението; оспособувањето на училиштата и семејствата, низ образовно воспитните процеси, да ги афирмираат културните вредности, да ги развиваат позитивните особини кај личноста кои се однесуваат на превенцијата; оспособување на информативните системи да ја афирмираат превенцијата како универзална хуманистичка вредност, а да ги избегнуваат деталните описи на злосторствата и репресијата; запознавањето со правните норми со кои се регулираат односите во заштитата на културното наследство и во таа смисла развивањето на правната свест и правната култура; развивањето на безбедносната култура како интегрален дел од општата култура и сл.

5.

Превентивните безбедносни мерки на меѓудржавен и меѓународен план можеме да ги анализираме преку документите на ООН, Европската унија, Конвенциите, Меѓународното казнено право и билатералните договори, со кои се регулираат прашања од областа на заштитата на културното наследство.

Државите од балканскиот регион имаат огромен фонд на културно наследство на своите простори. За успешно да го заштитат, би требало на организиран начин и врз научни основи да работат на проучување и **унапредување на превентивната** дејност, како најефикасна мерка и средство за навремена заштита на културното наследство.

Покрај добро организираниот безбедносен систем на национален план, паралелно со интегративните процеси во регионот ќе треба да се развива меѓудржавна и меѓурегионална соработка преку постојните национални служби, а и преку посебно изградени меѓудржавни институции и системи.

6.

Зошто има потреба во заштитата на културните добра и природни реткости да се дава предност на превенцијата и таа да се вреднува како најефикасно средство за нивната заштита? Во науката и во практиката нема недоразбирања односно спорови во врска со таквиот став, али во тој процес главен проблем се јавува во глобалните и широко развиените нови облици на криминални односи на криминалците и криминалните групи кон културното наследство и природните реткости. Се формираат добро организирани национално организирани криминални групи кои располагаат со софистицирана опрема, особено за нови “диви”, нелегални истражувања на локалитети кои досега званично и законски дозволено не се истражени. Овие национални криминални групи се поврзуваат со други такви во други земји и на тој начин се создаваат мултинационални меѓународни криминални организации. Тие во добар дел се интегрираат со други видови криминални групи и се инволвираат како партнери во меѓународниот организиран криминал. Станува збор за криминал кој ја загрозува сферата на културата која е врв на духовниот дострел на цивилизацијата. Тие развојни процеси на новите современи облици на криминалитет не можат да бидат ниту следени ниту попречувани, а уште помалку сузбивани преку мерките на класичната еродирана и неефикасна криминална политика.

Според тоа, не само во Република Македонија, туку и во пошироки региони и простори, а и на светско ниво треба **итно** да се **изгради современа, модерна криминална политика**. Во таа и таква политика неопходно е да се осмислат и да се стандардизираат **нови облици на превенција** како ефикасно средство за попречување и сериозно намалување на

етиолошките фактори кои би биле во функција на ефикасна заштита на културните вредности и природните реткости.

Во градењето на современата превенција за заштита на културните добра има потреба на организиран начин да се вклучат експертите од областа на културата, уметноста, археологијата, етнологијата, музеологијата, културно - образовните институции, државните репресивни органи (судови, обвинителства, органите за внатрешни работи) и системот за приватна безбедност. Граѓаните во оваа сфера би имале значајна улога во превенцијата преку создавање на соодветни облици на свест за значењето на културното наследство, како и **градење на безбедносна култура** како интегрален дел од општата култура. Ваквата практика треба да се применува во повеќе држави во определени региони или простори кои меѓусебно се поврзани по разни основи и на тој начин превенцијата би се претворила во меѓународен ефикасен фактор за заштита на овој вид непроценливи добра.

Правната регулатива со која се уредуваат односите во оваа сфера, особено **забраните и недозволените** постапки, **добиваат значајно место во превенцијата**, се разбира, доколку се создадат поволни општествени услови тие норми да бидат масовно почитувани, а против оние кои не ги почитуваат да бидат преземани строги со Закон предвидени санкции.

Безбедносните науки, во поглед на мерките кои треба да се преземат за ефикасна заштита на вредностите во општеството и државата, **сè повеќе му даваат предност на превентивните**, во однос на репресивните. Ова, покрај другото, и поради специфичните својства на вредностите кои се објект на заштита (правото на живот, уникатни предмети од културното наследство и сл.) Ако истите не се заштитат пред да настапи моментот на нивното загрозување, потоа нивната заштита ќе стане невозможна, а репресијата бесмислена. Покрај другото, и од тие причини треба и мора превенцијата како ефикасна мерка да се унапредува континуирано во процесите на остварувањето на безбедноста.

Превенцијата треба да ја разбереме како систем на мерки и активности кои ги преземаат или треба да ги преземат сите субјекти во општеството и државата кои имаат права, должности и одговорности да постапуваат во областа на заштитата на вредностите, пред да се случи криминалниот чин и пред да настапат последиците од некој друг облик на загрозување.

Заштитата на добрата треба да се темели врз модерната современа криминална политика, а не само врз репресијата на државните институции (полицијата, обвинителството, судството)

Меѓународната заедница создава правен систем и институции со кои се грижи да ја унапреди превенцијата како ефикасен метод во остварувањето на безбедносните функции.

Полицијата, постапувајќи според важечките прописи, а во согласност со реформските процеси кои се вршат во нашва замја, заради ефикасно постапување во попречувањето и сузбивањето на криминалитетот **презема репресивни мерки**. Во врска со нашава анализа се поставува прашањето дали преку репресивните мерки се делува и превентивно? Одговорот би бил дека со таквата мерка, во извесна смисла, **се делува и превентивно**. Репресијата преземана спрема едно лице кое се обидува да стори или сторило кривично дело, има **превентивно дејство** врз другите граѓани да се воздржат од постапки со кои би можеле да загорзат некое добро .

За ефикасноста на репресивните и превентивните мерки ќе изложам резултат од едно истражување.

Во Република Македонија во минатото беше извршено едно истражување во областа на сообраќајот кога се применувани репресивни и превентивни мерки. На патниот правец Охрид - Скопје на два пункта се врши контрола на возила на тој начин што на **едниот пункт** се казнуваат оние кои возат побрзо, а потоа друга група го контролира нивното возење по казнувањето. Утврдено било дека повеќето од нив продолжувале да возат брзо. На **другиот пункт**, пак, за исти прекршок возачите биле опоменувани дека не треба да возат брзо заради нивна и безбедноста на другите учесници во сообраќајот. Сообраќајната патрола не ги казнувала возачите, туку се разделувала со пораката „ среќен пат и внимавајте на брзината!„. Потоа возачите се следени и е утврдено дека возат побавно и повнимателно. Овој пример ни покажува дека превентивните мерки се далеку поефикасни од репресивните

Користена литература:

1. Аслимоски П, Општествена заштита на културното наследство, Институт за истражување на туризмот, ФТУ, Охрид, 2000 год.
2. Гинтер К, Криминологија, Александрија, Скопје, 1995 г.
3. Кривокапиќ В, Државни органи у превенцији криминалитета, Стратегија државног реаговања против криминала, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2003 год.
4. Милутиновиќ М, Криминална политика, Савремена администрација, Београд 1984 год.
5. Ристов Ј, Споменичко право, Републички Завод за заштита на спомениците на културата, Скопје 2001 год.
6. Ристов Ј, Диковска М, Илиеска В, Избор прописи за заштита на културното наследство, ИКОМОС, Скопје, 2005 год.
7. Ристов Ј, Топузоска Ј, Темелни акти на УНЕСКО за заштита на културното наследство, Скопје 2006 г
8. Спасески Ј, За потребата од полициска превенција на социопатолошките појави, Годишник на Полициската академија, Скопје, 2007 год.
9. Спасески, Аслимоски, Герасимоски, Приватна безбедност, Скопје, 2008 год.
10. Спасески Ј, Аслимоски П. Безбедност во туризмот, Институт за истражување на туризмот, ФТУ, Охрид, 2005 год.

Jordan Spaseski, PhD
Faculty of Security- Skopje

EVALUATING PREVENTION IN CULTURAL HERITAGE PROTECTION

Abstract

Security-oriented sciences give priority to the preventive over the repressive measures that should be taken for efficient protection of cultural heritage. A reason more for this are the specific characteristics of objects considered as cultural values (uniqueness, authenticity, inimitability). If they are not protected before being endangered, it will be impossible to do so after the damage is done, so the repression will be absurd. Because of the previously mentioned reasons, prevention, as an efficient measure, should be improved in this area.

Protection of cultural heritage should not only be based on the state institution repression (Police, Prosecution, and Judiciary) but also on the modern contemporary criminal policy.

Taking into consideration the purpose of this paper we should understand prevention as a system of measures and activities that are undertaken or should be undertaken by all subjects in the society and the state which have the rights, obligations and responsibility to work in the field of protection of cultural heritage, before the criminal act is committed or before there are consequences of other form of endangerment.

The international community has created a judiciary system and institutions thus trying to prevent cultural values from being endangered. National states also tend to establish legal systems and institutions for efficient protection of cultural heritage. It seems that we live in a period of time when cultural heritage, regarding its detection, preservation and presentation, is evaluated more objectively and positive attitude of the international community and national countries towards it are being standardized. It is also a period when the most effective measures for its protection, including prevention itself, are legally being determined.

Key words: society, state, science, law, culture, cultural value, cultural property, security, endangerment, protection, criminality, prevention, repression, police, judiciary.

СЕРИСКИТЕ УБИСТВА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА И СВЕТОТ – ПОИМ, СТРУКТУРА, ФЕНОМЕНОЛОГИЈА И ЕТИОЛОГИЈА

Резиме

Во овој труд се појаснети сериските убиства во Република Македонија и светот, методиката на нивно откривање и социолошките детерминанти на сериските убиства во Република Македонија, а тоа се општествените односи, и тоа почнувајќи од основната ќелија на општеството (семејството), па сè до пошироката општествена заедница – државата. Тоа упатува на заклучок дека социјалната сфера на човековото живеење битно влијае врз интензитетот на оваа појава, па затоа сериските убиства треба да се проучуваат комплексно, односно како сплет на многу сложени соодноси помеѓу психата на серискиот убиец и конкретните, но и пошироките околности во кои настанало ова дело.

Понатаму се дадени статистички податоци за најбруталните убијци во светот, според бројот на жртвите. Направена е и компаративна анализа на некои типови на сериски убијци – убијци на деца, деца убијци, доктори убијци, крвници, канибалисти, организирани, неорганизирани, вклучително двата случаи на сериски убиства во Република Македонија (Охрид и Кичево). Во трудот е даден преглед на последните случувања во нашата земја - откривањето на првиот сериски убиец во Македонија, охриданиецот Лазе Радевски, и новинарот Владо Таневски од Кичево, осомничен за смртта на најмалку четири жени од Кичево, којшто неколку дена по апсењето е пронајден мртов во неговата ќелија.

Од особено значење во оваа област е методиката на откривање, при што е потребно да се изгради крајно софистициран пристап за утврдување на профилот на серискиот убиец и да се одберат соодветни методи за понатамошно дејствување.

Клучни зборови: сериски убиства, сериски убијци, методика на откривање, социолошки детерминанти, општествени односи, профил, типови, жртви

Вовед

За сериските убиства може да се каже дека постојат одамна. Но нивното посериозно проучување започнува со развојот на криминалистиката. Така, криминолозите во последните два века трагаат по причините за појавата на сериските убиства како феномен на човековата психа. Иако во основа може да се каже дека сериските убиства се резултат на демонстрација на една пореметена човечка психа, којашто ја манифестираат луѓе со тешки фрустрации во нивниот ментален склоп, не треба да се заборава дека општествените односи, почнувајќи од основната ќелија на општеството (семејството), па сè до пошироката општествена заедница битно влијаат врз интензитетот на оваа појава. Тоа нè упатува на заклучок дека сериските убиства треба да ги проучуваме комплексно, односно како сплет на многу сложени соодноси помеѓу психата на серискиот убиец и конкретните, но и пошироките околности во кои настанало ова дело. Сериските убиства, иако на прв поглед се фокусираат на личноста на извршителот, нивното подлабоко истражување укажува на моралната сосотојба на едно општество. Тоа ја потврдува тезата дека човекот е не само сложено природно суштество, туку и израз на сложените општествени односи.

Светските истражувања покажуваат дека 75% од идентификуваните сериски убијци во изминативе 20-тина години се од Соединетите Американски Држави. Сериски убиец во САД се јавува на секои 700.000 граѓани. Во Европа каде што традиционалните морални норми се поцврсти, сериски убиец се јавува на секои 1,5 милион лица. Овој податок јасно укажува на степенот на брутализираност и деструктивност на американското општество. Криминалистичката статистика покажува дека речиси половина од најтешките криминални

дела се убиства, а дека половина од нив се масовни и сериски убиства, и тоа на најбрутален можен начин и најбизарни и најперверзни причини.

Драстични примери на сериски убиства

Аналитичарите постојано составуваат листи на најголемите убиства. Тие листи содржат имиња од пред неколку века, но и од последните децении. Некои статистики покажуваат дека бројот на масовните и бруталните сериски убиства последниве години опаѓа, дека има сè помалку случаи на канибализам, масовно чедоморство, случаи на убијци кои пијат крв мислејќи дека ќе бидат бесмртни како вампири, случаи на контеси кои се бањаат во крв од девици за да останат вечно млади и слично. Психијатрите и психолозите кои работеле на најспецифичните случаи на масовни и сериски убиства, како најчести причини за убиствата ги наведуваат сексуалните злоупотребувања на убијците за време на нивното детство, последиците од воени трауми, заблуди од филмови, книги, стрипови и видео игри. Податоците и информациите за овие случаи се сортирани и поставени на повеќе специјализирани интернет страници кои третираат вакви теми. Сите се повикуваат на полициски, судски, болнички и на новинарски извештаи за случаите. Според сите статистики, апсолутен рекордер според бројот на убиствата е колумбиецот Педро Алонзо Лопез, во полициските досиеја познат како чудовиштето од Андите. Убил над 300 луѓе во 80-тите години на минатиот век. Убивал само девојки од Перу, Еквадор и од Колумбија. Во изјавата пред полицијата рекол дека тие му изгледале најневини. Психијатрите дијагностицирале дека сето тоа е последица што во раната младост тој бил жртва на педофилија и на содомија. Втори на листата се партнерите Хенри Ли Лукас и Отис Тул, кои усмртиле над 200 жртви. Познати се како тандемот од пеколот: кралот на садизмот и генералисимусот на болката. Половина од своите жртви ги изеле. Признале дека уживале да гледаат како нивните жртви крварат.

Пикантеријата на судењето на Лукас е тоа што во јуни 1998 година сегашниот претседател на САД, Џорџ Буш, како тогашен гувернер му го поштедил животот на масовниот убиец, поради доказите дека Хенри Ли не бил во Тексас во времето кога се случило познатото тексашко убиство "Оринџ Сокс". Третото место му припаѓа на Х.Х. Холмс, докторот кој си ги убивал пациентите и им ги земал нивните осигурителни полиси. Кога полицијата го фатила, во неговиот дом нашла остатоци од стотици жртви. На четврто место е Жил Де Реј со над 140 жртви. Познатиот француски маршал убивал млади момчиња кој ги силувал пред и по убивањето. Колумбиецот Луис Алфредо Гаварито е петти на листата. Пред судот признал дека силувал, мачел и убил 140 деца за 5 години. Шести е доктор Џек Кеворкиан со 130 убиства. Фатен е откако на еден свој пациент, неговата последна жртва, му ставил смртоносна инекција и ја снимал жртвата како умира во најстрашни маки. Снимката ја пратил до една американска телевизија. Сите се осудени на смртна казна.

ТОП - 30 според бројот на жртвите:

<i>ред. број</i>	<i>име и презиме</i>	<i>бр. на жртви</i>
1	Педро Алонзо Лопез	300 +
2	Хенри Ли Лукас и Отис Тул	200 +
3	Х.Х. Холмс	200 +
4	Луис Алфредо Гаварито	140
5	Др Џек Кеворкиан	130
6	Хју Венлин	100 +
7	Пи Ви Гаскин	100 +
8	Џејвд Икбал	100
9	Бруно Ладке	80
10	Мајкал Свенго	60
11	Андреј Чикатило	52
12	Анатолиј Оноприенко	52
13	Ахмад Сураци	42

14	Џералд Стено	41
15	Ричард Ајсмен Куклински	40 +
16	Ерзабет Батхори	40 +
17	Моузес Ситхол	38
18	Доналд Харви	34
19	Фернандо Хернандез Лејва	33 - 135
20	Џон Вејн Гејси	33
21	Васил Комароф	33
22	Џејн Топан	31
23	Џерард Џон Шифер	30
24	Карл Денке	30
25	Микаја и Вили Харп	30
26	Патрик В. Карни	28
27	Вејн Вилијамс	28
28	Фриц Харман	27
29	Роџер Андермет	27
30	Дин Корл	27

извор: <http://www.vest.com.mk> –

Најголемите и најбруталните убијци на сите времиња, [20.06.2008]

Партнери во убивањето

Двата најпознати пара на сериски убијци се ортаците Хенри Ли Лукас и Отис Тул и канадските сопружници Пол Бернардо и Карла Хомалка. Сопружниците се познати како убијците Барби и Кен. Карла е ослободена бидејќи, пред да сведочи против мажот, направила таен договор со канадската влада. По прекрасната свадба во 90-тите години Пол никако не можел да се помири дека Карла не е девица, па ѝ предложил на Карла, како компензација, да ѝ ја одземе невиноста на нејзината помлада сестра. Ветеринарката Карла ја успала сестра си со седативи за живот (отров кој предизвикува мускулна неактивност и вкочанетост на целото тело) и Пол си ја исполнил желбата. Така почнало силувањето и убивањето на млади момчиња и девојки. Исто толку е познат и парот на сериски убијци Џералд и Шарлин Гаљего, кои самите се нарекувале робови на љубовта. Убиле 10-тина млади тинејџерки кои претходно ги силувале облекувајќи ги и терајќи ги да се однесуваат како робинки. Еден од најпознатите парови убијци се Фред и Роуз Вест. Изгледале како најобични соседи, а навечер нивната кука била гнездо на малолетничка проституција во која ги вклучувале и своите деца. На муштериите лажно им нуделе полнолетни девојки, а внатре ги терале да имаат секс со деца. Тие што ќе одбиле и ќе сакале да избегаат ги убивале. Сите се осудени на најстрога казна, смрт.

Убијци на деца

На најголемиот дел на сериските убијци жртви им биле деца. Еден од најбруталните сериски убијци на деца е Дин Корл, наречен Колаче. Овој американски хомосексуалец убил 27 малолетни момчиња. Во 90-тите години на минатиот век работел како електричар и убивал кога одел по домовите во Пасадена. Ги залажувал момчињата со колачиња и со чоколади. Ги врзувал, мачел, силувал и, на крај, ги убивал. Осуден е на смрт, а психијатрите заклучиле дека убивал поради траумите од детството кога го облекувале како девојче и повеќе пати бил силуван. Еден од најбруталните убијци на деца е американскиот канибалист Алберт Фиш. Убивал и јадел само деца. Го нарекуваат копија на измислениот лик Ханибал Лектор. Вампирот од Бруклин, како што го нарекувале, на почетокот на минатиот век убил и изел 10-тина деца. Осуден е на смрт. Според дијагнозата, боледувал од најтешка форма на ментално заболување - парафил, садомазохист, шизофреничар. Им ги пиел крвта и урината на неговите жртви.

Со случајот на девојчето во кутија, Камерон и Џенис Хукер влегле во полициските досиеја како едни од најстрашните злосторници. Двајцата држеле во заробеништво, мачеле и силувале малолетно девојче цели 7 години. Детето го држеле врзано и затворено во кутија и им било како домашно сексуално милениче. За тортурата на девојчето, за злосторството кое го сториле, за нејзината смрт, биле егзикутирани на електричен стол.

Пакистанецот Џавед Игбал се смета за најголем убиец на деца. За пет месеци убил 100 момчиња од сиромашни семејства. Кога ги признал убиствата побарал да го убијат исто како што завршиле неговите жртви - прво да биде силуван, па мачен и, на крај, потопен во када полна со киселина.

Деца убијци

И децата можат да бидат брутални убијци како и возрасните. За тоа се виновни токму возрасните, првенствено родителите и околината. Ова го констатирале психијатрите, еден век откако бил регистриран првиот случај на дете убиец, анализирајќи ги причините зошто 13 годишниот Џеси Померој убивал. Џеси брутално убил 12 момчиња и девојчиња од Бостон во 1874 година. Откако било уапсено, момчето признало дека пред и после убивањето ги силувал момчињата и девојчињата. Го правел тоа што и нему му го правеле родителите.

Во поново време не се среќаваат брутални и масовни убиства, но убиствата во училиштата се чести. Типичен пример за тоа се случаите во САД во 90-тите години кога се регистрирани 10-тици случаи деца да носат оружје и бомби во училиштата. Бренда Спенсер на 17 годишна возраст во 1979 година во Сан Диего со автомат убила 8 деца и 1 полицаец. Како причина се наведува дека била издрогирани и изјавила дека мрази во понеделник да оди на училиште.

Киплант Кинкел на 15 годишна возраст со машинка убил еден соученик и ранил осум во школската кафетерија во Орегон. Неколку минути пред тоа, дома си ги убил родителите. Во истрагата еден од неговите соученици кажал дека имал желба да предизвика трета светска војна. Ендрју Голден на 11 години и неговото другарче Мичел Џонсон на 13, според полициските досиеја, во 1997 година ги зеле пиштолите од нивните татковци и отишле на училиште. Го активирале алармот за пожар и додека сите бегале во паника, момчињата пукале на сите страни. Убиле 1 наставничка и 5 девојчиња.⁹

Доктори ангели на смртта

За најбрутален случај меѓу докторите убијци се смета оној на лекарка педијатар од Тексас, Џин Џонс. Осудена е поради смртта на 10-тина бебиња во неколку болници во Тексас. Ги усмртувала бебињата со инекции, без никакви причини. Делото не го признала никогаш. Британецот д-р Херолд Шипмен е осуден на смрт поради убиство на 15-тина свои пациенти, иако постојат сомневања дека бројката е многу поголема, околу 270 жртви, но тоа никогаш не е докажано. Убивал стари пациенти кои живееле сами. Им бил домашен лекар и им ставал инекции од кои умираше бавно, со недели, лажејќи ги дека нивното здравје се подобрува. Во полициските досиеја постојат бројни примери на доктори убијци. Лекарка педијатар од САД, Беверли Елит, која поради тоа што не можела да раѓа, во болницата каде што работела ги убивала новороденчињата. Доктор Катрина Ремсленд од САД и доктор Џулијан Рули од Канада смртоносните смеси од разни лекарства ги испробувале на своите пациенти. Луѓе со сексуални фрустрации импотентни мажи, педофили, некрофили спаѓаат во овие групи. Ова се само некои од групите во кои, според некои светски статистики, се поделени масовните убијци чии дела имаат сексуален мотив. Од досиејата може да се заклучи дека во 99 % од случаите

---

⁹ M. Merrill. *Child deliquency*. New York, 1965

жртвата е силувана пред убивањето, а речиси половина од убиените се силувани и пред и по смртта. Најголемиот дел од жртвите се тинејџерки, проститутки и малолетници.

Најбруталниот сексуален убиец е Роберт Блејк. Негови жртви најчесто биле малолетни девојчиња. Кога го уапсиле во 1990 година во неговиот стан нашле фотографии на убиени девојчиња на кои им ставал разни предмети во аналниот и вагиналниот отвор. Во својата болна психа си создал култ на вагината. Кај ниедна од жртвите не се најдени остатоци од сперма. Блек едноставно се мразел што е маж. Посакувал да биде жена, може да се види и од неговото досие. Меѓу покарактеристичните се случаите на Денис Редер, наречен ЗТУ, и оној на Роберт Фингли Робертсон. Редер самиот си се нарекол ЗТУ, што е кратенка за заведување, тортура и убиство. Убил 10 проститутки, а како причина се наведуваат две верзии. Според првата, Редер мразел проститутки, затоа што неговата љубов од младоста се проституирала, и втората, сакал да го исчисти светот од грешни жени. Роберт Фингли Робертсон наоѓал проститука, ја водел кај баба му дома, уредно си плаќал, имале секс, но кога проститутката ќе тргнела да си оди ја застрелувал со револвер. Не поднесувал да го напуштаат жените. Уапсен е по 13-тата жртва.

Крвници од историјата

Ерзабет Батхори, алијас контесата на крвта, Џек Мевосек и бостонскиот давител се тројцата најпознати убијци од историските анали. На унгарската контеса од пред два века ѝ се припишуваат над 40 убиства. Убивала убави zgodни жени, нивната крв ја собирала во када и се бањала во крвта, верувајќи дека така ќе биде поубава и вечно ќе остане млада. Џек Мевосек е најпознатиот сериски убиец на сите времиња. Убивал во Лондон во далечната 1888 година. Убиецот на 10-тици проститутки, со долг нож во едната и црна чанта во другата рака, остана вечна енигма. На жртвите им го распарувал стомакот и им ги вадел органите. Бостонскиот давител ги избирал жртвите меѓу средовечните жени во Бостон. Од 1962 до 1964 година убил 13 жени. Познат е и Џо Бол со 12 жртви. Сите жртви му биле девојки кои подоцна ги убил. Ги сечел на парчиња и со нив го хранел неговиот домашен миленик алигатор. Овој американски сериски убиец е познат како касапот од Елмендорф и како човекот алигатор. Психијатрите утврдиле дека имал трауми од времето поминато како војник на неколку фронта.

Топ 10 - Сериски убијци

Најактивните сериски убијци низ историјата.¹⁰ Опфаќа само индивидуални убиства, не и убиства од тероризам, војни, банди и политички убиства.

1. Бехрам

Водач на култ во Индија чијашто идеологија е виновна за 2.000.000 убиства. Лично бил вклучен во 931 убиство помеѓу 1790 - 1830 година.

2. Грофица Ержбет Батори

Грофица од Унгарија, 1560-1614. Позната како Грофица Дракула. На својата листа имала список од 610 жртви. Сите биле девојки, затоа што верувала дека ќе остане вечно млада ако ја пие нивната крв. После смртта била засидана во својот сопствен замок.

3. Педро Алонсо Лопез

Колумбиец познат како чудовиштето од Андите. Уапсен во 1980 година и осуден на доживотен затвор. Убил најмалку 300 луѓе во Колумбија, Перу и Еквадор.

4. Др. Херолд Шипмен

Официјално 215 жртви, негови пациенти, но се претпоставува дека бројката оди до 400. Осуден 2000 година во Манчестер.

---

¹⁰ <http://blog.makelove.com.mk> - *Текстови со таг 'top 10'*, [10.06.2008]

5. Хенри Ли Лукас

Осуден во 1983 година за 360 убиства заедно со неговиот партнер Отис Тул. Лично нему му се припишани 200 убиства. Во 2001 година е егзекутиран во затворот Хантсвил во Тексас.

6. Жил де Ре

Француски барон, 1404-1440. Има убиено 200 деца коишто ги принесувал како жртви во неговите ритуали на црна магија. Бил осуден во Нант, потоа измачуван, задавен и, на крај, запален.

7. Ху Ванлин

Доктор специјалист за кинеска медицина. 196 жртви. Осуден во 2000 година.

8. Луис Алфредо Гаравито

Колумбиец којшто во 2000 година е осуден на 835 години затвор поради убиство на 189 свои сонародници.

9. Херман Вебстер Муцет

Од Чикаго, 1860 - 1896. На својот имот измачувал, силувал и убил околу 150 жени коишто ги чувал во специјални ќелии за измачување. Егзекутиран 1996 година со бесење.

10. Др. Цек Кеворкиан

Осуден во 1999 година дека асистирал на 130 самоубиства. Осуден за убиство од небрежност на 10/25 години затвор.

Во вампирски филм

Психијатрите кои проучувале некои од најголемите сериски убијци пред да тие бидат егзикутирани, утврдиле дека се влезени во филмови за вечен живот, особено оној според легендите за вампирите кои живеат вечно оти пијат човечка крв. Најпознат меѓу убијците кои пиеле човечка крв е германецот Петер Куртен, познат како вампирот од Дизелдорф. Бил осуден на смрт со сечење на главата на гилотиња. При егзикуцијата во 1932 година признал дека убил 10-тици жени, мажи и деца и 60-тина животни. Меѓу убијците кои се замислуваат како вампири е и вампирот од Сакраменко Рицард Трентон Џес. Убил 10-тина луѓе и 20-тина домашни животни. Им ја собирал крвта и им го варел мозокот, ги носел дома и во бледнер си правел сок кој го пиел. Тимоти Вајт од Флорида и Кирк Палмер од Колорадо биле во вампирски филм, само во сменети улоги. Тие убивале вампири, зомби и врколаци. Една од неколкуте жртви на Вајт е 22 годишниот Тимоти Харисон за кого Вајт сметал дека е вампир и го изрешетал со сребрени куршуми. Палмер, пак, ја убил својата другарка Антонија Виера бидејќи бил убеден дека таа е врколак, кој претворил неколку луѓе во зомби суштества, а неговата девојка ја претворил во вампирка.

Нерешени случаи

Од илјадниците случаи на сериски убиства многу останале нерешени, иако тие случаи никогаш не се затвораат. Еден од најмасовните убијци по кој сè уште се трага е убиецот заведен под полициско име Сиудат Суарес. Осомничен е за масовно убиство на 340 жени во неколку мексикански погранични градови. Но постојат само сомневања, докази нема. Во 1993 година биле приведени неколкумина осомничени, но убиствата продолжиле. Никогаш не е откриено масовното убиство на 10 девојки во Френкфорд, американска населба каде што се снимани неколку сцени од серијалот Роки. Не се знае ниту кој е лудиот касап од Кинзбути Ран, кој заклал 8 луѓе. Според начинот на убивање е заклучено дека е хирург и само се претпоставува дека останал без работа и почнал да оперира на улица. Никогаш не е откриено ниту кој е убиецот наречен чудовиштето од Флоренс. Поради неговиот метод на убивање, авторот Томас Харис едно од дејствијата во неговите книги за Ханибал Лектор го сместил токму во градот Флоренс.

Канибалисти - Погоди што имаме за ручек?

Ја повикав на ручек. Не ѝ требаше многу време да се опушти и да ми седне во скут. Ме бакна, ѝ реков да оди надвор и да набере диви цвеќиња. Излезе. За тоа време јас се соблеко

гол и ја чекав. Кога влезе ја прашав дали знае што ќе ручаме. Се насмевна. Се соблече гола. Тогаш почнав да ја тепам. Кога се онесвести ја исеков на најситни парчиња. Следните 9 дена имав ручек. Немав секс со неа, умре како девица. Откако ја изедов, требаше да се набават нови "продукти"... Така стои во признанието на Алберт Фиш, еден од најпознатите убијци - канибалисти во историјата.

Не помалку одвратни од него се партнерите Хени Лукас и Отис Тул. Нивниот збир на жртви изнесува над стотици. Најголемиот дел ги изеле, а во признанието се бранеле дека не се канибалисти бидејќи не уживале во тоа, туку некој ѓавол однатре ги терал да ги готват жртвите. Во друштвото на најбруталните канибалисти масовни убијци се вбројуваат и Андреј Чикатило и Нина Белтскаја, кои си го изеле сопственото бебе. Карл Данке изел 30-тина од неговите жртви. Кога го уапсиле признал дека последните 3 години јадел само човечко месо. Листата продолжува со Јоаким Крол. Му се припишуваат 10-тина жртви. Никогаш не јадел чисто човечко месо, секогаш го готвел со зеленчук. На листата канибалисти има 50-тина масовни убијци. Само еден од нив, по неколку извршени убиства, побарал помош бидејќи е канибалист. Кога сообраќајната полиција случајно го запрела, Стенли Дин Бејкер му рекол на полицаецот: "Ве молам, помогнете ми, имам проблем. Јас сум канибалист." Како доказ од џебот извадил неколку човечки прсти.

Словенецот Метод Тробец е најпознатиот сериски убиец од просторите на поранешна Југославија, кој во периодот помеѓу 1975 и 1978 година убил 5 жени. Осуден е на смртна казна, заменета со 20-годишна робија. Додека бил во затвор Тробец два пати се обидел да го убие својот цимер, за што заработил уште 15 години затвор. Се обесил во затворската ќелија во 2006 година. Тробец запознавал осамени жени што ги намамувал во својата куќа во Горење Вас каде што ги силувал, ги давел, а потоа ги запалувал во печката за печење леб. Убиецот бил откриен случајно при разбојништво врз германски турист. Полицијата извршила претрес во неговата куќа барајќи докази за разбојништвото, при што го пронашла куферот на германецот, но и личните документи на извесна Зорка Николиќ. Зорка Николиќ била пријавена за исчезната, и полицијата се посомневала во разбојникот. Така, случајот почнал да се расветлува. На ѓубриштето во дворот биле откриени јагленисани делови од тела, копчиња од градници, а во сиданата печка биле најдени остатоци од јагленисани черепи. Вештите лица утврдиле дека има остатоци од 5 тела. Бидејќи во тоа време имало и исчезнување на уште неколку жени, полицијата се посомневала дека и тие би можеле да бидат жртви на овој монструм. Тробец го признал убиството само на 5 жени. Неговите сограѓани биле вцашени кога слушнале дека тивкиот и повлечен работник бил убиец. Тробец бил прегледан од 8 психијатри и од 7 психолози, кои излегле со став дека не станува збор за душевно болен човек.

*

* *

Причински - последично или случајно (што е помалку веројатно), со транзицијата, сериски убиства се случува и во нашата земја. Имено, по откривањето на првиот сериски убиец во Македонија, охриданиецот Лазе Радевски, полицијата привеле уште едно лице, новинарот Владо Таневски од Кичево, осомничен за смртта на најмалку две жени од Кичево. Неколку дена по апсењето тој е пронајден мртов. Неговата смрт предизвика многу контроверзи во експертската јавност, од тоа дека се работи за самоубиство до тоа дека станува збор за насилна смрт. Во секој случај, ова убиство остана мистерија, за чие расветлување истражните и судските органи треба да вложат огромен труд. Лазе Радевски веднаш по апсењето признал дека убил 3 сограѓани, сите улични дилери на девизи на охридскиот пазар и негови познаници. Ги убивал така што ги намамувал во својот дуќан и, користејќи го моментот кога тие броеле пари, ги удирал со чекан по глава и ги усмртувал. Потоа ги разнесувал на разни места и ги закопувал.

Кичевскиот сериски убиец убивал, главно средовечни, незаштитени жени од понискиот социјален слој. Тој првин ги силувал, потоа ги задавувал, им ги врзувал телата со кабел, ги ставал во најлонски вреќи и ги фрлал на буништа.

Во погоре споменатиот случај на убиецот Тробец, тој бил обвинет од заштитниците на животни дека мачел животни на тој начин што им ги кршел вратовите, а со секира убивал кучиња. По апсењето на првиот сериски убиец во Македонија Лазе Радевски од Охрид, неговите познаници со кои одел на лов изјавиле дека, откако тој ќе ранел животно, го

расекувал по стомакот и уживал во звуците што животното ги испуштал до искрвавање. "Убијците многу често почнуваат со убивање и мачење на животните кога биле деца." Тоа е став на поранешниот агент на американското федерално истражно биро Роберт К. Реслер. Тој за потребите на бирото во 80-тите години на минатиот век го изработил профилот на серискиот убиец. Во ФБИ откриле дека свирепоста кон животните е една од карактеристиките кои редовно се јавува во записите за сериските убијци. Криминолозите се согласни и во тоа дека, освен тоа што измачувале животни, голем дел од сериските убијци како деца биле жртви на некој вид насилство, најчесто семејно или сексуално, кое подоцна се рефлектирало како насилство кон други луѓе. Истражувањата покажуваат дека убијците најчесто живееле во проблематични семејства со по еден родител. Од нормалните луѓе ги разликува отсуството на чувство на грижа на совест и намалено ниво на серотонин - хормонот на среќата.

1. Лазе Радевски и предметите со кои ги извршил убиствата

2. Таневски беше пронајден мртов во ќелијата во тетовскиот затвор

Феноменологија на сериските убиства во Република Македонија

Во Република Македонија во 2008 година се појави првиот сериски убиец, охридѓанецот Лазе Радевски, а само по кратко време и вториот, кичевчанецот Владо Таневски.

Во следната табела се дадени основните податоци за нив двајца:

<i>сериски убиец</i>	<i>професија</i>	<i>возраст</i>	<i>место на живеење</i>	<i>бр. на жртви</i>
Лазе Радевски	стечаец	60	Охрид	3
Владо Таневски	новинар	56	Кичево	4

3. основни податоци за сериските убијци

Од следната табела може да се констатира бројот на жртвите, полот, професијата и начинот на кој се убиени.

<i>сериски убијци во РМ</i>	<i>жртви</i>	<i>пол</i>	<i>Професија на жртвите</i>	<i>начин на убивање</i>
Лазе Радевски	3	машки	Улични дилери на девизи	со чекан по глава
Владо Таневски	4	женски	хигиеничарки	силување, задавување, врзување со кабел во најлонска вреќа и фрлање на буниште

4. податоци за жртвите

5. бројчан сооднос на жртвите

Етиологија на сериските убиства во Република Македонија

Етиолошките карактеристики кај сериските убиства секако треба да се бараат во социолошките фактори (невработеност, лоша економска состојба, ниско ниво на животен стандард, сложени економски и политички услови), кои доведуваат до појава на криминалитет, но и во индивидуалните карактеристики кај лицата сериски убијци. Кога станува збор за социолошките детерминанти кај сериските убиства, тоа упатува на општествените односи, почнувајќи од основната ќелија на општеството (семејството), па сè до пошироката општествена заедница – државата. Многу чести мотиви кои ги тераат сериските убијци да ги извршат нивните грозоморни дела се: психопатолошки мотиви (душевна болест, алкохолизам, пореметеност во детството или подоцнежниот период од животот, чувство на исполнетост со убиствата, желба за изживување и малтретирање на луѓето, неможност за расудување и сфаќање на своите постапки), малтретирање од страна на родителите во детството, одмазда кон одредена категорија на луѓе и др.

Социолошки детерминанти на сериските убиства во Република Македонија

Откриениот прв сериски убиец во Р. Македонија Радевски е обвинет дека ги убил Раим Ракип, Спиро Ставревски и Трајче Цоцевски во продавницата за железарија на булеварот "Туристичка" каде што работел како продавач. Според обвинението, 60 годишниот Лазо Радевски ги повикувал жртвите во продавницата, наводно да купи девизи од нив, а со кои претходно работел во фабриката "Застава". Штом ќе седнеле тој со чекан тежок 2 килограми

замавнувал кон нив, најчесто во пределот на главата и вратот, и ги убивал. Нивните тела потоа ги ставал во своето возило “Фиат 1300” и ги носел на различни локации надвор од градот.¹¹

Во наведениот случај со серискиот убиец од Кичево, новинарот Владо Таневски, карактеристично за сите четири жени жртви на осомничениот убиец е дека се на поодмината возраст. Сите живееле во ист дел на Кичево, биле вдовици, имале понизок степен на образование и главно заработувале како хигиеничарки. Истрагата потврдува дека сега покојната мајка на осомничениот работела како хигиеничарка во болница. Ова, пак, наведува дека профилот на жртвите и на мајката на осомничениот имаат допирни точки. Според документацијата, **осомничениот со мајка си бил во многу лоши односи**. Утврдено е дека осомничениот добро ги познавал убиените, живеел во нивна близина и воопшто немал проблем да ги намами. Бил мирен, љубезен и повлечен. Во полза на тоа му бил и одвоениот живот од сопругата, која работела и престојувала во Скопје, и од синовите, од кои едниот бил во странство, а вториот секојдневно бил на работа и често службено отсутувал. Во спроведената истрага и обавените разговори утврдено е дека осомничениот, злоупотребувајќи ја својата професија новинар, често пати ги посетувал семејствата на жртвите и контактирал со овластени лица за да дојде до некакви сознанија за напредокот на истрагата за случаите.¹²

Можеме да заклучиме дека убијците се познавале со жртвите, тие биле сограѓани (Радевски заедно работел со нив), а исто така дека важеле за мирни, љубезни и повлечени луѓе. Мотивот на Радевски биле парите и користољубието – тој е сиромашен, стечаец и потекнува од сиромашно семејство, каде имал тешко детство, а на Таневски – лошите спомени од детството и одмазда кон неговата мајка. Затоа може да се каже дека профилот на сериските убијци започнал да се создава уште од нивното детство – **сериските убијци се начнати во детството**.

6. причини кај сериските убиства

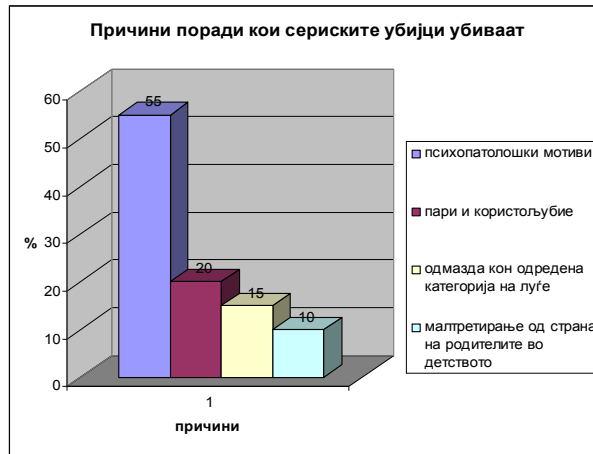
Во основа, индивидуалните (личните особини, образовното, културното ниво, погледите кон светот) и социјалните фактори, причини и детерминанти (семејството, училиштето, општествените прилики, транзицијата, лошите економски и политички услови, нискиот животен стандард, невработеноста) се подеднакво одговорни за создавањето на профилот на серискиот убиец и сплетот на ментални-психички процеси кои се создаваат кај него.

¹¹ <http://www.kanal5.com.mk> - Комплетирано обвинението против охридскиот “сериски убиец” - судењето на почетокот на септември - 09.08.2008

¹² <http://www.vest.com.mk> - Откриен серискиот убиец од Кичево?! - 21.06.2008

Причини	%
психопатолошки мотиви	55
користољубие	20
одмазда кон одредена категорија на луѓе	15
малтретирање од страна на родителите во детството	10

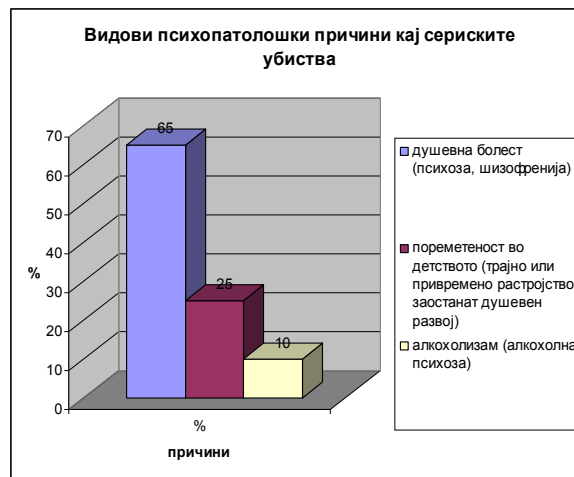
7. видови причини¹³

8. причини поради кои сериските убијци убиваат¹⁴

видови психопатолошки причини	%
душевна болест (психоза, шизофренија)	65
пореметеност во детството (трајно или привремено растројство, заостанат душевен развој)	25
алкоголизам (алкохолна психоза)	10

9. видови психопатолошки причини¹⁵

10. видови психопатолошки причини кај сериските убиства¹⁶

¹³ Податоците се преземени од www.stat.gov.mk

¹⁴ Податоците се преземени од www.stat.gov.mk

¹⁵ Податоците се преземени од www.stat.gov.mk

¹⁶ Податоците се преземени од www.stat.gov.mk

*
*   *
*

Од досега изложеното, а и од наведените драстични примери на сериски убиства, може да се заклучи за основните црти на сериските убијци. Но да се одреди профилот на сериските убијци е навистина многу тешко, бидејќи се работи за луѓе, а познато е дека секој човек е засебна приказна. Сепак, според манифестирањето на некои битни карактеристики кај мнозинството сериски убијци, можно е да се одредат битните контури на нивниот профил.¹⁷ Независно од мотивите од кои се раководат сериските убијци, криминолозите ги категоризираат во две групи: организирани и неорганизирани.

Организираните сериски убијци се најчесто интелегентни личности што методски им пристапуваат на убиствата. Жртвите ги грабнуваат на едно место, ги убиваат на друго, а нивните тела ги фрлаат на трета локација. Убијците од овој тип се мирни и повлечени луѓе, што ја потврдува старата мудрост дека човекот на човек е најголема тајна. Неорганизираните сериски убијци, пак, убиваат импулсивно и тука станува збор за ексцентрични лица. Кај нив не може да се открие мотивот, па не може да се определи кога, каде или кого ќе убијат – криминолошка ситуација. Тие не ги планираат убиствата, и жртвите по правило ги оставаат на местото на коешто ги убиваат.¹⁸

Методиката на откривање на сериските убиства не се разликува битно од методиката на откривање на убиствата воопшто.¹⁹ Но, имајќи го предвид фактот дека сериските убијци спаѓаат во групата на исклучително интелегентни луѓе, а често пати покажуваат и натпросечна интелигенција, потребно е да се изгради крајно софистициран пристап и да се одберат соодветни методи и нивна комбинирана примена во истражната постапка за откривање на ова дело. По приведувањето на можниот сторител на сериски убиства потребно е да се формира тим од криминалистички инспектори кои најпрвин ќе извршат опсервација на личноста на можниот сторител и ќе дојдат до првични сознанија за стореното дело, начинот на кое е извршено убиството, местото и предметот или предметите со кои е извршено делото. Тоа треба да покаже дали има индиции кои упатуваат на сличноста на актуелното убиство со претходно сторените, а нерасветлени убиства. Во таа насока потребно е да се изврши реконструкција на настанот, односно настаните, вештачење на трагите од делото, обдукција на трупот, односно труповите и вештачење на предметите со кои се извршени делата. Во понатамошната постапка пожелно е испитувањето на можниот сторител да го продолжи оној инспектор што ќе оствари најблиски односи со можниот сторител, кој најсуптилно ќе ја скенира неговата психа, ќе продре во нејзините пори и кој истовремено ќе успее да му се наметне како човек кој го разбира, ги разбира неговите проблеми и кој сака да му помогне. Со еден збор да се создадат услови за меѓусебна доверба, како битна претпоставка за понатамошна соработка, без која расветлувањето на делата останува многу сложено и тешко. Исто така, битно е внимателно да се проучи дотогашниот начин на живеење на можниот сторител, околностите во кои живеел, како и околностите во кои е извршено, односно се извршени убиствата.²⁰ Неодминливо е подвргнување на можниот сторител на психолошки и психијатриски преглед. По завршувањето на истражната постапка, предметот се процесуира до судот кој по принципот *pro* и *contra* донесува одлука.²¹

---

¹⁷ Д. Јосифоски. *Криминалистичка психологија*. Радинг, 1995

¹⁸ <http://www.dnevnik.com.mk>, *Сериските убијци тивки монструми од соседството* [20.06.2008]

¹⁹ за ова повеќе кај М. Котески. *Криминалистички карактеристики кај убиствата*. График Мак Принт, Скопје, 2006 и М. Котески. *Прирачник за откривање на сторители кај убиствата*. График Мак Принт, Скопје, 2007

²⁰ за ова повеќе кај М. Ангелески. *Оперативна криминалистика*. Скопје, 2005; М. Бошковиќ. *Криминалистика методика I*. Београд, 1998 и А. Петровиќ. *Криминалистичка методика*. Београд, 1978

²¹ М. Аќимовиќ. *Психологија злочина и судења*. Savremena administracija, Beograd, 1987

Заклучок:

Во основа, може да се каже дека сериските убиства се резултат на демонстрација на една пореметена човечка психа, што ја манифестираат луѓе со тешки фрустрации во нивниот ментален живот. Но не треба да се заборава дека општествените односи, почнувајќи од семејството, и тоа уште од најраното детство, па сè до пошироката општествена заедница битно влијаат врз интензитетот на оваа појава. Ова нè наведува на заклучок дека сериските убиства треба да ги проучуваме комплексно, односно како сплет на многу сложени соодноси помеѓу психата на серискиот убиец и конкретните, но и пошироките околности во кои настанало ова дело.

Особено карактеристични се двата случаи со сериските убијци во Република Македонија, кои ја вознемирија целата македонска јавност. Во едниот случај, осомничениот, самоубивајќи се, не дозволи да биде откриена вистината, а за другиот во тек е кривичната постапка.

Методиката на расветлување, откривање и докажување на сериските убиства е специфична и не е во целост идентична со методиката на откривање на убиствата. Особено се разликува при поставувањето на криминалистичките верзии.

Сериските убиства, иако на прв поглед укажуваат за личноста на извршителот, нивното подлабоко истражување упатува на моралната состојба во едно општество. Со ова ја потврдуваме тезата дека човекот е не само сложено природно суштество, туку израз на сложените општествени односи.

Користена литература:

домашни книги:

1. С. Алексоски, *Криминалистичка психологија*, Скопје,
2. В. Стаменковска-Трајкова, *Психологија*, Универзитетска печатница „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, 1995
3. Д. Јосифоски. *Криминалистичка психологија*. Радинг, 1995
4. М. Котески. *Криминалистички карактеристики кај убиствата*. График Мак Принт, Скопје, 2006
5. М. Котески. *Прирачник за откривање на сторители кај убиствата*. График Мак Принт, Скопје, 2007
6. М. Котески, М. Николовски, *Методика на истражување на опит криминалитет*, Соларис принт, Скопје, 2008

странски книги:

1. А. Петровиќ. *Криминалистичка методика*. Београд, 1978
2. А. Adler. *Poznavanje čoveka*. "Kosmos", Beograd, odbrana dela, 1-4 Prosveta, Beograd, 1984
3. Franz, und Staub Hugo: *Der Verbrec her und seine Riehter* (vo knjigata *Psyhoanalyse und Jusitz*) Suhrkamp, Franfurt, 1974
4. G. Aschaffenburg. *Zur Psychologie des sittlichkeitsverdeshers*. Mschr, Krim, 1905
5. М. Аćимовиќ. *Psihologija zločina i suđenja*. Savremena administracija, Beograd, 1987
6. М. Антонијевиќ. *"Narkomanija mladih*. Kultura, Beograd, 1971
7. М. Merrill. *Child delinquency*. New York, 1965
8. М. Бошковић. *Криминалистичка методика I*. Београд, 1998

интернет страни:

1. <http://www.mk.wikipedia.org> [10.06.2008]
2. <http://www.vest.com.mk> [20.06.2008]
3. <http://www.dnevnik.com.mk> [20.06.2008]
4. <http://blog.makelove.com.mk> [10.06.2008]

Marjan Koteski, PhD
Faculty of Security- Skopje

SERIAL MURDERS IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA AND THE WORLD (CONCEPT, STRUCTURE, PHENOMENOLOGY AND ETIOLOGY)

Abstract

This paper focuses on serial murders in the Republic of Macedonia and the world, the methodology for their detection and their social determinants including social relations from the basic cell of society (the family) to the broader social community – the state itself. It leads to the conclusion that the social sphere of human life has considerable influence on the intensity of this phenomenon and for that reason serial murders should be explored in a complex way, as a mixture of very complex relations between the serial murderer's mind and the circumstances under which the crime occurred.

Further in the paper, the author gives statistical information about the most brutal murderers in the world according to the number of victims, by providing comparative analysis of certain types of serial murderers - murderers of children, children as murderers, doctors as murderers and cannibals, both organised and non-organised, with two cases of serial murders in the Republic of Macedonia. The author also presents a review of the latest events in our country – the detection of the first serial murderer in Macedonia, Laze Radevski from Ohrid, and the journalist Vlado Tanevski from Kicevo who was suspected for the death of at least 4 women in Kicevo and found dead in his cell few days after his arrest.

The methods for the detection of murderers are of great importance since it is necessary to build an extremely sophisticated approach through detecting the profile of the serial murderer and choosing appropriate methods for further action.

Key words: serial murders, serial murderers, methodology of detection, social determinants, social relations, profile, types, victims

КРИВИЧНОТО ЗАКОНОДАВСТВО ВО СПРАВУВАЊЕТО СО СОВРЕМЕНИТЕ ФОРМИ НА ТЕРОРИЗМОТ

Резиме

Светот се соочува со сè поголема ескалација на тероризмот. Се појавуваат негови нови форми кои се карактеризираат со големи материјални штети и масовни човечки загуби. Одредени општествени структури сè почесто се одлучуваат на примена на тероризам како поедноставен, посигурен и побрз пат за остварување на определени интереси што не можеле да ги остварат на друг начин.

Заради успешно спротивставување на одредена општествено-негативна појава, потребно е одредено недозволено однесување да се пропише со закон. Механизмите на спротивставување на тероризмот во меѓународната заедница се конвенции, одлуки и препораки на меѓународните организации (Организацијата на Обединетите Нации, Советот на Европа и др.), како и националните законодавства кои треба да бидат прилагодени на меѓународните конвенции, односно да се изврши нивно имплементирање.

Од тој аспект во наредниот дел ќе се задржам на една хронолошка анализа на меѓународните механизми на справувањето со тероризам (Конвенциите на ООН и Советот на Европа) и нивното имплементирање во македонското кривично законодавство, вклучувајќи ги и најновите промени од 2008 год.

Клучни зборови: тероризам, терористички организации, кривично законодавство, одлуки, конвенции, препораки

МЕЃУНАРОДНИ КОНВЕНЦИИ КОИ СЕ ОДНЕСУВААТ НА ТЕРОРИЗМОТ

Експанзијата на тероризмот, перењето пари и финансирањето на тероризмот во глобални рамки ги поткопуваат темелите на владеењето на правото и на финансискиот систем на државите. За успешно спротивставување на современите форми на тероризмот во меѓународни размери од особено значење се активностите на меѓународната заедница на планот на донесување на конвенции, препораки, директиви. Со ратификацијата на меѓународните конвенции се прифаќа обврска за сообразување на домашното законодавство со нивните одредби заради отстранување на внатрешната колизија на правните норми, а согласно член 118 од Уставот на РМ, ратификуваните меѓународни договори се дел од внатрешниот правен поредок и не можат да се менуваат со закон. Обврската на Република Македонија за имплементација на директивите на ЕУ произлегува од Спогодбата за стабилизација и асоцијација, што Република Македонија ја потпиша во 2000 година. Како членка на ООН и на Советот на Европа и како држава кандидат за членство во Европската унија, за Република Македонија со договорот за асоцирање настануваат и посебни обврски по однос на имплементацијата на мерките предвидени во директивите на ЕУ.

Во наредниот дел ќе се обидам да дадам хронолошка анализа на конвенциите, декларациите, препораките и директивите на ООН и ЕУ кои претставуваат правен механизам во меѓународната заедница за справување со тероризмот, а кои од своја страна претставуваат осуда на тероризмот како средство за остварување на одредени политички цели. Како позначајни би издвоил дел од нив:

- Во 1985 год. Генералното собрание на ООН ја усвои Резолуцијата за тероризам.

Со оваа резолуција методите на тероризам се осудени како злосторнички акти, без оглед на тоа кој и каде ги применува. Земјите членки на ООН се задолжуваат да преземат соодветни мерки на национално ниво за елиминирање на овој проблем и да го усогласат домашното законодавство со постојните конвенции и со исполнување на меѓународните обврски.²²

-Во Резолуцијата 45/123 Генералното собрание на Организацијата на Обединетите Нации изразува загриженост за порастот на тероризмот и се бара Комитетот за контрола на превенцијата на криминалитетот да изнајде начин за зацврстување на меѓународна соработка во борбата против тероризмот и организираниот криминал.

-На деветтиот конгрес на ООН за превенција на криминалитетот одржан во Каиро од 19/04-08/05-1995 год. е истакната сета сериозност од ескалација на акти на тероризмот.

Освен мултилатарални, донесени се и регионални конвенции:

-Конвенцијата за спречување и казнување на актите на тероризмот, донесена во рамките на Организацијата на Американските држави (1971) и

-Европската конвенција за спречување на тероризмот (1977) во која се наведуваат елементи кои укажуваат на прифатливоста на разграничувањето на тероризмот на акти кои остануваат во исклучителна надлежност на една држава, од оние кои имаат транснационален карактер.

Тероризмот се јавува како меѓународен политички и правен проблем, затоа што во содржината на неговото битие се испреплетуваат елементите на кривичното дело и политичкиот деликт.²³

Меѓународните договори не претставуваат обврзувачки принципи на меѓународното право. Во меѓународното право за спречувањето на тероризмот од посебно значење се антитерористички и мултилатерални конвенции:

-Токиска конвенција за кривични дела и некои други акти извршени во воздухопловите (1963)

-Хашка конвенција за спречување на грабнувањето на воздухопловите (1970)

-Монтреалска конвенција за спречување на противправните акти за загрозување на безбедноста и цивилното воздухопловство (1971)

-Конвенција за спречување и казнување на злосторствата против меѓународно заштитените лица, вклучувајќи ги и дипломатските агенти (1973)

-Меѓународна конвенција против земање заложници(1979)

-Конвенција против земање заложници, склучена во Њујорк на 17 декември 1979 год.

-Конвенција за физичка заштита на нуклеарни материи, Виена 03.03.1980год.

-Конвенција за сузбивање на недозволени дела против безбедноста на поморската навигација (Рим, 10.03.1980год.)

-Конвенција на Организацијата на Обединетите Нации за сузбивање на терористички бомбардирања (Њујорк, 15.12.1997год.)

-Конвенција на Организацијата на Обединетите Нации за сузбивање на финансирање на тероризам (Њујорк, 09.12.1999год.)

Во Конвенцијата за сузбивање на финансирање на тероризам се наведува дека за прекршок се смета ако се даваат или земаат финансиски средства, директно или индиректно, незаконски или намерно, со цел истите да се користат, или знаејќи дека ќе бидат искористени за вршење на кое било дело во рамките на предходно споменатите конвенции. Ова значи дека, и покрај тоа што во повеќето од овие конвенции зборовите тероризам или терористички дела не се споменуваат, тие се однесуваат на терористички прекршоци.

---

²² З. Верушевски “МЕЃУНАРОДНО -ПРАВНИ ДИМЕНЗИИ НА ТЕРОРИЗМОТ”, списание “БЕЗБЕДНОСТ”, Скопје, 1996 год., стр. 151

²³ Ибид стр. 428

Сепак не постои апсолутна ефикасност на Меѓународната заедница, односно на Меѓународното право како нејзин инструмент за регулирање на бројни прашања кои се однесуваат на тероризмот.

Државите го задржуваат дискреционото право сами да ја оценуваат природата на делото и сами да одлучуваат дали позитивно ќе одговорат на можното екстрадиционо барање на некоја земја, или самите ќе поведат кривично гонење на извршителите на терористичките акти.

Сè поголемата присутност на тероризмот во меѓународните односи предизвикува особени тешкотии во расправите на меѓународните организации и конференции на кои, потоа, би се вршело вообличување на заклучоците во меѓународна конвенција и други правни документи. Потешкотиите во борбата против тероризмот произлегуваат од поврзаноста на тероризмот со животните интереси на големиот број земји каде што тероризмот се надополнува на она што не може да се постигне со легална дипломатска активност.

Политичката обоеност на терористичките акти се огледа и во фактот што терористичките акти, колку и да биле сурови и загрозувале одредени односи на меѓународната заедница, во ООН никогаш не доживеале општа осуда, туку секогаш од некоја земја биле посредно или непосредно поддржувани.

Доколку има помалку пракса на “*двостран стандард*”, довербата меѓу државите би се зголемила. Тоа би овозможило усвојување на нови документи и нивно имплементирање, со што би се намалила можноста од примена на тероризам во меѓународната заедница.

Во светот сè уште не е изготвен и усвоен еден сеопфатен меѓународно-правен документ за тероризам, не е постигната ни општа согласност во дефинирањето на меѓународниот тероризам, но донесени се низа меѓународно-правни акти со кои се уредуваат бројни прашања во врска со овој проблем. Тоа овозможува ефикасна борба против акти на насилство и посебно против меѓународниот тероризам. Но илузорно е да се очекува дека во изострени меѓународни односи ќе дојде до усогласување на ставовите за единствен третман на сите видови меѓународен тероризам.

Како во рамките на пошироката меѓународна заедница така и во рамките на Европската унија се преземаат мерки и активности за справување со тероризмот кој ги загрозува основните вредности врз кои се заснова Унијата, а тоа се пред сè: општите вредности на човековото достоинство, слобода, еднаквост и солидарност, и почитувањето на човековите права и основните слободи. И самата Унија е основана врз принципот на демократијата и владеење на правото, принципи што се заеднички за земјите членки. Тероризмот претставува еден од најсериозните прекршоци на тие принципи. Ла Гомера декларацијата, донесена на неформалниот состанок на Советот на Европа од 14 октомври 1995 година, потврди дека тероризмот претставува закана за демократијата, слободното применување на човековите права и за економскиот и социјалниот развој.

Конвенцијата на Советот на Европа од 27 јануари 1997 година за сузбивањето на тероризмот не ги смета терористичките кривични дела за политички престапи или за престапи поврзани со политичките престапи или поттикнати од политички мотиви. Обединетите Нации донесоа Конвенција за сузбивање на терористичките бомбардирања од 15 декември 1997 година и Конвенција за сузбивање на финансирањето на тероризмот од 9 декември 1999 година. Тековно, во Обединетите нации е во преговори нацрт-глобална конвенција против тероризмот.

На ниво на Европска унија, на 3 декември 1998 година, Советот донесе Акционен план на Советот и на Комисијата за тоа како најдобро да се имплементираат одредбите од Договорот од Амстердам за областите на слободата, безбедноста и правдата²⁴. Треба исто така да се земат предвид заклучоците на Советот од 20 септември 2001 година и од вонредниот

---

²⁴ Види повеќе во Заклучоците на Советот на Европа со броевите: ОЈ С 19, 23.1.1999, стр. 1.

акционен план за борба против тероризмот на Европскиот совет од 21 септември 2001 година. Тероризмот е опфатен во заклучоците на Европскиот совет од Тампере од 15 и 16 октомври 1999 година и на Европскиот совет од Санта Марија да Феира од 19 и 20 јуни 2000 година. Во известувањето на Комисијата до Советот и до Европскиот парламент за двегодишното ажурирање на резултатите, исто така, беше спомнато дека треба да се оцени напредокот во создавањето област на “слобода, безбедност и правда” во Европската унија (втора половина на 2000 година). Понатаму, на 5 септември 2001 година, Европскиот парламент ја донесе препораката за улогата на Европската унија во борбата против тероризмот. Дополнително, треба да се напомене дека водечките индустриски земји (Г7) и Русија на состанокот во Париз на 30 јули 1996 година се заложиле за дваесет и пет мерки во борбата против тероризмот.

Европската унија донесе повеќе посебни мерки што имаат влијание врз тероризмот и организираниот криминал, како што се: одлуката на Советот од 3 декември 1998 година со која му се наложува на Европол да се справи со кривичните дела што се извршени или веројатно ќе бидат извршени за време на терористичките активности насочени против животот, телото, личната слобода или сопственоста²⁵; Заедничката акција на Советот 96/610/ПВР од 15 октомври 1996 година за создавање и за одржување Регистар на специјализирани противтерористички надлежности, вештини и експертиза за олеснување на противтерористичката соработка меѓу земјите членки на Европската унија²⁶; Заедничката акција на Советот 98/428/ПВР од 29 јуни 1998 година за создавање европска судска мрежа²⁷, со надлежности за терористички кривични дела, особено во членот 2; Заедничката акција 98/733/ПВР од 21 декември 1998 година за определување кривично дело во случај на учество во криминална организација во земјите членки на Европската унија²⁸; и Препораката на Советот од 3 декември 1999 година за соработка во борбата против финансирањето на терористичките групи²⁹.

Дефиницијата за терористичките кривични дела треба да биде усогласена во сите земји членки, вклучително и оние престапи што се поврзани со терористичките групи. Понатаму, казните и санкциите треба да бидат обезбедени за физички и за правни лица што извршиле или веројатно ќе извршат такви престапи, кои се одразуваат на сериозноста на тие престапи.

Правилата за надлежност треба да се воспостават заради сигурност дека ќе се изврши ефикасно кривично гонење на терористичкиот престап.

Жртвите на терористичките престапи се ранливи и затоа во таа насока се неопходни посебни мерки.

Целите на предложената акција не можат да се постигнат еднострано од страна на земјите членки, но може, заради потребата од реципроцитет, да се постигнат на ниво на Унијата, која може да донесе мерки во согласност со принципот на супсидијарност. Во согласност со принципот на пропорционалност, оваа рамковна одлука не го надминува она што е неопходно за постигнување на тие цели.

Оваа рамковна одлука ги почитува основните права што се гарантираат од Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи и произлегуваат од уставните навики заеднички за земјите членки како принципи на правото на Заедницата. Унијата ги почитува принципите утврдени со членот 6(2) од Договорот за Европска унија и што се одразени во повелбата за основните права на Европската унија, особено во глава VI од истата. Ништо од содржината на рамковната одлука не може да се толкува како намера за намалување или за ограничување на основните права или слободи како што се правото на штрајк, слобода на собирање, здружување или изразување, вклучително и правото секој да може да формира и да се приклучува на синдикати заедно со други заради заштита на неговите интереси и сродното право на демонстрации.

---

²⁵ OJ C 26, 30.1.1999, стр. 22.

²⁶ OJ L 273, 25.10.1996, стр. 1

²⁷ OJ L 191, 7.7.1998, стр. 4.

²⁸ OJ L 351, 29.12.1998, стр. 1.

²⁹ OJ C 373, 23.12.1999, стр. 1.

КОНВЕНЦИИ НА ООН ЗА БОРБА ПРОТИВ ТЕРОРИЗМОТ ЧИЈ ПОТПИСНИК Е РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Република Македонија, во однос на инструментите на **Обединетите Нации** за борба против тероризмот има потпишано и ратификувано:

1. **Конвенција за превенција и казнување на злосторства против лица под меѓународна заштита, вклучително и дипломатски агенти**, Република Македонија е членка од 12 март 1998 година, по основ на спогодба за сукцесија. Одредбите на Конвенцијата се имплементирани во членовите 141, 181, 182, 183, 309, 310, 311, 419 и 420 од Кривичниот законик на Република Македонија (Службен весник на РМ бр.37/96, 80/99, 4/02 и 43/04).

Меѓународната заштита на лица ги опфаќа категориите на лица кои имаат посебен статус, во прв ред шефовите на држави, шефовите на влади, министрите за надворешни работи, шефовите и претставниците на меѓународни организации и лицата кои имаат дипломатски имунитет според Виенската Конвенција. Конкретно, заштитата се однесува против нивно убиство, киднапирање, напад, закана или аспект на извршување или обид за извршување на овие дела.

Заштитата на дипломатските агенти и на обичните граѓани е поткрепена и со Конвенцијата на ООН против земање заложници, сакајќи да се инкриминира еден од најпопуларните методи за закана и ширење на терор и страв од страна на терористичките групации. Според оваа Конвенција сите земји членки се должни да ги преземат неопходните мерки за елиминирање на условите за заложништво, соодветно казнување и повикување на меѓународно правна одговорност.

Секоја држава има должност и обврска да покрене постапка против злосторниците и да соработува билатарално или мултилатарално со останатите држави на овој план. Соработката на државите треба да се движи во насока на прибирање податоци и докази за лицата против кои се покренува обвинение.

2. **Меѓународна конвенција против земање на заложници**, Република Македонија е членка од 12 март 1998 година, по основ на спогодба за сукцесија. Одредбите од Конвенцијата се имплементирани во членот 421 од Кривичниот законик на Република Македонија (Службен весник на РМ, бр.37/96, 80/99, 4/02 и 43/04).

3. **Конвенција за сузбивање на нелегална заплена на авион**, Република Македонија е членка од 7 јануари 1998 година, по основ на спогодба за сукцесија. Одредбите од Конвенцијата се имплементирани во членовите 302 и 303 од Кривичниот законик на Република Македонија (Службен весник на РМ, бр.37/96, 80/99, 4/02 и 43/04).

4. **Конвенција за казнените дела и одредени други дела сторени во воздухоплов**, Република Македонија е членка од 30 август, 1996 година, по основ на спогодба за сукцесија. Одредбите од Конвенцијата се имплементирани во членовите 302 и 303 од Кривичниот законик на Република Македонија (Службен весник на РМ бр.37/96, 80/99, 4/02 и 43/04).

5. **Конвенција за физичка заштита од нуклеарниот материјал**, Република Македонија е членка од 20 септември 1996 година по основ на спогодба за сукцесија; Одредбите од Конвенцијата се имплементирани во членовите 231, 288 и 407-б од Кривичниот законик на Република Македонија (Службен весник на РМ бр.37/96, 80/99, 4/02 и 43/04).

6. **Конвенција за сузбивање на незаконски акти против безбедноста на цивилното воздухопловство**, Република Македонија е членка од 4 јануари 1995 по основ на спогодба за сукцесија; Одредбите од Конвенцијата се имплементирани во членовите 300 и 303 од Кривичниот законик на Република Македонија

7. **Протокол за сузбивање на незаконски акти на насилство на аеродроми кои служат за меѓународно цивилно воздухопловство**, дополнение кон Конвенцијата за сузбивање на незаконски акти против безбедноста на цивилното воздухопловство, Република Македонија е членка од 4 јануари 1995, по основ на спогодба за сукцесија. Одредбите од Конвенцијата се имплементирани во членовите 304, 403-а и 404 од Кривичниот законик на Република Македонија (Службен весник на РМ бр.37/96, 80/99, 4/02 и 43/04).

8. **Меѓународна конвенција за сузбивање на терористички напади со експлозивни материји**, Република Македонија ја потпишала оваа Конвенција на 16 декември 1998 година, ја

ратификувала на 6 мај 2004 година. Одредбите од Конвенцијата се имплементирани во членот 288 од Кривичниот законик на Република Македонија (Службен весник на РМ бр.37/96, 80/99, 4/02 и 43/04).

9. Меѓународна конвенција за сузбивање на финансирање на тероризмот, Република Македонија ја потпишала оваа Конвенција на 31 Јануари 2000 година, ја ратификувала на 6 мај 2004 година. Одредбите од Конвенцијата се имплементирани во членот 273 од Кривичниот законик на Република Македонија (Службен весник на РМ бр.37/96, 80/99, 4/02 и 43/04).

Во Резолуцијата на ООН од 1996год. е одредено дека државите членки на ООН, преку соодветни средства на национално ниво, треба да се залагаат за разоткривање, сузбивање и превенција на изворите за финансирање на тероризмот, без оглед дали истите се реализираат на директен или индиректен начин преку легални или илегални стопански субјекти. Во оваа Резолуција се истакнува дека тероризмот се финансира како преку легални компании, така и преку илегални дела, првенствено: рекетирање, перење пари, трговија со дрога, трговија со оружје, трговија и експлоатација на луѓе.

За успешна борба во спротивставувањето на финансирањето на тероризам потребна е соработка и координација на државните институции. Како конкретен инструментариум, врз основа на податоци од царината и даночната инспекција, од Министерството за финансии треба да се бара проверка на компании или претпријатија во странство, а врз основа на домашни сознанија за нивно инволвирање во финансирањето на терористите по различен основ на инкриминација. Ова може да се реализира врз основа на билатарална или мултилатарална соработка, а прикривањето на фактите според Конвенцијата за секоја држава повлекува одговорност, дури до ниво на монетарна одговорност.

Во Конвенцијата се наведува да се користат и мрежите на ИНТЕРПОЛ. Врз основа на оваа Конвенција се пристапува кон екстрадиција на лицата, а државата каде што се наоѓа лицето или сопственикот на компанијата треба да овозможи негово резервирање.

При примена на оваа Конвенција треба да се внимава делата за финансирање на тероризмот внимателно да се одвојат од даночните прекршоци или дела со политичка конотација, бидејќи практиката покажува дека криминалците преку своите правни застапници ја вклучуваат оваа варијанта заради избегнување на одговорност и за избегнување на екстрадицијата.

Конвенцијата за елиминирање на терористичкото бомбардирање од 1998 год. ја дава основата за одговорност на терористите при користење на огнени и разурнувачки средства против воено-полициските сили на една држава. Конвенцијата мора да има меѓународна импликација за да се применува, а во случајот на Република Македонија поткрепа ќе биде напаѓањето на терористите кои оригинерно потекнуваат и се организирани во странска држава.

Конкретни мерки предложени за елиминирање на тероризмот на 52-та сесија на Генералното Собрание на ООН се однесуваат на меѓународната размена на релевантни податоци и информации, хармонизација на легислативата, градење на глобална стратегија, компаративни обуки, користење на искуства од различни држави и сл.

КОНВЕНЦИИ НА СОВЕТОТ НА ЕВРОПА КОИ СЕ ОДНЕСУВААТ НА ТЕРОРИЗМОТ ЧИЈ ПОТПИСНИК Е РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Во поглед на инструментите на Советот на Европа за борба против тероризмот, Република Македонија има потпишано и ратификувано:

1. Европска конвенција за спречување на тероризмот, Република Македонија ја потпишала оваа Конвенција на 8 ноември 2001 година, ја ратификувала на 15 јули 2004 година. Одредбите од Конвенцијата се имплементирани во членовите 313, 419 и 394-а од Кривичниот законик на Република Македонија (Службен весник на РМ бр.37/96, 80/99, 4/02 и 43/04).

2. Европска конвенција за екстрадиција и Дополнителните протоколи на Европската конвенција за екстрадиција, Република Македонија ја потпишала оваа Конвенцијата на 28 јули 1999 година, ја ратификувала на 28 јули 1999 година. Одредбите од Конвенцијата се имплементирани во членовите 509 до 525 од Законот за кривичната постапка и членовите 181

до 186 од Законот за изменување и дополнување на Законот за кривичната постапка (Службен весник на РМ бр.15/97, 44/02 и 74/04)

3. **Европска конвенција за взаемна судска помош за казниви дела**, Република Македонија ја потпишала оваа Конвенција на 28 јули 1999, ја ратификувала на 28 јули 1999. Одредбите од Конвенцијата се имплементирани во членовите 502 до 509 од Законот за кривичната постапка (Службен весник на РМ бр.15/97, 44/02 и 74/04),

4. **Дополнителен протокол на Европска конвенција за взаемна судска помош за казниви дела**, Република Македонија ја потпишала оваа Конвенција на 28 јули 1999, ја ратификувала на 28 јули 1999; Одредбите од Конвенцијата се имплементирани во членовите 502 до 509 од Законот за кривичната постапка (Службен весник на РМ бр.15/97, 44/02 и 74/04),

5. **Конвенција за перење пари, откривање, заплена и конфискација на имотна корист прибавена со кривично дело**, Република Македонија ја потпишала оваа Конвенција на 14 декември 1999 година, ја ратификувала на 19 мај 2000 година. Одредбите од Конвенцијата се имплементирани во членот 273 од Кривичниот законик на Република Македонија (Службен весник на РМ бр.37/96, 80/99, 4/02 и 43/04) и во Законот за спречување на перење пари и други приноси од казниво дело (Службен весник на РМ бр.46/04). Согласно член 118 од Уставот на Република Македонија, меѓународните договори што се ратификувани во согласност со Уставот се дел од внатрешниот правен поредок и не можат да се менуваат со закон.

Основна цел и поврзаноста на Конвенцијата со наведената проблематика е во односот на задоволување на целта за засебно дефинирање на меѓународниот тероризам и негово издвојување од делата кои се поврзани со политичка конотација, што е и најсериозна правна пречка во досегашната практика.

Посебно внимание треба да се обрне при квалификација на делата под тероризам кои се тесно поврзани со политиката за да не дојде до избегнување на правните последици и делото да се дефинира како политички прекршок, што е случај во многу земји, при што е невозможно да се спроведе екстрадицијата како правно средство.

Тероризмот како меѓународна појава е тесно поврзан со политиката и најчесто терористите се кријат зад овој превез, бидејќи сакаат да го избегнат обвинението и екстрадицијата.

Во член 1 дадени се делата кои не се сметаат за политички прекршок, туку како тероризам, при што се опфаќа и состојбата на загрозување на дипломатски претставници; киднапирање на лица; поставување на бомби; киднапирање на воздухоплови и сл.

-Втор дополнителен протокол кон Европската конвенција за екстрадиција, потпишан во Стразбур 17 март 1978 год.(РМ е членка, ратификуван е 28.07.1999 год.);

-Дополнителен протокол кон Европската конвенција за меѓународна правна помош во кривичните работи, потпишан во Стразбур 17 март 1978 год.(РМ е членка, ратификуван е на 28.07.1999 год.);

-Европска конвенција за компензација на жртвите од насилни кривични дела, потпишана во Стразбур на 24 ноември 1983 год. (РМ не е членка, во фаза е на подготовки за потпишување);

-Втор дополнителен протокол кон Европската конвенција за меѓународна правна помош во кривичните работи, потпишана во Стразбур на 8 ноември 2001 год. (РМ ја има потпишано на 8.11.2001 год.- во постапка е на ратификација).

Од наведените конвенции особено значајна улога има *Европската конвенција за сузбивање на тероризмот (Стразбур, 27.01.1977 год.) под мандат на Советот на Европа:*

Тоа е прва конвенција каде што тероризмот се третира генерички-наведува список на терористички дела. Со истата конвенција тој вид на прекршоци не се сметаат за политички прекршоци. Ова е од особено значење за целта на примена на конвенциите за екстрадиција.

Во членовите на Конвенцијата се наведува список на прекршоци кои се сметаат за терористички дела. Прекршоци кои вклучуваат напад врз животот, физичкиот интегритет или слободата на меѓународно заштитени лица (и дипломатски лица), прекршоци кои вклучуваат киднапирање, земање заложници, сериозно незаконско задржување, употреба на бомба,

граната, автоматско оружје, писмо или пакет бомба, ако таквата употреба доведува во опасност некое лице.

Овие конвенции, главно, се потпишани и ратификувани од поголемиот дел од земјите членки на ЕУ, што значи дека мораат да ги применуваат.

Во договорот за ЕУ во член 29 посебно се третира проблемот на тероризмот, како еден од сериозните форми на криминал што треба да се спречи и сузбие со планирање на заеднички акции, на различни начини, со поблиска соработка помеѓу полициските сили, царинските служби и други надлежни органи на земјите членки.

Во рамките на ЕУ тероризмот се третира во рамките на Европската полициска служба. Со одлука на Советот на Европската унија од 03.12.1988 год. Европол е надлежен да ги решава кривичните дела што се извршени или можат да се извршат во текот на терористички активности.³⁰

Европскиот парламент усвои Резолуција (5.09.2001год.) за улогата на ЕУ во борбата против тероризмот, повикувајќи го Советот да усвои начела на взаемно признавање на одлуките за кривичните прашања во врска со терористички прекршоци и спроведување на Европските акти за потрага и апсење, и да ги усогласи законските одредби за минималните правила на европско ниво во однос на сопствените елементи и казни на полето на тероризмот.

КРИВИЧНО-ПРАВНО ОДРЕДУВАЊЕ НА КРИВИЧНОТО ДЕЛО ТЕРОРИЗАМ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

По осамостојувањето, Република Македонија започна со целосна ревизија на правниот систем и со интегрирање во глобалниот политички и економски систем.

Членството во ООН на 8 април 1993 година и стапувањето во полноправно членство на Советот на Европа на 9 ноември 1995 година одбележаа почеток на сосема нова фаза во историјскиот развој на државата. Во тој период Република Македонија беше обврзана на ратификација на најзначајните меѓународно-правни инструменти и целосна реформа на домашното законодавство. Македонија беше цврсто определена кон европските интеграциски процеси, а во истиот тој период и соочена со порастот на тероризмот и другите дела поврзани со него и свесна за потребата од преземање на ефикасни мерки за спречување на извршителите на овие дела да го избегнат гонењето и казнувањето. Република Македонија прави обиди за изнаоѓање на меѓународни механизми за превенција, сузбивање и елиминирање на тероризмот во сите негови форми и манифестации.

Декларациите, препораките и одлуките на меѓународните организации со кои се осудува тероризмот и со кои се повикува на што е можно поитно потпишување на шесте конвенции на Советот на Европа, како и дванаесетте конвенции на ООН претставуваат солидна правна основа за учество во борбата против тероризмот.

Во согласност со меѓународно-правната регулатива за сузбивање на тероризмот, кривичното законодавство на Република Македонија ги санкционира тероризмот и дејствијата поврзани со тероризмот како кривични дела.

Законите кои содржат одредби од значење за борбата против тероризмот во Република Македонија се следниве:

Кривичниот законик на Република Македонија ³¹

Законот за кривичната постапка (Службен весник на Република Македонија, број 15/97, 44/02 и 74/04);

Законот за спречување на перење пари и други приноси од казниво дело (Службен весник на Република Македонија, бр.46/2004);

---

³⁰ Предлог рамковна одлука на Советот на ЕУ за борба против тероризмот, документ 501, 521

³¹ „Службен весник на РМ., бр.37/96, 80/99,4/2002 и 43/2004);2

Законот за азил и привремена заштита (Службен весник на Република Македонија, бр.49/2004);

Законот за внатрешни работи (Службен весник на Република Македонија, бр.19/95, 55/97, 38/02, 33/03 и 19/04);

Законот за Агенција за разузнавање (Службен весник на Република Македонија, бр.19/95).

Во Кривичниот законик на Република Македонија во дваесет и осмата глава се предвидени кривичните дела против државата:

- Кривичните дела против вооружените сили
  - Кривичните дела против човечноста и меѓународното право
  - Член 313 тероризам
  - Член 320 повреда на територијалниот интегритет
  - Член 331 повикување на насилна промена на уставниот поредок
  - Член 394 злосторничко здружување
  - Член 408 организирање на група и поттикнување на извршување на геноцид и воени злосторства
  - Член 419 меѓународен тероризам
  - Член 420 загрозување на лица под меѓународна заштита
  - Член 421 земање заложници
- и други членови;

Посебно значајно место во наведената глава зазема кривичното дело тероризам, предвиден во Член 313 од Кривичниот законик на Република Македонија. „Тој којшто со намера да го загрози уставниот поредок или безбедноста на РМ ќе предизвика или сериозно ќе се закани со предизвикување експлозија, пожар, поплава или друго општествено дејствие или акт на насилство, создавајќи чувство на несигурност или страв крај граѓаните, ќе се казни со затвор од најмалку 3 години,³²

Извршувањето на кривичното дело тероризам е со цел предизвикување страв и несопокојство кај граѓаните за сопствениот живот, интегритет, имотот и, воопшто, за својата судбина. Намерата е да се загрози Уставниот поредок и безбедноста на Република Македонија.

Тоа чувство на несигурност, страв, неизвесност, кога човек не е сигурен за себе си, своите блиски, своите добра, на ниту едно место, кога не знае кога и од каде може да очекува напад е битна одлика што на актите на насилство (убиство, телесни повреди, уништување на имотот и сл.) им дава својство на делото тероризам.³³

Основните елементи кои се карактеристични за одредување на поимот „кривично дело тероризам“, во кривичното право на Република Македонија се: **објективно битие на делото, дејствие на извршување, последици од делото и мотиви на извршување.**

Објективно битие на делото - Се казнува тој што од непријателски побуди спрема Република Македонија ќе предизвика експлозија, пожар или ќе преземе друго општоопасно дејствије или акт на насилство со кои може да се создаде чувство на лична несигурност кај граѓаните или кај група граѓани.

Дејствие на извршување се состои во преземање на некое општоопасно дејствие или вршење на некој акт на насилство. Општоопасно е она дејствие кое предизвикува опасност за неопределени лица или неопределени имоти. Општоопасно дејствие претставува опасност не само за она лице спрема коешто е насочено, туку и спрема други лица, односно друг имот. Во Законот се предвидени пожар и експлозија само како карактеристични примери на општоопасно дејствие, но тоа можат да бидат и други дејствија како што се: отров, гас, јонизирачко зрачење, моторна сила и др.

---

³² Кривичен законик на РМ (Сл. весник на РМ бр. 08-2803/1 од 23.07.1996), Скопје глава 28, Кривично дело против државата-Тероризам, член 313.

³³ В. Камбовски „Кривично право“, - посебен дел, НИО „Студентски збор“, Скопје, 1988 година

Под акт на насилство треба да се подразбере употреба на сила и закана кои можат како последица да го предизвикаат ова дело, т.е. создавање чувство на несигурност кај граѓаните.

Општо опасни дејствија и акт на насилство предизвикуваат дејствија на извршување на многу други кривични дела. Поради тоа **дејствие на извршување** не е основ на разграничување помеѓу ова и други кривични дела, тој основ го сочинуваат другите две обележја на оваа дело: **последица и мотив** на дејствие.

Последица на оваа дело е создавање чувство на лична несигурност кај граѓаните или група на граѓани. Ова чувство се манифестира во страв на граѓаните за нивниот живот и животите на нивните најблиски. Чувството на несигурност е последица која во Законот е одредена како обележје на кривичното дело. Но не значи дека е тоа и единствена последица што произлегува од извршувањето на кривичното дело тероризам. Последицата од тероризмот е секогаш загрозување на општественото уредување и безбедноста на земјата.

Создавање на чувството на лична несигурност може да се однесува на поедини граѓани или на група на граѓани. Поединечен граѓанин може да биде само пасивен субјект на ова дело (најчесто е тоа лице кое врши некоја државна или општествена функција). Под група граѓани се мисли на граѓани кои живеат во одредена населба или кои работат во иста институција.³⁴

Мотив на делото- За постоење на ова дело потребно е да се утврди дека сторителот постапувал од непријателски побуди спрема Република Македонија. Умислата е единствен облик на битност кај ова кривично дело. Делото се извршува со умисла да се загрози Уставниот поредок или безбедноста на Р. Македонија.³⁵

На планот на борбата против тероризмот се спроведуваат следните активности:

- Собранието на Република Македонија, врз основа на член 68 став 2 од Уставот на Република Македонија, а по повод атентатот врз претседателот на Република Македонија господинот Киро Глигоров извршен на 3 октомври 1995 година, на седницата одржана на 5 октомври 1995 година, донесе Декларација (Сл.весник на Р.Македонија број 47/95).
- Врз основа на член 68 став 2 од Уставот на Република Македонија, Собранието на Република Македонија, на седница одржана на 3 февруари 1998 година, донесе Декларација против тероризмот во Република Македонија.
- Врз основа на член 68 став 2 од Уставот на Република Македонија, Собранието на Република Македонија, на седница одржана на 17 септември 2001 година, донесе Декларација за осуда на терористичките напади во Њујорк и Вашингтон-САД од 11 Септември 2001 година (Сл.весник на Република Македонија бр. 74/2001).
- Република Македонија е назначена за координатор на проектот за сузбивање на финансискиот и на компјутерскиот криминал, како една од оперативните задачи за промовирање на регионалната соработка во сузбивање на финансирањето на тероризмот.
- Владата на Република Македонија се приклучи кон повикот за глобална антитерористичка коалиција, а аеродромите во Скопје и Охрид ги стави на располагање на меѓународната коалиција и, дополнително, беше наредено да се спроведе директна истрага со цел да се утврди постоењето на т.н. "црни" сметки во банките кои терористите ги употребуваат за финансирање на своите терористички активности.
- На 25. 06. 2002. година Владата на Република Македонија донесе заклучок за формирање меѓуресорско координативно тело за борба против меѓународниот тероризам.

---

³⁴ КОМЕНТАР КРИВИЧНОГ ЗАКОНА, група автори (д-р Франјо Бачиќ- Загреб, д-р Бавцион Лјубо-Лјублјана, д-р Мирослав Ѓорѓевиќ-Белград) издавач "САВРЕМЕНА АДМИНИСТРАЦИЈА" Београд

³⁵ КОМЕНТАР НА КЗ на РМ, Проф. д-р. Јован Проевски, агенција "АКАДЕМИК" - Скопје, 1998 год.

- Претставник од Министерството за правда е член на Мултидисциплинарната група за меѓународна акција против тероризмот (ГМТ) на Советот на Европа.
- Република Македонија е потписничка на најзначајните конвенции за тероризмот на ОН и на Советот на Европа.
- Експертска работна група подготвува текст на посебен закон против тероризмот.
- Во согласност со меѓународните документи за сузбивање на тероризмот, кривичното законодавство, во рамките на одредбите од Кривичниот законик на Република Македонија, тероризмот и дејствата поврзани со тероризмот ги санкционира како кривични дела.
- Со цел да се зајакне ефикасноста на борбата против тероризмот, Владата на Република Македонија заклучи дека е приоритено да се извршат измени на Кривичниот закон на Република Македонија и Законот за кривична постапка, како и на членот 17 од Уставот на Р. Македонија, со што ќе се создадат предуслови за примена на современи истражни техники за поефикасно откривање и гонење на сторителите на овие кривични дела.

Со најновите промени во Кривичниот законик се предвидува ново кривично дело “Финансирање на тероризмот”, со што националното законодавство ќе се усогласи со Конвенцијата на ОН за сузбивање на финансирањето на тероризмот, чија ратификација е во собраниска постапка. Понатаму, се вршат измени во Кривичниот законик во правец на заострување на казнената политика, особено за кривичните дела од потешок вид и со меѓународен карактер и се вградуваат одредби од Конвенциите на ОН и на Советот на Европа во врска со спречување на корупцијата.

- Во април 2002 година донесен е Закон за спречување на корупцијата, а врз основа на законот, формирана е комисија за спречување на корупцијата.
- Се спроведува сеопфатна предратификациона анализа на одредбите на Конвенцијата на ОН за транснационалниот организиран криминал и Протоколот за превенција, сузбивање и казнување на трговијата со луѓе, особено жени и деца, како и Протоколот против Криумчарење мигранти по копнен, воден или воздушен пат (потпишани од страна на Република Македонија во 2000 година во Палермо).

Нормативните одредби на Кривичниот законик на Република Македонија (Службен весник на Република Македонија бр.37/96, 80/99, 4/02 и 43/04) ја изразуваат намерата на законодавецот, меѓу другото, да се имплементираат стандардите на меѓународното казнено право кога се работи за сузбивање на тероризмот. Имено, со оваа внатрешна регулатива се инкриминирани сите однесувања кои според општите стандарди и критериуми можат да се сметаат за терористички однесувања; со членот 313 од Кривичниот законик инкриминиран е тероризмот, како казниво дело, членот 419 ги регулира дејствијата на извршување на меѓународен тероризам, а членот 394-а од Законот за изменување и дополнување на Кривичниот законик го санкционира создавањето на терористичка организација, нејзиното финансирање, јавното повикување, поттикнување и поддржување на ваква организација.

Со цел целосна имплементација на Конвенцијата за спречување на перење пари и финансирање на тероризам, прилагодување на македнското законодавство со најновите промени на меѓународен план, постапувајќи по препораките на Меѓународниот договор за забрана на финансирање на тероризам, од страна на Собранието на Р. Македонија во јануари 2008 година се усвоени измените и дополнувањата кои се однесуваат на кривичното дело тероризам. Промените се однесуваат на следото:³⁶

- Преименување на членот 313 од Тероризам во "**Терористичко загрозување на уставниот поредок и безбедноста**". Казнената политика исто така се променува и долната граница е поместена од **4 на 10 години затвор**;

---

³⁶ Види повеќе во www.pravo.org.mk (Сл. весник на Р. Македонија бр.7 од 15 Јануари 2008 год)

- Насловот пред член 394-а се менува и гласи **Терористичка организација**. Кај овој член предвидена е кривична одговорност за припадниците на групата, бандата или друга злосторничка организација. Инкриминирано е и јавното повикување, поттикнување или подржување на создавање на терористичка организација.

Покрај тоа што се наведени повеќе кривични дела со кои би се занимавала организацијата, за да има кривично дело доволно е таа организација како активност да има само едно од тие дела, што значи дека не се исклучува можноста истата да се занимава со повеќе кривични дела од наведените.

Покрај тоа што едно лице треба да биде создавач на бандата, групата или друга злосторничка организација за извршување на кривични дела, секако дека е потребно со тие активности што ги презема да се оствари таа цел, а тоа е загрозување на животот и телот и создавање чувство на несигурност или страв кај граѓаните.

По членот 394-а се додаваат два нови членови, и тоа: во член 394-б е предвидено кривичното дело "**Тероризам**"; Во истиот член се наведуваат дејствијата со кои се загрозува животот и телото и се создава чувство на несигурност, страв и недоверба кај граѓаните. Освен наведените дејствија, во истиот член се опфатени и инкриминациите повикување со ширење или ставање на кој било друг начин на располагање на јавноста порака за поттикнување или повикување на извршување на некое од наведените дејствија.

За постоење на кривичното дело тероризам потребно е да биде преземено само едно од наведените дејствија, со кое дејствие ќе биде остварена целта, а таа е загрозување на животот и телото и создавање на чувство на несигурност или страв кај граѓаните.

Според описот на делото може да се забележи дека постојат повеќе дејствија на извршување, но сепак, за да постои вакво дело не е потребно да бидат преземени сите тие дејствија на извршување. Нужно потребно е и постоење на намера за да се оствари целта од тоа дејствие, а тоа е загрозување на животот и телото и создавање на чувство на несигурност или страв кај граѓаните.

- Во член 394-в е предвидено кривичното дело "**Финансирање на тероризам**", што претставува новина во кривичното законодавство на Р. Македонија. Предвидена е кривична одговорност за лице кое обезбедува или собира средства на кој било начин, директно или индиректно, незаконски или свесно, со намера тие да бидат употребени или со знаење дека тие ќе бидат искористени целосно или делумно заради извршување на кривичното дело грабнување на воздухоплов или брод, загрозување на безбедноста на воздушниот сообраќај, терористичко загрозување на уставниот поредок и безбедноста, за терористичка организација, злосторство против човечноста, меѓународен тероризам, земање заложници и друго дело на убиство или телесна повреда извршено со намера да се создаде чувство на несигурност или страв кај граѓаните.

- За да постои ова дело потребно е одредено лице да обезбедува или собира средства на кој било начин, директно или индиректно, незаконски или свесно, со намера тие да бидат употребени заради извршување на кривичното дело. Мора да постои цел поради што, всушност, се обезбедуваат тие финансиски средства за извршување на кривични дела со намера создавање на чувство на несигурност или страв кај граѓаните. Единствено со постоење на тие облежја можеме да зборуваме за кривично дело финансирање на тероризам.

Со најновите промени во Кривичниот законик во кои се предвидува ново кривично дело "**Финансирање на тероризмот**", националното законодавство ќе се усогласи со Конвенцијата на ОН за сузбивање на финансирање на тероризмот. Понатаму, се вршат измени во Кривичниот законик, во правец на заострување на казнената политика, особено за кривичните дела од потежок вид и со меѓународен карактер и се вградуваат одредби од Конвенциите на ОН и на Советот на Европа во врска со спречување на корупцијата.

- Во април 2002 година донесен е Закон за спречување на корупцијата, а врз основа на законот е формирана комисија за спречување на корупцијата.
- Се спроведува сеопфатна предратификациона анализа на одредбите на Конвенцијата на ОН за транснационалниот организиран криминал и Протоколот за превенција, сузбивање и казнување на трговијата со луѓе, особено жени и деца, како и Протоколот против Криумчарење мигранти по копнен, воден или воздушен пат (потпишани од страна на Република Македонија во 2000 година во Палермо).

Заклучок:

Почитувањето на меѓународно-правната легислатива во справување со тероризмот и прилагодување на националните законодавства кон истото ќе претставува, се разбира, солидна база за успешното спротивставување на тероризмот од пошироки размери. Од друга страна, тоа претставува неопходен услов за формирање на кодекс на норми од страна на меѓународната заедница за успешно справување со тероризмот, терористичките организации, државите кои го спонзорираат тероризмот и сузбивање на компаниите кои тргуваат со нив. Единствено на таков начин ќе се создадат услови за воспоставување на легислатива со која решително ќе се застане на патот на ова зло и ќе се дејствува превентивно. Таквиот начин, пак, ќе влијае на спречувањето на можноста оваа појава да се поистоветува со борбата за човекови права и принципот на самоопределување.

Успешното спротивставување на современите форми на тероризмот е детерминирано од јасно и прецизно дефинирање на инкриминиранта појава, односно нејзина апликација во меѓународното и националното кривично законодавство.

Континуираните промени во националната законска регулатива во Р.Македонија се во прилог на адаптирање на законодавството според меѓународните договори и успешност во справувањето со современите форми на тероризмот, што во последниот период добиваат сè повеќе на интензитет.

Нормативната поставеност на законските акти на Република Македонија јасно говори за намерата да се овозможи и осигури учество на Република Македонија во меѓународната соработка во борбата против тероризмот, а со тоа и прилагодување на македонското законодавство кон предизвиците на современите форми на тероризмот во Р. Македонија и исполнување на еден од предусловите за влез на Р. Македонија во Европското семејство.

Користена литература

1. З. Верушевски, “МЕЃУНАРОДНО -ПРАВНИ ДИМЕНЗИИ НА ТЕРОРИЗМОТ” списание “БЕЗБЕДНОСТ”
2. В. Камбовски, “Кривично право” посебен дел, НИО Студентски збор, Скопје, 1998
3. КОМЕНТАР НА КЗ на РМ, Проф. д-р. Јован Проевски, агенција “АКАДЕМИК “- Скопје 1998 год.
4. З. Димовски, “Тероризам”, Графотранс, Скопје, 2007
5. М. Николовски, “Поврзаноста и влијанието на организираниот криминал, тероризмот и политиката”, Графотекс, Куманово, 2008
6. Предлог рамковна одлука на Советот на ЕУ за борба против тероризмот, документ 501, 521
7. “Службен весник на РМ”бр.37/96, 80/99,4/2002 и 43/2004); 2
8. www.pravo.org.mk (Сл. Весник на Р. Македонија бр.7 од 15 јануари 2008 год.)

Marjan Nikolovski, PhD
Faculty of Security- Skopje

CRIMINAL LEGISLATION IN THE FIGHT AGAINST MODERN FORMS OF TERRORISM

Abstract

The world is facing a great escalation of terrorism. New forms of terrorism occur, characterized by greater material damages and casualties. Terrorism is often used by certain social structures, as a simpler, safer and quicker means for achieving particular interests that cannot be otherwise achieved.

In order to provide successful fight against a particular social negative phenomenon it is necessary that certain prohibited behavior is regulated by law. The mechanisms for combatting terrorism include Conventions, Decisions and Recommendations of international organisations (United Nations, Council of Europe etc.) as well as national legislations that should be adapted to international conventions and implemented.

Taking into consideration the previously mentioned reasons, the author concentrates on a chronological analysis of international mechanisms of combatting terrorism (UN and EC Conventions) and their implementation in Macedonian criminal legislation, including the latest amendments in 2008.

Key words: terrorism, terrorist organisations, criminal legislation, decisions, conventions, recommendations.

СОВРЕМЕНИ МЕЃУНАРОДНИ ТРЕНДОВИ И АНАЛИЗА НА ПОЛОЖБАТА НА ЖРТВАТА ВО ПОЛИЦИСКИТЕ ПОСТАПКИ НА ГЕРМАНИЈА И НА АНГЛИЈА И ВЕЛС

Резиме

Идејата на овој труд е да овозможи преглед на промените во модалитетите на кривично - правна реформа во контекстот на положбата на жртвата во кривичната постапка на западно-европските земји. Анализата особено се фокусира на положбата и правата на жртвата во полициската постапка. Во најголем број национални правни системи гарантираните права на осомничените или обвинетите лица се издигнати на ниво на уставна категорија. Кривично-правниот систем мора подеднакво да функционира и за жртвите. Особено внимание се посветува на положбата на жртвите и нивните права според националното законодавство на Германија и на Англија и Велс.

Клучни зборови: жртва, полициска постапка, права, виктимизација

Вовед

Во текот на дваесеттиот век, загриженоста на општеството за обемот на криминалот се отсликува и во воспоставувањето на политика на мерење на трендовите на криминалот. Првично, трендовите на криминалот се мерени со бројот на осудени лица. Потоа, трендовите се мерени врз основа на бројот на регистрирани кривични дела од страна на полицијата. Денес, современото општество трендовите на криминалот сè повеќе ги мери со нивото на виктимизација на населението. Користење на податоците добиени од виктимолошките истражувања укажуваат дека полициските, а особено судските податоци го потценуваат обемот на криминалот³⁷. Секако, најсилен аргумент е дека само дел од кривичните дела завршуваат со откривање на сторителот и понатамошна судска постапка. Од друга страна, виктимолошките истражувања покажуваат дека виктимизацијата е честа појава и вклучува загуба, повреди и траума. Исто така неспорно е дека жртви на кривични дела секогаш ќе има, бидејќи криминалот не може целосно да се елиминира ниту низ кривично-правниот систем ниту со превенција.

Барањето на модерното општество за рационализирање и хуманизирање на казнувањето и, генерално, на целокупната реакција на криминалот во себе го содржи ексклузивното право на општеството да суди и казнува преку изградените институции и механизми, но истовремено и должноста да го штити секој член на општеството. Во најголем број национални правни системи гарантираните права на осомничените или обвинетите лица се издигнати на ниво на уставна категорија. Меѓутоа, правата на лицата жртви на криминал долго време биле занемарувани. Кривично – правниот систем мора подеднакво да функционира и за жртвите. Процесот на препознавање на нужно поинаквиот третман на жртвите низ кривично – правниот систем започнува во шеесеттите години на минатиот век. Кривично-правниот систем не е цел за себе, и жртвите на кривични дела не може и понатаму да бидат игнорирани, а нивните права и потреби да останат на маргините на кривично - правниот систем. Стручната и научната јавност, како и општествените движења во седумдесеттите

---

³⁷ Waller, I, 2003

години на дваесеттиот век започнуваат сè повеќе внимание да им посветуваат на жртвите. Тука секако се истакнува улогата на граѓанското општество, а особено на феминистичките движења преку основањето на кризни центри за жртви на сексуални деликти и засолништа за жени жртви на насилство, чии потреби долго време биле игнорирани од кривично – правниот систем.

Глобално, постојат два основни кривично - правни системи, акузаторен и инквизиторен. И двата система се развиле како резултат на различните општествени и политички услови во различни земји во определен историски период. Иако засновани на различни принципи, двата система немаат суштински различен третман за жртвите на кривични дела. Не може да се изведе заклучок ниту дека едниот систем овозможува поправичен третман за жртвите од другиот.

Идејата на овој труд е да овозможи преглед на промените во модалитетите на кривично - правна реформа во контекстот на положбата на жртвата во кривичната постапка на западно - европските земји. Анализата особено се фокусира на положбата и правата на жртвата во полициската постапка. На почетокот се дискутираат заштоците на правните документи за правата на жртвата на меѓународно ниво, почнувајќи од документите на ООН за положбата на жртвата, па сè до одредбите содржани во Римскиот статут на Меѓународниот кривичен суд. Понатаму, интерес на оваа анализа претставуваат правните документи на регионалните организации во Европа. Посебно внимание се посветува на препораките на Советот на Европа, како и на Рамковната одлука на Советот на Европската унија за положбата на жртвите во кривичната постапка. Третиот дел е посветен на положбата на жртвите во кривичната постапка на Германија и на Англија и Велс. Завршниот дел е посветен на реформата на македонското казнено законодавство во поглед на правата на жртвите, а особено импликациите врз полициската постапка.

Значењето на полициската постапка за жртвите

Голем број жртви не ја доживуваат полицијата како ефикасна институција каде што, откако кривичното дело е сторено, би се обратиле за помош и заштита. Причините се бројни и комплексни. Жртвите кои ги пријавуваат кривичните дела во полиција бараат да бидат заштитени, сторителот да биде откриен и фатен и да им се овозможи обесштетување. Најчесто, полицијата е првата алка на кривично – правниот систем со која жртвите доаѓаат во контакт. Често пати жртвите имаат потреба од медицинска помош, заштита и поддршка. Психолошкото страдање најчесто е најбруталната последица од кривичното дело. Системот на 24-часовно функционирање, седум дена во неделата, како и поврзаноста и брзата комуникација со другите општествени субјекти ја прави улогата на полицијата круцијална во првичното адресирање на потребите на жртвите. Сето ова имајќи ги предвид овластувањата на полицијата да интервенираат при пријава за кривично - правен настан со апсење и приведување на можниот сторител и на лице место да ја заштитат жртвата и нападнатиот имот од страна на сторителот. Жртвите на кривични дела најчесто немаат познавања од правото, а особено за текот на кривичната постапка. Почнувајќи од првиот контакт со полицијата па сè до судската завршница жртвата има потреба и право да знае како институциите на кривично - правниот систем постапуваат и што преземаат, а пред сè дали е безбедна од евентуално ново дејствие на сторителот, како напредува истрагата, дали сторителот е уапсен, како да остварат обешштетување и каде да се обратат за помош и поддршка за справување со траумата од кривичното дело.

Од друга страна, жртвата има важна улога во остварувањето на откривачката функција на полицијата. Токму жртвата дава детали за стореното кривично дело и за сторителот. Определени истражувања³⁸ покажуваат дека 60% од регистрираните кривични дела ги

---

³⁸ Ибид. 2003:45

пријавува жртвата. Во голем број случаи од соработката на жртвата со полицијата зависи апсењето на сторителот и кривичното гонење. Начинот на кој се постапува со жртвите во времето кога го пријавуваат кривичното дело, како и понатамошниот третман на жртвите од страна на кривично - правниот систем влијае не само на способноста на жртвата да се справи со последиците од кривичното дело, туку исто така ја детерминира и волјата на жртвата да дава помош и да учествува во понатамошното кривично гонење. Доколку жртвите не го пријават кривичното дело со кое се нападнати и тоа да го сторат на начин кој нема да ги загрозува и да ги изложува на опасност и непријатност, полицијата не може правилно да ја изврши својата функција на пружање заштита на граѓаните. Доколку полициските службеници при постапувањето со жртвите се задоволат со ригидно вршење на нивните задачи, односно со добивањето потпис од жртвата на записникот за кривичното дело, ќе се потврди впечатокот дека жртвата е „заборавена страна“ во кривично - правниот систем. Полициската организација мора како основна работна задача да го воведо правичното постапувањето со жртвите, со цел почитување и остварување на нивните права. Заживувањето на новата положба на жртвите во текот на полициското постапување не е можно без соодветна обука на полициските службеници. Заради остварување на непобитните права на жртвите на кривични дела исто така е неопходно воспоставување на полициски правила за постапување со жртви.

Меѓународни стандарди за положбата на жртвите во кривичната постапка

Почетокот на осумдесеттите години го карактеризира созревањето на идејата за меѓународна правна рамка за обезбедување на правата на жртвите. Иницијативата на Светското здружение за виктимологија во 1985 година резултира со Декларација за основните принципи на правда за жртвите на криминал и злоупотреба на власта усвоена од Генералното Собрание на ООН³⁹. Декларацијата дава дефиниција за жртва на кривично дело и истовремено го свртува вниманието на две многу значајни прашања во врска со жртвите. Имено, првото прашање се однесува на фактот дека кривичните дела не се само кршење на одредбите на законот туку исто така нанесуваат штета, повреди и психолошки трауми на жртвите. Второто битно прашање е поврзано со постапувањето на институциите на кривично - правниот систем при спроведувањето на законот, а особено постапувањето на полицијата со жртвите.

Со цел да се подобри положбата на жртвата и да се намалат негативните последици од кривичното дело, со Декларацијата се предлагаат неколку основни начела. Во постапувањето потребно е жртвите:

- да бидат информирани
- да им се обезбедат услуги кои ќе им помогнат да се справат со последиците и да закрепнат
- да се обезбеди правичен и достоинствен третман од сите институции на системот
- да ги изнесат своите ставови и мислења секогаш кога им се повредени лични интереси
- да им се обезбеди обештетување
- да им се обезбеди заштита од одмазда и заплашување.

Основните принципи содржани во Декларацијата исто така прецизираат унапредување на постапувањето со жртви од страна на институциите на правниот систем. Потенцирана е улогата на полицијата и нужноста од подобрување на постапувањето и третманот на жртвите. Во таа смисла посебно се акцентира обуката на полициските службеници за постапување со жртви на кривични дела.

Резолуцијата за усвојување на Декларацијата е прифатена од сите држави членки на ОН, но отсуството на обврзувачка сила, како и не постоењето на временски рок за имплементирање на поставените принципи за правата на жртвите наиде на различна и недоволна имплементација во националните законодавства.

---

³⁹ UN Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power

Римскиот Статут на Меѓународниот кривичен суд

Правата на жртвите ги третира и Статутот⁴⁰ со кој е формиран Меѓународниот кривичен суд (МКС) со надлежност за гонење на лица кои сториле кривични дела на геноцид, воени злосторства и злосторства против човештвото. Една од главните придобивки на Римскиот статут е интегрирањето на жртвите во постапките пред Судот. За разлика од двата *ad hoc* трибунали (МКТЈ и МКТР)⁴¹, каде што жртвите немаат право да учествуваат во постапките, освен во улога на сведок на обвинението, ниту да добијат обештетување, со Статутот на МКС на жртвите им се овозможува да учествуваат како заинтересирана страна. Со Римскиот статут и соодветните одредби од Правилата за постапката и доказите се прави своевидна кодификација на правата на жртвите и, истовремено, на Судот му поставуваат обврска да ги почитува овие права. На меѓународен план не постои друг правно обврзувачки документ во областа на меѓународното кривично право кој подразбира инклузивен пристап во однос на жртвите и нивно учество во постапките пред Судот.

Жртвите на меѓународните кривични дела во надлежност на Судот ги уживаат загарантираните права во текот на целокупното постапување на Судот. Така, уште во истрагата што ја води Обвинителот мора да се почитуваат правата на жртвите. Со оглед на фактот дека МКС не располага со засебна полициска служба што би ги вршела вообичаените полициски работи поврзани со претходната постапка, а имајќи го предвид фактот дека функционирањето на Судот се потпира на соработката на државите – членки, правата на жртвите во полициската постапка кои се гарантирани со Статутот мора да се почитуваат кога националните органи преземаат активности по барање на Судот.

Самиот Статут не содржи одредби за дефинирање на жртва, меѓутоа дефиниција на жртва е дадена во Правилото 85⁴² од Правилата за постапката и доказите⁴³. Од друга страна, со членот 68 на Римскиот статут се гарантираат три фундаментални права на жртвите:

- I. Правото на пристап до правдата и ефикасен правен лек, што во себе вклучува и можност за остварување пристап и учествување во постапката кога личните интереси на жртвата се загрозувани,
- II. Правото на жртвите со нив да се постапува правично, достоинствено и со почит во текот на целата постапка, вклучително и правото на жртвите да бидат информирани, заштитени од одмазда и повторно трауматизирање, пристап до поддршка и почитување на нивната приватност,
- III. Правото на соодветно и ефикасно обештетување, како и пристап до соодветни облици на обештетување⁴⁴.

---

⁴⁰ The Rome Statute of the International Criminal Court,

http://www.icc-cpi.int/library/about/officialjournal/Rome_Statute_English.pdf

⁴¹ Меѓународен кривичен суд за гонење на лицата одговорни за тешки повреди на меѓународното хуманитарно право сторени на територијата на поранешна Југославија од 1991 година, Статут, ОН Документ S/25704, - **Статут на МКТЈ**; Меѓународен кривичен суд за гонење лица одговорни за геноцид и други тешки повреди на меѓународното хуманитарно право сторени на територија на Руанда и државјани на Руанда одговорни за геноцид и вакви повреди сторени на териториите на соседните држави меѓу 1 јануари и 31 декември 1994, Статут, ОН Документ S/INF/50 (1994), - **Статут на МКТР**.

⁴² Според Правилото 85, „а) *жртви се физички лица кои претрпеле зло како резултат на извршување на некое од кривичните дела во надлежност на Судот; б) жртви може да бидат и организации или установи врз чиј имот е нанесена директна штета, а истиот е посветен на религија, образование, уметност или наука или добротворни цели, или на нивните историски споменици, болници и други места и објекти за хуманитарни цели.*“

⁴³ Rules of Procedure and Evidence, ICC-ASP/1/3

⁴⁴ Види повеќе The Redress Trust, (2005) “Ensuring the effective Participation of Victims before the International Criminal Court: Comments and Recommendations regarding Legal representation for Victims”, p.1

Меѓународниот консензус дека правда за жртвите на најтешките кривични дела не може да се постигне доколку жртвите во целост не учествуваат во постапките на МКС е преточен во одредбите на Римскиот статут. Правото на **жртвите да учествуваат во постапките** дава теоретски легитимитет за поактивна улога на жртвите во кривичната постапка. Во член 68 став 3 е пропишано дека, кога со кривичното дело се погодени личните интереси на жртвата, Судот ќе дозволи нивните погледи и ставови да се изнесат во кој било дел од постапката доколку тоа го смета за соодветно и на начин на кој не влијаат врз правата на обвинетиот, односно врз правичното и непристрасно судење. Понатамошна разработка на правото на учество на жртвите е направена со Правилото 89⁴⁵. Учеството на жртвите во сите фази на постапката не е ограничено само на увид во документите на предметот, присуство за време на судењето или давање воведни и завршни изјави. Според Одлуката на Судскиот совет I⁴⁶ за учеството на жртвите во предметот против Томас Лубанга, тие можат да предлагаат докази, да ги распрашуваат сведоците и да ја спорат допуштеноста на доказите. Учеството во постапката жртвите најчесто го реализираат преку правото на правен застапник кој слободно го избираат, а доколку немаат финансиски средства за да ангажираат правен застапник можат да добијат помош од Секретаријатот. Правниот застапник на жртвата има право да учествува во постапката и на главната расправа и може да ги распитува сведоците, вештите лица или обвинетите кога тоа ќе го одобри Советот. Меѓутоа, со одредбите на Статутот и на Правилата не се прецизира како учеството на жртвите во постапката ќе се спроведе во пракса. Ова прашање е оставено да го разреши Судот. Примарната загриженост при спроведувањето на правото на жртвите да учествуваат во постапките е поврзана со секундарната виктимизација.

Во членот 68 е содржана главната обврска на Судот да ги **заштити интересите на жртвите**⁴⁷. Обврската се протега и на Обвинителот, а особено во текот на истрагата и кривичното гонење. Единственото ограничување е поставено во поглед на правата на обвинетиот, па така, мерките за заштита на жртвите не смеат да влијаат врз правата на обвинетиот, да не се во согласност со нив или да се во спротивност со начелото на правичност и непристрасно судење. При тоа посебно внимание се посветува на возраста, полот, здравјето и природата на кривичното дело, а особено се потенцира сексуалното насилство, насилството меѓу половите или насилството врз деца. Дополнителна разработка на атрибутите на ранливост се прави со Правилото 86 кое пропишува дека при постапувањето на Судот и сите други тела се води грижа за потребите на сите жртви и сведоци а особено на деца, стари лица, лица со инвалидитет и жртви на сексуално насилство.

Понатаму, Судот во целост е одговорен да обезбеди дека жртвите кои бараат правда пред Судот нема да бидат изложени на непотребен ризик поради нивната одлука да учествуваат во постапката. Оттука, во став 2 од член 68 е предвиден исклучок од начелото на јавност на судењето заради заштита на жртвите, сведоците, но и на обвинетите. Исто така се допушта изнесување на докази електронски или преку друг посебен начин на комуникација. Наведените мерки особено имаат примена кај жртви на сексуално насилство или во случаи на деца - жртви. Овие заштитни мерки понатаму се разработени со Правилото 87. **Заштитните мерки**⁴⁸ ги определува Судот по сопствена иницијатива, на предлог на Обвинителот или

---

⁴⁵ Според Правилото 89 жртвата, за да може да ги изнесе своите ставови и погледи, поднесува писмено барање до Секретарот на Судот кој го проследува до Советот. Советот одлучува за одобрување на барањето и го прецизира начинот и постапката на учество на жртвата, како и нивното воведно и завршно обраќање.

⁴⁶ Decision on victims' participation, 18 January 2008, ICC-01/04-01/06-1119.

⁴⁷ Судот „мора да ги преземе сите соодветни мерки за да ја заштити безбедноста, физичкиот и психичкиот интегритет, достоинството и приватноста на жртвите и сведоците“.

⁴⁸ Заштитните мерки кои може да ги определи Судот се следните: бришење на името на жртвата, сведокот или друго лице, како и на информациите преку кои може да се изврши нејзина идентификација од јавните евиденции на Советот; забрана Обвинителот, одбраната или некој друг учесник во постапката да објави такви информации на трета страна; добивање на исказ преку електронски или

одбраната или на барање на сведокот, жртвата или нивниот правен застапник. Целта на определувањето на заштитна мерка е да се заштити жртвата, сведокот или друго лице кое е во опасност поради исказот што го даде како сведоци. За определување на заштитна мерка е потребна согласност од лицето за кое се определува мерката. Покрај заштитните мерки, со Правилото 88 се предвидени и посебни мерки со цел олеснување на давањето исказ на трауматизирана жртва, дете, старо лице или жртва на сексуално насилство. Исто така, обврска на Советот пред кој се испитува жртвата или сведокот е да ја заштити жртвата од вознемирување или застрашување при испрашувањето, а посебно внимание и грижа се посветува на нападите врз жртви на сексуално насилство. Очигледна е разликата што со Правилата се прави меѓу **загрозени и ранливи жртви** и сведоци и соодветната заштита.

Посебна одговорност за спроведување на системот на заштита на жртви и сведоци и за раководење со програмата за заштита има Одделот за жртви и сведоци. Оваа служба е формирана во рамките на Секретаријатот на Судот врз основа на член 43 став 6 од Статутот. Одделот за жртви и сведоци, во консултација со Канцеларијата на Обвинителот, го осигурува спроведувањето на заштитните мерки, советувањето и друга соодветна помош за жртвите и сведоците кои се во опасност поради давањето исказ пред Судот. Распредувањето на оваа обврска на Секретаријатот осигурува дека системот на заштита се спроведува на независен и неутрален начин.

Правото на жртвите да бидат информирани го разработува Правилото 92, според кое известувањето на жртвите се применува во сите постапки на Судот. Судот има обврска да ги извести жртвите или нивните правни застапници за одлуката на Обвинителството да не спроведе истрага или кривично гонење. Исто така, за да жртвите го остварат правото на учество во постапката, Судот задолжително ги известува за одржувањето на претрес за потврдување на обвинението. Понатаму, жртвите кои добиле одобрение да учествуваат во постапката Секретарот на Судот ги известува за постапките пред Судот, датумите на расправите и за сите барања, поднесоци, предлози и други документи кои се однесуваат на нив.

Регулативата на Меѓународниот кривичен суд посебно внимание посветува на **обештетувањето на жртвите**. Режимот на обештетување на МКС е прв меѓународен концепт за да се обезбеди обештетување за жртвите на меѓународни кривични дела. Членот 75 од Статутот му овозможува на Судот да му нареди на лицето кое претходно го осудил на соодветен начин да изврши обештетување на жртвите преку исплаќање отштета, реституција или рехабилитација. Во соодветни случаи судот може да определи обештетувањето да се изврши преку Фондот за жртви⁴⁹. Налозите за обештетување Судот ги изрекува на барање на жртвата или по сопствена иницијатива. При изрекувањето на налози за обештетување жртвите се вклучени во дефинирањето и спроведувањето на најсоодветните начини за обештетување и рехабилитација. Со Правилата за постапката и доказите е регулиран начинот на кој жртвите го остваруваат правото на обештетување преку поднесување на барање до Судот за надомест на штета. Ефикасноста на режимот на обештетување на МКС значително се темели на постоењето на Фонд за жртви. Членот 79 овозможува формирање на Фонд за жртви од страна на Собранието на држави членки. Фондот за жртви е формиран во 2002 година, а станува функционален во 2005 година. Основната улога на Фондот е да помогне во спроведувањето на налозите за обештетување и да им помогне на жртвите на кривични дела во надлежност на Судот. Средствата во фондот се обезбедуваат преку Судот кога тој ќе нареди изречената парична казна и одземената имотна корист да се пренесе на Фондот, и преку донации.

други технички средства, како и користење на технички средства за промена на сликата или гласот, користење на аудио-визуелни уреди, а особено видео конференција и интерна телевизија или користење исклучиво на пренос на звук; користење на псевдоним; совет делови од постапката да не ги води јавно (*in camera*).

⁴⁹ *Trust Fund for Victims*

Европски стандарди за положбата на жртвата во кривичната постапка

По усвојувањето на Декларацијата на ОН од 1985 година, во Советот на Европа и во Европската унија се усвоени бројни резолуции, препораки и одлуки за превенција на виктимизацијата и ефикасно остварување на правата на жртвите во националните правни системи.

На ниво на Советот на Европа особено влијание врз положбата на жртвата во полициските постапки оствариле Препораката на Комитетот на министри на СЕ П(85)11 за положбата на жртвата во кривичната постапка и Препораката на СЕ П(87) 21 за помош на жртвите и превенција на виктимизацијата. Несомнено, Европската конвенција за човекови права исто така претставува битна референца за правата на жртвите во кривичната постапка.

Препораката од 1985 година има особено значење поради тоа што ги прецизира институциите кои треба да преземат обврска жртвите да ги остварат своите права, а особено обврската се однесува на обвинителството и на полицијата. Препораката (85)11 започнува со начело⁵⁰ кое предвидува дека полицијата треба да е обучена со жртвите да постапува на конструктивен начин, исполнет со разбирање. Второто начело содржи формална обврска за полицијата да ја извести жртвата за можностите да добие помош, правен совет и обештетување. Ова начело има витално значење од аспект на остварување на правото на жртвата да биде информирана. Имено, обврската за информирање на жртвата не смее да се практикува откако кривичното дело коешто жртвата го пријавила ќе резултира со кривично гонење и судска завршница. Полициската перцепција за жртвата којашто пријавува кривично дело во која има доза на суспектност за нејзиниот статус сè додека не се обезбедат доволно докази во прилог на дадената изјава не смее да има решавачко значење врз остварувањето на правата на жртвата. Непримерно е жртвата да може да го оствари правото на информираност (вклучувајќи го правото на помош и поддршка) дури откако кривично - правниот систем ќе иницира одлучување за вината на наводниот сторител за стореното кривично дело. Според таа логика, жртвата ќе може да бара остварување на нејзините права само по започнување на судска постапка, што е најчесто временски многу дистанцирано од моментот кога определено нејзино право е загрозувано со извршеното кривично дело. Напротив, жртвата мора да биде информирана и да ѝ се овозможи помош и поддршка од првата институција на системот до која се обраќа, а тоа најчесто е полицијата. Понатаму, дискреционото одлучување за покренување на кривично гонење на сторителот или не, не смее да се применува без внимателно да се разгледа прашањето за обештетување на жртвата, како и сериозните напори на сторителот да ја обештети жртвата. Исто така, на жртвата мора да ѝ се овозможи да ја обжали одлуката на обвинителството да не преземе гонење или да го оствари правото да покрене приватна тужба.

Рамковната одлука на Советот на Министри за положбата на жртвите во кривичните постапки⁵¹ остварува силно влијание врз третманот и положбата на жртвата во кривично - правниот систем. Имено, Рамковната одлука оди многу подалеку од Препораката на Советот на Европа од 1985 година, бидејќи има обврзувачка сила за државите членки на ЕУ.

Покрај дефинирањето на жртвата, Рамковната одлука утврдува принципи за воспоставување минимум стандарди во националните кривични постапки за да се заштитат жртвите на криминал.⁵² Имено, обврската за апроксимација на законите и прописите на државите членки заради остварување на основните права утврдени со Рамковната одлука се предвидува да заврши заклучно со 2006 година. Државите членки се обврзани до март 2002

---

⁵⁰ Guideline A.1 of R (85) 11 of the Council of Europe

⁵¹ The Council of the European Union. *Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims of crime in criminal proceedings* (2001/220/JHA) *OJ*, L82, 22 March 2001, p 1-4.
http://europa.eu.int/eur-lex/en/lif/dat/2001/en_301F0220.html

⁵² Wegscheider, 2006.

година да отпочнат да ги применуваат најголемиот дел од одредбите на Рамковната одлука. Рокот за примена на одредбите со кои се бара на жртвите да им се овозможи да ја разберат и да бидат вклучени во кривичната постапка, како и пристап до правен совет на сметка на државата, доколку е потребно, е до март 2004 година. Најдолг рок, до 2006 година, е оставен за промовирање на медијацијата во кривичните предмети кои се погодни за медијација.

Одлуката ја сочинуваат 15 оперативни и 4 административни членови, коишто се многу прецизни и детални. Водечките принципи изразени во одредбите на Рамковната одлука истакнуваат дека:

-жртвите на криминал имаат право на висок степен на заштита,

-потребите на жртвите треба сеопфатно и координирано да се третираат за да се избегне секундарна виктимизација, а со тоа одредбите не се ограничени на кривичната постапка,

-правата на жртвите се законски гарантирани и државите мора да овозможат нивно остварување, а особено обезбедување пристап до правдата и права на компензација за штети, заедно со правни трошоци,

-соработката меѓу државите членки треба да се зајакне преку вмрежување на организациите за жртви,

-соодветна и правилна обука за поединците кои доаѓаат во контакт со жртвите.

Кривично правниот систем е обврзан во постапувањето со жртвите да им гарантира третман со посебно внимание и признавање на нивните права, со цел да имаат вистинска улога во кривичната постапка. Понатаму, жртвите имаат право да бидат сослушани и да поднесуваат докази, како и право на пристап до информации во текот на целата постапка. Правото на информирање во себе вклучува жртвата да биде особено известена за ослободување на сторителот. Ова право е поврзано со воспоставување на гаранции за непречена комуникација, како што е правото на толкувач и преведувач. Исто така, жртвите имаат право на бесплатен совет и правна помош и надомест на сите трошоци кои произлегуваат од учеството во постапката. Фундаментално значење има правото на жртвите и нивните семејства на заштита од сторителот и заштита од нарушување на приватноста, како и остварување на правото на обештетување од сторителот во текот на кривичната постапка. Посебно внимание се посветува на промовирањето на медијацијата односно помирувањето меѓу жртвата и сторителот во текот на кривичната постапка во сите предмети кои се соодветни за вакво разрешување. Понатаму, се поттикнува соработката на кривично – правниот систем со организации и здруженија за помош и поддршка на жртви, како и обврска за преземање мерки за спречување на секундарната виктимизација на жртвите, што претпоставува посебна обука за службениците кои имаат контакт со жртвите, како и обезбедување на нужна инфраструктура прилагодена на потребите и правата на жртвите во судските згради, полициски станици и сите службени простории.

Англија и Велс

Кривичната постапка на Велика Британија ја карактеризира акузаторниот модел заедно со *common law* правилата. Во суштина, начелата на утврдување на вистината и правичност на постапката се фундаментална цел на постапката. Англиската кривична постапка вклучува разрешување на конфликтот на две еднакви страни пред пасивен и непристрасен судија во присуство на порота, при што судот одлучува за вистинитата верзија на настанот. Од аспект на правата на жртвата особено значење има барањето за задоволување на „интересите на правдата“, што, од своја страна, му дава дискреционо право на обвинителот да одлучува дали ќе покрене кривично гонење за определено кривично дело или не. Имајќи предвид дека жртвата во англискиот кривично - правен систем нема својство на странка во постапката, ниту може да делува во својство на супсидијарен тужител⁵³, одлуката на обвинителот да покрене

---

⁵³ Victim Support. “New rights for victims of crime in Europe“, 2002, [http:// www.victimsupport.org](http://www.victimsupport.org)

гонење или не има силно влијание врз правата на жртвите. Улогата на жртвата се сведува на улога на сведок. Но, правото на жртвата на обештетување посебно се респектира во англискиот кривично - правен систем. Па така, обвинителот при одлучувањето за гонење ги зема предвид и правата на жртвата на обештетување, а во случај на покренување на кривична постапка, обврска на обвинителот е да поставува барање за компензација на жртвата.

Минимални стандарди за постапување со жртвите на кривични дела се поставени со Повелбата за жртвите, објавена од Англискиот *Home Office* во 1990 година и ревидирана во 1996 година.⁵⁴ Целта на овој документ е да се зголеми довербата на жртвите и сведоците во кривично – правниот систем и задоволувањето на нивните потреби да се приближи до кривичните постапки. Овој документ за прв пат утврдува каков третман можат да очекуваат жртвите од институциите на кривично - правниот систем како што се полицијата, обвинителството и судовите и што можат да сторат доколку не се задоволни од начинот на кој се третирани низ институциите. Минималните стандарди поставени во Повелбата за жртвите опфаќаат прашања како што се правото на информирање во врска со напредокот на случајот, правото на компензација, пристап до служби за поддршка на жртви и постапката на поднесување приговори, доколку овие стандарди не се исполнети.

Обврските кои произлегуваат од одредбите на Рамковната одлука се операционализирани во Националната стратегија за обезбедување подобар третман на жртвите на криминал од 2003 година.⁵⁵

Англискиот *Home Office* во 2006 година го објавува Кодексот за постапување со жртви на криминал⁵⁶ со кој правата на жртвите се институционализираат. Законската основа за гарантирани права на жртвите е содржана во одредбите на Законот за домашно насилство, криминал и жртви од 2004 година.

Институциите на кривично - правниот систем, вклучително затворските служби, Управата за компензација за повреди од кривични дела и сите полициски служби во Англија и Велс имаат обврска да ги информираат жртвите и нивните семејства, да ги штитат и да им пружат поддршка. Владата има обврска да обезбеди секоја жртва да има пристап до информации за службите за поддршка на локално ниво. Значајна новина претставува институционализирањето на Парламентарен омбудсман до кого жртвите имаат право да поднесат жалба, доколку не се задоволни од постапувањето на која било институција и сметаат дека правата утврдени со Кодексот не им се почитувани.

Кодексот за постапување со жртви на кривични дела ги определува надлежните институции⁵⁷. Понатаму, за секоја институција се предвидени посебни обврски и одговорност кон жртвите. Консеквентно, утврдени се и правата на жртвите во секоја фаза од постапката. Посебно значење има важењето на Кодексот во сите случаи каде што може да се идентификува жртва, без оглед на сериозноста на кривичното дело. Исто така, доколку лицето починало како резултат на кривичното дело или не може да ги ужива предвидените права како резултат на инвалидитет, тогаш претставник од семејството на жртвата ги ужива правата зацртани со Кодексот. Кодексот има ексклузивна намена да се применува само во постапување

---

⁵⁴ Home Office. *Victim's charter*. London: Home Office, 1996, <http://www.homeoffice.gov.uk/cpd/pvu/victims.htm>

⁵⁵ Home Office. *A new deal for victims and witnesses: national strategy to deliver improved services*, 2003. <http://www.homeoffice.gov.uk/documents/vicwitstrat.pdf?view=Binary>

⁵⁶ Home Office. 2006, *The Code of Practice for Victims of Crime*, <http://www.homeoffice.gov.uk/documents/victims-code-of-practice>

⁵⁷ Институциите кои се обврзани да го применуваат Кодексот експлицитно ги утврдува делот 2: Комисија за ревизија на кривични дела; Управата за компензација за повреди од кривични дела; Комисија за жалби за компензација за повреди од кривични дела; Обвинителството, Судските служби; Заедничките единици на полицијата и обвинителството за грижа за жртвите; Сите полициски служби во Англија и Велс, Британската транспортна полиција; Воената полиција; Одборот за условен отпуст; Затворските служби; Пробациските служби и Тимовите за малолетничко престапништво.

со жртви на кривични дела и не се протега на индиректните жртви како што се сведоците на насилства.

Исто така, при определувањето дали лицето ќе ги ужива правата на жртва утврдени со Кодексот нема никакво значење дали надлежната институција верува во наводите на пријавата, дали некој е обвинет или не за кривично дело во врска со наводите на пријавата, дали пријавениот сторител е обвинет за друго кривично дело и дали никој не е осуден за пријавеното кривично дело, вклучително и ако обвинетиот е ослободен од гонење за делото.

Клучните принципи содржани во Кодексот вклучуваат⁵⁸:

---

⁵⁸ Обврските на Полицијата во постапувањето со жртвите се утврдени во Делот 5 на Кодексот. Имено, Полицијата е обврзана

- по иницијалната пријава на жртвата да ѝ го даде бројот под кој пријавата е заведена и во рок од 24 часа да ја информира жртвата за името на службеникот кој ќе го истражува пријавеното дело, контакт информации, информации и објаснувања за полициската постапка, како и да ја советува жртвата за помошта и поддршката што ѝ е достапна. При информирањето на жртвата полицијата мора да го почитува начинот на комуникација кој го избрала жртвата. Доколку полицијата, врз основа на професионалното знаење и искуство, оцени дека нема место за покренување истрага за пријавеното дело, мора за тоа да ја извести жртвата во рок од 5 дена.

- да обезбеди дека жртвата има пристап до информации за локалните служби за помош и поддршка на жртви и јасно да ја извести жртвата дека нејзините податоци ќе се препратат до локалната служба за поддршка на жртви, освен ако жртвата се противи на тоа. Полицијата ги препраќа контакт податоците на жртвата до службата за поддршка на жртви во рок од два работни дена од денот на пријавувањето на кривичното дело. Кога станува збор за жртви на сексуални деликти и семејно насилство полицијата мора да обезбеди изречна согласност од жртвата пред да ги препрати нејзините податоци до службата за поддршка на жртви.

- да ја контактира жртвата најмалку секој четири недели и да ја информира за секој значаен прогрес на истрагата (информации за апсење на сторителот, обвинување и завршување на истрагата). Исто така, доколку ниту едно лице не е уапсено, обвинето, предупредено или нема друга вон-судска разрешница на случајот, полицијата има обврска за известување на жртвата најмалку на секои 4 недели сè до затворање на истрагата. Доколку истражувањето на тешко кривично дело не резултира со откривање и фаќање на наводниот сторител, полицијата мора да ја извести жртвата за тоа и за причините за истото. Исто така жртвата мора да се информира дека случајот ќе биде предмет на ревизија и да ѝ се даде можност да одлучи дали сака да биде информирана за постапката на ревизија. Оваа одлука на жртвата мора да се евидентира од повисок истражен службеник.

- да закаже разговор со жртвата по претходно договарање за времето на интервјуто и, доколку жртвата има потреба, да ѝ обезбеди преведувач и толкувач.

- да идентификува статус на ранлива или загрозна жртва и, доколку таквата жртва може да биде повикана како сведок во кривичната постапка и ги исполнува критериумите за специјални мерки на помош според Законот за малолетничка правда и докази во кривичната постапка од 1999 година, полицијата, уште во полициската постапка, мора да ѝ објасни на жртвата што значат специјалните мерки и при тоа да го евидентира мислењето на жртвата околу примената на мерките.

- да определи полициски службеник за врски со семејството доколку жртвата починала како резултат на кривичното дело или е жртва на тешко кривично дело како што се силувања или сексуални злоупотреби. Овие полициски службеници се посебно обучени да им пружат помош на жртвите и поддршка во комуникацијата со другите инволвирани институции и претставуваат врска меѓу жртвата и полициските тимови кои работат на расветлување на делото.

- да ја извести жртвата доколку осомниченото лице е уапсено, во рок од пет работни дена, а ранливите и загрозени жртви, во рок од еден ден. Истото важи и доколку уапсеното осомничено лице е ослободено и нема да се води понатамошна постапка против тоа лице, како и за причините за ослободувањето.

- да ја извести жртвата во рок од три дена од повикувањето и разговорот со осомниченото лице, како и за покренување на обвинение. Исто така обврска на полицијата е да ја извести жртвата за издадена судска покана до обвинетиот, како и за датумот на прелиминарното сослушувањето во рок од пет работни дена откако полицијата е известена за тоа. Полицијата има обврска да ја извести жртвата во рок од 5 работни дена, односно еден ден за ранливи и загрозени жртви, за одлуката на Обвинителство да покрене обвинение или да се откаже од гонење поради недостаток на докази.

- право жртвите да бидат информирани во врска со кривичното дело во прецизно утврдени рокови, како и известување за апсење на сторителот и судската постапка;
- определување на полициски службеник за врски со ужалените роднини;
- добивање прецизни информации за подобноста за компензација според Програмата од Управата за компензација за повреди од кривични дела (*Criminal Injuries Compensation Authority*);
- сите жртви мора да се известени за постоењето на организацијата за поддршка на жртви и да се упатат до нив или да им се понудат нивните услуги;
- Зголемена поддршка и посебен третман на ранливи и загрозуени жртви;
- Флексибилност во врска со волјата на жртвите да ги прифатат или да се откажат од понудените услуги за да се обезбеди дека жртвите го добиваат третманот што го сакаат

Следната особеност на Кодексот е што разликува категорија на **ранливи**⁵⁹ и **загрозуени**⁶⁰ жртви кои имаат право на зголемена заштита и поддршка. Во одредбите на Кодексот се прифатени дефинициите на ранливи и загрозуени сведоци дадени во Законот за малолетничка правда и доказите во кривичната постапка од 1999 година⁶¹. Но Кодексот истовремено ја проширува примената на посебна заштита на ранливите и загрозуените жртви, па така во овие категории спаѓаат лицата кои го имале таквиот статус во времето на извршувањето на кривичното дело, а не само во времето на сослушувањето како што е

- кога сторителот на пријавеното кривично дело е малолетник на возраст до 18 години, Полицијата мора да ги препрати контакт податоците на жртвата до Тимот за малолетничко престапништво (освен ако жртвата побара тоа да не се стори) за да жртвата учествува во процесите на ресторативна правда.

- ако сторителот е предупреден, опоменат, изречена е последна опомена, издадена е казнена белешка за нарушување на редот или, пак, се примени некој друг начин на вон-судско решавање во врска со пријавеното кривично дело, полицијата мора за тоа да ја извести жртвата во рок од пет работни дена, односно во рок од еден ден за ранливи и загрозуени жртви.

Доколку пријавениот случај продолжи со судска постапка, полицијата има обврска

- да изготви проценка на потребите на жртвата и понатамошна поддршка.

- да ја извести жртвата на начин кој таа го одбрала за датумите на судските рочишта во рок од еден ден од моментот кога е добиена таквата информација од Судот

- да ѝ помогне на жртвата при доаѓањето на суд ако обвинетиот се изјаснил дека не е виновен

- да ја известува жртвата за прогресот на судската постапка најмалку еднаш месечно и да ја информира за исходот од судската постапка

⁵⁹ Категоријата **ранливи жртви** кои имаат право на засилена заштита ги опфаќа а) лицата под 17 годишна возраст во времето на извршување на кривичното дело и б) лица за кои надлежната институција смета дека квалитетот на нивниот исказ ќе се намали поради тоа што 1. жртвата страда од психичко растројство или има друго значајно нарушување на интелигенцијата и општественото функционирање или 2. поради тоа што жртвата има физички инвалидитет или е со физичко заболување. Понатаму, при определувањето на статус на ранлива жртва, освен за малолетници, мора да се зема предвид мислењето на жртвата.

⁶⁰ Категоријата **загрозуени жртви** кои имаат право на засилена заштита ги опфаќа оние жртви за кои е веројатно дека од страв или загриженост при сведочењето во кривичната постапка ќе дадат исказ со намален квалитет. При определувањето на статус на загрозуена жртва мора да се земат предвид а) природата и околностите на кривичното дело за кое се води постапка, б) возраста на жртвата, в) општественото и културното потекло, како и етничката припадност на жртвата, семејните прилики и вработеноста на жртвата и религиозните уверувања или политичкото мислење на жртвата, доколку се од значење за загриженоста на жртвата, г) секое однесување кон жртвата од страна на обвинетиот, членови на семејството или пријатели на обвинетиот или секое друго лице кое може да биде обвинет или сведок во постапката.

⁶¹ *Youth Justice and Criminal Evidence Act 1999*,

http://www.opsi.gov.uk/Acts/acts1999/pdf/ukpga_19990023_en.pdf

утврдено со Законот од 1999 година.

Жртвите на сексуални кривични дела и на семејно насилство исто така имаат право на засилена заштита и поддршка, освен ако жртвата се противи на тоа.

Обврската за идентификување на статус на ранлива или загрошена жртва е на надлежните институции кои имаат обврска според Кодексот да им пружат на овие категории жртви засилена помош и поддршка. Притоа, мора да се земат предвид мислењето и волјата на жртвите. Исто така, статусот на ранливост може да настапи во подоцнежните фази на постапката и во секој момент од постапката на жртвата мора да ѝ се обезбедат соодветните права утврдени со Кодексот. Понатаму, од особено значење е пропишаната обврска за сите надлежни институции меѓусебно да соработуваат, а особено во меѓусебното информирање за прашања поврзани со жртвите.

Законот за малолетничка правда и доказите во кривичната постапка од 1999 година воведува голем број специјални мерки за помош на ранливите и на загрозените сведоци. Овие мерки овозможуваат давање исказ со претходно снимање на исказот, користење на видео линк, користење на посредници во комуникацијата, определени ограничувања при вкрстеното испрашување.

Улогата на Полицијата при спроведувањето на специјалните мерки е особено значајна кога станува збор за деца жртви на сексуално насилство. Според законските одредби, при првото сослушување на децата жртви на сексуални деликти специјалните мерки на заштита имаат задолжителна примена. Имено, при земањето исказ од детето жртва се врши аудио-визуелно снимање на исказот, што подоцна има доказна сила на суд. Задолжителниот карактер на оваа специјална мерка го минимализира ризикот од секундарна виктимизација, а секако и извесноста на понудената заштита, што влијае на намалување на стравот и вознемиреноста кај децата жртви од евентуална средба со сторителот. Исто така, терапевтските програми можат да се спроведуваат без при тоа да се нанесува штета на исказот што детето треба да го даде пред судот.

Германија

Кривичната постапка во Германија ги има обележјата на континентален модел. Федералните закони се применуваат на целата територија на државата. Централно место има Законикот за кривична постапка⁶² кој датира од крајот на 19-тиот век и бил предмет на бројни амандмани и реформи и претставува една од основите на современото кривично законодавство на Германија. Германската кривична постапка е заснована врз принципот на легалитет, а одлуката дали да се спроведе кривично гонење или не во целост паѓа на обвинителството (чл. 152, 170). Водечка претпоставка е дека целта на кривичната постапка е Судот да ја утврди вистината. Улогата на судијата не се сведува само на оценка на доказите, туку тој и ги изведува.

Од историска гледна точка, учеството на жртвата во германската кривична постапка повеќе е правило отколку исклучок⁶³. Според современата Германска легислатива, учеството на жртвата во кривичната постапка во својство на тужител е можно преку институтот на приватен тужител и на супсидијарен тужител. Според чл. 374-394 од Германскиот ЗКП, допуштено е жртвата да има својство на приватен тужител само за определени кривични дела кои се изречно наброени во Законикот, односно ако кривичното гонење не е од општествен интерес поради карактерот на кривични дела од мало значење.

Постои широко распространето уверување дека жртвите на тешки кривични дела во Германската кривична постапка немаат независна положба. Примарното значење на жртвата во кривичната постапка се состои во иницирањето на кривично гонење и во давање исказ. Овој

---

⁶² *Strafprozessordnung*

⁶³ Löffelmann, 2006, стр.31.

концепт кореспондира со државниот монопол на кривичното гонење што, генерално, произлегува од ориентираноста на материјалното кривично право кон сторителот и кон кривичното дело. Централно место во кривичната постапка има сторителот и утврдувањето на вината.

Во зависност од положбата на жртвите во постапката, тие имаат различни права. Следствено, Германскиот законик за кривична постапка, врз основа на функционалната улога, разликува „жртва“ и „оштетена страна“. Процесната положба на „оштетената страна“ која има право да учествува во постапката како супсидијарен тужител е многу посилна од онаа на „жртва“⁶⁴. Без обид за симплификација, правата на жртвите во кривичната постапка опфаќаат право на учество во постапката и права на заштита и поддршка. Во суштина, се разликува жртва во улога на лице што поднесува пријава за кривично дело, жртва како сведок и жртва во улога на приватен или супсидијарен тужител и жртва во улога на соизвршител⁶⁵.

Актуелната положбата на жртвите во Германскиот кривично - правен систем е инспирирана од Рамковната одлука за положбата на жртвите во кривичните постапки. Улогата на жртвите на кривични дела почнува високо да котира на агендата на Германскиот законодавец во 1976 година со донесувањето на Законот за компензација на жртвите⁶⁶. Положбата на жртвите во Германскиот кривично - правен систем се унапредува со Законот за заштита на жртвите од 1986 година⁶⁷. Овој закон има особено значење поради фактот што воведува засебен дел за правата на жртвите во Законикот за кривична постапка, а особено го гарантира правото на учество во кривичната постапка. Понатаму, со одредбите на Законот за заштита на сведоци⁶⁸ од 1998 година се воведува спречување на застрашување на сведоците. Процесните и правата на информираност на жртвите во кривичната постапка сеопфатно се унапредени со Законот за реформа на правата на жртвите од 2004 година⁶⁹. Исто така со овој закон се подобрува можноста на жртвите да постават и да остварат обештетување од сторителот во кривичната постапка. Особено значење има законската обврска за грижа за жртвите, особено барањето за минимализирање на притисокот врз жртвата од распитот. Во овој контекст е и зајакнувањето на правните инструменти за процесна поддршка на жртвите.

Положбата на жртвата во Германскиот кривично - правен систем почива на идејата дека државата мора да го заштити и да го почитува достоинството на жртвата. Оттука, жртвата не смее да се третира како „предмет во кривичната постапка“. Законска обврска на судовите и на обвинителствата е да ги земат предвид потребите на жртвите при вршењето на нивната службена должност. Законските обврски за постапување со жртвите со посебна грижа за нивните потреби, заштита и поддршка се пропишани за секоја од институциите на системот во одделни Правилници за постапување со жртви.

Согласно новата законска рамка, жртвите мора да бидат информирани, почнувајќи од првиот контакт со институциите на кривично - правниот систем за сите нивни права. Овие промени се особено значајни за постапувањето на полицијата со жртвите. Имено, интересно достигнување е овозможувањето на правото на жртвата да повика лице од доверба при давањето исказ во полиција. Понатаму, полицијата има обврска да ја извести жртвата за нејзините права како оштетена страна, информирање за можната компензација меѓу сторителот и жртвата, родово неутрално формулирање на телесниот преглед, како и обезбедување пристап до записниците, а особено право жртвата да добие копија од видео записот од интервјуто во полиција.

---

⁶⁴ Wegscheider, 2006, стр. 6

⁶⁵ Ибид.2006:31

⁶⁶ Федерален Службен весник на Германија- (Bundesgesetzblatt во понатамошниот текст “BGBl”), *Opferentschadigungsgesetz*, BGBl I 1976, 1181;

⁶⁷ *Opferschutzgesetz*, BGBl I 1986, 2496;

⁶⁸ *Zeugenschutzgesetz*, BGBl I 1998, 820.

⁶⁹ *Opferrechtsreformgesetz*, BGBl I 2004, 1354.

Правата на жртвите во полициската постапка се тесно поврзани со улогата на жртвата во иницирањето на истрага и кривично гонење. Според Германскиот закон, секое лице може да поднесе пријава до обвинителството, полицијата или до судот во писмена или усна форма. Најчесто, кривичното гонење се покренува по пријава од жртвата. Исто така, иако секое лице може да поднесе пријава за кривично дело, само жртвата може да поднесе поплака (*Strafantrag*). На тој начин полицијата не е известена само за можното кривично дело туку, истовремено, и за претрпените повреди. Поднесувањето на поплаката може да се направи заедно со пријавата или дополнително, но не подоцна од 3 месеци по пријавувањето на делото, токму поради фактот дека во моментот на пријавување на делото не можат да се утврдат сите негови елементи, во смисла на правната квалификација и дали поплаката е предуслов за понатамошно постапување. Особено значајно е што при пријавувањето на делото жртвата го ужива правото да биде во придружба на лице од доверба. Од моментот на пријавување на кривичното дело, жртвите кои имаат потреба од преведувач го остваруваат правото на преведувач во полициската постапка бесплатно. Пријавувањето на кривично дело претпоставува одговорност и за жртвата и за полициските органи. Имено, откако еднаш е поднесена пријава, жртвата не може подоцна да ја повлече пријавата. Од друга страна, пријавувањето на кривично дело од страна на жртвата создава обврска кај полициските органи и обвинителство да започнат со откривачка дејност и истрага. Единствен исклучок е кога е очигледно дека не постојат докази кои укажуваат дека пријавеното дело било извршено.

Гаранцијата за жртвата дека полицијата навистина ќе ја исполни својата законска обврска да го истражи кривичното дело и да собере докази, меѓу другото, се состои и во правото на жртвата да добие потврда за пријавеното кривично дело (*Bestätigung*). Потврдата е во писмена форма и содржи број од дневникот на пријавени кривични дела (*Tagebuchnummer*). Овој број на потврдата има значење и при информирањето на жртвата за статусот на полициската истрага. Од друга страна, полицијата има обврска да ги прими сите пријави. Од тоа произлегува дека, доколку жртвата не е задоволна од третманот во полиција или дека не е примена нејзината пријава или не е издадена потврда со релевантен број, таа има право на претставка до раководните полициски службеници. Исто така, жртвата има на располагање можност да поднесе формална поплака за злоупотреба на службената положба од страна на полициските службеници (*Dienstaufsichtsbeschwerde*).

Постапувањето на Обвинителот се раководи од принципот на легалитет, но доколку по спроведување на истрага Обвинителот донесе одлука да не поведе кривично гонење, мора за тоа да ја извести жртвата и истовремено да ја образложи својата одлука. Заедно со ваквото известување, обвинителот мора да ја поучи жртвата за можноста да ја оспорува неговата одлука. Жртвата има право да поднесе жалба до Главниот јавен обвинител. Исто така, Обвинителот има обврска да се грижи жртвата која е сведок на постапката да не биде изложена на притисоци и непријатности при давањето исказ или при распитот.

Во текот на постапката жртвата има право да биде информирана не само за крајниот исход на постапката, туку и за определување на притвор и евентуалното ослободување на сторителот од притвор, и за евентуалното пуштање на слобода на осудено лице на казна затвор. Исто така, жртвата има право на правен застапник кој обезбедува правни совети и ја застапува жртвата. Правниот застапник на жртвата, за потребите на поднесување на граѓанска тужба за обештетување, има право да направи увид во списите на предметот и да ја претставува жртвата. Во текот на судската постапка Судијата има обврска да ја заштити жртвата од непријатни прашања и ситуации во судницата, доколку жртвата е присутна. Исто така, Судијата ја има обврската за информирање на жртвата во оваа фаза од кривичната постапка.

Во поглед на заштитата на жртвите, Германската легислатива разликува програми за заштита на загрозуени сведоци и посебни мерки на заштита на ранливи жртви сведоци и жртви сведоци во ризик. Особено внимание се посветува на заштитата на деца жртви на сексуално насилство и нивното трауматизирање во текот на постапката. Во тој правец е и воведувањето на видео снимање на исказот на детето жртва, кој се користи како доказ пред судот, како и барањето разговорот со деца жртви на сексуално насилство да го спроведуваат посебно обучени лица за работа со деца, вклучување на социјални служби и иницирање на засилена заштита на децата во средината во која живеат.

Перспективи во македонското кривично законодавство

Терминот жртва за прв пат во Македонското кривично законодавство се воведува со Законот за изменување и дополнување на Кривичниот законик⁷⁰, каде во член 1 е содржана дефиницијата на терминот⁷¹. Истата дефиниција на жртва е прифатена и во одредбите на Законот за измени и дополнувања на Законот за кривичната постапка⁷². Актуелното кривично законодавство оперира со поим „оштетен“ и со поим „жртва“, но не прави разлика меѓу нив⁷³.

Работната верзија на ЗКП ги усвојува и ги дефинира поимите на жртва и оштетен, при што јасно се издиференцирани двата поима. Акцентот се става на правата на учество во постапката и правата на информирање, заштита, помош и поддршка и обештетување и медијација. Значењето што жртвите го добиваат во кривичната постапка, според одредбите на работната верзија на ЗКП, се гледа и од воспоставувањето на **начело на почитување на правата на жртвата** (чл.22). Се гарантира правото на учество на жртвата во кривичната постапка како оштетен и истовремено се поставува обврска за полицијата, обвинителството и судот да постапуваат со посебна грижа спрема жртвите и да се грижат за остварување на нејзините интереси. Посебно значење има обврската за информирање на жртвата и давање поуки. Понатаму се гарантира стручна помош и поддршка и бесплатен советник во постапката, како и можноста за надомест на штета од буџетските средства. Спогодувањето меѓу обвинетиот и оштетениот за поправање на настанатите штети се промовира преку воспоставување обврска за судот и за обвинителството во секој стадиум од постапката да се грижат за можното остварување на спогодувањето.

Од особено значење е одредбата за основните права на жртвите содржани во членот 57⁷⁴ од работната верзија на ЗКП. Специфично значење има ставот 3 кој таксативно набројува дека полицијата, обвинителството и судот имаат законска должност да ја поучат жртвата за нејзините права. Обврската започнува од првиот контакт на жртвата со кривично - правниот систем, а тоа најчесто е со полициските служби. Понатаму, се предвидува и гаранција за остварување на правото на жртвата, односно за извршување на законската обврска на наведените институции. Имено, при информирањето на жртвата за нејзините права, наведените институции мора за тоа да сочинат записник, односно служена белешка.

Обврската за информирање на жртвата е тесно поврзано со остварувањето на правото на жртвата во постапката да учествува како оштетен. Имено, во членот 60 се елаборира остварувањето на правото на жртвата да учествува во постапката како оштетен, доколку не е известена за тоа.

Особена придобивка на работната верзија на ЗКП е воведувањето на посебни права за жртвите. За прв пат се препознаваат ранливи категории на жртви. Членот 58 предвидува

---

⁷⁰ Закон за изменување и дополнување на Кривичниот законик, „Службен весник на Република Македонија“ бр. 7/2008

⁷¹ „под жртва на кривично дело се подразбира секое лице кое претрпело штета, вклучувајќи физичка или ментална повреда, емотивно страдање, материјална загуба или друга повреда или загрозување на неговите основни слободи и права како последица на сторено кривично дело.“

⁷² Законот за измени и дополнувања на Законот за кривичната постапка, „Службен весник на Република Македонија“, бр. 83/2008

⁷³ Види повеќе, Бачановиќ, О. и др. (2009), „Постапување со ранливи групи во полициската станица и проширување на процесните права на жртвата во кривичната постапка“, *Македонска ревија за казнено право и криминологија* „бр.1, Здружение за кривично право и криминологија на Македонија, 2-ри Август, Штип.

⁷⁴ Предвидените основни права на жртвата се состојат во правото да учествува во постапката како оштетен со приклучување кон кривичниот прогон или за остварување на имотноправното барање за штета, право на посебно внимание и грижа од страна на органите и субјектите кои учествуваат во кривичната постапка, право на помош и поддршка, а за жртвите на кривични дела за кои е пропишана казна затвор од пет години и повеќе и право на советник на товар на буџетските средства и право на надомест на материјална и нематеријална штета од државен фонд за жртви.

посебни мерки на процесна заштита при давањето исказ и сослушувањето на жртвите во *сите фази на постапката*. Се разликуваат загрозени жртви и посебно осетливи жртви. Според законската одредба посебните мерки на процесна заштита можат да се применат во три случаи⁷⁵.

Имено, засебен основ за уживање на посебни мерки на процесна заштита е возраста односно малолетноста, потоа загрозувањето на личната сигурност на жртвата, како и околностите и својства на жртвата кои можат негативно да влијаат врз квалитетот на дадениот исказ.

Посебните мерки ги определува судот, а иницијативата може да потекне од самиот суд, од жртвата или од јавниот обвинител. Волјата на жртвата за изрекување на посебна мерка на процена заштита мора да се земе предвид. Судот може да определи една мерка на процесна заштита или неколку мерки истовремено.

Значајно достигнување претставува зајакнатата процесна заштита на децата жртви. Така, судот **мора да определи** посебна мерка на процесна заштита за децата жртви, и тоа за а) децата жртви на кое било кривично дело ценејќи ја само нивната потреба од посебна грижа и заштита и б) секогаш кога детето е жртва на трговија со луѓе, насилство или сексуална злоупотреба. Со фактот дека судот не ја цени потребата за изрекување на посебна мерка кога станува збор за деца жртви на определени кривични дела, туку има законска обврска тоа да го стори, значително се зајакнува заштитата на децата во текот на целата постапка. Имено, особено внимание привлекува должноста на судот, поединечно или заедно со друга посебна мерка, да определи видео и аудио запис на исказот и сослушувањето на детето, кој ќе се користи како доказ во постапката. Само во исклучителни случаи, и тоа ако има нови околности на случајот, може да се нареди повторно сослушување на детето жртва, но најмногу уште еднаш, и тоа преку технички средства за комуникација. Придобивката е двојна. Детето жртва е однапред заштитено и елиминирана е можноста да се сретне или да се соочи со обвинетиот во кривичната постапка, и повторното преживување на болниот настан преку повторувањето на распитот пред секој од органите кои учествуваат во постапката е сведен на минимум.

Ваквото законско решение бара многу детална и прецизна постапка на земање исказ од детето жртва, којшто аудио-визуелно се снима за да се користи како доказ. Причините се бројни, но секако најзначајна е причината која произлегува од принципот на усност и на непосредност при изведувањето на доказите. Понатаму, не помалку важен е принципот на правичност на постапката, односно правата на обвинетиот. Токму израмнувањето на правата на детето жртва на безусловна заштита до најголема можна мера и правата на обвинетиот да поставува прашања и да се соочи со сведокот е предизвикот пред кој е исправено законодавството, но многу повеќе институциите на системот при примената на законот.

Покрај дефинирањето на ранливи жртви, Нацртот на ЗКП оди понатаму и дефинира *посебни права на жртвите на кривични дела против половата слобода и половиот морал* и на жртвите на *кривични дела против човечноста и меѓународното право*. Покрај основните права и правата на посебни мерки на процесна заштита, жртвите на овие кривични дела имаат право на бесплатен советник или полномошник пред сослушувањето доколку учествува во постапката како оштетен, да бидат испитувани од лице од ист пол во полиција и во

---

⁷⁵ Ако жртвата во времето на давање на исказ е на возраст под 18 години;

Ако со давањето исказ или одговор на определено прашање жртвите би се изложиле себе си или блиско лице на сериозна опасност по животот, здравјето или физичкиот интегритет (*загрозени жртви*); Заради возраста, природата и последиците на кривично дело, физички или психички инвалидитет или друга од значење здравствена состојба, општественото и културното минато, семејните околности, религиозните уверувања и етничката припадност на жртвата, однесувањето на обвинетиот, членови на семејството или пријатели на обвинетиот кон жртват, би имало штетни последици по нивното психичко или физичко здравје или негативно ќе влијае врз квалитетот на дадениот исказ (*посебно осетливи жртви*).

обвинителство, да не одговори на прашања што се однесуваат на нејзиниот личен живот, да бара исклучување на јавноста и да бара испитување со помош на аудио-визуелни средства. Овие права на жртвата не се само декларативно дадени, туку постои обврска кај полицијата, обвинителството и судот да осигураат дека жртвата ги знае своите права.

Несомнено е дека со одредбите на работната верзија на ЗКП жртвата понатаму не е „запоставената страна“ во кривичната постапка, а гаранција за остварување на нејзините права е постапувањето на институциите кои со закон се обврзани до го овозможат и осигурат остварувањето на правата на жртвите.

Користена литература

1. Бачановиќ, О. и др. (2009), „Постапување со ранливи групи во полициска станица и проширување на процесните права на жртвата во кривичната постапка“, *Македонска ревија за казнено право и криминологија*, бр. 1, Здружение за кривично право и криминологија на Македонија, 2-ри Август. Штип.
2. Löffelmann, M., (2006) „The victim in criminal proceedings: A systematic portrayal of victim protection under German Criminal Procedure Law“, Resource material series no.70, http://www.unafei.or.jp/english/pdf/PDF_rms/no70/p031-40.pdf (посетена страница на 25.12.2008)
3. Waller, I., (2003), “Crime Victims: Doing justice to their support and protection”, Publication Series No. 39, European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI), Helsinki.
4. Wegscheider, H., (2006), *The role of the victim in criminal proceedings* –
5. *News from Central Europe*, The International Society for the Reform of Criminal Law
6. 20th International Conference, <http://www.isrcl.org/Papers/2006/Wegscheider.pdf> (посетена страница на 25.12.2008)
7. Работна верзија на Законот за кривична постапка од 26.12.2008 година, http://www.pravda.gov.mk/documents/ZKP_posledna_verzija_26.pdf (посетена страница на 29.01.2009)
8. The Redress Trust, (2005) “Ensuring the effective Participation of Victims before the International Criminal Court: Comments and Recommendations regarding Legal representation for Victims”
9. Victim Support. “New rights for victims of crime in Europe“, 2002, <http://www.victimsupport.org>
10. *Youth Justice and Criminal Evidence Act 1999*, http://www.opsi.gov.uk/Acts/acts1999/pdf/ukpga_19990023_en.pdf
11. Home Office. *A new deal for victims and witnesses: national strategy to deliver improved services*, 2003, <http://www.homeoffice.gov.uk/documents/vicwitstrat.pdf?view=Binary>
12. Home Office. 2006, *The Code of Practice for Victims of Crime*, <http://www.homeoffice.gov.uk/documents/victims-code-of-practice>

Stojanka Mirceva, MA
Faculty of Security- Skopje

**CONTEMPORARY INTERNATIONAL TRENDS AND ANALYSIS OF
STANDING OF VICTIMS IN THE POLICE PROCEDURE OF GERMANY
AND ENGLAND AND WALES**

Abstract

The ratio behind this paper is to provide an overview of changes in modes of the criminal justice reform in the context of standing of victims in the criminal proceedings in certain Western European countries. In particular, the analysis focuses on the standing and victim's rights in the police procedure. In most national jurisdictions, the rights of the defendants and suspects are constitutionally guaranteed. The criminal justice system must operate equally for the victims, too. This analysis is concerned with the victim's rights and their position within the criminal justice system of Germany and England and Wales

Key words: victim, police procedure, rights, victimization

КАЗНЕНО-ПОПРАВНИ УСТАНОВИ ОД ОТВОРЕН ВИД – ПОИМ, КАРАКТЕРИСТИКИ И ОРГАНИЗАЦИЈА

Резиме

Казнено-поправните установи се вештачки создадени институции во кои осуденото лице привремено се изолира од надворешниот свет, со цел да се спречи повторно да изврши кривично дело, негово превоспитување, оспособување за општествено полезен живот во согласност со општоприфатениот систем на правни и морални вредности и негова успешна реинтеграција во општеството. Во таа подготовка за живот на слобода, осуденикот се изолира од општеството и му се ограничува слободата на движење.⁷⁶ Токму поради тоа, идејата за создавање на казнено-поправни установи од отворен вид претставува револуционерна промена во пенитенцијарните системи во однос на оние од класичен вид. Досега, многу научни истражувања потврдиле дека отворените установи даваат најголеми можности за превоспитување на осуденото лице, во нив постојат најдобри услови за приближување кон условите на животот на слобода, што е еден од основните модерни принципи на современата пенологија.

Клучни зборови: отворен затвор, осудени лица, ресоцијализација.

1. Воведување на КПУ од отворен вид во пенитенцијарните системи и нивни карактеристики

Класичните затвори во првиот т.н. асоцијативен систем на извршување на казната затвор, засновани на идејата на одмазда и ретрибуција во кои не постоела класификација на осудените лица, ниту пак се применувале некакви облици на третман, претставувале места на разврат, во кои се ширела т.н. криминална зараза, односно, како што вели познатиот криминолог Пинател, станувале “жаришта на морална и физичка корупција и деградација”.⁷⁷ Со воведување на прогресивниот елемент во извршување на казната, во англискиот, а подоцна и во ирскиот прогресивен систем, тежиштето е насочено кон личноста на сторителот, односно кон превоспитниот елемент кој добива сè поголемо значење како основна цел на казната. Третата фаза во ирскиот прогресивен систем, т.н. **фаза на слободњаци**, која се извршувала во посебни одделенија на казнениот завод, претставува прв обид за извршување на казната во отворени затворски услови, со полиберален режим и со поголема отвореност кон надворешниот свет. Токму позитивните резултати во поглед на поправањето на осудените лица, постигнати во рамките на прогресивниот систем, се едни од причините тој да се одржи најдолго во националните законодавства и практиката, речиси во сите држави во светот. Почнувајќи од неговото воведување во 1854 год. во Швајцарија, па сè до денес, тој се применува во одделни држави во светот. Меѓутоа, првата КПУ од отворен вид, како самостојна установа, а не како посебна фаза, односно одделение, е основана четири децении по

---

⁷⁶ Наведено според Кралев, Т.: Сообраќајниот делинквент и затворот, Студентски збор, Скопје, 1997, стр. 246.

⁷⁷ Наведено според Арнаудовски, Љ.: Пенологија, Правен факултет, Скопје 1989, стр. 124.

ведудувањето на ирскиот прогресивен систем. Тоа е земјоделската колонија Wicwil, отворена во Швајцарија во 1895 година.⁷⁸

Прашањето за **третманот кој треба да му претходи на пуштањето на слобода** посебно е разгледуван на вториот Конгрес на ООН, одржан во Лондон од 8 до 10 август 1960 година. Во заклучоците, меѓу другото, се наведува дека тој претставува интегрален дел на општата програма за образование и третман, којашто се изготвува за секој осуденик за време на неговиот престој, и дека е “корисно осуденикот кој се пушта на слобода да ужива поголема слобода во КПУ, да биде преместен од затворена КПУ во отворена и да му биде овозможено да работи надвор од КПУ под исти услови како слободниот работник”.⁷⁹

Меѓутоа, уште на Првиот конгрес на ООН за превенција на криминалитетот и третманот на престапниците одржан во Хаг 1955 година, донесена е резолуција во која е дефиниран поимот и основните карактеристики на отворените установи: “отворената установа се одликува со отсуство на материјални и физички пречки против бегство на осудениците (како што се сидови, брави, решетки, вооружени надзорници и други службеници специјално поставени заради обезбедување на установата), како и режим заснован врз свесна дисциплина и чувство на одговорност спрема заедницата во која живеат.” Значи, според оваа резолуција, во отворените установи нема посебни безбедносни мерки и вооружена стража и тие се карактеризираат со полиберален режим заснован врз принципите на доверба и доброволна дисциплина. Имено, загубата на слободата е суштински елемент на казната затвор која со себе повлекува и други негативни психолошки последици. Затоа, преку приближување на условите за живот и работа во казнените установи кон нормалните услови надвор од казнениот завод, загубата на слободата станува поподнослива, а животот во установата поприфатлив за осудените лица. Значи, слободата на осуденото лице, неговите надворешни контакти и можности за личен развој не смеат целосно да се ограничат, туку само онолку колку што е неопходно. Колку се помали разликите меѓу затворот и нормалниот живот, толку е поголемо чувството на осудените лица за самоодговорност и самопочитување.⁸⁰ Оттука, **принципот на нормализација** преку кој се настојува да се сведат на најмала можна мера разликите кои постојат меѓу животот “внатре” и животот “надвор” најмногу доаѓа до израз, токму во отворените затвори. Исто така, отворениот режим, односно животот и работата без постојан надзор и контрола, налага **поголема лична одговорност** на осуденото лице за сопствената положба, одговорност за редот и дисциплината, како и поголема одговорност спрема заедницата. Оттука, чувството на одговорност е еден од основните критериуми за упатување на осудените лица во отворени КПУ. Во КПУ од отворен вид, стравот од постојани напади, како од страна на осудените лица така и од затворскиот персонал, е помалку присутен. Причина за тоа е оптималниот број осудени лица сместени во тие установи, а консеквентно на тоа и поширокиот простор, со што се спречува групирањето и се редуцираат конфликтните ситуации. Исто така, поголемата блискост и заемна доверба меѓу осудените лица и затворскиот персонал ги намалува тензиите и оневозможува создавање затвореничка контра-култура. Поради тоа, употребата на сила и дисциплинското казнување ретко се применуваат. **Принцип на отвореност кон надворешниот свет** ја сочинува основната концепција на отворените установи. Допирот со надворешниот свет, на некој начин, е тест за тоа колку осуденото лице умее да се снајде и прилагоди на нормалниот општествен живот. Всушност, отворените установи претставуваат последно скалило кон животот на слобода, бидејќи комуникациите со надворешниот свет се неопходен услов за нивно постепено адаптирање и реинтегрирање во општеството. Тие значат право на контакти со семејството, блиски роднини и пријатели,

---

⁷⁸ Радовановиќ, М.: Отворене КПУ, Анали правног факултета у Београду бр.1-2, 1960 год., стр. 302.

⁷⁹ Заклучоци на вториот конгрес на ОН, одржан во Лондон од 8 до 10 август, 1960 год, Пенологија, документ бр. 1/74, стр.92-93 (преведено од Антон Соботинчиќ).

⁸⁰ Функционирање на стандардите, Меѓународен Прирачник за успешна затворска пракса, Хаг, Март, 1995, Здружена публикација на ОН и Меѓународната пенална реформа, стр. 36.

право на соодветно образование и работа надвор од казнениот завод, во согласност со целите на третманот, како и достапност до информации преку електронските и печатените медиуми за дневните настани и вести во светот.

Од друга страна, присуството на локалната заедница внатре во казнениот завод го развива чувството кај осудените лица дека не се целосно отфрлени и маргинализирани од општеството.

2. Организација на КПУ од отворен вид

2.1. Основање на КПУ од отворен вид

Улогата и функционирањето на отворените затвори постепено се менувала и еволуирала, во почетокот како посебни фази во рамките на прогресивниот систем, за подоцна да се основаат како самостојни установи. Нивниот статус во системот на пенитенцијарните установи е различен во одделни држави и зависи од законската категоризација на КПУ, како и од нивната цел и улога во извршувањето на санкциите. Сепак, без разлика на нивните називи (куќи на половина пат, центри за предослободување, работно-поправни колонии, работни кампови, шумски логори, отворени затвори, отворени одделенија и слично), тие се основаат како самостојни установи и како посебни одделенија на КПУ од општ вид.

Во поглед на нивниот статус, слично мислење има и Е. Ламерс. Тој ги поделил сите отворени установи на две основни групи: отворени домови како автономни установи и отворени домови како преодни установи. **Првите** имаат режим кој почива на доверба и слободно движење на осудениците во рамки на установата. Во некои установи, во коишто осудениците се ангажираат на земјоделски, јавни или други работи, владеат целосно отворени затворски услови бидејќи движењето на осудените лица не се ограничува на територија на установата. Таков вид установи се “open prisons” во Англија. **Втората група** има карактер на преоден облик помеѓу затворени установи и условен отпуст и се користат за завршување на третманот започнат во затворената установа. Во нив се спроведува специфичен облик на третман (pre-realise treatment) заради отстранување на штетните последици предизвикани од лишувањето од слобода, а со цел максимално подготвување за животот на слобода.⁸¹

Една друга поделба КПУ од отворен вид се среќава во материјалите на меѓународната организација Penal Reform International - Отворени затвори: Примена и пристапи. Авторите на материјалот, кој е изработен врз основа на детална студија на отворените затвори во светот, истите ги делат на три категории: отворени кампови, затворски фарми и resettlement центри.⁸²

Без разлика на нивниот правен статус, отворените установи во различните пенитенцијарни системи можат да се разликуваат според категоријата на осудени лица, според нивната големина, изглед, капацитет, како и според приоритетноста на поставените задачи кои се спроведуваат во превоспитниот процес.⁸³

2.2 Режимот во КПУ од отворен вид

Под режим во КПУ се подразбира нормативното уредување на животот и работата, начинот на кој затворскиот персонал го спроведува редот и дисциплината и начинот на кој се

---

⁸¹ Милутиновиќ, М.: Пенологија, Савремена администрација, Београд, 1977, стр. 68.

⁸² Penal Reform International, Open Prisons: Application and Approaches, International training programme, www.penalreform.org/download/ressource_kits/kit%20I-D,6%20open%20Prisons%20pdf

⁸³ На пример, во Финска постојат 18 отворени установи, поделени во неколку категории:
5 независни отворени затвори (Laukaa, Satakunta, Vilppula, Naarajarvi and Sulkava)
9 отворени затворски унии (Vanaja, Jokela, Kaaya, Turku, Kuopio, Ylitirnio, Kestila, Juuka and Iskola)
4 работни колонии (Helsinki, Suomenlina and Hamina)

остварува комуникацијата меѓу затворскиот персонал и осудените лица.⁸⁴ Режимот на секоја установа има големо влијание врз осудените лица бидејќи тој на посебен начин го насочува и уредува животот и работата во определени рамки.

КПУ-и од отворен вид се карактеризираат со **полиберален режим** vis - à - vis нормативната уреденост на животот и работата во нив. Осудените лица имаат поголема слобода на движење во ограничениот простор на казниот завод без постојана контрола и надгледување.⁸⁵ Работните активности најчесто ги извршуваат без присуство на вооружени стражари, или пак, ги извршуваат надвор, кај приватни работодавци, во нормални работни услови. Тоа влијае животот и работата да се одвива во една здрава и нормална атмосфера.

Следствено на претходната, друга карактеристика на режимот на отворените установи е **флексибилноста** во одржувањето на редот и дисциплината. Дисциплинските казни се исти или слични речиси во сите КПУ (на пример: укор, губење на одредени привилегии, самица), со таа разлика што, поради тешки нарушувања на редот и дисциплината, осуденото лице може да биде префрлено во затворена установа од построг вид. И покрај расположливите дисциплински мерки кои можат да бидат применети, според некои истражувања, во отворените затвори не се забележувани потешки нарушувања на редот и дисциплината.

За начинот на кој се остварува односот меѓу осудените лица и затворскиот персонал, слободно може да се каже дека режимот кој владее во КПУ од отворен вид е **пофлескибилен**, а со тоа и **поповолен** за осудените лица во поглед на нивното превоспитување. Под таков режим, полесно се воспоставува односот на доверба меѓу осуденото лице и персоналот. Нивната поинтензивна интеракција ја ослабнува затвореничката контра-култура, а со тоа се зголемува ефикасноста на превоспитниот процес и се создаваат можности за поголема автономија на осудените лица.⁸⁶ Во прилог на последново, од значење е распространетоста на осудените лица на поширок простор, која нужно резултира со редуција на тензијата.

Всушност, и една од целите на воспоставувањето отворени режими е да се создаде атмосфера во која традиционалните бариери меѓу персоналот и осудените лица ќе бидат редуцирани.⁸⁷ Тоа може да се постигне само преку режим кој е помалку стереотипен и контролирачки од оној врз кој се базираат отворените установи.

2.3. Формалниот систем на КПУ од отворен вид

Успешноста на КПУ од отворен вид зависи и од степенот до кој затворскиот персонал ги прифатил новите организациони барања. Концепцијата на отворените затвори бара не само зголемување на интерперсоналните односи меѓу осудениците и персоналот туку, исто така, бара од персоналот значајни промени во нивниот начин на работа.⁸⁸

На пример, во истражувањето спроведено во три затворени и три отворени затвори во Англија, една од целите била да се дојде до сознание за биографските и социјалните карактеристики на службениците, за нивното претходно работно искуство и за нивните ставови и мислења во врска со работните обврски, како фактори кои можат да имаат влијание врз начинот на кој тие ја прифаќаат и извршуваат својата работа. За собирање на таквите податоци биле користени три основни методи: непосредно набљудување на нивното однесување во секој затвор, испитување преку анкетен прашалник и анализа на нивниот

---

⁸⁴ Ибид, стр.300.

⁸⁵ Само за илустрација, еден затвореник кој издржувал казна во отворениот затвор Derbyshire, вели: “Сега кога сум во отворен затвор, помалиот број персонал значи помал надзор, поголема слобода. Ти, буквално со денови можеш да шеташ во отворен затвор без да сретнеш лице во униформа”. Jimmy Harris, Guardian Unlimited, August, 3 2002, www.society.guardia.co.uk/publicvoices/prisons/story

⁸⁶ Howard Jones: Open Prisons, Лондон, 1977, стр. 141.

⁸⁷ Ибид, стр. 126.

⁸⁸ Ибид, стр. 14.

работен дневник.⁸⁹ Според резултатите од спроведеното истражување се дошло до сознание дека обуката на затворските службеници опфаќа три нивоа:

Прво, службениците еден месец поминуваат во затвор;

Второ, успешните кандидати ја продолжуваат обуката и поминуваат определен период во специјализирани училишта за стручно образование каде што добиваат основни инструкции за сите аспекти на работата;

Трето, во првите години од нивната распределба на конкретни работни задачи, службениците остануваат во т.н. probation status, а потоа, во зависност од конкретните обврски кои од нив се бараат, во текот на службата посетуваат интерни курсеви.⁹⁰

Истражувачките резултати укажуваат на несоодветна обученост на персоналот во отворените установи, зашто курсевите се заеднички за сите видови затвори. На прашањето за тоа дали се задоволни од почетната обука, повеќето од испитаниците одговориле дека не се задоволни, зашто сметаат дека таа е премногу теоретска и воопштена односно дека не се обрнува внимание на различните карактеристики во затворените и отворените затвори во кои работата бара различен пристап.

Наведеното укажува на неопходноста од посветување посебно внимание на стручната оспособеност и натамошната наобразба на затворскиот персонал. На секој затвор му е неопходен персонал со високи перформанси, бидејќи како што е наведено во правилото 46 (1) од Стандардните минимални правила: “управата на институцијата зависи од неговиот интегритет, човечност, професионални можности и лична соодветност за работата”. Добриот персонал треба да сфати дека во интерес на безбедноста е да ги одржува позитивните односи со осудените лица и да ги охрабри да прифатат толерантен став во меѓусебните односи. Аспектите како што се нормални животни услови и позитивна затворска политика се суштествени не само за осудените лица туку и за персоналот, бидејќи тие се во постојана меѓусебна зависност.⁹¹ Поради тоа, при изборот на затворски службеници треба да се задоволуваат високи барања, бидејќи правилно селектираниот персонал е една од претпоставките за успешно спроведување на третманот, а со тоа и правилна ресоцијализација на осудените лица. Тоа би значело дека пред приемот на службата, членовите на персоналот треба да посетуваат општ и посебен курс и да положат теоретски и практичен испит (правило 47/2 од Стандардните минимални правила). Затоа, во повеќето држави во светот постојат посебни центри за едукација на затворскиот персонал, кои нудат практична и теоретска обука за работа со осудени лица. Секој службеник пред да стапи на своето работно место, за да се стекне со соодветно образование, мора да помине тренинг курсеви од областа на пенологијата. На пример, во Норвешка има Академија за затворски и пробационен персонал на која идните службеници поминуваат две студиски години, кои вклучуваат теоретски предавања и практични искуства во казнените установи.⁹²

Покрај стручната наобразба, успешното функционирање на отворените установи зависи и од добрата волја и способноста на персоналот да ги сфати и да ги прими посебните барања на отворениот режим, да биде подобен да врши позитивно воспитно влијание, како и да умее да го сфати карактерот и посебните потреби на секој осуденик. На пример, концептот на отворениот затвор Керала во Индија се базира врз принципот според кој осудените лица се дел од една независна и самостојна заедница која не вклучува обучен персонал (психолози, психијатри, социјални работници, служба за обезбедување и слично). Имено, процесот на ресоцијализација се потпира на осуденичката солидарност и самодоверба во една мирна и релаксирана атмосфера. Позитивните резултати во превоспитувањето и општествената

⁸⁹ Ибид, стр. 143-144.

⁹⁰ Ибид, стр. 185.

⁹¹ Функционирање на стандардите, Меѓународен прирачник за успешна затворска пракса, Хаг, Март, 1995, Здружена публикација на ОН и Меѓународната пенална реформа, стр. 217.

⁹² KRUS – The prison and Probation Staff Educational Centre, Execution of sentence, Care and confinement of convicts in Norway, www.straffet.com/eng/edukrus.htm

реадаптација на осудените лица упатува на заклучок дека доброто функционирање на затворот, зависи, пред сè, од вкупната атмосфера и клима која владее таму, без разлика дали се применуваат современи методи и облици на третман.⁹³

2.4. Надворешна поставеност на КПУ од отворен вид

За правилно и добро функционирање на отворените затвори од примарно значење е нивната местоположба и просторна уреденост. При нивното основање, секоја земја мора да ги земе предвид, првенствено, местото и месните, социјалните, економските и културните услови.

Во однос на локацијата, се бара установите да бидат во близина на населено место, со можност осудените лица активно да партиципираат во локалната заедница. Тоа го бара и самата концепција на отворените затвори, зашто во спротивно, доколку се сместени далеку од населено место, не може да се оствари основното начело за отвореност и контакти со надворешниот свет.

Според својот надворешниот изглед и архитектура, отворените затвори се разликуваат според видот, капацитетот, начинот на организација на животот и работата во нив, како и според приоритетните задачи кои во нив се извршуваат. Најчесто, работните кампови и работно-поправните колонии имаат изглед на **мало село** со редица мали објекти во кои се сместени просториите на администрацијата, магацините, работилниците, собите за сместување на осудените лица и другите потребни простории. Другите видови отворени КПУ, меѓу кои се куќите на половина пат или центрите за предослободување, се во вид на **мали мотели** со сите неопходни внатрешни простории. Постојат и установи кои се **мобилни**, односно повремено се лоцираат на места на кои се извршуваат определени работни активности, кои, потоа, во зависност од потребата за работна сила, се дислоцираат на друго место. Такви се, на пример, камповите за одржување на патиштата односно *road prisons*.

Независно од нивната различна инфраструктура, заеднички елемент на отворените затвори е широкиот простор околу казнениот завод на кој осудените лица слободно можат да се движат. Исто така, границите на тој простор најчесто не се маркирани со никакви меѓи, но доколку се обележани со дрвја, жива ограда или жица, тие имаат формален карактер и служат за разграничување од другите околни недвижности.

Што се однесува до капацитетот на отворените КПУ, тој е различен во различни држави. Во САД, бројот на осудените лица просечно се движи од 100 до 500, во некои установи и повеќе, додека во европските држави можат да се најдат и отворени казнени установи со по 20 до 30 осуденика.⁹⁴

Секако дека со помал број осуденици полесно се воспоставува близок однос, а со тоа и индивидуалниот третман е поефикасен. Но она што е најважно за нивното добро функционирање е намалената можност за создавање затвореничка контра-култура, која обично се создава како резултат на пренатрупаноста и групирањето во казнените установи.

а. Односот на КПУ од отворен вид со јавноста

Примарна задача при основањето на една КПУ е информирање на јавноста за нејзиното функционирање, цели и активности. Бидејќи јавноста, по правило, не е запозната со тоа што се

⁹³ Jim Merkel: Prison Without Walls, Kerala's open prison draws on strenghts of community life, 1994, www.context.org/ICLIB/IC38/Merkel.htm

⁹⁴ Само за илустрација, во САД, од 300 пенитенцијарни институции, 54 се со нормален капацитет меѓу 500 и 1000 затвореници, 46 со капацитет од 1000 до 2000, 19 од 2000 до 3000, а 6 преку 3000 затвореници. Во Франција, затворот **Fleury-Merogis** има капацитет од 4500 затвореници. На Филипините, во затворот **New Bilibid**, кон крајот на 1966 год., затворската популација достигнала бројка од 7000 лица.

(Наведено според Мануел Лопез-Реј: Криминалитет и казнени систем, ЈПКК бр.1/1972)

случува во установите, постојат прилично искривени мислења за животот “внатре”. Затоа, особено е значајно запознавањето на јавноста со целите и методите на работа во отворените затвори, со цел да се отстрани евентуалната недоверба и резервираниот став спрема установите од таков вид. Причина повеќе е тоа што успешното функционирање на отворените затвори најмногу зависи од добрата соработка со локалната заедница. Општоприфатен став е дека општеството има значајна улога во контролирањето и редуцирањето на криминалитетот. Во остварување на таа цел, најважен предуслов е осуденото лице да биде третирано како легитимен и значаен член во тоа општество. Тоа може да се изрази преку пружање помош и поддршка на осудените лица и нивно прифаќање како рамноправни граѓани во средината во која живеат, особено од страна на локалното население.

За да се создадат односи на “добрососедство” потребно е обострано прилагодување, односно установата да се прилагоди на локалните услови и на менталитетот на месното население, а заедницата, од своја страна, да ги сфати и одобри целите и активностите на установата, како и да помогне во остварувањето на нејзините задачи.

Концептот за развивање партнерство со локалната заедница, според кој рехабилитацијата на осудените лица може да се оствари само во соработка со заедницата, е широко прифатен во австралиските затворски кампови.

б. Начин на упатување на осудените лица во КПУ од отворен вид

Во поглед на изборот и начинот, односно органот кој го врши упатувањето на осудените лица во казнено-поправни установи од отворен вид, се поставува прашањето дали тоа треба да се врши од страна на администрацијата за извршување на казните, според нејзините правила за класификација, или од страна на надлежниот суд кој ја изрекот пресудата, според критериуми експлицитно наведени во соодветниот закон?

Во одговорот на ова прашање постојат различни мислења и тоа е различно нормирано во одделни држави. Неспорно е дека упатувањето на лицата во установи според степенот на нивното обезбедување зависи од тоа кои критериуми се земаат предвид при нивното упатување, односно дали се примарни објективните или субјективните карактеристики на осуденото лице.

Меѓутоа, пред да се наведат можните начини за упатување на осудените лица, прво треба јасно да се дефинира поимот класификација и да се определи нејзиното значење. Европската дефиниција разликува два различни вида класификација:

Екстерна или негативна класификација е одвојување во групи врз основа на надворешните белези на осудените лица (пол, возраст, вид и начин на извршување на кривичното дело, поранешна осудуваност, должина на казната). Таа се врши пред испитувањето на личноста, зашто надворешните карактеристики однапред ја селектираат групата на осуденици. Најчесто, примарните и небрежните сторители на кривични дела или, пак, лицата осудени на кратки казни, непосредно се упатуваат во отворени установи. Доколку е усвоена екстерната класификација, во тој случај, обично, надлежниот суд, врз основа на оценката на тие критериуми, при изрекувањето на пресудата одлучува во која КПУ ќе се упати осуденото лице.

Интерната или позитивна класификацијата е групирање на осудените лица според нивните лични карактеристики и индивидуални потреби за превоспитување. Во евалуацијата на субјективните критериуми се земаат предвид степенот на интелектуалната и психичка зрелост, способноста за прилагодување на отворени затворски услови, степенот на лична одговорност и слично.⁹⁵ Во тој случај класификацијата на осудените лица е во надлежност на посебен орган кој врши опсервација на личноста, без разлика дали тој постои во рамки на казниот завод, или функционира како посебно тело основано за таа намена.

---

⁹⁵ Поповиќ, В.: Систем извршења казни лишена слобода у Југославији, Београд, 1966 год., стр. 178.

Во зависност од примарноста на критериумите за избор на осудените лица во различни држави, различно е регулиран начинот на нивното упатување во КПУ од отворен вид:

- Систем на едностепена пенитенцијарна класификација

Во некои држави е усвоена едностепена пенитенцијарна класификација, според која, најчесто, надлежниот суд, врз основа на објективните критериуми и резултатите добиени од испитувањето на личноста на обвинетиот во текот на кривичната постапка, при донесувањето на пресудата одлучува кои осудени лица треба да се упатат во отворена установа. Примената на овој концепт може да доведе до евентуални пропусти и недоследности во одлучувањето, доколку недоволно се испитува личноста на осуденото лице во кривичната постапка.⁹⁶ Овој концепт бил прифатен во поранешниот Советски Сојуз: судот, врз основа на видот на извршеното кривично дело, што бил основен критериум, одлучувал во која поправно-работна колонија ќе се упати осуденото лице.

Според друга варијанта, определувањето на КПУ го врши посебно наменувано тело во рамки на судскиот или управниот систем во чија надлежност е извршувањето на санкциите.

- Систем на двостепена пенитенцијарна класификација

Во оние држави во кои постојат **опсервациони центри** за испитување на личноста на осудените лица, стручниот тим предлага индивидуална програма за третман, а со тоа и нивна надворешна класификација. Такви центри со различни називи постојат во многу земји. На пример, Криминолошки институт во Чиле, Криминолошка клиника во Велика Британија, Центар за одбирање во Франција, Комисија за класифицирање во Нов Зеланд итн.⁹⁷

Во САД, системот на класификација се одвива во т.н. приемни или дијагностички центри.⁹⁸ Постојат вкупно 49 такви центри, од кои 7 се на федерално ниво.⁹⁹ Останатите се во надлежност на посебните одделенија за корекции (Department of corrections) во односните федерални држави, чијшто број варира. На пример, во Калифорнија има 3 приемни центри за полнолетни лица, во Vacaville, во Chino и во San Quentin. Секое осудено лице од територијата на Северна Калифорнија започнува да ја издржува казната во приемниот центар во Vacaville.¹⁰⁰ Испитувањето на неговата личност се врши во период од 6 недели од страна на стручен тим кој изготвува програма за индивидуален третман. Одлуката за тоа во кој затвор ќе се упати осуденото лице, со негова согласност, ја донесува **класификациониот комитет** кој го упатува во затвор со максимално, средно или со минимално обезбедување.¹⁰¹

Во Франција постои Национален ориентационен центар во кој се упатуваат лица осудени на најмалку две години казна затвор. По опсервација на нивната личност, тие се распоредуваат во една од 25-те установи во кои се применуваат различни режими.¹⁰²

Во земјите каде што не постојат стручни установи за опсервација на личноста, таа се врши во **приемните одделенија** во самите казнени заводи од општ вид. По испитувањето на нивната личност, **стручниот тим на домот**, врз основа на добиените податоци од криминолошко-психолошкото и медицинско испитување, предлага распоредување на осудените лица во отвореното одделение на казнената установа (ако го има) или во друга казнена установа од

---

⁹⁶ Проевски, В.: Збирка на прописи за извршување на санкциите (со коментар), Скопје, 1981, стр. 119.

⁹⁷ Арнаудовски, Љ.: Пенологија, Правен факултет, Скопје 1989, стр. 170.

⁹⁸ Давидовиќ, Д.: Категоризација казнено-поправних домова и класификација осуђених лица, Београд, 1970 год., стр. 38.

⁹⁹ Prison Facilities, The Corrections Yearbook 2001, Number of Adult Correctional Institutions on January 1, 2001 According to security level

¹⁰⁰ Давидовиќ, Д.: Категоризација казнено-поправних домова и класификација осуђених лица, Београд, 1970, стр. 38.

¹⁰¹ Ибид, стр. 39.

¹⁰² Сobotинчиќ, А.: Карактеристике пенитенцијарног система неких европских земаља, ЈРКК бр.2, 1968.

отворен вид, се разбира доколку испитувањето дава доволно индикатори дека конкретното лице е подобно за издржување на казната во отворен режим. Во спротивно, тоа се распоредува во одделение од полуотворен или затворен вид. Во наведениот случај, по добиениот предлог од надлежната служба на приемното одделение, конечното решение за упатување на осуденото лице може да го донесе управителот на установата, или друг судски или управен орган надлежен за извршување на санкциите.

Исто така треба да се напомене дека осуденото лице може да се премести во КПУ од полуотворен или затворен вид, односно во друго одделение на истата установа од општ вид, доколку не ја оправда укажаната доверба.

Покрај непосредното упатување пред почетокот на издржување на казната, осудените лица, во согласност со принципот на прогресија, по издржување на дел од казната, можат да бидат упатени и во друга КПУ. Обично, тоа се практикува кај лицата осудени на подолги казни затвор, кои, ако покажат позитивни резултати во процесот на ресоцијализација, неколку години пред крајот на издржувањето на казната прогресираат во отворени установи. Имено, тоа е дел од нивната индивидуална програма за третман според која, во подготовката за живот на слобода, осуденото лице треба постепено да се адаптира користејќи ги погодностите на отворените затворски услови. Во некои законодавства е предвидена посебна подготовка за отпуштање, т.н. предслободителен третман, којашто се спроведува во посебни отворени установи или одделенија на установите од затворен тип.¹⁰³

Процентуалната застапеност на лицата упатени непосредно по правосилноста на пресудата или според принципот на прогресија е различна во различни држави во светот.

Така, во поголемиот број затвори со минимално или low обезбедување во САД, 90% од осуденичката популација се лица кои издржале дел од казната во други затвори.

На пример, во затворот во Соледад, 10% од популацијата се упатува непосредно од приемниот центар, а 90% од други затвори.¹⁰⁴

Спротивно, во Данска околу 90% од лицата осудени на казна затвор по правосилноста на пресудата се упатуваат во отворени, додека 10% од нив во затворени затвори. Не е невообичаено и лица осудени на долги казни (од 8 до 10 години) непосредно да бидат упатени во отворен затвор.

На пример, во државниот затвор Jyderup, 56% од затвореничката популација се упатува по правосилноста на одлуката и по укинување на мерката притвор, 25% непосредно по изрекувањето на пресудата (значи, вкупно 81 % пред почетокот на издржувањето на казната), додека 19% од осудените лица се трансферираат од друг затвор во кој издржале дел од казната.¹⁰⁵

Заклучок

Установите од отворен вид, поради нивната внатрешна поставеност, либералниот режим што владее во нив, а особено поради поголемите можности за контакти со надворешниот свет даваат најдобри изгледи за успех на ресоцијализацијата како основна цел на казната затвор. Тие значат доследно почитување на начелото на хуманост, основно начело

---

¹⁰³ Во Германскиот закон за извршување на санкциите во член 15/2 се вели: "Затвореникот може да се премести во отворена установа или одделение ако ова помага за подготовката за отпуштање". Закон за извршување на казната лишување од слобода и извршување на мерките за одземање на слобода со цел за подобрување и сигурност, Странски прописи за извршување на санкциите на Австрија, Германија и Северна Ирска, Министерство за правда, Скопје, Јануари, 1995 год.

¹⁰⁴ Давидовиќ, Д.: Категоризација казнено-поправних домовна и класификација осуђених лица, Београд, 1970, стр. 39.

¹⁰⁵ Jorgen Engbo Hans, Jyderup State Prison, Denmark, Jyderup, October, 1996
www.kriminalforsorgen.dk/uk_web/uk_info/uk_local_in/uk_jyderup/info2_uk.htm

кон кое треба да се стреми секое општество, ако сака од затворениците да направи полезни граѓани. Од друга страна, отворените установи како специјализирани КПУ-и можат да одговорат на потребите на сите осудени лица, подобни да се користат со отворен затворски режим, независно од тоа дали таму се упатуваат по правосилноста на пресудата или според принципот на прогресирање. Оттука, нивното постоење е нужен дел на современата категоризација на КПУ-и која претставува најпогоден метод за остварување на функцијата на индивидуализација во извршувањето на казната.

Користена литература

1. Арнаудовски, Љ. (1989) Пенологија, Правен факултет, Скопје
2. Давидовиќ, Д. (1970) Категоризација казнено-поправних домовна и класификација осуђених лица, Београд
3. Howard, J. (1977) Open Prisons, Лондон
4. Jorgen Engbo Hans (1996) Jyderup State Prison, Denmark, Jyderup, www.kriminalforsorgen.dk/uk_web/uk_info/uk_local_in/uk_jyderup/info2_uk.htm
5. Merkel, J. (1994) Prison Without Walls, Kerala's open prison draws on strenghts of community life, 1994, www.context.org/ICLIB/IC38/Merkel.htm
6. Кралев, Т. (1997) Сообраќајниот делинквент и затворот, Студентски збор, Скопје
7. Лопез-Реј, М. (1972) Криминалитет и казни систем, ЈРКК бр.1/1972
8. Милутиновиќ, М. (1977) Пенологија, Савремена администрација, Београд, 1977
9. Поповиќ, В. (1966) Систем извршења казни лишења слобода у Југославији, Београд
10. Проевски, В. (1981) Збирка на прописи за извршување на санкциите (со коментар), Скопје
11. Радовановиќ, М. (1960) *Отворене КПУ*, Анали правног факултета у Београд бр.1-2
12. Сobotинчиќ, А. (1968) Карактеристике пенитенцијарног система неких европских земаља, ЈРКК бр.2, 1968
13. Закон за извршување на казната лишување од слобода и извршување на мерките за одземање на слобода со цел за подобрување и сигурност, Странски прописи за извршување на санкциите на Австрија, Германија и Северна Ирска, Министерство за правда, Скопје, Јануари, 1995 год.
14. Заклучоци на вториот конгрес на ОН, одржан во Лондон од 8 до 10 август, 1960 год, Пенологија, документ бр. 1/74, стр.92-93 (преведено од Антон Сobotинчиќ).
15. Функционирање на стандардите, Меѓународен Прирачник за успешна затворска пракса, Хаг, Март, 1995, Здружена публикација на ОН и Меѓународната пенална реформа
16. Penal Reform International, Open Prisons: Application and Approaches,
17. International training programme,
18. www.penalreform.org/download/ressource_kits/kit%20I-D,6%20open%20Prisons%20pdf
19. KRUS – The prison and Probation Staff Educational Centre, Execution of sentence, Care and confinement of convicts in Norway, www.straffet.com/eng/edukrus.htm

Vesna Stojkovska, MA
Faculty of Security- Skopje

OPEN PRISON FACILITIES

Abstract

Correctional facilities are artificial institutions where convicts are temporarily isolated from the external world in order to prevent them from committing crimes, re-educate them, make them capable for socially useful life in accordance with the generally accepted system of legal and moral values, and successfully reintegrate them into society. During their preparation for life at liberty, the convicts are isolated from society and their freedom of movement is limited. Hence, the idea for the establishment of open prison facilities is a revolutionary change in penitentiary systems compared to classical ones. So far, numerous scientific researches have proved that open prison facilities provide greatest possibilities for rehabilitation of convicts, offering them the best conditions for adaptation to further life at liberty, which is one of the basic principles of modern penology.

Key words: open prison, convicts, resocialization.

МЕРКИ ЗА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ ПРИСУСТВО НА ОБВИНЕТИОТ ВО КРИВИЧНАТА ПОСТАПКА - СО ПОСЕБЕН ОСВРТ НА ПОЛИЦИСКИТЕ ОВЛАСТУВАЊА ВО РАБОТНАТА ВЕРЗИЈА НА НОВИОТ ЗАКОН ЗА КРИВИЧНА ПОСТАПКА

Резиме

Работната верзија на новиот Закон за кривична постапка (НЗКП) предвидува девет мерки чија цел е обезбедување присуство на обвинетиот и непречено водење на кривичната постапка. Бидејќи со некои од нив сериозно се ограничуваат човековите права и слободи, се наметнува потребата на приведувањето, лишувањето од слобода и задржувањето, како мерки за чиешто извршување е надлежна полицијата, да им се посвети посебно внимание при нивното законско дефинирање и меѓусебно разграничување. Ова е потребно и од причина што Законот за кривична постапка (ЗКП), Законот за полиција (ЗП) и Правилникот за начинот на вршење на полициските работи (ПНВПР), кои се во сила и кои се однесуваат на ова прашање, не прават разлика помеѓу трите мерки како три посебни видови лишување од слобода.

Клучни зборови: кривична постапка, приведување, лишување од слобода, задржување, полиција

Вовед

Уставот на РМ,¹⁰⁶ при дефинирањето на граѓанските и политичките слободи и права, како четврта по ред ја набројува слободата за која вели дека е неприкосновена и дека не може да биде ограничена, освен со судска одлука и во случаи и во постапка определена со закон. Во таа насока е и Европската конвенција за заштита на правата на човекот и основните слободи,¹⁰⁷ според која секој човек има право на слобода и на безбедност и дека никој не смее да биде лишен од слобода освен врз законска основа во шесте случаи наведени во нејзиниот чл. 5.¹⁰⁸ Од овие силни уставни и меѓународни гаранции произлегува дека кон обвинетиот може да се преземат мерки со кои ќе се ограничи неговата слобода на движење само кога се исполнети точно определените законски услови.

Работната верзија на НЗКП¹⁰⁹ предвидува девет мерки: покана, мерки на претпазливост, гаранција, приведување, лишување од слобода, задржување, краткотраен притвор, куќен

¹⁰⁶ Устав на Република Македонија (Службен весник на Република Македонија, бр. 52/1991) и неговите амандмани (Службен весник на Република Македонија, бр. 01/1992, 31/1998, 91/2001, 84/2003, 107/2005, 03/2009, 13/2009).

¹⁰⁷ Закон за ратификација на Конвенцијата за заштита на правата на човекот и основните слободи (оригинален наслов: Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and protocols to the said Convention) и нејзините протоколи (Службен весник на Република Македонија, бр. 11/1997).

¹⁰⁸ Анализа на чл. 5 од Конвенцијата, како и приказ на бројни случаи пред Европскиот суд за човекови права, види кај: MASCOVEI M., *The right to liberty and security of the person - A guide to the implementation of Article 5 of the European Convention on Human Rights, Handbook No. 5*, 2003; КАЛАЏИЕВ Г., *Слободата и безбедноста на личноста под Европската конвенција за правата на човекот, Македонска ревија за казнено право и криминологија*, год. 3, бр. 1-2, Скопје 1996, стр. 96-121.

¹⁰⁹ НЗКП, чија прва работна верзија е од 26.12.2008 година, е објавен на интернет-страницата на МП (<http://www.pravda.gov.mk>) и во Македонската ревија за казнено право и криминологија, год. 16, бр. 1, Скопје 2009, стр. 341-572.

притвор и притвор кои имаат функција да го обезбедат присуството на обвинетиот и непреченото водење на кривичната постапка.¹¹⁰ Тргувајќи од најблагата мерка, или поканата, и завршувајќи со најтешката, или притворот, НЗКП уште во првата одредба посветена на овие мерки (чл. 153) ги подредил по тежина и го задолжил органот надлежен за нивно изрекување да внимава да не се одлучи за потешка мерка ако истата цел може да се постигне и со поблага мерка.

Како овластен орган кој извршува дел од мерките, и тоа приведувањето, лишувањето од слобода и задржувањето, се јавува полицијата што значи дека на полициските службеници им стојат на располагање овластувања со кои на определено лице можат да му ја ограничат слободата на движење. Од друга страна, пак, во групата на полициски овластувања со кои, според ЗП¹¹¹ и ПНВПР¹¹², се ограничува оваа слобода влегуваат: повикувањето, приведувањето, задржувањето, стопирањето и легитимирањето. Некои од посочените овластувања навистина се сериозни бидејќи не се само ограничување на слободата на движење, туку се и лишување од слобода што претставува далеку поголемо зафаќање во слободата. Треба да се напомене дека често пати за лишувањето од слобода се употребува и поимот „апсење“ кој подразбира лицето да се приведе или притвори, со цел да одговара за сторен престап. Но не секое ограничување на слободата на движење е лишување од слобода, ниту секое лишување од слобода е апсење. Лишувањето од слобода во смисла на апсење мора да биде извршено од страна на полициски службеници (исклучително и од страна на граѓани) и со конкретна цел - осомничениот да се изведе пред суд.¹¹³

За разлика од постоечките правни акти (ЗКП, ЗП и ПНВПР), понудените предлог-законски решенија во текстот на НЗКП се обидуваат да направат разлика помеѓу:

---

¹¹⁰ Иако во Глава XVI се користи изразот „обвинет“, според чл. 153 ст. 4 од НЗКП, мерките од неа соодветно ќе се применуваат и спрема осомничениот. За разлика од чл. 188 од ЗКП (Законот за кривична постапка (Службен весник на Република Македонија“ бр. 15/2005 - пречистен текст, 83/2008)), НЗКП не го предвидува „ветувањето на обвинетиот дека нема да го напушти живеалиштето, односно престојувалиштето“ како една од мерките за обезбедување присуство на обвинетиот и непречено водење на кривичната постапка.

Глава IX од новиот Х-ЗКП со наслов „Мерки за обезбедување присуство на обвинетиот и други мерки на претпазливост“ ги опфаќа мерките: повикување на обвинетиот, доведување, мерки на претпазливост, гаранција, апсење, притвор, куќен затвор и истражен затвор. Повеќе за измените во хрватската кривична постапка во делот на овие мерки, види во: KONJIC Z., PAVIČIĆ A., Prislne radnje i mjere - mjere osiguranja i dostava, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, god. 15, br. 2, Zagreb 2008, стр. 889-913; JOSIPOVIĆ I., Istražni zatvor vs. pritvor: reforma ili restauracija, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, god. 15, br. 2, Zagreb 2008, стр. 915-938; како и во самиот закон: *Zakon o kaznenom postupku* (Narodne novine Republike Hrvatske, br. 152/2008).

Во четвртата книга од И-ЗКП се систематизирани мерките на претпазливост кои понатаму се групираат на: лични мерки на претпазливост (присилни мерки: забрана за излегување од земјата, задолжително пријавување на правосудната полиција, оддалечување од семејниот дом, забрана и обврска за живеалиште, куќен притвор, кустодијален надзор во затвор, кустодијален надзор во установа за лекување; мерки на забрана: престанок на вршење на родителското право, суспензија на вршење јавна дејност или служба, привремена забрана за вршење одредени професионални и деловни дејности) и реални мерки на претпазливост (конзервативна секвестрација, превентивна секвестрација). Повеќе за мерките, види во: CARACENI L., *Knjiga četvrta - Mjere opreza, Talijanski kazneni postupak*, Pravni fakultet Sveučilišta, Rijeka 2002, стр. 121-126; како и во самиот закон: *Codice di procedura penale* (Gazzetta ufficiale della Repubblica Italiana n. 250 del 24 ottobre 1988).

Десеттата глава од Б-ЗКП ги определува поканата, доведувањето, мерките на забрана, гаранцијата и притворот како мерки за обезбедување присуство на осомничениот, односно на обвинетиот и за успешно водење на кривичната постапка. Види ги законските одредби во: *Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine* (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 3/2003, 32/2003, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 76/2006, 29/2007, 32/2007, 53/2007).

Како и Б-ЗКП, така и С-ЗКП содржи пет мерки кои можат да се преземат кон обвинетиот: покана, доведување, забрана за напуштање на одредено место и други ограничувања, гаранција и притвор. Види ги законските решенија во: *Zakonik o krivičnom postupku* (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 46/2006, 49/2007).

¹¹¹ Закон за полиција (Службен весник на Република Македонија, бр. 114/2006).

¹¹² Правилник за начинот на вршење на полициските работи (Службен весник на Република Македонија, бр. 149/2007).

¹¹³ Повеќе за разните форми на ограничување на слободата на движење, види кај: КАЛАЈЦИЈЕВ Г., Апсењето и задржувањето и правата на осомничените во Република Македонија, *Balkan Yearbook of Human Rights 2002: Police and Human Rights in the Balkans, Part I, Part II*, Balkan Human Rights Network, стр. 433-455.

1. приведувањето - како лишување од слобода со судска наредба,
2. лишувањето од слобода - како лишување од слобода без судска наредба и
3. задржувањето - кое следи по лишувањето од слобода во посебно уредени полициски станици.

Приведување

Врз основа на четвртото место кое го заема во редоследот на мерките за обезбедување присуство на обвинетиот и непречено водење на кривичната постапка, како и врз основа на условите кои треба да бидат исполнети за да издаде судот наредба за **приведување**, оваа мерка позната и како апсење со судска наредба, претставува најблага форма на лишување од слобода. Имено, ако се исполнети условите наведени во чл. 165 од НЗКП, односно ако:

- постојат причини за притвор од чл. 173,¹¹⁴
- веќе е донесено решение за притвор,
- уредно повиканиот обвинет не дојде, а својот изостанок не го оправда или
- не може да се изврши уредно доставување на поканата, а од околностите очигледно произлегува дека обвинетиот го одбегнува приемот на поканата,

тогаш судот може да издаде писмена наредба за приведување.¹¹⁵ Извршувањето на наредбата, која содржи низа податоци,¹¹⁶ е обврска на полицијата или на правосудната полиција.

☞ Ако донесувањето на наредбата за приведување кај НЗКП, односно за доведување кај С-ЗКП (чл. 167) е во исклучиво судска надлежност,¹¹⁷ тоа не е случај и кај Х-ЗКП затоа што неговиот чл. 97 ст. 3 ги овластува и јавниот обвинител, истражителот или полицијата да издадат ваква наредба, но само ако се исполнети условите од чл. 208 ст. 3.¹¹⁸ Х-ЗКП превидува и две ситуации кога полицијата, иако не е издадена наредба за приведување, може да приведе лице во своите службени простории:

- I: кога судот или јавниот обвинител ја задолжиле да го пронајде лицето чија адреса е непозната и да му ја враќа поканата и
- II: кога против лицето е одредена гаранција, може да го задржи во полициските простории максимум 6 часа заради проверка на неговото

¹¹⁴ Ако постои основано сомневање дека определено лице сторило кривично дело, а притворот е потребен за непречено водење на кривичната постапка, според чл. 173 од НЗКП, притвор против тоа лице може да се определи ако е исполнет некој од следниве основи: 1. лицето се крие, ако не може да му се утврди неговиот идентитет или ако постојат други околности што укажуваат на опасност од бегство; 2. постои основан страв дека ќе ги сокрие, фалсификува или уништи трагите на кривичното дело или ако особени околности укажуваат дека ќе ја попречува кривичната постапка со влијание врз сведоците, вештаците, соучесниците или прикривачите; 3. особени околности го оправдуваат стравот дека ќе го повтори кривичното дело или ќе го доврши обиденото кривично дело или дека ќе стори кривично дело со кое се заканува; 4. уредно повиканиот обвинет очигледно избегнува да дојде на главната расправа или ако судот повеќепати се обидува уредно да го повика обвинетиот, а сите околности укажуваат дека обвинетот очигледно одбегнува да ја прими поканата.

Споредувањето на чл. 173 од НЗКП со чл. 199 од ЗКП покажува дека новина во НЗКП е четвртиот основ за определување притвор.

¹¹⁵ Се до измените во 2004 година, ЗКП ги третираше како синоними „приведувањето“ и „доведувањето“.

¹¹⁶ Наредбата содржи: име и презиме на обвинетиот што треба да се доведе, назив на кривичното дело што му се става на товар со наведување на одредбата од законот, причината поради која се наредува приведувањето, службен печат и потпис од судијата што го наредува приведувањето.

¹¹⁷ Види: чл. 167 ст. од С-ЗКП.

¹¹⁸ Врз основа на чл. 208 ст. 3 од Х-ЗКП, полицијата по претходно известување на јавниот обвинител може да повикува граѓани. Кога обвинетиот нема да се јави на поканата во која бил предупреден дека може присилно да се доведе или ако од околностите произлегува дека тој одбива да ја прими поканата, по известување на јавниот обвинител, може да се пристапи кон приведување на лицето.

престојувалиште/живеалиште или заради други причини важни за успешно водење на постапката.

☞ Покрај судот, според чл. 125 ст. 2 од Б-ЗКП, во итни случаи и јавниот обвинител може да издаде наредба за доведување ако уредно повиканиот осомничен не дојде а изостанокот не го оправда, со тоа што оваа наредба мора да ја одобри судијата на претходната постапка во рок од 24 часа од нејзиното издавање.

НЗКП содржи одредби за постапката за приведување, односно лицето на кое му е доверено извршувањето на наредбата треба да му ја предаде на обвинетиот и да го повика да појде со него. Но ако обвинетиот одбие доброволно да појде, тогаш лицето има овластување да го приведе присилно. Оттука следи и прашањето: Зошто НЗКП го употребува изразот „лицето“? Зарем тоа не се службените лица на полицијата или на правосудната полиција?

Доколку се споредат одредбите за приведувањето од НЗКП со оние од ЗКП, ќе може да се констатира дека тие се напoлно идентични, освен во делот за субјектот кој ја извршува наредбата (МВР според ЗКП, а полицијата или правосудната полиција според НЗКП), како и тоа дека НЗКП предвидува една специфична ситуација - ако се очекува обвинетиот да даде активен отпор, тогаш приведувањето ќе се изврши без претходно предавање на судската наредба.

Како едно од полициските овластувања, приведувањето е регулирано и во ЗП и во ПНВПР. Првите членови кои се посветени на ова службено дејство (чл. 46 од ЗП и чл. 15 од ПНВПР) посочуваат дека приведувањето се презема од страна на полициските службеници врз основа на писмена наредба издадена од надлежен суд¹¹⁹ (или апсење со налог) заради спроведување на лицето во просториите на полицијата, до друг надлежен државен орган или до местото одредено со наредбата.¹²⁰ Но во чл. 47 од ЗП се дадени следниве четири ситуации во кои приведувањето може и без писмена наредба (или апсење без налог), да се изврши на лице:

- чиј идентитет треба да се утврди,
- за кое е распишана потерница,¹²¹

---

¹¹⁹ Бидејќи чл. 15 ст. 1 од ПНВПР пропишува дека приведувањето се врши врз основа на писмена наредба издадена од надлежен суд, ст. 2 од истиот член таксативно ги набројува наредбите:

- судска наредба за доведување на лице во својство на обвинет или сведок,
- судска наредба за присилно доведување на лице за издржување на казна затвор,
- распишана потерница или распис доколку со нив е наредено приведување и
- судска наредба за присилно доведување на лице за кое е донесено решение за притвор.

¹²⁰ Поранешниот ПМВР (Правилник за вршење на работите на Министерството за внатрешни работи (Службен весник на Република Македонија, бр. 12/1998, 15/2003)) предвидуваше посебно полициско овластување „спроведување на лица“. Види: чл. 38-43 од ПМВР.

МИЛЕТИЌ С., *Полициско право*, Београд 2003, стр. 209-212, укажува дека во српскиот правен поредок изразите „приведување“ и „спроведување“ често се користат како синоними, но имаат различно значење, т.е. како „доведување“, „принудно доведување“, „принудно приведување“ и сл., некогаш дури и во еден ист законски текст, па и член (на пример, во чл. 226 од поранешниот српски ЗКП). Тие се разликуваат по неколку критериуми кои, во основа, можат да се сведат на тоа дека приведувањето се врши во едно исто населено место, додека спроведувањето започнува на едно а завршува со предавање на лицето во друго населено место. Јазично би било уште попрецизно кога во прописите, според Милетиќ, приведувањето би се дефинирало како принудно доведување во полициските простории (да се приведе кај себе), а спроведувањето како принудно доведување (одведување) и предавање на лицето на друг надлежен орган (да се спроведе кај друг).

¹²¹ Основот во ЗП за приведување без писмена наредба на лице „за кое е распишана потерница“ не е логичен. Доколку се разгледаат чл. 588 од ЗКП и чл. 51 од ЗП, ќе се утврди дека полицијата распишува потерница врз основа на издадена наредба, а самото издавање на потерницата го наредува надлежниот орган (јавен обвинител, суд, раководно лице од установата каде што обвинетиот ја издржувал казната/заводската мерка сврзана со лишување од слобода). Значи, во овој случај мора да постои наредба.

- затекнато е во извршување на кривично дело за кое се гони по службена должност и
- затекнато е во извршување на прекршок со елементи на насилство.

Произлегува дека ЗП и ПНВПР не прават разлика помеѓу приведувањето (се врши само врз основа на судска наредба) и лишувањето од слобода (се врши без судска наредба). Всушност, ниту едниот, ниту другиот акт не го споменуваат лишувањето од слобода како посебно полициско овластување, туку тоа е инкорпорирано во одредбите за приведувањето, така што според нив постојат два вида приведување - за првиот вид е потребна судска наредба, а за вториот вид не е потребна ваква наредба.¹²²

ЗП и ПНВПР ја дефинираат постапката како се одвива ова полициско овластување. Имено, писмената наредба за приведување ја извршуваат најмалку двајца полициски службеници кои откако ќе го проверат идентитетот на лицето ќе му ја врачат наредбата и ќе го повикаат да дојде со нив. Ако пак основано се сомневаат дека лицето ќе даде отпор, тогаш нема да му ја врачат наредбата. Затоа чл. 15 ст. 5 од ПНВПР ги обврзува полициските службеници пред да пристапат кон извршување на наредбата да проверат дали во полициските евиденции има податоци за можно бегство, давање отпор или напад на полициски службеници од лицето кое треба да се приведе. Доколку се работи за ваков случај, тогаш приведувањето ќе се изврши врз основа на претходно подготвен и одобрен план.¹²³ Во ситуација кога лицето одбие доброволно да појде со полициските службеници, приведувањето се врши присилно, при што ако лицето даде отпор ќе се употреби разумна сила за да се совлада неговиот отпор и рацете ќе му се врзат зад грбот,¹²⁴ а наредбата за приведување ќе му се врачат нему или на неговиот бранител веднаш штом ќе престанат причините поради кои тоа не можело претходно да се стори.

Приведувањето, според ЗП, по правило се врши во време од 6,00 часот до 22,00 часот, но лицето може да се приведе и надвор од овој временски интервал ако тоа е нужно заради преземање на полициски работи кои не трпат одлагање. Од друга страна, пак, одредбите за приведување нема да се применат спрема лице:

- за кое оправдано се претпоставува дека приведувањето ќе му го наруши здравјето или

Од друга страна, пак, може да се забележи дека чл. 15 од ПНВПР зборува за приведување врз основа на „распишана потерница или распис доколку со нив е наредено приведување“, а чл. 47 од ЗП зборува дека приведување без писмена наредба може да се изврши на лице „за кое е распишана потерница“. Според тоа, разликата помеѓу двете одредби се состои во тоа што во првиот случај е распишана потерница и со неа е наредено приведување, а во вториот случај само е распишана потерница (но со неа не е наредено приведување). Произлегува дека и ЗП и ПНВПР мора да се усогласат со чл. 588 од ЗКП (односно со чл. 579 ст. 1 од НЗКП), чиј ст. 2 гласи: „Издавање на потерница може да се нареди кога обвинетиот против кого е поведена кривична постапка поради кривично дело за кое се гони по службена должност и за кое според закон може да се изрече казна затвор од 3 години или потешка казна или кое со правосилна пресуда е осудено на казна затвор се наоѓа во бегство, а постои наредба за негово приведување или решение за определување притвор“.

¹²² Спореди со чл. 44-48 од поранешниот ПМВР каде што „лишувањето од слобода“ се третира како посебно полициско овластување. Според КАЛАЈЦИЕВ Г., *Какви полициски овластувања за Царинската управа?*, *Македонска ревија за казнено право и криминологија*, год. 13, бр. 1, Скопје 2006, стр. 67, лишувањето од слобода, всушност, е апсење без налог кое го дозволува нашето право само тогаш кога реалната ситуација едноставно не дава време судот однапред да донесе одлука лицето да се уапси и/или да се притвори. Тоа е логично, пред сè, во ситуација кога лицето е затечено при вршење на кривично дело за кое се гони по службена должност или ако постои опасност од одлагање.

¹²³ Планот го одобрува непосредно раководниот полициски службеник на службениците кои треба да ја извршат наредбата.

¹²⁴ Но не се врзуваат сите лица. Кога се приведуваат, по правило, не се врзуваат лица помлади од 16 години, видно бремена жени, немоќни лица и тешки инвалиди, освен во исклучителни ситуации кога тие со употреба на опасни средства непосредно го загрозуваат животот на полицискиот службеник. Оттука, заради пронаоѓање и одземање предмети погодни за самоповредување или повредување на други лица, полицискиот службеник е обврзан да изврши преглед на лицето кое се приведува, а одземените предмети да ги предаде на овластеното лице од надлежниот орган каде што лицето ќе биде спроведено. Види: чл. 16, 23 од ПНВПР.

- кое извршува работи кои не смеат да се прекинат сè додека не се обезбеди соодветна замена.¹²⁵

Полицискиот службеник е должен лицето кое се приведува, пред самото приведување да го запознае со правата од чл. 34 од ЗП, односно мора веднаш да го извести на јазик што го разбира за причините за приведувањето и на јасен начин да го поучи за правото да молчи, правото да се советува со бранител, правото на бранител за време на полициската постапка, правото на лекарска помош ако лицето го бара тоа и за правото да се извести член на неговото семејство или нему блиско лице. Овој чл. 49 од ЗП, понатаму е доработен во чл. 24 од ПНВПР, според кој полицискиот службеник му овозможува на приведеното лице услови за остварување на неговите законски права и тоа соодветно го документира. Воедно, за секое приведување полицискиот службеник изготвува службена белешка која содржи повеќе податоци.¹²⁶

Лишување од слобода

Втората мерка со која се ограничува слободата на движење на обвинетиот е *лишувањето од слобода* или апсењето без судска наредба. За разлика од претходната која може да биде реализирана само од страна на полицијата или правосудната полиција, оваа мерка може да биде реализирана од секое лице. Односно, НЗКП во чл. 166 децидно вели дека секој може да го лиши од слобода лицето кое е затечено во извршување на кривично дело („граѓанско“, „цивилно“ лишување од слобода - се употребува терминот „секој“). Но постојат три натамошни услови: да се работи за кривично дело за кое се гони по службена должност, да постои опасност од бегство и веднаш мора да се извести полицијата и јавниот обвинител. Лицето кое е лишено од слобода веднаш се предава на судијата на претходната постапка или на полицијата, а ако тоа не може да се стори, тогаш ќе се задржи до доаѓањето на полицијата.¹²⁷

За разлика од ЗКП, НЗКП во чл. 166 ст. 2 ја дефинира и ситуацијата „затечен in flagranti“ т.е. дава одговор на прашањето кога може да се смета дека лицето е затечено во извршување на кривично дело. Се работи за лице кое е забележано при вршење на дејството на

---

¹²⁵ За начинот како се спроведува приведеното лице до органот кој ја издал наредбата за приведување; за користењето на службено возило, превозни средства на јавниот сообраќај, воздухоплов или пловен објект; за приведувањето на малолетно лице или лице кое се повикало на статус кој му дава имунитет; види во: чл. 17-19 од ПНВПР.

ПНВПР во чл. 21 предвидува и посебна процедура за приведување лице во чие живеалиште или престојувалиште има инвалидни или малолетни лица за кои се грижело, како и ако се утврди дека поседува добиток или живина за кои се грижело, додека пак поранешниот ПМВР во чл. 25 предвидуваше специфични правила за приведување воени лица, односно тие може да бидат приведени од страна на полициски службеник само ако приведувањето не може да го извршат овластени воени лица.

¹²⁶ Бидејќи и според ЗП и според ПНВПР приведувањето може да се изврши и врз основа на писмена наредба и без таква наредба, податоците кои ги содржат службените белешки се разликуваат само во однос на наредбата. Така, кај првиот вид приведување, службената белешка содржи податоци за: бројот и датумот на издавање на наредбата; приведеното лице; причините поради кои е извршено приведувањето; начинот на кој му се соопштени и на кој начин се остварени загарантираните права на приведеното лице; текот на приведувањето. Службената белешка за вториот вид приведување ги содржи сите овие податоци, освен податоците за писмената наредба. Види: чл. 24 од ПНВПР, како и Образец бр. 6 (Службена белешка за приведување врз основа на писмена наредба од суд) и Образец бр. 7 (Службена белешка за приведување на лице без писмена наредба од суд) од истиот правилник.

Полицискиот службеник треба да поднесе писмен извештај за извршеното приведување до судот кога лицето кое се приведува без писмена наредба се спроведува до надлежен суд. Известувањето може да го изврши и усно на записник, а од судот ќе побара писмена потврда во која ќе биде утврдено времето на предавање на лицето, како и во каква психофизичка состојба се наоѓа лицето во моментот на предавањето.

Спореди го чл. 24 од ПНВПР со чл. 20 од ПМВР.

¹²⁷ Поради односите кои НЗКП ги поставува помеѓу полицијата, јавното обвинителство и судот, се наметна потребата неговите одредби да се прилагодат на новонастанатата ситуација. Затоа во текстот на НЗКП се јавуваат и нови субјекти, на пример, полицијата или правосудната полиција, судијата на претходната постапка, и сл. Повеќе за овие односи, види во: КАЛАЈЦИЕВ Г. и др., Нови односи меѓу полицијата, јавното обвинителство и судот во претходната постапка, *Македонска ревија за казнено право и криминологија*, год. 15, бр. 1, Скопје 2008, стр. 15-48.

делото, односно лице кое непосредно по стореното кривично дело е затечено под околности кои укажуваат дека сторило кривично дело.¹²⁸

☞ С-ЗКП содржи два члена, систематизирани во Глава XVIII „Кривична пријава“, кои се посветени на ситуацијата „затечен in flagranti“. Тоа се чл. 266 насловен како „Затекнување лица при извршување кривично дело (граѓанско апсење)“ и чл. 267 насловен како „Постапување на полицијата при затекнување лица на местото на извршување на кривичното дело“.

☞ Лишувањето од слобода при затекнување во кривично дело, врз основа на одредбите од И-ЗКП, за полицијата и за правосудната полиција може да биде задолжително (чл. 380) и незадолжително (чл. 381) што зависи од видот на кривичното дело, висината на неговата казна и дали се работи за небрежно кривично дело.¹²⁹ Покрај овие два органи, кога се исполнети условите од чл. 380, и граѓаните можат да лишат од слобода лице кое е затекнато во кривично дело кое се гони по службена должност, со обврска без одлагање да се предадат и лицето и предметите од кривичното дело на правосудната полиција.

НЗКП ги овластува припадниците на полицијата и на правосудната полиција без судска наредба да лишат од слобода лице за кое постојат основи на сомнение дека сторило кривично дело за кое се гони по службена должност само ако постои опасност од одлагање, а постои некоја од причините за притвор од чл. 173 ст. 1. Полициските службеници се должни веднаш да го изведат лицето пред надлежниот судија на претходната постапка, кого го известуваат за причините и за времето на лишувањето од слобода, за што се составува службена белешка. Ако не е изготвена ваква белешка, судијата на претходната постапка даденото известување ќе го внесе во записник.¹³⁰

☞ Х-ЗКП под „uhиќење“ подразбира „присилно задржување на некое лице под сомнение дека сторило кривично дело“. Одредбите посветени на оваа мерка го опфаќаат и она што НЗКП го дефинира како „лишување од слобода“ (секој може да спречи бегство на лице затечено во кривично дело кое се гони по службена должност, при што и Х-ЗКП и НЗКП на ист начин ја дефинираат ситуацијата „затечен во кривично дело“ или „затечен in flagranti“) и она што го дефинира како „задржување“.

☞ „Лишувањето од слобода“ и „задржувањето“ Б-ЗКП не ги наведува како посебни мерки за обезбедување присуство на обвинетиот, туку во рамките на мерката „притвор“ се содржани и чл. 133 насловен како „Општо право за задржување“,¹³¹ и чл. 139 насловен како „Лишување од слобода и задржување“ (без одлагање, а најдоцна во рок од 24 часа, полицијата мора да го спроведе лицето лишено од слобода до јавниот обвинител кој пак мора да го испита

¹²⁸ Што се подразбира под „постапка по флагрантни кривични дела и постапка во итни случаи“, види во: МАТОВСКИ, Н., *Казнено процесно право: посебен дел*, Скопје 2004, стр. 22-29.

¹²⁹ И-ЗКП не содржи само начелни одредби кога лицето може да се лиши од слобода, туку и ги набројува кривичните дела при чие извршување лицето е затечено, а кои служат за разграничување на задолжителното од незадолжителното лишување од слобода. Повеќе види во: чл. 380 и чл. 381 од И-ЗКП.

¹³⁰ НЗКП во чл. 166 ст. 4 пропишува лицето при лишувањето од слобода веднаш да се запознае со причините за лишувањето од слобода и да се поучи за правата од чл. 75, освен ако тоа со оглед на околностите на случајот никако не е можно што, всушност, претставува варијација на една иста одредба. Види го коментарот даден во рамките на мерката „задржување“.

¹³¹ Чл. 133 од Б-ЗКП гласи: „Лицето затечено при вршење кривично дело секој може да го задржи“.

лицето исто така без одлагање, а најдоцна во рок од 24 часа, и во тој рок да одлучи дали ќе го пушти на слобода или од судијата за претходната постапка ќе побара да му одреди притвор).

☞ С-ЗКП не содржи одредби за „лишувањето од слобода“ во Глава IX (Мерки за обезбедување присуство на обвинетиот и непречено водење на кривичната постапка), туку во Глава XVIII (Кривична пријава), со тоа што одредбите кои го регулираат ова полициско овластување се слични со оние од НЗКП. Воедно, предвидена е и обврска за полицискиот службеник доколку спроведувањето на лицето лишено од слобода заради неотстранливи пречки траело подолго од 8 часа, ова задоцнување треба да му го образложи на истражниот судија. Истражниот судија за известувањето ќе состави записник во кој ќе ја внесе и изјавата на лицето лишено од слобода за времето и местото на лишувањето од слобода.¹³²

Како што беше претходно кажано, ЗП и НПВП не го предвидуваат лишувањето од слобода како посебно полициско овластување, туку го третираат во рамките на приведувањето (како посебен вид приведување т.е. приведување без наредба).¹³³

Задржување

На *задржувањето*, како една од мерките со кои на обвинетиот му се ограничува слободата на движење, НЗКП му посветува четири члена: основи за задржување и поука за правата на задржаното лице (чл. 167), доведување на задржаното лице пред службеникот за прифат (чл. 168), постапка со задржаните лица (чл. 169) и контрола на законитоста на лишувањето од слобода (чл. 170).

Кога е потребно утврдување на идентитет, проверување на алиби или од други причини е потребно да се соберат нужни податоци за водење на постапката против определено лице, по исклучок, полициските службеници можат да го задржат тоа лице.¹³⁴ Притоа лицето веднаш мора да биде известно за причините за задржувањето и за делото за кое се терети, а воедно и ќе се поучи за правото на молчење, правото на информирање на семејството или на друго лице по негов избор, правото на бранител и правото на лекарски преглед. На сите овие права лицето може да се повика веднаш или во кое било време во текот на задржувањето.

☞ Постојат три основи кога хрватскиот полициски службеник може да задржи („uhiti“) определено лице: првиот, против него се извршува наредба за приведување, како и решение за притвор или за истражен затвор; вториот, постојат основи на сомнение дека извршило кривично дело за кое се гони по службена должност, за кое е пропишана казна затвор од 3 или повеќе години, или кога постои некоја причина за одредување истражен затвор од чл. 123; и третиот, затечено е во кривично дело за кое се гони по службена должност.

Важно е да се напомене дека Х-ЗКП прави разлика помеѓу „притвор“ и „истражен затвор“, при што хрватскиот „притвор“ не е исто што и

¹³² Види го начинот на сослушување на осомничениот доведен кај истражниот судија, а особено неговите права: чл. 263 од С-ЗКП.

¹³³ Види го делот од трудот кој се однесува на мерката „приведување“.

¹³⁴ Спореди со условите дадени во чл. 204 ст. 3 од ЗКП.

македонскиот, односно она што во РМ се нарекува „притвор“ во Хрватска е „истражен затвор“.¹³⁵ Така, притворот го определува јавниот обвинител против задржаното лице за да се утврди идентитетот, да се провери алибито, како и да се соберат податоци и докази во ситуација кога ќе се утврди постоење основи на сомневање дека извршило кривично дело кое се гони по службена должност и за кое е пропишана казна затвор од 3 години или потешка казна, а постои некоја од причините за истражен затвор од чл. 123 ст. 1 т. 1 до 4. За разлика од задржувањето, притворот трае подолго - дури 48 часа, со тоа што судијата на истрагата по предлог на јавниот обвинител може рокот да го продолжи за нови 48 часа, ако е неопходно тоа заради собирање докази за кривично дело за кое е пропишана казна над 12 години. Против двете решенија притвореникот може да се жали во рок од 6 часа. Жалбите немаат суспензивно дејство и по нив одлучува судијата на истрагата (советот) во рок од 8 (12) часа.¹³⁶

☞ Иако чл. 139 од Б-ЗКП носи наслов „Лишување од слобода и задржување“, воопшто не зборува за задржување на лице, туку само за лишување од слобода од страна на полицијата, така што може да се заклучи дека Б-ЗКП не содржи посебни одредби за задржување на обвинетиот како мерка за обезбедување на неговото присуство и за успешно водење на кривичната постапка.¹³⁷

☞ Осомничениот може привремено да биде задржан од страна на јавниот обвинител или на полицијата во претходната истрага доколку се исполнети условите од чл. 264 ст. 1 од С-ЗКП, и тоа по исклучок и најдолго 48 часа од лишувањето од слобода, односно од јавувањето на поканата.¹³⁸

☞ Италијанскиот јавен обвинител е надлежен за одредување на задржување на тешко сомнителни лица за кривично дело за кое законот определува казна доживотен затвор и казна не помала од 2 години и не повисока од 6 години или кривично дело кое се однесува на огнено оружје и експлозиви.¹³⁹

Ако се споредат чл. 167 и чл. 75 (со наслов „Права на лице повикано, приведено или лишено од слобода“) од НЗКП, ќе може да се забележи дуплирање на одредбите, па затоа е потребно да се реши дали и во чл. 167 треба уште еднаш да се повторат правата или пак чл. 75 да се дополни дека правата кои ги ужива повиканото, приведеното или лицето лишено од слобода ги ужива и задржаното лице. Повторување има и во рамките на чл. 143 од НЗКП кој претставува заедничка одредба за мерките за обезбедување на присуство, поточно неговиот ст. 5 вели: „За приведувањето, лишувањето од слобода и задржувањето обвинетиот има право да го извести семејството или друго блиско лице“.

Позитивна новина во НЗКП е обврската во рок од најмногу 6 часа да се доведе лицето лишено од слобода кое е задржано пред службеникот за прифат во посебно определените полициски станици, при што секое задоцнување мора да се образложи.¹⁴⁰ Службеникот за прифат е оној кој одлучува дали лицето ќе се задржи во полициската станица или ќе се пушти

¹³⁵ Спореди ги основите за одредување истражен затвор од чл. 123 од Х-ЗКП со основите за определување на притвор од чл. 173 од НЗКП.

¹³⁶ За правата кои ги ужива притвореникот, види во: чл. 113-117 од Х-ЗКП.

¹³⁷ Полицијата има право да ги задржи лицата затечени на местото на извршување на кривичното дело заради собирање изјави. Повеќе види во: чл. 220 од Б-ЗКП.

¹³⁸ Повеќе за ова задржување, види во чл. 264 од С-ЗКП.

¹³⁹ Види: чл. 384 од И-ЗКП.

¹⁴⁰ Х-ЗКП определува подолги рокови (12, односно 24 часа) во кои полицискиот службеник треба да го доведе задржаното лице во притворската полициска единица одредена со посебен закон или да го пушти на слобода, а должината на рокот зависи дали лицето е задржано на подрачјето на полициската управа на која ѝ се доведува или надвор од нејзиното подрачје.

на слобода за што донесува посебно образложено решение. Веднаш по приемот на лицето, службеникот за прифат го известува јавниот обвинител, кој има овластување на редовна основа да остварува увид и контрола во посебниот регистар за лица лишени од слобода што се води во информатичкиот систем на МВР. Со овие две правила (информирањето на јавниот обвинител за лишувањето од слобода и можноста тој да врши увид и контрола во регистарот за лица лишени од слобода) се зајакнува позицијата на јавниот обвинител во текот на кривичната постапка, и тоа не само како координатор на полицијата, туку и како заштитник на човековите права кои можат да бидат повредени преку злоупотреба на полициските овластувања.

За секое лице лишено од слобода се пополнува записник за задржување, во кој покрај известувањето на јавниот обвинител, службеникот за прифат ги внесува и приемот на предметите кои служат како доказ и другите предмети кои му биле одземени. На јавниот обвинител, лицето лишено од слобода и на полицискиот службеник кој го довел лицето им се доставува примерок од овој записник.

При доведувањето на лицето лишено од слобода во полициската станица, службеникот за прифат наложува негов претрес со цел привремено одземање на предметите и трагите кои може да послужат како доказ или кои може да ја загрозат безбедноста на лицето или некое друго лице, за што се издава потврда. По потреба врз лицето ќе се изврши и лекарски преглед, но овој преглед е задолжителен и мора да се изврши кога тоа се жали на повреда, болка или болест. Затоа и на службеникот за прифат му е наметната обврската секогаш да го праша лицето дали боледува од некаква болест и дали е на некаков медицински третман, односно дали користи лекарства.¹⁴¹ Воведувањето на лекарскиот преглед, особено кога тој е задолжителен, има двојна позитивна придобивка: првата, заради утврдување кога задржаното лице ги здобило повредите - пред да биде лишено од слобода, во текот на лишувањето од слобода, во текот на доведувањето во полициската станица или во текот на задржувањето во полициската станица, и втората, кој му ги нанел повредите - полициски службеник, некое друго лице или пак задржаното лице се самоповредило. Добро би било одредбите кои се однесуваат на правото за пристап до лекар да се прошират со тоа што прегледот ќе се изведува на начин што полициските службеници не ќе можат да го чујат разговорот помеѓу задржаното лице и лекарот додека трае прегледот, и освен ако за конкретен случај поинаку не побара самиот лекар, прегледот да се врши без да го гледаат полициските службеници. Во функција на заштита не само на правата на задржаните лица од малтретирање и тортура од страна на службениците што го спроведуваат законот, туку и заради заштита на самите службеници од неосновани обвинувања, сметам дека наодот од извршениот лекарски преглед треба да биде формално регистриран и да биде достапен и за задржаното лице и за неговиот бранител.

☞ Лицето лишено од слобода, според чл. 7 ст. 1 т. 8 од С-ЗКП, има право да бара во секое време и на негов трошок, без одлагање да го прегледа лекар по негов избор, а ако тој не е достапен, по избор на органот што го лишил од слобода.¹⁴²

¹⁴¹ И во Хрватска постои полициски службеник, наречен „притворски надзорник“, кој ги има истите обврски како и македонскиот службеник за прифат (составува записник, го известува јавниот обвинител за задржувањето, води посебен записник за прием на предмети, наредува претрес над задржаното лице, му укажува на задржаното лице за неговите права...).

¹⁴² С-ЗКП им нуди можност на повеќе лица (осомничениот кој е лишен од слобода и кој е доведен кај истражен судија, неговиот бранител, членот на неговото семејство, крвниот роднина по права линија, братот или сестрата, брачниот другар или лицето со кое живее во вонбрачна заедница, како и на јавниот обвинител) да побараат од истражниот судија да одреди лекарски преглед и да нареди осомничениот да се фотографира или неговиот изглед и телесна состојба да се забележат со уред за видеоснимање. Сите документи од извршениот лекарски преглед, истражниот судија ги приложува кон кривичниот предмет. Така: чл. 263 ст. 7 од С-ЗКП.

Кога задржаното лице ќе реши да го користи своето право на бранител, тогаш службеникот за прифат мора да му овозможи да повика бранител по свој избор или да му обезбеди бранител, при што испитувањето на лицето ќе се одложи до неговото доаѓање, но максимум до 2 часа од времето кога тој бил известен. Во ситуација кога лицето лишено од слобода сака да се користи со ова право, но нема свој адвокат или пак не може да стапи во контакт со него, може да побара да ја види листата на локалните адвокати. Постои уште една специфичност - во временскиот период од 20,00 часот до 8,00 часот лицето има право да добие адвокат од листата на дежурни адвокати.¹⁴³ Предвидено е и лицето лишено од слобода да може насамо да зборува со адвокатот во кое било време (дење или ноќе), а воедно и адвокатот да може во секое време да го посети својот клиент во полициската станица.

↪ Врз основа на чл. 75 ст. 2 од С-ЗКП, бранителот има право на доверлив разговор со осомничениот кој е лишен од слобода и пред тој да биде сослушан. Ако се работи за разговор пред првото сослушување и во текот на истрагата, тогаш контролата е дозволена само преку набљудување, но не и слушање на разговорот.¹⁴⁴

Во поглед на заштитата на човековите права, големо значење има токму можноста која НЗКП му ја дава на задржаното лице за постојан 24-часовен контакт со својот бранител, како и можноста да разговара со него насамо т.е. без присуство на полициските службеници. И се разбира, ако бранителот може да го посети задржаното лице во секое време, тој ќе биде и во состојба веднаш да реагира на секоја злоупотреба на полициските овластувања преку која се повредуваат или ограничуваат правата на неговиот клиент. Во таа насока е и правото на задржаното лице за добивање бранител од листата на локалните адвокати (кога нема свој бранител или кога не може да стапи во контакт со него), а особено можноста да добие бранител од листата на дежурни адвокати во периодот од 20,00 часот до 8,00 часот. Од ова решение оправдано се очекува да придонесе кон намалување на полициската практика за повикнување граѓани во текот на вечерните часови на таканаречен „информативен разговор“ во полициска станица (па потоа и нивно задржување), во кој временски интервал лицата се соочуваат со објективни тешкотии да си „најдат“ бранител.

Кога се работи за лице кое е странски државјанин, тогаш има право да ги контактира амбасадата или конзулатот на својата држава, а полицијата е таа која треба да му помогне да стапи во контакт со нив или со друг претставник со дипломатски статус кој ги застапува интересите на неговата земја. Овој ст. 2 од чл. 169 треба термилошки да се усогласи со чл. 75 ст. 3 од НЗКП - наместо изразот „амбасада или конзулат“ да се употреби „дипломатско-конзуларно претставништво“. Воедно, треба да се прецизира кој полициски службеник е задолжен да му помогне на лицето да стапи во контакт со ова претставништво - тоа би требало да биде обврска на службеникот за прифат.

Определувањето на 24-часовниот максимум до кога едно лице може да биде задржано во полиција и кој започнува да тече од моментот кога лицето е лишено од слобода а не од моментот на неговиот прием во полициската станица, е важно за спречување на честото „шетање“ на лицата од една во друга полициска станица, а со тоа и пролонгирање на времето на задржување. Откако ќе истечат 24-те часа, полицијата може да постапи на два начина, или да го пушти лицето на слобода или да го изведе пред надлежен судија.

---

¹⁴³ Листата на дежурни адвокати ја составува Адвокатската комора на РМ, при што трошоците за ноќното ангажирање на дежурниот бранител се на товар на буџетот на РМ.

¹⁴⁴ Во тој правец се и чл. 260, 263, 264 ст. 6 и 7... од С-ЗКП.

Може да се воочи повторување помеѓу чл. 169 ст. 4 и чл. 168 од НЗКП, односно и чл. 169 укажува дека лицето се задржува во посебно уредени полициски станици¹⁴⁵ и дополнува дека станиците се определуваат со акт на министерот за внатрешни работи. Повторување има и во однос на тоа дека задржувањето го одобрува службеникот за прифат, како и на неговата обврска да води посебен записник за задржување. НЗКП ја презел одредбата од ЗКП со која се определуваат податоците што треба да ги содржи записникот, односно: ден и час на лишувањето од слобода; причини за лишувањето од слобода; причини за задржувањето; време кога лицето е поучено за неговите права; знаци на видливи повреди, болест, ментална растроеност и сл.; кога е контактирано со семејството, бранителот, лекарот, дипломатско-конзуларното претставништво и сл.; податоци кога е со него разговарано; дали е префрлено во друга полициска станица; ослободување или изведување пред суд и други важни податоци.

Се поставува прашањето зошто и ЗКП и НЗКП посебно ги посочуваат и „причините за лишувањето од слобода“ и „причините за задржувањето“ кога, всушност, се работи за записник за задржување. Покрај наведените податоци кои треба да ги содржи записникот за задржување, ценам дека законската одредба треба да се дополни и со податоци за:

1. времето на прием во полициската станица (ден и час),
2. поука за „тројството на права“: право да се информира трета страна за задржувањето (под „трета страна“ се подразбира член на неговото семејство, негов пријател или дипломатско-конзуларно претставништво на неговата држава), право на пристап до бранител и право на пристап до лекар,
3. како лицето се изјаснило по „тројството на права“ (ќе ги користи правата или нема да ги користи),
4. ако со лицето е разговарано - кој разговарал со него и колку време траел разговорот,
5. дали/кога му е понудена храна.

Како и во ЗКП, така и во НЗКП (чл. 204 ст. 4) значајна гаранција за заштитата на правата на задржаното лице е предвидувањето лицето да се потпише на записот во однос на: часот и датумот на лишувањето од слобода, часот и датумот на пуштањето на слобода и поуката за правото на бранител, како и на записникот во целина. Би требало одредбата да се допрецизира со тоа што лицето ќе се потпишува кај поуката за „тројството на права“, а не само кај поуката за бранител. Понатаму, и НЗКП го обврзува службеникот за прифат да го образложи отсуството на потпис на лицето лишено од слобода. И на ЗКП и на НЗКП иста им е одредбата за врачување примерок од записникот на задржаното лице при неговото пуштање на слобода или при предавањето на судијата на претходната постапка, како и одредбата ако лицето не му се предаде на судијата а се префрли во друга полициска станица, тогаш копија од записникот да се достави до таа полициска станица.

Во НЗКП како посебен член (чл. 170) е предвиден ст. 8 од чл. 204 од ЗКП, посветен на контролата на законитоста на лишувањето од слобода која се врши или по службена должност од страна на судијата на претходната постапка или по барање на самото лице. Во првиот случај, кога лицето ќе биде изведено пред судијата на претходната постапка, тој по службена должност ја испитува законитоста на лишувањето од слобода. Во вториот случај, ако лицето не било изведено пред судијата на претходната постапка, тогаш има право во рок од 30 дена од денот на пуштањето на слобода да побара од него да ја испита законитоста на лишувањето од слобода. И во двата случаи, судијата треба да донесе решение против кое може да се поднесе жалба во рок од 48 часа. Жалбата, која има суспензивно дејство, се поднесува до судскиот совет кој решава по неа во рок од 3 дена. Тргувајќи пред сè од самиот наслов на чл. 170 - „Контрола на законитоста на лишувањето од слобода“, се наметнува прашањето дали на овој член местото му е само во рамките на мерката „задржување“ или пак треба да се извлече, како

---

¹⁴⁵ „Посебно уредени полициски станици“ се користи во чл. 169 ст. 4 од НЗКП, а „посебно определени полициски станици“ во чл. 168 ст. 1.

што се вели „пред заграда“ и да се однесува и на другите две мерки – и на „приведувањето“ и на „лишувањето од слобода“. И дали оваа одредба се повторува во чл. 306 „Судска контрола над законитоста“, според која лицето кое смета дека со преземање на некое од дејствата му е повредено некое негово право, може во рок од 8 дена од преземањето на дејството да поднесе жалба до судијата на претходната постапка.¹⁴⁶

☞ Уште на самиот почеток на С-ЗКП, во чл. 7 од Глава I „Основни правила“, се наброени правата кои ги ужива лицето лишено од слобода, меѓу кои се и правото да покрене постапка пред судот за испитување на законитоста на лишувањето од слобода и правото да бара надомест на штета поради неосновано лишување од слобода.

Од горенаведениот текст во кој се опфатени четирите члена на НЗКП кои ја регулираат мерката „задржување“ (чл. 167-170), се забележува дека за едно исто лице се употребуваат два изрази, односно се употребува и изразот „задржано лице“ и изразот „лице лишено од слобода“, што неминовно треба да се коригира и да се направи јасна дистинкција помеѓу едниот и другиот израз, односно кога лицето лишено од слобода преминува во задржано лице.

Покрај тоа што НЗКП го предвидел задржувањето како мерка за обезбедување присуство на обвинетиот во текот на постапката, полицијата има овластување да задржи и други лица доколку се исполнети законски предвидените услови, па оттука задржувањето на лица се споменува и во чл. 298 ст. 2 т. 2 со наслов „Овластувања на полицијата и правосудната полиција“,¹⁴⁷ и во чл. 303 со наслов „Задржување на лицата затекнати на местото на извршување“.¹⁴⁸

Што се однесува пак до ЗП и ПНВПР, тие посветуваат голем број одредби на задржувањето како едно од полициските овластувања. Така, во зависност од конкретната ситуација, ЗП разликува задржување кое може да трае најмногу:

6. 24 часа: кога постојат основи на сомневање дека лицето сторило кривично дело за кое се гони по службена должност (чл. 50 ст. 1) и кога лицето го испорачал странски орган на безбедноста заради спроведување до надлежен државен орган (чл. 50 ст. 5),
7. 12 часа: кога лицето е затечено при извршување прекршок, како и кога лицето го нарушува или го загрозува јавниот ред и мир, а воспоставувањето на јавниот ред и мир или отстранувањето на загрозувањето не може да се постигне на друг начин (чл. 50 ст. 2 и 3),
8. 8 часа: кога лицето е под дејство на алкохол или други психоактивни материи (чл. 50 ст. 4),
9. 6 часа: при постоење основи на сомневање дека лицето кое се прегледува кај себе, во превозното средство или во багажот кој го носи со себе, поседува оружје или предмети кои можат да послужат како доказ во кривичната или во прекршочната постапка (чл. 61 ст. 6), и кога лицата затечени на местото на извршување на кривичното дело би можеле

---

¹⁴⁶ Чл. 306 од НЗКП како да останува недоречен бидејќи содржи само „некое од дејствата“, без притоа да укаже на кои дејства се мисли и кој ги презема (полицијата, правосудната полиција, јавниот обвинител).

¹⁴⁷ При вршењето на своите задачи полицијата може да сопре, легитимира и изврши потребен преглед на лица, превозни средства и багаж ако постојат основи на сомневање дека кај нив ќе се пронајдат траги на кривичното дело или предмети што можат да послужат како доказ, при што времето на нивното задржување не може да биде подолго од 6 часа.

¹⁴⁸ Полицијата има право лицата затекнати на местото на извршување на кривичното дело да ги упати кај јавниот обвинител или да ги задржи до неговото доаѓање, доколку тие лица би можеле да дадат податоци важни за кривичната постапка и доколку е веројатно дека нивното сослушување подоцна не би можело да се изврши или би било поврзано со значително одолговлекување или други тешкотии. За причините за задржувањето се известува задржаното лице. Задржувањето на овие лица на местото на извршување на кривичното дело не може да трае подолго од 6 часа.

да дадат податоци важни за кривичната постапка и ако е веројатно дека подоцна не би можело да се изврши нивното сослушување или тоа би било сврзано со значително одлагање или со други тешкотии (чл. 62 ст. 6)¹⁴⁹ и

10. 3 часа: кога лицето одбива или не е во можност да даде податоци за себе или да го докаже идентитетот (чл. 39 ст. 4).¹⁵⁰

Чл. 25 од ПНВПР вели дека задржувањето се врши во посебно уредени полициски станици од општа надлежност кои исполнуваат нормативи и стандарди за краткотрајно и безбедно сместување на лица задржани од страна на полициски службеник. Па оттука и дилемата според кои критериуми се раководел министерот за внатрешни работи кога го донел решението со кое ги определил сите 38 полициски станици од општа надлежност да се користат за задржување на лица.¹⁵¹ Каде се пропишани нормативите и стандардите на кои се повикува ПНВПР? Ова е од причина што голем дел од 38-те полициски станици не задоволуваат ниту елементарни услови за краткотраен престој на задржаните лица.¹⁵²

ПНВПР определува дека на задржаното лице ќе му се овозможи да повика свој бранител, односно ќе му се обезбеди бранител, а сè до неговото доаѓање ќе се одложи извршувањето на сите дејства.¹⁵³ Кога е задржан странски државјанин, тогаш се известува дипломатско-конзуларното претставништво на неговата држава, а кога ќе се задржи малолетно лице веднаш треба да се информира неговиот родител/старател или надлежниот орган за социјални работи, при што сè до неговото доаѓање, малолетното лице се задржува во просторија одвоена од другите простории за задржување и тоа во присуство на полициски службеник по малолетничка деликвенција.

Според ПНВПР, задржаните лица се сместуваат одвоено, а само по исклучок лица од ист пол може да бидат сместени во иста просторија. Контакт со задржаното лице може да имаат само таксативно наведените лица: службеник за прифат, дежурен полицаец, полициски службеник за вршење криминалистички работи, криминалистички техничар, негов бранител, лекар, претставник на дипломатско-конзуларно претставништво. Бидејќи за остварувањето на правата на задржаното лице и за неговата безбедност во полициската станица во која е задржано се грижи службеникот за прифат (кого ПНВПР го нарекува „сменоводител“), сите останати полициски службеници од таа полициска станица може да контактираат со лицето само со одобрение на службеникот за прифат и само во врска со извршувањето на полициските работи.

Кај записникот за задржување, ПНВПР во чл. 26 ст. 2 предвидел дека по неговото изготвување, полицискиот службеник му ја чита содржината на задржаното лице, по што лицето го потпишува. Произлегува дека кој било полициски службеник може да му го прочита записникот на задржаното лице и затоа одредбата треба да се допрецизира дека се работи за

---

¹⁴⁹ Во вториот случај, лицата се задржуваат до доаѓањето на истражниот судија.

¹⁵⁰ Како задржувањето е регулирано во англиското право, и особено за 6, 24, 36, 96-часовното задржување, види во: JASON-LLOYD L., *An Introduction to Policing and Police Powers*, London 2000, стр. 125-163, заедно со табеларен приказ на стр. 140; DOHERTY M., *Criminal Justice and Penology (Second Edition)*, London 2004, стр. 87-89; SANDERS A., YOUNG R., *Criminal Justice (Second Edition)*, London 2000 стр. 187-214; SHORTS E., THAN C. de, *Civil Liberties: Legal Principles of Individual Freedom*, London 1998, стр. 69-89; BEVAN V., LIDSTONE K., *The Investigation of Crime: A Guide to Police Powers*, London 1991, стр. 279-338.

¹⁵¹ Решението за определување полициски станици за задржување на лица (Службен весник на Република Македонија, бр. 83/2007) е донесено на 17.5.2007 година.

¹⁵² Треба да се укаже дека Европскиот комитет за превенција од тортура и нечовечко или понижувачко постапување или казнување во: CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2006, *The CPT standards, "Substantive" sections of the CPT's General Reports*, стр. 8, 15, 16, определува стандарди како треба да изгледаат полициските ќелии. Повеќе за состојбите кои неговите делегации ги утврдиле при посетите на РМ, а кои се однесуваат на материјалните услови на полициските ќелии, види во: КРСТЕВСКА К., Европскиот комитет за превенција од тортура „против“ Република Македонија, *Годишник на Полициската академија - Скопје за 2008 година*, Скопје 2008, стр. 106-126. Извештаите за посетите на РМ и одговорите на македонската влада може да се најдат на интернет-страницата: <http://www.cpt.coe.int>.

¹⁵³ Поинаку во ЗКП и НЗКП, според кои испитувањето на задржаното лице ќе се одложи до доаѓањето на бранителот, но максимум до 2 часа од времето кога тој бил известен. Задржаното лице, како и повиканото и приведеното лице, ги ужива правата од чл. 34 од ЗП.

службеникот за прифат кој, всушност, е одговорен за лицето од неговиот прием во полициската станица па сè до прекинувањето на задржувањето.¹⁵⁴

Заклучок

Бидејќи се работи за прва работна верзија на НЗКП, која преку објавувањето на интернет-страницата на МП е достапна до пошироката јавност, сите коментари и забелешки сè повеќе од добре дојдени за нејзино натамошно подобрување. Впрочем, и честопати се вели - дури и одлично подготвен правен акт понекогаш има потреба да биде коригиран. Во таа насока, треба да се посочи на сериозниот напор кој НЗКП го прави при дефинирањето и разграничувањето на мерките со кои се обезбедува присуството на обвинетиот во текот на кривичната постапка, а кои воедно претставуваат и полициски овластувања. Бидејќи понудениот нов концепт на водење на кривичната постапка ќе предизвика „лавина“ промени во останатата македонска регулатива,¹⁵⁵ во таа „лавина“ неминовно ќе бидат опфатени и законските и подзаконските акти со кои се регулираат полициските овластувања.¹⁵⁶

Трнувајќи од фактот дека Кривичниот законик во чл. 140 го предвидел кривичното дело „противправно лишување од слобода“,¹⁵⁷ чие дејство на извршување го врши тој што друг противправно ќе затвори, ќе го држи затворен или на друг начин ќе му ја одземе или ограничи слободата на движење, произлегува дека приведувањето, лишувањето од слобода и задржувањето навистина се сериозни процесни мерки со кои се организира една од основните човекови слободи - слободата на движење. Ова е од причина што и самиот уставотворец во чл. 13 ст. 2 предвидува право на надомест на штета и други законски утврдени права за лицето кое неоправдано било лишено од слобода. Затоа и се наметнува потребата од темелно анализирање на сегашните одредби од ЗКП во насока на нивно што е можно попрецизно дефинирање што, Впрочем, и се обидува да го стори НЗКП.

Користени кратенки:	
Б-ЗКП	Закон за кривичната постапка на Босна и Херцеговина (Zakon o krivičnom postupku)
ЗКП	Закон за кривична постапка
ЗП	Закон за полиција
И-ЗКП	Закон за кривичната постапка на Италија (Codice di procedura penale)
МВР	Министерство за внатрешни работи на Република Македонија
МП	Министерство за правда на Република Македонија
НЗКП	Работна верзија на новиот Закон за кривична постапка
ПМВР	Правилник за вршење на работите на Министерството за внатрешни работи
ПНВПР	Правилник за начинот на вршење на полициските работи
РМ	Република Македонија
С-ЗКП	Законик за кривичната постапка на Србија (Zakonik o krivičnom postupku)
Х-ЗКП	Закон за казнената постапка на Хрватска (Zakon o kaznenom postupku)

¹⁵⁴ За задржувањето надвор од полициските службени простории, види во: чл. 27 од ПНВПР.

¹⁵⁵ За реформата на македонското кривично право (материјално и процесно), види во: КРАПАЦ Д., КАМБОВСКИ В., КАЛАЈЦИЕВ Г., БУЖАРОВСКА Г., *Нацрт-стратегија за реформа на казненото право*, Министерство за правда на Република Македонија, Скопје 2007.

¹⁵⁶ Интересно е дека С-ЗКП беше донесен во 2006 година, а требаше да стапи во сила на 1.6.2007 година. Но неговата примена е двапати одложена: првпат во 2007 година (примената се одложи за 31.12.2008 година) и вторпат на вонредна собраниска седница одржана на 30.12.2008 година (примената се одложи за 31.12.2010 година).

¹⁵⁷ Кривичен законик (Службен весник на Република Македонија, бр. 37/1996, 80/1999, 04/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/2006, 73/2006, 07/2008, 139/2008).

Анализа на кривичното дело од чл. 140, како и општи забелешки за Глава II од Кривичниот законик која ги содржи делата против слободите и правата на човекот и граѓанинот, види во: КАМБОВСКИ В., *Казнено право - посебен дел (четврто, дополнето издание)*, Скопје 2003, стр. 93-101, 108-110.

Користена литература:

1. Библиографија

- BEVAN V., LIDSTONE K., *The Investigation of Crime: A Guide to Police Powers*, London 1991.
- DOHERTY M., *Criminal Justice and Penology (Second Edition)*, London 2004.
- CARACENI L., Knjiga četvrta - Mjere opreza, *Talijanski kazneni postupak*, Pravni fakultet Sveučilišta, Rijeka 2002.
- CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2006: *The CPT standards, "Substantive" sections of the CPT's General Reports*.
- JASON-LLOYD L., *An Introduction to Policing and Police Powers*, London 2000.
- JOSIPOVIĆ I., Istražni zatvor vs. pritvor: reforma ili restauracija, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, god. 15, br. 2, Zagreb 2008.
- КАЛАЈЦИЕВ Г. и др., Нови односи меѓу полицијата, јавното обвинителство и судот во претходната постапка, *Македонска ревија за казнено право и криминологија*, год. 15, бр. 1, Скопје 2008.
- КАЛАЈЦИЕВ Г., Какви полициски овластувања за Царинската управа?, *Македонска ревија за казнено право и криминологија*, год. 13, бр. 1, Скопје 2006.
- КАЛАЈЦИЕВ Г., Апсењето и задржувањето и правата на осомничените во Република Македонија, *Balkan Yearbook of Human Rights 2002: Police and Human Rights in the Balkans, Part I, Part II*, Balkan Human Rights Network.
- КАЛАЈЦИЕВ Г., Слободата и безбедноста на личноста под Европската конвенција за правата на човекот, *Македонска ревија за казнено право и криминологија*, год. 3, бр. 1-2, Скопје 1996.
- KONJIĆ Z., RAVIČIĆ A., Prislina radnje i mjere - mjere osiguranja i dostava, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, god. 15, br. 2, Zagreb 2008.
- КРАПАЦ Д., КАМБОВСКИ В., КАЛАЈЦИЕВ Г., БУЖАРОВСКА Г., *Нацрт-стратегија за реформа на казненото право*, Министерство за правда на Република Македонија, Скопје 2007.
- КРСТЕВСКА К., Европскиот комитет за превенција од тортура „против“ Република Македонија, *Годишник на Полициската академија - Скопје за 2008 година*, Скопје 2008.
- MASCOVEI M., *The right to liberty and security of the person - A guide to the implementation of Article 5 of the European Convention on Human Rights, Handbook No. 5*, 2003.
- МАТОВСКИ Н., *Казненопроцесно право, посебен дел*, Скопје 2004.
- МИЛЕТИЋ С., *Полициско право*, Београд 2003.
- SANDERS A., YOUNG R., *Criminal Justice (Second Edition)*, London 2000.
- SHORTS E., THAN C. de, *Civil Liberties: Legal Principles of Individual Freedom*, London 1998.

2. Регулатива

2.1. Домашна регулатива

- Устав на Република Македонија (Службен весник на Република Македонија, бр. 52/1991) и неговите амандмани (Службен весник на Република Македонија, бр. 01/1992, 31/1998, 91/2001, 84/2003, 107/2005, 03/2009, 13/2009)
- Закон за кривична постапка (Службен весник на Република Македонија, бр. 15/2005 - пречистен текст, 83/2008)
- Кривичен законик (Службен весник на Република Македонија, бр. 37/1996, 80/1999, 04/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/2006, 73/2006, 07/2008, 139/2008)
- Закон за полиција (Службен весник на Република Македонија, бр. 114/2006)
- Закон за ратификација на Конвенцијата за заштита на правата на човекот и основните слободи (оригинален наслов: Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and protocols to the said Convention) и нејзините протоколи (Службен весник на Република Македонија, бр. 11/1997)

- Закон за ратификација на Европската конвенција за заштита од мачење и нечовечко или понижувачко постапување или казнување (оригинален наслов: European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment) и Протоколите број 1 и број 2 (Службен весник на Република Македонија, бр. 23/1997)
- Правилник за вршење на работите на Министерството за внатрешни работи (Службен весник на Република Македонија, бр. 12/1998, 15/2003)
- Правилник за начинот на вршење на полициските работи (Службен весник на Република Македонија, бр. 149/2007)
- Решение за определување полициски станици за задржување на лица (Службен весник на Република Македонија, бр. 83/2007)

2.2. Странска регулатива

- Zakon o kaznenom postupku (Narodne novine Republike Hrvatske, br. 152/2008)
- Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 3/2003, 32/2003, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 76/2006, 29/2007, 32/2007, 53/2007)
- Zakonik o krivičnom postupku (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 46/2006, 49/2007)
- Codice di procedura penale (Gazzetta ufficiale della Repubblica Italiana, n. 250 del 24 ottobre 1988)

Katerina Krstevska, MA
Faculty of Security- Skopje

MEASURES TO SECURE DEFENDANT ATTENDANCE IN CRIMINAL PROCEDURE WITH A SEPARATE CONSIDERATION OF POLICE AUTHORIZATIONS IN THE DRAFT VERSION OF THE NEW CODE OF CRIMINAL PROCEDURE

Abstract

The draft version of the new Code of Criminal Procedure (NZKP) provides nine measures intended to secure defendant's attendance and unimpeded conduct of criminal procedure. Considering the fact that some of them seriously restrict human rights and freedoms, special attention needs to be put to the legal definition and mutual delimitation of detention, arrest and holding arrestees in custody, as measures for which the police is authorized. This issue is particularly important because the Code of Criminal Procedure (ZKP), the Police Law (ZP) and the Regulations on the manner of conducting police work (PNVPR), which are in force and which address this question, do not make a difference between the three measures as three separate kinds of deprivation of liberty.

Key words: criminal procedure, detention, arrest, Police

СЕКСУАЛНА ЗЛОУПОТРЕБА НА ДЕЦАТА

Резиме

Во овој труд се зборува за сексуалната злоупотреба на деца, тема која доста е експлоатирана во последните 20 години во светот. Интензивни проучувања и истражувања покажуваат почеток во подигнувањето на степенот на спознавање на една ваква сериозна појава. Но, сепак истражувачите најпрво треба да се постигнат еден консензус за тоа што би опфатила сексуалната злоупотреба на децата, со цел да одговорот на прашањата за, кои се причините за разликите во перцепциите дека сексуалната злоупотреба не постоела во минатото а сега експанзивно зачестува, кои се карактеристиките на потенцијалните жртви и сторители, симптомите кои што укажуваат на сексуална злоупотреба и последиците кои настануваат. Поголемо внимание заслужува прашањето за ефикасни превентивни програми кои ќе бидат ориентирани кон децата, семејството и училиштата, со поголемо искористување на медиумите за едуцирање на јавноста за сексуалната злоупотреба на децата.

Клучни зборови: деца, сексуална злоупотреба, превенција

Вовед

Децата отсекогаш биле предмет на некаков вид злоупотреба. Денес речиси секојдневно се соочуваме со нов откриен случај на сексуална злоупотреба на децата, злоупотреба преку Интернет, меѓу кој и детска порнографија. Разликата во перцепцијата дека во минатото ги немаше, а сега експанзивно зачестуваат во околината меѓу нас е резултат на развиената свест и на зголемената едукација кај младите и нивните семејства, како и кај полициските службеници кај кои се зголемува способноста за идентификација на жртвите на сексуална злоупотреба.

Постојат повеќе основни видови на злоупотреба на децата: телесна, емоционална, сексуална злоупотреба и запоставување. Најопасна од сите видови на злоупотреба е сексуалната која е уште пострашна и потешка ако е во комбинација со останатите видови. Покрај сите придобивки, денешниот интензивен развој на информатичкото општество нуди отворање на многу можности за сексуална злоупотреба и зголемен ризик за злоупотреба и малтретирање на децата. Интернетот на многу начини има многу важна улога во злоупотребата на децата. Злоупотребувачите се почесто го користат овој начин на пронаоѓање потенцијална жртва со оглед на анонимноста, а особено кога имаме користење и дистрибуција на детска порнографија. Со тоа педофилите се лишуваат од чувството на стигматизираност и маргинализираност.

Сексуалната злоупотреба на децата како општествена појава се наоѓа под влијание на културата и времето кога се случува, па затоа е отежнато определувањето на една општоприфатена дефиниција со која таа би се опишала. Ова, секако, може да е резултат и на различното дефинирање на поимот *деца* во различни законодавства. На пример, во Јужна Кореја границата за постигнување полнолетност достигнува до 13 години, а во други земји на 16 години.¹⁵⁸ Иако одредувањето на полнолетноста е многу битно прашање, сепак треба да нагласиме дека сексуалната злоупотреба на децата, предвидена како кривично дело во сите законодавства, се инкриминирала како посебен облик на основното кривично дело или како посебно кривично дело.

---

¹⁵⁸ Christiane Sanderson, *Zavodjenje djeteta*, Zagreb 2005, str. 34.

Собирањето на статистичките податоци за појавата е отежнато пред се поради неусогласеноста во дефинирањето на појавата, но и поради многу други околности меѓу кои: темната бројка на овој вид криминалитет, неможност да се распознае кое дете навистина било сексуално злоупотребено и други причини. Поради тоа е потребно преку разни јавни кампањи до пошироката јавност да се дистрибуираат точни информации и сознанија за тоа што точно подразбира сексуалната злоупотреба на децата. Несомнено, медиумите се клучен фактор во запознавањето на јавноста со ризиците за можната сексуална злоупотреба на децата, меѓутоа со нагласување на опасноста што во себе ја носи ваквата активност, а тоа е ризикот јавноста да се стави во една ситуација на паничен страв. Во последно време и научната и стручната јавност во Република Македонија, а и невладините организации, интензивно наметнуваат предлози како да се справиме со сексуалната злоупотреба, но некако како да се лута во потрагата по начините како да ја сузбиеме оваа појава. Најпрво, во следното поглавје ќе се запознаеме како се дефинира сексуалната злоупотреба на децата во литературата.

Дефинирање на сексуалната злоупотреба на децата

Особено тешко е прецизно да се определи што се подразбира под поимот сексуална злоупотреба на деца. Една издржана дефиниција за сексуалната злоупотреба на деца мора да определи што се подразбира под поимите - *дете и сексуална злоупотреба*. Правилно би било под поимот *дете* да се прифати определбата на Конвенцијата за правата на детето „под дете се подразбира секое лице под 18 години“.¹⁵⁹ Дефинирањето на терминот *сексуално* зависи пред се од култура до култура и од автор до автор. Определувањето на термините со кои оперира дефиницијата е од исклучително значење при истражувањето на појавата со цел разграничување на сексуалното од несексуалното малтретирање. Доколку во дефиницијата би се приклучило и покажување порнографски материјал на дете или искористување на детето за создавање порнографски содржини, тогаш е можно да се донесе заклучок за зголемена распространетост на сексуалната злоупотреба на децата.¹⁶⁰ Во литературата постојат и потесни и пошироки дефиниции. Според член 18 од Конвенцијата на Советот на Европа за заштита на децата од сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба е предвидена потребата националните законодавства да ги инкриминираат делата кои се состојат во преземање сексуални активности со деца, а притоа:

- се користи присила, сила или закана;
- малтретирањето се врши од позиција на доверба, авторитет или влијанието што го имаат над детето, вклучувајќи го и тоа во рамките на семејството или
- малтретирањето се врши во особено ранлива состојба на детето посебно поради ментална или физичка заостанатост или во ситуација на зависност.¹⁶¹

Друга дефиниција под сексуална злоупотреба на децата подразбира „форма на малтретирање на децата за сексуално задоволување на возрасен или на постар адолесцент“.¹⁶² Покрај директниот сексуален контакт, сексуалното малтретирање се појавува кога возрасна личност непристојно ги прикажува своите гениталии на детето, бара или го принудува на сексуални активности, му прикажува порнографија или го искористува детето за создавање детска порнографија.¹⁶²

Или пак друго дефинирање според кое сексуалната злоупотреба на децата го подразбира секој вид на сексуален контакт помеѓу дете и возрасна личност. Може да има

---

¹⁵⁹ Организација на Обединетите нации, Конвенција за правата на детето, 1989 година, чл. 1.

¹⁶⁰ Ибид, стр. 45.

¹⁶¹ Конвенција на Советот на Европа за заштита на децата од сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба, потпишана од Република Македонија на 26.10.2007 година, стр. 12.

¹⁶² http://en.wikipedia.org/wiki/Child_sexual_abuse

форма на детска порнографија, сексуални допирања, мастурбација, прикажување порнографски содржини на дете, вагинален, орален или анален контакт, односно сексуален однос.¹⁶³

Битно е да се напомене дека за постоење на кривичното дело кое опфаќа одредена форма на сексуална злоупотреба, согласноста на детето е ирелевантна. Ова го потенцираме од две важни причини: прво, детето и да се согласило да се впушти во такви активности, од него не можеме да очекуваме развиена свест за расудување за сериозноста и за последиците кои може да произлезат од тоа; второ, злоупотребувачите често како оправдување за извршеното дело нагласуваат дека децата го сакале или го посакувале тоа. При вршењето на ваквите дела најчесто злоупотребувачите ја користат неспособноста за расудување, особено кај ментално болните деца.

Она што наметнува дилема во теоријата е разграничувањето на сексуалната експлоатација од сексуалната злоупотреба на децата. Колку е отежната можноста за точно разликување меѓу нив, ни укажува и едно толкување дадено од Советот на Европа по повод донесената Конвенција за заштита на децата од сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба. Разликата тешко може да се определи, меѓутоа главно се смета дека сексуалната злоупотреба се врши зад затворени врати, преку искористување на довербата и немоќта на детето, додека кај сексуалната експлоатација е застапен и комерцијалниот аспект како, на пример, детската проституција, сексуалниот туризам, детската порнографија.

На еден начин можеме да донесеме заклучок дека поимот сексуална експлоатација е поширок поим за разлика од поимот сексуална злоупотреба.

Во овој труд можеме да ја прифатиме дефиницијата за сексуална злоупотреба од Конвенцијата на Советот на Европа за сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба.

Истражувања за сексуалната злоупотреба на децата

Зачестеноста на истражувањата за сексуалната злоупотреба на децата се појавува во последните две децении во Европа. Но она на што се става забелешка е неможноста истражувањата да ја одразат целокупната слика на феноменот во Европа. За разлика од Европа, Америка веќе одамна започна со многубројни истражувања на нејзината територија и доби една поискристализирана слика за тенденцијата на движењето на појавата.

Меѓутоа, компарацијата на истражувањата е отежната и од еден друг аспект, а тоа е различното дефинирање на сексуалната злоупотреба на децата. Колку и да е таа разлика во дефинирањето мала, сепак има влијание на добивањето различни податоци во поглед на обемот и застапеноста. Тоа е една од основните слабости на ваквите истражувања. И покрај тоа што како показатели можат да се јават казненоправните санкции кои ги изрекуваат правосудните органи за веќе докажани случаи на сексуална злоупотреба на деца, сепак официјалните податоци не можат да бидат реален одраз на вистинската распространетост на појавата. Можноста за утврдување на вистинската бројка на деца кои биле сексуално злоупотребени уште повеќе се намалува пред се поради високата стапка на темната бројка на овој вид криминалитет. Сериозните последици кои се јавуваат по злоупотребата, засилени со стравот и срамот од она што се случило, се најчести причини зошто децата не го откриваат случајот ниту на своето семејство. Блискиот однос помеѓу сторителот и жртвата од кој произлегуваат стравот или пак заканата од злоупотребувачот е причина повеќе децата да не говорат за тоа, а проблемот особено се усложнува кога блискиот однос и сексуалната злоупотреба потекнуваат од некој член од семејството. Овие случаи многу ретко се пријавуваат.

Една од препораките којашто ја нагласува Националното друштво на Велика Британија за превенција од суровост спрема децата во својот извештај за „Заштита на децата од сексуална злоупотреба“, е спроведување на понатамошни истражувања кои ќе овозможат преглед на

---

¹⁶³ http://ss-ri.hr/seks_zlost_A.htm

политиките базирани на факти, како и зголемување на нивото на свесност за природата и распространетоста на сексуалната злоупотреба на децата ширум Европа. Истражувањата се потребни со цел да се утврди вистинскиот број на познати сексуални злоупотребувачи на деца коишто се движат во рамките на земјите-членки на Европската Унија.

УНИЦЕФ и неговите податоци зборуваат за педофилијата како глобален проблем. Тие податоци покажуваат дека просечната возраст на жртвите е помеѓу 8 и 9 години, како и тоа дека секое четврто девојче и секое шесто момче е жртва на некое сексуално малтретирање.¹⁶⁴

Во Хрватска се направени неколку истражувања за сексуалното малтретирање на децата. Поликлиниката за заштита на децата игра многу важна и огромна улога во привлекувањето на вниманието на јавноста во Хрватска, како во поглед на сексуалната злоупотреба така и севкупно, во поглед на положбата на децата како жртви. Помеѓу многуте истражувања кои се спроведени се јавуваат и истражувања за доживеано сексуално малтретирање во детството. Добиените резултати од истражувањето во 2000 година во Хрватска покажале дека 25% од девојчињата и 16% од момчињата од примерокот доживеале некој облик на сексуална злоупотреба до својата 14-годишна возраст. Во 2006 година Поликлиниката за заштита на децата спровела ново истражување. Во истражувањето биле опфатени 4 190 ученици кои имале завршено средно училиште. Резултатите покажале дека 14% од момчињата и од девојчињата се изјасниле дека биле сексуално малтретирани во детството.¹⁶⁵

Постојат и алармантни информации за зголемување на обемот на овие сексуални деликти во светот. Во САД се наведува дека годишно постојат околу 3 000 случаи на сексуална виктимизација на деца во големите градски средини, околу 5 000 инцести помеѓу татко и ќерка и околу 20 000 сексуални деликти спрема девојчиња на возраст од 4-14 години. Пораст на сексуалната злоупотреба на децата има и во Белгија, Италија и во Словенија. Во 1993 година е забележана појавата на сексуална злоупотреба на деца помлади од 5 години и тоа се однесувало на дури 20% од сите такви случаи. Најмладата жртва била на возраст од 3 години.¹⁶⁶ За зголемување на бројот на сексуалното малтретирање говорат и податоците од Хрватска, односно во 1991 година биле откриени 63 случаи, додека во 2004 година тој број се искачил на 428 случаи на сексуална злоупотреба.

Врз основа на полициската криминална статистика во 1990 година во Германија, од вкупниот број извршени кривични дела 0,80% отпаѓа на сексуалните деликти, а од нив 33,9% се однесуваат на сексуалната злоупотреба на деца.¹⁶⁷

Истражувањата во делот на сексуалната злоупотреба на децата во Република Македонија изостануваат. Во медиумите се изнесуваат некои податоци поврзани со жртвите на овој вид криминалитет, но сепак често изостанува да се изјаснат за изворот на информациите коишто ги пласираат во јавноста.

Теории кои ја објаснуваат сексуалната злоупотреба на децата

Сексуалната злоупотреба на децата се актуализира како прашање на многубројни дискусии во Европа при крајот на 80-тите и почетокот на 90-тите години на XX век.¹⁶⁸ Значи во последните 20 години со донесувањето на Конвенцијата за правата на детето во 1989 година се мобилизираат и Советот на Европа и ООН во мониторингот над државите во поглед на почитување и заштита на правата на детето и притоа се наметна поголема свесност, јавно

---

¹⁶⁴ Regionalna konferencija „OPASNOSTI OD PEDOFILIJE“, Zagreb 2005.

¹⁶⁵ <http://www.nacional.hr/articles/>

¹⁶⁶ Слободанка Константиновиќ-Вилиќ, Весна Николиќ-Ристановиќ, Центар за публикации - Правен факултет во Ниш, стр. 151.

¹⁶⁷ Кајзер Г., Криминологија, Александрија, Скопје 1995, стр. 359.

¹⁶⁸ Corinne May-Chahal and Maria Herczog, Child sexual abuse in Europe.

внимание и јавен интерес за оваа појава. Меѓутоа, нивото на свеста во јавноста е различно со оглед на различните културни, религиозни, политички и идеолошки традиции што се рефлектирало преку различни системи на заштита на децата. Со оглед на тоа што вниманието почнало да се врти кон децата кои биле сексуално злоупотребени, како и кон сексуалните злоупотребувачи, централно прашање кое се наметнувало во истражувањата во XX век било зошто мажите вршеле сексуална злоупотреба.

Поради хетерогеноста на злоупотребувачите и комплексната природа на тоа однесување, ниту една теорија досега не можела целосно и адекватно да ги објасни мотивирачките фактори што ја предизвикуваат личноста сексуално да злоупотребува, како и постојаните фактори кои придонесуваат за континуираноста на таквото однесување.

Во теоријата постојат многу биолошки, психолошки и социолошки теории кои ја објаснуваат етиологијата на појавата.

Биолошката теорија го поврзува човековото однесување со органски објаснувања. Според оваа теорија физиолошките фактори, како што се нивото на хормоните и хромозомската срж, предизвикуваат сексуално будење, оргазам, агесија, сознавање, чувства и идентитет. Долго време истражувачите претпоставувале дека постои корелација помеѓу агесијата и високото ниво на тестостерон. Биолошките теории за сексуално девијантните однесувања се посебно заинтересирани за улогата на андрогените и за хормоните што ги лачат андрогените.¹⁶⁹

Меѓутоа, може да се каже дека ваквата поврзаност на хромозомите и хормоните и улогата во сексуалните девијантни однесувања во теоријата не е премногу проучувана, ниту пак е докрај докажана.

Психодинамична теорија - психоаналитичките објаснувања за сексуалните девијантни однесувања најпрво биле препишувани на Фројд. Сексуално девијантните однесувања ги гледал како израз на нерешените проблеми на злоупотребувачот во текот на четири состојби на детскиот развој. Овие проблеми доведувале до опседнатост или препреки за време на состојбите на развој, проследени со искривување на сексуалниот објект или на сексуалниот правец. Според Фројд, човековата психа е составена од три примарни елементи: ИД, ЕГО и СУПЕРЕГО. Човековата психа постојано се бори да ги задоволи првобитните барања на ИД и на моралниот авторитет на СУПЕРЕГОТО. Според оваа теорија кај злоупотребувачите е отсутно силното СУПЕРЕГО кое е совладано од нивниот првобитен ИД. Основниот недостаток кој се припишува на оваа теорија е недостатокот од практична проверка, за разлика од некои други теории коишто можат емпириски да се проверат.

Бихејвиористичката теорија ги објаснува сексуално девијантните активности како научена состојба, стекната преку истите механизми преку кои други индивидуи учат вообичаено прифатливи модели на сексуално изразување.¹⁷⁰

Теорија на приврзаност - истражувачите кои ја прифаќаат оваа теорија укажуваат дека постои врска помеѓу слабиот квалитет на поврзаност и сексуалните деликти. Marshall (1989) открил дека лице кое сексуално злоупотребува дете, често нема развиени социјални вештини и самодоверба кои се неопходни за да може да формира ефективни интимни врски со негови врстници. Неможноста предизвикува фрустрација кај овие личности, а тоа може да предизвика тие да продолжат да бараат интимност со деца. Seidman (1994) раководел со две проучувања со цел да ги испита интимните проблеми и самотијата помеѓу сексуалните престапници. Според овие проучувања, сексуалните престапници имале недостаток од социјални вештини што сериозно ја ограничува можноста за постигнување интимност. Силувачите и сексуалните злоупотребувачи на деца имале најголем недостаток во интимноста.¹⁷¹

---

¹⁶⁹ www.hshop-accountability.org/reports/2004_02.27/ Theories and etiology of child sexual abuse by males

¹⁷⁰ www.hshop-accountability.org/reports/2004_02.27/ Theories and etiology of child sexual abuse by males, стр. 164.

¹⁷¹ Ибид, стр. 165.

Когнитивно-бихејвиористичка теорија – според оваа теорија кога индивидуата ќе стори некој сексуален деликт, често се обидува да ги намали своите чувства на вина и срам преку „неутрализација“. Овие неутрализации се појавуваат во форма на извинувања и оправдувања. Тие се когнитивни дисторзии или искривени облици на мислење што им дозволуваат на злоупотребувачите да отстранат од себе секаков облик на одговорност, срам или вина за своите дејства (Abel, 1984). Овие истражувачи проучуваат како мислите на злоупотребувачот влијаат на нивното однесување. Меѓутоа, когнитивните дисторзии (спознајни искривувања) не се посебни за сексуалните злоупотребувачи, ги имаат сите индивидуи, во многу случаи тие се релативно безопасни, но разликата е во тоа што кај сексуалните злоупотребувачи тие доведуваат до виктимизација.¹⁷²

Злоупотребувачите на деца ги оправдуваат своите акти на многу начини. Вообичаените оправдувања вклучуваат тврдења дека тие им помагале на децата да ги научат за сексот, дека сексуалната едукација е добра за детето, дека детето ужива во тоа, дека не му било наштетено на детето, дека детето го иницирало сексуалниот контакт и др. Сите сексуални злоупотребувачи погрешно ги перцепираат социјалните знаци на другите и многу малку можат да идентификуваат страв или бес кај жртвите. Тие често мислат дека дејствата на децата се сексуално провокативни и дека, всушност, тие се оние кои го иницираат сексуалниот контакт.

Интергративна теорија - Filkelhor, еден од водечките теоретичари за сексуална злоупотреба на деца, предложил четирифакторен модел на предуслови за сексуална злоупотреба на деца со што интегрира различни теории за објаснување на сексуалната злоупотреба на децата, почнувајќи од мотивацијата до рационализацијата на однесувањето на злоупотребувачот. Според него, сите познати причини кои придонесуваат за сексуална злоупотреба на децата е можно да се сведат на четири предуслови кои би морало да бидат задоволени за да се случи злоупотребата.¹⁷³

A) Предуслови за сексуална злоупотреба на деца

1. Мотивација – потенцијалниот злоупотребувач мора да биде мотивиран.

- *емоционално совпаѓање* – злоупотребувачот сака да задоволи некои емоционални потреби, меѓутоа во почетокот тие не мора да бидат сексуални потреби, може да биде задоволување на потребата за моќ или пак да го поништи своето трауматично искуство.

- *сексуално возбудување*

- *блокада* - со растењето злоупотребувачот на одреден начин е оневозможен во воспоставувањето на односи со возрасни личности, па детето го гледа како објект за воспоставување на тие односи.

Значи, причините за ваквата мотивација можат да бидат и психолошки и социолошки и притоа присутноста на сите три елементи одредува дали мотивацијата ќе биде јака или слаба, повремена или постојана или како малтретираните ќе се појават девојчиња или момчиња или од двата пола.

2. Совладување на внатрешните инхибитори - ова подразбира злоупотребувачот сам себеси да си даде дозвола сексуално да злоупотреби некое дете. Значи, потребно е да ги победи внатрешните пречки и да допушти ослободување на веќе постоечката мотивација. Допуштањето сексуално да злоупотребува деца го добива уверувајќи се дека она што сака да го направи не го повредува детето, дека за тоа тие не се виновни или дека детето сакало да биде сексуално злоупотребено.¹⁷⁴

3. Совладување на надворешните инхибитори - тука се мисли на совладување на надворешните пречки кои ќе одредат дали ќе се изврши сексуална злоупотреба или не. Тука огромна улога имаат семејството, соседите, врсниците. Доколку не постои

¹⁷² Ибид, стр. 166.

¹⁷³ Christiane Sanderson, *Zavodjenje djeteta*, Zagreb 2005, str. 93.

¹⁷⁴ Ибид, стр. 97.

соодветен надзор од страна на семејството (што не значи непрекинат надзор) или доколку детето е изолирано во контактите со врниците, постои поголем ризик да стане жртва. Тука се споменуваат и ситуационите можности, колку може злоупотребувачот да остане сам со детето, на кое место, но и колку ќе може да изманипулира со него.

4. *Совладување на отпорот кај детето* - најчесто злоупотребувачите ги одбираат децата коишто се несигурни, наивни, коишто немаат многу пријатели, коишто немаат поддршка од семејството. Кај нив уште повеќе се намалува можноста за откривање на злоупотребата.

Карактеристики на сексуалниот злоупотребувач на деца

Често во дискусиите поврзани со сексуалната злоупотреба, сексуалните злоупотребувачи се окарактеризирани како чудовишта, луди или зловни. На тој начин лесно би ги препознале. Сепак, тоа се едни од оние заблуди присутни помеѓу јавноста. Голем број сексуални злоупотребувачи се љубезни, грижливи и внимателни. Без маската на љубезност, пријатност и внимателност не би успеале да ја намамат жртвата, истовремено стекнувајќи доверба кај нејзините родители. Со цел да не се продлабочуваат заблудите, да се бараат злоупотребувачите само во една општествена група и само помеѓу лошите и лудите, ќе наведеме некои карактеристики на сексуалните злоупотребувачи:

- може да биде секое возрасно лице од двата пола или пак адолесцент;
- може да биде родител, роднина, сосед, семеен пријател, учител, лекар;
- може да бидат и угледни членови на општеството;
- според првите истражувања, околу 90% од злоупотребувачите се мажи, меѓутоа според поновите истражувања околу 20% од сексуалните деликти спрема децата ги вршат жени;
- според определени податоци од истражувањата е поставен линк помеѓу мажите кои биле сексуално злоупотребени во детството и подоцнежното извршување на сексуална злоупотреба на момчиња;¹⁷⁵
- според истражувањата (NSPCC, 2003) е констатиран зголемен број пријавени адолесценти како сторители на сексуална злоупотреба;
- злоупотребувачите многу лесно ги препознаваат наивните жртви. Таквата способност за таргетирање се развива со практика и искуство;
- претерано се интересираат за деца;
- често бираат работа која е поврзана со деца;
- често се движат на места каде што се собираат деца (паркови, игротеки, игралишта, циркуси и др.);
- педофилите се доста љубезни спрема децата, уживаат да ги забавуваат, да ги носат на излети;
- најчест начин на заведување на децата е воспоставување пријателски однос со нив;
- тие се занимаваат со она што за децата е хоби или со она за кое се заинтересирани;
- кога како целна група на сексуална злоупотреба ги имаат тинејџерите, тие се интересираат за она што е популарно меѓу припадниците на таа група. Може да си дозволи со нив да консумира алкохол, дрога и др.

---

¹⁷⁵ Personal and Offending Characteristics of Child Sexual Offenders Who Have Been Sexually Abused Michael Proeve and Erin Reilly Centre for Applied Psychological Research, School of Psychology, University of South Australia, Australia, стр. 252.

Видови на сексуални злоупотребувачи

- *ситуациски злосторник* - тој во детето гледа надоместок за возрасна личност. Тие се непостојани, а жртвата е случајна. Во согласност со ова, како жртва може да се појави кое било дете. Основен критериум е достапноста на жртвата. Тие, обично, имаат повеќе жртви и често го повторуваат настанот, се појавуваат како општествено неприлагодени личности кои покажуваат огорченост и неадаптираност во општеството.

- *детски сексуален злоупотребувач* - карактеристика на овој тип е тоа што се застапени сексуалните желби и спрема децата и, обично, оваа желба ја задржуваат до крајот на својот живот. Најчесто овој тип на сексуален злоупотребувач воспоставува пријателски однос со детето и ваквиот однос го задржува подолготрајно.

- *педофил* - кога зборуваме за ваквов тип на сексуален злоупотребувач е потребно да го поврземе со одредено психичко пореметување. Дијагностичкиот и статистичкиот прирачник за ментални пореметувања од страна на Американското друштво на психолози, педофилијата ја дефинира „како повторувани, интензивни полни односи и полни фантазии во текот на најмалку 6 месеци кои вклучуваат и полна активност со претпубертетско дете“.¹⁷⁶

Адолесцент - сексуален злоупотребувач

Во поновите истражувања е утврдено не само зголемување на бројот на пријавени случаи на сексуална злоупотреба, туку и зголемување на бројот на злоупотребувачи-адолесценти.

Најчесто злоупотребувачите-адолесценти и самите се или биле жртви на сексуална злоупотреба. Според едно истражување (Salter, 2003, Skuse, 2003), една од осум жртви во иднина станува злоупотребувач.

Адолесцентот-злоупотребувач често се случува да малтретира и некој член во рамките на потесното семејство. Најчесто постарите деца во семејството ги малтретираат помладите, браќа, сестри, полубраќа, полусестри, меѓутоа и деца на пријателите на семејството.

Кога адолесцентите сексуално малтретираат деца надвор од семејството, своите жртви ги наоѓаат во училиште или во клубови. Притоа ја користат разликата во години, моќта или положбата којашто ја имаат за да ги заведат помалите деца со цел да ги присилат на сексуална активност. Во тој процес на извршување на сексуалната активност употребуваат такви методи со кои ќе се осигураат дека жртвите ќе молчат.

Знаци кои предупредуваат на сексуално девијантно однесување на адолесцентот се:

- бара друштво од помали деца и со нив поминува невообичаено долго време;
- ги носи на тајни места;
- често оди во бањата додека друго дете се наоѓа таму;
- гледа детска порнографија на Интернет или од други извори;
- ги покажува гениталиите на помали деца;
- присилува на секс друг адолесцент или дете и др.¹⁷⁷

Карактеристики на децата-жртви на сексуална злоупотреба

Последиците од сексуалната злоупотреба кај децата, како најранлива категорија, се долготрајни, тешки, а во некои случаи и тешко можат да се надминат. Злоупотребувачите најчесто ја користат можноста за манипулација со децата и со употреба на техниките кои ги утврдиле како ефикасни ги обработуваат со намера да го скршат отпорот кај нив или да ги наведат да се впуштат во одредени сексуално девијантни активности. И покрај тоа што како

¹⁷⁶ www.ceeol.com

¹⁷⁷ Christiane Sanderson, Zavodjenje djeteta, Zagreb 2005, str. 116.

жртва на сексуална злоупотреба може да се јави секое дете, сепак постојат определени деца кои поседуваат повеќе виктимогени предиспозиции за да станат жртви на сексуална злоупотреба. Децата кои имаат одредени физички или психички недостатоци се многу повеќе предиспонирани за сексуална злоупотреба. Децата не се во состојба да дадат согласност за сексуална активност бидејќи тие не можат во потполност да ги разберат сексуалните контакти помеѓу возрасен и дете или пак да ги предвидат последиците кои настануваат. Поради посебната способност за (не)расудување, кривичните дела со ваков тип жртви речиси секогаш остануваат непријавени.

Кај дете коешто е изолирано од средината во којашто живее, постои поголем ризик да биде сексуално злоупотребено. Тие имаат многу малку контакти со пријатели, браќа, сестри или возрасни на кои можат да им се доверат. Како резултат на сексуалната злоупотреба може да настапи процес на изолација што се должи на чувството на поинаквост или стравот што би можеле да помислат другите.¹⁷⁸

За детето е многу тешко да ја каже вистината за настанот што се случил. Најчесто се плаши за тоа како ќе реагираат неговите родители, дали ќе му веруваат, се плаши злосторникот случајно да не им наштети на членовите на неговото семејство и др.¹⁷⁹

Во случај кога злоупотребувачот на детето е некој член од потесното семејство или, пак, кога имаме отсуство на поддршка од родителите, постои поголема можност за секундарна па и терцијална виктимизација. Во вакви случаи, потиснувањето на траумата настаната со злоупотребата поради блискиот однос на злоупотребувачот со жртвата води кон непризнавање на сексуалната виктимизација се додека не станат возрасни (понекогаш ни тогаш).

Децата кои се чувствуваат несаќано и непосакувано, децата кои не се популарни во друштво, кои се осамени, се многу подложни на зголемен ризик за сексуална злоупотреба. Преку искористување на нивниот недостаток на внимание и желба за љубов, ваквите деца стануваат лесна мета на сексуалните злоупотребувачи.

Постојат разлики во поглед на сексуалната злоупотреба на половите, девојчињата се два пати повеќе подложни на ризик од сексуална злоупотреба отколку момчињата во текот на детството и осум пати повеќе за време на адолесценцијата.¹⁸⁰ Во согласност со резултатите од истражувањата може да се донесе заклучок дека децата од женски пол се многу поподложни на сексуална злоупотреба, што не значи дека децата од машки пол изостануваат да се појават како жртви.

И покрај тоа што можеме да ги наведеме начелните карактеристики како на потенцијалните така и на вистинските жртви на сексуална злоупотреба, сепак како жртва може да се појави секое лице од сите етнички, социоекономски или религиозни групи. Затоа е потребна конзистентна и континуирана едукација на различни нивоа, информираност на јавноста (но не популизација на појавата), искористување на моќта на медиумите преку јавни кампањи да советуваат препознавање на знаците кои индицираат постоење сексуална злоупотреба на деца, но пред се и најважно од се е клучната цел - спроведување превентивни програми во рамките на општеството.

Знаци на сексуална злоупотреба

Во принцип, децата коишто доживеале некој облик на сексуално девијантно однесување избегнуваат да ја откријат тајната на своите родители или на блиски лица. Причините за неоткривањето се многубројни, меѓутоа тука можеме да ги наброиме: стравот кој произлегува како резултат на закани, стравот од етикетирање од околината, стравот дека

¹⁷⁸ www.pnac-asp.gc/ucfv-cnivf/familyviolence

¹⁷⁹ Ибид

¹⁸⁰ Dominquez R. Z., Nelke C. F. and Perry B. D., Child Sexual Abuse in: Encyclopedia of Crime and Punishment, Vol. 1. (David Levinson, Ed.) Sage Publications, Thousand Oaks, 2002, стр. 202.

родителите нема да му веруваат, можноста да мислат дека тој е виновен за делото, но една од причините може да биде и неразвиената свест за расудување што доведува тие да не се ни свесни што им се случило. Затоа е огромна улогата на родителите, учителите и на другите институции кои се вклучени во процесот на заштита и воспитување на децата да знаат да ги идентификуваат симптомите на сексуално злоупотребено дете и да преземат понатамошни мерки и активности за негова заштита од ревиктимизација.

Постојат многу симптоми кои можат да бидат показатели за сексуална злоупотреба. Меѓутоа, ниту еден од нив не е сигурен показател за присутноста на појавата. Колку се поголеми присутноста и интензитетот на тие симптоми, толку е поголема причината за грижа.

Некои од можните симптоми се:

- промена во расположението;
- депресија;
- тешкотии со јадењето;
- кошмари;
- болки, крварења или повреди во пределот на интимните делови на телото, генитални инфекции (невообичаени здравствени проблеми);
- покажување страв од близок контакт;
- напади на паника што можат да вклучуваат враќање на слики од злоупотребата;¹⁸¹
- ризични однесувања;
- регресија во однесувањето;
- изненадно и необјасниво агресивно однесување;
- необјасниви подароци и пари;
- одбивање на останување насамо со одредена личност;
- организирање на сексуални игри со пријатели, играчки и домашни миленици;¹⁸²
- ризични однесувања, на пример, самоповредување, бегање од дома и др.

Последици од сексуалната злоупотреба

Последиците коишто произлегуваат од сексуалната злоупотреба можат да варираат. Сексуалната злоупотреба има свое влијание, но не само сексуално туку и емоционално и психолошко. Понекогаш кај малите деца може да доведе и до губење на помнењето. Какви последици ќе се провлекуваат во понатамошниот животен тек на жртвата, зависи од многу елементи:

- од возраста на детето во времето на првата злоупотреба;
- траење и зачестеност на сексуалната злоупотреба;
- видови на сексуални активности;
- односот помеѓу детето и злоупотребувачот;
- возраста и полот на злоупотребувачот;
- последици од откривањето.

Истражувачите од оваа област преку добиените податоци констатирале дека најсилна траума се појавува доколку детето е во блиско сродство со злоупотребувачот, доколку злоупотребата траела долго и често, доколку сексуалната активност вклучува пенетрација и доколку е проследена со агресивност.¹⁸³

Траумите коишто нужно произлегуваат од ваквите сексуално девијантни појави со себе носат и свои последици, како краткотрајни така и долготрајни.

Краткотрајните последици може да се појават во форма на здравствени проблеми, на пример, полово преносливи болести и физички повреди. Може да се појават емоционални

---

¹⁸¹ www.geyu-obitelji.com/site

¹⁸² Поликлиника за заштита на деца, Сексуална злоупотреба на деца, Zagreb 2006, str. 1.

¹⁸³ Christiane Sanderson, Zavodjenje djeteta, Zagreb 2005, str. 187.

потешкотии - чувство на вина, лутина, тага, непријателство, анксиозност, страв, фобии, срам, ниско самопочитување и др. Проблеми со однесувањето или со контролата на однесувањето, како што се појава на агресивно однесување, деликвенција, пореметување на спиењето или хранењето, автоагресивно однесување и сл. Потоа може да се јават тешкотии со функционирањето во училиштето, изостанување од настава и др.¹⁸⁴ Во овој случај може да се потенцира огромната улога на училишниот кадар, нивната едуцираност и способност за идентификација.

Најчесто од сексуалната злоупотреба настануваат многубројни долгорочни последици.

Според истражувањата и нивните резултати е констатирана поврзаност помеѓу сексуалната злоупотреба и долгорочните последици по физичкото и психичкото здравје и социјалниот живот кај злоупотребените деца. Како што еднаш веќе споменавме, веројатноста за менување на улогата од жртва во злоупотребувач е огромна.

Како најчести долгорочни последици се наведуваат: промискуитетно однесување, тешкотии во интимните врски, изолација, депресија, обиди за самоубиство, посттравматско стресно пореметување, сексуална дисфункција, одбивање или фобични реакции на сексуална интимност, тешкотии во адаптацијата во потесната или во пошироката средина. Но она што ги заинтересирало истражувачите е зошто, под слични околности, некои деца доживеале долгорочни последици од сексуалната злоупотреба, додека други остануваат релативно неоштетени. Способноста да ги совлада, дури и да напредува, следејќи го негативното искуство се нарекува „отпорност“. Многубројни заштитни фактори може да придонесат за резилентноста на сексуално злоупотребеното дете. Ова ги вклучува индивидуалните карактеристики како самодоверба, интелигенција, креативност, хумор, самостојност, како и прифатеноста од врсниците и позитивните индивидуални влијанија на учителки, некоја личност на која се угледува, во најголем степен некој од членовите на потесното семејство. Но како фактори се појавуваат и социјалната средина на детето, како и пристапот на семејството кон службите за помош (Fraser & Terzian, 2005).¹⁸⁵

Помош на жртвите

Потребата за помош на жртвата се наметнува уште со самото дознавање за извршеното кривично дело. Помошта треба да се провлекува од моментот на пријавувањето, во целиот тек на кривичната постапка (доколку се води), но и по завршувањето на процесот и понатаму. Искуството во развиените земји од Европа покажа дека веќе долго време успешно функционираат специјализираните служби за помош на жртвите. Најчесто овие служби се финансираат или кофинансираат со средства од повеќе министерства кои се вклучени во процесот на заштита, грижа и воспитување на децата или, пак, се финансираат од донации. Улогата на ваквите служби за помош, разговор, советување и соодветен третман на жртвите на сексуална злоупотреба во Република Македонија ја извршува Центарот за социјална работа. Меѓутоа, незадоволувачки е да постои само една институција за да можеме да говориме за постигнување на посакуваните ефекти, туку е потребен разгранет систем во кој би се вклучиле државни институции, специјализирани служби и невладини организации. Системот нужно треба да биде поврзан и ефикасно да функционира низ еден цел циклус, од пријавувањето, низ кривичната постапка до нејзиното завршување, па и понатаму, се додека е потребно за да се намалат или да се ублажат негативните последици од сексуалната злоупотреба на децата. Центарот за социјални работи работи како со жртвите така и со сторителите.

Помошта на жртвата е поставена како обврска за земјите-потписнички во чл. 14 од Конвенцијата на Советот на Европа за заштита на децата од сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба.

---

¹⁸⁴ Поликлиника за заштита на деца, Сексуална злоупотреба на деца, Zagreb 2006, str. 1.

¹⁸⁵ http://www.childwelfare.gov/pubs/factsheets/long_term_consequences

Третмани за лекување на жртвите

Во литературата се среќаваат повеќе методи на психолошки третмани кои покажале позитивни ефекти врз жртвите. Тука се вклучени:

1. Индивидуална психотерапија
2. Групна психотерапија и
3. Третман кој го вклучува целото семејство

Доколку третманот е насочен кон траумата која е доживеана, доколку е добро структуриран и е насочен кон посебните симптоми, може да биде ефикасен во редуцирањето на краткотрајните и на долготрајните ефекти.

Индивидуалниот третман обично вклучува состаноци на терапевтот со жртвата, еден час во неделата.

Терапевтот најчесто треба да биде социјален работник, психолог, психијатар, но сепак треба да се инсистира да има специјална едукација или практика во работењето со деца-жртви на сексуални деликти.¹⁸⁶

Групната психотерапија е третман кој може да биде доста ефикасен за жртвата, со оглед на стапувањето во контакт и со други жртви, па на тој начин жртвата не се чувствува изолирана со самото тоа што знае дека постојат и други лица коишто го преживеале истото.

Третмани кои го вклучуваат целото семејство - целта на ваквите третмани е да ја зајакнат врската родители-дете со цел да и се помогне на жртвата во процесот на рехабилитација, како и поради подобро функционирање на семејството и негово активно вклучување и едукација како најдобро да се намалат траумата и последиците.

Лекување на сексуалните злоупотребувачи

Колку и да заслужуваат сексуалните злоупотребувачи долготрајни казни затвор, тоа нема да го реши проблемот. Постојат поинакви методи коишто почнуваат да се развиваат и со кои ќе се спречи во одредена мера рецидивизмот кај сексуалните злоупотребувачи. Денес и лечењето е достапно за сексуалните злоупотребувачи на деца. Постојат многу дилеми околу ефикасноста на третманот, но барам засега е заземен став дека сексуалната злоупотреба на деца може да се лечи, меѓутоа не може да се излечи.

Постојат повеќе терапии за злоупотребувачот:

1. Бихејвиористичко-когнитивна терапија
2. Сексуални терапии
3. Групни терапии
4. Психоанализа
5. Психофармакотерапија¹⁸⁷

Како најефикасни терапии за намалување на степенот на рецидивизмот се покажале когнитивно-бихејвиористичките терапии. Било утврдено дека кај лицата кои биле подложени на ваква терапија, стапката на рецидивизам била 8,1% во споредба со 25,6% на оние коишто не биле подложени на некоја терапија Оваа терапија дејствува врз начелото на динамичен однос на мисли, чувства и однесување (Alexsandar, 1999).

Една од препораките која се наведува од научните работници кои се занимаваат со оваа проблематика е потребата за воведување и изрекување на мерката задолжителна терапија на

---

¹⁸⁶ Dominquez R. Z., Nelke C. F. and Perry B. D., Child Sexual Abuse in: Encyclopedia of Crime and Punishment, Vol. 1. (David Levinson, Ed.) Sage Publications, Thousand Oaks, 2002, стр. 206.

¹⁸⁷ Ибид, 207.

сексуалниот злоупотребувач на деца. И покрај заострувањето на казните за делата кои се опфатени со сексуалната злоупотреба на деца, сепак проблемот нема да се реши. Тие и по издржувањето на долгогодишната казна затвор го повторуваат делото. Затоа лекувањето треба да биде и во рамките на издржувањето на казната затвор, меѓутоа и по излегувањето од затвор. Тоа е еден од побезболните начини како можеме да му помогнеме и на злоупотребувачот и на општеството.

Превенција на сексуалната злоупотреба на децата

Доколку сакаме ефикасна превенција на сексуалната злоупотреба на децата, како основна се јавува потребата од добро запознавање со појавата со цел да се изгради еден разгранет систем од мерки и активности сообразени со оваа сериозна појава.

Како ќе се справи општеството со појавата зависи од тоа колку ги искористува медиумите, како и кампањите за подигнување на свеста кај јавноста.

Обврската за спроведување на едукацијата на јавноста се наметнува како обврска на земјите-потписнички на Конвенцијата на Советот на Европа против сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба на децата.

Преку кампањите може да се прикаже вистинската опасност од сексуална злоупотреба, меѓутоа тоа не значи кај јавноста да се наметнуваат заблуди во врска со тоа.

Кампањите треба да им овозможат на децата, родителите и јавноста да се информираат за првите знаци на предупредување, да им укажат помош на возрасните за тоа како да ги препознаат знаците на сексуална злоупотреба, да се информираат за типичните и атипичните облици на сексуална злоупотреба, но најбитно од се и во прв план е да се спроведе едукација за самозаштита на децата.

Во Република Македонија почнува да се актуализира прашањето за сексуалната злоупотреба на децата. Веќе се наметна иницијатива за спроведување вакви едукациски кампањи, меѓутоа дали тоа ќе биде нешто краткотрајно или ќе се спроведува подолго време е прашање. Ваквата иницијатива не е за потценување, но со едно предупредување: за да имаме успешни и позитивни кампањи, обврзувачки е тие да бидат добро осмислени, но најбитно од се е во позадина да стои тим професионалци коишто се занимаваат и имаат искуство во тој домен. Единствено на тој начин со вистинска едукација на децата, родителите, училиштата и на јавноста можеме да зборуваме за подигнување на свеста за појавата, за превенцијата или, пак, за нејзината идентификација во краен случај.

Во некои земји од Балканот веќе се воспоставени линии (Интернет или телефонски линии) за помош или советување на јавувачите. Тие анонимно можат да добијат определени совети или, пак, помош доколку ја побараат. Иако и кај нас постојат такви иницијативи, се уште е многу мала употребата на ваквите средства со кои, од една страна, ќе се врши едукација и помош, а од друга страна, ќе се собираат веродостојни информации за застапеноста на појавата во нашето општество.

Една од мерките за сузбивање на ваквите сексуално девијантни појави, за која веќе се зборува во јавноста, е поставување на cyber полиција која ќе има улога да ги пронајде и да ги идентификува педофилите на Интернет, па на тој начин да се спречи директен сексуален контакт на педофилот со потенцијалните жртви.

Мерки за заштита на децата од сексуална злоупотреба поради зголемена миграција во рамките на Европа

Поради зголемената миграција на граѓаните во рамките на Европа, се наметна нужноста од проверка на минатото на лицето кое сака да биде вработено во друга држава, на работно место кое е поврзано со деца. Ова претставува суштински елемент за заштита на децата од сексуална злоупотреба. Еден од случаите кој го наметна прашањето за нужноста од претходни проверки на минатото е случајот од 2004 година кога Fourniret, француски државјанин кој претходно бил осуден за серија убиства и сексуални напади на деца, се преселил во Белгија. Белгиските власти воопшто не биле свесни за претходните осуди на Fourniret во врска со сексуалните напади врз деца, па со тоа му се овозможило да почне да работи во училиште. Соработката помеѓу земјите-членки на ЕУ, како и другите држави од Европа, треба да биде на ниво на кое ќе бидат сигурни дека осудените сексуални

злоупотребувачи нема да имаат можност за добивање работа која ќе биде во врска со деца при нивното мигрирање во друга држава. Меѓутоа, оваа соработка во поглед на барањето и давањето на информации се судира со одредени пречки, како што се: јазикот, поинаквите правила за собирање и давање податоци, различните обрасци, ограничувањето во поглед на податоците и др.

Од таа причина се наметнуваат неколку препораки за надминување на проблемите:

- создавање база на податоци на ЕУ врз основа на која ќе може да се идентификуваат личностите и да се утврди дали биле претходно осудени за сексуална злоупотреба на деца и
- создавање стандардизиран европски формат во кој ќе се внесуваат податоците за криминалитетот.

Велика Британија веќе има поставено регистар за сексуални престапници со цел да се врши надзор над лицата осудени за тие дела, со цел превенирање од идни престапи.

Заклучок

Сексуалната злоупотреба на децата е тема која доста се експлоатира во последните 20 години во светот. Интензивни проучувања и истражувања покажуваат почеток во подигнувањето на степенот на спознавање на една ваква сериозна појава. Иако податоците коишто се добиваат од истражувањата многу ретко можат да се споредуваат, сепак напорите не треба да застанат. Најпрво треба да се постигне еден консензус за тоа што би опфатила сексуалната злоупотреба на децата како дел од поширокиот поим на сексуална експлоатација и малтретирање, па оттука со прецизно определување да се пристапи кон продлабочени истражувања и анализи.

Темната бројка на оваа појава е навистина голема пред се поради нејзината природа и поради инволвираноста на децата како ранлива група, меѓутоа не можеме во моментот да се потпремене само на непроверените информации за застапеноста на сексуалната злоупотреба кои секојдневно се пласираат по медиумите. Податоците се застрашувачки, но дали фрапантното зголемување на бројот на жртвите е резултат на навистина зголемената присутност или е резултат на зголемената свест и способноста за идентификација. За ова допрва ќе треба да се истражува во нашата држава, пред се со спроведување анкети за виктимизација со кои ќе биде опфатен соодветен примерок на ученици од основните и од средните училишта.

Развиените земји веќе одамна ги насочуваат своите политики за заштита на децата во правец на подобрување на превентивните програми, поголема заштита на децата во официјалните постапки, зголемување на помошта и лекувањето на жртвата како нужност за редуцирање на предизвиканата траума и стресот.

Она што не треба да го забораваме е дека сторителите на ваквите кривични дела во најголем процент се рецидивисти. Издржувањето на долгогодишната казна затвор не го спречува сторителот по излегувањето да го повтори делото. Истото можеме да го кажеме и за мерката кастрација. Физичкото остранување на органот не значи дека желбата за полово општење со деца ќе престане. Затоа се наметнува прашањето за воведување некои посовремени методи и третмани на лечење коишто покажале определени резултати во делот на намалување на определен значаен процент на рецидивизмот кај сексуалните злоупотребувачи.

Во Република Македонија стручната јавност, но и политичарите, излезот од проблемот го гледаат еднострано - само во заострувањето на казните и во зголемувањето на висината на казните што судиите им ги изрекуваат на сторителите. Неспорно, и во овој домен беше потребно да се направат соодветни промени. Но по мое видување, кон решавање на овој проблем не треба да се пристапи само репресивно. Не треба да ја забораваме превентивната страна којашто засега отсутува во нашата земја. Програмите за превенција би се спроведувале како меѓу децата, така и помеѓу наставничкиот кадар и родителите. Од една страна, ќе се едуцираат децата на самозаштита, а родителите и наставничкиот кадар како да ги препознаат првите знаци на сексуална злоупотреба.

Користена литература

1. Christiane Sanderson, Zavodjenje djeteta, Zagreb 2005.
2. Организација на Обединетите нации, Конвенција за правата на детето, 1989 година.
3. Конвенција на Советот на Европа за заштита на децата од сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба, потпишана од Република Македонија на 26.10.2007 година.
4. Зборник за малолетничка правда - од идеја до практика, Полициска академија, Скопје 2008.
5. Regionalna konferencija „OPASNOSTI OD PEDOFILIJE“, Zagreb 2005.
6. Слободанка Константиновиќ-Вилиќ, Весна Николиќ-Ристановиќ, Криминологија, Центар за публикации - Правен факултет во Ниш 2003.
7. Кајзер Г., Криминологија, Александрија, Скопје 1995.
8. Corinne May-Chahal and Maria Herczog, Child sexual abuse in Europe.
9. Personal and Offending Characteristics of Child Sexual Offenders Who Have Been Sexually Abused Michael Proeve and Erin Reilly Centre for Applied Psychological Research, School of Psychology, University of South Australia, Australia
10. Dominquez R. Z., Nelke C. F. and Perry B. D., Child Sexual Abuse in: Encyclopedia of Crime and Punishment, Vol. 1. (David Levinson, Ed.) Sage Publications, Thousand Oaks, 2002.
11. Поликлиника за заштита на деца, Сексуална злоупотреба на деца, Zagreb 2006.

Web-страници

<http://www.nacional.hr/articles/>

http://en.wikipedia.org/wiki/Child_sexual_abuse

http://ss-ri.hr/seks_zlost_A.htm

www.hshop-accountability.org/reports/2004_02.27/ Theories and etiology of child sexual abuse by males

www.ceeol.com

www.pnac-asp.gc/ucfv-cnivf/familyviolence

www.geyu-obitelji.com/site

http://www.childwelfare.gov/pubs/factsheets/long_term_consequences

Natasa Jovanova

Faculty of Security- Skopje

SEXUAL ABUSE OF CHILDREN

Abstract

This paper deals with the subject of sexual abuse of children which grew in popularity in the last twenty years. Intensive studies and researches have shown a rise in the awareness of this serious criminal phenomenon. However, scientists must reach a consensus about the definition of sexual abuse of children in order to answer the questions about the reasons for different perceptions of this phenomenon, the characteristics of potential victims and offenders, the symptoms that indicate sexual abuse and its consequences. Greater emphasis should be put on effective prevention programmes that will be oriented to children, family, and schools with greater use of media for acquainting the public with sexual abuse of children.

Key words: child, sexual abuse, prevention

КРИМИНАЛИСТИЧКИ НАУКИ

ШВЕРЦУВАЊЕ КУЛТУРНИ ДОБРА ОД РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА¹⁸⁸

Резиме

Во трудов, вниманието е насочено кон опишување на позначајните облици и начини на шверцување културни добра од Република Македонија. Целта ми беше читателите да добијат нови информации за облиците на шверцување на културното наследство во нашиов регион. Тие, според моето мислење, би требало да дадат скроман придонес во градењето на една нова стратегија (која се заговара од меѓународните институции и од Управата за заштита на културното наследство на Република Македонија) за борба против овој меѓународен организиран криминал. Уште повеќе што во земјите како Република Македонија постои голем ризик кој не е само огромна финансиска загуба за државите, туку и уништување на богатото културно наследство.

Инкриминацијата се состои од кражби, проневери, злоупотреба на службената положба, примање поткуп, фалсификување и сл. На крајот од овој труд се дадени предлози за ограничувањето на ваквите видови шверц.

1. ВОВЕД

Би можело да се каже дека Република Македонија, односно просторот каде што живее македонскиот народ е на прво место (во однос на Балканот и во однос на Европа) по културното богатство. Во таа смисла, има процени дека најголемо богатство на овој простор претставуваат културните вредности. Вредноста на ова богатство тешко е да се процени со класични мерила (пари, злато и др.), а и секој таков обид би бил необјективен. Тоа значи дека станува збор за богатство од непроценлива вредност. “Тоа е извор на сознанието за себе како народ, за сопствените развојни патиишта и гаранција (потпора) за опстојување на нашата самобитност”¹⁸⁹.

Во развојот на општеството културните творби и културата се вреднуваат како највисок дострел на луѓето. Кога културните добра ќе и станат достапни на јавноста, тие стануваат универзални/општочовечки вредности и се вредуваат во феноменот што го нарекуваме култура/цивилизација. Според тоа, сите човекови деструкции, од каков било вид, со кои се загрозува културното богатство, треба да се сметаат за најтешко зло што може да му се случи на човештвото.

Шверцувањето на културните вредности претставува еден од проблемите на општествата и државите што се наоѓаат во транзициски период, особено кај оние земји во кои се во тек посткомунистичките реформи. Република Македонија не е исклучок од ваквите активности.

Причините за зголемување на меѓународниот шверц со стоки (а во тие рамки и со културни добра) се од поливалентна природа: внатрешни и меѓународни, социјално-економски и политичко-административни. Дел од ваквите причини се манифестираат преку: политичкиот протекционизам; релативно ниската ефикасност од работата на полициската и на царинската администрација и распространетоста на корупциската практика; анемичноста на правосудниот

---

¹⁸⁸ Делови од трудов се соопштени (од моја страна) на Меѓународната научна работилница посветена на заштитата на културното наследство, во Охрид 2005 година.

¹⁸⁹ П. Аслимоски, 2000, *Општествена заштита на културното наследство*, Охрид, 2007.

систем; недостиг од координативни¹⁹⁰ активности и соработка меѓу одделните државни структури; толерирањето на т.н. ситно шверцување на културните добра и сл.

2. НАЧИН НА ИЗВРШУВАЊЕ

Начинот на извршување претставува криминалистичка категорија која означува цел сплет на фактори и услови кои влијаат на тоа одреден криминален настан да се манифестира со одредена содржина и со даден облик. Начинот на извршување укажува на својствата на криминалитетот и на влијанието на личните својства и способности на самиот сторител. Тој претставува симбиоза на објективното и субјективното. Истражувањето на модус операнди на кривичните дела воедно претставува и суштина на самата (самостојна) наука и камен темелник на нејзиниот завршен потсистем - криминалистичката методика.

Во најширока смисла на зборот, начините на извршување на кривичните дела ги опфаќаат следниве елементи: општа и посебна условеност или фактори кои создаваат услови за постоење на деликтите како појава, степенот на повторување, трагите кои ги остава кривичното дело, методите и начините на прикривање на кривичното дело, средствата на извршувањето, местото на извршувањето, времето на извршувањето, објектот на нападот, својствата на сторителот, методите, средствата и основните правци на откривање, докажување и спречување и сл.

Начинот на извршувањето на кривичното дело има решавачко значење за криминалистичката методика, доколку се појави како основа за определување на општи¹⁹¹ и на посебни¹⁹² верзии, така што влијае на одредувањето на правецот на истражувањето и на решавањето на други прашања од откривањето и разјаснувањето на криминалитетот.

3. ОБЛИЦИ И НАЧИНИ НА ПРИСВОЈУВАЊЕ И ИЛЕГАЛНА ТРГОВИЈА СО КУЛТУРНИТЕ ДОБРА

Секое шверцување, па и од овој вид, во основа е незаконска дејност. Според спецификите, ваквите операции имаат трансграничен карактер и ги нарушуваат законодавствата на повеќе држави. Извршителите на ваквата криминална дејност се стремат максимално да ја прикријат незаконитоста, искористувајќи ги легалните форми на внесување и изнесување стоки и сл.

Анализирајќи ја македонската практика во последниве неколку години, како најчести начини на присвојувањето на културните добра би можеле да ги издвоиме следниве¹⁹³:

---

¹⁹⁰ Со цел да се постигне поголема координација, олеснување при размена на податоци и информации и поголема интеграција во граничното управување, 2008 година во Република Македонија започна со работа *Националниот координативен центар за гранично управување*. Се очекува тој да стане централна точка на оперативната интеграција, соработка и координација во интегрираниот концепт за обезбедување на границите.

¹⁹¹ *Општите верзии* го опфаќаат кривичниот настан во целост.

¹⁹² *Посебните верзии* се претпоставки за субјектот, за субјективната страна, за објектот и за објективната страна на кривичното дело.

¹⁹³ Во текот на 2008 година на подрачјето на Република Македонија не се регистрирани кривични дела *Изнесување, односно извезување во странство на добра под привремена заштита или културно наследство или природни реткости*. Во 2008 година, од областа на кривичните дела против културното наследство и природните реткости, регистрирани се вкупно пет кривични дела. Имено, се работи за две кривични дела *оштетување или уништување добра под привремена заштита, културно наследство или природни реткости*, при што во едниот случај се работи за оштетување на споменикот на културата Куршумли - Ан во Скопје, а во вториот случај оштетување на манастир на подрачјето на Прилеп. Откриени се и три кривични дела *присвојување добра под заштита, културно наследство или природни реткости* при што во два случаи се откриени лица кои подолг временски период вршеле ископување на гробови во локалитетот *Исар* и присвоиле поголеми количини археолошки предмети што имале

3.1. Еден од начините кој го применуваат многубројните шверцери е незаконско (противправно) префрлување преку граница на културните добра. Истите се занимаваат и со продажба на шверцуваната стока. За таа цел, тие имаат свои магацини, продавници и сл.

Пример: Лицето Д. Ј. на 22.08. 2004 година на граничниот премин “Аеродром” - Скопје при излез од Република Македонија, без дозвола од надлежен орган, се обидел да изнесе 33 монети од археолошко значење со благородна патина со цел да присвои противправна имотна корист. По преземените оперативни-тактички мерки и други активности од страна на криминалистичката полиција, утврдено е дека сторителот на ваквото дело претходно организирал своја мрежа во Прилеп и во околината која работела за него, а тој ваквите (и слични културни вредности) во повеќе наврати ги изнесувал во САД, каде што имал своја златарска продавница преку која го продавал односниот нумизматички материјал.

Пример: Одделот за организиран криминал во МВР на РМ, на 02.10.2007 година поднесе кривична пријава против С. Ј., државјанин на Р.Хрватска, бидејќи на излез од РМ на граничниот премин Табановце при претрес на неговото ПМВ-ло се пронајдени 196 археолошки предмети (монети) од античкиот период, што претставуваат културно наследство на РМ.

3.2. Во други случаи сторителите на ваквите казниви дела активно се впуштаат во потрага по културни вредности, со цел покасно истите да ги прошверцуваат во странство, да остварат материјална корист и финансиски да ја обезбедат својата иднина. Вообичаено, договор за шверц се прави помеѓу шверцерските групи и претставници на определени групи кои патуваат службено или како туристи кај свои роднини и пријатели. За воспоставување контакт меѓу шверцерите се користат посредници по телефон или преку пошта.

Имено, лицата во странство ги информираат своите врски (преку телефон или преку пошта) за можностите што се јавуваат за продажба на културните добра и за нивната цена во западните земји. Исто така, ги запознаваат со сопствениците на продавниците, на галериите, со приватните колекционери, како и за нивната купопродажна зделка и сл.

Пример: На 02.10.2002 година на ГП “Табановце”, од страна на полицијата се приведени лицата Ј. С. и М. С., бидејќи при претрес на нивното ПМВ-ло се пронајдени археолошки материјали од бронза кои припаѓаат на групата Македонски, односно Пајонски бронзи од железно време од 7-6 век пред нашата ера, а територијално се врзуваат за низата некрополи од долното Повардарие од Република Македонија со непроценлива археолошка вредност.

3.3. Има случаи кога, наместо куририте за шверц, се користат странци - службеници на дипломатските мисии и претставништва кои имаат дипломатски имунитет. Ваквите посредници-шверцери на разни начини успеваат да ги сокријат предметите што ги шверцуваат, а тоа им овозможува подолг временски период да дејствуваат неказнето.

3.4. Познато е шверцување на ваквите добра и кога се вовлекуваат службеници на разни министерства, установи и организации кои редовно патуваат во странство и кои имаат врски со странски фирми, со приватни институции и со добротворни фондови.

Пример: Постојат индикации дека во Република Грција е формиран специјален фонд кој се занимава со откупување на културното наследство од Република Македонија. Се разбира, мотивите за формирање на еден ваков фонд се и од политичка природа.

3.5. Постои и категорија на сторители која врши разни кривични дела, пред сè, имотни а кога ќе им се укаже прилика извршуваат и кривични дела на штета на културните добра. Имено, насилно влегуваат во цркви или манастири, одземаат вредни икони, скапоцени крстови, кандила, пехари, чаши, релјефи и експонати изработени од дрво, свона, па дури и камбани и сл., а покасно ги продаваат на територијата на Република Македонија (или во странство) по релативно ниски цени.

намера да ги продадат на домашни колекционери, а во еден случај, три лица од Куманово имале намера да продадат шест икони што потекнуваат од 19-ти век и од почетокот на 20-ти век. (Извор: Сектор за аналитика, истражување и документирање во МВР на РМ).

Пример: Лицата Д. Ј. и Т. Н., познати сторители на имотни деликти, во текот на 2004 година, со цел да присвојат противправна имотна корист за себе, насилно влегле во црквата “Св. Ѓорѓија”, лоцирана во општина Кисела Вода - Скопје од каде што одземале икона од 19 век, која што е проценета како икона со непроценлива вредност.

3.6. Постојат индикации дека шверцот со културното наследство некогаш се врши и во содејство со царинските и со полициските службеници. Се разбира, за паричен надоместок, или, пак, за нешто слично.

3.7. Во практиката познати се и случаи кога лица вработени во институции каде што се сместени културните добра соработувале со одредени криминални организации или, преку злоупотреба на своето работно место, отуѓувале или присвојувале експонати од културните добра.

4. ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕДЛОЗИ

Како позначајни насоки (методи, мерки, форми) за ограничување на шверцувањето со културното наследство, би ги издвоиле обата општоприфатени правни методи на заштита од криминални посегнувања, *принудата* и *убедувањето*. Но, тие не се универзални и имаат свои слаби страни и не можат да пружат целосно решение за проблемот. Затоа покрај овие, постојат цела редица други методи што се преземаат од страна на државните институции, невладини организации и движења, граѓаните, меѓународните организации и други.

Од чисто правен аспект, принудата како активност се изразува преку казнувањето на лицето што го извршило криминалното дејство. Ова може да се разгледува од повеќе аспекти. Првиот е допрецизирање на соодветните членови од Кривичниот законик. Исто така, треба да се поттикне размислување во јавноста дека се работи за криминал, кој предизвикува висок степен на општествена опасност.

Друга основна активност во борбата против ваквите криминални дејства е убедувањето. Тоа е поврзано со превентивната (проактивната) функција што ја даваат законските прописи. Така на пример, и самото криминализирање на едно дејство има превентивен карактер.

Другите форми за ограничување на шверцувањето со културните добра може да бидат од организациски, организациско-методичен и структурен карактер, кои би вклучиле различни стимулативни мерки. Тоа претпочита создавање на поефикасна организација на работа на специјализираните органи, чија дејност непосредно е поврзана со шверцувањето, создавање систем за стимулирање на царинските и полициските службеници; формирање нови институции за заштита од ваквите криминални напади; едуцирање и специјализирање на кадрите; разработка на криминалистичка методика за разоткривање на овој вид деликти; засилување на меѓународната соработка меѓу повеќе соседни земји преку склучување билатерални или трilaterални договори за борба против шверцувањето, а врз основа на конвенции кои правно ја покриваат оваа област; соработка со Интерпол и сл.

Користена литература

1. Ангелески, М., 1999: Основи на економската криминалистика, Скопје.
2. Аслимоски, П., 2000: Општествена заштита на културното наследство, Охрид.
3. Оперативна документација од архивите на СВР - Скопје.
4. Оперативна документација од архивите на МВР на РМ.
5. Ристов, Ј. и Топузовска Л., 2006: Темелни акти на Унеско за заштита на културното наследство, Скопје.
6. Цуклески, Г., 2004: Музичко пиратство, Скопје.

Goce Dzukleski, PhD
Faculty of Security- Skopje

SMUGGLING CULTURAL GOODS FROM THE REPUBLIC OF MACEDONIA¹⁹⁴

Abstract

In this paper, the attention of the author is directed towards the description of more important forms and ways of smuggling cultural goods from the Republic of Macedonia, so that the readers can acquire new information on the forms of smuggling cultural heritage in our region. According to the author, they should give a modest contribution in building a new strategy (advocated by international institutions and the Office for the protection of cultural heritage of the Republic of Macedonia) for fighting this international organised crime. What makes this issue even more significant is the fact that in countries like the Republic of Macedonia, there is a great risk, not only in terms of enormous financial loss, but also from the aspect of the destruction of their rich cultural heritage.

The incrimination consists of thefts, embezzlements, malpractice, bribe, forgery etc. At the end of the paper, the author gives proposals for limitation of these types of smuggling.

Key words: organised crime, smuggling of cultural goods, modus operandi, methods, measures for limitation of smuggling

---

¹⁹⁴ The author presented parts of this paper at the International Scientific Workshop dedicated to the protection of cultural heritage, in Ohrid, 2005.

ПОИМ, ПОСТАПКИ И СОРАБОТКА ВО ИСТРАЖУВАЊЕТО НА ПЕРЕЊЕТО ПАРИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Резиме

Перењето пари како специфичен облик на организиран економско – финансиски криминал се јавува низ бројни појавни облици и форми, што претставува потешкотија за негово препознавање и преземање на соодветни мерки и дејствија за негово истражување. Проблемот со перењето пари во Република Македонија е реален, криминалните однесувања се реалност, но она што изминатите години се јавува како доста значајна потешкотија е проблемот со докажувањето на предикативното дело, како услов за отпочнување на процес на истражување на перење пари. Овој проблем е идентификуван и се преземаат значајни чекори за негово решавање, најпрво со измени во казненото материјално и процесно законодавство, а потоа и со изнаоѓање соодветни решенија за координација и соработка на надлежните државни органи и институции во Република Македонија - law enforcements agensis.

Клучни зборови: перење пари, организиран економско - финансиски криминал, предикативно дело, казнено материјално и процесно законодавство, координација, соработка, law enforcements agensis.

ВОВЕД

Од постоењето на светот до денес, човекот се стреми да си го подобри својот живот и животот на неговото семејство со обезбедување на подобри услови за живеење. Мотивот за стекнување на богатства е мошне силен кај човекот, без поставување на горна граница на богатството. Во остварувањето на своите мотиви, човекот, понекогаш, ги преминува границите на легалното стекнување богатства и навлегува во границите на илегалното, забранетото со убедување дека нема да биде откриен и санкциониран.

Познавајќи ја човековата настојчива природа за изнаоѓање нови решенија, стремезот за стекнување богатства не е ниту погрешен, ниту недозволен. Напротив, тоа е сосема прогресивно, доколку тенденцијата да се живее што побогато и подобро се остварува заради подигање на продуктивноста на трудот или изнаоѓање на нови технологии. Но, за жал, многумина, заработувачката и подобрувањето на стандардот на живеење ги поврзуваат со криминални дејствија, преку кои се остварува лесен плен и финансиски резултати со малку вложен труд.¹⁹⁵

Најлесен начин да се стекне богатство е криминалниот начин на заработувачка, што се покажа како реалност и во Република Македонија во годините на транзиција кога мал број од граѓаните, искористувајќи ги своите позиции на кои се затекнаа во општествено – економскиот, стопанскиот и правниот систем во државата во моментот на нејзиното осамостојување и промената на целокупниот општествено – политички и стопански систем, се стекнаа со огромни богатства, кои на легален начин, секако, не би можеле да ги спечалат.

Криминалните структури ја искористија неподготвеноста на државата, несоодветните законски прописи, непостоењето на соодветни државни институции или нивната некоорди-

---

¹⁹⁵ Камбовски В. и Наумоски П., Корупцијата – најголемо општествено зло и закана за правната држава, Коментар на Законот за спречување на корупцијата и на Законот за спречување на перење пари, Скопје, 2002 година, стр. 52.

нираност и соработка за да своите криминални пари без проблем ги интегрират во финансискиот систем на државата. Поради недоволната, или воопшто непостоечката контрола од страна на финансиските институции за потеклото на парите, во изминативе години се купуваа големи стопански капацитети, акции и удели, се градеа огромни вили, се купуваа богатства, а никој не се прашуваше од каде се парите? Дали парите се легално заработени, наследени или потекнуваат од извршување на сериозни кривични дела каде што како жртва се јавува Државата или како колективитет на жртви, граѓаните.

Во светот, каде што владеат законите во финансиското работење, секое внесување пари на банкарска или сметка во друга финансиска институција е под будното око на институциите на системот. Се водат финансиски анализи преку специјализирани институции за истражување на потеклото и текот на парите и другиот имот како на физичките, така и на правните субјекти.

Поимот перење пари се поврзува за периодот на прохибиција во Соединетите Американски Држави, триесеттите години од минатиот век, кога организираниите криминални групи готовите пари заработени од криумчарење ги прикажувале како профит од ланецот на пералници за облека.

Првите перачи на криминалните пари, готовите пари собрани од уличните дилери на дрога ги прикажувале како стекнат профит од перење алишта во регистрираните правни субјекти – пералници за алишта, како дневен промет, и како такви ги внесувале на нивните банкарски сметки. При тоа воделе сметка да не се надмине дневниот лимит на контролираните уплати.

Ако се анализираат почетоците на перењето пари и денешните постапки за легализирање на незаконски стекнатите пари, нема некоја голема разлика, освен што нелегалните пари се стекнуваа со класични, но и современи појавни облици на криминални однесувања кои сè повеќе имаат квалитет на добра организираност и шема на криминалните улоги.

Меѓународната заедница, кон крајот на осумдесеттите години од минатиот век, го препозна перењето пари како закана за демократијата, човековите права и владеешето на правото кои се основни вредности на современите демократски држави. Како заканувачки феномен, перењето пари ги проширува своите димензии користејќи ги интензивните процеси на глобализација, технолошка трансформација и европска интеграција. Перењето пари, покрај криминал во национални рамки добива и меѓународни димензии, од причина што перачите на пари бараат секакви можности за „засолнување“, на криминалните - „валканите пари“, за да потоа се бараат соодветни начини за интегрирање на тие пари во легалните економско - финансиски системи.

Процесот на глобализација, што започна кон средината на столетието (со трговијата и транспортот) особено се забрза со развојот на комуникациите и на информатичката револуција, овозможи меѓународната заедница да прерасне во глобално комуникациско село, во чии рамки функционираат соодветни транснационални субјекти од економско – финансиска, политичка и правна природа. Експанзијата на активностите на транснационалните криминални групи сè повеќе придонесува за нараснување на потребата од заштита на легалните економии од навлегувањето на нелегалните криминални приноси.¹⁹⁶

Инвестирањето на криминалните групи со нелегални пари во легалните бизниси не познава граници, распознава само лабилни национални економии и правен систем за остварување на единствената цел стекнување на повисок профит и одбегнување казнена санкција. Профитот од перењето пари покрај капиталната добивка за криминалната организација, се распоредува по претходно испланирани шеми на корумпирање на институциите надлежни за контрола и следење на финансиските трансакции и институциите во чија директна надлежност е истражувањето, расветлувањето и обезбедувањето на доказен материјал за понатамошно кривично гонење на перачите на пари. Со тоа криминалните организации ја консолидираат

---

¹⁹⁶ Тасева С. „Перење пари, Дата Понс, Скопје, 2003 година, стр. 13.

својата економска моќ, директно навлегувајќи во националните легални економии, но и во меѓународните економски текови.

Природата на овој феномен најчесто се одвива во сферата на економијата, финансиските и високата технологија со која се вршат трансакциите на пари преку финансиските институции. Глобализацијата на феноменот перење пари се изразува преку дејствувањето на организираниите криминални групи, кои за прикривање на потеклото и сопственоста на приносите и за одбегнување на контролата ги користат присутните недостатоци во националните легислативи и регулаторни шеми, флексибилноста и можностите за брзи трансфери на профити преку националните граници, неизедначеноста на регулативата за стопанисување на националните системи, а особено бројните банкарски, осигурителни и други експозитури во различни земји. Овој проблем особено добива во своето значење и димензија во услови кога се знае дека новата глобална финансиска инфраструктура што ги поврзува земјите преку нивните финансиски институции, како што се банките, брокерските куќи, берзите, инвестициските фондови и сл., во глобалниот механизам на размена сè повеќе излегува од контрола на државите. Исто така, професионалноста на активностите на транснационалните криминални групи, како и софистицираноста на криминалните шеми кои се користат за перење на приносите од најразличен вид казнени дела, сè повеќе го издвојуваат перењето пари како независна криминална услуга, но и како неизбежен составен елемент на секоја поголема и профитабилна криминална операција.¹⁹⁷

Проблемот е посериозен ако се знае улогата на одговорните лица во финансиските институции задолжени за контрола на редовните и сомнителните финансиски трансакции, која се врши преку селективен пристап, под влијание на корумптивните понуди на перачите на пари, но и вклучување во криминалната мрежа со криминално советодавна и директна улога за изнаоѓање на начини, методи и средства „валканите пари,“ кои го поминуваат процесот на легализирање да се насочуваат во инвестициски проекти, со што се овозможува најлесно рециклирање на незаконски стекнатите приноси.

Проблемот со перењето пари доби на својата актуелност по терористичките напади на 11 септември во САД, кога истражувачите откриле дека терористите поврзани со нападите користеле услуги на американските банки за вршење на своите криминални активности.

Во Република Македонија, во годините на транзиција криминалот поврзан со работењето на пазарот доби нови форми, како што се злоупотребата на платежните средства, осигурителни измами, измами при подигање кредити, изигрување на прописите за набавка на стоки за репродукција, со едновремено користење на фантомски и прикривачки претпријатија и сл. Во хаосот на економските текови, сивата економија и нерегулираниот платен промет се напушти црвената линија на разгарничување меѓу легален и нелегален бизнис, што овозможи криминалните профити остварени од казнени дела (од кражби до трговија со наркотици) лесно и едноставно да се вклучат во платниот промет, банкарското работење или во работењето на други стопански субјекти. Со еден збор, Република Македонија се претвори во една огромна „машина,“ за перење пари, доколку под овој поим го подведеме целокупниот нерегуларен и криминален обрт на пари и други видови капитал.¹⁹⁸

Перењето пари претставува криминална активност од втор степен, втора фаза, во која веќе стекнатиот криминален профит од каква било криминална активност се легализира на криминален начин, така што сторителите во целост може да уживаат во плодовите од нивната криминална активност.

Перењето пари е процес на прикривање на илегалните извори на приходи остварени со казниви дејства, со цел вклучување на тие приходи во тековите на легалното финансиско работење. Прашањето на перењето пари е интегрално поврзано со проблемите на корупцијата, организираниот криминал, финансиските измами, шверцот и други казниви дела за оствару-

---

¹⁹⁷ Камбовски В. и Наумоски П, оп. цит., стр. 53.

¹⁹⁸ Камбовски В. и Наумоски П, оп. цит., стр. 191.

вање профит. Овој проблем предизвикува сериозни последици доколку не се решава на адекватен начин. Можноста на криминалните структури да се здобијат со добивка и неа да ја легализираат може да доведе до подривање на институциите и до злоупотреба на економскиот систем, а од друга страна им овозможува на тие структури да ја развијат сопствената политичка и економска моќ. При таква состојба просто е невозможно компаниите кои работат легално да им конкурираат на оние другите и, најчесто, тие се осудени на пропаст.¹⁹⁹

Во Република Македонија веќе подолг период се работи на реформирање на казненото материјално и процесно законодавство, при што се прифаќаат во најголем дел препораките од меѓународните конвенции, така што е направено редефинирање на инкриминацијата за перење пари во Кривичниот законик на РМ и се направени допрецизирања на одредбите за кривичната одговорност на правните лица и конфискацијата на имот.

Во казненото процесно законодавство се прават најкрупните измени кои се однесуваат на зголемената улога на Јавниот обвинител како главен организатор и координатор во предистражната и истражната постапка во истражувањето на целокупните криминални однесувања кои се гонат по службена должност.

Кога станува збор за перењето пари како криминален проблем, за негово истражување во Република Македонија како директно надлежни институции кои располагаат и со полициски овластувања, покрај Министерството за внатрешни работи, се Царинската управа на Република Македонија и Финансиската полиција.²⁰⁰

Со донесувањето на Законот за спречување на перење пари е формирана и Дирекцијата за спречување на перење пари која профункционира на 01.03.2002 година, а во јануари 2008 година, со стапувањето во сила на Законот за спречување на перење пари и други приноси од казниво дело и финансирање на тероризам²⁰¹, го трансформира својот статус и назив во Управа за спречување на перење пари и финансирање на тероризам.

Проблемот со перењето пари секаде во светот, па и кај нас, е сложен, комплициран и неговото успешно истражување по принципот на „case studies“, е во директна зависност од координацијата, соработката и размената на информациите на директно надлежните институции - law enforcements agencies и индиректно надлежните институции како во национални рамки, така и на меѓународен план преку меѓународната полициска и правосудна соработка.

Република Македонија во однос на проблемот со перење на пари го поставува и континуирано го надградува системот за превенција, контрола и сузбивање за што е изготвена и Национална стратегија за борба против перењето пари и финансирањето на тероризмот. Тој е стратешки документ кој ги утврдува сите елементи кои ќе го надоградуваат системот за спречување на перење пари и финансирање на тероризмот во Република Македонија.²⁰²

ПОИМ И ПОСТАПКИ НА ПЕРЕЊЕ ПАРИ

Поимот перење пари потекнува од англискиот израз „money laundering“, што значи перење пари, легализирање на парите стекнати на криминален начин, односно финансиски трансакции заради прикривање на вистинското потекло на парите и другите облици на капиталот на пазарот. Феноменот перење на пари најчесто се опишува како прикриена, софистицирана и профитабилна криминална активност, а сторителите се исклучително интелигентни лица и секогаш чекор напред пред оперативните работници на државните органи и институции во чија надлежност е истражувањето на економско – финансискиот криминал со елементи на перење пари и други приноси од казнивите дела.

---

¹⁹⁹ Илиевски Ј., Концептот на перење пари според кривичната постапка на Република Македонија, МРКПК, бр. 2-3, Скопје, 2008 година.

²⁰⁰ Член 142 а, Службен весник на РМ бр. 74/07 и 83/08.

²⁰¹ Службен весник на РМ бр. 04/08.

²⁰² Стратегија за спречување на перење пари и финансирање на тероризам, Цетис Принт, Скопје, 2008 година.

Перењето пари најопшто би можело да се дефинира како постапка за прикривање на постоењето, илегалноста на изворите и употреба на приходите кои се резултат на криминална активност, т.е. нивна легализација. Измамата е центарот на целата постапка, преку лажното прикажување на потеклото на имотот пред надлежните финансиски институции како законски и негово користење како законски стекнати приходи.²⁰³

Перењето пари е илегална, сè повеќе употребувана санкционирана активност, која се остварува со фалсификување на деловно – финансиска документација, или вршење на други дејствија со цел парите стекнати со недозволените активности да се прокажат како законски стекната добивка од стопански дејности.²⁰⁴

Постојат многу текстуално различни дефиниции за појавата „перење пари,, , но во суштина слични, а во поедини делови дури и идентични. Уште во 1984 година Комисијата на Претседателот на САД за организиран криминал овој поим го дефинирала како процес во кој некој прикрива постоење, илегално потекло или илегална употреба на приход за да се прикаже на тој начин како легален.

Дефинирањето на поимот перење пари е опфатено со меѓународните документи, а меѓународна основа за инкриминирање на перењето пари претставуваат:

1. Виенската конвенција на ООН за незаконски промет со наркотични дроги и психотропни супстанции од 1988 година;
2. Базелската декларација за превенција на злоупотребата на банкарскиот систем за целите на перење пари од 1988 година;
3. 40 – те Препораки на групата ФАТФ објавени во извештајот од 1990 година кои обезбедуваат насоки за тоа како можат земјите, самостојно или заеднички, да му се спротивстават на криминалитетот на перење пари;
4. Конвенцијата на Советот на Европа – Стразбуршката конвенција за перење, откривање, заплена и конфискација на приносите од криминал од 1990 година;
5. Конвенцијата против транснационалниот организиран криминал на ООН – Конвенција од Палермо од 2000 година;
6. Конвенција за перење, откривање, заплена и конфискација на приносите од казниво дело и финансирање тероризам – дополнување на Стразбуршката конвенција од 2005 година.

Речиси сите дефиниции за поимот перење пари произлегуваат од меѓународните документи и содржат исти или слични елементи, но како најсеопфатна се издвојува дефиницијата содржана во Насоките на Финансискиот сектор на Велика Британија, која гласи: „ Перењето пари е процес што го применуваат криминалците за да го прикријат потеклото и сопственоста на приносите од нивната криминална активност, а доколку е успешно извршен, тој им овозможува да остварат контрола над овие приноси со крајна цел да обезбедат легитимно покривање на приносите.²⁰⁵ Во САД под „перење пари,, се подразбираат методите што се применуваат за „чистење,, на парите добиени на нечесен начин, со цел да не се открие нивното нелегално потекло. Уште поспецифично, „перењето пари,, во себе опфаќа различни методи преку кои криминалците го кријат изворот, потеклото и сопственоста на нелегално добиените пари по пат на учество во трансакции кои надворешно прикажуваат дека средствата имаат легитимен извор. Во САД перењето пари се здобило со епитетот „лукративен и софистициран бизнис,,²⁰⁶ Во Република Македонија феноменот на перење пари е дефиниран во националното законодавство, најпрво преку негово инкриминирање со дефинирање на битието на кривичното дело „Перење пари и друга противправна имотна корист,, во Кривичниот

---

²⁰³ Бановиќ Б. „Обезбедување доказа у криминалистичкој обради кривичних дела привредног криминалитета, Београд, 2002 године, стр. 152.

²⁰⁴ Мршевиќ З. „Спречување прања новца мерама националног законодавства, ЈРККП бр.4/92, Београд, стр. 91.

²⁰⁵ Тасева С. , оп. цитат, стр. 35.

²⁰⁶ Брашир Л. „Американска и македонска перспектива, Безбедност бр. 4, Скопје, 1995 година, стр. 702.

законик на РМ од 1996 година.²⁰⁷ Перењето пари претставува еден од најсложените и најтешки криминални дејствија за откривање, расветлување и докажување. Перачите на пари секојдневно изнаоѓаат нови методи како „валканите пари да ги вклучат во легалните финансиски процеси и притоа да го сокријат нивното криминално потекло. Перењето пари вклучува серија криминални однесувања во економско – финансиските и правните односи кои резултираат со тоа што валканите, криминалните пари стануваат чисти, “испрани,, пари, кои можат да се користат за легитимни деловни активности. Ваквото “рециклирање,, на валканите пари особено ги погодуваат економиите кои се во процес на транзиција и кои нудат значајни можности за странски инвестиции. Перењето пари, во суштина, опфаќа два различни вида на постапување, и тоа:

1. Нелегалните пари, стекнати со некое криминално однесување како готовина – кеш, да се внесат на банкарска сметка на физичко или правно лице и да станат легални. Ова е првиот праг на пречекорување и тоа од вработените од финансиските институции, кои според законските прописи треба да известуваат за со закон предвидените високи и сомнителни трансакции на пари, а обидот тоа го избегнат или пропуштат овозможува прикривање на тие трансакции.
2. На тој начин внесените пари на сметките се користат за понатамошни инвестирања при отворање на нови правни лица, купување акции или други инвестициски вложувања.

Ова е класичен начин на перење пари, незаконските да се исперат и станат законски како имот на оној кој успеал да ги претвори од нелегални во легални пари. Во Република Македонија изминативе години во практиката е забележан специфичен начин на перење пари, карактеристичен за земјите во транзиција со нерегулирани економско – финансиски односи и царување на „сивата економија,,. Имено, во Република Македонија проблемот со перењето пари доби на актуелност со откривање на првите случаи со масовните даночни затајувања, односно „даночната пирамида,,. Како карактеристика кај овој метод е легални пари да се извлекат од банкарска сметка со помош на финансиска документација, а потоа преку понатамошно трансферирање до претпријатија кои на успешен начин ги извлекуваат паричните средства во готово без да се плати данокот. Според македонските закони, данокот го плаќа крајниот корисник, а фирмата која пресметала и уплатила при фактурирање, бара повраток на данок. Ова е типичен пример на сложена постапка на перење пари поврзано со даночното затајување, како реална состојба во одреден временски период детектирана од македонските власти.

Всушност, ова беше иницијална каписла за координирање и соработка со надлежните институции за расветлување на вакви и слични криминални случаи.

Според меѓународните документи, научната и стручна литература, постапката или процесот на перење пари се одвива во три фази. Најприфатена е дефиницијата на постапката на перење пари на Финансиската акциона група (ФАТФ), според која:

1. **Првата фаза (imersion – полагање; placement stage – фаза на пласман)** започнува со иницијален депозит во банка во земја во која е слаба контролата или воопшто не постои, за да парите благовремено не бидат блокирани. Оваа фаза е најосетлива, бидејќи е очигледно дека парите потекнуваат од криминални извори (немаат законско потекло) и најподложни се на заплена – конфискација.
2. **Втората фаза (layering stage – фаза на перење)** е сложена фаза во која се врши трансфер на парите преку легалните банкарски системи, кои, по правило, не се под

---

²⁰⁷ Чл. 273 „Пуштање во оптек, примање, преземање, замена или раситнување пари во банкарското, финансиското или друго стопанско работење за кои се знае дека се прибавени со трговија со наркотични дроги, трговија со оружје или со друго казниво дејство или на кој било друг начин прикривање на пари кои потекнуваат од вакви извори. Пуштање во продажба или друг вид на промет на имот, предмети од вредност или други добра за кои се знае дека се прибавени со трговија со наркотични дроги, трговија со оружје или друго казниво дејство или на друг начин ќе се прикрие дека потекнуваат од вакви извори. „

директна контрола на државните органи; оваа фаза го опфаќа и процесот на наслојување.

3. **Третата фаза (spin dry- сушење) или интеграција (репатријација)** во која парите се враќаат во легалниот монетарен систем и со нив се располага како и со останатите законски стекнати пари.

Во првата фаза која започнува со **пласирање (сместување)** на средствата во финансиските институции, незаконските приходи се внесуваат во легалниот финансиски систем на повеќе начини. Тоа може да се направи со распарчување на големи количества на готови пари во помали, помалку сомнителни суми, кои потоа директно се вложуваат на сметка во банка, или со купување на монетарни средства, кои потоа се собираат и вложуваат на сметки на друго место. Значи, целта на перачите на пари во оваа фаза е без трага да се преместат незаконските средства, и тоа најчесто во: финансискиот систем; легалната економија и меѓународни засолништа (шверцување, префрлување во странски банки и сл.)

Фазата на **пласирање, или сместување** е најризиична за откривање, бидејќи во оваа фаза доаѓа до израз делувањето на криминалната организација во смисла на корумпирање на финансиските институции каде ги сместуваат парите со цел да ја одбегнат законски предвидената контрола на потеклото и текот на парите.

Во втората фаза на **прикривање** се прават напори да се обезбеди испраните пари да не се разликуваат од легалните фондови. Ова се постигнува со користење на заскостеност, многубројност и сложеност во трансакциите. Прикривањето се дополнува и со настојувањето трансакциите да се реализираат надвор од националните граници. Следењето на парите од **law enforcement agensis** службите станува многу потешко кога парите се пренесуваат надвор од нивната надлежност. Поради тоа, она што може да се нарече транснационално движење на парите е основната компонента за поголемиот број шеми на перење пари.²⁰⁸ Во оваа фаза се вршат и низа конверзии, или преместувања на средствата со цел да се прикрие врската помеѓу средствата и криминалните активности од кои потекнуваат. Средствата можат да се насочат преку купување и продавање на инвестициски средства, едноставно телеграфско префрлање на средствата преку низа сметки на разни банки во светот.

Наслојувањето е прикривање на богатството преку низа трансакции во обид да се прикрие неговото потекло. Колку повеќе слоеви, односно движење на парите, толку заштитата е поголема и отежната работата на секој којшто ќе се обиде да го истражува потеклото на парите. За преместување при разбивање на средствата се користат низа телеграфски префрлувања, прекуморски банки и компании или корпорации „школки“.

Третата фаза завршува со инвестирање на средствата (интеграција) во легалните бизниси. По успешната обработка на криминалните приходи во првите две фази на процесот перење пари, перачот може да реши да ги вложи средствата во недвижен имот, луксузен имот или деловен потфат. Во шемите на поврат на богатството спаѓаат следните елементи: купување имоти; трговија (увоз – извоз); внесување на парите во регистрирани фирми; купување акции и удели и позајмици.

Перењето пари, според Камбовски и Наумоски,²⁰⁹ во суштина, опфаќа два различни вида постапки. Во **првата постапка перењето пари претставува конверзија на износот пари – кеш заработени на нелегален начин** во некој вид договорен инструмент кој може да се искористи во размената, без да се открие нелегалното потекло на парите користени при купопродажбата, а во **втората постапка перењето пари упатува на подискретен начин на стекнување пари**; парите, имотот или нивен дел стекнат на нелегален начин се вкалкулираат на иста сметка, па така нивниот сопственик може да ужива во сопственото богатство, останувајќи имун на истрагите за сомнеж за потеклото на нивниот имот. Оваа постапка е проследена со низа малверзации во економско – финансиските и правни односи, што прет-

²⁰⁸ Тасева С., оп. цит., стр. 43.

²⁰⁹ Камбовски В. и Наумоски П, оп. цит., стр. 57-58.

ставува потешкотија за органите на прогон за пронаоѓање елементи како основи на сомнение за отпочнување на предистражна постапка и откривање на криминалот со елементи на перење пари и стекнување други приноси од казниви дела, а секако, најпрво, расветлување на претходната криминална активност за утврдување на криминалното потекло на парите.

При истражувањето на проблемот со перењето пари во Република Македонија не треба да се заборава на фактот дека изминативе години, поради нецелосна законска регулираност во нашата економија, преовладуваше „сивата економија“, во која се вртеа огромни износи на кеш пари. Со готовина се набавуваше стока на “црно“, во готовина се плаќаа извршителите на услуги, секако одбегнувајќи ги давачките и придонесите спрема државата, се вршеше корупирање на службениците во државната администрација, а за возврат заобиколување во финансиската контрола и сл.

Феноменот на перење пари на овие простори е детектиран, во тек е заокружување на законскиот систем и организационата поставеност за координирање, соработка и размена на информации помеѓу надлежните институции. Овој проблем се јавува и ќе биде доста актуелен во процесот на расветлување на потеклото на имотот на осомничените.

КРИВИЧНО ПРАВЕН АСПЕКТ НА ПЕРЕЊЕТО ПАРИ

Феноменот перење пари како меѓународен проблем е регулиран со бројните конвенции и препораки кои се користени и при кривичноправно регулирање во македонскиот правен систем, со почитување на препораките и правно дефинирање и внесување на правни норми кои претставуваат новитет за нашиот правен систем.

Во САД каде што се забележаи зачеатоците на појавата перење пари, правниот систем ги опфаќа следните елементи:²¹⁰

1. Дефинирање на кривичното дело перење пари;
2. Утврдување кои лица и видови организации ќе бидат гонети за извршување на ваков вид кривични дела;
3. Видови на докази што ќе бидат презентирани во судовите;
4. Создавање на методологија за кривично гонење;
5. Утврдување на софистицирани истражни техники и методи со цел утврдување на финансиски трансакции во и надвор од банкарскиот систем;
6. Развитие на значителни санкции што ќе го спречат понатамошното ширење на криминалната активност;
7. Едукација на поединците, финансиските институции, применувачите на законот и судскиот персонал за откривање на сомнителните трансакции и нивно пријавување кај соодветните органи;
8. Барање за поднесување извештај за определени финансиски трансакции, што ќе овозможи откривање на сомнителните зделки преку непријавување и неподнесување извештаи;
9. Создавање на меѓународни контакти и соработка за поефикасно решавање на овој проблем.

Перењето пари во Македонското казнено законодавство е предвидено со една сложена инкриминација која има претрпено квалитативни и содржински промени, а во тек е целосно рedefинирање на оваа инкриминација со предлогот за измена и дополнување на Кривичниот законик на Република Македонија, како резултат на бројните препораки и сугестии од меѓународните советодавни тела и меѓународните конвенции ратификувани од страна на Република Македонија. Првата инкриминација датира од 1996 година и е со наслов “Перење пари и друга пропивправна имотна корист”²¹¹, но со оваа инкриминација се става акцент на

---

²¹⁰ Брашир Л., оп. цитат, стр. 711.

²¹¹ Член 273, Службен весник на РМ бр. 37/96.

криминалните пари од трговија со наркотични дроги и трговија со оружје, се става акцент на организираниот начин на вршење и како мерка е предвидена конфискацијата на непосредната и посредната имотна корист.

Со измените и дополнувањата на Кривичниот законик на РМ²¹² во 2004 година, како нови елементи во инкриминацијата се ограничувањето за кривично гонење само на криминалните износи од поголема вредност,²¹³ криминалните пари да се стекнати од кое било казниво дело, се става акцент на предикативното дело, но се внесува и одговорноста на службени, одговорни лица во банка, осигурително друштво, друштво што се занимава со приредување игри на среќа, менувачница, берза или друга финансиска установа, а за првпат е воведена и одговорноста на правните лица.

Во текот на 2008 година и сè уште е во тек постапката за изготвување на Предлог за измени и дополнувања на Кривичниот законик на Република Македонија, а кога се работи за перењето пари се прифатени препораките на меѓународните организации, експертски групи од типот на MONEYVAL, така што се подготвуваат дополнителни редефинирања, посебно на инкриминацијата за перење пари и други приноси од казниво дело. Имено, редефинирањето се однесува на непостоење градација на типот на криминалната вредност, криминални се сметаат парите и имотот, без разлика на видот на кривичното дело, доволно е само постоење на основано сомневање дека парите потекнуваат од криминални активности, без целосно расветлување и докажување на предикативното дело. Покрај одговорноста на службените и одговорни лица за дејствија на непочитување на законските прописи предвидена е и одговорност на службено или одговорно лице, според законот овластен субјект за примена на мерки и дејствија за спречување на перење пари, кое неовластено ќе открие на клиент или на друго неповикано лице податоци што се одесуваат на постапката на испитување на сомнителните трансакции или други мерки и дејствија за спречување на перењето пари. Законодавецот предвидува санкционирање и за користољубивост од оддавање на податоци, небрежност, а секако останува и одговорноста на правните лица и допрецизирање на правните норми за замрзнување и конфискација на криминалните приноси.

Се предвидува правното лице да има одговорност и кога ќе постојат само основани сомненија дека стекнало криминални приходи на некое од одговорните лица или некој од вработените, без да се докажува во целост предикативното дело или правни пречки за гонење на физичкото лице со статус на службено или одговорно лице од најразлични причини, смрт, непресметливост и сл.

Со Законот за кривична постапка²¹⁴ е предвидена соработката на директно надлежните институции – law enforcement agencies за соработка при истражувањето на криминалитетот со елементи на перење пари. Според одредбите од овој закон надлежен орган за гонење на сторителите на кривични дела за кои се гони по службена должност надлежно е Министерството за внатрешни работи²¹⁵ и се предвидени мерките и дејствијата кои се во негова директна надлежност – полициски овластувања. Полициските овластувања, во случаите на криминална активност со елементи на перење пари, може да ги спроведуваат и Царинската управа на Република Македонија и Финансиската полиција. Согласно Предлогот на новиот Закон за кривична постапка²¹⁶ се предвидува и нова улога на Јавниот обвинител и правосудната полиција во водењето на претходната постапка за истражување на кривичните дела од аспект на откривање, расветлување, докажување и соработка со останатите државни органи и институции. Имено, по приемот на кривична пријава или добиено сознание за постоење на основи на сомнение дека е сторено кривично дело за кое се гони по службена

²¹² Член 273, Службен весник на РМ бр. 19/04.

²¹³ Член 122 од КЗ на РМ како поголема вредност е износ од над 50 просечни плати во времето на извршувањето на делото.

²¹⁴ Службен весник на РМ бр. 74/04 и 83/08.

²¹⁵ Чл. 142 ст. 1, Службен весник на РМ бр. 74/04 и 83/08.

²¹⁶ МРКПК бр. 1, Скопје, 2009 година.

должност, полицијата, без одлагање, а најдоцна во рок од 24 часа, по писмен пат го известува Јавниот обвинител, а во случаите кога е пропишана казна затвор од најмалку 4 години или постојат причини за итност, Јавниот обвинител се известува веднаш. Со понатамошната постапка раководи Јавниот обвинител.²¹⁷

МЕЃУИНСТИТУЦИОНАЛНА СОРАБОТКА

Меѓуинституционалната соработка е неизбежен фактор во сузбивањето на перењето пари за подобро функционирање, соработка, координација и размена на информации во процесот на истражување на овој вид организиран економско – финансиски криминал. Оваа соработка произлегува од законските прописи и изминатите години се склучени повеќе меморандуми за соработка на институциите, особено за проблемите со истражување и обезбедување на докази за криминалните активности на нивните сторители, и истите имаа обврзувачки карактер. Како најчести форми на меѓуинституционална соработка се истакнува размената на информации, изработка на заеднички анализи, заедничко планирање на оперативно – тактички мерки, истражни дејствија и посебни истражни мерки, заедничка едукација и размена на искуства.

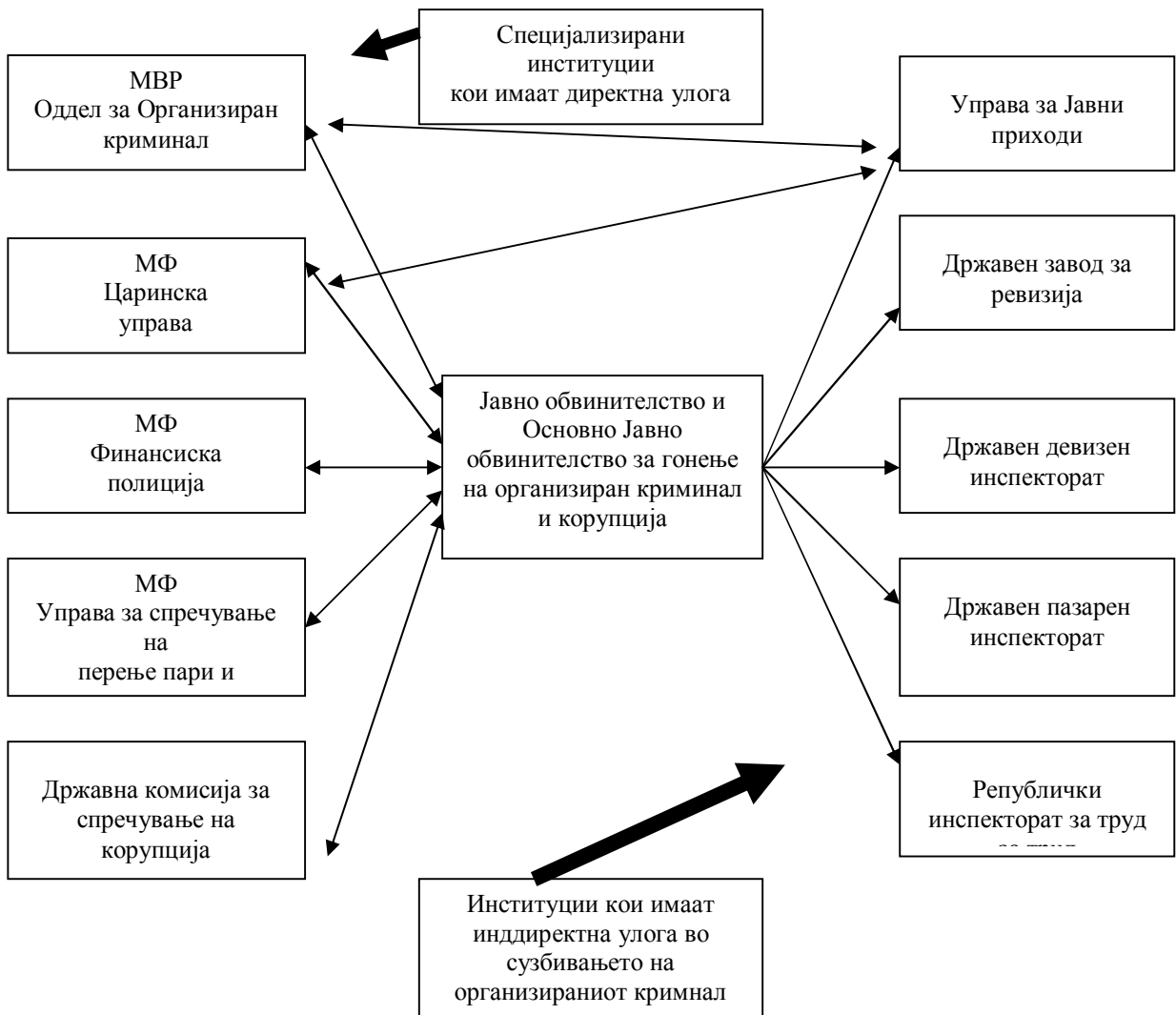
Координацијата на институциите и државните органи е потребна заради усогласување на одредени активности, бидејќи при постоење на повеќе институции и државни органи со исти или слични надлежности, стратегии, работи и работни задачи, често доаѓа до судир на надлежности, што се огледа во истовремено дејствување или паралелизам, дуплирање при преземање на одредени законски овластувања во решавање на ист криминален случај. Исто така постои и друга опасност, а тоа е префрлување на надлежност за постапување на еден или друг орган од најразлични причини, а како најопасна причина за непостапување или префрлување на надлежноста е корупцијата. Целта на координацијата е постоење на меѓусебна комуникација, соработка и планирање на заеднички акции при вршење на контроли за економско – финансиските криминални случаи кои, речиси секогаш, се испреплетени со бројни криминални активности вршени на повеќе места и во различни временски периоди.

Предност на меѓуинституционалната соработка, ако така може да се сфати, е нејзината улога на коректив во работата на друга институција или надополнување на одредени активности, но секако, професионализмот во институциите и во нивното постапување треба да ја има главната улога, бидејќи субјективизмот е опасност за неоткривање на одредени елементи во расветлувањето и, посебно, докажувањето на криминалните однесувања, но го доведува во прашање и успешното завршување на предистражната постапка и успешно водење на понатамошната кривична постапка.

Во Република Македонија последниве години се дооформени институциите за борба против организираниот криминал, корупцијата и перењето пари, но се направени и други активности во однос на прилагодување на законските прописи кон европските и меѓународните конвенции, а изготвени се и национални стратегии и акциони планови за постапување.

---

²¹⁷ Чл. 290 и 291 од Предлогот на новиот Закон за кривична постапка, МРКПК бр. 1, 2009 година стр. 460.

Графикон бр. 1

Јавното обвинителство и директно и индиректно надлежните институции

Меѓуинституционалната соработка во Република Македонија во борбата за сузбивање на перењето пари е во согласност со измените во законските прописи, се нагласува централната улога на Јавното обвинителство во соработката и координацијата со останатите државни органи и институции, така што од левата страна се наведени law enforcement agencies, додека од десната страна се наведени државни органи кои имаат индиректно учество изразено преку помош и поддршка при обезбедувањето на доказен материјал.

Согласно преземените обврски од Лондонската конференција за борба против организираниот криминал во Југоисточна Европа, Република Македонија во 2003 година подготви документ во кој се содржани конкретни мерки и активности на Министерството за внатрешни работи, Министерството за правда и Министерството за финансии за меѓунационална соработка и координација, преку преземање на конкретни мерки и активности. Во овој документ нагласени се следните приоритети во соработката и координацијата:

- Воспоставување на регионална мрежа на обвинители;
- Усовршување на регионалната соработка во согласност со меѓународните стандарди на подрачјето на правдата;
- Зајакнување на институционалните капацитети за спречување на перењето пари и финансискиот криминал во рамките на Министерството за финансии;

- Основање на Оддел за борба против организираниот криминал и корупцијата во рамките на Јавното обвинителство на Република Македонија;
- Специјализација на судиите;
- Сеопфатен Оддел за борба против организираниот криминал во рамките на Јавното обвинителство, тим на професионални истражители;
- Формирање централна единица за криминалистичко разузнавање.

Како една од поважните констатации утврдени од страна на Комитетот на Советот на Европа (Moneyval) е дека поголеми резултати во гонењето на сторителите на кривични дела со елементи на перење пари би се постигнале доколку се изврши прецизирање и разграничување на надлежностите на органите на прогонот и поставување на електронски систем за управување со предмети на истрага (investigation case management) или, пак, информатички систем за предмети, зголемување на капацитетите за водење на проактивни финансиски истраги, зајакнување на капацитетите за водење сеопфатна статистика и сл.²¹⁸

Јавното обвинителство, согласно предлогот за новиот Закон за кривична постапка и Законот за Јавно обвинителство²¹⁹, ќе има централна улога во истражувањето и докажувањето на криминалот, а кога се работи за случаи со елементи на организиран криминал, како што е перењето пари, тогаш случајот е во надлежност на основниот обвинител за гонење на организираниот криминал и корупцијата. Во случаите со елементи на перење пари законот предвидува обврска за доставување барани податоци до јавниот обвинител. Имено, “на барање од јавниот обвинител, државните органи и институции што вршат јавни овластувања или други правни лица ќе му ги достават податоците кои од нив ги барал. Јавниот обвинител од овие органи ќе може да иницира контрола во работењето на правно и физичко лице и привремено одземање, до донесување на правосилна пресуда, на пари, хартии од вредност, предмети и документи кои може да послужат како доказ, да бара вршење на даночна контрола и да му бидат доставени податоци кои може да послужат како доказ за сторено кривично дело или имот стекнат со извршување на кривично дело, извршување на инспекциска контрола и да бара известувања за податоци кои се во врска со необични и сомнителни парични трансакции. Државните органи, органите на единиците на локалната самоуправа, организациите, правните лица и физичките лица кои вршат јавни овластувања се должни на јавниот обвинител да му достават документи, списи, предмети и известувања што му се потребни во текот на постапката. Јавниот обвинител ќе има право да бара податоци и известувања, документи, списи, предмети, банкарски сметки и од други правни лица и од граѓаните за кои може основано да смета дека располагаат со такви податоци и информации. Јавниот обвинител има право да бара соработка од надлежните државни органи и институции во постапувањето при истражување на криминалните однесувања, а и самиот може да преземе конкретни со закон предвидени полициски овластувања. Увидот во банкарските сметки не претставува повреда на банкарската тајна.²²⁰ Како проблем од практичен аспект при истражувањето на перењето пари во Република Македонија во изминативе години беше увидот во банкарските сметки, за што банкарите се правдаа со банкарската тајна и не беше случајовој увид да се смета како увид во деловна документација што со Законот за кривична постапка е предвидено како полициско овластување, а не истражно дејствие.

За гонење на сторителите на кривични дела од областа на организираниот економско – финансиски криминал со елементи на перење пари е основано Основното јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција за целата територија на Република Македонија и истото постапува во случаите кога:

²¹⁸ Стратегија за спречување на перење пари и финансирање тероризам, Цетис Принт, Скопје, 2008 година, стр. 31.

²¹⁹ Службен весник на РМ, бр. 150/07.

²²⁰ Член 297 од Предлогот на новиот Закон за кривична постапка, МРКПК бр. 1, 2009 година стр. 462.

- Се извршени кривични дела од структурирана група од три или повеќе лица, којашто постои одреден временски период и дејствува со цел да изврши едно или повеќе кривични дела за кои е предвидена казна затвор од најмалку четири години, со намера директно или индиректно да стекне финансиска или друга корист;
- За кривични дела извршени од структурирана група или злосторничка организација на подрачјето на Република Македонија или други држави, или кога кривичното дело е подготвено или планирано во Република Македонија или во друга држава;
- За кривичното дело перење пари и финансирање тероризам и други кривични дела наведени во Законот за јавно обвинителство.

Директно надлежни органи за сузбивање на организираниот економско – финансиски криминал, каде спаѓа и перењето пари, а со кои треба да соработува Јавниот обвинител се:

Министерството за внатрешни работи кој е најстар државен орган во борбата против криминалот. Последниве години во ова министерство се направени крупни промени во организациона и функционална смисла со цел приближување на македонската полиција кон стандардите на европските полиции. Формиран е Оддел за организиран криминал со специјализирано одделение за перење пари и корупција. Ова Министерство има директна соработка со јавниот обвинител и со закон е обврзано да постапува по барањата и насоките на јавниот обвинител, а се предвидува во иднина дека дел од полициските службеници ќе бидат ангажирани во јавнообвинителските истражителски тимови.

Согласно измените во Законот за кривична постапка од 2004 година, во македонското казнено процесно законодавство се воведени посебни истражни мерки чие преземање е, главно, во надлежност на Министерството за внатрешни работи и истите имаат за цел собирање квалитетни докази кои можат да се употребат во кривичната постапка со цел расветлување и докажување на криминалните случаи на легализирање на противправно стекнати пари, имот или други приноси од казниви дело.

Финансиската полиција е државен орган и оперативен орган во состав на Министерството за финансии, а согласно Законот за кривична постапка има полициски овластувања за криминални однесувања со елементи на перење пари. Финансиската полиција е надлежна за спроведување на финансиска контрола, преземање предистражни и други мерки кога постојат основи на сомнение за сторени кривични дела од областа на економско – финансискиот криминал и вршење контрола на примената на даночните, царинските и други прописи, спроведување на проактивна финансиска истрага, следење на трагата на парите од казниви дела, спроведување постапка за утврдување на потеклото на имот и парични средства, гонење на финансиски криминал, вклучувајќи го и перењето пари и финансирањето на тероризмот на територијата на Република Македонија. Финансиската полиција во текот на предистражната постапка ја следи „трагата на парите,, и стекнатата незаконска материјална корист, спроведува и проактивно финансиско истражување на текот на паричните средства од „сомнително потекло,,. Соработката на финансиската полиција со јавното обвинителство е директна во предистражната постапка и во понатамошната кривична постапка, со цел расветлување и обезбедување на доказен материјал за криминалните случаи со елементи на перење пари. Финансиската полиција, согласно предлозите на законските измени се предвидува да биде дел од јавнообвинителските истражителски тимови.

Царинската управа е државен орган во состав на Министерството за финансии и нејзината работа е регулирана со Законот за царинска управа²²¹ со кој се уредува организацијата, делокругот на работа, начинот на вршење на работите, царинските надлежности, овластувањата и одговорноста при собирањето, евидентирањето, обработката и заштитата на податоците поврзани со царинското работење. Законот за царинска управа, Царинскиот

---

²²¹ Службен весник на РМ бр. 46/04, 81/05 и 107/07.

закон, Законот за царинската тарифа и други закони со кои се уредува увозот, извозот и транзитот на стока, како и извршување на други дејности што со други закони се утврдени за нејзина надлежност. Царинската управа во рамките на своите надлежности врши контрола на внесување и изнесување на ефективни странски и домашни пари, чекови и монетарно злато, спроведува царинска контрола, истражни и разузнавачки мерки со цел откривање, расветлување, докажување и спречување на царински кривични дела. Согласно измените на Законот за кривична постапка,²²² царинската управа ги има полициските овластувања во предистажната постапка и директно соработува со јавното обвинителство, полицијата и финансиската полиција во процесот на расветлување и обезбедување докажен материјал заради кривично гонење на сторителите на кривични дела со елементи на перење пари и се предвидува да бидат дел од тимот на јавнообвинителски истражители. Царинската управа, покрај орган на прогон, е и орган кој има законска обврска секое внесување и изнесување на готови пари или хартии од вредност над дозволеният износ преку царинаската линија на Република Македонија да го евидентира, а доколку тој износ надминува 10 000 евра, пополнува писмен извештај кој го доставува до Управата за спречување на перење пари и финансирање тероризам.

Управа за спречување на перење пари и финансирање на тероризам во состав на Министерството за финансии е централен орган во системот на спречување на перење пари и финансирање тероризам и претставува административен тип на единица за финансиско разузнавање со следните надлежности:²²³

- Прибира, обработува, анализира, чува и доставува податоци до надлежните органи,
- Прибавува финансиски, административни и други податоци и информации неопходни за извршување на своите надлежности,
- Изготвува и поднесува извештај со нејзино мислење до надлежните органи, секогаш кога постојат основи за сомневање за сторено кривично дело перење пари и финансирање на тероризам (Министерство за внатрешни работи, Финансиска полиција или јавното обвинителство),
- Издава писмен налог на субјектот со кој привремено ја задржува трансакцијата,
- Поднесува барање за поднесување на предлог за определување на привремени мерки до надлежниот јавен обвинител,
- Поднесува барање за покренување на прекршочна постапка пред надлежниот суд,
- Соработува со законски предвидените субјекти и со надлежните институции и меѓународните тела за борба против перењето пари и против финансирањето на тероризмот,
- Склучува договори за соработка и разменува податоци и информации со овластени тела на други држави и меѓународни организации,
- Врши надзор врз субјектите над примената на мерките и дејствијата определени со закон;
- Покренува иницијативи за предлагање на закони и подзаконски акти што се однесуваат на спречување и откривање на перење пари и спречување на финансирање на тероризам и дава мислења за предлози на закони од значење за спречување на перење пари и спречување на финансирање на тероризам,
- Утврдува листи на индикатори за анализа на ризикот и за препознавање на сомнителни трансакции, во соработка со субјектите и органите кои вршат надзор врз нивното работење и сл.

Управата за спречување на перење пари и финансирање тероризам има разузнавачки и аналитички карактер, чија улога најмногу е во анализата на финансиските трансакции, особено

---

²²² Службен весник на РМ бр. 15/05 и 83/08.

²²³ Закон за спречување перење пари, и други приноси од казниво дело и финансирање на тероризам, Службен весник на РМ бр. 04/08.

при водењето на финансиските истраги. Управата функционира како посредник меѓу субјектите кои преземаат мерки и дејствија согласно Законот за спречување на перење пари и други приноси од казниво дело и финансирање тероризам и органите за надзор и институциите надлежни за гонење на сторителите на кривични дела.

Државната комисија за спречување на корупцијата е орган каде што, согласно законските прописи, службените лица ги доставуваат имотните листи пред, за време и по завршувањето на јавната функција од којашто листа може да се добијат информации за нивната имотна состојба.

Ова се директно надлежни органи, односно специјализирани институции кои, согласно законските прописи, имаат директна надлежност за откривање, расветлување и докажувањето на криминалот со елементи на перење пари. Улогата на индиректно надлежните институции е мошне значајна во процесот на расветлување и докажување на постоење на криминални активности, во процесот на прибирање на докажен материјал, расветлувањето на самиот криминален случај, но нивната улога е битна и во добивањето на првичните информации за постоење на криминални однесувања, коишто најчесто ги добиваат при вршење на нивните редовни законски активности.

Користена литература

1. Камбовски В. и Наумоски П., Корупцијата – најголемо општествено зло и закана за правната држава, Коментар на Законот за спречување на корупцијата и на Законот за спречување на перење пари, Скопје, 2002 година,
2. Тасева С. , Перење пари, Дата Понс, Скопје, 2003 година,
3. Илиевски Ј. , Концептот на перење пари според кривичната постапка на Република Македонија, МРКПК, бр. 2-3, Скопје, 2008 година.
4. Бановиќ Б. ,Обезбеђење доказа у криминалистичкој обради кривичних дела привредног криминалитета, Београд, 2002 године,
5. Мршевиќ З. ,Спречавање прања новца мерама националног законодавства, ЈРККП бр.4/92, Београд,
6. Брашир Л. , Американска и македонска перспектива, Безбедност бр. 4, Скопје, 1995 година.

Svetlana Nikolovska, PhD
Faculty of Security- Skopje

CONCEPT, PROCEDURES AND CO-OPERATION IN INVESTIGATING MONEY LAUNDRING IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Abstract

Money laundering as a specific way of organized economic –financial crime occurs in plenty of forms which makes it difficult to be identified and recognized. There are also difficulties in finding and taking appropriate activities and actions for its investigation. The problem with money laundering in the Republic of Macedonia is real. Criminal behaviors are reality but the most significant difficulty nowadays becomes the problem with proving the predicative act as a precondition for launching a money laundering investigative process. This problem has been identified and significant steps for its resolution are being taken, including some changes in criminal, material and procedural legislation as well as appropriate measures for co-operation and coordination of the official state organs and institutions in the Republic of Macedonia – law enforcements agencies.

Key words: money laundering, organized economic – financial crime, predicative act, criminal, material and procedural legislation, coordination, co-operation, law enforcement agencies.

СТРЕС, ТРАУМА И КРИЗНИ СОСТОЈБИ

Резиме

Трудот е обид да се објаснат и разграничат поимот стрес и слични концепти: траума и криза. Основната сличност на сите овие поими е постоење на животен настан кој ѝ претходи на реакцијата на личноста наречена како стрес, траума и криза.

Овие поими се млади и се развивале од постарите, при што ја инкорпорирале и нивната содржина. Разликите доаѓаат оттаму што секој од овие поими произлегува од различен теоретски концепт: стрес од биолошките науки, траума од психоанализата, а криза од хуманистичко-егзистенцијален теоретски концепт.

Во трудот се обработени и дијагностички критериуми за пострауматско стрес пореметување (PTSD), како и влијанието на стресот врз семејството.

Клучни зборови: траума, стрес, кризни состојби.

Вовед

Поимот стрес денес се среќава не само во медицината и психологијата, туку и во другите области: економија, политички науки, бизнис, образование. На ниво на популарната психологија преплавени сме со пораките како стресот може да се спречи и како може да се управува со него.

Покрај поимот стрес, кога сака да се опише делувањето на неочекувани настани на душевното здравје на поединецот, денес се употребуваат и изрази како што се: емоционална болка, посттрауматско стресно пореметување, дистрес, посттрауматски синдром, психичка траума, криза (Laub, и сораб., 1993). Се работи за синоними со нијанси на разлики во содржините на овие поими. Овие дискретни разлики го оправдуваат нивното постоење, кои во продолжение ќе се обидеме да ги објасниме.

Популарноста на овие поими веројатно доаѓа оттаму што брзите промени во општеството, растечката аномалија и живеење во современото општество во кое се губи чувството на идентитет и смисла, создаваат стрес и доведуваат до криза.

Поимот „стрес“, се користел за означување на страдање, мака, неприлика, тегоба, несреќа или тага уште во 14 век (Lumsden, 1981, според Lazarus Folkman, 1984). Selye во 1936-та година почнал да го употребува поимот „стрес“, за да значи збир на ускладени телесни одбрани против штетните дразби од кој било вид, а оваа реакција на организмот ја означил како **општ адаптационен синдром**. Всушност, стрес не претставува само барање на околината (или како Selye го нарекува стресот), туку претставува универзален склоп на реакции и процеси предизвикани со таквото барање. На стресот почнува да се гледа како на динамична состојба, во која се нагласува односот помеѓу организмот и околината, нивното меѓусебно делување и повратна спега (Wolf, 1953, според Lazarus, Folkman, 1984).

Лазарус предлага поимот стрес да се третира како организирачки поим за разбирање на широкиот распон на појавите кои се исклучително важни за прилагодување. Во таа смисла, стресот не можеме да го сметаме за варијабла, туку за конгломерат кој се состои од бројни варијабли и процеси (Lazarus, Folkman, 1984).

Од шеесеттите години наваму, сè повеќе се увидува дека стресот е неизбежен дел на човековиот живот и дека соочување со него е она по што луѓето меѓусебно се разликуваат.

Интересот за индивидуалните разлики потекнува од истражувањата за влијанието на стресот врз учесниците во II светска војна и Корејската војна. Кај нас во Македонија интересот за стресот меѓу психолозите и психијатрите се актуелизира со започнувањето на војната на

просторите на поранешна Југославија, кога Република Македонија ги прифати бегалците од Босна и Херцеговина.

Состојба на стрес

Стресот ѝ припаѓа на категоријата на повеќедимензионални и повеќезначни феномени, така што е речиси невозможно да се даде една сеопфатна, единствена дефиниција. Поради тоа, се прифаќаат различни дефиниции на стресот: стрес како реакција, односно одговор на организмот на загрозувачкото дејство на стимулот (стресор) од надворешната или внатрешната средина; стрес се и самите стимули од надворешната и внатрешната средина, а стрес е исто така и посебен вид на односот помеѓу човекот и околината.

Сфаќањето на стресот како одговор на организмот на стимулите од средината го среќаваме во трудовите на Selye. Според него, стресот е неспецифична (физиолошка) реакција, одговор на организмот на кое било барање кое му се поставува (Selye, 1977, според Влајковиќ, 1998). Функцијата на стресот е во овој случај е одбрамбена, организмот со бројни физиолошки реакции се штити од дејството на стресот коешто го загрозува. Покрај надворешните предизвикувачи на стрес (токсични, инфективни, физички, трауматски), Selye ги додава и „внатрешните“, стресори: емоции на бес, страв, гнев, анксиозност. Реакцијата на организмот на внатрешните стресори е идентична како и на надворешните (психосоматските болести настануваат како болести на „адаптација“, на овие внатрешни стресори).

Во сфаќањето на стресот како на стимул, промените во надворешната средина се сметаат за најважни и најчесто се структурирани како одреден животен настан кој со својата неочекуваност, големина или долготрајност добива значење на стрес. Покрај овие, стресни се сметаат и хроничните притисоци и конфликти во социјалните улоги.

Третото сфаќање на стресот се фокусира на односот на човекот и околината, и во таа смисла постојат индивидуални разлики во реагирање на стресот. Лазарус ова го нарекува когнитивна проценка на загрозувачката ситуација. Според него, когнитивните процеси се секогаш присутни и тие претставуваат интервенирачка варијабла помеѓу стресот и реакцијата на него. Поради тоа, секој стрес е и психолошки стрес, познат под називот **дистрес**. Стресот, всушност, не е ниту само стимул, ниту реакција на него, туку претставува однос на човекот и околината кој се проценува како заканувачки и загрозувачки. Доколку ситуацијата ќе се процени како загрозувачка, таа субјективно може да биде проценета како: губиток/повреда, закана и предизвик. Најголемата стресна вредност имаат оние промени кои означуваат губиток.

Наместо дефиниција, ќе дадеме објаснување на оние термини кои се користат кога се зборува за стрес, а тоа се стрес, доживување на стресот и стресор.

Стрес е секоја ситуација или настан кои го загрозуваат животот или здравјето, се заканува со загуба на близок или на нешто што е од животна важност за нашата егзистенција и интегритет.

Стресот може да биде предизвикан од моментална опасност, како и од долготрајно лишување. Исто така, некој настан се смета за стресен кога претставува закана за личната сигурност, самопочитување или закана за нечиј вредносен систем. Заканата прераснува во стрес доколку е доволно силна, долготрајна и доколку се повторува.

Доживувањето на стрес е чувство на вознемиреност кое се јавува како резултат на перцепција на заканата и се манифестира во поведение, телесни симптоми или емоционални реакции.

Непосредниот причинител на напнатост и немир се вика **стресор**. Тоа се оние промени во надворешниот свет кои поединецот ги проценува како заканувачки и загрозувачки, како и развојните промени кои се случуваат во текот на развојниот циклус (Ayalon, 1992).

Кога се зборува за стрес, траума и криза еден од најважните поими поврзан со нив е хомеостаза (рамнотежа) помеѓу индивидуата и надворешната средина и нејзиното нарушување.

За да опстане, секоја конкретна индивидуа постојано мора да прави најразлични избори, да донесува одлуки, чиешто остварување значи воведување на нови релации, промени кои, сами по себе, ја нарушуваат постојната рамнотежа, и со нивно интегрирање водат кон воспоставување на рамнотежа на повисоко рамниште. Така, преку својот индивидуален

развиток секое човечко суштество развива механизми со чија помош може да се носи со проблемите кои ги поставува секојдневното живеење.

Улогата на механизмот хомеостаза е во постојаното урамнотежување на организмот, така што овие механизми служат како некој вид на баријера која го штити организмот од промените коишто би ги загрозиле.

За жал, во животот често се јавуваат настани кои претставуваат нарушување на воспоставената рамнотежа во односите со околината и далеку ги надминуваат веќе изградените механизми кај таа индивидуа за соочување со стварноста. Таквите настани имаат трауматизиращки ефект и предизвикуваат страдање кај индивидуите кои се изложени на нив.

Поимот стрес ги опфаќа стресорот и двојната реакција на организмот: прво настанува дисбаланс на хомеостазата, а подоцна доаѓа до корекција и враќање на ова колебање во физиолошки граници. На крајот на процесот, организмот се адаптира на промената предизвикана од стимулусот (Десимировиќ, 1994).

Траума : Пострауматско стрес нарушување (PTSD)

Во медицинската терминологија траума означува рана или повреда која се случила ненадејно или насилно. Аналогно, до психичката траума доаѓа кога стресот ја преплавува личноста и предизвикува трајни психолошки ефекти. Претрпената траума се покажува низ посттрауматски синдром.

Иако индивидуалните одговори на траума се проучуваат од II Светска војна (главно, реакциите на војниците), посттрауматското стрес нарушување (posttraumatic stress disorder: PTSD) е званично издвоен како синдром од страна на Американската психијатриска асоцијација дури 1980 година и класифициран како анксиозно нарушување, односно за прв пат е издвоен како посебен дијагностички ентитет. Новата класификација дава единствен и кохерентен концепт врз основа на кој може да се дијагностицира, проучува и третира споменатиот синдром.

PTSD се дефинира како минлив однос помеѓу препознатлив трауматски настан, а развојот на симптомите доведува до пореметување на физичките, психолошките и социјалните функции. Стресорите кои го предизвикуваат овој синдром се, главно, надвор од доменот на нормално човечко доживување (борба, силување, напад, природни несреќи, смрт, повредување).

PTSD се карактеризира со три главни групи на симптоми:

1. Постојано повторо преживување на трауматскиот настан;
  2. Упорно избегнување на стимулите придружени со траума или отапување на општата реактивност;
  3. Упорни симптоми на зголемена напнатост, кои, пред траумата, не постоеле
- Овие три групи на симптоми се прикажани во следната табела:

ДСМ - 3 - Р ДИЈАГНОСТИЧКИ КРИТЕРИУМИ ЗА ПОСТТРАУМАТСКИ СТРЕС НАРУШУВАЊЕ (PTSD)

А. Лицето преживеало настан кој е надвор од рамките на вообичаените доживувања и кој би бил упадливо несреќен речиси за секој, т.е. сериозно загрозување на нечиј живот или физички интегритет; сериозна закана или повредување на дете, брачен другар, блиски роднини и пријатели; неочекувано уништување на нечиј дом или заедница; или средба со друго лице кое било, или сè уште е тешко повредено или убиено поради некој несреќен случај или физичко насилство.

Б. Трауматскиот настан повторно се преживува на најмалку еден од следите начини :

1. Повторувано и наметливо возбудувачко присетување на настанот (малите деца повторуваат игра со тема која ја изразува траумата).
2. Кошмарни сонисшта за настанот, коишто се повторуваат.
3. Неочекувано поведение или чувство како трауматскиот настан повторно да се одигрува (вклучувајќи и илузии, халуцинации).
4. Интензивно психолошко страдање при изложување на настаните кои го симболизираат или наликуваат на трауматскиот настан, вклучувајќи и годишнини на траумата.

В. Упорно избегнување на стимулите здружени со траума и отапување на општата реактивност (која не постоела пред траумата), што се искажува со најмалку три од следиве симптоми:

1. Напори да се избегнат мисли и чувства во врска со траумата;
2. Напори да се избегнат активности или ситуации кои будат сеќавања на траумата;
3. Неспособноста да се сетат на некој важен аспект на траумата (психогена амнезија);
4. Упадливо намалено интересирање за важни активности (кај помалите деца губење на веќе стекнати навики - тоалетни навики и говор);
5. Чувство на одвоеност или оддалеченост од другите луѓе;
6. Ограничен обем на афект т.е. неспособност за чувство на љубов;
7. Чувство на скратеност на иднината, на пример, не очекува дека ќе оствари кариера, заснова брак, има деца или долг живот.

Г. Упорни симптоми на зголемена напнатост (кои не постоеле пред траумата), а се манифестираат со најмалку два од следите симптоми:

1. тешкотии со заспивање и спиење;
2. раздразливост и настапи на бес;
3. тешкотии во концентрацијата;
4. хипервигилитет;
5. претеран одговор на изненадување;
6. физиолошки реактивитет по изложувањето на настаните кои симболизираат или во некој аспект наликуваат на трауматскиот настан²²⁴.

Трауматските настани и несреќи предизвикуваат емоционални одговори и поведение кои имаат за цел ублажување на стресот и враќање на рамнотежата. Нормални одговори на траума вклучуваат минлива или тешка анксиозност, депресија и психосоматски реакции. Симптомите се повлекуваат, главно, неколку недели после траумата. При нормалната обработка постои осцилација помеѓу разгледување и потиснување на теми врзани за траумата, кои на крајот доведуваат до ново разбирање и начините на совладување на сеќавањата и емоциите кои се врзани за неа. Во зависност од тежината, процесот на совладување може да трае и до 2 години.

По доживеана поголема траума, ова пореметување може да се развие кај секој, меѓутоа ниеден стресор нема да предизвика пореметување кај сите луѓе кои што се изложени на него. Карактеристиките на личноста играат значајна улога во етиологијата на PTSD.

Најдено е дека морнарите со историја на тешкотии на адаптација на социјалната средина биле поосетливи на PTSD. Личности кои биле психијатриски болни се исто така под поголем ризик. Семејната историја на психопатологијата, најчесто на анксиозност и депресивност, се среќава кај повеќе од две третини на луѓе со хроничен PTSD.

PTSD е исто така поврзан со проблемите во детството, пред сè со сиромашни емоционални релации дете-родител, со честите одвојувања од родителите и со историја на алкохолизам кај еден од родителите.

Развојот на PTSD зависи и од личната перцепција на трауматскиот настан. Одговор на стресот не е само во функција на искуството, туку зависи од специфичното значење што поединецот му го придава на настанот. Дури и помалку стресни настани можат да предизвикаат PTSD, доколку се важни за вредносниот систем на личноста.

Со оглед на тоа што настани кои го предизвикуваат овој синдром се, главно, надвор од доменот на нормалното човечко доживување, обично се вели дека одговорите на личноста

---

²²⁴ (PTSD-A Review of diagnostic and treatment issues-RS Epstein, Contemporary Psychijatru, 1989 godina, str.557).

се „нормални реакции на ненормална ситуација,, и по тоа се разликуваат од други психопатолошки пореметувања.

Кризни состојби

Стресот може да предизвика криза кај поединецот и групата. Поимот **криза** е најмлад и настанал под влијание на егзистенцијалистичките теории. За разлика од терминот траума, кој има психоаналитички корени, концептот на криза содржи еден нов елемент по кој се разликува од постарите концепти на стрес и траума, а тоа е **развојот**. Кризата внесува позитивно гледање на промените на личноста предизвикани со траумата, сметајќи дека преку тие промени личноста се развива.

Сфаќањето за кризата се разликува и по тоа што внесува механизми на превладување (coping), со кои личноста настојува да ги надмине кризните пореметувања и да постигне здрава рамнотежа. При тоа, таа рамнотежа е поздрава од претходната (Влајковиќ, 1992). Успешен развој на кризата е одбележан не само со губење на симптоми, туку и со подобра интегрираност и зрелост на личноста.

Зборот „криза,, потекнува од грчкиот збор „crisis,, што значи да се издвои, избере, одлучи, суди, мери, да се спори и бори... Под терминот криза се подразбира пресврт, настанување на критичен момент. Најчесто се користи Каплановата дефиниција на кризата според која таа претставува краткотрајна психолошка пореметеност којашто им се случува, одвреме навреме, на оние луѓе чии животни проблеми во дадениот момент ги надминуваат нивните капацитети (Влајковиќ, 1998).

Поимот криза се третира во рамките на двата главни теоретски пристапи: медицинско-клинички и индивидуално развоен.

Во **медицинско-клиничкиот пристап** на кризата се гледа како на психопатолошки ентитет, така што се нагласува нејзината етиологија и клиничка слика. Потеклото на кризата се врзува за објективни промени во надворешното опкружување на човекот. Овие промени различно се нарекуваат: стресори, стресни ситуации, фактори на кризата, критичен настан, кризоген настан или животен настан. Кризата се смета за реакција на некој животен настан.

При разгледување на животните настани како етиолошки фактор во појавување на кризата, најчесто се истакнуваат две карактеристики, неочекуваност и масивност. Меѓутоа, постојат и мислења дека покрај големите промени во надворешната реалност кои погодуваат голем број на лица (земјотрес, пожар, природни катастрофи) и оние големи промени кои погодуваат едно или повеќе лица (интимни катастрофи: смрт на близок, губиток на работа, развод на брак, тешка физичка болест), кризата можат да ја предизвикаат, навидум безначајни, секојдневни проблеми кои можат да траат со месеци и со години. Во ваквите проблеми се вбројуваат брачните конфликти, постојана беспарица итн.

Постоење на специфична клиничка слика на кризата се состои во промената на соматското, психичкото и бихевијоралното функционирање на личноста. Во текот на траењето на кризата, клиничката слика се менува во зависност од фазата на кризата во која личноста се наоѓа.

Повеќето автори се обидуваат да ги одредат фазите низ кои минува една индивидуа зафатена од кризата.

По Шјугерман, прва фаза во развојот на кризата е фаза на **имобилизација или шок**. При соочување со ненадеен и неочекуван настан, прво се јавува порекнување. „Тоа не може да се случи, тоа не е вистина,, е реакција на повеќето на некоја исклучително добра или исклучително лоша вест.

Следната фаза (**фаза на реакција**) битно се разликува, во зависност од тоа дали се работи за пријатен или непријатен животен настан. Емоционалните реакции во оваа фаза се очајување или восхит. После периодот на очајување или восхит, често настапува период на минимизација. Се јавува потреба значењето на настанатата промена да се намали.

Во **фазата на сомнеж** постојат обиди новонастанатата промена некако да се смести во сопствениот животен простор. Се јавува анксиозност, депресивност или бес и агресија.

Следната фаза е **фаза на напуштање** која се карактеризира со соочување со иднината, прифаќање на реалноста и неминовноста на настаните промени. Покрај анксиозноста, често се јавува чувство на безнадежност.

Фаза на тестирање е обележена со појавување на нови можности и испробување на нови алтернативи. Во оваа фаза сомнежот го заменува надеж, очајувањето - восхит. Расте самопочитувањето.

Во фазата на барање на смислата лицето се обидува да разбере што, всушност, се случило. Ова, пред сè, е когнитивна фаза. Контролата над емоциите е воспоставена.

Фаза на интеграција е последна фаза во развојот на кризата. Емоционалната рамнотежа е постигната. На когнитивен план лицето разбрало што се случило и целокупната криза станува интегрален дел од сопственото животно искуство.

Во рамките на медицинско-клиничкиот пристап, психодинамиката на кризата се објаснува со нарушување на хомеостазата и тешкотии во адаптација на ситуацијата што настанала со делувањето на некој животен настан. Механизмите на хомеостаза во кризата моментално не се во состојба да ја одржат вообичаената рамнотежа поради промена на надворешната околина.

Индивидуално-развоен пристап не ги негира битните обележја на кризата назначени во медицинско-клиничкиот пристап, но поединечни аспекти на кризата различно ги акцентира.

Во овој пристап, етиологијата на кризата не се врзува само за животниот настан, туку и за развојните промени кои се случуваат во целокупниот животен циклус на човекот. Кризите предизвикани од животните настани се нарекуваат акцидентни, а оние предизвикани со развојни промени - развојни кризи.

Акциденталните кризи се предизвикани од надворешен преципитант кој е, обично, случаен: природни катастрофи, сообраќајни несреќи, ненадејна загуба на значајно лице, војни и сл. Овие настани им се случуваат на индивидуи, но и на цели колективи (конфликтот во Македонија 2001 година е еден таков пример).

Развојните кризи се во врска со процесите на биолошкото и социјалното созревање. Тие се универзални и затоа очекувани, и ги следат индивидуите и семејствата низ развојните животни циклуси. Овие кризи се однесуваат на матурациските процеси (adolescenciја, криза на средни години, стареење) и можат да траат со години.

Животните настани во рамките на индивидуално-развојниот пристап не се третираат исто како во медицинско-клиничкиот пристап. Нагласокот не е на промената којашто се случува под дејство на животниот настан, ами на субјективната интерпретација на настанот, односно на значењето што му се дава на истиот. Според тоа, кризата не ја предизвикува секоја ненадејна, масивна или хронична и долготрајна промена на надворешните околности. До кризата доведуваат само оние промени кои индивидуата ги проценува како заканувачки и загрозувачки.

Психодинамиката на кризата во рамките на индивидуално-развојниот пристап се врзува за хомеостаза и нарушување на хомеостазата, но нагласокот е ставен на обидите што личноста ги прави за да ја разреши кризата и да ја воспостави хомеостазата на повисоко ниво. Овие обиди се нарекуваат механизми на превладување (coping mechanisms) кои претставуваат когнитивни и бихевијорални напори насочени кон превладување, редукција или толеранција на внатрешните или надворешните барања кои се јавуваат во интеракција помеѓу личноста и надворешната средина и имаат за цел воспоставување на рамнотежа на повисоко ниво. Механизмите на превладување се присутни од самиот почеток на кризата, така што сè што се случува, т.е. клиничка слика и психодинамика на кризата, всушност, се манифестации на постојаните обиди за превладување.

Според Каплан, кризата е состојба која претставува неуспех на постоечките механизми да воспостават хомеостаза во изменети услови, како и неуспех на напорите да се изградат нови механизми на хомеостаза и адаптација кои повеќе ѝ одговараат на ситуацијата. Барање на новите механизми на хомеостаза и проверката на нивната ефикасност трае одредено време, според Каплан, не подолго од шест недели.

За разлика од медицинско-клиничкиот пристап, во развојниот модел исчезнувањето на симптомите не се смета за доволно успешен завршеток на кризата. Успешниот излез од кризата мора да претставува напредок во индивидуалниот развој, кој во литературата се опишува

како подобра интегрираност, поголем степен на зрелост на личноста, подобро запознавање на себеси и светот околу себе.

Поради тоа, Каплан кризата ја означува како пресвртница, ризик и шанса, опасност и можност. Кризата не е болест, туку краткотрајна состојба на нарушена рамнотежа која може да се разбере како состојба помеѓу здравје и болест. Тоа е состојба на зголемена ранливост, во која постојат подеднакви шанси за “паѓање во болест или скок во здравје.

Во рамките на Каплановата теорија на кризата, нагласен е односот помеѓу нормалното и патолошкото во кризата. Каплан кризата никако не ја смета за психо-патолошки ентитет. Во жижата на неговото сфаќање е нормалност во развојот, додека психо-патолошките ентитети се посматраат во функција на понатамошниот развој.

Освен Каплановата теорија, постојат сфаќања и на други автори за теорија на кризата и кризната интервенција. Заедничко за повеќето теории на криза се следните принципи:

- Развојот на човечкото суштество не е еволутивен процес, туку се одвива низ кризи: повремени колапси на психо-социјалната рамнотежа (хомеостаза). Кризата е поттикната од еден преципитирачки настан со која субјектот не може да излезе на крај користејќи го својот вообичаен начин за справување со проблеми;
- Кризата се карактеризира со состојба на емоционална вознемиреност која се манифестира низ изразена анксиозност, депресивност или стрес. Оваа состојба може да наликува на психијатриски симптоми, дури и кај индивидуи кои секогаш адекватно функционираше;
- Кризата е по природа самоограничувачка. Можните исходи се: единката да функционира на исто, пониско или повисоко рамниште во споредба со состојбата пред кризата. Каплан смета дека кризата обично трае 6 недели;
- Кризата означува опасност/закана за единката, но и можност за раст. Во оваа смисла обично се наведува кинескиот концепт за кризата (опасност, можност);
- При кризата е разбиен отпорот на единката, а со тоа и отпорот кон промена, т.е. постои поголема подложност на промени. Во оваа состојба луѓето побргу се одлучуваат да побараат професионална помош, така што и шансите за успешна интервенција се поголеми, отколку во ситуација на рамнотежа;
- Кризната интервенција може да помогне во превенција на посериозна психопатологија, дури и да ја излекува постоечката. Субјектите се поприемчиви за усвојување на принципи кои можат да влијаат на разрешување на проблемите, бидејќи минуваат низ еден многу значаен емоционален период (Ралева, 2006).

Семејството и стресот

Паралелно со изучувањето на семејството како психосоцијален идентитет, се појавува и интересирање за проблемите од секојдневниот живот и функционирањето на семејството во стресни околности, особено во време на крупни општествени катастрофи. Проучувањето на семејната криза и на кризата воопшто почнува во времето на општествената и економска катастрофа во Америка, преку Втората светска војна, Виетнамската војна, Арапско-Израелската војна, а продолжува со општествените услови во замјите со засилена репресија и беда, што доведе до масовна миграција на населението, бегалски напуштања или барања на политички азил. Овие настани беа силни мотиви за изучување на реакциите на семејствата на стресот. Војната што во последната деценија на 20 век се случуваше на просторот на поранешна Југославија, исто така, разбуди интересирање и покрена истражувања кои се однесуваат на индивидуалните и семејните реакции на стресот.

Поради тоа што семејството е најинтимна човекова заедница, во која се задоволуваат најголем број од потребите на неговите членови, секој нејзин член има влијание и го трпи влијанието од другите членови на семејството. Семејството е значаен извор за продукција и редуција на стресот, затоа што членовите на семејството се блиски и чувствителни еден на друг, а кога некој од нив има трауматско искуство, останатите членови можат да го намалат или интензивираат.

Трауматизираното семејство се дефинира како семејство изложено на стресор, кое резултира со несакан прекин на неговите животни рутини (Figley, 1989). Членовите на семејството можат да бидат трауматизирани на четири различни начини:

1. Кога катастрофата директно го погодува целото семејство (на пр. пожар, елементарни непогоди, сообраќајни несреќи и сл.)
2. Кога катастрофата погодува само еден член од семејството, со кој останатите не можат да стапат во директен контакт (на пр. војна, рударска несреќа, грабнување и сл.)
3. Во случаи кога жртва е еден член на семејството, но од тоа се трауматизирани и другите членови.
4. Интрасемејна траума, кога катастрофата доаѓа од семејството (настанува внатре во семејството), на пр. инцест, насилство, развод и сл.

Кога семејството е погодено од природна несреќа, студиите покажуваат релативно мал број емоционални тешкотии поврзани со несреќата (Smith, 1983). Можеби една од причините што природните катастрофи оставаат толку малку емоционални белези е тоа што не допираат во социјалната поддршка на системот, како што е семејството, соседството, заедницата. Спротивно, доколку овие системи се погодени, поединецот ќе има сериозни социјални и емоционални потешкотии. Тука нема “обвинување на жртвата”, затоа што секој во семејството е жртва. Семејствата симултано зафатени од несреќата се способни да помогнат едни на други, да ги надминат емоционалните тешкотии поврзани со катастрофата повеќе отколку во други ситуации.

Кога за несреќата дознаваме преку некој медиум (телефон, телевизија, писмо), кога катастрофата зафатила некој кого многу го сакаме, а со кого не можеме да стапиме во директен контакт, тоа е екстреман стрес, а опоравувањето може да трае со години (Figley, 1982, 1983). Искуствата на повеќе групи Американци кои биле во Иран се илустрација за овој феномен. Figley/McCubin, 1983 наведуваат дека оваа ситуација била далеку постресна за семејството, отколку за самите луѓе кои отишле. На пр., нивната дневна рутина била структурирана и предвидлива, а семејствата биле бомбардирани со информации, така што нивната дневна рутина постојано се менувала. Овие семејства биле присилени да одговараат на голем број нови ситуации, за кои претходно не биле подготвени.

Во процесот на следење на членот на семејството кој е жртва, целото семејство е индиректно емоционално погодено. Тие се зафатени со реакциите на жртвата преку своите обиди да ѝ помогнат. Figley (1983) го опишува овој феномен како секундарен одговор на стресот.

Во процесот на ублажување на посттрауматските реакции, членовите на семејството кои даваат поддршка, се склони и самите да бидат трауматизирани. Затоа многу значајно секоја личност која страда од PTSD реакции да биде видена во рамките на семејниот контекст, имајќи предвид дека и членовите на семејството се жртви поради својата емоционална поврзаност со жртвата.

Во истражувањата и во литературата се наидува и на ставот дека семејството е контекст за виктимизација. Семејното насилство и злоупотреба секогаш биле основен здравствен и психолошки проблем, и порај тоа што семејствата кои се трауматизирани со интрасемејно насилство најтешко се откриваат и третираат.

Без оглед на кој од овие четири начини семејството е трауматизирано, тоа е приморано да се носи со стресот и при тоа да ги користи своите адаптабилни способности. Во тој процес некои семејства се опоравуваат побрзо, а некои побавно.

Семеен стрес може да доведе до следните исходи: пореметување на семејниот систем во целина или на некој негов субсистем, добра адаптација-враќање на претходното функционирање на семејството или, пак, промена од втор ред на семејниот систем (значи и промена на самиот систем), која може да оди во насока на раст и развој, но и регресија и застој.

Заклучок

Разграничувањето на поимите стрес, траума и криза може да биде успешно само доколку се земе предвид дека овие поими мора да се посматраат во рамките на теориските контексти во кои настанале, и во кои се користат.

Неусогласеноста помеѓу барањата на средината и можноста на индивидуата да одговори на овие барања е поврзана со телесното и душевното здравје на поединецот и е заеднички именител на стресот, траумата и кризата.

Меѓутоа, додека кај стресот и траумата се нагласува само патолошкиот потенцијал содржан во состојбата на неусогласеност, со поимот криза се нагласува и креативниот потенцијал во човекот, кој води кон подобро функционирање и однесување коешто би можело да се означи како здравје. Поради тоа, траумата и стресот претставуваат ризик и опасност, а единствено кризата е означена како можност и шанса. (Влајковиќ, 1998).

Може да се каже дека стрес како поим ги има своите корени во биолошките науки, поимот траума потекнува од психоаналитичкиот теориски контекст, додека поимот криза е дел од хуманистичко-егзистенцијалистичко миље.

Но, без оглед на теориските разлики помеѓу термините, останува единствена човечка реакција на тешкотиите кои се составен дел од животот, без оглед дали ќе ја наречеме стрес, траума или криза, и потребата на личноста да ги надмине и продолжи со својот живот.

Користена литература

1. Ayalon O. (1992): Rescue, C.O.P.E. Handbook, Helping children cope with stress, Guided group activities, Chevron, Haifa.
2. Desimirović, V.: Trauma i traumatsko iskustvo, u : Vlajković, J., Srna J., Kondić K., Popović M: Psihologija izzbeglištva, IP Nauka, Beograd, 1997
3. Lazarus R.S., Folkman S.: Stres, procjena, suočavanje, Naklada Slap, 2004
4. Laumb, Dori, Auerhahn: Knowing and not knowing-massive psychic trauma: forms of traumatic memory, Yournal Psycho-Anal. 1993, No 74: 287-302
5. Figley Ch,R: Helping traumatized families, Jossey-Bass, Publishers, San Francisko, Oxford, 1989 god,
6. Ралева М. : Адолесценција, криза, семејство, Магор, Скопје , 2006
7. Vlajković J. (1998): Životne krize i njihovo prevazilaženje, Plato, Bograd
8. PTSD-A Review of dijagnostic and treatment issues-RS Epstein, Contemporary Psychijatru, 1989 .

Dragana Batic, PhD
Faculty of Security- Skopje

STRESS, TRAUMA AND STATE OF CRISIS

Abstract

In this paper the author attempts to explain and make a distinction between the concept of stress and the similar concepts of trauma and crisis. The basic common feature of all three concepts is the existence of a life event followed by the reaction of the person known as stress, trauma and crisis.

These concepts are relatively new. They have developed from older concepts and incorporate the subjects previously covered by them. The differences occur from the fact that they all result from a different theoretical concept: stress is related to the science of biology, trauma originates from psychoanalysis, while crisis comes from the humanistic and existential theoretical concept.

Key words: trauma, stres, crisis.

ПОИМ, ВИДОВИ И НАЧИНИ НА ДОЗНАВАЊЕТО НА КРИВИЧНОТО ДЕЛО ИЗМАМА

Резиме

Авторот во трудот најнапред укажува на потребата од разграничување на поимите „измамување“ и „измама“. Во трудот е користен компаративен и дескриптивен метод за дефинирање на поимот измама според различни автори. За криминалистичкиот пристап за одредување на поимот измама е битно постоењето на лажна информација што испраќачот му ја соопштува на примачот со намера да го доведе во заблуда за да ја оствари посакуваната цел. Првиот дел од трудот е воведот за измамите. Во натамошниот дел од трудот се објаснети начините на извршување на измамите, видовите измами каде што се објаснети и новите појавни облици на измами и начинот на дознавање на измамите. Во трудот се објаснети причините зошто доаѓа до измами и кои лица се занимаваат со измами.

Клучни зборови: измама, измамување, изневериш, измамници, измамник, хоштаплери, доведува во заблуда, лажење.

Вовед

Временскиот период во којшто живееме се карактеризира со трансформација на општествено-политичкиот и економскиот систем, појава на нови форми на измами како и интензивирање на измамничките активности како метод за остварување на противправна имотна корист и одредени политички цели.

Измамите, во основа, се казниви дела против имотот и имотните права и интереси. Се состојат во доведување на некое лице со лажно прикажување, со прикривање на факти или со држење во заблуда и на тој начин со неговото наведување нешто да стори со намера за себе или за друг да прибави противправна имотна корист.

На нелегален и полулегален начин се случува „тивка“ трансформација на општествениот капитал во приватни раце на една мала и повластена група на дотогашните социјалистички директори, сега големи менаџери и бизнисмени.²²⁵ Приватните конта се полнеа преку најразновидни модуси меѓу коишто најзастапени беа: модусот на фиктивни фактури (лажни фактури или двојно книговодство), регистрирање на фирми на членови од потесното семејство или блиски роднини со кои се склучуваа деловни договори за набавка или продажба (во зависност од пазарната конјunktura) на стоки по енормно ниски или високи цени (во зависност од тоа дали општественото претпријатие се јавува како продавач или купувач), со што се „исцица“ сè што беше вредно и што можеше натаму да се продава, со измами на доверителите чии натрупани побарувања не можеа и сè уште не можат никако да се наплатат зашто предизвикуваа лажни стечай со продавање на имотот по несразмерно ниски цени, со склучување лажни договори за заеми со „зеленашки камати“ или признавање фиктивни побарувања, со фиктивни договори за хипотеки итн., прелевајќи го општествениот, но и нечесно (со измама) стекнатиот приватен капитал од многу ограбени и банкротирани субјекти

²²⁵ Миодраг Лабовиќ, Власта корумпира, Де Гама, Скопје 2006, стр. 278.

на свое лично име или на име на членови од нивното семејство, знаејќи дека правното лице преку коешто ги вршат измамите одговара само со средства во негова сопственост, а не и со личниот имот на сопственикот (сопствениците) којшто ја извршил измамата итн.²²⁶

Измамите постојат уште со појавата на човештвото, не се нова појава, за измамите во раниот период не е пишувано, но и во последните години за измамите многу малку се пишува. Тоа беше и причината и основната инспирација на авторот да истражува за измамите во овој труд. Во трудот е дефиниран и термилошки е објаснет поимот измама, начинот на извршување на измамите, видовите измами во изминатиот период и новите современи измами, начинот на дознавање и процесуирање на измамите, причините поради кои најчесто се појавуваат измамите.

Дефинирање на поимот ИЗМАМА

Како неспорен и битен елемент на поимот **измама** се сретнува намерата за доведување некого во заблуда. Во согласност со нашето одредување на овие поими, измамувањето е намерно доведување на некого во заблуда. Измамата е онаа лажна информација што е испратена со намера некое лице да се доведе во заблуда.

Поимот „измамување“ нема исто значење како и поимот „лажење“. Лажењето има пошироко значење. Некој може да лаже без јасно одредени мотиви (поради потсвесна желба за истакнување, на пример), а може да не биде свесен за причината на своето лажење и за јасната цел што сака да ја оствари. Измамувањето е такво лажење кое има јасно изразен рационален приказ. Измамникот секогаш е совесен за мотивите на своето однесување и за целите што сака да ги оствари со измамувањето. Ова значи дека секое лажење не мора истовремено да биде и измамување, но може да биде самоизмамување. Во повеќе речници се истакнува дека измамувањето претставува смислено, свесно и намерно соопштување невестина за да се доведе некој во заблуда.

Потребно е да правиме разлика помеѓу измама и лукавство и сметаме дека при испитувањето е дозволено лукавство. За дозволено лукавство го сметаме само она однесување на испитувачот кое не содржи презентирање лажни факти.²²⁷

Исто така треба да се спомене дека во процесната и во криминалистичката литература не се прави разлика помеѓу поимите измамување (како процес) и измама (како лажна информација), туку тие се користат како синоними, а со тоа на читателот му преостанува самиот да заклучува на кое значење се мисли во конкретниот случај.

Во речниците и лексиконите измамата се објаснува како доведување на некој во заблуда. Да го „измамиш“ некого значи да го доведеш во заблуда, да го измамиш, да го изневериш.²²⁸ Под „заблуда“ се подразбира погрешно сознание за нешто што се заснова врз измислени и (или) неточни факти, неспособност да се одвои стварноста (вистината) од невестинитоста (лагата).²²⁹ Во речниците не се прави разлика помеѓу „измамата“ и другите сродни појави, што може да доведе до термилошки забуни, со што неминовно се отежнува одредувањето и прецизирањето на овој поим во казненопроцесното право и во криминалистиката. Така, од речникот не може да се виде јасна разлика помеѓу глаголот „измамува“ и именката „измама“ (најчесто се користат со исто значење). Според нашето мислење, во казненопроцесното право, во доказната теорија и во криминалистиката треба да се прави разлика помеѓу овие два поими. Глаголот „измамува“ значи да се доведе некого во заблуда. Овде од особено значење е комуникацискиот однос (во најширока смисла на зборот) помеѓу испраќачот и примачот на информацијата. Испраќачот на информацијата, односно испиту-

²²⁶ М. Лабовиќ, општ цитат, стр. 279.

²²⁷ Б. Симоновиќ, Обмана и дозволено лукавство при испитувању окривленог, Безбедност, Београд, 4/1995, стр. 454-475.

²²⁸ Речник српскохрватског книжевног језика III, Матица српска, Нови Сад, стр. 869.

²²⁹ Речник синонима и сродних речи српскохрватског језика, Београд 1974, стр. 454.

вачот, му испраќа лажна информација на испитаникот со цел кај него да предизвика погрешно уверување во поглед на некои околности т.е. да го доведе во заблуда. Поимите „измамување“ и „заблудување“ се синоними. Во речниците поимот „заблудување“ се одредува како: доведување во заблуда, измамување и заведување.²³⁰

Според **Meyers Lexikon** измамата се одредува како однесување со умисла со цел да се предизвика заблуда кај некој друг.²³¹ Во руската литература, измамата се одредува како намерно доведување на некој во заблуда со тоа што ќе му се соопштаат лажни податоци.²³²

Врз основа на анализата на јазичното одредување на поимот „измамување“ сметаме дека се битни повеќе негови елементи. **Измамувањето е:** 1) Свесно, умислено, намерно однесување. 2) Се состои од соопштување (испраќање) лажна информација. 3) Однесувањето со кое се испраќа лажната информација може да има форма на: чинење, нечинење, вербално соопштување, конклюдентни дејства. 4) Целта на измамувањето е жртвата да се доведе во заблуда за да се оствари имотна корист од страна на измамникот. 5) Мотивите на однесувањето на измамникот се да дејствува поубедливо за да успее да го доведе во заблуда лицето што е жртва во случајот и за да не биде откриено дека се работи за измама.

Според **Hiland** основната карактеристика на објективната измама е во тоа што таа може да го наведе секој разумен човек на одредено однесување. Преовладува сфаќањето дека кај измама на обвинет од страна на испитаник, со цел да се дојде до признание или доказ во казнената постапка, кај овој вид измама не се повредува достоинството и процесниот субјективитет на обвинетиот, но несомнено се загрозува слободата на неговото одлучување при искажувањето.²³³ Според нас, ваквото сфаќање не би можело да се прифати заради тоа што премногу го проширува поимот на измамата.

K. Peters во својот учебник измамата ја одредува како свесно доведување на некој во заблуда. Додека ние тежиштето во одредувањето на поимот на измамата го ставаме на лажната информација што испитувачот ја испраќа со одредена намера или цел, овие автори тежиштето во одредувањето на поимот на измамата го ставаат на остварувањето на целта (на доведувањето на обвинетиот во заблуда). Ваквото сфаќање е доминантно во германската процесна наука и неговите приврзаници нагласуваат дека поимот на измамата е поврзан со финалниот елемент и содржи намерно однесување и остварување на одредена цел.²³⁴ Ваквото одредување на поимот на измамата предизвикува повеќекратни негативни последици.

Schmidt смета дека не може однапред да се каже дали е или не е забрането да му се укаже на обвинетиот дека неговиот соучесник признал, иако тоа не е вистина. Се зависи, вели овој автор, од тоа како лажната информација влијае на обвинетиот.²³⁵ Ова сфаќање го ревитализира поимот на измамата и, веројатно, како негова последица во германската теорија се сретнува терминот објективна измама (онаа која е погодна да го доведе во заблуда просечниот испитаник) или, пак, се врши поделба на дозволена и забранета измама.

Lowe-Rozenberg наведува дека во правната наука и во практиката постои несогласување околу тоа поимот на измамата да се толкува рестриктивно бидејќи само потесното одредување обезбедува да не биде оштетена практиката на истражните органи. Но и натаму останува отворено прашањето врз кои критериуми треба да се темели таквото стеснување. Апстрактните излагања воопшто не се доволни.²³⁶

---

²³⁰ Речник српскохрватског књижевног језика V, Српска академија наука и уметности, 1968, стр. 508.

²³¹ Meyers Enzyklopedisches Lexikon in Banden, Mannheim, 1975, XIII, p. 259.

²³² Цитирано според: А. Р. Ратинов, Судебнаја психологија длја следователеј, Москва 1967, стр. 170.

²³³ Love-Rozenberg, op.cit., p. 338.

²³⁴ Види: Lowe – Rosenberg, Grosskommentar St 90, Berlin 1985, p. 398, E. Dahle, Noch erlaubt oder schon verboten, Kriminalistik, 8-9/1990, p. 431.

²³⁵ Наведено според: Н. Walder, Die Vernehmung des Beschuldigten, Hamburg 1965, p. 148. Ставот на Schmidt го наведува и Дамашка. Види: М. Damaška, Okrivljenikov iskaz kao dokaz u suvremenom krivičnom procesu, Zagreb 1962, стр. 125, фуснота 118.

²³⁶ Love-Rozenberg, op.cit., p. 394.

Меѓутоа, независно од ова, авторите ја одредуваат измамата како однесување на измамникот со намера да го доведе во заблуда субјектот кој е предмет на измамување. На пример, Водинелиќ вели дека измамата се состои во такво презентирање информации (според нашата терминологија тоа би било измамување) кое има цел (намера) испитаникот да го доведе во заблуда со изнесување лаги (свесни невиности).²³⁷ Според ова сфаќање за кое ние се залагаме, измамувањето е извршено со самото изнесување лажни информации со намера испитаникот да се доведе во заблуда. За поимот на измамата не е битно остварувањето на целта (дека друго лице е доведено во заблуда), ами е доволно лажната информација да е испратена со намера да се доведе во заблуда друго лице.²³⁸ Треба да се прави разлика меѓу успешно и неуспешно измамување. Измамувањето е успешно кога измамникот – жртвата е доведена во заблуда и притоа му е нанесена материјална штета. Измамувањето е неуспешно доколку субјектот кој е предмет на измама ја насети намерата на измамникот и не е доведен во заблуда. Авторите го условуваат постоењето на измамата со остварувањето на целта, т.е. со доведувањето на испитаникот во заблуда.²³⁹ Постои и сфаќање кое во поимот на измамата го внесува финалниот елемент.

Финалното дефинирање на поимот „измама“, всушност, е многу недемократско бидејќи тоа, во извесна смисла, ја толерира употребата на лагата и измамата во кривичната постапка. Тоа го стеснува поимот на измамата. Покрај финалното одредување на измамата, во германската процесна наука се среќава и пошироко т.н. објективно одредување на измамата. Според ова сфаќање, кое е спорно и не е општоприфатено (но е многу влијателно), за постоењето на измамата не е битна заблудата или дури и свеста за тоа. Измамата постои дури и доколку некој се доведе во заблуда од небрежност, ненамерно и несовесно, а тоа во процесната литература се одредува како: *die unbewussten Irreführung* (несовесно заведување), *die unbeabsichtigte Tauschung* (ненамерна измама), *das fahrlasige Erregen eines Irrtums*²⁴⁰ (небрежно предизвикување заблуда). Според овие сфаќања, во прв план, не се става однесувањето на измамникот, односно дали тој треба да се предупреди или да се казни, ами во центарот се ставаат правата на измамникот-оштетениот.

„Измамник“ е снаодливец-трикстер според речникот на Џек Тресидер, во митологијата и во фолклорот тоа е антихерој, кој за постигнување на својата цел не се потпира врз морална и физичка сила, туку врз цинична снаодливост, итрина, измама. Такви снаодливци биле: Хермес во Стара Грција, херојот Мауи во Океанија и голем број итри животни, како зајакот, којотот и чавката во Африка, кај азиските народи и меѓу американските Индијанци. Боговите - снаодливци и хероите - итреци играле важна улога во формирањето на егоистичната, провокациската, недостојната за почит и проникливата страна на човековата природа.²⁴¹

Видови „Измами“

Мој став е дека измамите може да бидат поделени на забранети и дозволени, а има автори кои сметаат дека измамата во одредени случаи може да се толерира, затоа не е решено прашањето за границата помеѓу недозволената измама и дозволеното лукавство. Веројатно за да го прецизираат ваквиот став, некои германски процесуалисти (Peters, Schmidt, Siegert) ги воведуваат поимите забранета и дозволена измама. Забранетата измама во себе содржи „груба“

---

²³⁷ V. Vodinelić, Učenje o kriminalističkim refleksivnim igrama u pretkrivičnom postupku, Beograd 1992, стр. 215 (необјавена монографија).

²³⁸ Б. Симоновиќ, Измамата и нетипичниот начин на измамување на осомничениот и на обвинетиот при испитувањето, Безбедност бр. 15, Скопје 1996/97, стр. 105.

²³⁹ K. Peters, Strafprozess, Lehbruch, Heidelberg 1985, p. 270.

²⁴⁰ A. Ransiek, Die Rechte des Beschuldigten in der Polizeivernehmung, Heidelberg 1990 p. 14, Lowe-Rozenberg, Grossekommentar STPO, Berlin 1985, p. 398, E. Dahle, Noch erlanbt oder schon verboten, kriminalistik, 8-9/1990, p. 431.

²⁴¹ Џек Тресидер, Речник на симболи (преведено од украински на македонски), Скопје 2001 стр. 85.

лага и затоа не може да се толерира.²⁴² Овие автори дозволената измама ја поистоветуваат со поимот лукавство и таа во себе содржи помал степен на лага (помала лага).

Сметаме дека е неприфатливо рестриктивното (во потесна смисла) одредување на измамата бидејќи тоа го толерира изнесувањето лажни факти при испитувањето на осомничениот и на обвинетиот. Според нашето сфаќање, измама претставува секое изнесување лажни факти со цел обвинетиот да се доведе во заблуда. Доколку во поимот на измамата за дистинкција меѓу грубата лага и фината или мала лага се доаѓа до нерешливи проблеми, во практиката е тешко да се прави разлика меѓу овие поими. Лагата секогаш претставува она што е, а сосема е можно „малата“ лага да има ист ефект како и „грубата“ лага во поглед на доведувањето на обвинетиот во заблуда. Оваа теорија нема јасен критериум за разликување меѓу „дозволената“ и „недозволената“ измама.

Според својот вид, кривичното дело **измама** спаѓа во Главата на **Кривични дела против имотот** во Кривичниот законик на Република Македонија. Кривичните дела против имотот се класични и универзално присутни неправа во кривичното законодавство, со оглед на тоа што го заштитуваат имотот и сопственоста од одземање, присвојување и задржување, како и имотните права и интереси, како едни од најелементарните граѓански имотни права. Притоа Кривичниот законик предвидува заштита на слободите и правата на човекот и на другите основни вредности, а применувањето на кривичноправната принуда²⁴³ во согласност со уставната позиција на сопственоста обезбедува подеднаква заштита на сите облици на сопственост. Со кривичните дела систематизирани во Главата против имотот, суштествено е тоа што со овие кривични дела се заштитуваат имотот, имотните права и интереси, како и поставеноста и функцијата на имотот во правниот поредок во сообразност со промените во сопственичките односи, стопанското работење, пазарот и претприемаштвото. Поради тоа, одредени кривични дела кои во претходниот Кривичен закон се наоѓаа во Главата против стопанството, сега се систематизирани во Главата против имотот со оглед на неопходноста од интегрална заштита на имотот и на имотните права и интереси и нивната динамичност.

Во однос на сторителите на измамите се разликуваат **професионални и пригодни сторители** на измама. Професионалните сторители се карактеризираат со дрскост, лукавост, интелигенција, лесно воспоставуваат контакти, бираат речник и стилско изразување, како и упорност и снаодливост во секоја ситуација. Тие ги проучуваат објективните услови во одредена ситуација и ја анализираат комплетната личност која ја избираат како жртва над која ќе ја извршат измамата. Тие се обидуваат да продрат во психата и да ја анализираат жртвата, односно нејзините мотиви, идни планови и желби и нејзините карактерни особини.

Професионалните измамници не отстапуваат лесно од намерата да го извршат делото. Најчести измами кои ги извршуваат професионалните измамници се следните видови измами:

1. *измами со стока и пари;*
2. *измами со чекови, штедни книшки, меници;*
3. *измами со лажно претставување;*
4. *измами при промена на банкноти;*
5. *измами со наследство;*
6. *измами со заложници;*
7. *измами со кауции;*
8. *измами со изнајмување;*
9. *измами со провизии;*
10. *измами преку огласи и реклами;*
11. *измами со искористување на патниците во минување;*
12. *измами со фалсификувани влезници;*
13. *измами со фалсификувани извозни и увозни дозволи, царински декларации и сл.*

---

²⁴² J. Puppe, List im Verhor des Beschuldigten, Goldammers Archiv fur Strafrecht, 10/1978, p. 297.

²⁴³ Кривичен законик на РМ, Службен весник на Република Македонија, бр. 19 од 30.3.2004 година, чл. 247.

14. *измами со лекови;*
15. *измами со пари кои се вон оптек;*
16. *измами со услуги;*
17. *измамници кои донесуваат лажни вести за несреќи;*
18. *измами со лажно наплатување сметки за ел. струја, вода и слично, при што издаваат лажни потврди или не даваат никакви потврди;*
19. *измами со пакети – донесуваат пакети со безвредни содржини кои наводно се адресирани на жртвата, ги предаваат „скапоцените“ пакети и наплатуваат износ во вредност на пакетот;*
20. *измами со телеграми и телефонски повици.*

За разлика од професионалните измамници, пригодните измамници измамите ги вршат тогаш кога им се пружа одредена прилика за да ги извршат. Како најкарактеристични облици на манифестација на пригодни измами се:

- *измама со питачење,*
- *измама со гатање,*
- *измама при купопродажби,*
- *измама со женидба,*
- *измама на два влеза,*
- *хотелски измами,*
- *нови појавни облици на измами - измами при продажба на станови,*
- *измами на приватните банки и штедилници,*
- *измами во трансформацијата на општествената сопственост,*
- *измами при разни видови склучени договори,*
- *осигурителни измами,*
- *измами во игрите на среќа и сл.*

Нови појавни облици на измами

Со развојот на општеството и во времето на транзиција кај нас се појавија нови облици на измами меѓу кои најпознати и зачестени се следните видови измами:

- a. *измами при купопродажба на станови и недвижности,*
- b. *понов облик на измами се среќаваат кај лица кои основаат и регистрираат фирми, но никогаш не се занимаваат со таа дејност за која се регистрирани,*
- c. *измами на купувачи,*
- d. *измами при добивање кредит, инвестициони средства, субвенции и сл.,*
- e. *измами при осигурување (осигурителни измами),*
- f. *интернет-измами,*
- g. *измами од страна на штедилници и банки и сл.*

Измами при купување станови и недвижности. Во последно време сме сведоци на многубројни измами кои најчесто се вршат при продажба на недвижности, односно на станови. Доведувајќи ги во заблуда купувачите, еден стан се продава на повеќе лица (како што е, на пример, случајот со ФИКОМ).

Како понов облик на измами се среќаваат и лица кои основаат и регистрираат фирми, но никогаш не се занимаваат со таа дејност за која се регистрирани. Основањето на фирмата го користат заради добивање одредени поволности од државата или се среќаваат како субјекти за добивање одредени зделки. Често ваквите фирми им служат и за перење пари за одредена сума или процент. Овде, измамата се состои во тоа што фирмата никогаш не се занимава со дејноста за која е регистрирана.

Измамување на купувачи. Со намера да се измамат купувачите, ќе се пуштат во промет производи со ознака во која се внесени податоци кои не одговараат на содржината, видот, потеклото или квалитетот на производот.

Измами при добивање кредит или друга погодност. Со намера за себе или за друг да добие кредит, инвестициони средства, субвенции или други погодности, се даваат невистинити

или нецелосни податоци за имотната состојба или други податоци значајни за добивање на кредитот или на поволноста.

Осигурителни измами. Со намера од осигурителното друштво да се наплати осигурување, во случај на телесно оштетување, телесна повреда или нарушување на здравјето, или измами кои се вршат и во одредени осигурителни компании каде што некој објект се осигурува, а подоцна се прикажува одредена штета над него сè со цел да се земат големи парични средства од осигурителните компании, осигурување од кражби, со фингирање на одредени случаи се прикажува лажна, односна невистинита и нереална штета која треба да се надомести од страна на осигурителната компанија.

Интернет-измами. Во денешно време се јавуваат преку Интернет со нудење на разни услуги, притоа доведувајќи ги во заблуда лицата од кои се бара да уплатат одредени средства на некоја сметка, а бараната услуга никогаш не ја добиваат. Ова се поновите облици кога се работи за купување преку Интернет.

Новоотворени банки и штедилници. Тие исто така перфидно измамуваат голем број граѓани на тој начин што им нудат високи камати на нивните штедни влогови. Епилогот на сите добро ни е познат. Кога станувба збор за овие појавни облици од поново време, за нив е карактеристично тоа што постои инволвираност на широк круг луѓе, а често во тој круг фигурираат и луѓе кои се наоѓаат на значајни позиции кои со злоупотребата на својата службена должност се појавуваат како соучесници во делата.

Измамите се застапени и во економското работење, во трансформацијата на општествениот процес, а посебно во транзициониот период во кој беа и сè уште се инволвирани и луѓе кои се наоѓале на високи позиции.

Има и многу други видови измами: *ценовни измами и трговски манипулации. На пример, фалсификувани фактури, дупли фактури, измами каде што стоката фиктивно се пренесува, а всушност се движи само документацијата, измами со поврат на царините за стоки наменети за специјална употреба и сл. Измама со фиктивен пренос на стоки и увоз, реекспорт или извоз на разни стоки кои постојат само фиктивно т.е. постои само документацијата, а не и стоката. Друг вид манипулации се измамите со поврат на царини, извозни субвенции или даноци. На пример, извозот кој е финансиски субвенциониран од страна на државата често ги поттикнува измамите. Во оваа шема владата ѝ плаќа субвенции на компанијата за да ги извезе производите, а компанијата го користи истиот извоз за да испере пари.*

Претходно наведените облици на измами постојат во сите етапи од развојот на општеството, со тоа што тие доживувале одредени модификации во согласност со условите коишто го следат општествено-економскиот развој на секоја земја. Меѓутоа, во поново време поради радикалните промени кои се случуваат во економските и во политичките односи на општествениот живот, доаѓа до манифестирање на нови облици на ова кривично дело.

Како најкарактеристични се истакнуваат :

- a. измами со продажба на станови;
- b. измами од страна на одговорни лица во приватниот сектор на штета на државните претпријатија;
- c. измами од страна на банки и штедилници;
- d. компјутерски измами;
- e. измами со платежни картички.

Начини на извршување на измамата како намерно доведување во заблуда

Според авторот **Duden** под поимот „измама“ се подразбира наведување на некого да прифати нешто што не е вистина. Во некои речници се истакнува дека заблудата може да се

оствари не само со тврдење (со зборови) ами и со начин на однесување.²⁴⁴ За овој проблем се спорни неколку прашања и тоа: 1. Дали поимот за начинот на „измама“ во криминалистиката треба да се третира рестриктивно или екстензивно (потесно или пошироко)? 2. Дали начинот на „измамата“ може да се изврши само вербално или пак со конклюдентни дејства (односно со знаци)? 3. Дали начинот на измамата може да биде намерен или и несвесен?

Измамата претставува лажна информација што му се испраќа на испитаникот. **Измамата** се врши преку **измамување**. Една иста измама (лажна информација) може да се изврши на различни начини. (на пример: Продавачот на стан во дневните весници објавува оглас дека продава стан кој се наоѓа во негова сопственост и по јавувањето на одредено заинтересирано лице или лица, со повеќе од нив склучува договор за продажба, презентирајќи им на секој поединечно договор, имотен лист и потврда дека станот не е под хипотека. На овој начин тој стекнува доверба кај купувачите кои ги даваат парите, а подоцна се открива дека станот е продаван на повеќе лица. Многу од тие договори се склучуваат и кај адвокат, а потоа се заверуваат и кај нотар). Измамата и заблудата не се идентични поими. Измамата е инструмент (средство) со кое некој се доведува во состојба на заблуда, всушност, погрешно се создава уверување за нешто, а измамувањето претставува начин на кој се постигнува тоа. Измамата и лагата имаат сродно значење, ги сметаат за синоними. Секоја измама претставува лага. Меѓутоа, измамата е попрецизен поим бидејќи потенцира на однос меѓу испраќачот и примачот на информацијата. Содржината на начинот на „измамувањето“ претставува „измама“. **Измама е:** 1) Лажна информација. 2) Таа е свесно и намерно испратена. 3) Целта е примачот на информацијата да се доведе во заблуда.

Според начинот на извршување на измамите, извршителите на овие дела се карактеризираат според професионализацијата и тесната специјализација за извршување на определен вид измами. Наталошни значајни карактеристики се дека измамниците сè повеќе се здружуваат и дека кривичните дела сè повеќе ги вршат во серии и на исклучително опасен и перфиден начин. Притоа се користат бројни слабости, наивноста и лековерноста на жртвата. Измамниците посебно лесно излегуваат на крај со оние лица кај кои можат да поттикнат емоции, како на пример:²⁴⁵ потребата на лесен начин да дојдат до пари, па и последните пари си ги даваат и на крај остануваат и без нив, да си го решат станбеното прашање, носталгија за родниот крај, национална свест, религиозни чувства како и еротски и сексуални потреби, особено во врска со желбата да се склучи брак и да се формира семејство. Често пати во науката при дијалог, односно во разговор се користат и поимите „хохштаплер“ и „хохштаплерај“ или „хохштаплира“. Што значат, всушност, овие поими?

Поимот „**хохштаплер**“ има германско потекло и претставува измамник со голем стил, човек што настапува со отмени манири во вршењето на разни начини на измами (човек што спроведува луксуз без средства).²⁴⁶ Од поимот „хохштаплер“ произлегуваат поимите „хохштаплерај“ и „хохштаплира“ со значење: „**хохштаплерај**“ има германско потекло и претставува дело, начин на постапка на хохштаплер (измамување на други луѓе и сл.).²⁴⁷ „**Хохштаплира**“ значи врши, извршува измами на фин начин.²⁴⁸ Хохштаплерите, а особено организираните професионални измамници, доаѓаат до сигурни добивки наоѓајќи жртви меѓу „угледните луѓе“ кои и самите се стремат да дојдат до илегална заработувачка, ги вовлекуваат во таквите активности и потоа, кога ќе бидат „олеснети“, со нивните пари ги присилуваат на молчење токму поради сопственото криминално поведение. Меѓу извршителите - измамници најчесто се јавуваат лица без определено занимање и со инфериорно образование. Меѓу нив е

---

²⁴⁴ Duden, Das gross Worterbuch der deutschen Sprache in 6 Banden, Band 4, Mannheim 1978, p. 1687.

²⁴⁵ Зоран Сулејманов, Криминологија, Скопје 2003, стр. 601.

²⁴⁶ Љубо Микуновиќ, Современ лексикон на странски зборови и изрази, Наша книга, Скопје 1990, стр. 659.

²⁴⁷ Љубо Микуновиќ, општ цитат, стр. 659.

²⁴⁸ Ибид стр. 659.

сè почесто учеството и на лицата од женскиот пол. За измамниците е карактеристичен и повеќекратниот општ и особено специјален поврат.²⁴⁹

Според расположливите податоци може да се констатира дека жртвите на измамите се лековерни и површни лица, суетни, лакоми и желни да се истакнат, а како единствена утеха на „насамарените“ жртви може да послужи фактот дека речиси секој човек поседува предиспозиции да биде измамен, така што можат да бидат измамени дури и оние кои во себе имаат измамнички склоности.

Во казненопроцесната и во криминалистичката литература на земјите од поранешна СФРЈ општоприфатено е мислењето дека при водење разговор помеѓу две или повеќе лица не е дозволено да се доведува некој од лицата во заблуда со цел стекнување на противправна имотна корист. Таквиот став е исправен и, веројатно токму поради тоа не е разработуван, создава впечаток дека во него нема ништо спорно бидејќи тврдењето гласи „при разговор да се доведе лице во заблуда“ и од него да се оствари противправна имотна корист, а тој да не е свесен за тоа. Таквиот чин е забранет и тоа не е дозволено, а измамувањето како кривично дело целосно го „елаборира“ ова прашање.

Според германската казненопроцесно правна наука и криминалистичката наука, постои широка расправа за многу прашања во врска со забраната за измамување и стекнување на противправна имотна корист.

Во овој труд ќе се обидам да дадам сопствени одговори на голем број отворени прашања со кои се занимаваат пред сè бившите републики на СФРЈ и германската казненопроцесна, казненоправна и криминалистичка наука. Сметам дека теоретските и практичните проблеми за забраната на измамување на жртвата (оштетениот) не смеат да бидат надвор од сферата на криминалистите и процесуалистите од овие простори.

Во основа, измамите претставуваат кривични дела против имотот и имотните права и интереси. Тие се состојат во доведување на некое лице во заблуда со лажно прикажување или прикривање на околностите или со одржување во заблуда и на тој начин во неговото наведување да стори или да не стори нешто на штета на својот или на туѓ имот, со намера за себе или за друг да се здобие со противправна имотна корист.²⁵⁰

Ваквото екстензивно однесување на измамата го исклучува однесувањето на испитувач-испитаник, а тоа претставува битна одредница на овој поим. Јазичното и кривичнопроцесното одредување на поимот на измамата не можат да ги исклучат свеста и намерата на испитувачот да го доведе во заблуда испитаникот. Лагата секогаш е свесна, па и измамата мора да биде таква. Не ја исклучуваме можноста дека обвинетиот може небрежно, несовесно да се доведе во состојба на заблуда во поглед на некои факти, меѓутоа, на тоа не може да се темели кривичноправното одредување на измамата.²⁵¹

Во германската процесна литература се води спор околу прашањето дали поимот на измамата треба да се третира во потесна смисла (рестриктивно) или во поширока смисла (екстензивно).

Во науката и во практиката се настојува поимот на измамата да се толкува рестриктивно за да може да се прошири радиусот на влијание на испитаникот при сослушувањето. Ransiek истакнува дека постои тенденција стеснето да се толкува забраната за примена на недозволените постапувања при испитувањата на обвинетиот (член 136-а од германскиот ЗКП), освен во случаите кога се атакува врз телесниот интегритет на обвинетиот.²⁵² Меѓутоа, во германската процесна наука и практика постојат бројни тешкотии во поглед на општоприфатливото рестриктивно одредување на начинот на измамата.

---

²⁴⁹ Тодор Кралев, Криминалистика, лексиконски курс, Селектор, Скопје 2007, стр. 264.

²⁵⁰ КЗ на РМ, член. 247.

²⁵¹ Б. Симоновиќ, *op.cit.* стр. 107.

²⁵² А. Ransiek, *op.cit.* p. 14.

Начини на дознавање на измамите

Појавните форми на овие дела се многубројни и најразновидни. Непосредните причини што ги овозможуваат измамите се едноставни и тие највпечатливо се вклопуваат во концептот за етиологијата на криминалитетот зашто еклатантно (светло, јасно) го покажуваат обостраниот стремеж на криминалниот пар за постигнување определен интерес (корист, добивка).²⁵³ Во литературата, извршителите на овие дела често се именуваат, а со тоа и се разграничуваат, како ситни измамници, хохштаплери и припадници на групи од организираниот криминал. Ситните измамници ги вршат кривичните дела од навика, главно, дејствуваат индивидуално, без заштита и, по правило, не ја вовлекуваат својата жртва во криминални активности.

Имајќи ја предвид ситуацијата во која се наоѓаат граѓаните, многу од нив надевајќи се на подобро, се доведуваат во заблуда од страна на измамници кои ја користат нивната положба и настојуваат на кој било начин по пат на измама да обезбедат противправна имотна корист и да се збогатат на лесен и брз перфиден начин. Како жртви најчесто се наоѓаат граѓани кои им веруваат на професионалните измамници и лесно наседнуваат на нивните измами. За таа цел, полицијата треба да биде што побргу известена за измамата која се случила со цел сторителот да се открие навреме и да се спречи во понатамошното негово дејствување со цел да не бидат оштетени повеќе луѓе.

Еден од начините за дознавање за појавата на измамите е навременото известување на полицијата и нејзината законска обврска како во поглед на превентивниот дел, така и во однос на репресивниот дел бидејќи има мошне големо значење за пронаоѓањето на сторителите на измами и нивното санкционирање. За да се дознае за „измамата“ е потребно да се знае кој е измамникот. Како најчест начин за дознавање на кривичното дело измама е пријавата од оштетеното лице. Но како пријавувачи може да се јават и граѓани кои не се директно засегнати, а сепак дознале за измамите и измамникот.

Друг начин за дознавање на измамата можат да откријат и самите оперативни работници на МВР во текот на своето работење, при реализацијата на планот за работа во рамките на криминалистичката обработка на некое друго дело. Честопати во практиката постои и непријавување на ова дело, а причините се во тоа што кај оштетените се појавува срам или страв да го пријават делото. Поради тоа голем е процентот на темната бројка кај измамите. Исто така, голем број оштетени лица измамата не ја пријавуваат доколку се работи за помала вредност на добиена противправна имотна корист. Во текот на криминалистичката обработка на овие казнени дела се обезбедуваат извори на лични докази, искази од оштетениот и очевидци кои во доцната фаза на кривичната постапка можат да се појават како сведоци.²⁵⁴ Од изворот на личните докази се обезбедува и исказ на осомниченото лице кое во случај на покренување кривична постапка дава изјава како осомничен и тоа има процесно значење. Заради тоа е потребно пред поднесувањето на кривичната пријава, објективно да се увиди целокупната состојба на извршувањето на казненото дело.

Од криминалистички аспект мошне големо значење има учеството на оштетениот во делото. Имено, оштетениот доведувајќи се во заблуда има многу корисни и релевантни информации за сторителот - измамникот и тие информации се драгоцен основ во понатамошната криминалистичка обработка. Тие информации најчесто се однесуваат на идентитетот на сторителот, неговиот опис, професија, начинот на кој ги извршува измамите, карактерните особини и сл.

Следен начин за дознавање и откривање на измамникот е преку „modus operandi system“ (МОС), врз основа на собраните релевантни информации мора да се утврди „modus operandi system“ и да се изврши целокупна проверка во криминалистичката евиденција на измамници и измами. Се разменуваат информации и со другите органи и врз основа на

²⁵³ Годор Кралев, општ цитат, стр. 264.

²⁵⁴ Закон за кривична постапка, Службен весник на Република Македонија, бр. 15 од 7.3.2005 година, стр. 80.

индиции се поставуваат реални верзии и се подготвуваат соодветни оперативно-тактички мерки и активности со цел за побрзо откривање и фаќање на сторителот на делото. За разлика од оваа ситуација, малку потешка е ситуацијата кога сторителот не се познава со оштетените лица. Професионалните сторители имаат свој специфичен начин на работа, па затоа треба да се провери начинот на извршување на делото со претходно извршените дела од страна на професионалните измамници кои фигурираат во криминалистичката МОС-евиденција. Добиените информации можат да нè упатат на одреден круг сторители на дела каде што по пат на елиминација и проверка може да се дојде до конкретниот сторител на делото - измама. Најчесто, во криминалистичката теорија и практика, како “modus operandi system” се зема: начинот на извршувањето на кривичното дело, нападнатиот објект на кривичното дело, видовите и индивидуалните средства на извршувањето, местото на извршувањето, времето на извршувањето и сл.²⁵⁵

Утврдувајќи го начинот на извршувањето на делото, лесно може да се дојде до одговор и на некои други прашања како, на пример: бројот на сторителите, местото и времето на средбата и ситуацијата во која се случила измамата, кој е иницијаторот на средбата, кои знаења и вештини ги применил измамникот и сл. Со оглед на тоа дека најчесто измамите ги извршуваат повратници кои се евидентирани во криминалистичката евиденција, секако дека е потребно да се користи криминалистичко-оперативната евиденција и да се преземат соодветни тактички мерки и истражни работи за да се обезбедат соодветни материјални докази.

Уредно и ажурно средените систематски податоци од оперативната криминалистичка евиденција и нивното анализирање претставуваат значаен и корисен извор за успешно откривање на кривичните дела, за идентификување на сторителите на кривичните дела и за пронаоѓање на предметите и средствата кои потекнуваат од кривичните дела. По пат на информативен разговор се преземаат сите потребни податоци кои се во врска со сторителот на измамата, а до корисни информации може да се дојде по пат на оперативната дејност во рамките на секторот. По откривањето на сторителот на кривичното дело измама и неговото приведување, треба да се изврши препознавање од страна на сите оштетени лица, да се направи доколку е потребно и претрес, како и препознавање на пронајдените работи кои му припаѓаат на оштетениот.

Познатиот германски процесуалист К. Peters, тргнувајќи од поимите слобода на одлучување и волево дејствување, смета дека треба да се прави разлика меѓу апсолутно забранетите методи на испитување (како што се употребата на полиграфот²⁵⁶ и наркоанализата кои секогаш ја повредуваат слободата) и релативно забранетите методи на испитување на кои, пред сè, треба да им припаѓа измамата, со оглед на тоа дека слободата на волево одлучување не мора да се потврди со нејзината примена доколку испитувачот се обиде да го доведе во заблуда испитаникот кога овој при точна проценка на ситуацијата може да донесе поинаква одлука.²⁵⁷

Заклучок

Измамите како појава може да се манифестираат на различни начини, како што се дадени објаснувања во трудот, но најчесто може да се каже дека на измама може да се изложи секој граѓанин без разлика на неговото образование, професија или занимање. Со оглед на видовите измами кои постојат и можните начини на извршување и начините на откривање од страна на извршните органи кои се задолжени за расветлување и процесуирање на овој вид кривични дела, во Република Македонија е потребно да се преземат мерки за заштита на граѓаните со едукација за најразлични видови на измами. Како да ги препознаваат лицата кои

²⁵⁵ Гоце Цуклески, Вовед во криминалистиката, Скопје 2006, стр. 158.

²⁵⁶ Во член 136-а од германскиот ЗКП е забранета примената на полиграфот во преткривичната и во кривичната постапка.

²⁵⁷ К. Peters, op.cit. p. 355.

се склони на измамување, да ги знаат начините на измамување и видовите измамување од страна на измамниците.

Измамите се предвидени во Главата на кривични дела против имотот, во член 247 од Кривичниот законик на Република Македонија.

Користена литература:

1. Ransiek A., Die Rechte des Beschuldigten in der Polizeivernehmung, Heidelberg 1990.
2. Алексовски Стефан, Психологија со криминалистичка психологија, Скопје 2005.
3. Бачановиќ Оливер, Полицијата и жртвите, Скопје 1997.
4. Бошковиќ М., Криминалистика методика, Београд 1998.
5. Бошковиќ М., Транснационални организирани криминалитет, Београд 2003.
6. Бошковиќ М., Методика откривања и докажувања кривичних дела корупције, Безбедност, бр. 1, Београд 2004.
7. Бунташески Бранко, Психологија за цариници, Охрид 1997.
8. Василевиќ Т., Систем кривичног процесног права, Београд 1981.
9. Водинелиќ Владимир, Криминалистика (четврто издание), Белград 1978.
10. Vodinelić V., Učenje o kriminalističkim refleksivnim igrama u prekrivičnom postupku, Beograd 1992, (необјавена монографија).
11. Водинелиќ Владимир, Криминалистичка тактика - I, ЦОКОБ, Скопје 1995.
12. Vučković Vesna, Krivično djelo prevare, Obod, Cetinje 2003.
13. V. Vajer, Okrivljenik kao procesni subject i object prisilnih procesnih mera, Zbornik Pravnog fakulteta, Zagreb, 2/1957.
14. Duden, Das gross Worterbush der deutschen spache in 6 Banden, Band 4, Mannheim 1978.
15. E. Dahie, Noch erlaubt oder schon verboten, Kriminalistik, 8-9/1990.
16. Ignatović Đorđe, Kriminologija, Dosije Beograd, 2007.
17. Јакушин С.Ј., Тактички приеми при раследовании преступлениј, Казанскиј универзитет 1983.
18. Камбовски Владо, Организиран криминал, Скопје 2005.
19. Камбовски Владо, Казнено право, посебен дел, Просветно дело, Скопје 2003.
20. Камбовски Владо, Казнено право“, општ дел, Култура, Скопје 2004.
21. Климовски Саво, Уставен и политички систем, Просветно дело, Скопје 1999.
22. Коновалова В. Е., Правоваја психологија, Харков 1990.
23. Кривокапиќ Владимир, Крстиќ Остоја, Криминалистика тактика – II, Полициска академија Београд, 1999.
24. Лабовиќ Миодраг, Власта корумпира, Де Гама, Скопје 2006.
25. Лабовиќ Миодраг, Корупцијата – најголема пречка за влез на Македонија во ЕУ, Ревија за казнено право и криминологија, Скопје, 1-2/2003.
26. Lowe – Rosenberg, Grosskommentar St 90, Berlin 1985.
27. Матовски Никола, Казненопроцесно право, општ дел, Скопје 2003.
28. Матовски Никола, Казненопроцесно право, посебен дел, Втори август, Штип 2004.
29. Damaška M., Okrivljenikov iskaz kao dokaz u suvremenom krivičnom procesu, Zagreb 1962.
30. Marković Tomislav, SUVREMENA TEHNIKA ISTRAŽIVANJA KRIVIČNIH DJELA (kriminalistika), Narodne novine, Zagreb 1977.
31. Николовска Светлана, Малолетничкиот криминалитет во Република Македонија, Скопје 2005.
32. Papes D., Kako se provodi kriminalisticka kontrola, Beograd 1973.
33. Peters K., Strafprozess, Lehbruch, Heidelberg 1985.
34. Цитирано според: Ратинов А.Р., Судебнаја психологија длја следователеј, Москва 1967.
35. Симоновиќ Б., Измамата и нетипичниот начин на измамување на осомничениот и на обвинетиот при испитувањето, Годишник бр. 15, Факултет за безбедност, Скопје 1996/97.
36. Сламков Ѓорги, Казнено право, општ дел, Европски универзитет, Скопје 2007.
37. Сулејманов Зоран, Македонска криминологија, Скопје 2000.
38. Сулејманов Зоран, Криминологија, Скопје 2003.

39. Сулејманов Зоран, Кривично право, општ дел, Скопје 2001.
40. Стојчев Ванче, Методологија на воените науки, Скопје 2004.
41. Тасева Слаѓана, Перење пари, Дата понс, Скопје 2003.
42. Тодоров Гоце, Полицискиот службеник како сведок пред судот во кривичната постапка, Годишник на Полициската академија, Графоскоп, Скопје 2007/2008, стр. 157-167.
43. Н. Walder, Die Vernehmung des Beschuldigten, Hamburg 1965.
44. Џуклески Гоце, Вовед во криминалистиката, Скопје 2006.
45. Џуклески Г., Николоска С., Економска криминалистика, Скопје 2007.

Користени речници и лексикони:

- Гордон Маршал, Оксфордски речник по социологија, МИ-АН, Скопје 2004.
 Речник српскохрватског книжевног језика, Матица српска, III, Нови Сад.
 Речник синонима и сродних речи српскохрватског језика, Београд 1974.
 Речник српскохрватског књижевног језика, Српска академија наука и уметности, V, 1968.
 Џек Тресидер, Речник на симболи (преведено од украински на македонски), Скопје 2001.
 Тодор Кралев, Криминологија, преглед на основните поими, НИП „Студенски збор“, Скопје 2004.
 Тодор, Кралев, Криминалистика, лексиконски курс, Селектор, Скопје 2007.
 Љубо Миќуновиќ, Современ лексикон на странски зборови и изрази, Наша книга, Скопје 1990.
 Mayers Enzyklopedisches Lexikon in Banden, XIII, Mannheim 1975.

ЗАКОНСКА РЕГУЛАТИВА:

1. Закон за кривична постапка, Службен весник на Република Македонија, бр. 15 од 7.3.2005 година.
  - a. Кривичен законик на РМ, Службен весник на Република Македонија, бр. 19 од 30.3.2004 година .
  - b. Устав на Република Македонија, Службен весник на Република Македонија, бр. 52/91.
  - c. Закон за заштита на потрошувачите, Службен весник на Република Македонија, бр. 63/2000 г.
  - d. Закон за Народна банка на Република Македонија, Службен весник на Република Македонија, бр. 3/2002, 51/2003 и 85/2003.

WEB-sajtovi

www.google.com со наслов на бараната содржина „Пропаднатата штедилница ТАТ-Битола“, преземено од Интернет на 13.2.2009 година.
www.tera.com.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=2549:2009-01-02-16-45-40&catid од 13.2.2009 година.

Goce Todorov
Ministry of Internal Affairs

CONCEPT, TYPES AND METHODS FOR DETECTING DECEITS

Abstract

The author of this paper points out the necessity of distinguishing between the concept of cheating and the concept of deceit by using comparative and descriptive method for defining “deceit” according to different authors. For the criminalistic approach in defining “deceit” it is essential to have a false information which the sender sends to the recipient with intention to mislead him and achieve his aim. The paper begins with an introduction. Then the author explains the ways of deceiving, types of deceits and the new phenomena of deceits as well as the way of their revelation. He also explains the reasons for deceits and the persons who perform them.

Key words: deceit, cheating , to betray someone , cheater, delusion, lie

ПОЛИЦИСКИ НАУКИ

МЕЃУНАРОДНИТЕ СТАНДАРДИ И КОМПАТИБИЛНОСТА НА НАЦИОНАЛНИТЕ ЗАКОНСКИ ОСНОВИ ЗА УПОТРЕБА НА СРЕДСТВА ЗА ПРИСИЛА И ОГНЕНО ОРУЖЈЕ

Резиме

Преку компаративна анализа во трудот, прво, се елаборираат основните меѓународните инструменти и стандарди за примена на средства за присила и огнено оружје од страна на овластени лица за спроведување на законот, а потоа во тој контекст се анализира компатибилноста на националните прописи што легализираат примена на сила и огнено оружје. Животот, слободата и безбедноста на личноста се фундаментални човекови права кои се гарантирани со многубројни маѓународни документи и национални прописи. Меѓу нив, секако дека животот на човекот е примарно, природно, неотуѓиво и највозвишено добро и право (затоа што ако еднаш се одземе, под никакви околности не може да се поврати). Употреба на сила и огнено оружје како нужно (крајно) средство за присила од страна на лицата задолжени за примена на законот претставува едно од најсериозните и најтешките прашања.

Поради тоа, посебен акцент треба да се стави на спречувањето на таквите инциденти, а во случаите на противзаконито лишување од живот треба веднаш, целосно и непристрасно да се испитаат.

Клучни зборови: Слобода, живот, човек, демократија, право, правна држава, етички кодекс, полициски службеник, лица за спроведување на законот, средства за присила.

Вовед

Според содржината на надлежностите и делокругот на делување, во основа, поимот безбедносен сектор е поширок од традиционално употребуваните:

“сектор или систем за одбрана”, “сектор за внатрешни работи, сектори за полиција, за разузнавање и контраразузнавање” и други, кои, во суштина, се интегрални елементи и многу битни сегменти на вкупниот безбедносен систем на државата. При определувањето и дефинирањето на безбедносниот сектор би можело да се забележи дека тој, во суштина, има своја политичка и безбедносна страна. Така на пример, во контекст на документите коишто се користат од страна на Пактот за стабилност на Југоисточна Европа, безбедносниот сектор ги опфаќа оние владини институции кои имаат овластувања да употребат или наредат употреба на сила, присила или да лишат од слобода; тука се и институциите кои имаат надлежност да ја заштитат државата и нејзините граѓани, како и оние цивилни структури кои се задолжени за надгледување, контрола и менаџмент на безбедносните сили. Освен политичките институции, дефиницијата ги опфаќа и воените и паравоените структури, разузнавачките служби, полицијата, пограничните структури, царината, судскиот и казнениот систем, како и парламентарниот, судскиот и административниот менаџмент и надзот на овие структури.²⁵⁸

Овластените институции, особено полициските служби кои имаат право, обврска и должност да се грижат за безбедноста, за да можат успешно да ги извршуваат тие должности, со Закон се пропишани низа мерки и инструменти кои тие можат да ги преземаат. Тие

---

²⁵⁸ Working Table III, Security and Defence Issues. The SSR, Regional Conference. Bucharest, 25-26 October 2001; исто така види и на: www.stabilitypact.org.

инструменти, односно правото да употребат сила и огнено оружје се однесуваат, главно, на постапки при апсење, притвор, истрага и попречување на злосторства.

Во Република Македонија, според постоечките законски прописи, употребата на средства за присила и огнено оружје во одредени случаи им е овозможена на овластени службени лица на: Министерството за внатрешни работи и Полицијата, Министерството за одбрана и Армијата, Агенцијата за разузнавање и контраразузнавање, Службите за извршување на санкциите, царинските службеници, финансиската полиција, службите за обезбедување на лица и имот и шумската полиција.

Во сообразност со насловот на трудот, преку компаративна анализа, прво ќе бидат елаборирани основните меѓународни инструменти и стандарди во врска со примената на средствата за присила и огнено оружје, а потоа во тој контекст ќе се анализира и компатибилноста на националната легислатива во поглед на основите за употреба на средства за присила, како и процедурите во врска со основаноста, правилноста и одговорноста на лицата кои употребиле такви овластување.

1. Меѓународни инструменти, правни и етички прашања кои се однесуваат на употребата на средства за присила и огнено оружје

Во многубројните меѓународни документи (конвенции и кодекси) и стандарди, кои се однесуваат за остварување на безбедносно-заштитната функција низ доследно почитување на човековите слободи и права од страна на овластените службени лица за спроведувањето на законот, прецизно се дадени, но и ограничени можностите на овластените службени лица да употребуваат средства за присила, и тоа само кога истото е апсолутно неопходно во обем и интензитет кој е неопходно потребен при извршувањето на нивната должност.

Имено, во Универзалната декларација за правата на човекот, како заеднички стандард на сите народи и нации е прокламирано дека „Секој има право на живот, слобода и безбедност на личноста” (УДЧП- чл.3). Овие права повторно се нагласени во член 6.1 и 9.1 од Меѓународниот пакт за граѓански и политички права (МПГПП).

Имено, во член 6.1 од него се наведува дека: *“Секое човечко суштество има природно право на живот. Ова право ќе биде заштитено со закон. Никој не смее да биде произволно лишен од живот”*. Потоа, во член 9.1 се наведува дека: *“Секој има право на слобода и лична безбедност. Никој не смее да биде подложен на произволно апсење или притвор. Никој не смее да биде лишен од слобода освен ако тоа е врз основа и во согласност со процедурата што е пропишана со закон”*.

Истото е и во другите меѓународни спогодби кои нудат законски гаранции за заштитата на правата на животот, како што се: Африканската повелба за човекови права и права на народи (АПЧП член 4); Американска конвенција за човекови права (АКЧП, член 4); Европска конвенција за човекови права (ЕКЧП, член 2).

Според тоа, правото на живот е највисоко, природно и неприкосновено право, бидејќи, без ефикасна гаранција за него, сите други човекови права би биле безначајни. Посебното значење на правото на живот се подразбира од придавката “природно”, којашто се користи само во член 6.1, и со употребата на (декларативно) сегашното време “има” наместо “ќе има”.

Имено, според ЕКЧП(чл.2), правото на живот на секој човек е заштитено со закон, а исклучоци се дозволени само *за апсолутно неопходна употреба на сила што има за цел:*

1. овозможување на законско лишување од слобода или спречување бегство на законски притворено лице;
2. одбрана од противправно насилство; и
3. во законски преземени акции за задушување на немири и побуни.

Кога станува збор за испитувањето на случаи, според изнесените толкувања на Европскиот суд за човекови права (ЕСЧП), испитувањето на случаите мора да биде:

- независно и непристрасно, во хиерархиска и практична смисла;
- ефективно, така што ќе може да се утврдат клучните околности важни за донесување на оценката (идентитет на жртвата, на лицето што ја предизвикало смртта, причината, начинот итн);

- прибирање на потребните докази (експертизи, изјави на лица итн);
- утврдување на оправданоста на употребата на оружјето;
- идентификација и евентуално казнување на одговорните лица;
- јавност на испитувањето;
- информирање и инволвирање во постапката на блиските роднини на жртвата;
- брзина и експедитивност на испитувањето;
- покренување на испитувањето (истрагата) *проприо моту*.

Во врска со правото на живот **Комитетот**²⁵⁹ за човекови права ги дава следниве коментари:

„... Тоа е највозвишено право од кое не е дозволено отстапување дури и во време на вонредна состојба со која се загрозува животот на нацијата ... Тоа е право кое не смее да се интерпретира тесноградо...”

“...Комитетот смета дека државите имаат најголема одговорност да спречуваат војни, дејствија на геноцид и други дејствија на масовни насилства што предизвикуваат произволна загуба на животот...”

“... Заштитата од произволно лишување од живот, кое експлицитно се наведува во третата реченица од член 6.1 е од голема важност. Комитетот смета дека државите треба да преземат мерки не само за спречување и казнување на криминални дејствија при лишување од живот, туку исто така да спречат произволно убивање од страна на нивните безбедносни сили. Лишувањето од живот од страна на властите на државата е прашање од најголема тежина. Според тоа, законот мора стриктно да ги обврзува, контролира и ограничува субјектите од кои лицето може да биде лишено од живот од таквите власти...”

„...Изразот “природно право на живот” не може правилно да се сфати на рестриктивен начин, а заштитата на ова право бара од државите да усвојат позитивни правни мерки за да го заштитат правото на живот...”

Кодексот за однесување на службените лица за спроведување на законот (ЦЦЛЕО) создава во суштина определени стандарди за практиките при спроведување на законот кои се конзистентни со одредбите за основните човекови права и слободи. Имено, во член. 3 од ЦЦЛЕО содржана е одредба: “Службените лица што го спроведуваат законот може да употребат сила само кога е таа стриктно неопходна и во обем потребен за извршување на нивната должност”. Во неа е нагласено дека употребата на сила од страна на службените лица за спроведување на законот треба да биде исклучителна и никогаш да не оди над неопходното разумно ниво за постигнување на легитимните цели при спроведувањето на законот.

Основните принципи за употреба на сила и огнено оружје при спроведувањето на законот (БПУФФ) беа усвоени на Осмиот конгрес на Обединетите Нации за спречување на криминал и однесување со прекршители, одржан во Хавана, Куба, од 27 август до 7 септември 1990 година. Иако не е спогодба, инструментот има за цел да понуди авторитетен показател за “Државите - членки за нивните задачи за обезбедување и промовирање на правилна улога на службените лица при спроведување на законот”; принципите во него “треба да се земат предвид и да се почитуваат од страна на владите во рамките на нивните национални законодавства и практики и треба да им се посочат на службените лица што го спроведуваат законот, како и на другите лица, како што се судиите, правобранителите, адвокатите, членовите на извршните филијали и законодавството, и на јавноста”.

Употребата на огнено оружје за постигнување на легитимните цели при спроведување на законот треба да се смета како *крајна мерка*.

---

²⁵⁹ Комитетот за човекови права, формиран според чл. 25 од ИЦЦПР е орган основан врз база на спогодба, кој, меѓу другите должности, е задолжен за надгледување на ефикасното инкорпорирање на правилата на ИЦЦПР во домашното законодавство на државите - страни. Наведено според: Kes de Rover, “Во служба за заштита”, МКЦК-1998, стр. 270;

2. Националната легислатива во врска со законските основи за употреба на средства за присила и огнено оружје

2.1. Уставни основи и гаранции за слободите и правата на човекот и граѓанинот

Во Уставот на Република Македонија (членовите 9 до 12) се гарантираат основните слободи и права на човекот и граѓанинот, во кои спаѓаат : граѓански и политички слободи и права; економски, социјални и културни права; гаранции на основните слободи и права и основи на економските односи. Граѓаните на Република Македонија се еднакви пред Уставот и законите во остварувањето на слободите и правата независно од полот, расата, бојата на кожата, националното и социјалното потекло, политичкото и верското уверување, имотната и општествената положба.

Животот на човекот е неприкосновен, и во Република Македонија не може да се изрече смртна казна по ниеден основ. Физичкиот и моралниот идентитет на човекот се неприкосновени. Се забранува секој облик на мачење, нечовечко или понижувачко однесување и казнување. Се забранува присилна работа. Слободата на човекот е неприкосновена. Никому не може да му биде ограничена слободата, освен со одлука на судот и во случаи и во постапка утврдена со закон. Лицето повикано, приведено или лишено од слобода мора веднаш да биде запознаено со причините за неговото повикување, приведување или лишување од слобода и со неговите права утврдени со закон и од него не може да се бара изјава. Лицето има право на бранител во полициската и судската постапка.

Основите за употреба на средства за присила и огнено оружје од страна на овластени службени лица во Република Македонија се дадени во: Законот за полиција, Законот за служба во АРМ, Законот за одбрана, Законот за извршување на санкциите, Законот за Царинска управа, Законот за финансиска полиција, Законот за обезбедување на лица и имот, Законот за Агенција за разузнавање и Законот за шуми, кои поодделно ќе бидат елаборирани и анализирани.

2.2. Закон за полиција²⁶⁰

Средствата за присила при извршување на полициските работи според Законот за полиција (членовите 80 - 93) се: физичка сила, гумена палка, средства за врзување, уред за присилно запирање на возила, службено куче, хемиски средства, огнено оружје, како и посебни видови на оружје и експлозиви.

Во однос на постапката за реферирање и дополнителна проверка, Закон за полиција прави исчекор напред, но од друга страна ги проширува основите за легална употреба на огнено оружје. Имено, Законот најпрвин го развива и објаснува поимот присила (чл. 80 ст. 1) како “ употреба на легитимен, соодветен и пропорционален физички или механички притисок” спрема одредено лице, што се применува “само во случај кога полициските работи на друг начин не можат да бидат извршени” (начело на супсидијаритет, присилата како *ултима ратио*). Кога средството за присила е употребено во границите на полициските овластувања, исклучена е одговорноста на полицискиот службеник, како и одговорноста на раководен полициски службеник кој го наредил (чл. 81 ст. 1). Се работи, всушност, за исклучување на противправноста на дејствието, кое не може да се третира како казнено дело (па оттука, на пример, нема да се казнат како соучесници ни други лица што му помогнале на службеното лице). Законот поставува и децидно барање основаноста, оправданоста и правилноста на употребата на средство за присила да бидат проценувани од страна на непосредно повисокиот раководен полициски службеник, а за секоја употреба на огнено оружје тој го известува надлежниот јавен обвинител (ст. 2). Посебна процедура е предвидена кога со употребата на

---

²⁶⁰ Закон за полиција, „Службен весник на Р.М” бр.114/2006;

огнено оружје или друго средство за присила е предизвикана смрт или тешка телесна повреда на некое лице: во тој случај основаноста, оправданоста и правилноста на употребата ја оценува посебна организациона единица на МВР за вршење на внатрешна контрола и професионални стандарди, којашто ги разгледува околностите под кои е применето средството за присила и изготвува извештај со мислење за основаноста, оправданоста и правилноста на неговата употреба, што го доставува до министерот (ст.3). И покрај тоа што законот е недоречен, би требало да се земе предвид дека таквиот извештај се доставува и до надлежниот јавен обвинител, иако законот тоа изречито го бара (ст.2) само во однос на употребата на огнено оружје (*аргументум а миноре ад маиус*).

Во однос на постапката за реферирање и дополнителна проверка, Законот за полиција прави исчекор напред и овие решенија се неспорен напредок во однос на поранешната регулатива.

Од друга страна, Законот ги проширува основите за употреба на огнено оружје спрема лица од страна на полициски службеник (чл. 89). Укажувајќи на основот за негова употреба како последно средство, кога е тоа апсолутно неопходно и кога со употребата на други средства за присила полициските работи не може да бидат извршени (ст. 1), законот ја дозволува употребата на огнено оружје заради (ст. 2):

1. заштита на својот живот и животот на други лица;
2. спречување на извршување на кривично дело за кое може да се изрече казна затвор во траење од најмалку четири години;
3. спречување на бегство на лице затечено при извршување на кривично дело за кое може да се изрече казна затвор од 10 години или потешка казна, или на лице за кое е распишана потерница поради извршено такво кривично дело;
4. спречување бегство на лице лишено од слобода поради извршено кривично дело од точка 3 или на лице за кое е распишана потерница заради бегство од издржување казна затвор за такви дела; и
5. спречување на напад врз објект или личност што се обезбедува.

Според општите одредби за кривичното дело и кривичната одговорност од Кривичниот законик на Република Македонија, како основи за исклучување на противправноста претставуваат одредбите за *нужна одбрана* и за *крајна нужда*. Овие институти, како основи за исклучување на противправноста, се сретнуваат насекаде во современото кривично законодавство. Имено, (според чл. 9 ст. 2 од КЗМ) - *нужна е онаа одбрана што е неопходно потребна сторителот да одбие од себе или од друг истовремен противправен напад*. Додека (според чл. 10 ст. 2 од КЗМ) се укажува дека - *крајна нужда постои кога делото е сторено со цел сторителот да отстрани од себе или од друг истовремена нескриена опасност што на друг начин не можела да се отстрани, а при тоа стореното зло не е поголемо од злото што се заканувало*.

Анализирајќи ги наведените основи, може да се забележи дека во Законот за полиција се стеснати основите за легална употреба на оружје кога се работи за спречување на бегство на лице затечено при извршување на најтешки кривични дела за кое може да се изрече казна затвор од 10 години. Меѓутоа, од друга страна, сè уште не е отстранета непрецизноста во однос на спречувањето на напад врз објект или личност што се обезбедува.

Особено е проблематична новата основа за исклучување на противправноста (содржана во т. 2) - употреба на огнено оружје заради спречување на извршување на потешко кривично дело за кое е предвидена казна од најмалку 4 години. Се чини дека оваа одредба е во колизија со одредбите од КЗ за *нужна одбрана*, која во суштина е идеја водилка за основите и

решенијата за исклучување на противправноста во Законот, и значи, фактички, дерогирање на тој институт.²⁶¹

2.3. Закон за служба во АРМ²⁶² содржи одредби за носење и употреба на оружје (чл. 13): со што го овластува военото лице да употреби средства за присила или огнено оружје во вршење на службата, ако не може на друг начин:

1. да го заштити животот на луѓето што ги обезбедува;
2. да го одбие нападот или непосредната опасност од напад на објектот или другите средства што ги обезбедува; и
3. да го обезбеди непосредниот напад со кој е загрозен неговиот живот.

Начинот на употреба на средствата за присила и огнено оружје поблиску се определува со правилата за внатрешниот ред и односите во вршењето на службата на АРМ.

2.4. Закон за одбрана²⁶³ според кој работите на спречување и откривање кривични дела во воени единици и објекти на АРМ ги вршат овластени службени лица на Министерството за одбрана. Законот предвидува нивно овластување (чл. 135) да употребат огнено оружје во следниве случаи:

1. ако со други средства за присила не можат да го заштитат животот на лицата на тој простор;
2. да одбијат од себе непосреден напад со кој се загрозува нивниот живот;
3. да одбијат напад врз објект или личност што се обезбедува; или
4. да спречат бегство на лице затечено при извршување на кривично дело за кое е пропишана казна затвор од најмалку пет години.

Забележително е дека помеѓу двете законски решенија, кои се однесуваат на една сродна материја (одбраната), постои разлика изразена како проширување на основот за легална употреба на огнено оружје и заради спречување на бегство на лице за кое е пропишана казна затвор од најмалку пет години. И за законските решенија во областа на одбраната е карактеристично непрецизното определување на основот што се состои во одбивање на напад врз објект или лице што се обезбедува. Не е поблиску определено за каков напад се работи. Можеме да замислиме и напад што се состои во провалување во објект заради кражба, или полесен физички напад врз лицето што се обезбедува!

2.5. Агенција за разузнавање²⁶⁴ е посебен орган на државната управа која е надлежна да собира податоци и информации од значење за безбедноста и одбраната на Република Македонија, стопанските, политичките и другите интереси на државата.

Вработените на посебни работни места во агенцијата имаат службена легитимација и тие, во согласност со прописите за вршење на службените задачи, поседуваат и носат службено оружје, муниција и други пропишани средства и опрема (чл.15). Во законот не се наведени конкретни одредби во врска со основите, начинот на употреба и процедури во врска со известување и испитување на одговорноста при употреба на оружјето.

---

²⁶¹ Види : Камбовски В: Компатибилност на законски дозволената употреба на огненото оружје и на испитување на нејзината основаност со Европската конвенција за човекови права и Европскиот суд за човекови права, стр. 33;

²⁶² Закон за служба во АРМ, “Сл.в. на Р.М”, бр. 62/2002;

²⁶³ Закон за одбрана, преземено од: www.pravo.org.mk;

²⁶⁴ Закон за Агенција за разузнавање, “Сл.в. на РМ”, бр.15/1995;

2.6. Закон за извршување на санкциите²⁶⁵

Според наведениот Закон (чл.186 ст.1) спрема осудено лице може да се употребат средства за присила во онаа мера и кога тоа е неопходно да се спречи бегство од установа и бегство при спроведување, физички напад, нанесување на повреда, самоповредување, причинување на материјална штета или совладување на отпор на осудени лица по повод на законита наредба на службено лице.

Како средства за присила што можат да се употребат се: издвојување, врзување, гумена палка, шмркови со вода, хемиски средства и кучиња (тука, мислиме дека треба да се прецизира - *посебно дресирани службени кучиња*). Основите за употреба на огнено оружје од страна на припадникот на службата на обезбедување во казнено-поправната установа се дадени во чл. 187 ст. 1 од Законот, според кој припадникот на службата за обезбедување при вршењето на службено дејство може да употреби огнено оружје само ако не може поинаку да постапи за да:

1. го заштити животот на човекот;
2. одбие непосреден напад на објект кој го обезбедува;
3. спречи бегство на осудено лице од установа од затворен тип, односно од затворено одделение; и
4. спречи бегство на осудено лице при негово спроведување ако е осудено за казнено дело за кое е пропишана казна затвор од 15 години или потешка казна затвор.

Потоа, во став 2 се укажува дека припадникот на службата за обезбедување може да употреби огнено оружје само ако со употреба на други средства за присила не може да го обезбеди извршувањето на службеното дејствие. Од хронолошки аспект посматрано, мислиме дека основите од наведениот став во законот треба да претходат (на местото од став 1), бидејќи (според принципот на минимум сила и последици) најпрво е потребно соодветно да бидат употребувани превентивни методи на комуникација и релативно „поблагите“ легални средства за присила.

Кога службеното дејство се врши под непосредно раководство на директорот на установата или службеното лице кое раководи со службата за обезбедување, припадникот на службата за обезбедување смее да употреби огнено оружје само по нивна наредба (став 3).

При определувањето на основите за исклучување на „противправноста и одговорноста“, како и другите споменати закони, и овој закон го вклучува веќе споменатото одбивање на напад од објект што се обезбедува. Овој закон пошироко го поставува основот што се состои во спречување на бегство на осудено лица од установа односно одделение од затворен тип. Додека Законот за полиција определува дека во случаите на бегство на лице лишено од слобода треба да се работи за сторител на казнено дело за кое е пропишана казна затвор од најмалку десет години, овој закон не поставува никаков услов во однос на должината на изречената казна за осуденото дело, или тежината на делото за кое е осудено. При тоа, како единствен критериум е земен неговиот пенитенцијарен статус - дали е сместен во установа односно одделение од затворен тип. Ако се анализираат законските услови за упатување на осудените лица во такви установи, се доаѓа до заклучок дека тие не се сведуваат секогаш на должината на изречената казна, туку и на други услови (на пример, повратот - рецидивизам итн.).

Во поглед на одговорноста и процедурата на известување за употребата на средства за присила и огнено оружје, предвидено е припадникот на службата за обезбедување кој употребил огнено оружје да сочини извештај.

За употребата на секое средство за присила и огнено оружје писмено се известува Управата, која ја оценува оправданоста на употребата на средството за присила (чл. 188 ст.1 и 2 од Законот). Меѓутоа, во случаите кога употребата на средствата за присилба и огнено оружје следат по наредба на директорот на установата, во Законот не е прецизно регулирано

---

²⁶⁵ Закон за извршување на санкциите, „Сл.в. на РМ“,бр.2/2006;

прашањето на одговорноста и процедурата - дали и на кого треба да му поднеси писмено известување т.е. извештај заради оценување на основаноста и (не) одговорноста.?!)

2.7.Закон за царинската управа²⁶⁶ содржи одредби со кои на царинските службеници, при спроведувањето на своите надлежности, им се дава можност за легална употреба на средства за присила, како и да носат и да употребуваат огнено оружје во следниве случаи (ст. 2):

1. во ситуација на самоодбрана;
2. ако не постои друг начин на запирање на лица кои имаат намера да ја преминат границата и не ги почитуваат повторените наредби од страна на царинскиот службеник да запрат;
3. не постои друг начин да се запрат возилата, како и животни кои имаат намера да ја преминат границата и после повторените наредби од страна на царинскиот службеник да запрат; и
4. не можат на друг начин да спречат намерно оштетување на објекти или средства на Царинската управа.

Анализирајќи ги наведените основи, се забележува дека, освен првиот основ - самоодбрана (за што мислиме дека подобро би било - во нужна одбрана), другите три основи немаат врска со спречување на извршување или фаќање на сторител на казнено дело, па според тоа не би можеле да се сметаат за доволно сериозни поводи - основи за употреба на огнено оружје, што би имало за последица смрт или тешка телесна повреда. Тие се однесуваат на спречување на нелегално преминување на државната граница, при што основот во алинеите 2 и 3 се потполно идентични, бидејќи, на пример, очигледно е дека возилата не се движат сами, или дека животните мораат да бидат терани или водени од човек, или намерно оштетување на објекти или средства, од кои како деликти првиот е формален, додека другиот е имотен.

Со закон овластените лица на царинската управа за откривање на кривични дела и нивните сторители и прибирање на докази заради кривично гоњење на сторителите на одредени кривични дела (според чл. 145 ст.1 - ЗКП) ги имаат на располагање и можност за користење овластувањата што ги има Министерството за внатрешни работи во предистражната постапка и во истрагата²⁶⁷. И овој закон не содржи прецизни одредби за начинот на известување и испитување на оправданоста и основаноста на употребата на огнено оружје, туку (во ст. 3) укажува дека Владата на Република Македонија, на предлог на министерот за финансии, поблиску ја пропишува (со Уредба од 2005 година) употребата на средствата за присила, како и носењето и употребата на огненото оружје од страна на царинските службеници.

○ **Закон за Финансиска полиција**²⁶⁸

Според овој Закон (чл.10) финансиските полицајци можат да поседуваат, носат и употребуваат огнено оружје при вршење на службените задачи во следните случаи:

- да одбијат од себе непосреден напад со кој се загрозува нивниот живот; и
- да спречат бегане на превозно средство.

Исто така, кога се работи за откривање на кривични дела и нивните сторители и на прибирање на докази заради кривично гоњење на сторителите за одредени кривични дела (според чл.145 ст 2 од ЗКП), овластувањата што ги има Министерството за внатрешни работи во предистражната постапка и истрагата ги има и финансиската полиција.

Законот укажува дека пред употребата на огненото оружје, финансиските полицајци се должни да го предупредат лицето против кое имаат намера да го употребат, но, при тоа (или за

---

²⁶⁶ Закон за царинска управа, преземено од :www.pravo.org.mk;

²⁶⁷ Види : Закон за кривична постапка, „Сл.в. на РМ” бр.15/2005;

²⁶⁸ Закон за Финансиска полиција, “Сл.в. на РМ”, бр.55/2002;

тоа), исто така, не се прецизирани процедури за известување, контрола, испитување и одговорност.

○ **Закон за обезбедување на лица и имот**²⁶⁹

Согласно Законот (чл.17. ст. 1), работникот на обезбедување има право да примени физичка сила (но не го дефинира поимот физичка сила) само кога е неопходно потребно за остварување на задачите, сè до доаѓањето на полицијата. Пред примената на физичката сила од став 2 на овој член, работникот за обезбедување е должен гласно да го предупреди лицето спрема кое ќе го примени тоа средство за присила. Во вршењето на обезбедување на лица и имот може да се користи посебно дресирано куче, кое, по претходно предупредување, се употребува заради одбивање на непосреден напад над работникот за обезбедување, како и во случај на непосреден напад над лицето или имотот што се обезбедува (чл.18).

Потоа, согласно законот, работник за обезбедување може да употреби огнено оружје само ако објективно не е во можност да ја извести полицијата и ако на друг начин не може (чл. 21) :

- а) да одбие непосреден напад со кој се загрозува неговиот живот или животот на лице кое се обезбедува;
- б) да одбие непосреден напад врз имот што се обезбедува.

Како непосреден напад со кој се загрозува животот на работникот за обезбедување, како и животот на лицето кое се обезбедува, се смета секој физички напад на начин или со средство (оружје, опасно орудије или друг сличен предмет со кој може да се загрози животот) кое претставува непосредна опасност по животот; напад кој го вршат две или повеќе лица, односно напад од очигледно физички посилено лице или лице кое се служи со посебни вештини. Непосреден акт на напад со кој се загрозува имотот што се обезбедува се смета секое дејствие насочено кон противправно одземање на имотот, оштетување или уништување на објектот, како и расипување и уништување на уредите во објектот, со што се прави огромна материјална штета. Пред употребата на огнено оружје, лицето гласно се предупредува за тоа. Законот укажува дека при обезбедување на лица и имот не се употребува огнено оружје доколку со тоа се доведува во опасност животот на други лица, како и против бремена жена чија бременост е видлива, деца и старци, освен ако овие лица со огнено оружје или други опасни средства непосредно го загрозуваат животот на работникот за обезбедување или на лицето кое се обезбедува (чл. 22).

После употребата на огненото оружје, правното лице кое врши обезбедување на лица и имот и работникот за обезбедување се должни веднаш, а најдоцна во рок од 24 часа, писмено да го известат Министерството за внатрешни работи. И овој закон не содржи автентични одредби за процедурите на испитување на основаноста и одговорноста на лицето кое употребило одредени средства за присила и огнено оружје.

○ **Закон за шуми**²⁷⁰

Според овој Закон (чл.63) се дава овластување на припадниците на шумската полиција да можат да употребат огнено оружје во следниве случаи:

1. да спречат бегство на лице затечено во вршење на кривично дело со кое се нанесува штета на шумата, ако постојат основани сомненија дека ќе употреби огнено или друг вид на оружје; и
2. да одбијат од себе непосреден напад со кој се загрозува нивниот живот.

---

²⁶⁹ Закон за обезбедување на лица и имот, “Сл.в. на РМ”,бр.80/1999;

²⁷⁰ Закон за шуми, “Сл.в. на РМ”,бр.47/1997;

Во случаите од став 1 на овој член, припадниците на шумската полиција ќе употребат огнено оружје само ако со употребата на физичка сила, гумена палка или други средства за присила не можат да ја обезбедат службената работа.

Во Законот (чл. 62) се укажува дека Министерот за земјоделство, шумарство и водостопанство, во согласност со Министерот за внатрешни работи, ќе ги пропише правилата за вршење на работите на шумската полиција. Значи дека со подзаконски акти понатаму се регулираат процедурите околу постапката за известување, испитување на основаноста и одговорноста за лицата кои примениле одредени средства за присила.

3. Заклучни согледувања и предлози:

1. Врз основа на анализата на наведените меѓународни инструменти и стандарди и националната легислатива - законски регулираните овластувања за употреба на средства за присила и огнено оружје, произлегува заклучокот за постоење на недоследна компатибилност, неконзистентност, невоедначени и недоволно обмислени основи за исклучување на противправноста при лишувањето од живот или тешка телесна повреда со употребата на оружјето од страна на бројните институции и нивни службени лица за спроведување на законот кај нас. Имено, според наведените меѓународни стандарди, како единствено мерило за степенот на дозволеност на употреба на огнено оружје со смртни последици може да биде само правото на живот и телесен интегритет, значи основните човекови права, кои налагаат синхронизирано обликување на дозволените исклучоци од апсолутното почитување на правото на живот и телесен интегритет.

Како основен недостаток на законските решенија кај нас е дека тие генерално ја уредуваат дозволената употреба на огнено оружје, без оглед на последицата на таквата употреба (смрт, тешка или обична телесна повреда). Меѓутоа, сепак во законите не се внесува никаков поблизок критериум за дефинирање на овие случаи, освен начелното упатување на принципите на законитост, сразмерност, употреба на оружјето како последно средство итн. Притоа, нема прецизен вредносен критериум кој би бил дефиниран како, на пример, „*неужност од легална употреба на огнено оружје*“, односно „*неужност од употреба која има за последица тешка телесна повреда*“. Наспроти тоа, имаме претпоставена допуштеноста на смртна последица или тешка телесна повреда, оправдана со самиот основ, а не и со нужноста од нејзиното предизвикување. Таквото решение е несомнено потпрено врз искусвениот суд дека повредата не може однапред да се мери - “*вулнера нон дантур ад менсурам*”²⁷¹

И покрај тоа што наведените бројни државни органи и институции од безбедносниот сектор имаат релативно специфична природа, надлежност, и важност во безбедносно-заштитната функција што ја вршат во системот, сепак, тоа не може да се користи како оправдување за невоедначеноста и несинхронизираноста на законите во тој поглед. Затоа, како императив се наметнува потребата од итно интервенирање и синхронизирање на законската регулатива во врска со дозволените исклучоци од апсолутното почитување на правото на живот и телесен интегритет на личноста.

2. Врз основа на анализата на подзаконските акти кои ја регулираат оваа проблематика може да се согледа дека нашите стандарди се далеку од интенцијата на Европската конвенција за човекови права (ЕКЧП) и интерпретацијата на практиката на Европскиот суд за човекови права (ЕСЧП). Така, на пример, дури и во делот на регулативата кој на прв поглед се приближува до практиката на ЕСЧП, за испитување на основаноста што ја врши Секторот за внатрешна контрола и професионални стандарди во МВР не се исполнети сите стандарди од кои поаѓа ЕСЧП (испитувањето не е јавно и транспарентно, секторот нема увид во обдукциониот наод, не може да повикува сведоци итн). Овие стандарди уште помалку се застапени во постапката пред царината или казнено-поправните установи или АРМ, агенцијата

---

²⁷¹ Според, Камбовски, В.: цит. труд, стр.39;

за разузнавање, царинската управа, финансиската полиција, шумската полиција, каде законски не е определено никакво, макар и формално независно тело за истраги.

3. Покрај неконзистентното и некомпатибилно со ЕКЧП регулирање на основите за исклучување на противправноста на употребата на оружјето, не е утврден ни воедначен законски систем на независно и компетентно испитување на нејзината основаност во конкретни случаи. Тоа би требало да резултира со неспорна оценка дека се исполнети законските услови за исклучување на противправноста на лишувањето од живот или тешка телесна повреда на некое лице: исполнување на формалните законски услови и на материјалниот услов за нужност од употреба на огнено оружје и нејзината пропорционалност и оправданост како последно средство. Тоа е несомнено, сложена постапка во која оној што ја оценува основаноста и оправданоста се става во улога на судија кој треба да пресуди во еден таков тежок случај - дали е исклучена противправноста, дали се пречекорени границите на легалната употреба или се работи за незаконска употреба. Во вториот и третиот случај, врз неговата оценка треба да се надоврзе казнена постапка против сторителот за казнено дело убиство или тешка телесна повреда.

Од анализата на законските и подзаконските акти може да се заклучи дека постапката за утврдување на основаноста и оправданоста на употребата на огнено оружје е разработена со подзаконски акти, дури и во случај кога за последица од употребата на оружјето е смрт или тешка телесна повреда на некое лице. Тоа е спротивно на начелото на законитост, според која сите околности, вклучувајќи ги и околностите за исклучување на одговорноста на казнено дело, мораат да бидат утврдени во постапка уредена со закон, а не со подзаконски акти. Подзаконските акти би можеле да дозволат да се суспендираат законските одредби на казнената постапка, која се покренува секогаш кога постојат основи на сомневање дека е сторено казнено дело. Иако овде нема основи за сомневање дека е сторено казнено дело, постоењето или не постоењето на таквите основи мора да се расчисти исто така во со закон уредена постапка, зашто би излегувало дека во постапка уредена со подзаконски акти може да бидат поставени пониски стандарди и барања во однос на испитувањето на некој случај, отколку во законска постапка.

Следна критика на постојните решенија е заснована врз констатацијата дека не се предвидени независни органи и тела што ќе ги утврдат околностите на случајот. Целата постапка е затворена внатре во институцијата, односно министерството на кое му припаѓа службеното лице. Можностите за субјективизам и волунтаризам се повеќе од очевидни. И овде е логично да се очекува дека интерните механизми на контрола, дури и кога институционално се издвоени како посебна организациона единица за внатрешна контрола, не ја гарантираат независноста и непристрасноста на оценувањето дали е исполнет законскиот основ во формална смисла, дали во суштинска, материјална смисла употребата на оружјето е неопходно потребна и дали е запазена процедуралната страна на регистрирањето на сите потребни факти и собирањето на сите потребни докази, нужни за донесување на таква оценка.

4. Во насока за можно подобрување на постојната законска регулатива и јакнење на улогата на Народниот правобранител, хиерархиски одделен Секторот за внатрешна контрола во полицијата, *ад хок* тело оформено во Министерството за правда, или спроведување на истражни дејствија од страна на судот, од бројните солуции што се појавуваат, се чини дека најоптимално би било решението - такво независно тело да биде формирано во јавното обвинителство. Имено, Јавното обвинителство е единствен и самостоен државен орган кој ги гони сторителите на кривични дела и на други со закон утврдени казниви дела и врши и други работи утврдени со закон (чл. 2 од ЗЈО).

Начелно, препуштањето на ингеренцијата за разгледување на овие случаи во МВР, дури и под услов да се зајакне независната позиција на Секторот за внатрешна контрола, не е во сообразност со барањето за хиерархиска независност, а особено не го уважува фактот дека употреба на огнено оружје им е дозволена и на овластени лица во други државни органи (царина, АРМ, казнено-поправни установи), врз кои МВР не може да има такви ингеренции.

Според тоа, останува Јавното обвинителство - како единствен и самостоен државен орган во кој би требало да се сливаат сите информации за случаите на употреба на огнено оружје со тешки последици од страна на овластени лица во споменатите државни органи. За наведените државни органи и служби, по примерот на новиот Закон за полиција, би требало да

се определи таква законска должност. Оваа идеја е сега прифатена и во Законот за јавно обвинителство, кој, би требало, заради комплементарно уредување на ова решение, да се дополни и со следниве одредби²⁷²:

- Јавниот обвинител на РМ формира постојано тело со мандат од четири години за испитување на ваквите случаи, што го сочинуваат: јавниот обвинител на чиешто подрачје се случила употребата на огнено оружје, непосредно претпоставеното службено лице на лицето кое го употребило оружјето (кое во случај на нејасна ситуација треба да го определува основниот јавен обвинител), претставник на МВР, Царина, АРМ и Министерството за правда (во зависност од случајот), заменик на Народниот правобранител, судско-медицински вештак и независен експерт-балистичар (определени врз основа на јавен оглас);

- На барање на јавен обвинител соодветниот орган е должен да му стави на располагање други овластени лица заради увид, фиксирање на траги и прибирање на докази;

- Основниот јавен обвинител, заедно со членовите на телото и ангажираните овластени лица од соодветниот орган, врши увид и реконструкција, ги прибира сите известувања и траги од местото на настанот, повикува и сослушува лица - сведоци на настанот и презема други дејствија заради расветлување на сите околности на случајот;

- По прибирањето на сите списи, постојаното тело составува извештај за настанот што се доставува до оштетениот, заедно со утврдените факти, до лицето што го употребило оружјето и соодветниот државен орган на кое тоа му припаѓа. Овие субјекти се овластени во определен рок да поднесат приговори на извештајот;

- По истекот на рокот за приговори и усвојувањето на финалниот извештај, Јавниот обвинител може да донесе одлука за преземање на предистражни дејствија заради поднесување кривична пријава и поведување на истрага, или да го затвори случајот со оценка дека се работи за основана и оправдана употреба на огнено оружје. Во вториот случај, право на приговор против одлуката имаат членовите на постојаното тело или оштетениот, а приговорот го разгледува колегиумот на вишиот јавен обвинител. Одлуката на вишиот јавен обвинител е конечна во однос на водењето на казнената постапка, но не е пречка оштетениот да поднесе кривична пријава и, ако таа биде одбиена, да поднесе барање за истрага пред судот како супсидијарен тужител, или да поднесе барање за надомест на штета.

Во суштина, спроведувањето на законот е хумана но и многу сложенена работа, и не е само професија што содржи примена на стандардни решенија за стандардни проблеми што се случуваат во правилни временки интервали, туку и компетенција (знаење, способност и вештина) да се разбере словото и духот на законот, како уникатни околности во кои треба да се разреши некој зададен проблем.

Користена литература :

1. Камбовски В, : Компатибилност на законски дозволената употреба на огнено оружје и на испитувањето на нејзината основаност со Европската конвенција за човекови права и практиката на Европскиот суд за човекови права;
2. ОБСЕ - Набљудувачка мисија во Скопје, Оддел за владеење на правото: Барање на европската конвенција за човекови права во врска со истрага за смрт или сериозна повреда предизвикана во присуство на државни овластени лица;
3. Јанкулоски З, : Меѓународни стандарди за употреба на сила од страна на лица одговорни за примена на законот (лица со полициски овластувања);
4. Јанкулоски З, : Меѓународни стандарди за соодветна истрага на случаите на смрт под сомнителни услови;
5. Јанкулоски З, : Анализа на факултативниот протокол кон конвенцијата на ООН против мачењето или другите свирепи, нехумани или понижувачки казни и постапки;

---

²⁷² Наведено според, Камбовски, цит.труд, стр.40;

6. Стојаноски Т, : Анализа на извештаите на Комитетот за превенција од тортура (КПТ) направени од посетата на Република Македонија (за периодот 1998-2006 година);
7. Стојановски Т, : Полициска етика и деонтологија, Скопје, 2006;
8. Бакрески О, :Контрола на безбедносниот сектор, Скопје, 2008;
9. Калајчиев Г, Зафировски В, Гавровски В, Пирановска У, Јанкуловски З, Ибраим З, : Анализа на домашното законодавство, институции и практика во случаи на пречекорување на овластувања од страна на овластени службени лица;
10. Кес де Ровер, Основни сили за спроведување на законот - Обединети нации Њујорк и Женева, издание Скопје 1996 година;
11. Ралф Кроушоу, Човековите права и полицијата - Прирачник за практична настава/, Скопје 2000 година;
12. Употреба на сила и огнено оружје од страна на спроведувачите на законот во светот - Информативен центар за граѓанско општество Скопје 2003 година;
13. Европски Кодекс на полициската етика, Препорака усвоена од Комитетот на Министерите на Советот на Европа на 19 септември 2001 година;

Boris Murgoski, PhD
Faculty of Security-Skopje

INTERNATIONAL STANDARDS AND COMPATIBILITY OF NATIONAL LEGAL BASES FOR THE USE OF FORCE AND FIREARMS

Abstract

This paper refers to the basic international instruments and standards for the use of force and firearms by authorised law enforcement officers through comparative analysis and analysis of the compatibility of national regulations which legalise the use of force and firearms. Life, freedom and security of the person are fundamental human rights, guaranteed by numerous international documents and national regulations. Among them, the right to life is the primary, natural and inalienable right which cannot be recovered. The use of force and firearms as a necessary (ultimate) alternative by law enforcement officers is one of the most serious and complex issues. It is the author's view that particular emphasis should be put on preventing such incidents, and the cases of illegal deprivation of life should be investigated completely and impartially.

Key words: freedom, life, person, democracy, right, legal state, ethical code, police officer, law enforcement officers, force

ИДЕЈНИ РЕШЕНИЈА ЗА РАЗВОЈОТ НА БЕЗБЕДНОСНИТЕ ИНСТИТУЦИИ

Резиме

Според ноемврскиот извештај од 2008 на Европската унија за Република Македонија, меѓу другите слабости, посебно беа нагласени: недоволните реформи во јавната и државна администрација; политизираноста на полицијата; како и селективниот пристап во борбата против корупцијата. Со цел за постигнување на темелно квалитативни реформи во јавната и државна управа, чиешто централно државно јадро се **државно-безбедносните институции, condition sine qua non е процесот на департизација** со конзистентно воведување на **”мерит” системот**. Неколку **идејни решенија** треба да придонесат за развивање на безбедносните институции, кои нема да ги применуваат законите на селективен начин, особено во сегментот за борба против организираниот криминал и високиот тип на корупција (а, некои од нив можат да се применат и врз остатокот од целокупната државна и јавна администрација). На овој начин ќе се придонесе за подобрување на резултатите во оваа сфера не само по **обем** (како што сега е случај), туку и по **структура** и по **квалитет**. За таа цел авторот елаборира неколку идејни решенија коишто треба да се прифатат, доразвијат и применат.

Клучни зборови: мерит систем, споилс систем, реформи во безбедносните институции и МВР, безбедносна заедница, организиран финансиски криминал, корупција

Обидот за структурно-функционалистичка анализа на емпириските состојби и врз таа основа аргументацијата за предлагање на повеќе алтернативни идејни решенија, од кои со примена на еден посебен научно методолошки пристап ќе бидат предложени најоптималните, оваа статија се однесува на оние безбедносни институции со одредена надлежност или допирни точки во сегментот на **организираниот финансиски криминал** и со него нераскинливо поврзаниот **висок (најсуптилен, најсофистициран) тип на корупција**. Овој **највисок тип на корупција во симбиоза со најдоминантниот облик на организиран криминал во Република Македонија (тоа е организираниот финансиски криминал), а во одредени ситуации и посебно, без таа симбиоза**, е толку перфидно скриен дури и од свеста на најголем дел од интелектуалните умови, така што, консеквентно на тоа, не е предвиден ниту во меѓунароно-правната регулатива, ниту во националната кривично-правна легислатива. На тој начин истиот непречено причинува најголема материјална и, што е уште поопасно, нематеријална штета со несогледливи импликации врз целокупната безбедносно-политичка состојба во нашата земја, што е неспоредливо во однос на штетата од сите други видови и подвидови криминал.²⁷³

Според ноемврскиот извештај на Европската унија за Република Македонија, меѓу другите слабости, посебно беа нагласени: недоволните реформи во правосудството; ограничените реформи во јавната и државната администрација; политизираноста на полицијата; како и селективниот пристап во борбата против корупцијата. Со цел за постигнување на темелно квалитативни реформи во целокупната јавна и државна администрација, **conditio sine qua non е процесот на департизација** со конзистентно воведување на **“мерит” системот**. Имено, со

---

²⁷³ За штетните последици и појавните облици, многу поопширно види: Миодраг Лабовиќ, ВЛАСТА КОРУМПИРА, Де Гама, Скопје, 2006

законот за државни службеници, уште од пред неколку години воведен е “мерит” системот во државната администрација. Иако системот на заштита на државните службеници од самоволието и арбитрерноста на партиските “башибозуци” не беше докрај заокружен, сепак, неговото воведување претставуваше значителен напредок. Меѓутоа, “мерит” системот не беше воопшто воведен за органите на државната управа од т.н. централно државно јадро, како што се **државно-безбедносните институции *par excellence***: министерството за внатрешни работи, финансиската полиција, царинската управа, агенцијата за разузнавање и министерството за одбрана, особено службените лица со посебни должности и овластувања. Аргументите од типот дека правата и должностите на овие категории службени лица со посебни должности и овластувања се регулирани во посебни закони, воопшто не го намалува значењето на потребата од воведувањето на “мерит” системот и за овие најчувствителни категории службени лица, макар и во посебните закони надвор од системскиот закон.

Неколку **идејни решенија** треба да придонесат за развивање на една далеку пообјективна, непристрасна и професионална државна управа, пред сè во делот на клучните безбедносни институции (некои од овие решенија би можеле да се прошират и врз остатокот од државната и јавната администрација), со цел законите да не се применуваат селективно, особено во сегментот за борба против организираниот криминал и високиот тип корупција. На овој начин ќе се придонесе за подобрување на резултатите во оваа сфера не само по **обем** (како што тоа сега е случај), туку и по **структура** и по **квалитет**. За тие цели неопходно е да се прифатат, доразвијат и применат следните идејни решенија:

1. “Мерит” системот наспроти “споилс” системот и во безбедносните институции

Системот на работни места, механички и премногу некритички е пресликан од традиционалниот британски управен систем (којшто е репер за многу други системи од вестминистерскиот правен модел), само затоа што во домицилната држава дава резултати, а, всушност, тоа е неадекватно имплантирање на “страни тела” во социо-политичкиот амбиент на една транзициона земја како нашата со сосема поинакви, специфични детерминирачки фактори.

1). Имено, сметам дека системот на работни места може да биде оптимално применет кај нас со диференциран пристап насочен само кон одредени категории **функционери**, а особено кон **ризичната група директори во државната и јавна управа**. Тоа значи, освен министерот, заменик министерот и државниот секретар, кои, надвор од секоја дискусија, оправдано се во владина дискреција за политичка номинација, тоа би се однесувало за директорите на органите во состав на министерствата, самостојните органи на државна управа, управните организации, одредени државни органи, јавните претпријатија и установи. Според позитивно-правната регулатива, сегашните директори ги именува Владата на предлог на министерот или Собранието на Република Македонија на предлог на Владата. За некои од нив постојат конкурси, коишто се само обична фарса, бидејќи “жива” вистина е дека кандидатите се избираат уште пред да се објави конкурсот. **Новиот предлог заговара** редизајнирање на институтот конкурс на сите нивоа на државната и јавната администрација. **Големата новина особено би се однесувала на отворениот конкурс на кандидати за директори**, со точно определени услови според кои можат да конкурираат, со **шифрирани предлог-проекти (програми)** за сите суштински прашања за развојот и постигнувањето на конкретни резултати во односните органи (организации) каде што конкурира кандидатот. Најдобриот кандидат што ќе добие најголем број поени во строго утврдена процедура со прецизно изградени критериуми (со посебно изготвен акт според кој ќе се

бодува) ќе треба јавно да го брани проектот пред независна експертска комисија,²⁷⁴ којашто претходно го оценува проектот. Најдобро оценетиот кандидат стекнува право за именување на односната функција без предлог на министерот, односно Владата. Од листата на второ рангираните кандидати се именуваат замениците директори во оние институции каде што се предвидени.

Инаку, системот на работни места, освен за директорите, е прифатлив и за приправниците. Притоа, многу е значајно, како за основното правило на оваа постапка така и за специфицираниот вид постапка, да се обезбеди заштитен механизам за остварување на гарантирано право незадоволната страна да може да има увид во проект-програмите на победничкиот кандидат за да се увери врз основа на што победил на конкурсот токму тој кандидат.

2). **За останатите работни места**, наспроти сегашниот **систем на работни места**, подолу е дадена широка аргументација зошто кај нас би бил поадекватен **системот на кариера**, којшто во себе ги обединува автоматскиот и отворениот систем. Тоа значи дека напредувањето е повторно компетиција, но меѓу вработените во органот, врз основа на строго утврдени пишани правила (тврда процедура) за изградување критериуми во поглед на стручната квалификација, стажот, професионалните резултати и способноста за раководење.

Досега напредувањето во безбедносните институции за овластените службени лица се одвиваше во зависност од разни непотистички, кронистички, бизнис или партиски интереси, со примеси од конјуктурните потреби на факторите што одлучуваат по овие исклучително сериозни прашања. Во оваа смисла, вредно за споменување е фактот дека со започнувањето на имплементацијата на реформата во полицијата во јануари 2005 година, под притисок на научната јавност, скромно почнаа некои срамежливи чекори со воведувањето на интерни конкурси за пополнување на оперативниот кадар во тогаш новоформираните оддели за организиран криминал при МВР. Иако со постигнување на скромни резултати, овој исчекор претставуваше пионерски потфат во една тврдо бирократизирана и целосно партизирана институција, каква што МВР остана до ден денес. Ова не случајно го велеам, со оглед на фактот што новото раководство ги напушти овие првични потфати кои требаше да се доразвијат, а не да се напуштаат.

Спротивно на ова, во сегментот на безбедносните институции сега владее целосен хаос или состојба на “инквизиција”, така што без никаква основа и постапка, од чисто ирационални причини, доколку некој од овластените службени лица не му се допаѓа на раководството, може да биде деградиран и по десетина скалила во полициската хиерархија. Во останатиот дел од државната управа на сила се сè уште дилегантските решенија од типот на “револуционерно” промовирање на системот на работни места, што претставува само “цементирање” на веќе затекнатата катастрофална ситуација во којашто апсолутно неоправдано се најдоа голем број државни службеници. Доколку остане ваквиот систем на работни места, тоа ќе значи потврда

---

²⁷⁴ Оваа експертска комисија, за да биде навистина независна, не би требало да се формира од Агенцијата за државни службеници или кое и да е друго владино тело, туку, по мое мислење, членовите на ова експертско тело, коешто може да се формира на пократок рок, треба да ги предлагаат професионалните здруженија на државните и јавните службеници заедно со гранковите синдикати, а да ги именува Собранието на Република Македонија, според принципот на верификација на мандатите (што е само еден од можните предлози).

Кандидатите кои ќе можат да се јават на јавниот конкурс за директори на органи во состав на министерствата или други самостојни државни органи, јавни претпријатија и установи, покрај другите услови треба да ги исполнуваат следниве посебни услови:

- 1) Да не се правосилно осудени на безусловна казна затвор од најмалку шест месеци, ниту против нив во моментот да се води кривична постапка за дело за кое најниската предвидена казна во законот е над шест месеци затвор.
- 2) Да имаат диплома за високо образование.
- 3) Да имаат работно искуство најмалку 10 години.

за одобрување на сите аномалии, девијации, неправди и што е најважно, дисфункција на целокупната државна управа, особено во сегментот на безбедносните институции, за што веќе зборував. Во законот за државните службеници е предвидена постапка за напредување само во рамките на четири кариерни групи во рамките на едно исто звање. Напредувањето во повисоко звање законот го регулира со веќе споменатиот систем на работни места што, всушност, подразбира за потребите на пополнување на определено работно место во еден орган на државната управа да се распише отворен јавен оглас, на којшто во една мошне неопределена постапка, сосема е извесно дека на “мала врата” ќе влезе “споилс - системот” со сите негови негативни консеквенци по формалната организација.

Од друга страна, мора да се има предвид дека напредувањето е мошне значаен институт во кариерата на секој државен службеник, па и на овластените службени лица со посебни должности и овластувања, кој, доколку не се уреди соодветно, во услови кога државниот службеник преку додатоците од плата не може да ја добие својата целосна сатисфакција, а имајќи предвид дека единствен морален, духовен, па и професионален стимул му останува напредувањето во службата, тогаш позитивните консеквенции од универзално применуваниот “мерит-систем” не само што за нас повторно ќе бидат мислена именка, туку уште полошо, просторот за останување, но и за уште поголемо влегување на корупцијата во државната администрација ќе ѝ биде отворен на “голема врата”. Напредувањето воопшто во државната служба не може да биде супституирано со пријавувањето на јавен оглас на слободните работни места во државната управа од страна на вработените од неколку значајни причини:

а) Недозволиво е “аутсајдери” без искуство за стручни раководни места да се пријавуваат однадвор. Тоа е внесување дилетантизам во државната управа.

б) Доколку нема цврст ред во самиот орган, “дрзнувањето” на некои државни службеници да се пријават на јавен конкурс за некое раководно место, поради објективно намаленото присуство на јавноста во овие пониски структури, конкурсот ќе биде обична фарса и ќе се заврши со однапред познатиот епилог од нашите добро познати прилики: кандидатот зад кој не стои никој од партискиот естаблишмент, ќе биде елиминиран од конкурсот уште пред тој да се пријави.

в) Клучните прашања во законот за државни службеници, како на пример за утврдувањето на критериумите и стандардите, и постапката за вработување и селекција на државните службеници (во чл. 12-а), како и начинот и постапката за оценување на државните службеници, се утврдуваат со подзаконски акти на Агенцијата за државни службеници. Во услови кога кај нас не се почитуваат и применуваат ни законите, премногу оптимистички е да се верува дека ќе се почитуваат подзаконските акти што уредуваат една вака чувствителна материја. Освен тоа, кога за спроведување на законот се предвидуваат премногу подзаконски акти (како за овој), тоа по дефиниција значи дерогација на законодавството.

г) Аргументите од типот дека овластените службени лица од безбедносните институции не може да се подведат под “мерит” системот затоа што овој систем е регулиран во законот за државни службеници, во чија категорија не спаѓаат овластените службени лица, паѓа во вода од следните причини: Припадниците на МВР, Царинската управа, МО, Агенцијата за разузнавање (а тие се околу две третини од државните службеници во централното државно јадро), требаше *de lege ferenda* да бидат соодветно третирали во *lex specialis* од нивната област, наместо сегашниот начин ова категорија на службени лица *par excellence* да бидат препуштени на милост и немилост на партиските “башибозуци”.

Само со создавање на сите услови за доследна примена на квалитативно нова организационо-функционална поставеност на судството и јавното обвинителство ќе може консеквентно да се остварува и “мерит” системот во државната и јавната управа. Меѓутоа, доколку злоупотребата на службената положба и овластување не се санкционира адекватно низ ефикасно организираниот правен систем, во којшто независните, објективните и некорумпирани правосудни органи ќе бидат гаранција за правната сигурност од исходот на поведените судски постапки, тогаш предностите на “мерит” системот нема да бидат ништо друго освен “голи” права (иуриа инаниа) на демагошки фризираните политички декларации.

Меѓу другите, една од основните причини за корупцијата во државната управа и со неа поврзаниот организиран финансиски криминал се големиот број на законските прописи, кои,

преку широко дадените дискрециони овластувања, ја овозможуваат корупцијата во оваа област.

II). Безбедносните институции надлежни во борбата против организираниот криминал и корупција

Во светот генерално постојат два концепта за организација на безбедносните институции со слични надлежности. **Првиот е концептот на безбедносна заедница** или, ако сакате, паралелизам во надлежностите на повеќе институции. Таквиот концепт се применува во поголем број референтни правни системи. Согласно со нивната традиција, политичка култура и правна свест, таму овој концепт има повеќе предности отколку слабости и, главно, дава успешни резултати. Аргументите во прилог на овој концепт се:

- Оневозможување на монополот на една институција во оваа исклучително чувствителна и за висок тип на корупција податлива област на организираниот финансиски криминал;

- Зафаќање на проблемот од различни аспекти, со можност за негово сестрано и поефективно решавање во смисла: доколку затаи некоја од институциите, сеедно дали поради нестручност, превид или корупција, на овој начин се отвора можноста за непропуштање на случајот, а од друга страна, институциите можат истовремено да го разоткриваат и докажуваат истиот случај од различни агли на гледање, што секако подразбира соработка и координација меѓу нив за постигнување оптимални ефекти;

- Создавање позитивна клима за конструктивен ривалитет, конкуренција меѓу институциите и со тоа реална можност за постигнување поголеми резултати и ефекти од нив.

Нашата Влада досега имплицитно како да го прифати овој концепт, или поточно кажано, Владата ја затекна претходно наследената хаотична состојба во овој сектор која наликува на концептот за безбедносна заедница. Всушност, Владата не е свесна за постоењето на концепт, бидејќи не се определила експлицитно за него, од проста причина што подолу наведените факти упатуваат на заклучокот дека, всушност, нема концепт.

Потврда за ваквата констатација е директниот пример со Финансиската полиција, којашто цели 20 месеци од преземањето на власта се држеше во целосна нормативно-институционална, кадровска, просторна и материјално-техничка блокада од една страна, а од друга страна формално таа беше предвидена како една од алките во синџирот институции за борба против организираниот финансиски криминал и висок тип корупција. И сега, како може некој да очекува еднакви или слични резултати (придонес) од сите институции инволвирани во таа борба (што би требало да биде нормално очекување, бидејќи ако Владата се определила за овој концепт, тој подразбира еднакви или барем слично силни институции по сите параметри). Во таа светлина треба да ги погледнеме фактите и да ја потврдиме или отфрлиме тезата дали има или нема концепт во овој исклучително значаен сегмент, имајќи ги предвид следните состојби:

- Девет месеци по донесувањето на Законот за финансиска полиција²⁷⁵ не можеа никако да се донесат подзаконските акти за имплементирање на овој закон со кој ФП стана правно лице, орган во состав на Министерството за финансии, иако истите беа веднаш изготвени од ФП и од “неразбирливи” причини чекаа на потпис кај министерот за финансии. Без оптоварување со детали, тоа значеше крајно оневозможување на работата на ФП, бидејќи истата беше доведена во “пат” ситуација за спроведување дури и на најбаналните набавки неопходни за извршување на секојдневните задачи. Во меѓувреме не можеа да се применат општите подзаконски акти на Министерството за финансии, бидејќи ФП веќе беше посебно правно лице. Притоа, не помогнаа ниту усмените ниту многубројните писмени обраќања до

---

²⁷⁵ Види: Сл. Весник на РМ 32/07. Овој закон, за разлика од многу други закони, е изработен со целосно потпирање врз кадри од Финансиската полиција, во настојувањето да не се трошат државни пари за скапите хонорари на домашни и странски експерти.

министерот за финансии и државниот секретар, бидејќи тие имаа постојано други многу “поважни” работи.

- За цело тоа време ФП броеше вкупно 11 вработени од кои 10 финансиски полицајци и еден државен службеник-референт за материјално-технички работи. Во меѓувреме, двајца финансиски полицајци заминаа во други институции, еден финансиски полицаец (жена) замина на породилно отсуство. Од преостанатите 7 (седум), двајца беа поголем дел од времето задолжени за извршување на правни и административно-технички работи, иако тоа воопшто не им беше во опис и попис на работните места, затоа што **за сите овие 20 месеци ФП функционираше без техничка секретарка, архивар, доставувач, а да не зборуваме за информатичар што ќе ја одржува мрежата, возач, портир и другите неопходни службеници** за сметководство, благајна, правници за одговор на десетици разни барања, мислења и слични дописи, што секојдневно пристигнуваа од разни државни органи, организации и граѓани,²⁷⁶ дописи што ФП требаше да ги праќа до други институции; беше и без економисти и правници за подготвување документација, организирање и спроведување на тендери за јавни набавки итн. Ваквата катастрофална кадровска состојба која актуелната Влада ја наследи од претходната (ФП е формирана со закон²⁷⁷ од 2002 г. а почна со работа во текот на 2003 г.) е преседан и невиден пример досега во историјата на државната управа во Република Македонија, особено во сегментот на безбедносните институции. Меѓутоа, без оглед на овие факти што никого од Владата не ги интересираа (ги интересираше само до каде е и што е со определени случаи), сосема друга работа е што ФП во текот на 2007 година постигна неверојатни резултати²⁷⁸, благодарение на над просечните залагања и ентузијазмот на четири до пет финансиски полицајци заедно со директорот кој работеше сè - од секретар до инспектор. Велам четири до пет финансиски полицајци, затоа што природно е и тоа се случуваше некој да тсуствува поради болест или други проблеми. Дури во април 2008 година едвај се потпишаа клучните подзаконски акти со кои се создадоа услови да се вработат 12 (дванаесет) нови финансиски полицајци, за кои постоеше одлука дека се примени уште во јануари 2008 година, со оглед на фактот дека јавниот конкурс беше објавен уште во октомври 2007 година. Сепак, и ова скромно кадровско пополнување е далеку од предвидените 63 (шеесет и три) вработени во

---

²⁷⁶ Согласно законот за слободен пристап до информации од јавен карактер, секој орган треба да има определено конкретно лице кое ќе се занимава само со тие работи.

²⁷⁷ Види: Службен весник на РМ бр.55/2002

²⁷⁸ Што се однесува до резултатите: Прво, Финансиската полиција која во поранешниот период се занимаваше исклучиво со кривични предмети од т.н. “финансиска пирамида” под директна координација на ЈО, во периодот на овие 17 месеци стана една од клучните алки во борбата против организираниот финансиски криминал. Имено, за разлика од претходниот период (2005-2006 г.), во 2007 и 2008 година, финансиската полиција работеше на поширок круг кривични дела од областа на финансискиот криминал, разоткри и докажа крупни случаи со повисок тип корупција што имлицираше организиран финансиски криминал.

Второ, во текот на 2007 година, во однос на поднесените 41 кривична пријава, утврдена е штета од 12.662.792,00 Евра, што во однос на 2006 година претставува 300% поголем износ, а во однос на 2005 година 150% поголем износ на утврдената штета за буџетот на РМ. Што е особено значајно, сите овие кривични пријави се прифатени од ЈО, а за некои се поднесени и обвинителни акти.

Сепак, не би било објективно доколку во оваа пригода не би истакнал дека идејно-концепциските замисли, амбиции и проектирани резултати за ФП беа многу поголеми од остварените. Меѓутоа, постоењето на низа објективни и субјективни пречки и потешкотии, очигледно води кон заклучокот дека, всушност, немањето владин концепт беше главната причина зошто ФП не успеа во целост да ги оствари овие замисли и резултати. Неможноста да го промовира и наметне својот концепт беше само една од повеќето сериозни причини поради коишто авторот на овој текст на 23 март 2008 година поднесе оставка на функцијата директор на Управата за финансиска полиција.

ФП според актот за систематизација, што претсатвува минимум за најнеопходното нормално работење на оваа институција.

- За расветлување на прашањето дали постои односно се остварува концептот на безбедносна заедница во ова област, битно е и разгледувањето на **корелацијата** меѓу **успешноста (квалитетот) на работата на државните институции од оваа област** поврзано со **индикаторот - колку од поднесените кривични пријави** (што инаку се сметаат за финални продукти во преткривичната постапка што ја водат надлежните институции) **се правосилно пресудени со осудителни судски пресуди.**

Имено, правосилните судски пресуди, а уште повеќе и судските одлуки за конфискација, се крајниот епилог што се очекува од поднесените кривични пријави. Меѓутоа, квалитетот на кривичните пријави не може да се мери според бројот на изречените пресуди за нив, особено не во нашиот неконзистентен и со многу бремена на корумпираност оптоварен правосуден систем. Кај нас успешното завршување и изрекувањето правосилни пресуди зависи од многу вон-правни фактори како што се: неефикасноста на судството; евентуалната корумпираност на судиите и јавните обвинители, што не се огледа само во евентуалното примање поткуп, туку и во разните суптилни противуслуги, судски и вонсудски влијанија и притисоци, а на сето ова може да се додадат и разните варијабилни фактори, како способноста или неспособноста на определен јавен обвинител или судија што го води случајот, неговата подготвеност и стручност да постапува по најсложените предмети од областа на организираниот финансиски цриминал. Имајќи ги предвид сите овие фактори, логичната корелација меѓу квалитетот на кривичните пријави и изречените судски пресуди што важи во конзистентните правни системи, во овој наш правосуден систем треба да биде многу пореално согледана. Освен овие фактори, брзината на пресудувањето зависи и од фактот дали се работи за **актуелно-живи предмети**, или за **стари, неактуелни и медиумски неатрактивни предмети**. Имено, иако според принципот на законитост сите случаи имаат еднаков третман кај институциите, сепак, не е сеедно дали кривичните пријави ќе се однесуваат на некои стари предмети за кои доказите се во најголем дел уништени, скриени или оштетени, а сведоците и оштетените се починати, иселени и сл. Вакви предмети најчесто работат помалите и фрагилни институции од оваа област во нашата земја. Што се однесува до актуелно-живите предмети на “свеж” кривичен настан, за коишто е потребно само да се уапсат осомничените и да се соберат уште некои докази, бидејќи клучните докази се веќе тука, а освен тоа во овие случаи и непосредно оштетените лица се живо заинтересирани да ги понудат сите релевантни докази (какви што беа случаите “Фиком”, “Бачило”, “Денационализација” итн., истите пак, по автоматизам, се препраќаат до МВР.

Понатаму, **институционалната сила и реална моќ на надлежните институции** од оваа област игра **исклучително важна улога** при определувањето на мерката притвор. **Притворот**, бездруго, има пресудно влијание врз понатамошниот тек на кривичната постапка од проста причина што, по изрекувањето на притворот, ретко кој судија ќе се осмели да донесе ослободителна пресуда, а и самиот кривичен процес се одвива многу побрзо (од познати причини). Во таа смисла, кога се во прашање иницијативи за определување мерка притвор од страна на МВР, индикативен е фактот што иницијативата за притвор се прифаќа од ЈО, а предлогот на ЈО од судот во 95% случаи. Но, тоа не е случај кога се во прашање малите, фрагилни институции од типот на ФП, бидејќи тогаш притворот се определува исклучително ретко. Објективно, споредувајќи го квалитетот на доказниот материјал од поднесените кривични пријави од страна на МВР и ФП, на пример, прифаќањето или неприфаќањето на притворот апсолутно не е одраз на квалитетот на поднесените кривични пријави и доказниот материјал во нив. Што е тогаш пресудната причина поради која иницијативите за притвор од МВР се прифаќаат речиси по автоматизам, а од другите надлежни институции не се прифаќаат? **Одговорот е: МВР со своите 11000 вработени и сите служби што им стојат на располагање, од кои најголем дел се под оружје, претставува законски, но, она што е уште поважно, претставува и реален општествен монопол за физичка и секаква друга присила.** Тоа е повеќе од доволно реална причина да не се одбиваат нејзините иницијативи, без оглед на нивната издржаност, особено во конкретните случаи каде што раководството е премногу заинтересирано. Ако некој отворено забележи дека кога се работи за оваа област на организираниот финансиски цриминал и корупција, кадровската екипираност на Секторот за

финансиски криминал при МВР не брои многу повеќе вработени од другите слични институции (само најмалку повеќе од двојно од ФП, на пример, која во периодот 2006-март 2008 имаше вкупно 11 вработени, а овој Сектор во МВР имаше преку дваесетина вработени), а сепак постигнува по обем и спектакуларност само нешто поголеми резултати. Тогаш ќе мора да се објасни значењето на логистиката што овој сектор ја има од сите служби во МВР, коишто му стојат на располагање. Така, на пример, колку е значајна логистиката од сообраќајната полиција, која навидум нема никаква врска со работата на **Секторот за финансиски криминал при МВР**, се гледа во фактите што **сообраќајната полиција** која врши контрола на безбедноста на патиштата има податоци за сите сопственици на моторни возила и со една координирана акција може физички да го блокира, пронајде и лиши од слобода кое било осомничено лице од страна на инспекторите на овој сектор. Да не зборуваме за **Граничната полиција** и останатите служби од **Криминалистичката полиција, Специјалната полиција и УБК** коишто стојат целосно на располагање, така што на службените лица од овој Сектор, како за Сектор со најважна работа во МВР, работат сите 11000 вработени. Соодносот со ФП е 1100 спрема 1 во корист на МВР. Згора на сите овие капацитети со коишто располага МВР, оваа институција е дополнително предоминантна со **монополот** што го има врз употребата на сега веќе легализираните **специјални истражни средства** (прислушување, тајно снимање во други објекти, тајно следење, растер потрага итн.). Потребата од демонополизација на МВР во однос на држењето на техниката за СИМ, токму во однос на ФП и ЦУ во контекст на концептот за безбедносна заедница, ја воочи италијанскиот експерт Маурицио Варанезе, кој беше еден од евалуаторите за време на евалуаторната мисија на Европската комисија во Република Македонија во областа на правда, слобода и безбедност, што се одржа од 10-14 март 2008 година во Скопје. Другите институции немаат ни одблизу вакви капацитети. За да ги користат капацитетите на МВР, тие се соочени со сиот ригиден бирократски формализам, кој ни оддалеку не е толку голема пречка, колку што се дополнително стимулираните дикрециони овластувања на монополскиот естаблишмент за оценка на кој начин ќе дозволи или воопшто нема да дозволи другите надлежни институции да ја искористат својата законска можност за користење на СИМ и другите ресурси што ги има само МВР.

Секако дека со една кадровски непотполнета, организационо и материјално-технички инфериорна (со простор за задржување на осомничени лица, луѓе и средства за апсење итн.), како и менторски зависна Финансиска полиција од центрите во МВР, упатува на нејзината улога на своевидна експозитура на МВР, така што сонцето и понатаму ќе свети, што ќе рече, караванот во борбата против финансискиот криминал и понатаму да врви, како што и врви. Некој ќе рече: па, и вака добро врви! Но поентата е дека може уште подобро да врви, или што е уште подобро од тоа – да врви оптимално. Впрочем, тука се поставува едно друго, посуштинско прашање: колку ваквата состојба одговара на целите и аргументите поради кои се етаблира концептот за безбедносна заедница на институциите од оваа област. Ако тие цели и аргументи не се прифаќаат, тогаш следи уште положичното прашање: зошто постои Финансиската полиција како посебна институција? Нели е тогаш подобро да не се трошат залудно народните пари во финансирање на мали, раздробени институции кои и онака нецможат сами да функционираат затоа што се целосно зависни од една моќна институција кава што е МВР, којашто го има монополот на полицијата исклучиво во свои раце. Нели е подобро и порационално Секторот за финансиски криминал при Одделот за организиран криминал во рамките на МВР дополнително да се зајакне кадровски со кадрите и скромната материјално-техничка опрема што ја има ФП. Ова е една од минималните и воедно најпрости варијанти од која не може реално да се очекува ништо посериозно. Оваа варијанта не ја вбројувам ниту во низата варијанти и подваријанти кои понатаму во текстот ќе бидат предложени во рамките на другиот концепт за единствена институција против организираниот финансиски криминал и корупција. Владата треба најконструктивно и најдобронамерно да ги разгледа овие аргументирани и алтернативно концептуализирани предлог-решенија.

Другиот концепт е концептот на единствена и оптимално независна, централизирана институција, во случајов против организираниот финансиски криминал и корупција, којашто ќе ги обедини функциите (надлежностите и овластувањата) по вертикала и хоризонтала на сите расцепкани институции од оваа област. Освен МВР, други надлежни

институции во областа на финансискиот криминал со полициски овластувања предвидени според измените на ЗКП од 2004 г. се Финансиската полиција и Царинската управа. Овие институции во својот кадровски состав имаат овластени службени лица со посебни должности и овластувања. Покрај нив, институции кои имаат допирни точки, и со својот законски делокруг на работа можат да дадат придонес во откривањето на финансискиот криминал се и Управата за јавни приходи, Управата за спречување перење пари и финансирање тероризам и Девизниот инспекторат, иако овие институции немаат полициски овластувања, што значи немаат ниту овластени службени лица во својот состав. Секако тука спаѓа и Јавното обвинителство. Познато е дека досега овие институции меѓусебно многу малку или никако не соработуваат, а координираноста е на многу ниско ниво.

Со оглед на нашите специфични детерминирачки фактори, како што се менталитетот, немањето демократска традиција, ниската политичка култура и правна свест, сметам дека во конкретниот општествено - историски миг, со постоечките констелации на сили и односи во општеството, што ќе потраат еден релативно подолг временски период, за Македонија повеќе одговара вториот концепт. Ваквиот став би го поткрепил и со народната мудрост според која “Волкот е јак во вратот зошто сам си ги врши работите”. Сега, вака поделени институциите со раздробени или слични надлежности и овластувања, без соодветна материјално-техничка опременост, просторни услови и кадровска екипираност, ќе бидат неминовно упатени на соработка. Реално, неретко тие се судираат со бирократскиот формализам, со разни перфидни опструкции од типот-не те одбивам, ама ќе те ескивирам сè дури не се откажеш, согласно нашиот менталитет да се покаже кој е поуспешен, појак и поблизок до партиската врхушка, а со тоа се демонстрира моќ што се користи во најразлични цели. Тоа се случува без оглед на фактот што има декларативно изразена волја за соработка потпишана во разни протоколи и меморандуми. **Потребно е системски да се решат овие работи, а не соработката и координацијата да зависи од тоа дали имало или немало волја меѓу моменталните пресонификации во раководствата на тие институции. Постојат решенија, што следуваат подолу во текстот, како да се надмине оваа состојба и раководните лица во институциите да бидат реално санкционирани, а не тие да соработуваат меѓусебно само ако нивните раководители имаат некој заеднички интерес од кронистичка, непотистичка, партиска или која било друга корумпирана основа.**

Со рационална конфронтација на аргументите „за“ и „против“ **концептот за безбедносна заедница наспроти концептот за единствена и оптимално независна институција**, која ќе ги обединува расфрланите надлежности и овластувања помеѓу расцепканите и некоординирани државни органи од областа за борба против организираниот криминал и високиот тип корупција, одбран е вториот концепт, земајќи ги предвид специфичните детерминирачки фактори во нашата земја, коишто се битно различни од факторите во земјите репери од Западна Европа. За таа цел, ги предлагам следните варијанти на можни решенија:

- I. Оптимално независна институција надлежна за борба против организираниот финансиски криминал и висок тип корупција. Оваа институција е така конципирана што таа треба да биде независна од извршната власт, која, по дифолт, е главното жариште на корупцијата секаде во светот, без разлика колкав е степенот на корупцијата во тие општества. Меѓутоа, оваа институција не значи дека треба да биде ослободена од ситемот на општествена контрола востановен преку вкрстена серија на контролни механизми. Потребно е да се напомене дека формирањето на оптимално независна институција за откривање и спречување на организираниот финансиски криминал и висок тип корупција не значи целосно преземање на надлежностите од институциите кои веќе работат на проблематиката. Самиот наслов го определува делокругот на надлежностите на институцијата. Класичните надлежности и натаму остануваат

предмет на работа на веќе постоечките институции, како што се МВР, УЈП и ЦУ.²⁷⁹ (Види ги шемите подолу).

- II. Формирање на самостојна организациона единица за откривање и спречување на организираниот финансиски криминал и висок тип корупција, чијшто раководител **директно ќе биде одговорен пред премиерот**, со истата или слична внатрешна организација, надлежност и овластувања. (Види ги шемите подолу)
- III. Самостојна организациона целина во рамките на Министерството за внатрешни работи, со хиерархиско ниво во сегашната организационо-функционална поставеност на МВР, еднакво на УБК и БЈБ, со конкретно определени функции (надлежност и овластувања), организација и систематизација.

Последните две се **минималистичките варијанти** за успешна институционална и организационо-функционална поставеност на телата надлежни за **директна оперативнo-откривачка работа**, без која воопшто не може да дојде до **обвинување и судење** против кривичните дела и сторителите **од високиот тип на корупција и организиран финансиски криминал** во Македонија. Да не забораваме, овие два најспоменувани проблеми на нашиот пат кон евро-атланските интеграции се вистинското јадро на канцерогеното ткиво од кое се шират метастазите по останатите делови на слабото и болно македонско општество. Во една таква ситуација, кога во нашата земја се формираа разноразни агенции како самостојни органи на државната управа, а некои дури и како самостојни државни органи (Агенцијата за државни службеници), разни дирекции на пример, Дирекцијата за спречување перење пари (со новиот закон, Управа), како административно-аналитичко тело без оперативни функции итн., доколку, за едни вакви најсериозни проблеми што ги има Македонија, не се создадат нормативно-институционалните претпоставки за реализирање на една од овие најминимални варијанти, што, впрочем, претставуваат и препорачани стандарди во меѓународните документи²⁸⁰, тоа, најблаго речено, ќе биде еден од најголемите и најсигурни показатели за немањето вистинска политичка волја за решавањето на овие проблеми.

III). За поефикасна и поефективна соработка и координација меѓу институциите

Во овој дел од исклучително значење е да истакне дека во сите закони со кои се регулира материјата за работата на институциите за спроведување на законот, како што се МВР, Финансиската полиција, Царинската управа, инспекциските служби и Јавното обвинителство, како посебен државен орган кој има и посебни овластувања во поглед на воспоставувањето на **соработка и координација** меѓу институциите надлежни за спроведување на правото од областа на организираниот криминал, **недвосмислено се декларирани одредбите кои упатуваат на меѓуинституционална соработка**. Впрочем, во чл. 53 од Законот за организација и работа на органите на државната управа (Сл. Весник на РМ бр.58/2000) се вели дека “Органите на државната управа што вршат инспекциски работи се должни во вршењето на инспекциските работи од заеднички интерес да соработуваат меѓусебно, како и со други органи на државната управа”.

---

²⁷⁹ Поопширна елаборација за концепцијата на оваа институција во рамките на целокупниот системски пристап, види кај: Миодраг Лабовиќ, нав. дело стр. 378 -403

²⁸⁰ Ваквата потреба е изречно нагласена, како преземена обврска со Лондонската Изјава претставена на Министерската конференција во точка 5, во рамките на развојот и имплементацијата на сеопфатната антикорупциска стратегија. Во неа се бара воспоставување независна мулти-дисциплинарна антикорупциска единица со капацитет да спречува, истражува и кривично да ја гони корупцијата.

Како еден од ретките позитивни примери за регулирање на соработката, правата и должностите на државните органи меѓусебно е Законот за финансиската полиција (Сл. Весник на РМ бр. 32/07); во чл. 35 ст.1 предвидена е соработката, а во чл. 35 ст. 2 предвидени се обврските на органите на државната управа и другите државни орган, институции, или правни лица. Особено значајно е да се истакне дека, освен декларативните одредби за соработка, во делот од казнените одредби од овој закон во чл. 68 до 71 предвидени се и соодветни парични казни за прекршоци на овластено службено лице во орган на државната управа, во органите на локалната самоуправа и другите државни органи и организации ако не дадат податоци и не достават документи, деловни книги и други исправи во врска со предметот на контролата и ако не овозможат увид во податоците неопходни за контролата. Исто така, во истиот закон предвидена е парична казна за прекршок на правните лица, одговорните лица кај правните лица и физичките лица доколку на Финансиската полиција не ѝ ги дадат податоците и не ѝ ги дадат на увид потребните финансиски документи, деловните книги и други исправи потребни за утврдување на фактичката и правната состојба и не ги обезбедат потребните услови за вршење на контролата.

Имено, **проблемот на недоволната соработка и координација меѓу институциите за спроведување на законот** не лежи во **недостатокот од декларираниите правни одредби или добрата волја** на раководните структури и вработените во овие институции. Напротив, сметам дека добрата волја е еден од малкуте, ако не и единствениот фактор за да се остварува и таквата соработка и координација каква што се остварува. На крајот на краиштата, спроведувањето на законот и воспоставувањето соработка и координација најмалку треба да зависи од нечија добра волја. Бројните емпириски примери ја потврдуваат констатацијата за успешно реализирани случаи во кои соработувале и биле добро координирани акциите на неколку институции за спроведување на законот. Меѓутоа, имаме емпириски примери од минатото каде што “топката” за неефикасното работење се префлаше од една до друга институција, како, на пример, случајот со **Пазарната инспекција и Царинската управа** за проверката на квалитетот на нафтата, при шт, Царинската управа тврдеше дека таа е надлежна исклучиво да провери дали декларираната стока одговара на фактичкото количество, а не и за квалитетот на стоката, додека Министерството за економија тврдеше дека Пазарната инспекција не е стационирана на граничните премини и затоа контролата на квалитетот на нафтата и нафтените деривати може да ги врши само на бензинските пумпи, итн.

Проблемот очигледно е во големите системски “дупки” што некои упорно не сакаат или не можат да ги видат. Имено, нема големо фајде од декларативните законски одредби за соработка, која подразбира и координација, како што не може да се очекува ниту спроведување на која било друга (добра) законска одредба, кога имаме премногу закони, но, всушност, тие се **системски неповрзани, неприменливи и често пати меѓусебно контрадикторни**. Тоа значи некавалитетни закони. Проблемите почнуваат очигледно **поради тоа што на владите за сите овие 17 години од осамостојувањето не им е јасно кои се, какви се и на кој начин да се изведат квалитативно-радикалните реформи во нормативно - институционалната структура**. Впрочем, она што денеска најмногу им фали на клучните стратегии за реформите е немањето еден општ концепциски поглед, визија за сеопфатна, кохерентна и комплементарна **национална стратегија за системски пристап против високиот тип корупција и со неа нераскинливо поврзаниот организиран финансиски криминал, коишто се главните генератори на сите наши други слабости во целокупниот општествен систем**. Имено, сведоци сме на постојано донесување нови, парцијални закони, измени и дополнувања на старите, усвојување на многу меѓународни документи, но слабо фајде имаме од сето тоа кога многу од законските решенија не се сообразени и поврзани. Затоа нивните одредби често се контрадикторни. Според тоа, оптимално е реформите да се изведуваат колку што е можно повеќе симултано во сообразност со еден системско-кибернетски пристап, затоа што, во спротивно, доколку недостасува само една алка од системот, се распаѓа целиот систем.

А што значи конкретно квалитетен закон?

1. Да се знае точно која или кои институции се задолжени да го спроведуваат законот.
2. **Кои се санкциите што следуваат доколку не се спроведува законот, кој ги извршува и кој го контролира нивното извршување.**
3. **Кои се институциите во вкрстената мрежа што, според доследно изведеното начело на поделба на власта, меѓусебно ќе вршат контрола на извршувањето на законите во определени области.**

Притоа, многу е битно институциите, во рамките на доследно изведеното начело на поделба на власта и нему иманентната меѓусебна контрола, во целата таа вкрстена мрежа да не бидат во нерамнотежа, односно да не бидат ниту во надредена ниту во подредена положба, со цел да не можат да си ја опструираат работата. Во таква зависна положба, којашто природно создава страв од единствениот центар на моќта, сега се наоѓаат буквално сите наши институции за спроведување на законот, особено оние надлежните за борба против организираниот финансиски криминал и корупцијата.

Решенија за поставените прашања се наоѓаат во адекватно конципираниот нормативно-институционален систем. Тоа е цел еден разработен систем, кој на адекватен нормативно-институционален начин воспоставува реални механизми, коишто по сила на самиот систем, а не во зависност од тоа дали некој имал или немал волја, неминовно ќе туркаат кон спроведување на законот. Тогаш повеќе нема да се чудиме зошто, иако сме имале “квалитетна” правна рамка, законите не се спроведувале. Во Република Македонија, засега и за подолго време напред, сè додека не се промени нискиот степен на правна свест и политичка култура, поради немањето традиција и отсуството на примарноста на државниот интерес кај најповиканите да го спроведуваат законот, не можеме и не смееме да се потпираме на чија било добра волја за спроведување на законот. Затоа, не гледам друг начин што може реално да ги намали штетите од архетипската опасност што се заканува: кој ќе не чува од чуварите?

Во таа смисла, кај најголем дел од стручните и научни кругови во Македонија веќе подолго време упорно се пласира една многу опасна и погрешна теза, според која ние сме имале доволно квалитетни закони, само проблемот бил во тоа што тие не се спроведувале. Оваа теза подразбира неработење, немање соработка и заедничка координирана акција на институциите надлежни за спроведување на законот. Тоа имплицира дека причината била во ниското ниво на правна свест и политичка култура на нашиот народ (бидејќи, политичарите, одговорните државни функционери и воопшто припадниците на јавната администрација се дел од народот), недоволната обученост на професионалниот состав итн., па со тек на време (за едно 50 до 100 години), оти тоа не можело, нели, преку ноќ, туку постепено и кај нас (кога спонтано ќе се променела свеста) ќе се спроведувал законот во онаа задоволителна мера во која сега се спроведува во земјите-репери кон коишто се стремиме. Секако дека има простор за специјализација, компјутеризација, поголема работна дисциплина и сл. Меѓутоа, тоа сигурно не се доминантните причини за неприменувањето на законите. **Наивноста на оваа теза се изразува и преку погрешната перцепција за тоа што е суштинската димензија на, инаку, оправданата констатација за немање политичка волја.** Имено, според доминантните сфаќања во Македонија, недостатокот на политичката волја се гледа во тоа што политичарите немале свест за применување на “добрите” закони што сме ги имале, во нивната незаинтересираност за обезбедување на просторни, материјално-технички и кадровски услови за работа на “добро” поставените институции. Сето тоа, навистина е дел од немањето политичка волја, бидејќи е неспорно потребно. Меѓутоа, овие сфаќања воопшто не ја земаат предвид ситуацијата, дури и во случај кога би биле обезбедени сите тие услови, дека институциите вака како што се сега поставени во нашиот систем, длабоко зависни од центрите на моќ

(концентрирани во и околу Владата), објективно не можат да ги применуваат законите врз оние кои најмногу ги кршат (политичарите), затоа што луѓето во тие институции, дискреционо можат да бидат отпуштени или деградирани во работата. Принципите на одговорност и сменливост за политичарите и професионализацијата за службениците, за што се залагаат застапниците на оваа погрешна теза, во ваков еден систем се чиста демогашка декларација и тие не можат да се применат сè дури не се промени системот на квалитативно-радикален начин. Оттука, ваквите заложби не претставуваат ништо друго освен негледање на шумата од лисјата на едно дрво. Од друга страна, опасноста на оваа теза се огледа во тоа што, не лоцирајќи ги доминантните причини за неспроведувањето или селективното и бавно спроведување на законот, се создава **заблуда за правецот, интензитетот и длабочината на реформските процеси** што се неопходни за отстранување на дисфункционалноста на правниот систем.

Мојата теза е дијаметрално спротивна: Ние немаме целосно квалитетни закони во рамките на еден кохерентен и комплементарен правен систем. Затоа законите не се спроведуваат. Навистина ниската правна свест и политичка култура, како и недостатокот од демократска традиција би можеле многу побрзо да се менуваат со нормативно-институционални реформи, коишто треба да го направат долго очекуваниот квалитативно-радикален пресврт на системот во целина. Тука треба да се гледа најбитната димензија на немањето политичка волја.

Меѓутоа, во точката на реализација на овој прв чекор, како и на сите други системски поврзани, комплементарни идеи, доаѓаме до клучното прашање од психо-социолошка, политичко-антрополошка и културолошка димензија: Кој прв ќе направи еден ваков чекор за создавање стабилен, функционален систем што долгорочно ќе остане и после него? Кој треба да ја покрене таквата сила е архетипското прашање коешто се постави и на неодамнешната научна расправа во МАНУ. Повеќето дискусанти таму беа согласни околу одговорот дека граѓанинот бил тој *spiritus movens* или *dies ex machina*. Мојот одговор е спротивен: само големите поединци од науката (во првичната идејна, мисловна сфера), а потоа големите лидери (во препознавањето на идејата и давањето приоритет за практичната реализација), отсекогаш низ историјата биле тие што ја туркале цивилизацијата напред. Нивните епохални откритија обично не биле препознавани од современите. Но, оние држави кои ја имале таа среќа да имаат големи државници во времето на таквите идеји, навистина доживувале златен подем во нивната историја. Ако сè било оставено на масите, цивилизацијата не би мрднала подалеку од каменото време. За да се затвори тој маѓепсан круг во Македонија, повторно мора да се вратиме на прашањето за политичката волја, што имплицира дека, пред сите други реформи, најзначајната е токму **реформата на духот**, но кај лидерите, затоа што отсекогаш во историјата сè потекнувало и сè зависело од клучните поединци.

Под претпоставка дури и да постојат сите потребни мерки и специјални истражни средства, коишто многумина ги сметаат за врвен дострел во борбата против корупцијата и организираниот криминал, се поставува прашањето: **Против кого ние ќе ги примениме тие силни специјални истражни средства?** Дали нив ќе ги применуваме само против корумпирани службеници, инспектори, цариници, началници и, можеби, против некои недоволно добро “утврдени” бизнисмени кои отпаднале од шемата или воопшто ја немале таа привилегија да влезат во круговите на бизнис-политичката елита, така што лесно може да одат “курбан” за демагошки фризираната борба против корупцијата, со цел да се “ублажи” монолитната структура на она што најмногу ни забележуваат меѓународните фактори, за сведување на борбата против корупцијата и организираниот криминал на апсењата на припадници од политичката опозиција, како и браќање на **средна и ниска корупција**. Со други зборови: Дали корупцијата повторно ќе ја бараме насекаде, освен таму каде што отсекогаш, по

дефиниција, најмногу ја имало - во највисоките кругови на власта и со неа поврзаната бизнис олигархија и дали постојните институции коишто ќе бидат надлежни за спроведување на сите тие специјални истражни средства (прислушување, тајно снимање итн.) имаат таков капацитет и позиција тие средства да ги применат некогаш евентуално, на пример, против премиер, актуелен министер или некој добро етаблиран директор на орган во состав на некое министерство, кој, фактички, во реалноста е помокен и од самиот министер. Проблемот е во тоа што доминантните субјекти за поднесување барање до истражниот судија за преземање на некое од овие средства се зависни, односно подредени и правно и фактички под центрите на моќ, коишто најмногу ја генерираат корупцијата. **Оттука, конструктивното и најдобро-намерно прашање: кога една актуелна влада ќе може да се пофали со правосилно осуден или притворен актуелен политичар од повисок калибар?** Со позитивната нормативно-институционална структура и организационо-функционалната поставеност на надлежните тела во хиерархијата на државниот систем, одговорот на ова прашање добива призивок на далечна иднина, што ниту со најновите измени во законската регулатива што се очекува нема реална подлога.

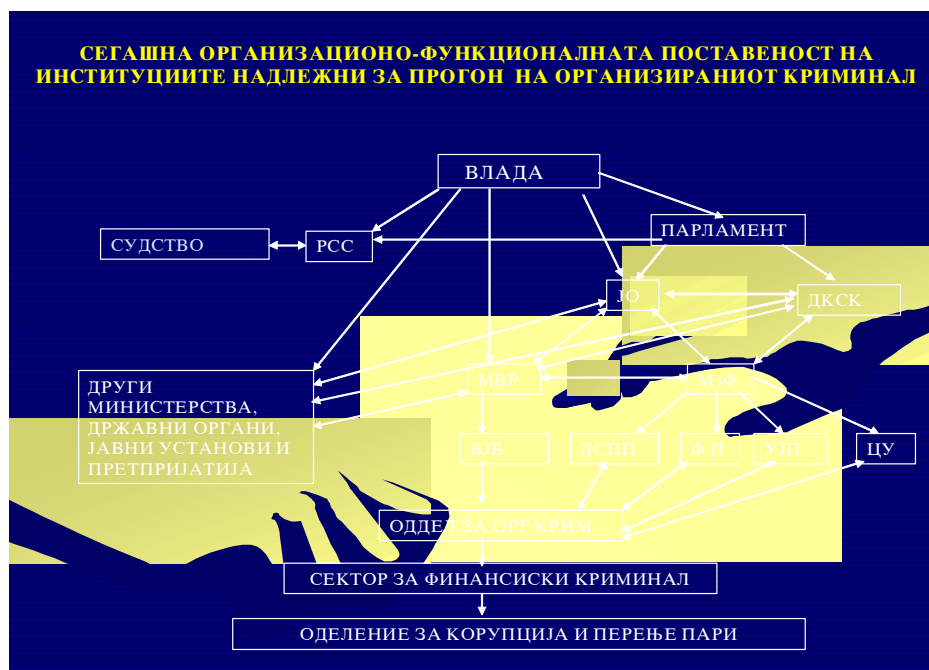
Во основата, одговорот на сите овие прашања произлегува од една од генералните причини за неконтролираното буење на високата корупција кај нас, а тоа е непостоењето на оптимално независни институции за откривање, прогон и судење во Македонија. Се разбира дека апсолутна независност никогаш немало, ниту може да се очекува дека ќе има. Меѓутоа, тука мислиме, пред сè на независност од извршната власт, но не и од една поширока општествена контрола во контекст на конзистентно и консеквентно изведеното начело на поделба на власта, што е еден од најголемите недостатоци, воопшто на нашиот систем во целина.

Според тоа, категорично тврдам дека ефективни, а не само површно ефикасни, статистички резултати нема да имаме ако ништо суштински не промениме: ако наместо да формираме посебна и релативно независна институција за борба против организираниот финансиски криминал и корупција (која во овој дел ќе ги има ингеренциите за поднесување барање за издавање наредба за следење на комуникациите), ние пред шест години го укинавме и тој еден скроман сектор против корупцијата што постоеше во рамките на Управата за организиран криминал при МВР; ако не создадеме систем на независни контролни тела чиј состав треба да биде конституиран на рамноправна основа меѓу двете најголеми партии од власта и опозицијата. Оттука, прашањето на **соработка** и **координација** на институциите за спроведувањето на правото во областа на организираниот финансиски криминал не може да се разгледува вон контекстот на востановувањето на **оптимално независни институции**, што се наметнува како врвен приоритет во нашата земја, со оглед на фактот што од осамостојувањето на Република Македонија досега не изградивме такви институции, не изведувајќи го доследно до крај начелото на поделба на власта, така што само номинално ја променивме старата институционална структура, а во суштина многу малку се смени старата шема.

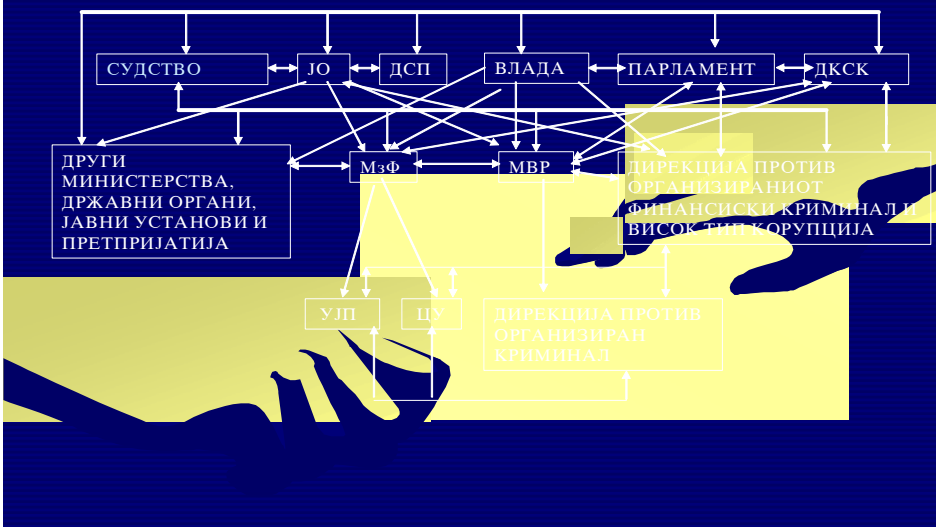
Организираниот криминал и корупцијата **во практиката** реално постојат, без разлика на тоа дали нормативно-институционалната позиционираност на системот ќе обезбеди посебни, самостојни и релативно независни организациони целини надлежни за справувањето со овие видови на криминал, или тие ќе бидат еднаш сведени на сектор, друг пат укинати, трет пат во рамките на некакво одделение, како што е случајот со **корупцијата** во МВР сега, или од ниво на сектор ќе бидат претопени и укинати, како што се случи со **реформите во МВР**, случај со **општиот криминал** во МВР сега, или, пак, со **реформите во МВР**, случајот со **перењето пари**, што **заедно со корупцијата** се третира во рамките на Одделение, коешто е во состав на Финансискиот сектор, секторите во состав на Одделот за организиран криминал, а Одделот е во состав на Централните полициски служби, овие, пак, во БЈБ, а БЈБ е дел од МВР кое е дел од

Владата каде што е концентрирана огромна и неконтролирана моќ. Владите, во принцип, насекаде во светот (се разбира некаде помалку, инцидентно, некаде многу повеќе, системско-ендемски), всушност, претставуваат главни генератор на корупцијата и организираниот криминал. Оваа премиса има особена емпириска и практична потврда во Република Македонија, од нејзиното осмостојување па сè до денеска. Од друга страна, во состав на Министерството за финансии формирана е посебна **Дирекција (сега Управа) за спречување на перење пари**, којашто административно-аналитички треба да ги следи појавите на перење пари, наспроти **Финансиската полиција** која во рамките на истото министерство е формирана за оперативно да ги истражува појавите на перење пари и другите облици на финансиски криминал. Инаку, Финансиската полиција има целосно иста надлежност со Финансискиот сектор при Одделот за организиран криминал во рамките на МВР. **Не случајно, погоре во текстов е потенцирана долгата низа во институционалната хиерархија. Целта е да се види на кое институционално ниво е сместено Одделението за борба против корупцијата и перењето пари и да се размисли дали од ова ниво може да се очекуваат некакви резултати, притоа не заборавајќи каде доминантно се сместени и каде доминантно се одвиваат организираниот криминал, корупцијата и перењето пари.**

(Види ги шемите доле).

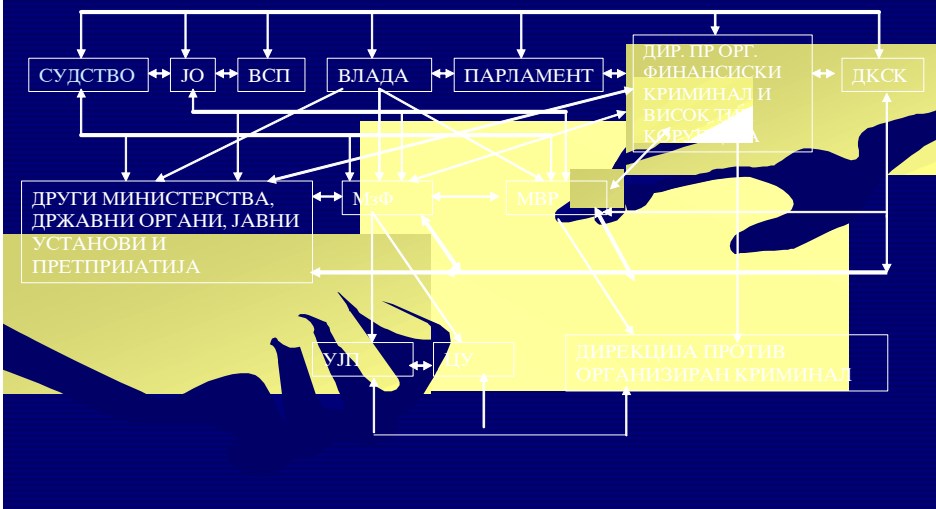

ОПТИМАЛНА ОРГАНИЗАЦИОНО-ФУНКЦИОНАЛНАТА ПОСТАВЕНОСТ НА ИНСТИТУЦИИТЕ НАДЛЕЖНИ ЗА ПРОГОН НА ОРГАНИЗИРАНИОТ КРИМИНАЛ СПОРЕД ДОСЛЕДНО ИЗВЕДЕНОТО НАЧЕЛО НА ПОДЕЛБА НА ВЛАСТА

НАЈ ОПТИМАЛНА ОРГАНИЗАЦИОНО-ФУНКЦИОНАЛНАТА ПОСТАВЕНОСТ НА ИНСТИТУЦИИТЕ НАДЛЕЖНИ ЗА ПРОГОН НА ОРГАНИЗИРАНИОТ КРИМИНАЛ СПОРЕД

ДОСЛЕДНО ИЗВЕДЕНОТО НАЧЕЛО НА ПОДЕЛБА НА ВЛАСТА

IV). Реформи во полицијата-МВР

Речиси повеќе од пет децении беше востановена организационата поделба на криминитетот во **МВР**, според која промените се случуваа внатре во Управите (подоцнежните Сектори), но со незначителни измени и во самите Сектори, сè до неодамна. Критериумите на актуелните раководства и нивната интелектуална способност или неспособност за вистинско поимање на разните видови, подвидови и типови на криминалот од вредносно-традиционален аспект директно се рефлектираа и сè уште се рефлектираат врз организационо-функционалната

поставеност во МВР. Според најшироко застапените критериуми од вредносно-традиционален аспект, коишто имаа директни практични консеквенции на организационо-функционалната структура во МВР се разликуваа: **општ (класичен) криминал; стопански (подоцна економски, сега финансиски) криминал; недозволена трговија со дрога и оружје (подоцна како посебни организациони целини); во последните десетина години организиран криминал, во којшто влегоа економскиот криминал и одредени облици на имотниот криминал и криминалот против половата слобода и половиот морал со изразени елементи на насилство; и оддел за странци.**

Тероризмот како криминална појава почна да се третира пред помалку од десет години во рамките на Управата за безбедност и контраразузнавање, како и во една организациона целина директно под министерот.

Според најновите реформи во полицијата, целокупната организациско-функционална шема на оперативното работење против криминалот, на централно ниво се концентрира во **Одделот за организиран криминал** каде што се опфатени сите други видови и подвидови на криминал. На тој начин, од една крајност кога едно време организираниот криминал се негираше и затоа не беше соодветно организационо третиран (потоа, откако делумно беше опфатен, некои облици на организираниот криминал како што се недозволената трговија со дрога и оружје, кај нас не се третираа како посебни облици на организираниот криминал), сега се отиде во друга крајност, при што сите видови на криминал се стопија во организираниот криминал. Тоа особено се однесува на општиот (класичен) криминал и сите негови подвидови.

Колку е ваквата нова организационо-функционална поставеност оправдана од аспект не само на **ефикасноста**, туку и на **ефективноста** во справувањето со организираниот криминал, времето најдобро ќе покаже. Меѓутоа, овде конструктивно ќе ги предочам **сериозните практични консеквенции од укинувањето на Одделот за криминалистичка полиција на централно ниво**, што неминовно ќе се појаваат како слабости при практичното справување со криминалот:

1) Во услови кога на централно ниво не постои ниту едно оперативно тело надлежно за општиот криминал, се поставува прашањето: кој ќе ја координира работата на подрачните единици надлежни за справување со општиот криминал, во случаи кога ќе се појаваат извршители на серија сериозни кривични дела од областа на општиот криминал (тешки разбојништва, на пример) извршени на територијата на повеќето од подрачните единици на МВР?

2) Ако одреден дел од кадарот ангажиран во Одделот за организиран криминал ја преземе улогата на централна координација, што пред реформите ја имаше Секторот за општ криминал во рамките на Одделот за криминалистичка полиција, тогаш кој ќе ја врши нивната улога во борбата против одредени облици на организираниот криминал за коишто токму тие се надлежни?

3) Поради ваквата мешаница во новата организационо-функционална поставеност, тешко е да се поверува дека ефикасно и ефективно ќе се открива и докажува ниту организираниот ниту општиот криминал, особено имајќи го предвид фактот дека **различната организационо-функционална поставеност за различните видови криминал претпоставува и различна специјализација**, којашто подразбира **различна тактика и методика** во спречувањето, откривањето и докажувањето на **различните видови криминал**.

Со цел надминување на состојбите и гарантирање на професионализмот како неминовен услов за постигнување стабилност во клучните безбедносни институции на подолг рок и уште подобри резултати не само по **обем**, туку и по **квалитет** и **структура**, **конкретни решенија се:**

- Редизајнирање на Одделот за криминалистичка полиција во чиишто рамки ќе бидат инкорпорирани сите сектори и одделенија за видовите и подвидовите на опшиот (класичен) криминал.
- Одделот (или Управа) за организиран криминал останува во МВР со надлежност за останатите облици на организиран криминал, со тоа што од него треба да се издвои само Секторот за финансиски криминал со трите постоечки одделенија, коишто би требало да преминат во состав на едно од првите две предвидени решенија во рамките на концептот за единствена институција против организиран финансиски криминал и висок тип корупција. Доколку власта се одлучи за минималистичката трета алтернатива од концептот за единствена институција против организиран финансиски криминал и висок тип корупција, која што би била во состав на МВР, тогаш нема потреба да се издвојува Секторот за финансиски криминал, туку овој Секторот ќе си остане во Управата за организиран криминал во состав на МВР. Притоа, би било минимум неопходно, оваа Управа да биде барем на еднакво или повисоко ниво отколку што тоа се сега УБК и БЈБ, како орган во состав на МВР, но со својство на правно лице (како што тоа се УЈП, ЦУ, ФП, УСШ, коишто се органи во состав на Министерството за финансии, со својство на правни лица).
- Безусловно воведување и имплементирање на “мерит” системот за овластените службени лица, но не како мислена именка, туку во суштина и содржина. За почеток барем онака како што “мерит” системот е воведен за државните службеници во Република Македонија.

Miodrag Labovic, PhD
Faculty of Security- Skopje

CONCEPTUAL SOLUTIONS FOR THE DEVELOPMENT OF SECURITY INSTITUTIONS

Abstract

The EU report of November 2008 on the Republic of Macedonia, among other weaknesses, emphasised the insufficient reform in public and state administration, politicization of police as well as selective approach in the fight against organized crime and high level of corruption. In order to achieve fundamentally qualitative reforms in public and state administration, whose central state nucleus are state security institutions, the process of departization with consistent implementation of the “merit “ system is *condition sine qua non*. Several conceptual solutions should contribute to the development of the security institutions, without selective implementation of the laws, particularly in the fight against organized crime and corruption. In that manner, it will contribute to greater results, not only regarding the scope (as is the case now), but, what is more important, regarding the structure and quality. Therefore, the author elaborates on certain conceptual solutions that should be adopted, developed and implemented.

Key words: merit system, spoils system, reforms in security institutions and the Ministry of Interior, security community, organized financial crime, corruption

РАЗВОЈ И КАРАКТЕРИСТИКИ НА СОВРЕМЕНОТО АВТОМАТСКО ОРУЖЈЕ

Резиме

Трудот обработува различни типови и модели на оружје со своите конструктивно технички карактеристики во насока на развој на современите автоматски оружја.

Недоволна едуцираност во повеќето професии што користат перманентно оружје во секојдневните обврски и услуги меѓу кои полициската и останатите структури од Министерството за внатрешни работи во борбата против криминалот и другите незаконски активности се покажува како сериозен и комплексен предизвик со кој мора да се справиме.

Со педагошко теорискиот приод во овој труд кон автоматското оружје како службено полициско се овозможува правилен и побезбеден начин на негово прифаќање и разбирање, пред сè, во доменот на познавањето на оружјето од технички аспект, подигнување на нивото на безбедност во ракувањето со оружјето и смалувањето на минимум на евентуални можни несреќи на работното место.

Вовед

Човековата потреба својот противник да го гаѓа на што поголема оддалеченост постои со векови, при што човекот кон таа цел ги насочувал сите свои сознанија и искуства.

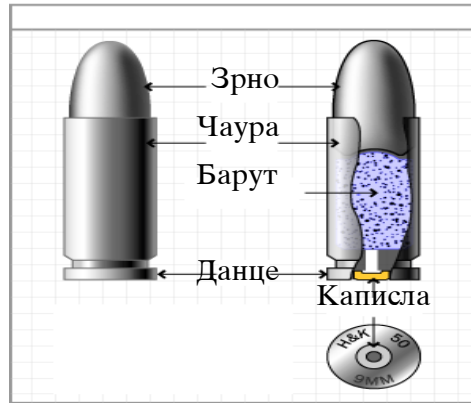
Значаен чекор во развојот на оружјето има проанаѓањето на барутот во Кина. Првото оружје било доста гломазно, се полнела цевката од предната страна со барут и кугли. Палењето на барутното полнење се вршело прво со фитил, а потоа со посложен механизам со употреба на “кремен”.

Сл.1 Оружје кое работи на принцип на удирање во каписла (лево) и пушка кремењача (десно).

Врз моќноста и балистичките карактеристики на автоматското вооружување влијание имала појавата на малкучадните барути со подобри енергетски карактеристики од црниот барут.[7]

Сл.2 Обединет куршум (патрон)

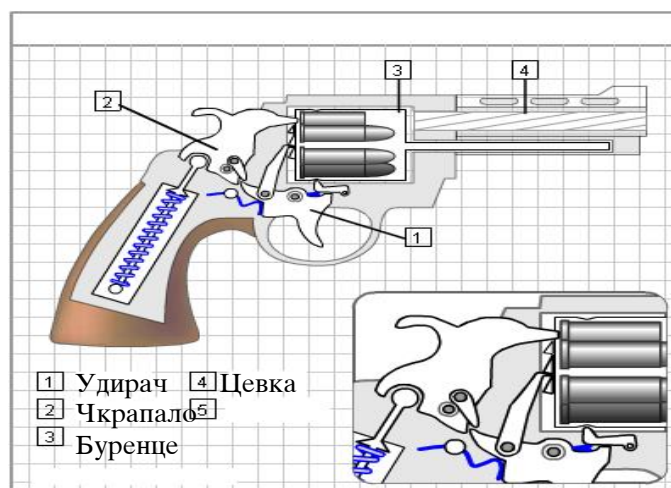
Битен напредок во конструкцијата и начинот на работа има појавата на соединетиот куршум (патрон) - сл. 2, па се појавуваат пушки со еден куршум, а подоцна со магацин од повеќе куршуми (“репетирки” или “брзометни”). Паралелно се развиваат пиштолите и револверите, а се појавуваат и посложени механички оружја “митролезите”.

Така се дошло до автоматизација на целиот циклус на работа и до појавата на “автоматското оружје”.

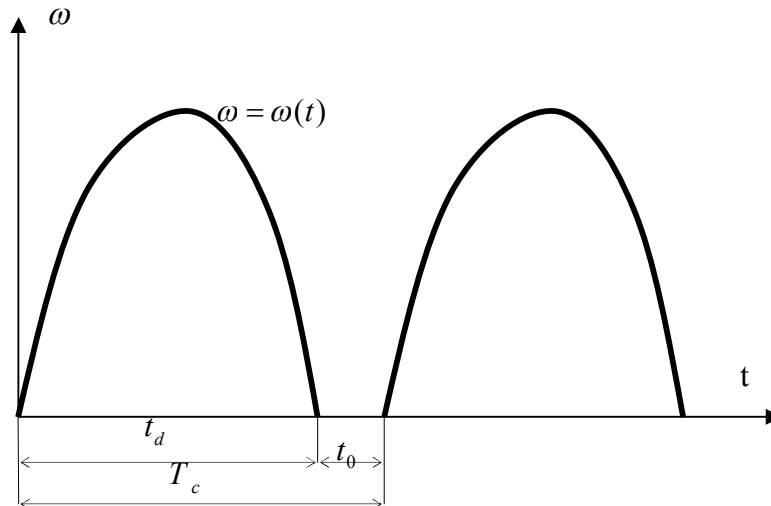
Револвери

Ќе го разгледаме стандардниот револвер кој работи на принципот на двојна акција на чкрапалото и има ротационен барабан со шест лежишта за куршуми, поради што се нарекува револверско оружје. Изумител на ова оружје е *Sammuel Colt* во 19 век. Ставањето на куршумите и вадењето на чаурите се прави рачно, а за секој пукот мора да се повлече чкрапалото.

Еден од поголеми проблеми со кој се соочуваат конструкторите е заптивањето на барабанот кој се врти околу сопствената оска и цевката. Помеѓу челото на барабанот и задната страна на цевката постои зазор. При висок притисок на барутните гасови во цевката може да дојде до незначително нивно истекување одразувајќи се на почетната брзина на зрното и на останатите балистички карактеристики.[5]

Сл.3 Надолжен пресек на револвер

Сл.4 Дијаграм на работа на револверско оружје, T_c – време на циклусот, t_d – време на ротација на барабанот, t_0 – време на стоење и опалување.

Развој, структурни шеми и класификација на автоматското оружје

Современото автоматско оружје во поголем број случаи мора да има голема брзина на гаѓање. Ефикасноста во уништувањето на целта во прв ред зависи од брзината на гаѓање, калибарот на зрното, почетната брзина на зрното, точноста во нишанањето и сл. При анализа и избор на тие карактеристики конструкторот треба да бара оптимално решение и да тежи кон обезбедување минимално време на траење на циклусот на работа.

Максималната можна брзина на гаѓање изразена преку бројот на испалени куршуми во минута е $n_{\max} = \frac{60}{T_{\min}}$, каде $T_{\min}$ е минимално можно време на циклусот на работа на автоматското оружје изразено во секунди. Времето на траење на циклусот на работа на автоматот е:

$$T_c = \tau + t_f + t_p + t_u + t_h$$

каде што е:

τ - време на горење на капислата;

t_f - време на врежување на зрното (време на форсирање);

t_p - време на движење на зрното по водиштето во цевката;

t_u - време на работа на механизмот за активирање и удирање;

t_h - време на работа на механизмот за донесување и внесување на куршумот (механизам за хранење);

Идеално минимално можно време на траење на циклусот T_i ќе биде при $t_h = 0$.

За зголемување на брзината на гаѓање на конструкторот му стои на располагање смалување на времето на донесување и внесување на куршумот во лежиштето на цевката на оружјето. Како резултат на испитувањата и мерењата во табелата 1 дадена е големината на траење на поединечните активности од кои се состои времето на хранење на оружјето t_h за едноцевно автоматско оружје.[4,6]

Табела1 Составни елементи на t_h - времето на хранење

Број на активности	Активност	Релативно време на траење на актив-носта во однос на циклусот	
		$\theta = t_i / T_c$	$\theta_{cp}, \%$
1	Донесување на куршумот	0,18-0,58	38
2	Извлекување и исфрлање на чаурата	0,11-0,57	34
3	Внесување на куршумот	0,07-0,3	18
4	Отворање на затвораот	0,012-0,04	2,4
5	Затворање на затвораот	0,05-0,02	3,4

Табелата покажува дека кај обичните начини на работа со постепено движење на деловите кои се "повлекуваат" најдолго траат три активности: донесување на куршумот во приемникот, извлекување и исфрлање на чаурата и внесување на куршум во лежиштето. Брзината на гаѓање може да се зголеми на неколку начини:

1. Со скратување на патот на подвижните делови, со смалување на празните одови, со скратување на времето на извлекување на чаурата итн.
2. Со зголемување на брзината на движење на подвижните делови, ограничено со дозволената брзина на сударот на елементите.
3. Со намалување на масата на деловите кои се "повлекуваат", но мора да се внимава на цврстината на елементите и сигурноста на работата на механизмот.

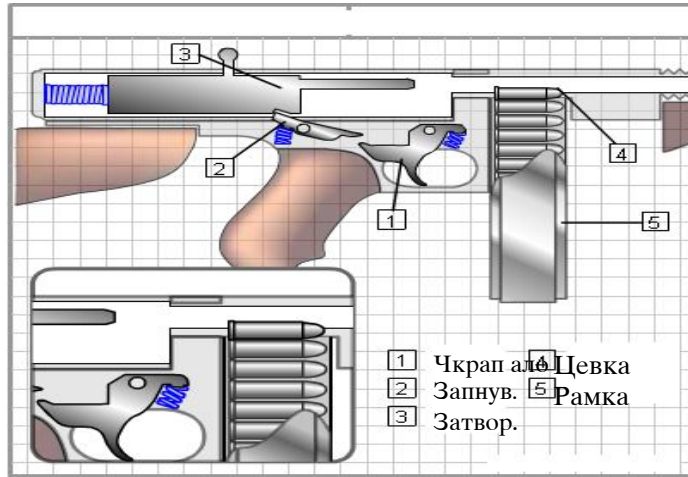
Преку анализа на работата на автоматските оружја се покажало дека намалување на времето на хранење t_h е можно при паралелно изведување на потребните активности во циклусот. Ако активностите донесување, внесување и извлекување се изведат паралелно, наместо сериски времето што се троши на нивно извршување значително се намалува. Во системите кои работат на принципот на паралелни активности спаѓаат повеќецевните и едноцевните оружја со повеќе лежишта за куршуми. Според принципот на хранење, автоматското оружје го делиме на следните групи:

1. едноцевно оружје;
2. повеќецевно оружје;
3. едноцевно оружје со повеќе лежишта на куршуми.

Да го разгледаме едноцевното оружје, коешто има една цевка со лежиште за куршумот. Механизмот за хранење, во зависност од конструкцијата, го делиме на три групи:

- со надолжно подвижен затворач,
- со осцилаторен затворач,
- со попречно подвижен затворач,

не гледајќи го различниот карактер на движење на затвораот како основен елемент кој по правило има надолжно движење и се користи за извлекување на чаурата, за внесување на куршумот, за запнување на ударниот механизам, за придвижување на механизмот, за донесување на куршумот итн.

Сл.5 Оружје со слободно повлекување на затвораот

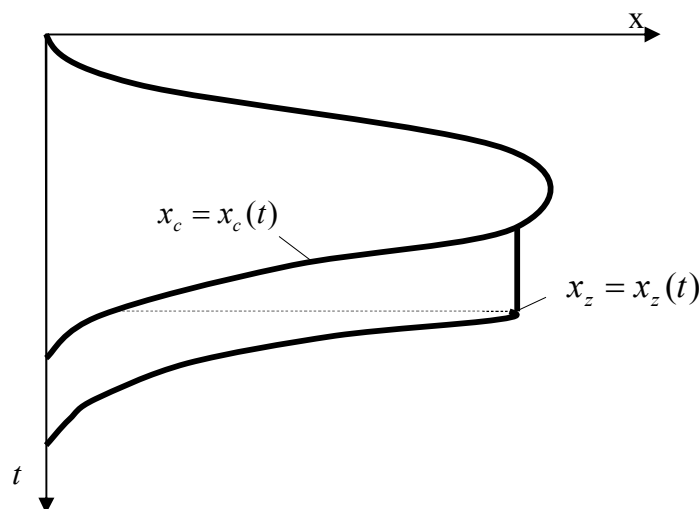
Во првата група на автоматско оружје влегуваат системи кои за работа на автоматиката го користат повлекувањето на затвораот, на цевката или на целото оружје.

Во системите со повлекување на затвораот цевката е неподвижна, а затвораот не се забравува за цевката или за сандакот за време на опалувањето. Придвижувањето на челото на затвораот кај таквите системи се кочи со инерција на масата на затвораот, па може да се каже дека тука имаме инерционо забравување. Ако затвораот и цевката за време на опалувањето не се меѓусебно поврзани, тогаш имаме систем со слободно повлекување на затвораот.

Понекогаш во системите со слободно повлекување на затвораот за смалување на брзината и енергијата на повлекување на инерцијалниот затворач се вградува ударен механизам кој врши активирање на каписклата пред да дојде затвораот во предна положба; овој принцип може да биде применет кај куршуми со кратки чаури. При користење на друг тип на чаури можни се попречни прскања и кинења кои можат да доведат до застои. Куршумот со кратка чаура има мало полнење и мала почетна брзина на проектилот.

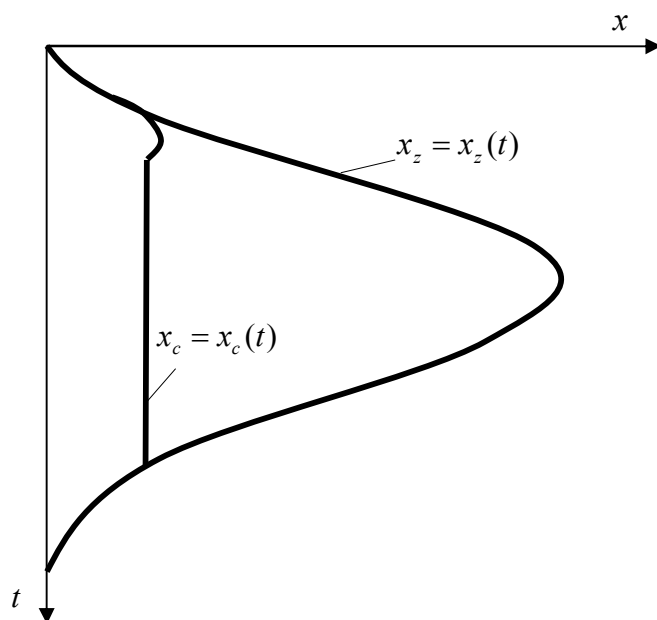
Системите кои работат на принципот на повлекување на цевката, ако цевката и затвораот се движат наназад на цел пат, се нарекуваат систем со долго повлекување на цевката.

Големото време на повлекување и мртвото време на стоење (сл.6) на затвораот при враќање на цевката ни дава мала брзина на гаѓање. Придвижувањето на големи маси при гаѓањето доведува до намалување на прецизноста на погаѓање на целта. Споменатите недостатоци се причина овој систем во денешно време да не се применува.

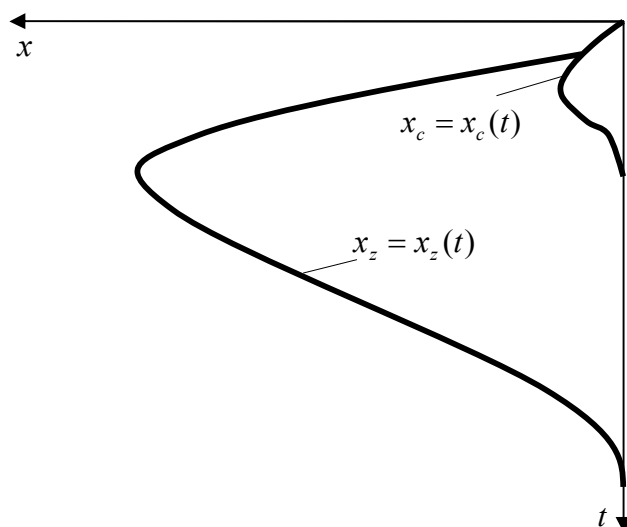
Сл.6 Дијаграм на систем со долго “повлекување“ на цевката x_c - пат на цевката, x_z - пат на затвораот

При повлекување на цевката за должина помала од должината на еден куршум, зборуваме за систем со кратко повлекување на цевката, каде цевката и затвораот заедно се движат во задна положба додека притисокот во цевката не опадне. По доаѓањето на затвораот и контакт со цевката, заедно се враќаат во крајна предна положба. Како примери може да се наведат пиштолот $7,62\text{ mm}$ M57, $^{\wedge}Z$ 9 mm i CZ99 9 mm, митралезот $7,92\text{ mm}$ Dreyse, митралезот Browning и др.[5]

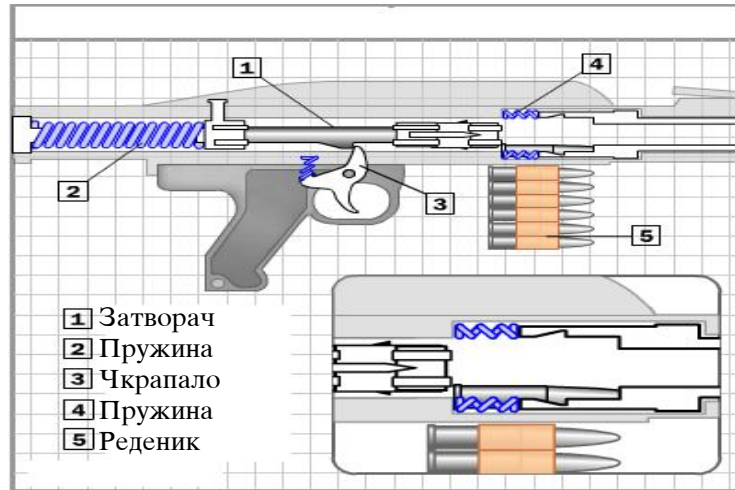

Сл.7 Дијаграм на системот со кратко "повлекување" и задржување на цевката, x_c - пат на цевката, x_z - пат на затвораот

Кај другите системи со кратко повлекување на цевката, после одбравувањето, цевката и затвораот се движат независно еден од друг. На таков принцип работат митролезите Maksim, Vickers, $7,9\text{ mm}$ и др.

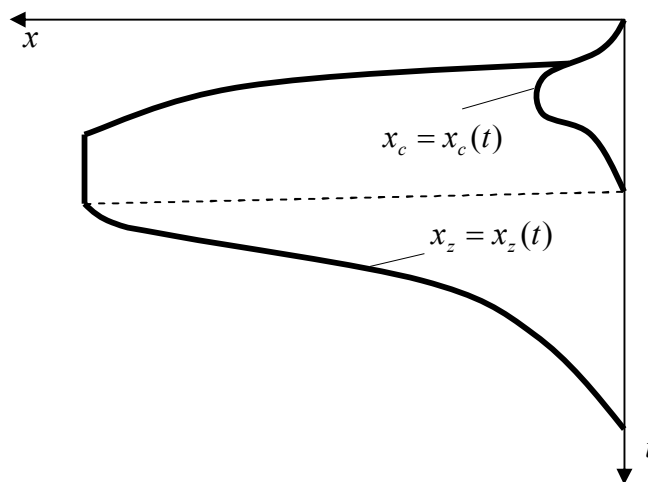

Сл.8 Дијаграм со кратко повлекување на цевката со независно движење на цевката и затвораот, x_c - пат на цевката, x_z - пат на затвораот

Сл.9 Митролез кој работи на принципот на кратко повлекување на цевката

Постојат и системи со кратко повлекување на цевката каде затворабот се задржува во задна положба сè додека цевката не се врати во предна положба за донесување на куршум. Кога цевката ќе се врати во предна положба, се поставува куршум пред челото на затворабот и тогаш почнува враќање на затворабот во предна положба.

Сл.10 Дијаграм за оружје со кратко повлекување на цевката и задржување на затворабот, x_c - пат на цевката, x_z - пат на затворабот

Постојат системи со стална кинематска врска помеѓу цевката и затворабот. На пример, како кај автоматската пушка *Galil*.

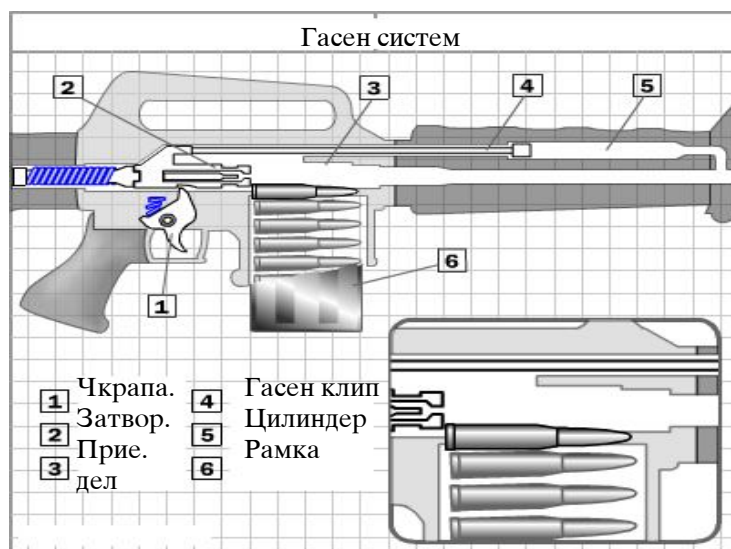
Принципот на кратко повлекување на цевката е често применуван во современото автоматско оружје како сигурен и со задоволителна брзината на гаѓање. Најголемата предност е релативно малата реактивна сила која се пренесува на корисникот (стрелецот).

Кај повеќето системи со кратко повлекување на цевката постојат забрзувачи на затворабот каде што дел од енергијата на цевката се предава на затворабот после одбравувањето и се забрзува неговото движење.

Во втората група на автоматско оружје спаѓаат системите кои работат на принципот на позајмување на барутните гасови. Позајмувањето на барутните гасови се остварува на следниве начини:

- низ отвор на сидот на цевката;
- преку уред на устата на цевката;
- преку дното на чаурата.

Во денешно време широко се применуваат системите со позајмување на барутните гасови низ отвор на сидот на цевката, со различни типови гасни цилиндри и начини на движење на клипот. Кај современите оружја со позајмување на барутните гасови се применува гасен цилиндер од затворен тип кој се користи за движење на носачот на затвораот. На овој принцип работат пушките M16, AP 7,62 mm M70 и други на употреба во Министерството за внатрешни работи. Кај овие системи цевката е неподвижна во однос на сандакот, а затвораот е во предна положба забравен за цевката или за сандакот. Овој принцип на работа се применува бидејќи има многу предности и овозможува голема брзина на гаѓање.

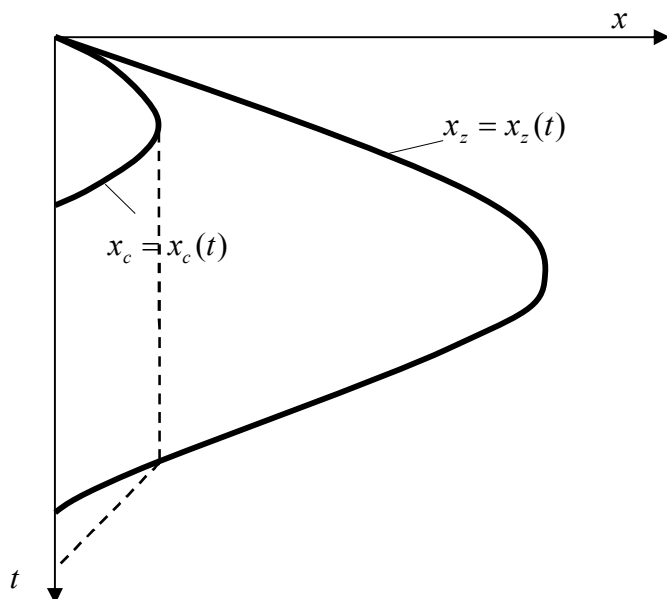

Сл.11 Работа на принцип на позајмица на барутни гасови

Еден од важните недостатоци на овие модели се смета моменталното повлекување на подвижните делови. За смалување на недостатокот се вградува пружина која го ублажува дејството на барутните гасови на подвижните делови.[5]

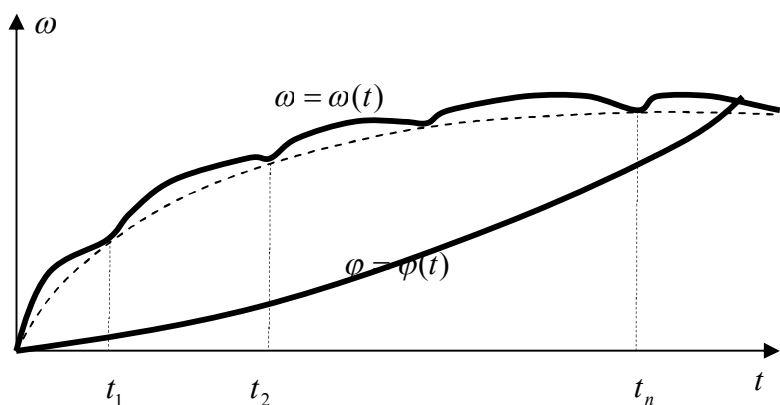
Во третата група на едноцевни оружја спаѓаат системите кои ја користат силата на врежување на зрното во жлебовите на цевката. Не нашол примена во современите модели, поради зависноста на зрното и истрошеноста на цевката.

Во четвртата група на автоматско оружје спаѓаат оружја чија автоматика работи на комбинација на принципи кои истовремено се користат во работата на автоматиката.

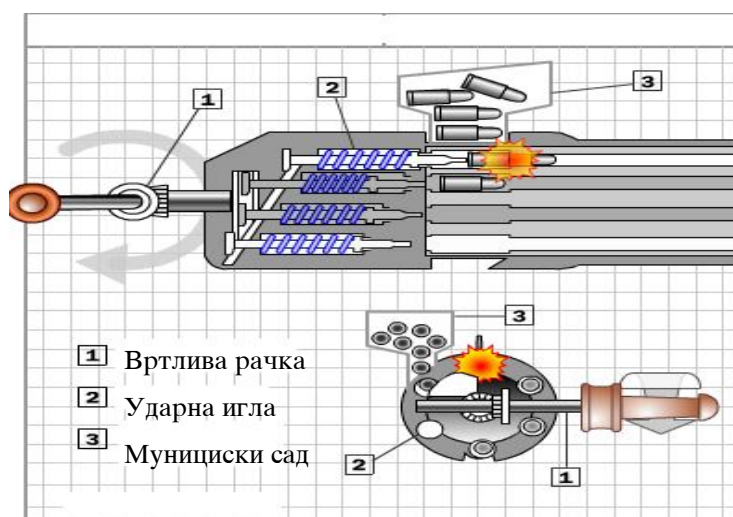
Сл.12 Дијаграм на систем со позајмување на барутни гасови и подвижна цевка, x_c - пат на цевката, x_z - пат на затвораот

На сл.14 е прикажано повеќецевно оружје а на сл.13 дадени се графици за промена на аголната брзина на блокот цевки при секое опалување и законот за промена на аголот на ротација на блокот цевки. За повеќецевните оружја карактеристично е што не е потребно да се прекине ротацијата на цевките за време на опалувањето, како што е случај кај револверското оружје каде барабанот застанува за време на опалувањето.

Сл.13 Криви за $\omega = \omega(t)$ - аголна брзина и $\varphi = \varphi(t)$ - агол на ротација за блок цевки на повеќецевен топ

Тука се среќаваме со интересот за зголемување на брзината на гаѓање со помош на едновремено одвивање на повеќе операции во циклусот. Во овој случај не се работи за просто обединување на неколку автомати во еден блок, туку се работи за создавање на повеќецевни системи со органски поврзана автоматика, кои имаат доста сложена конструкција и, по правило, релативно голема маса.[5]

Сл.14 Начин на внесување на куршуми кај повеќецевното оружје

Заклучок

Од истражувањата и изнесеното се заклучува дека основните делови на механизмите на автоматското оружје имаат во најголем број на случаи транслаторно движење, додека ротацијата се среќава кај поедини делови.

Значителна осетливост на работата на механизмите која многу зависи од точноста на обработката и толеранцијата на деловите.

Познавањето на конструкцијата и техничките карактеристики на оружјето коешто го користат припадниците на полицијата и останатите структури во Министерството за внатрешни работи ќе придонесе за поефикасно и побезбедно негово ракување, чување и одржување. Технички исправното оружје влева самодоверба и сигурност кај службените лица во разни деликатни моменти и ситуации во секојдневната борба против криминалот и други незаконски активности на поединци и групи, а со цел и во функција на зголемена индивидуалната и општа безбедност и почитување на принципите на правната држава.

Користена литература

1. Станковиќ К. Д., *Физичко техничка мерења - сензори*, Београд, 1997.
2. Hottinger baldvin messtechnik, *Operating manual Amplifier system MGC*, Darmstadt, 1996.
3. Hottinger baldvin messtechnik, *Induktive Wegaufnehmer (Acceleration Transducers)*, Darmstadt, 1995.
4. Д. Петрески, *Дефинирање критериуми и методи за испитување запалки за противтенковски мини, магистерска работа*, Скопје, 2001.
5. Д. Петрески, *Динамичка анализа и компјутерска симулација на осцилаторните движења на механизмите кај автоматските оружја, докторска работа*, Скопје, 2005.
6. Д. Петрески, Н. Бабамов, *"Осовременување на методот и опремата за динамичко испитување на нагазни запалки за минско - експлозивни средства"*, Зборник на трудови - РГФ Штип, Охрид, 2003.
7. Смилески Р., *Муниција и експлозивни материји-теоретски основи*, Скопје, 1998.
8. Doebelin E., *Measurement Systems*, New York, 1990.
9. Ristic L., *Sensor Technology and Devices*, Norwood, 1994.
10. Pivko S., *Mehanika III – Dinamika*, Београд, 1988.
11. Rusov L., *Mehanika – Dinamika*, Београд, 1988.
12. Петрески Д., *Теоретски основи на класичното вооружување*, лекции, Скопје, 1998.
13. Malinov J., *Merenja u naoružanju - vežbe*, CVS KoV – Zagreb, 1987.
14. Malinov J., *Merenja u naoružanju – merenja metodoloških parametara*, CVS KoV – Zagreb, 1987.
15. Grupa autora, *Inženjersko-mašinski priručnik*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Београд, 1987.

Drage Petreski, PhD
Military Academy „Mihajlo Apostolski”- Skopje

DEVELOPMENT AND CHARACTERISTICS OF MODERN AUTOMATIC WEAPONS

Abstract

The paper deals with different types and models of weapons and their construction and technical characteristics towards the development of modern automatic weapons.

Poor education in most professions using permanent weapons in everyday work and services, among which the police and other structures from the Ministry of internal affairs in the fight against crime and other illegal activities, proved to be a serious and complex challenge that should be dealt with.

By using pedagogical and theoretical approach to automatic weapons as part of police service this paper aims at providing correct and safer way of their acceptance and understanding, above all in the domain of technical knowledge of the weapons, raising the level of security of weapon handling, and reducing potential workplace accidents to the minimum.

„ЛОКАЛНАТА САМОУПРАВА И ВРШЕЊЕТО НА ПОЛИЦИСКИТЕ РАБОТИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА“

Резиме

Прашањето на децентрализација на вршењето на власта и на субјектите кои ја вршат власта е сè почесто поставувано прашање. Правата и слободите на граѓаните во денешни услови доживуваат експанзија, омасовување, актуелност, свесност, отсуство на страв од нивно барање. Индивидуалната свест на граѓаните сè повеќе се издигнува над таканаречениот општ интерес (она што е општо е и недефинирано, а она што е недефинирано најмногу подлежи на манипулација, бидејќи нема конкретно утврдени правила). Учеството на граѓаните во креирањето на сопствената безбедност несомнено придонесува за јакнење на свеста но истовремено и одговорност кон заедничките интереси на определена заедница. Политичкото право на локална самоуправа, како и локалната самоуправа од аспект на децентрализирана власт е прашање кое во Република Македонија е отворено од 1991 година, со суштински измени во концептот во 2001 година. Прашањата кои законски се пренесуваат во надлежност на органите на локалната самоуправа сè повеќе се зголемуваат, со тоа што процесот се изведува во постапни временски и програмски интервали односно етапи, поради својата сложеност. Министерството за внатрешни работи е вклучено во овие процеси со минимални обврски кон органите на локалната самоуправа, односно единиците (општините и градот Скопје) кои произлегуваат од законот за полиција. Дали е можно министерството за внатрешни работи (во делот на тактичкото ниво на коадување и раководење) да преземе поголеми обврски кон граѓаните и јавноста врз основа на резултатите од своето работење, преку развивање на меѓусебно комплексни права и обврски со локалната самоуправа?

Клучни зборови: локална самоуправа, полиција, државна управа, децентрализација

Вовед

Организацијата на власта во една држава е прашање на кое секоја држава си наоѓа свој и сопствен одговор. Секако тоа е инспирирано од уникатноста на секоја држава тргнувајќи од нејзините историски, географски, политички, културни и други прилики и околности. Но таа организација на власта не е оставена на одредено самоволие на самите држави, туку постојат утврдени меѓународни стандарди и правила кои мора да се почитуваат. На пример: меѓународната заедница, преку своите воспоставени механизми на контрола и надзор, не може да дозволи да се реализира одредена власт која би сакала да воспостави робовладетелски систем на владеење. Ова значи дека концептот на организација на власта и политичкиот систем во државите се движи во рамките на некои меѓународно утврдени норми, обичаи и системи. Во светот денес најзастапен е демократскиот систем на владеење, за кого Walter Lippmann констатира: „демократијата не е најдобро средство за јавно уредување, но е најдобро од сите кои се нудат“.²⁸¹ Република Македонија има релативно кратка историја како самостојна и суверена држава. Имено, самостојноста, независноста и сувереноста произлегува од недвосмислено изразената волја на граѓаните на тогашна социјалистичка Република Македонија на 08.09.1991 година, при што за целосна самостојност можеме да разговараме

---

²⁸¹ Стојановски Трпе, Полицијата во демократско општество, „2 Август Штип“, „АСТОР Д.О.О Скопје“, Скопје 1997 година, страна 1

дури откако тогашната Југословенска народна армија (ЈНА) го напушта тлото на државата, а тоа е првата половина на 1992 година. Сложеноста на самата состојба на сите полиња во тие времиња (распаѓањето на СССР, Чехословачка, Југославија, колапсот на економскиот систем во социјалистичките држави), паралелните процеси на системско, поимно и структурно менување на политичкиот и економскиот систем на нашата држава, влијаеа на вкупните општествени состојби во државата оставајќи трајни лузни.

Прашањето на самата организација на власта во една држава е уредено со највисокиот правен акт – Уставот на конкретната држава, и како на секоја друга така и на Република Македонија. Согласно Уставот, организацијата на власта во демократски и позитивно – правен контекст на прашањето е поделена на: законодавна, извршна и судска, при што истите алки на власта се замислени како независни и самостојни, а сепак комплементарни и зависни со цел истите меѓусебно да се контролираат и санкционираат. Овој труд нема да биде насочен кон филозофски и практични разгледувања на оправданоста/неоправданоста, слабостите/предностите или, пак, неопходноста од поделба на власта. Овој труд ќе се обиде да ги елаборира претходно наведените состојби и решенија во однос на локалната самоуправа и полициските организации за да преку анализа на повеќе законски решенија како и реал – состојби во општеството констатира, одговори, предложи алтернативни/нови решенија на прашањата: Која е оптималната доза на централизација – децентрализација на извршната власт? Дали е оптимална доза онаа која е предвидена со законските решенија за локалната самоуправа после 2001 година? Дали и колку министерството за внатрешни работи е подложно на децентрализација? Дали може да се воспостави оптимална доза на одговорност на полициските станици од општа надлежност во однос на нивниот успех во работата со создавање двојна линија на одговорност: 1. министерството за внатрешни работи и 2. единиците на локална самоуправа, или накусо, „локалната самоуправа и вршењето, успехот и контролата на квалитетот на самото вршење на полициските работи“.

Во самостојноста и независноста на Република Македонија можеме да разгледуваме два периоди кои особено се разликуваат во нејзините политички и културни општествени околности, и тоа: 1991 – 2001 година и од 2001 година па наваму. Несомнено, настаните во 2001 година имаа импакт врз целокупните состојби во државата речиси на сите полиња на јавниот живот, промени кои условија системско менување на одредени прашања во државата, а тоа особено се изрази во инсистирањето на децентрализација на нашата држава со што, всушност, локалната самоуправа (која беше предвидена и со Уставот од 1991) ќе се здобие со сериозни надлежности како во решавањето на сите прашања од локално значење, така и во финансирањето. Рамковниот договор кој е потпишан на 13.08.2001 година во делот на „Основни принципи“ во точката 1.5. утврдил: „Развојот на локалната самоуправа е од суштествено значење за поттикнување на учеството на граѓаните во демократскиот живот, и за унапредување на почитувањето на идентитетот на заедниците“.²⁸² Но можеме да видиме дека за Република Македонија организирањето на локална самоуправа е политичка неопходност, па така договорните страни на рамковниот договор утврдиле и посебна точка: „Развој на децентрализирана власт“, пред сè наведувајќи каде би се простирале законските надлежности со донесување на закон за локална самоуправа. Исто така, Рамковниот договор обврзува и на едно горливо прашање, прашање кое сè уште предизвикува сериозни конфликти на некои места, предизвикани главно од етничка нетрпеливост, а тоа е прашањето за прекројување на општинските граници, и секако, не изоставајќи го клучното за каква било самостојност – финансирањето на локалната самоуправа.

---

²⁸² <http://euba.edu.mk/spravuvanjeokonfliktot/Ramkoven%20dogovor.pdf>

Централизација/ Децентрализација

Централизмот и децентрализмот како принципи на управување ќе бидат накусо разгледани, особено во функција на тоа да се утврди можната комбинација во утврдување на основен принцип во управување на пониските хиерархиски нивоа на МВР, поточно полициските станици од општа надлежност. Прашањето за организација на државните органи е утврдено со највисокиот правен акт на државата – Уставот (начелно – со утврдувањето на уставниот и политичкиот систем) но и со системските закони кои се релевантни за уредување на работењето на самите државни органи (во Република Македонија тоа е „законот за организација и работа на органите на државната управа“²⁸³). Прашањето за централизација, меѓу другото, силно дава импулс на целосната слика што владее во едно општество, а уште повеќе кога се работи за министерството за внатрешни работи кое има една специфичност во своите карактеристики, а преку кои се распознава и уникатноста на државата (како апстрактно единство). Станува збор можноста за употреба на сила во заштита на основните слободи и права на граѓаните но истовремено и заштитата на правниот поредок, државните интереси преку ингеренции кои изворно, односно законски се во надлежност на министерството за внатрешни работи. Имено, „во општеството се појавува посебна политичка организација сочинета од разни видови органи во чии раце се наоѓаат разни средства на физичка сила и присила“²⁸⁴, на што само би додале – од кои најкарактеристичен и експлицитно изразен е министерството за внатрешни работи, односно полицијата. Ситуацијата е уште посложена ако ја земеме предвид констатацијата на Стојановски Т. дека „полицијата како институција сама по себе е противречна, односно таа се создава за да го заштити човекот, но едновременно, настанувајќи како државна и класна институција, е овластена да употреби легитимна присила и да штити одредени интереси, со што тогаш таа се јавува како фактор што ја загрозува личната безбедност на човекот и ги повредува неговите слободи и права“²⁸⁵.

Министерството за внатрешни работи на Република Македонија има една специфика која не е карактеристична за сите органи од ваков вид, а тоа е неговата надлежност да се справува со превенцијата, сузбивањето и контролата на кривичните дела против државата и Уставниот поредок, тероризмот, терористичките организации, контраразузнавањето или, поконкретно, органот во состав на МВР (Управа за безбедност и контраразузнавање). Велиме не е карактеристична бидејќи решенијата во безбедносните системи на државите се различни, па така тие можат да бидат во рамки на министерството за правда (САД - ФБИ), заедно со разузнавачката компонента да прават една целина (Албанија) итн. Оттука, мора да разбереме дека самата природа на функциите на полицијата бара централизација, особено во делот на надлежноста на Управата за безбедност и контраразузнавање, но постои и дел каде имаме простор за размислување за поголемо вклучување на локалната самоуправа во работите од надлежност на МВР.

Централизацијата би значела концентрирање на надзорот, контролата и надлежностите во организацијата од страна на одреден центар на моќ. Управата, пак, се вели дека е централизирана доколку е организирана централистички, под целосна зависност од центарот, под хиерархиска команда и контрола на највисоките управни органи. Централизмот се разликува од децентрализмот во организациска и функционална смисла. Така, централизам во управата од организационен аспект значи формирање на централни административни органи, или органи чијеа надлежност се протега на целата територија на државата, за разлика од локалните – општински, окружни, градски, кои во организациска смисла ја карактеризираат

---

²⁸³ Закон за организација и работа на органите на државната управа (Службен весник на Република Македонија бр. 58/00, 44/02)

²⁸⁴ Стојановски Трпе, Полицијата во демократско општество, „2 Август Штип“, „АСТОР Д.О.О Скопје“, Скопје 1997 година, страна 7

²⁸⁵ Ибид, страна 8

децентрализацијата.²⁸⁶ Во функционална смисла, пак, централизмот се карактеризира со силно влијание и контрола на централните органи врз нецентралните (локалните), додека кај децентрализмот е сосема спротивно. Децентрализмот претставува пренесување на овластувањата, надлежностите на локално избрани органи од страна на централните органи врз основа на закон. Како основни карактеристики на децентрализмот се јавуваат: издвојување на работите од локален интерес во одредена група, постоење на законска основа за ставање на тие надлежности во рацете на локалните заедници, локалните заедници имаат статус на правно лице, финансиска автономија, избрани органи на локална власт, како и директно одлучување на граѓаните за работите од локален интерес.²⁸⁷ Ако ги разгледаме основните принципи во нивните класични облици можеме да заклучиме дека и двата принципи имаат свои предности, но и слабости, но исто така можеме да констатираме дека не постои чист модел со примена на еден принцип доследно, па оттаму и Република Македонија има еден комбиниран модел со доза на централизам и децентрализам.

Уставниот и политичкиот систем на РМ утврдува либерално – демократско уредување кое се заснова на темелните вредности утврдени во членот 8 од Уставот на РМ каде, помеѓу другите, се наведени: 1. поделбата на власт на законодавна, извршна и судска и 2. локалната самоуправа. Наведените вредности имаат конкретно и суштинско значење во определување на самите цели на овој труд и имаат суштинско значење во утврдување на активностите и надлежностите. Според законот за организација и работа на органите на државната управа²⁸⁸, органите на државната управа можат да се основаат и како министерства, а како органи во состав можат да се формираат: управа, биро, служба, архив, инспекторат и капетанија. Според тоа, министерството за внатрешни работи претставува самостоен орган на државната управа со органи во состав и тоа: Управа за безбедност и контраразузнавање и Биро за јавна безбедност.

Поделбата на министерството за внатрешни работи, согласно претходно споменатите органи во состав, е територијална и функционална, што во никој случај не значи дека не се упатени на соработка. На пример, и двата органи во состав се одговорни за својата работа пред министерот за внатрешни работи. Организацијата, надлежноста, овластувањата, територијалната и линиската организација на работа на Министерството за внатрешни работи се утврдени во Законот за внатрешни работи, законот за полиција, законот за кривична постапка, како и бројните подзаконски акти со кои се доработуваат одредени прашања, постапки и слично. Поради специфичноста и виталноста на надлежностите на Управата за безбедност и контраразузнавање – УБК (спречување, откривање и гонење на сторителите на Кривични дела против државата, контраразузнавање, спречување на тероризам, терористичко загрозување на Уставниот поредок и безбедноста и др.) и самото нејзино значење врз националната безбедност и влијанието во креирањето на внатрешните безбедносно – политички состојби и односи, истата е исклучена од она кон кое се стреми овој труд. Во контекст на сите претходно наведени податоци, можеме да кажеме дека истите бараат исклучителна дисциплина и доследно почитување на принципите на хиерархија и субординација. Се што би било различно од строга контрола, субординација (строго почитување на наредбите од повисоките кон пониските органи), хиерархија (пирамидален систем со кој се оди од поголем број на пониски органи кон помал број на повисоки органи), за УБК би значело и неуспех. Имено, прашањата со кои се занимава оваа организациона единица не можат и не треба да бидат на удар на јавноста, поаѓајќи, пред сè, од нивното значење за интересите на Република Македонија на внатрешен и меѓународен план.

Меѓутоа, наспроти УБК, Бирото за јавна безбедност (БЈБ), конкретно полициските станици од општа надлежност, сметаме дека може да се изнајде методологија истите да се доведат во состојба на одговорност кон единиците на локалната самоуправа, односно

---

²⁸⁶ Наум Гризо, Борче Давитковски, Ана Павловска – Данева, Симеон Гелевски, Административно право, Правен факултет „Јустинијан Први- Скопје“, Скопје 2008, стр. 57

²⁸⁷ Ибид, стр. 65

општините. Полициските станици од општа надлежност се „маркираниот“, видливиот дел на МВР, оној дел кој официјално е во контакт со граѓаните на своето подрачје секојдневно. Човечката природа е таква што секој човек сака да биде запознаен со опасностите, ризиците, но сака и да влијае на процесите кои се случуваат околу него и кои влијаат на него. Учеството на граѓаните во креирањето на сопствената безбедност на реонот на своето место на живеење и работење треба да се покаже погодно како од аспект на развивање на демократските процеси, така и од аспект на постигнатите резултати. Географските, културните, историските услови на секое населено место се различни, па оттаму и сите активности, навика, обичаи што се случуваат на истите се разликуваат. Скопје со своите над половина милион жители и урбанистичка конструкција за 300000 жители се соочува со поинакви проблеми во однос на оние со кои се соочува на пример Гевгелија, која има своја специфика имајќи ја предвид близината на граничниот појас и опасност од тенденција на шверц. Оттука и граѓаните кои се жители на одредено населено место најдобро ги познаваат своите проблеми, и веројатно можат во голема мера да придонесат кон решавање на сопствените проблеми. Учеството на самите граѓани во решавањето на локалните проблеми, покрај другите резултати, автоматски ќе го зголеми легитимитетот на полицијата. Ако ова се случува со нагласена поддршка на локалните претствници на власта (градоначалник, советници), уште повеќе го издигнува авторитетот на полицијата. Локалната самоуправа со своите опсежни надлежности, упатувајќи се на одредена соработка и контрола со полициските станици, само ќе ги надолжни оние надлежности кои во делот на безбедноста, се чини, како да ѝ недостасуваат. Преземањето на одговорност на локалната самоуправа за едно од најголемите зла на денешнината – криминалот (борбата и резултатите од таа борба), ќе услови издигнување на квалитетот на работата на општините, а потоа ќе ја зголеми и својата одговорност, особено пред локалната јавност која, пак, е субјект од кого произлегува власта.

Што се однесува до централизацијата, можеме да констатираме дека во државите од поранешниот социјалистички блок, поаѓајќи од политичкиот систем и организацијата на единство на власта (кумулација на трите делови од власта: законодавната, извршната и судската, што денес е едно од соновните обележја на демократски систем), министерствата за внатрешни работи, односно полицијата е организирана и активна со главна цел, односно приоритет во работењето, „заштита на Уставниот поредок“, и често се нарекувани полициски организации кои имаат за цел да ја чуваат партијата од народот. Ваквата ситуација неминовно бара централизација на одлуките и овластувањата. Нашата држава не е исклучок, поаѓајќи од нејзините особености од историски, државотворни, културолошки прилики од минатото е запознаена, главно, со централизмот како модел и принцип на управување.

Локална самоуправа

Територијата на РМ е ограничена со меѓународно утврдените граници со соседните држави, но постои и административна поделба на територијата на внатрешни единици на ниво на локални единици. Денешната поставеност на административната поделба е извршена со: Законот за територијална организација на локалната самоуправа во Република Македонија.²⁸⁹ Законодавецот во Уставот на РМ од 1991 година локалната самоуправа ја утврдува и како темелна вредност на Републиката, односно политичко право на граѓаните на истата. Велиме политичко право бидејќи самите граѓани ги избираат претствниците на локалната самоуправа, при што Уставотворецот ја замислил истата како противтежа на централната власт. Декларираната заложба на Уставотворецот да го реализира правото на локална самоуправа од денешен аспект изгледа дека и тој обид е само декларативен и неуспешен. Отсуството на реална политичка независност, овластувања, надлежности, финансиска самостојност на

---

²⁸⁹ Закон за територијална организација на органите на локална самоуправа, (Службен весник на Република Македонија, број 55/04)

единиците на локалната самоуправа во законот за локална самоуправа на Република Македонија од 1995 година се дел од причините зашто истиот не одговараше на потребите во државата.

После амандманските измени на Уставот во 2001 година, Собранието на РМ на 29.01.2002 година го донесе законот за локална самоуправа, кој предвидуваше решенија кои треба да ги надминат претходните состојби. Целта на новиот закон е да овозможи, пред сè, точно определување на надлежностите на општината, зголемување на непосредното учество на граѓаните во јавниот живот на општината, нов начин на правна и финансиска контрола на работењето на локалните власти, редефинирање на односите помеѓу централната власт и локалната самоуправа.²⁹⁰

Надлежност на општините

Надлежноста на општините е едно од прашањата кои поттикнуваат сериозни расправи, од тоа дека на држава од два милиони жители не ѝ е потребна децентрализација, па до тоа дека децентрализацијата е вистинска слика на една демократија. Вистината е веројатно нешто помеѓу. Во нашата држава потребата од проширена надлежност на органите на локалната самоуправа има и една политичко – етничка димензија комбинирана со употребата на повеќе службени јазици што е наведено во Амандманот V²⁹¹ на Уставот: „македонскиот јазик и неговото кирилско писмо е службен јазик на целата територија на државата, но службен јазик е и јазикот кој го зборуваат најмалку на 20% од граѓаните на одредена општина при што имаат право и на општење со органите на државната и локалната самоуправа“. Територијалната поделба исто така воопшто не е олеснителна околност која би ги намалила тензиите или бројот на општини каде има повеќе службени јазици. Значи, напротив, законот за територијалната организација на локалната самоуправа во Република Македонија²⁹², според утврдените нови граници на општините, сериозно ги раздвижи етничките тензии во времето на донесувањето.

Законот за локална самоуправа ја утврдува надлежноста на општините²⁹³ и притоа во членот 22 ги наведува: 1. Урбанистичкото и руралното планирање, 2. заштита на животната средина и природата; 3. Локалниот економски развој; 4. Комуналните дејности, кои опфаќаат една широка лепеза на дејности од што се гледа и значењето на локалната самоуправа; 5. Културата- придонес и можност за унапредување и помагање на развојот на културните вредности; 6. Спортот и рекреацијата; 7. Социјалната заштита и заштитата на децата (аспектот каде Македонија се декларира и како социјална држава;), 8. Средното и основното образование; 9. Здравствена заштита – примараната здравствена заштита и друго; 10. Спроведување на подготовки и преземање мерки за заштита и спасување на граѓаните и матрејалните добра од воени разурнувања, природни непогоди и други несреќи и од последиците предизвикани од нив; 11. Противпожарната заштита што ја вршат територијалните противпожарни единици. Покрај овој тип на општа надлежност на општините, постои уште еден вид наречен **делегирана надлежност**, односно пренесена надлежност. Имено, согласно член 23 ст.1 од законот за локална самоуправа: „Органот на државната управа може да го делегира извршувањето на определени работи од своја надлежност на градоначалникот, во согласност со закон, и во тие случаи се пренесуваат и средствата предвидени за тоа извршување, притоа начинот на извршувањето може да се приспособи на локалните услови“,

---

²⁹⁰ Наум Гризо, Борче Давитковски, Ана Павловска – Данева, Симеон Гелевски, Административно право, Правен факултет „Јустинијан Први- Скопје“, Скопје 2008, стр. 106

²⁹¹ Амандмани на Уставот на Република Македонија, (Службен весник на Република Македонија број 91/01)

²⁹² Закон за територијална организација на органите на локална самоуправа (Службен весник на Република Македонија број 55/04)

²⁹³ Закон за локална самоуправа (Службен весник на Република Македонија број 05/02)

при што: „органот на државната управа е супсидијарно одговорен за извршувањето на делегираните работи.“

Смислата на локалната самоуправа нема да биде целосно постигната ако граѓаните не можат и непосредно да донесуваат одлуки на ниво на својата локална заедница, па според тоа, законот го регулира и самото право на непосредно учество на граѓаните. Како облици на непосредно учество на граѓаните се предвидени: Граѓански иницијативи, граѓански собири, референдум, претставки и предлози, јавни трибини, анкети и предлози. Како органи кои се основни и кои раководат со општината се утврдени: Градоначалникот и Советот на општината. Надлежностите на општините предвидени со законот за локална самоуправа од 2002 година се суштински, и нивниот карактер и суштина, всушност, сериозно влијаат врз квалитетот на живеење на граѓаните, односно квалитетно и доследно извршување на овие надлежности значи и подобар живот на граѓаните и обратно. Она што може да се констатира е дека овој процес создава услови општините во иднина да изградат една суштинска надлежност и одговорност во начинот на вршење на власта, решавање на конкретните прашања од локално и пошироко значење, при што системски овие прашања кумулативно се уредени главно во: законот за локална самоуправа, законот за територијална организација на локалната самоуправа во Република Македонија и законот за финансирање на единиците на локалната самоуправа. Заради остварување на целите и целосната замисла предвидени се сите неопходни услови истото да се исполни, почнувајќи од основното: политичка самостојност и сувереното право на граѓанинот, како субјект на власта и субјект од кого произлегува власта, на слободни, непосредни, демократски и општи избори да ги определи граѓаните кои ќе ги извршуваат јавните функции во советите на општите и градоначалничките места во локалната самоуправа; понатаму релативна финансиска самостојност со приходи од сопствени извори, како и средства од буџетот на РМ; добивањето на правен субјективитет на самите општини; изворна надлежност за одредени прашања кои претходно беа наведени што всушност значи дека истата не може да им биде одземена; непосредно учество на граѓаните преку референдум и други облици на непосредно учество во донесувањето на одлуки.

Со оглед на тоа дека предмет на овој труд не претставува самата локална самоуправа и самата детална анализа на нејзината поставеност, структура и надлежност, со претходните редови се обидовме да дадеме слика на степенот на самоуправа во РМ, но за поцелосно елаборирање на поставените прашања добро е да се одговори на прашањето на централизација, односно децентрализација. Овој труд, меѓу другото, треба да поттикне расправа и за тоа дали нашите општествено – политички околности дозволуваат и проширена надлежност на општините во она што се нарекува полициски работи согласно законот за полиција во рамки на полициските станици, полициските одделенија, на линии на јавен ред и мир, јавна чистота, општ криминалитет, и воспоставување на реална одговорност на раководното лице на самата полициска станица или одделение како спрема МВР, така и спрема општината. Ова особено е правно логично ако се знае дека Законот за полиција од 2006 година²⁹⁴ прашањето на избор на командир нецелосно го предава на Советот на општината. Имено, прашањето за избор на командир на полициска станица се уредува на тој начин што се предвидува командирот да го избира советот на општината со мнозинство гласови од вкупниот број на советници во која е сместена самата полициска станица од општа надлежност. Советот избира еден од тројца кандидати кои се предложени од страна на министерот за внатрешни работи. И покрај тоа што советот избира командир, законот утврдил и задржување на правото на министерот за внатрешни работи за разрешување на командирот. Се поставува прашањето: дали е логично и целесообразно, правно издржано, во функција на функционална децентрализација, локалната самоуправа (советот на општината) да го избира командирот, а друг субјект да го задржува правото да го разреши (министерот), без консултација со органот кој го избрал, односно општината?

---

²⁹⁴ Закон за полиција (Службен весник на Република Македонија бр.114/06)

Министерство за внатрешни работи (организациска структура)

Констатирајќи дека УБК воопшто не може да биде предмет на децентрализација (логично и неопходно), не значи дека БЈБ е ист случај. Начелно, организацијата на полицијата (делот на БЈБ од МВР ќе го нарекуваме полиција бидејќи одредбите од законот за полиција се однесуваат на БЈБ, освен одредбите од законот за полиција во врска со полициските овластувања кои важат и за УБК, можеме да ја поддеиме на три нивоа:

1. Стратегиско ниво (директорот на БЈБ и помошниците на директорот на БЈБ)
2. Оперативно ниво (Секторите за внатрешни работи, Централни полициски служби, Регионални центри за гранични работи)
3. Тактичко ниво (Полициски станици и надворешни канцеларии).

Претходно наведените организациски структури воедно претставуваат и професионален и стручен, за разлика од политичкиот дел (министер, заменик министер, помошник министер, државен секретар, кабинет на министерот и др.), кој е политички во контекст на демократските принципи и вредности на една либерална демократија.

Основна функција на полицијата согласно членот 3 од законот за полиција:

- Заштита и почитување на основните слободи и права на човекот и граѓанинот гарантирани со Уставот на Република Македонија, законите и ратификуваните меѓународни договори, **2.** Заштита на правниот поредок, **3.** Спречување и откривање на казниви дела, преземање мерки за гонење на сторителите на тие дела, како и **4.** Одржување на јавниот ред и мир во општеството.

Наведувањето на надлежностите на полицијата е потребно со цел да утврдиме кои од истите можат да бидат поделени во надлежностите со локалната самоуправа, пред сè во евалуација на резултатите, па како полициски работи во член 5 од законот за полиција е констатирано:

1. заштита на животот, личната сигурност и имотот на граѓаните;
2. заштита на слободите и правата на човекот и граѓанинот гарантирани со Уставот на Република Македонија, законите и ратификуваните меѓународни договори;
3. спречување на вршење кривични дела и прекршоци, откривање и фаќање на нивните сторители и преземање на други со закон определени мерки за гонење на сторителите на тие дела;
4. одржување на јавниот ред и мир;
5. регулирање и контрола на сообраќајот на патиштата;
6. контрола на движење и престој на странци;
7. обезбедување на државната граница и контрола на преминување на државната граница;
8. укажување помош и заштита на граѓаните во случај на неопходна потреба;
9. обезбедување на определени личности и објекти и
10. други работи утврдени со закон.

Изложувајќи ги сите овие состојби и организациски концепти на полицијата (во смисла на вклучување на локалната заедница во решавање на проблемите), во текстот може да се препознае концептот „Полиција во заедницата“, концепт на работа зацртан со стратегијата за реформа на македонската полиција. Стратегијата за реформа на македонската полиција е изготвена од домашни и странски експерти, документ кој од Владата на Република Македонија е одобрен во декември 2003 година.²⁹⁵ Тоа не е случајно. Имено, вредностите кои ги определил тој концепт и она за кое зборуваме во текстот се надополнува, особено во делот на вклучување на повеќе субјекти во решавање на прашањата и градење на партнерства во решавање на

²⁹⁵ Стојановски Т. Полициска етика и деонтологија, Скопје 2006 година, страна 49

проблемите. Всушност, можеме да забележиме позитивни активности во насока на остварување на зацртаните цели од страна на министерството за внатрешни работи. Ова особено се однесува на делот каде веќе се преземаат активности и, според објавените информации на веб-страницата на министерството за внатрешни работи, формирани се локалните совети за превенција и советодавните групи на граѓани. Сепак, активностите сè уште не се на посакуваното ниво, особено ако се земе предвид дека се формирани 28 локални совети за превенција на територијата на Републиката, како и 50 советодавни групи во 38 општини во државата. Исто така не е охрабрувачки фактот дека граѓаните сè уште не ги чувствуваат суштинските промени во работењето.²⁹⁶

Она што се труди да се образложи во овој труд е токму создавање на вистинска одговорност на полицијата пред општините. Создавањето на таква одговорност ќе ги упати релевантните субјекти во општината на меѓусебна соработка во решавање на проблемите, затоа што во крајна линија од тоа ќе зависи дали некој повторно ќе биде градоначалник или командир. Уште повеќе што проблемот со криминалитетот светот го сфаќа мошне сериозно, политичарите таа тема ја користат како една од главните во своите пресметки, па можеби во иднина стапката на криминалитет треба да се користи како еден индикатор дали работата на локалната заедница и полицијата е успешна или не. Со ваквите процеси ќе јакне истовремено и јавната свест, како и чувството за заедништво. Како што напоменавме и претходно во текстот, процесот е започнат. Промените ги диктира законот за полиција, при што член 24 ја утврдува постапката за избор на командир на полициска станица од општа надлежност каде што се вели дека истиот се избира од страна на советот на општината по поднесен предлог од најмалку три кандидати, при што најмалку еден е од заедницата која е мнозинство во таа општина. Ако на првото гласање советот не успее да донесе одлука, министерот подготвува друга листа со нови кандидати. Доколку и тогаш советот не донесе одлука за избор, министерот за внатрешни работи, во консултација со владата, избира еден од кандидатите од двете листи. Сепак, во еден од следните ставови, законодавецот вели дека министерот го задржува правото за разрешување на командирот од општа надлежност.

Друго прашање кое заслужува внимание е решението во Законот за полиција според кое на територијата на Република Македонија во секторите за внатрешни работи се формираат 38 полициски станици од општа надлежност, со цел непосредно вршење на полициските работи.²⁹⁷ Од друга страна, пак, според законот за територијална организација на органите на локалната самоуправа (член 10), на територијата на Република Македонија се формираат 84 општини.

Врз основа на претходно изнесеното може да се констатираат неколку работи:

- Прво, во рамките на Локалниот совет за превенција (кој инаку се формира во рамки на општината согласно концептот „полицијата во заедницата“) треба да се пренесе надлежноста да му се доставуваат аналитички извештаи од организационите целини за аналитика и истражување на ниво на РС од општа надлежност;
- Второ, надлежноста да се концентрира на: нарушување на јавниот ред и мир, КД против животната средина, општиот криминалитет (кражби, разбојништва, крвни деликти и др.)
- И трето, сериозно да се разгледа прашањето за тоа дали одредени општини ќе бидат дискриминирани во однос на други со тоа што нема да имаат право да избираат командир на РС од општа надлежност, со оглед на диспропорционалноста на бројот на општини и бројот на Полициски станици.

---

²⁹⁶ <http://www.mvr.gov.mk/ShowAnnouncements.aspx?ItemID=5756&mid=1411&tabId=271&tabindex=0>
<http://www.mvr.gov.mk/ShowAnnouncements.aspx?ItemID=6592&mid=965&tabId=192&tabindex=0>

²⁹⁷ Закон за полиција (службен весник на РМ бр. 114/06), чл. 22

Идни перспективи?

Предлог концепт за „воспоставување на оптимална и компромисна надлежност врз полициските станици од општа надлежност на територијата на Република Македонија“. Субјекти кои ќе бидат надлежни: 1. Министерството за внатрешни работи (органи на државна управа, централен, стручен) 2. Општините (органи на локална самоуправа, помеѓу другото и политички одговорни спрема граѓаните).

Стратешки цели утврдени со стратегијата за реформа на македонската полиција: 1. Поголема ефикасност и економичност во работата на полицијата; 2. Организација, стручност и економичност во работата; 3. Одговорност и мотивираност на вработените; 4. Техничка опременост; 5. Полициско работење прилагодено на потребите на заедницата (Community policing)²⁹⁸

Полициско работење прилагодено на потребите на заедницата, што само е потврда на тезата дека општините треба да добијат одредено суштинско влијание врз работењето на полицијата. Нема подобро прилагодување на потребите на заедницата од тоа **истата да се вклучи во креирањето на безбедносните политики и да сноси одговорност**. Според она што беше истакнато во овој труд, се наметнуваат определени заклучоци во однос на тоа кои мерки и постапки би можеле да се преземат во насока на зголемување на ингеренциите на заедницата преку општините, при што можеме да ги наведеме следните:

1. Формирање на колективни органи (веќе се во процес на формирање „локални совети за превенција“ и „советодавни групи на граѓани“) во кои ќе членуваат претставници од МВР, други надлежни министерства по потреба, советници во општината, жители на општината и други лица кои можат да се ангажираат согласно потребите;
2. Определување на битни детерминанти (критериуми) според кои ќе се оценува работата на полицијата (стапка на криминалитет, статистичките показатели на оние масовни појави кои тоа тело ќе ги определи како релевантни за оценување на успехот/неуспехот во работата);
3. Бидејќи има општини кои немаат полициски станици од општа надлежност кои се наоѓаат во нивните територијални граници, **да се формираат заеднички меѓуопштински совети**, помеѓу оние општини кои се наоѓаат на територијата на полициската станица;
4. Гореспоменатите совети да имаат надлежност:
  - ❖ Препораки со кои ќе изразат незадоволство од работата на полицијата, по што полициската станица ќе треба да изготви извештај со кој ќе ги образложи причините за влошување на безбедносната состојба (стапка на криминалитет, состојбата во сообраќајот на патиштата, јавниот ред и мир и др.);
  - ❖ Да подготвуваат, реализираат, финансираат проекти од значење за подобрување на состојбата со криминалиетот, како и подобрување на соработката на полицијата со останатите субјекти;
  - ❖ Да поднесат образложен предлог за реализирање на определени активности и дејства што се во надлежност на полициските станици;
  - ❖ Да покренуваат одредени иницијативи за прашања од горенаведените активности;
  - ❖ Увид во статистичките анализи и истражувања на одделенијата за аналитика на полициските станици, меѓутоа само на оние статистички обработени информации со кои се определува општата состојба на безбедност/загрозеност, нарушување на ЈРМ, општ криминалитет, состојбата на безбедноста на патиштата и др, значи само оние податоци кои се воопштени како статистички показатели (на пр. број на сторени кривични дела, возрастна структура и сл.)
  - ❖ Увидот во конкретни случаи ќе биде одбегнат од причини што, според законот за класифицирани информации, податоците од конкретен случај се класифицирани со

---

²⁹⁸ Стојановски Трпе, Полициска етика и деонтологија, Скопје 2006 година, страна 50

еден од степените на класификација, и заради заштита на личните податоци на конкретни случаи согласно законот за заштита на лични податоци;

1. Надлежностите на формиранит совет, според карактеристиките кои беа погоре наведени, да се движат во насока: врз основа на остварените резултати од работењето на полицијата да предложи разрешување на командирот на ПС до министерот за внатрешни работи, при што министерот не е обврзан разрешувањето да го спроведе, но сепак, неприфаќањето на предлогот да биде поткрепено со издржано образложение. Доколку ситуацијата остане иста или се влоши во рок од шест месеци, предлогот за разрешување да го проследи градоначалникот на општината, по што по предлог на три лица од страна на градоначалникот и три лица од страна на министерот за внатрешни работи да се избере друго лице.
2. Меѓуопштинските совети кои ги споменавме претходно да имаат надлежност за прашањата утврдени со избор на командир, негова смена и слично, поаѓајќи пред сè од неправедноста што одредени општини (повеќето, имено имаме 38 ПС, а 84 општини) го губат правото на избор на командир, а територијалното протегање на полициската станица се простира и на оние општини кои немаат право да избираат.

Користена литература

1. Стојановски, Трпе, Полицијата во демократското општество, Скопје 1997
2. Стојановски, Трпе, Полициска етика и деонтологија, Скопје 2006
3. Гризо Наум, Давитковски Борче, Гелевски Симеон, Павловска – Данева Ана, Административно право, „Правен факултет Јустинијан први“, Скопје 2008

Регулатива

1. Закон за територијална организација на органите на локалната самоуправа, Службен весник на Република Македонија, број 55/04
2. Закон за локална самоуправа, Службен весник на Република Македонија, бр. 05/02
3. Закон за финансирање на единиците на локалната самоуправа, Службен весник на Република Македонија, бр. 96/04
4. Закон за полиција, Службен весник на Република Македонија, бр. 114/06
5. Устав на Република Македонија, Службен весник на Република Македонија бр.52/92
6. Амандмани на Уставот на Република Македонија, Службен весник на Република Македонија број 91/01

Интернет извори

- <http://www.mvr.gov.mk/ShowAnnouncements.aspx?ItemID=5756&mid=1411&tabId=271&tabindex=0>
- <http://www.mvr.gov.mk/ShowAnnouncements.aspx?ItemID=6592&mid=965&tabId=192&tabindex=0>
- <http://euba.edu.mk/spravuvanjesokonfliktot/Ramkoven%20dogovor.pdf>

Aleksandar Ivanov
Faculty of Security- Skopje

LOCAL GOVERNMENT AND POLICE WORK IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Abstract

Decentralisation of government and power holders has recently become a highly topical issue. The rights and freedoms of citizens have nowadays reached expansion, topicality, awareness, absence of fear for their claim. The individual awareness of citizens has been raised above the so called common interest (things that are of common interest are usually undefined, which makes them suitable for manipulations in the absence of concretely determined regulations).

Participation of citizens in the creation of their own security undoubtedly contribute to the strengthening of their awareness and their responsibility towards the common interests of a particular community. The political right to local government, as well as the local government from the aspect of decentralised power is an issue which became topical in the Republic of Macedonia in 1991 with essential modifications of the concept in 2001. The number of issues that are legally transferred to local jurisdiction have grown and due to their complexity the process is implemented in time and programme intervals.

The Ministry of internal affairs is included in these processes with minimal responsibilities towards the organs or units of local government (municipalities and the city of Skopje) as regulated by the Law on police.

Will the Ministry of internal affairs (regarding the tactical level of commanding and management) undertake greater responsibilities towards the citizens and the public on the grounds of the results of its work through developing mutually complex rights and duties with local government?

Key words: local government, police, state administration, decentralization

ПРЕВЕНЦИЈА НА НАРУШУВАЊАТА НА ЈРМ

Вовед

Изборот на темата се наметна како предизвик на моменталните случувања со меѓунационалните тепачки на учениците средношколци во средното училиште "Нико Нестор" во Струга.

Другата причина е што, барем до сега, во литературата не сум сретнал никаква студија или некаков обид за истражување на оваа област, мошне значајна во општественото живеење, и секако, од големо влијание во севкупната безбедност на граѓаните.

Токму поради погоре кажаното, ќе се обидам да направам еден пионерски обид да дефинирам одредени параметри кои се значајни како за превенцијата така и за препознавањето и реализацијата на овие видови на нарушувања на ЈРМ или загрозувања на безбедноста.

Бидејќи секогаш е многу подобро одредени состојби да бидат спречени отколку подоцна да се санираат последиците од нив, како кај нас во Република Македонија така и на ниво на ЕУ се прават напори да се даде посебен акцент на превенцијата во секоја област.

Состојбите кои се наше секојдневие постојано нè предупредуваат дека мораме нешто да преземеме и да бидеме барем еден чекор пред случувањата, и на тој начин истите да бидат превенирани или спречени.

Проактивното работење како на полицијата така и на целото општество, посебно на институциите кои имаат законска обврска да се грижат за оваа област, е многу битен елемент во работењето, а овој скроман текст е дел од таа превенција.

Моето мислење е дека идните истражувања треба да бидат насочени кон оваа појава и проблематика за да може да се навлезе во суштината на проблемот, а подоцна да може да се изгради соодветна стратегија за решавање на овие проблеми преку планираните програми.²⁹⁹

Клучни зборови: превенција, прекршок, јавен ред и мир

I. Опредување на поимите

За да се зборува за овој општествен феномен потребно е најнапред да се дефинираат потребните поими кои понатаму ќе бидат користени, пред сè за подобро разбирање од страна на сите корисници на оваа литература кои не се од професионалната фела директно вклучена во работењето на оваа проблематика.

Следејќи ги изворите на правото кои го регулираат овој проблем, директно упатуваме на прописот кој како општ пропис ја регулира прекршочната материја, а тоа е **Закон за прекршоците**³⁰⁰, како и **Закон за прекршоците против јавниот ред и мир**³⁰¹.

Според **Законот за прекршоците**, во неговиот член пет е дадена општата дефиниција за прекршок, која гласи: Прекршокот е противправно дело кое со закон е определено како прекршок, чии обележја се определени со закон и за кое е пропишана прекршочна санкција.

²⁹⁹ Владимир Кривокапиќ, Превенција криминалитета, Полициска академија, Београд 2002

³⁰⁰ Закон за прекршоците, Службен весник на Република Македонија, бр.62/06 од 22.05.2006

³⁰¹ Закон за прекршоците против јавниот ред и мир, Сл.весник, бр.66/07 од 31.05.2007

Според *Закомот за прекршоците против јавниот ред и мир* (во натамошниот текст само ЈРМ), оваа дефиниција е проширена според карактеристиките на законот и таа гласи: Прекршок против ЈРМ врши секој кој со своето однесување или постапка го нарушува мирот, работата или вообичаениот начин на живеење, ги омаловажува, понижува и навредува граѓаните, на јавно место ја загрозува нивната безбедност или создава несигурност, го оневозможува непреченото движење на граѓаните на јавни места или го нарушува остварувањето на нивните права и обврски, ја попречува работата и извршувањето на надлежностите на државните органи и други институции кои вршат јавни овластувања, или вршењето на дејностите на правните лица или на друг начин го нарушува ЈРМ.

Сепак, еден од значајните фактори кои имаат влијание врз преземањето на какви било полициски мерки и активности по овие закони е постоењето на јавно место.

Принципот на јавност кој се бара за постоење на овој прекршок може да биде исполнет на два начини, и тоа: **општиот принцип и квалификаторниот или (условениот принцип) на јавност.**

Општ принцип на јавно место се смета местото на кое е слободен пристап на неопределен број на лица без какви и да било услови (улицы, училишта, плоштади, патишта, излетнички места, пристаништа, чекални, угостителски, трговски и занаетчиски дукани и сл.).

Условени места кои под определени услови се сметаат за јавни места се (спортски стадиони и игралишта, средства за јавен превоз, кино сали, театарски и концертни сали, изложбени простори, градини и сл.), како и други места кои во определено време служат за вакви намени (земјишта или простории во кои се одржуваат јавни собири, приредби, натпревари и сл.).

Во одредени ситуации, како дополние на принципот за јавност, јавно место ќе се сметаат и места кои не претставуваат јавно место, но кои се достапни на погледи од јавно место а тоа се (балкон, тераса, дрво, столбиште, скалила и сл.), или кога последицата настапила на јавно место.

Превенција како поим во различни литератури има различна формулација, но според содржината и суштината секаде е со исто значење.

Според **Алексиќ Живојин, Шкулиќ Милан и Жарковиќ Милан Превенцијата на криминалитетот**, а со тоа и на прекршоците е систем на мерки и активности насочени кон отстранување на сите непосредни, објективни и субјективни услови и околности кои му одговараат на сторувањето и извршувањето на криминалитетот. Во спроведувањето на општите мерки на превенција учествуваат сите општествени и државни органи, започнувајќи од семејството, училиштето, младинските организации, органите на социјална заштита, општествените организации и законодавните органи.

Според **Милетиќ, превентивни мерки** се работи и мерки со кои полицијата го спречува настанувањето на штетна последица по безбедноста, односно функцијата којашто ѝ е доверена.

Според **Вујаклија**, зборот *превенција* доаѓа од италијанскиот *preventio*, предупредување, спречување, надитрување: побивање на забелешките кои спротивната страна би можело да се претпостави дека би ги навела, предубедување, предрасуди, порано дадена опомена; прав. ставање во притвор, притворање, притвор.

Според **Микуновиќ, превенцијата** е латински збор и значи спречување на нешто непожелно (болест, кривично дело и сл.), претходна, навремена заштита, преземање на одредени мерки:

Генерална превенција, правна норма врз основа на која виновникот се казнува за да остригната на казната дејствува воспитно врз оние членови на општеството кои би можеле да бидат можни извршители на кривични дела, т.е. казната има цел на одвраќање

Специјална превенција, правна норма врз основа на која извршителот на кривичното дело остро се казнува за да се одврати од извршување на нови кривични дела.

Кога станува збор за **Превентивни функции**, може да се каже дека и тука има различни толкувања, со една заедничка цел, и тоа:

Милетиќ вели дека тоа се превентивни делови на кривичната, прекршочната и нормативната функција на полицијата, којашто се остварува со вршење на соодветни (делови) активности на полицијата во спречување на настанување на штетна последица, како што е

спречување на кривични дела, спречување на прекршоци, спречување на незаконски поединечни управни акти во управна постапка и спречување на неуставност и незаконитост на прописи и други општи акти со нивна предходна контрола во постапката на подготовка и донесување;

Според **Алексиќ Живојин, Шкулиќ Милан и Жарковиќ Милан**, покрај општата превенција, многу се значајни и *посебните облици на превенција*, кои се преземаат од страна на државните органи кои вршат функција на спречување на криминалитетот. Бидејќи ова е законска обврска на органите за внатрешни работи, тие ги преземаат следниве законски мерки: *криминалистичка контрола, зголемен надзор, вршат потраги, позорна и патролна дејност, спроведуваат рации и заседи, извршуваат работи на заштита на објекти и преземаат други мерки и дејствија со кои се отстрануваат причините кои му погодуваат на криминалитетот*. Освен ова, тие се должни да ги следат и проучуваат појавите кои се од значење за извршување на својата функција и даваат предлози на законодавните тела за спречување на општествено опасни и штетни појави. Во развивање на механизмите на превенцијата посебна улога припаѓа на криминалистиката. Имено, во делокругот на оваа научна дисциплина се усовршуваат веќе постојните и се пронаоѓаат нови методи и средства кои имаат превентивен карактер (пример: системи за техничко обезбедување на разни објекти, криминалистички замки (стапици), алармни уреди во банките, различни начини за заштита на парите од фалсификати и друго). За современата криминалистика е многу важно што денес се придава големо значење на преземање на превентивни активности, на кои, начелно, им се дава предност во однос на криминалистичката репресија.

II. Превенцијата како активност на МВР

Министерството за внатрешни работи на Република Македонија, уште од неговото формирање до денес, работи на превенцијата како активност, како во делот на прекршочната така и во делот на кривичната материја.

Со цел изедначување на стандардите за постапување во делот за превенцијата преку спроведувањето на реформите во МВР, се вовеле и поинаков систем за постапување на превентивен план.

Имено, станува збор за следново. На ниво на Секторите за внатрешни работи (СВР) се утврдени работни места за превенција, и тоа превенција во областа на јавниот ред и мир (ЈРМ) и превенција во сообраќајот.

Преку активностите на овие инспектори се настојува полицијата да биде поблиска до народот во вистинска смисла на зборот, и, во исто време, начелото за *сервисна ориентираност на полицијата* во служба на граѓаните ја поприма својата вистинска димензија.

Обврските на овие инспектори предвидуваат директна комуникација со граѓаните преку нивно учество во месните заедници, учество во советите на општините каде треба да се оформат работните комисии за превенција, учество и поголемо ангажирање во образовниот процес од најниско ниво во градинките, основните и средните училишта, до високообразовните институции, потоа комуникација со невладиниот сектор и здруженија на граѓани на подрачјето коешто го покриваат и, секако, на проблематиката на којашто работат.

Секако дека ова не е сè што е во надлежност на инспекторите за превенција, а нивната активност најмногу зависи, пред сè, од личноста којашто ќе ги извршува овие работни обврски и од интересите и потребите на заедницата.

Преку задолжителниот годишен извештај за работата на полициската станица, советниците на општините имаат можност и директно да влијаат на работата и функционирањето на полицијата на нивното подрачје.

Многу е значајно да се напомене дека поуспешна е онаа полиција која на полето на превенцијата постигнала забележителни резултати, па затоа има намален обем на прекршоци и кривични дела кои се случиле на станичното подрачје.

За да може успешно да се спроведат мерките и активностите на полицијата на превентивен план, потребно е да се определат и факторите кои имаат директно влијание во превентивната активност.

III. Начини на остварување на превенција

Начините преку кои полициските службеници ја остваруваат превентивната функција се, најчесто, начините и формите преку кои ги извршуваат работните обврски:

1. *позорна служба (дејност)*
2. *патролна служба (дејност)*
3. *мотопатролна служба (дејност)*

Позорната, патролната и мотопатролната служба се методите на функционирање на полицијата на подрачјето каде што се извршуваат работните обврски.

Од посебно значење е фактот дека превентивните активности во урбаните средини најчесто се извршуваат преку позорната и патролната служба.

Преку овие форми се остварува директната комуникација со граѓаните и се остварува соработката со органи и организации кои можат да помогнат во спроведувањето на превентивните активности на полицијата.

4. *безбедносен реон (порано безбедносен сектор)*
5. *безбедносни терени (позорни и патролни, и мотопатролни реони)*

Безбедносниот реон и безбедносниот терен се подрачјата на кои функционираат полициските служби и каде е најниското јадро во кое се остварува превентивната функција на полицијата, еден од најзначајните фактори кои се почитуваат секаде во светот и кај нас до пред извесен период. Подолготрајно работење на истите припадници на полицијата на одредено подрачје се стекнуваат сите можни погодности за успешно превенирање на појавите.

Ова е единствениот и незаменлив начин за остварување на поблиска комуникација и соработка со граѓаните, стекнување на доверба и блискост, а со самото тоа и спроведување на новиот концепт на сервисна ориентираност на полицијата кон граѓаните.

6. *територијален принцип*
7. *објектен принцип*

Територијалниот и објектниот принцип на работа на полицијата доаѓаат до израз во текот на спроведувањето на активностите. Имено, работењето на полициските служби на безбедносниот реон и безбедносните терени е комбиниран процес од овие два полициски принципи на работа изразен на една територија преку територијалниот принцип, а врзан со објектите на подрачјето над кои се спроведува објектниот принцип.

Овде станува збор за следново. На подрачјето каде функционираат полициските служби постојат објекти кои се од посебен интерес за нарушувањата на ЈРМ, и тие се, главно, објекти кои полициските служби почесто ги посетуваат, се задржуваат во и околу нив, и преземаат и други активности на контрола на нивната работа и случувањата околу нив.

Територијалниот принцип на работа е основна форма на работење на полицијата каде се спроведува превентивната функција, додека објектниот принцип пред сè е принцип на работа на криминалистичката полиција, иако и униформираната полиција го применува во своето работење.

8. *соработка со други органи и услуги* (социјални, образовни, инспекциски, судски, педагошки, невладини, средства за информирање и др.)

Соработката со други органи и служби како на локално така и на централно ниво е базата преку која можат успешно да бидат спроведени одредени плански превентивни мерки во однос на нарушувањата на ЈРМ.

Токму отсуството на превентивни мерки пред случувањата во Струга кога дојде до меѓунационалните тепачки помеѓу учениците средношколци Македонци и Албанци, активностите кои следеа подоцна беа организирани и синхронизирани помеѓу повеќе институ-

ции: МВР, министерството за образование, локалната самоуправа, невладиниот сектор, министерството за здравство, ОБСЕ и други.

Факт е дека во тогаш беа потрошени повеќе средства за отстранување на последиците кои настанаа, отколку кога би се трошеле средства за превентивни активности за спречување да дојде до вакви настани.³⁰²

IV. Фактори кои водат кон успешна превентивна (проактивна) полиција

Во овој дел ќе бидат претставени поголем број на фактори кои имаат директно или индиректно влијание во спроведувањето на успешна превенција на подрачјето.

- Искуството на полицајците кои вршат служба
- Должината на извршувањето на работните обврски на определено подрачје (колку години работат на исто подрачје)
- Познавање на појавните облици на прекршоците
- Познавање на локациите каде што се зачестени сторувања на прекршоци по видови
- Поставување на места каде што се вршат прекршоци и во време кога најчесто се вршат (поставување по време и место)
- Користење на сите познати криминалистички начини за дознавање на сторување на прекршоци
- Користење на индикации кои укажуваат на можно сторување на прекршоци
- Соработка со граѓаните
- Соработка со вработените и учениците и студентите во образовните установи
- Соработка со организаторите на спортски и други манифестации
- Соработка со НВО, центри за социјални грижи, служби за помош на граѓаните, СОС служби и друго.

1. Искуството на полицајците кои вршат служба

Искуството на полицајците има огромно влијание при преземање на превентивните мерки и активности на подрачјето, и може слободно да се каже дека е главниот или можеби најглавниот фактор во оваа лепеза на фактори кои имаат директно влијание во превентивната активност.

Пресудно на подрачјето е поискусните полицајци да го пренесат своето искуство на помладите полицајци за да не дојде до прекин на континуитетот во преземање на превентивните мерки и, во исто време, да постои директна комуникација со помладиот кадар и директно пренесување на стекнатото искуство, знаење и вештини во работењето.

Пример: Според обврските кои ги имаат старешините на полициските станици, во периодот на прифаќање на новодојдените полицајци кои се распределени да извршуваат работни обврски во одредена ПС, тие се распоредуваат да ја извршуваат службата со постари и поискусни полициски службеници кои им го пренесуваат своето искуство. Битно е да ги запознаат о објектите кои се од посебен интерес за нарушувањата, запознавање со лица од подрачјето кои се регистрирани сторители на прекршоци, поставување и извршување на работни обврски од превентивен карактер пред објекти каде што е зачестено извршување на прекршоци, начин на постапување и друго.

---

³⁰² Дневен весник Дневник, 28.03.2009, Тешко повреден соживот во Струга

2. Должината на извршувањето на работните обврски на определено подрачје

Овој фактор во преземањето на превентивните мерки е значаен од аспект што полициските службеници кои повеќе години работат на едено позорно или патролно подрачје имаат поголема можност да се запознаат, пред сè со граѓаните кои таму живеат и работат, со сторителите на прекршоци и кривични дела, и воспоставуваат блиски односи со граѓаните и институциите на подрачјето и со други фактори кои имаат директно или индиректно влијание во преземањето на превентивните мерки и активности во врска со community policing.

3. Познавање на појавните облици на прекршоците

Познавањето на појавните облици на прекршоците има особено влијание за преземањето конкретни мерки и активности на превентивен план на подрачјето, затоа што полицискиот службеник, кога би ги познавал облиците, точно би можел да знае каде истите можат да бидат сторени и според тоа и тој да биде таму пред самите да бидат сторени, а со цел да ги спречи. Во новиот образовен процес, идните полициски службеници се образуваат според најсовремените европски методи на обука, кои се изучуваат во Центарот за обука на МВР. Бидејќи општоприфатен е принципот на доживотно учење, процесот на обуки продолжува и на работното место преку континуиран процес низ целиот работен век на полициските службеници.

4. Познавање на локациите каде што се зачестени сторувања на прекршоци по видови

Локациите на кои е зачестено сторување на прекршоци се посебно интересни за полициските службеници, бидејќи според нив може многу полесно да го планираат и времето за своите активности на превентивен план.

Во зависност од локациите, одделните видови на превентивни активности ќе бидат преземани како на подрачјето на ЈРМ така и во сообраќајот или превенција во областите на криминалитетот.

Полицаецот кој редовно ги извршува работните обврски на еден позорен или патролен терен, следејќи ги секојдневно настаните, водејќи посебни помошни досијеа за кривични дела и прекршоци, директно ги следи и местата и времето на случувањата на одредени настани.

Исто така, месечно, од страна на секторот за аналитика и истражување се добиваат одредени извештаи кои може да бидат многу корисни за преземање на превентивните активности.

5. Поставување на места каде што се вршат прекршоци во време кога најчесто се вршат (поставување по време и место)

Времето како фактор е фиксна категорија и многу е значајно во секој одделен случај да се утврди за да може во иднина полициските службеници и другите структури да преземаат конкретни превентивни мерки.

Поставувањето по време и место е од посебен интерес, пред сè, за да полицискиот службеник биде виден на местото каде што се зачестени сторувања на прекршоците и пронаоѓање на сторителите на предходни прекршоци.

Времето на сторувањето на прекршоците многу лесно се утврдува преку пријавителите и преку редовно следење на дневните билтени, како и според дејностите на одредени објекти каде најчесто се сторуваат прекршоците.

6. Користење на сите познати криминалистички начини за дознавање на сторување на прекршоци

Тука само ќе го образложам значењето на начините за дознавање за постоење на прекршоци, за нивните сторители и за одредени предмети со кои се сторени некои прекршоци.

Исто како и во кривичната материја, познатите начини за дознавање кои произлегуваат од криминалистиката³⁰³ може соодветно да бидат применети како методи преку кои ќе дојдеме до одредени сознанија за настаните, а тие се следниве:

1. Соработка со граѓаните

Најуспешниот и најдобриот начин за дознавање за постоење на прекршок или за сторителите за одреден прекршок, секако, е директната комуникација со граѓаните и соработката со нив.

Дотолку повеќе што полицискиот службеник е присутен на теренот само одреден временски интервал, а граѓаните се постојано или привремено населени, тука им се работните места и слично.

Полицискиот службеник може да гледа и да слуша определено време и на определен простор, додека граѓаните располагаат со многу поголеми можности.

Освен тоа, соработката со граѓаните ја зголемува довербата во полицијата и тие можат да ѝ дадат на полицијата бројни корисни информации.

2. Информатор

Оваа категорија граѓани кои поради различни мотиви се подготвени на полициските службеници да им доверат одредени информации од битно значење за успешно извршување на функцијата на полицијата, треба да имаат посебен третман во комуникацијата полицаец-информатор.

Многу е тешко во денешни услови на работа на полицијата да се стекне доверба од одредено лице подготвено да понуди важни информации, особено после отворањето на полициските досијеа.

Податоци за оваа категорија на граѓани не смеат да бидат презентирани на никого, па дури ни на најблиските колеги, од причина што на тој начин се зголемува опасноста лицето да престане со давање на информации, да му биде загрозувана личната безбедност и слично.

Токму заради овие погоре споменати проблеми потребно е полицискиот службеник со посебно внимание да ги развива односите со информаторот и да настојува да има во секоја средина свој информатор кој на време ќе му обезбедува корисни информации, како од областа на ЈРМ така и од областа на криминалитетот.

3. Прекршочни пријави од СВР

Прекршочните пријави поединечно можеби и не нудат многу сознанија, но кога ќе се направи одредена стручна анализа од нив се добиваат многу потребни показатели кои може да бидат искористени за превентивни активности.

Прво, од пријавите се дознаваат сторителите, дали се повратници или не, нивната старосна структура, средините каде што живеат, образовната структура, етничката припадност, потоа се обезбедуваат податоци за деновите кога и во кое време се сторуваат прекршоците, најчестите локации, колку учесници има, дали во затворени објекти или на отворени простори, какви видови на средства се користат при сторувањето, какви се најчестите повреди кои настануваат, и секако, кои се мотивите за таквото однесување на сторителите.

4. Пријави од претпријатија и установи

Во овој дел станува збор, пред сè, за претпријатија или установи преку кои граѓаните користат општествени добра за кои е потребно и плаќање на одредени парични износи, но не секој граѓанин ги почитува законските прописи и токму заради тоа подлежат на одредена прекршочна одговорност.

---

³⁰³ Ангелевски М., Криминалистика (општа криминалистичка теорија), Скопје, 1993

5. Пријави од инспекциски и други служби

Инспекциските служби кои се во состав на министерствата (пазарна, трудова, санитарна и други), покрај тоа што и самите во текот на своето постапување имаат право за покренување на прекршочни постапки, доаѓаат до одредени сознанија за кои е надлежно Министерството за внатрешни работи и за истото го информираат заради негово понатамошно постапување.

Тука е битно да се напомене дека во ситуации кога инспекциските органи ќе оценат дека постои опасност при извршувањето на нивните активности, истите најчесто бараат стручна помош од полициските органи во вид на асистенција.

6. Пријава од сведок

Сведокот многу често знае да биде пријавител на одреден настан при нарушувања на ЈРМ, но во последно време, заради избегнување на подоцнежни проблеми кои може да ги има учесниците во настанот, многу е ретко одредено лице да се јави самостојно да биде сведок на одреден настан, иако за тоа постои законска обврска.

7. Анонимна и псевдонимна пријава

Ова е најинтересната категорија на пријави кои може да ги добие полицијата кога пријавителот, најчесто од страв или од други причини, не го соопштува сопствениот идентитет или, пак, дава некој псевдоним со којшто се служи.

Анонимните пријави се среќаваат многу почесто во полициското работење, додека со псевдоним се многу ретки.

8. Самопријава

Самопријавувањето е еден од начините што во последно време сè повеќе го практикуваат учесниците во одредени нарушувања, пред сè за да го искористат како олеснителна околност за себе.

Пример за ваквото однесување беше и наведувањето на учесниците на нарушувањата на ЈРМ на Плоштадот Македонија по повод организираниот протест против изградба на црква на плоштадот, кога Премиерот ги повика учесниците доброволно самите да се пријават во полицијата.

9. Јавно озборување

Јавното озборување како начин на дознавање за одредено нарушување на ЈРМ или неговите учесници се практикува во средината каде што настанот се случил или каде што живеат учесниците, но во поново време се практикува и во средините каде што најчесто се движат млади луѓе.

10. Дознавање од весници и други масовни медиуми

Новиот тип на истражувачко новинарство, присутно кај нас и во светот, овозможува граѓаните да ги информираат новинарите за одредени случувања, така што и полицијата за одредени настани дознава преку средствата за информирање, било печатени било електронски.

Посебно е интересен развојот на интернет комуникацијата каде што настаните се достапни буквално во моментот на случувањето.

11. Непосредно забележување на овластените службени лица

Полициското работење и планските активности, пред сè на превентивен план, на полициските службеници им нудат можност да се постават во одредени временски периоди кога се случуваат нарушувања на ЈРМ на локациите каде што најчесто се случуваат.

На овој начин се добива можност, доколку се случи одреден настан, полицискиот службеник директно и самиот да го забележи или да го спречи да дојде до него.

12. Преку оперативно-тактички или технички мерки и средства или преку истражни дејствија

Во случаи кога само еден полициски службеник не е во можност да попречи одредени нарушувања на ЈРМ, тогаш се преземаат организирани мерки и се користат и други соодветни средства и помагала.

Како познати мерки се: блокада, рација, заседа, средства за пронаоѓање на метал, видеокамери и друго.

13. Преку користење на метод на аналогија

Методот на аналогија може често да се користи и дава позитивни резултати, посебно кога нарушувањата се предизвикани од групи на учесници кои имаат свои карактеристики :специфична облека, ознаки, средства, специфични фризури (скинхедси), специфични локации. Исто така во искусвениот процес поискусните полициски службеници го користат за споредба со некои поранешни случени слични расчистени или останати нерасчистени настани.

14. “Свеж чин”

Ова е најефикасниот начин за дознавање на постоење или случување на одреден настан, бидејќи на полицискиот службеник му нуди на лице место истиот да го реши (во моментот на случувањето) и има посебен ефект кај присутните граѓани и кај оние што подоцна ќе дознаат, а тоа е превентивниот ефект.

7. Користење на индиции кои укажуваат на можно сторување на прекршоци

Индициите како показатели за одредени случувања се добродојдени, бидејќи полицискиот службеник преку образовниот и искусвениот процес се стекнал со знаење, вештини и размислување на многу подруг начин од граѓаните. Се работи за тоа дека полицаецот стекнува потребно знаење како да процени одредени показатели, говор на телото, појава на одредени собирања на граѓани, групирања според одредени структури и слично.

Купување на одредени предмети со кои може да се сторуваат прекршоци и слично (безбол палки, боксирачи, одредени преработени синџири со рачки-држачи, синџири кои се носат на појас, други средства кои се наменети за вршење на напад), и нивно носење со себе или во моторни возила се, исто така, значајни индиции.

8. Соработка со граѓаните

Соработката со граѓаните е мошне значајна, бидејќи гледањето на состојбите и појавите од само две очи на полицаецот е помалку од сите очи на граѓаните кои живеат на подрачјето.

Токму поради ова секој контакт и комуникација со граѓанин може да доведе до добивање на одредено сознание, бидејќи граѓаните имаат потреба некој да ги сослуша за нивните проблеми и да преземе одредени активности за подобрување на нивната безбедност.

Интересот на полицискиот службеник за проблемите на граѓаните кој потоа е проследен со конкретни активности наидува на одобрување кај граѓаните, уште повеќе ја зголемува довербата и соработката со полицијата.

Овдека е битно да се почитува принципот на **community policing** преку кој се спроведува директна соработка на граѓаните и полицијата во заедницата. Токму тука главната улога ја имаат инспекторите за превенција и полициските службеници кои се на позорна или патролна дејност а се директно вклучени во учеството на советите за превенција во општините и месните заедници.

9. Соработка со вработените и учениците и студентите во образовните установи

Образовните установи на подрачјето се базата од каде полицаецот треба да ја започне својата превентивна функција и понатаму само да ја негува и надоградува.

Од најмала возраст, уште во предучилишните установи, полицаецот треба да изгради однос со најмалата популација и да ја стекне нивната доверба, а не во очите на најмалите да биде средство за заплашување.

Остварената комуникација, како со вработените така и со учениците и студентите, доведува до зголемување на довербата и дирекно влијае на превентивен план.

Превенцијата содржи и зачестени посети на училиштата, организирање одредени активности, превентивно запознавање со одредени појави, едукативна настава од областите за безбедноста, како за нарушувањата на ЈРМ така и за сообраќајот, за дрогите, за меѓунационалната соработка и друго.

На овој начин би биле спречени во старт и самата помисла за евентуални прекршоци, а дека кога би постоела ваква соработка, мислам дека би биле спречени и состојбите на нарушувања на ЈРМ со етнички предзнак, тоа што е најголемата опасност за демократијата, а денес ни се случува во Струга.

Значењето на превенцијата по овој основ е многу големо, а штетните последици видливи и непроценливи:

- Изгубена доверба
- Нарушени меѓучовечки односи
- Нарушени етнички односи
- Изгубени часови настава
- Потешкотии во пронаоѓање на соодветно решение
- Импликации и во другите сегменти од животот

Според сето она што погоре е изнесено, мислам дека е апсолутно непотребно да дозволиме да дојде до настани како што е овој што го спомнавме, но затоа мораме уште повеќе да ги зголемуваме и прошируваме мерките и активностите на превентивен план.

Постои реална опасност ваквите поединечни појави да добијат на масовност и после да се користат како средство коешто ќе има дирекно влијание на мултиетничноста во државата, создавање на една поларизација и живеење на еден покрај друг, а не еден со друг.

Токму од овие причини е непходно многу брзо да се изнајде соодветно решение како оваа појава не би добила можност, ќе употребам медицински термин, да метастазира и да предизвика несогледливи последици.

10. Соработка со организаторите на спортски и други манифестации

Спортските, културните, забавните и другите манифестации кои се организирани од граѓаните, сами по себе, предизвикуваат опасност од евентуални нарушувања на ЈРМ.

На вакви собирања доаѓа до концентрации на разновидно население на релативно мал простор, при што лесно може да дојде до евентуални нарушувања на ЈРМ.

Во овој дел треба посебно да се обрне внимание на превентивната работа при собирања од економски, политички, социјален или етнички карактер кои лесно можат од мирни да се трансформираат во насилни.

Затоа е потребно превентивно прибирање на потребни сознанија за можни нарушувања на ЈРМ и загрозување на безбедноста како на учесниците на манифестациите, така и на останатите граѓани.

Полициската работа е дирекно поврзана со комуникација со организаторите и редарските служби на овие манифестации за да можат навреме да реагираат при одредени промени во планот на движење или однесување на групата којашто е присутна или за преземање на натамошни други активности.

11. Соработка со НВО, центри за социјални грижи, служби за помош на граѓаните, СОС служби и друго.

Соработката со НВО, центри за социјални грижи, служби за помош на граѓаните, СОС служби и друго, на работното подрачје и пошироко може да доведе до прибирање на одредени

информации за недозволиви состојби и тоа најчесто: нарушени семејни односи, семејно насилство, малтретирање на деца, појава на користење на дроги и други недозволен средства, појава на проституција, појава на други асоцијални појави итн.

Во исто време, преку соработката со сите овие погоре наведени служби и здруженија се спроведуваат и одредени превентивни програми кои може во многу да придонесат за успешно решавање на одредени проблеми и појави и се делува превентивно за некои идни состојби. Посебно се значајни активностите и соработката со службите кои имаат отворени телефони за соработка преку кои може да се добиваат потребните податоци и информации за помош, но, барем до сега, не се бележи којзнае каква соработка, или досегашната соработка била инцидентна, од случај до случај.

V. Најчести локации каде се сторуваат прекршоците

Во однос на најчестите локации каде што се појавуваат сторувањата на прекршоците направив листа на најчесто појавувани локации:

Угостителски објекти
Темни простори
Паркови
Влезови на згради
Темни паркинзи
Напуштени објекти
Училишта
Плоштади
Улици
Спортски објекти
Трговски центри
Излетнички места
Автобуски станици
Железнички станици
Аеродроми

Банки
Пошти
Наплатни пунктови
Средства за јавен превоз
Галерии
Театри
Кино сали
Шеталишта
Државни институции
Пазари
Автопазари
Верски објекти

Определувањето на овие локации како најчести е произлезено од анализите што ги има обработено МВР, а се објавени на неговата ВЕБ страница, и поголемиот дел се од Годишните извештаи за работа на ПС Центар Скопје за периодот од 1998 до 2004 година.

Непобитен е фактот дека, според анализата на локациите тоа се најчесто места на кои е зголемена фреквенцијата на граѓани, места каде се конзумираат алкохол и наркотични средства, како и објекти на кои се одвиваат спортски или други манифестации.

Посебно се интересни локациите каде што се одржуваат јавни собири и протести, бидејќи таму е зголемена можноста поединечни случаи да добијат на масовност.

Училиштата, плоштадите, автобуските постојки и, секако, спортските натпревари се од посебен интерес за нарушувањата на ЈРМ, особено оние кои се мотивирани од меѓуетнички или меѓунационален карактер, како што беа последните случувања во струшкото средно училиште Нико Нестор а на кои им претходеа настани во Скопје, Тетово и Гостивар.

Токму овие локации се од посебен интерес и полицијата, како и сите надлежни служби, би требало да обрнат посебно внимание на превентивен план затоа што секое омасовување на овие појави може да има несогледливи последици.

VI. Сторители на прекршоци

Како сторители на прекршок може да се јават следниве категории: *физичко лице како поединец или во група, родител, старател, правни лица, одговорно лице во правно лице,*

трговец поединец кој врши угостителска дејност, трговско друштво, организатор на јавен собир, малолетни лица, лице на кое му е доверено водење на угостителски објект.

Токму поради големиот дијапазон на физички и правни лица кои може да се појават како сторители на прекршоци, такви ќе бидат и мерките и активностите што треба да бидат преземени на превентивен план.

Тука како пример ќе ми послужи еден графикон за движење на нарушувањата на ЈРМ во деветмесечијата од три последователни години од 2006 до 2008³⁰⁴.

	2006	2007	2008
Пријавени нарушувања	10121	9209	8710
Поднесени барања за поведување прекршочна постапка	9772	8998	8511
Пријавени сторители	13868	12802	12573
Со еден сторител	6434	6009	5550
На отворен простор	5450	5026	4790
Градски средини	7405	6847	6304
Сторители над 25години	8042	7729	7617
Невработени сторители	6896	5747	5809
Под дејство на алкохол	428	380	1609

Според горниот графикон забележителни се неколку показатели:

- Скоро во сите искажани години најчести сторители на нарушувањата на ЈРМ се лица на возраст над 25 години, или во просек оваа стапка се движи над 80%
- Според статусот на лицата нарушители на ЈРМ, околу 60% се лица кои се невработени
- Според состојбата со конзумирање на алкохол на лицата кои го нарушиле ЈРМ, занемарливо е нивно учеството во 2006 и 2007 година, има драстичното зголемување на овие лица во 2008 година, и тоа за повеќе од четири пати од предходната година.
- Во однос на пријавените нарушувања битно е дека барем во анализираните години е забележливо намалувањето на нарушувањата и тоа за 2007 година околу 1000 прекршоци, додека во 2008 за околу 500 прекршоци помалу од предходната, што е добар показател за превентивното работење.
- Тренд на намалување се забележува и во односот на поднесените барања за поведување на прекршочна постапка.
- Во однос на сторителите, соодносот е приближно ист како и соодносот на пријавените нарушувања.
- Забележително е дека нарушувањата скоро во половина од случаите кои се пријавени се случувале на отворен простор.

³⁰⁴ Податоци од анализи објавени на Веб страницата на МВР на Р.Македонија www.mvr.gov.mk

- Сторувањата во градските или урбаните средини се многу почести и тие учествуваат со околу 70% од вкупно пријавените нарушувања.

Преку оваа анализа на состојбите со нарушувањата на ЈРМ во анализираниите три години може да се извлечат следниве заклучоци:

1. Најчестри сторители се лица над 25 годишна возраст
2. Најчесто сторители се невработени лица
3. Мало е учеството на лица кои користеле алкохол
4. Трендот на нарушувањата оди во надолна линија
5. Се намалува и бројот на сторители
6. Најчесто нарушувањата се на отворен простор
7. Најголем број на нарушувања се во градските средини каде е зголемена фреквенцијата на населението.

VII. Видови санкции за прекршителите

Според основниот Закон за прекршоците, за прекршителите се предвидени и одредени прекршочни санкции што можат да бидат изречени, а тие се:

1. Прекршочни санкции за полнолетни сторители
2. Прекршочни санкции за малолетни лица
3. Прекршочни санкции за правни лица
4. Посебни прекршочни мерки

Во овој дел доволно е само таксативното набројување. Ќе ги наведат и износите на паричните казни: за физичко лице казната се движи од 15 евра до 1000 евра во денарска противвредност, додека за правните лица се движи од 50 евра до 2000 евра во денарска противвредност.

Секако дека може, доколку во законот е пропишано, да се изрече и повисока глоба од оваа што е посочена и определена во основниот закон³⁰⁵.

VIII. Резиме

Мислам дека е од особена важност, пред сè поради спроведување на концептот полицијата и граѓаните, во иднина да се обрне што поголемо внимание на зајакнување на соработката со граѓаните и во исто време директно и индиректно да се постигне зголемување на превентивните активности на МВР.

Особено е значајно да се примени максимата која е најчесто користена во здравството дека е: **“подобро да се спречи отколку да се лечи”**, пред сè заради цената на чинење на подоцнежното ангажирање, ангажирање на многу учесници, многу вложен труд, многу време и други ресурси за да се постигне истата цел која со мал напор на превентивен план би била постигната.

Овој факт и овој текст во иднина мислам дека може во многу да им помогне на идните полициски службеници од сите нивоа во нивното постапување, исто така и во обуката на кадарот кој ќе ја извршува оваа функција.

---

³⁰⁵ Закон за прекршоците, Службен весник на Република Македонија, бр.62/06 од 22.05.2006 чл.15

Користена литература

1. Матијевиќ Миле, *Криминалистичка оператива*, Бања Лука, 2002
2. Водинелиќ Владимир, *Криминалистика-петто изменето и проширено издание*, Белград, 1984
3. Ангелевски Методија, *Криминалистика (Опита криминалистичка теорија)*, Скопје 1993
4. Фердов Ставри, *Контрол на тџлтата стратеги и тактика*, Воено издателство ЕООД 2006 Софија
5. Алексиќ Живојин и др., *Лексикон Криминалистике*, Београд, 2004
6. Милетиќ Слободан, *Појмовник полициског права*, Београд, 2001
7. Вујаклија Милан, *Лексикон странех речи и изрази*, Београд, 1980
8. Миќуновиќ Љубо, *Современ лексикон на странски зборови и изрази*, Скопје, 1990
9. *Закон за полиција*, Службен весник бр.114 од 03.11.2006
10. *Закон за внатрешни работи-пречистен текст*, Службен весник бр.19/04
11. *Правилник за начинот на вршење на полициските работи*, Службен весник бр.149 од 10.12.2007
12. *Анализа за состојбата во областа на јавниот ред и мир во изминатите девет месеци од 2007 година (Веб страна на МВР)*
13. *Состојба во областа на јавниот ред и мир во првите девет месеци во 2008 година (Веб страна на МВР)*
14. *Годишни извештаи за работа на ПС Центар Скопје за годините 1998 -2004*
15. *Дневен весник Дневник*, 28.03.2009, Тешко повреден соживот во Струга
16. Кривокапиќ Владимир, *Превенција криминалитета*, Полициска академија, Београд, 2002

Користени ВЕБ страни:

www.mvr.gov.mk

Mladen Trajkov
Ministry of Internal Affairs

PREVENTION OF PUBLIC ORDER AND PEACE VIOLATION

Abstract

The implementation of the new concept has resulted in greater frequency of preventive activities performed by the police of the Republic of Macedonia. Proactive work is a feature of the reform process which has been implemented by Macedonian police, and the work after violation of public order and peace and other offences is particularly important since it reflects the functioning of the state system. Positive effects of this type of work are visible for the citizens and they will become even more evident in future.

Key words: prevention, offence, public order and peace

БЕЗБЕДНОСНИ НАУКИ

ЗА БЕЗБЕДНОСТА - нови концепти

Резиме

Идентификувањето на суштината и природата на безбедноста претставува комплексен и мултидимензионален проблем и предизвик. Безбедноста е спорен концепт. Постои консензус дека таа подразбира слобода од закани по основните вредности. Но има несогласување дали главниот фокус на истражување треба да биде на индивидуалната, националната или меѓународната безбедност. Во периодот на Студената војна беше доминантна идејата за националната безбедност којашто, главно, беше дефинирана со воени термини. На крајот на 20 и почетокот на 21 век, под влијание на промените кои настанаа во меѓународните односи (глобализацијата и регионализацијата, демографските и еколошките проблеми), истражувањето на безбедноста беше проширено со концептите на индивидуалната, социјалната и глобалната безбедност.

Клучни зборови: безбедност, национална безбедност, меѓународна безбедност, индивидуална безбедност, социјална безбедност, глобална безбедност.

Вовед

Современите дискусии за безбедноста, еден од средишните концепти кои се однесуваат на опстанокот и развојот на поединецот, општеството, нацијата и државата сеуште се оптеретени со проблемот за идентификување на нејзината содржина. Идентификувањето на суштината и природата на безбедноста претставува комплексен и мултидимензионален проблем и предизвик. Повеќето теоретичари се согласуваат дека безбедноста е спорен концепт. Имено, постои консензус дека таа подразбира слобода од закани по основните вредности, но има големо несогласување дали главниот фокус на истражување треба да биде на индивидуалната, националната или меѓународната безбедност. Во периодот на Студената војна беше доминантна идејата за националната безбедност којашто, главно, беше дефинирана со воени термини. Во последната декада на 20 век, концептот на безбедноста е преместен од реалистичкото сфаќање на безбедноста во смисла на воената сила/моќ на државата кон нови концепти: индивидуалната, социјалната и глобалната безбедност. Значењето на безбедноста беше проширено со вклучување, покрај на воените и на политичките, и на економските, социјалните и еколошките аспекти.

Во текстот, на почетокот ќе се обидеме да дадеме термилошко и поимно определување на безбедноста, а потоа ќе се задржиме на концептите на националната, меѓународната, индивидуалната и глобалната безбедност.

Термилошко и поимно определување на безбедноста

Во современите меѓународни односи, како и во секојдневниот живот, поимот безбедност мошне често се употребува иако не е единствено дефиниран. Разликите се манифестираат како во теоретките пристапи во толкувањето на безбедноста, така и во основните поимни определувања.

Првиот проблем кој се јавува кога се расправа за безбедноста е од семантичка природа, но секако не е за занемарување. Споредувајќи ги ознаките кои се употребуваат за овој поим во

некои од светските јазици, произлегува дека тие и се што со нив се подразбира не се секогаш исти.

Ако ги споредиме текстовите на документите од современите меѓународни договори како што се „Договорот за Европската Унија”³⁰⁶ и „Париската повелба за нова Европа”³⁰⁷ (на англиски јазик), можеме да констатираме дека изразите „безбеден” или „безбедност” се преведуваат со двата англиски термина „secure” и „safe”, односно „security” и „safety”.

Во Париската повелба за нова Европа, во делот кој е посветен на безбедноста, воената безбедност е означена како „military security”, а мерките за јакнење на довербата и безбедноста како „security building measures”. Во Договорот за Европската Унија, во одредбите за заедничката надворешна и безбедносна политика, за безбедноста на Унијата се употребува изразот „security of the Union”, а за одржувањето на мирот и меѓународната безбедност „to preserve the peace and strengthen international security”.

Во францускиот јазик се употребуваат изразите „securite” и „surete” додека германскиот јазик е далеку посиромашен и со зборовите „sicher” и „sicherheit” ги покрива поимите „сигурен”, „извесен” и „безопасен”.³⁰⁸ Во македонскиот јазик се употребуваат поимите „безбеден”, „безбедност” и „сигурност”. Поимот безбеден во Речникот на македонскиот јазик се толкува како „безбеден, сигурен, обезбеден”, а поимот безбедност се толкува како „безбедност, сигурност, обезбеденост”.³⁰⁹ Толкувањето на поимот сигурност како „сигурност, безбедност”, всушност, претставува поистоветување на поимите безбедност и сигурност.

Изнесените примери за употребата и толкувањето на поимот безбедност упатуваат на констатацијата дека во современите меѓународни односи поимите безбедност и сигурност имаат исто значење како поимот сигурност во своето првобитно значење на латинскиот збор ‘securitas’ од кој потекнува и има пошироко значење. Имено, под овој поим не се подразбира само отсуство на опасност, туку и извесност, самодоверба, па и лекомисленост.

Различни сфаќања на поимот безбедност

Безбедноста е комплексен феномен, контроверзен концепт кој низ историјата многу често еднострано и тесно се дефинираше. Во меѓународните односи, безбедноста различно се дефинира и мошне често овој поим во литературата се користи без негово поблиско определување. Безбедноста е комплексен феномен и, во суштина, спорен концепт не само поради неговата недостижна природа и содржина со оглед на времето и местото во кое се дискутира за него, туку, исто така, поради фактот што дискусијата за безбедноста е неизбежно поврзана со други категории: страв (за физички опстанок), отсуство на структурно насилство, мир, благосостојба и стабилност.

Како политичка концепција, безбедноста очигледно е предуслов за постоење на живот - индивидуален и социетален и се однесува на отсуство од закани и заштита од нив. Сфаќањето на безбедноста како вроден интерес на секоја индивидуа и на пошироките човечки колективитети - фамилија, општество, нација, држава, меѓународен систем, укажува на потребата од проширување на концептот на безбедноста кон овие колективитети. Оттука во теоријата се обликуваат концепти како национална и меѓународна безбедност и, во поново време, индивидуална, социетална и глобална безбедност, што укажува на значајно ширење на нови димензии на безбедноста.

Многу е полесно да се дефинира безбедноста преку нејзино непостоење отколку преку нејзино присуство/постоење, односно во негативна отколку во позитивна смисла.

---

³⁰⁶ *Pariska povelja za novu Evropu*, Međunarodna politika, 976/90.

³⁰⁷ *Treaty on the European Union*, Europe/documents No 1759/60, 7 February 1992.

³⁰⁸ Dimitrijević V., *Beleške o pojmu bezbednosti u međunarodnim odnosima*, JRMP, 2- 3/72, Beograd.

³⁰⁹ Речник на македонскиот јазик, Институт за македонски јазик, Скопје 1966.

Walter Lipman смета дека нацијата е безбедна доколку не е во опасност да ги жртвува основните вредности ако сака да избегне војна и е способна да ги сочува со победа во таква војна.³¹⁰ Според Arnold Wolfers, безбедноста во објективна смисла подразбира отсуство од закани по постигнатите вредности, а во субјективна смисла отсуство на страв дека тие вредности можат да бидат нападнати.³¹¹

Vojin Dimitrijević, пак, ја одредува безбедноста во меѓународните односи како отсуство на опасност по фундаменталните вредности на државите како што се: опстанокот, територијалниот интегритет, политичката самостојност, квалитетот на животот и т.н. витални или национални интереси.³¹²

Владимир Иблер ја одредува безбедноста на државите како „збир на фактички околности и прилики, општа состојба во која се наоѓа државата, а која ѝ овозможува и ѝ гарантира сигурност од надворешните опасности што би можеле да ги загрозат нејзините животни интереси, нејзината територијална целокупност ... и - во краен случај - самиот нејзин опстанок“.³¹³

Како активност, безбедноста е поврзана со заштитната функција на државата што подразбира голем број конкретни операции и дејства/чинења на различни државни органи и агенции и/или други субјекти што учествуваат во реализацијата на оваа заштитна функција.³¹⁴ Безбедноста како активност е неделив атрибут на државата, што подразбира практикување безбедносни задачи со цел да се заштитат одредени вредности.

Безбедноста, исто така, е дефинирана како состојба во која е осигуран балансиран физички, духовен, ментален и материјален опстанок на поединецот и на социјалната заедница спрема другите поединци, социјалната заедница и природата.

Дефинирањето на поимот безбедност, иако е сложено и условено со повеќестран пристап, се наметнува како потребно за да се осознаат причините кои го предизвикуваат, односно за да се утврди организациониот облик (систем) низ кој најефикасно се остварува таа дејност. Безбедноста, всушност, е иманентен структурен елемент на државата која на денешниот степен на културно-цивилизациониот развој бара современ пристап кон нејзиното разрешување и организирање. Заостанувањето во економскиот развој, социјалната загрозеност, асоцијалните и патолошки однесувања, технолошките и други несреќи како и еколошките проблеми, се нови извори на негативности и видови на загрозување на поединците, државите и природата. Затоа безбедноста, во најширока смисла, претставува состојба на стабилност во државата и природата која е насочена кон вршење на превентивни подготовки за заштита и одбрана, пред сè од различни извори на загрозување, за да не се предизвика нерамнотежа во општеството и природата која би го загрозила физичкиот, општествениот и духовниот интегритет на луѓето.³¹⁵

Дефиниран во енциклопедиска смисла, поимот безбедност подразбира отстранување на сите активности/чинења и пропуштања/нечинења кои ги загрозуваат или можат да ги загрозат луѓето, редот, јавниот поредок, материјалните и духовните добра, објектите, определен простор или некоја друга вредност; во социолошка смисла, безбедноста подразбира/претставува динамичен склоп на односи и процеси во општеството со кои се обезбедува непречено остварување на производната дејност на луѓето, односно нивното создавање на материјални и општествени вредности или нивно непречено практично дејствување; во правна смисла

---

³¹⁰ Lipman W. vo: Baylis, J., Smith, S. (2005), *The Globalization of World Politics, An introduction to international relations*, (third Edition), Oxford University Press, str. 300.

³¹¹ Wolfers A. vo: Baylis, J., Smith, S. (2005), *The Globalization of World Politics, An introduction to international relations*, (third Edition), Oxford University Press, str. 300.

³¹² Dimitrijević V. (1973), *Pojam bezbednosti u međunarodnim odnosima*, SUPJ, Beograd.

³¹³ Ibler V. (1972), *Recnik međunarodnog javnog prava*, Informator, Zagreb.

³¹⁴ Stajic L. S. (2003), *Osnovi bezbednosti*, Beograd, Policiska akademija, str. 12-13.

³¹⁵ Grizold A. (1991), *Demilitarizacija Slovenije in nacionalna varnost*, Zbornik, Znanstveno in publicisticno središče, Ljubljana.

подразбираме постоење на правен ред и поредок во државата со пропишани казниви дела, ефикасен безбедносен систем на откривање, попречување и сузбивање на казнивите дела и постоење на ефикасен судски ситем за благовремено и правично пресудување.³¹⁶

Национална безбедност

Во „Меѓународната енциклопедија на општествени науки“ Benkowitz и Beket ја одредуваат националната безбедност како „способност на државата (нацијата) своите внатрешни вредности да ги заштити од надворешни опасности“.³¹⁷

Аџимовџ Лjubivoje ја истакнува пошироко прифатената дефиниција на националната безбедност „како отсуство на опасност по основните вредности на дадена земја“.³¹⁸ Тој прецизира дека загрозувањето на заштитените вредности не претставува само директен, физички напад, како на пример, вооружена агресија на територијалниот интегритет и независноста на една земја, туку и секој вид загрозување на нејзините основни национални вредности со директна или со индиректна примена на сила или со нејзина закана.

Според R.Petković националната безбедност претставува безбедност на одделна држава, безбедност на нејзиниот национален суверенитет и територијален интегритет.³¹⁹ V. Dimitrijević и R. Stojanović сметаат дека не постои општоусвоена дефиниција за националната безбедност при што истакнуваат дека таа би морала да содржи два елемента: вредносен и сознаен (когнитивен). Значи, треба да се знае за кои вредности станува збор и што претставува опасност за нив.³²⁰ A.Grizold ја определува националната безбедност како безбедност на националната територија (вклучувајќи го воздушниот простор и територијалните води), заштитата на животот на луѓето и нивниот имот, одржување на националниот суверенитет и остварување на темелните функции на државата.³²¹

Голем број дефиниции за националната безбедност го истакнуваат отсуството на каков било страв од напад, загрозување на интересите или закана на друга или други држави, при што безбедноста се поставува во афирмативен однос спрема несигурноста и стравот и претставува состојба на потполна смиреност во која на државата не ѝ се заканува никаква опасност. Сосема е извесно дека ваквата состојба е од исклучиво субјективна природа, а изнаоѓањето на објективни критериуми со кои би се мерела таа состојба е мошне тешко да се востанови. Субјективното чувство за националната безбедност е врзано за креаторите на надворешната политика и за нивната оценка за степенот на безбедност или несигурност на нивната земја. Во време на крупни промени во меѓународните односи кога и воената технологија брзо ги менува координатите на можниот судир, може да се зборува само за релативна безбедност. Така, секоја држава-членка на меѓународната заедница мора да прифаќа одредени стравувања како можни, свесна дека апсолутна безбедност не може да има.

Сепак, безбедноста кон која тежнее секоја држава, иако не може да се нарече апсолутна, подразбира физички опстанок на една земја и на нејзиното население, независноста и материјалниот просперитет на земјата и доколку тие елементи не се загрозени постои нормален степен на национална безбедност.

Националната безбедност се сфаќа како систематичен безбедносен проблем во којшто и индивидуите и државите и меѓународниот систем имаат свој удел и во којшто економските,

---

³¹⁶ Spasevski J., Aslimoski P., *Defendologija*, Pedagoški fakultet, Ohrid 2006, str. 29.

³¹⁷ *International Encyclopedia of the Social Sciences*, vol. XI, 1968, str. 40.

³¹⁸ Аџимовџ Лj. (1978), *Problemi bezbednosti i saradnje u Evropi*, IMPP i Prosveta, Beograd, str. 71.

³¹⁹ Petković R. (1981), *Sistemi bezbednosti u evropskom prostoru*, Institut za političke nauke, Zagreb.

³²⁰ Види повеќе кај V. Dimitrijević i R. Stojanović (1979), *Međunarodni odnosi*, Beograd, Nolit, str. 248-254.

³²¹ Grizold A. (1992), *Raspoloženja nacionalne varnosti; Obramboslovne raziskave v Sloveniji*, Fakultet za družbene vede, Ljubljana.

социјалните и факторите на животната средина се подеднакво значајни како политичките и воените фактори.³²²

Меѓународна безбедност

Определувањето на значењето на меѓународната безбедност во современите меѓународни односи се базира на сознанието за постоењето на вредности кои не се исто што и збирот на вредности кон кои тежнеат државите во остварувањето на нивната национална безбедност. Така, при дефинирањето на меѓународната безбедност треба да се тргне од општите вредности кон кои тежнее човештвото и кои се поврзани, но не и исти со одделните вредности на националната безбедност на државите.

Меѓутоа, има автори кои поимот меѓународната безбедност го градат како збир на поединечни национални безбедности. Така, Eduard Benes вели: „Идејата за меѓународна безбедност ја изразува вродената желба на секој народ, секоја држава, да биде осигурена од опасноста од агресија и се заснова на извесноста дека државата нема воопшто да биде нападната или дека во случај на напад ќе добие брза и ефикасна помош од другите држави“.³²³

Ваквото определување на поимот меѓународна безбедност го наметнува прашањето дали тој воопшто е потребен кога постојат поимите национална и колективна безбедност. Така, за V. Ibler меѓународната безбедност претставува или синоним за колективната безбедност или универзален систем на колективна безбедност, додека V. G.-Gučetić потполно ги изедначува меѓународната и колективната безбедност.³²⁴ V. Đ. Degan смета дека во однос на меѓународната безбедност поодреден и посоодветен би бил поимот „општа безбедност“ која би претставувала цел, односно постигнување на таква состојба во меѓународните односи каде што нема да има страв од меѓусебен напад и загрозување однадвор на темелните вредности на националната безбедност на секоја одделна држава. Општата безбедност би требало да претставува заеднички идеал на државите. Таа би требало да вклучи во себе и процеси на мирни измени во меѓународните односи врз основа на некои заеднички вредности на човештвото. Меѓу тие вредности спаѓа и самиот опстанок на човечкиот вид (денес загрозен со можноста од нуклеарен судир), демократизацијата на меѓународните односи врз основа на рамноправност и почитувањето на човековите права.³²⁵

Akimović Ljubivoje смета дека меѓународната безбедност, која денеска претставува битен чинител на националната безбедност, претпоставува изградување на таков систем на меѓународни односи кои би можеле да го одвркаат потенцијалниот агресор од „прибегнување кон сила, односно да му го сторат секое прибегнување кон сила неприфатливо и неисплатливо, од една страна, и да го поттикнуваат развојот на односите на мирољубива соработка, од друга страна“.³²⁶

Повелбата на ОН не помага при поимното определување на меѓународната безбедност, туку таа е поставена како објект на заштита. Повелбата не прави разлика меѓу меѓународниот мир и безбедноста, ниту пак тие се дефинираат, туку само се наведуваат патиштата по кои до нив се доаѓа. Декларацијата за јакнење на меѓународната безбедност (усвоена од Генералното собрание на ОН 1970 год.) дава елементи од кои може да се извлече општа слика за сфаќањето на меѓународната безбедност која ќе се развива со дејствувањето на ОН. Декларацијата ја истакнува потребата од почитување на Повелбата на ОН и на Декларацијата за начелата на меѓународното право за пријателските односи и соработка помеѓу државите³²⁷, во односите меѓу државите при што го поврзува прашањето за јакнење на меѓународната безбедност со

³²² Види: Георгиева Л. (1999), *Творење на мирот*, Студио ада, Скопје, Европа 92, Кочани.

³²³ *Dictionnaire Diplomatique*, Т. II, Paris, p. 696.

³²⁴ Види: V. Ibler, op.cit., str. 143 i V. G.-Gučetić, *Međunarodna bezbednost*, JRMP, 1967, str. 78.

³²⁵ Degan V. Đ. (1982), *Međunarodno pravo i međunarodna sigurnost*, Svjetlost, Sarajevo.

³²⁶ Akimović Lj., *ibid.*, str. 75-76.

³²⁷ Резолуција 2625/XXV од 24 ноември 1970.

проблемот на разоружувањето и развојот и остварувањето на човековите права и основни слободи.

Меѓународната безбедност се смета за општо добро или вредност на човештвото во смисла на отсуство на опасност по опстанокот на човечкиот род. Меѓународната безбедност би требало да значи дека сите членки на меѓународната заедница се чувствуваат сигурни и дека во меѓународниот политички систем владеат такви односи или механизми кои овозможуваат да им се гарантира сигурност на сите држави. Во меѓународната безбедност се рефлектираат испреплетеноста и слоевитоста на меѓународните односи, нивото на процесот на интеграција и глобализација, успешноста или неуспешноста на механизмите за обезбедување на националната и меѓународната безбедност, состојбата на воено-политичките, економските и другите односи меѓу државите.

Меѓународната безбедност како збир на мерки со кои се гарантира нормалното постоење на сите држави и елиминирањето на војната е битен услов за опстанокот и развојот на меѓународната заедница.

Индивидуална безбедност

Современите дискусии за безбедноста не се занимаваат само со односите помеѓу државата и меѓународната околина, туку исто така и со односите што постојат во државата, потврдувајќи дека државата не е единствен фактор и референтен објект/предмет на безбедноста. Имено, во рамките на секоја држава дејствуваат различни субдржавни фактори (поединци, социјални групи и др.) како референтни објекти на безбедноста. Тие имаат различни интереси во креирањето на националната безбедност.

Широкиот концепт на безбедност го става поединецот/индивидуата во центарот на интересот на современите студии за безбедност. Тоа произлегува како од потребата да се рedefинира традиционалниот state-centric пристап кон безбедноста, природата на развојот на меѓународниот систем и појавувањето на новите предизвици и закани за безбедноста, така и од фактот што државата со познатите механизми не успеаваше да одговори комплетно на безбедносните проблеми со кои се соочува поединецот.

Индивидуалната безбедност, покрај физичкиот опстанок, опфаќа и други комплексни фактори како што се, на пример, здравјето, статусот, богатството, слободата и др. Токму поради многуте различни аспекти на индивидуалната безбедност, тешко е да се направи разлика помеѓу субјективната и објективната оценка/процена кога човекот како индивидуа е безбеден. Имено, потребна е објективна проценка дали заканата по индивидуалната безбедност е реална или фиктивна/потенцијална. Според Бузан, може да се зборува за објективна безбедност кога поединецот е заштитен од непосредна/моментална закана, а кога зборуваме за човековото чувство дека е безбеден, тогаш се работи за субјективна безбедност. Овие две димензии на индивидуалната безбедност се комплементарни и не можат да се опсервираат посебно. Овие два аналитички аспекти ја градат единствената теоретско-концептуална рамка за разбирање на потполното значење на индивидуалната безбедност. Фундаментална аспирација на секој човек е не само да си го обезбеди физичкото постоење - опстанок, здравје, приватната/материјалната сопственост, туку исто така и начинот на живот што опфаќа верувања во добро и во лошо однесување, обичаи, јазик, уметност, религија и неговото место во Универзумот.

Индивидуалната безбедност може да биде загрозувана од насилство кое произлегува од односите помеѓу поединците или поединецот и општеството, но секако дека од најголемо значење е анализата на односите поединец-држава каде што клучен проблем е моќта на државата над граѓаните, како на пример, средствата на принуда кои државата може да ги примени заради своја заштита загрозувајќи ги основните права на човекот со што го загрозува степенот на неговата безбедност.

Директно или индиректно, државата е извор на бројни закани за поединците кои произлегуваат од домашното законодавство; од директната административна или политичка акција на државата против поединецот или групата; од борбата за контрола на државната машинерија и од надворешно-политичката безбедност на државата.³²⁸

Потполна и стабилна индивидуална безбедност може да биде постигната од оние индивидуи и групи што не ги загрозуваат другите каде што безбедноста е постигната како процес на еманципација - ослободување на луѓето (поединци или групи) од социјални, економски, политички или други ограничувања што ги спречуваат во правење на тоа што тие слободно го избрале.

Но мора да се има предвид дека индивидуалната безбедност мора да биде разгледувана низ призмата на поврзани и често спротивни односи помеѓу граѓаните и државата и надворешното опкружување. Покрај тоа, концептот на индивидуална безбедност подразбира, исто така, некои пошироки политички прашања што се однесуваат на односите на поединецот кон природата, како на пример, заемниот однос на човекот и животната околина, проблемот со оружјето за масовно уништување итн.

Социетална безбедност

Развојот на концептот на социетална безбедност, исто така, е консеквенца на фактот што традиционалниот концепт на националната безбедност не беше во можност да ги реши сите тензии кои постојат во модерното општество.

Проширувајќи го концептот на безбедност, се отвори прашањето за содржината на концептот на социеталната безбедност со оглед на тоа што општеството стана значаен референтен објект на безбедноста.

Кога станува збор за општеството како референтен објект, нужно е да се напомене дека постои јасна разлика помеѓу општеството и државата, пред сè во врска со предизвиците и закани кои имаат влијание на нивната безбедност.

Кога зборуваме за социетална безбедност, во фокусот на вниманието го имаме, покрај општеството, и различните влијанија кои можат да сменат одредени вредности како што се: јазикот, културата, религијата и националниот идентитет на неприфатлив начин.

Според Weaver, социеталната безбедност опфаќа ситуации што општеството ги разбира како закани по неговиот идентитет.³²⁹ Тој ја дефинира социеталната безбедност како „способност на општеството да опстане и да го зачува својот есенцијален карактер во променетите услови и можни или реални закани“. Тоа е прашање на одржливост на традиционалните особености на јазикот, културата, религијата, националниот идентитет и обичаите во рамките на прифатливи услови за развој.

Концептот на социетална безбедност во теориска смисла не е комплетно одреден. Тој мора постепено да се развива респектирајќи го интегритетот на барањата на националните и етничките групи за зачувување на нивната традиција, култура, јазик и обичаи и надополнувајќи ги овие елементи на нивниот идентитет со националните елементи со цел да воспостават доверба и соработка помеѓу различните нации и етнички заедници во сите области на животот, вклучувајќи ги и прашањата кои се однесуваат на безбедноста. Градењето на концептот на социеталната безбедност, исто така, значи и анализирање на условите под кои општеството може независно, без интервенција на државата, со свои сопствени капацитети да реши одредени проблеми кои би можеле да се појават помеѓу нациите, етничките или религиозните групи. Таквиот напор ќе има многу повеќе успех во услови на висок степен на индивидуална

---

³²⁸ Buzan B. (1991), *People, States and Fear : An Agenda for International Security Studies in the Pos Cold War Era* (second edition), Lynne Rienner Publishers, Boulder, Colorado, str. 23

³²⁹ Vidi повеќе во: Weaver O., Buzan B., Kelstrup M. and Lemaitre P. (1993), *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, London, Pinter, str. 371.

безбедност и кога државата дозволува различни форми на артикулирање на специфични интереси на групите. Во спротивно, социјалната безбедност би била само идеја.

Глобална безбедност

Глобалната безбедност претставува обид на теоретско обликување на нов концепт на безбедност во услови на комплексни и структурални промени во меѓународниот поредок во периодот по Студената војна.

Во теоријата постојат повеќе мислења за конститутивните елементи коишто можат да служат како почетна точка во дефинирањето на глобалната безбедност.

Наспроти националната и меѓународната безбедност, глобалната безбедност, како концепт, бара проширување на безбедносните содржини надвор од воените и политичките фактори со вклучување на човековите права, еколошката заштита, економскиот просперитет и општествениот развој. Таа произлезе од идеалистичката традиција и настојува да ги замени принудата,³³⁰ судирот и војната во меѓународниот систем со кооперација, преговори и мирни промени.

Глобализацијата покрај позитивните тенденции продуцира и негативни тенденции од кои произлегуваат глобални закани како што се глобално организираниот криминал, тероризмот, ширењето на оружјето за масивно уништување, еколошките закани и др. Овие глобални закани наметнуваат проширување на безбедноста со нови содржини - економски, социјални и еколошки. Значи, безбедноста бара да се прошири просторно и содржински, па така станува глобална безбедност. Просторното проширување на поимот безбедност подразбира глобален интерес кој подразбира физички интегритет на земјата, заштита на нејзиниот еколошки систем, задоволување на основните човекови потреби и права.

Во теориско-практичниот концепт може да се зборува за три концепти на глобална безбедност: идеалполитички, реалполитички и почетен концепт на глобална безбедност. Идеалполитичкиот концепт на глобалната безбедност претпоставува дека постои само глобална безбедност која е детерминирана од глобалните закани и глобалниот интерес што ги опфаќа индивидуалната, националната и регионалната безбедност како свои супсистеми без голем слободен простор на дејствување. Реалполитичкиот концепт на глобалната безбедност е сличен на традиционалниот концепт на безбедноста. Имено, националната, регионалната и глобалната безбедност се автономни системи кои меѓусебно се поврзани низ сектори: воен, политичко-правен, економски, социјален и еколошки. Третиот концепт е почетниот концепт на глобалната безбедност кој поаѓа од реалитетот на индивидуалната, националната, регионалната и глобалната безбедност чии меѓусебни односи суштествено се поинакви во однос на идеалполитичкиот и реалполитичкиот концепт. Имено, со влегувањето во периодот на ограничен суверенитет и глобални закани се прифаќа фактот дека националната безбедност мора да биде супсистем на глобалната безбедност, но и покрај тоа постојат подрачја кои мора да бидат препуштени на националната безбедност.³³¹

Оттука глобалната безбедност може да се дефинира како безбедност детерминирана со глобалните интереси и глобалните закани која ја опфаќа индивидуалната, националната и регионалната безбедност помеѓу кои постои врска преку сектори чија суштина е меѓусебно коригирање, контролирање и моделирање со цел да се постигнат мир и безбедност на планетата и меѓу луѓето.

---

³³⁰ *Security Studies for the 21st Century*, edited by Shultz H. Richard (Jr.), Godson Roy, Quester H. George; Dulles 1997, str. 2.

³³¹ Vidi повеќе: Turek F. (1999), *Globalizacija i globalna sigurnost*, Interland, Varazdin.

Заклучок

На крајот на 20 и почетокот на 21 век, под влијание на промените кои настанаа во меѓународните односи (глобализацијата и регионализацијата, демографските и еколошките проблеми), истражувањето на безбедноста беше проширено со концептите на индивидуалната, социјалната, регионалната, меѓународната и глобалната безбедност.

Безбедноста и понатаму останува спорен поим. Неговото редефинирање се движи во просторот на дијалектиката помеѓу сознајните и материјалните фактори, односно помеѓу изменетите услови за опстанок и просперитет и новите научни сознанија. Клучни прашања во редефинирање на концептот на безбедност се: што/кој е референтен објект на безбедноста, чија безбедност е во прашање, што значи безбедноста и кои се неопходните услови за нејзино исполнување. Овие прашања се протегаат од политичките преку економските кон општествените и еколошките, како и воените проблеми.

Симплифициран одговор на прашањето кој е референтен објект на безбедноста, односно безбедноста на државата, не ги задоволува современите димензии на концептот на безбедност. Имено, безбедноста на кој било од референтните објекти не може да се воспостави во вакуум или во изолација од другите актери на меѓународниот систем. Безбедноста на еден од нив претставува состојба - предуслов за безбедноста на другите субјекти.

Без оглед на фактот што постојано се нагласува потребата од проширување на значењето на концептот за безбедност, преку воспоставување на неговите релации со различни општествени сфери и на различни нивоа, традиционалното гледање на безбедноста сè уште е присутно. Имено, државите сè уште претставуваат главен објект во рамките на безбедносните анализи. Државата и понатаму го задржува правото да ја заштити својата безбедност, при што тој поим покрај воените ги подразбира и општествените, природните, политичките, економските, еколошките, техничко-технолошките елементи. Во таа смисла, националната безбедност зазема централна позиција што значи дека најцелисходен начин да се проблематизира безбедноста е таа да се постави во нејзиното традиционално значење (национална безбедност) и да се прошири со соодветните динамики. Националната безбедност се сфаќа како систематичен безбедносен проблем во којшто и индивидуите и државите, субдржавните елементи и меѓународниот систем имаат свој удел, во којшто економските социјалните и факторите на животната средина се подеднакво значајни како политичките и воените. Ваквата интегрална перспектива изразена преку различните нивоа и секторите на националната безбедност, претставува рационална платформа за согледување на проблемите од доменот на безбедноста.

Користена литература

1. Aćimović Lj. (1978) Problemi bezbednosti i saradnje u Evropi, IMPP i Prosveta, Beograd.
2. Baylis J., Smith S. (2005), The Globalization of the World politics, An introduction to international relations, (third edition), Oxford University Press.
3. Buzan B. (1991), People, States and Fear: An Agenda for International security studies in the Post Cold War Era (second edition), Lynne Rienner Publishers, Boulder, Colorado.
4. Degan B. Đ. (1982), Međunarodno pravo i međunarodna sigurnost, Svjetlost, Sarajevo.
5. Dimitrijević V. i Stojanović R. (1979), Međunarodni odnosi, Beograd, Nolit.
6. Dimitrijević V. , Beleške o pojmu bezbednosti u međunarodnim odnosima, JRMP, 2-3/72, Beograd.
7. Dimitrijević V. (1973), Pojam bezbednosti u međunarodnim odnosima, SUPJ, Beograd.
8. Grizold A. (1991), Demilitarizacija Slovenije in nacionalna varnost, Zbornik, znanstveno in publicisticno središće, Ljubljana.
9. G-Gučetić, (1967), Međunarodna bezbednost JRMP, Beograd.
10. Ibler V. (1972), Rečnik međunarodnog javnog prava, Informator, Zagreb.
11. International Enciklopedia of the Social Sciences, vol XI, 1968.
12. Petković R. (1981), Sistemi bezbednosti u evropskom prostoru, Institut za političke nauke, Zagreb.
13. Security Studies for the 21st Century, edited by Shultz H. Richard (Jr), Godson Ros., Quester

- H George; Dulles 1997.
14. Спасевски Ј., Аслимоски П. (2006), Дефендологија, Педагошки факултет, Охрид.
  15. Stajić L.S. (2003), Osnovi bezbednosti, Policiska akademija, Beograd.
  16. Turek F. (1999), Globalizacija i globalna sigurnost, Interland, Varazdin.
  17. Weaver O., Buzan B., Kelstrup M and Lemaitre P. (1993), Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe, London: Pinter.

Snezana Nikodinovska, PhD
Faculty of Security- Skopje

ON SECURITY-New Concepts

Abstract

Identifying the essence and nature of security is a hard, complex and multidimensional problem and challenge. Security is a contested concept. There is consensus that security means absence of threats to basic values, but there is disagreement as to whether the main focus of research should be on individual, national or international security. During the Cold war the idea of national security was dominant and it was mainly defined with military notions. At the end of the 20th and the beginning of the 21st century under the influence of the changes in international relations (globalization and regionalisation, demographic and ecological problems) the research of security has been extended towards the concepts of individual, national and global security.

Key words: security, national security, international security, individual security, societal security and global security.

МЕХАНИЗМИ ЗА РЕШАВАЊЕ НА ЕТНИЧКИТЕ КОНФЛИКТИ

Резиме

Додека многу луѓе се надеваа дека XX-тиот и XXI-от век ќе се слават како години кога конечно ќе се оствари долго очекуваниот сон за Обединета Европа, сега се чини дека тие години ќе останат во сеќавање како години на драматична, честопати жестока, дезинтеграција и распарчување. Подлабокото разбирање на етничките конфликти зависи од разбирањето на бројните аспекти на етничките односи и етничката интеракција меѓу етничките групи. Во контекст на изнаоѓањето на причините за етничките конфликти, општествените науки сè уште се далеку од приближување на објаснувањата. Преку теориите за консосионалната или договорната демократија на Арент Липхард и моделите за редуцирање на етничките конфликти на Доналд Хоровиц, современата теорија се обидува да ги изведе најсоодветните механизми за решавање на етничките конфликти во современите мултиетнички општества.

Клучни зборови: етнички конфликти, стратегии за решавање на конфликтите, Арент Липхард-теории за консосионална демократија, Доналд Хоровиц.

1. СТРАТЕГИИ ЗА СПРАВУВАЊЕ СО КОНФЛИКТИТЕ

Справување со конфликтите (*conflict management*) претставува термин кој се употребува како општ термин што ги опфаќа сите видови на стратегии ангажирани да го ограничат или завршат конфликтот.³³²

Баркович потенцира три основни методи на справување со конфликтот:

- сила (*violence*) и принуда (*coercion*)-во вид на физичка и психолошка;
- различни форми на договарање и преговори; и,
- вклучување трета страна.³³³

Мичел евидентира четири главни стратегии за справување со конфликтите:

- conflict avoidance*-избегнување на конфликтот
- conflict prevention*-превенција на конфликтот
- conflict settlement*-решавање (изгладување)
- conflict resolution*-резрешување на конфликтот.

Мичел решавањето (*resolution*) на конфликтот го дефинира како состојба „кога некое компромисно решение е постигнато надминувајќи ги разликите“ и дозволувајќи двете страни да остварат некои од целите дури и на нееднаква основа.³³⁴

Со стратегиите за решавање на конфликтите се настојува да се сопрат непријателствата и насилството и да воспостават компромис. Ова тежиште се става на објективните аспекти на конфликтот: интервенција, помирување, добри услуги, медијација и чување на мирот, како техники за решавање. Според Луе (*Laue*) терминот решавање на конфликт содржи три

³³² Во однос на овој термин според Ван дер Мерв, тој е во насока да ја избегне конфузијата околу различното дефинирање на термините *conflict management*, *conflict resolution* и *conflict settlement*. Затоа тој преферира употреба на терминот *conflict accomodation* како општ термин. Berkovich J. (1986): *International mediation: A study of the incidence, strategies and condition of successful outcomes*, Cooperation and Conflict Vol. 21, str. 155 цитирано во Лидија Георгиев, *Творење на мирот*, Европа-82, Кочани, стр.161-162

³³³ Подоцна тој ја модифицира третата категорија со воведување диференцирачка категорија: *обврзувачко и необврзувачко инволвирање трета страна*.

³³⁴ Mithcell C. (1981): *The Structure of International Conflict*, London: Macmillan, str. 278.

елементи: резултатот упатува на фактичките проблеми и состојби, повеќе отколку само на симптомите или појавните манифестации; тој е заемно условен; и, процесот исполнува барем некој степен на задоволување на заинтересираните страни. Рекавањето треба да се сфати како прв чекор кон подлабокиот процес на разрешување.

Во однос на неприсилна интервенција на трета страна можат да се извдојат неколку суштински карактеристики: таа е ненасилна и доброволна; таа вклучува и решавање и посредувачки процес преку трета страна; тежнее кон разрешување; таа е непристрасна; таа ја намалува динамиката на конфликтната состојба. Листата на можната улога на интервенторот вклучува: медијација, преговарање, помирување, олеснување, арбитража, пресудување, консултации, чување на мирот, активизам, истражување, добри услуги и изнаоѓање факти.

→ *Медијацијата* е најчеста форма на интервенција на трета страна. Интервенирање кредибилни и компетентни посредници кои им помагаат на страните да се приближат кон договорно решение за суштинските прашања.³³⁵

→ *Преговарањето*, значи интеракции лице в лице помеѓу страните вовлечени во конфликтот без интервенирање на трета страна. Целта на преговорите е да се постигне взаемно задоволувачки компромисен договор кој вообичаено завршува со формализирање писмен документ.³³⁶

→ *Помирувањето*, Ван дер Мерв (*Van der Merwe*) го дефинира како употреблива техника во ситуации кога: страните не се способни, немаат желби, или не се подготвени да дојдат на преговарачка маса да преговараат за разликите. Консилијаторот тогаш: а) ги олеснува размените; б) сугерира можна солуција, и в) им асистира на страните во постигнување доброволна согласност.³³⁷ Од друга страна според Фишер и Кешли помирувањето вклучува доверлива трета страна кој овозможува неформални комуникации меѓу спротивставените страни со цел да се идентификува главната сфера, намалувајќи ги тензиите и охрабрувајќи ги кон директни интеракции; како на преговори за да се справат со разликите.³³⁸

→ *Консултациите* се дефинираат како техника кои вклучува интервенции, најчесто во форма на работилници за решавање на проблемот, во кои тим консултанти работи со страните за да ги зајакнат комуникациите, да ги дијагностицираат потенцијалните аспекти на врски, и да го олеснат изнаоѓањето креативно решение на конфликтот.³³⁹

→ *Фацилитациите* се слични на консултациите, освен што фацилитаторот вклучува и диференцирачки елемент, односно ќе настојува да постигне подобра и многу поцврста комуникација.³⁴⁰ Фацилитаторот треба да им помогне на страните да најдат заедничка дефиниција на нивните односи, да ги дефинира јасно нивните подвоени цели, и низ фацилитарна анализа да изнајде опции кои ќе ги пресретнат потребите на сите.³⁴¹

→ *Арбитрирањето* вклучува покорување на спротивставените страни кон обврзувачко решение од третата страна која ги испитала ставовите на сите страни и определила фер решение. Одлуките од арбитражањето се реализираат доброволно.³⁴²

---

³³⁵ Fisher R., Keashly L. (1991): *The potential complementarity of mediation and consultation within a contingency model of third party intervention*, Journal of Peace Research, Vol. 28. str. 30

³³⁶ Touval S. (1989): *Multilateral negotiation: An analytic approach*, Negotiation journal, Vol. 5

³³⁷ Van der Merwe во Олга Мурцева-Шкарик (1996): *Помирување и трансформацијата на хроничните конфликти*, Годишен Зборник на Филозофскиот Факултет, стр. 111-123

³³⁸ Fisher R., Keashly L. (1991): str. 33

³³⁹ Исто, стр. 30

³⁴⁰ Wehr P. (1979): *Conflict Regulation*, Boulder, CO.: Westview, str. 45

³⁴¹ Burton J. (1987): *Resolving Deep-Rooted Conflict: A Handbook*, Lanham, MD.: University Press of America, str. 7

³⁴² Fetherston A.B. (1993), цитирано во Лидија Георгиева, *Творење на мирот*, Европа-82, Кочани, стр.166

2. ТЕОРИЈАТА НА КОНСОЦИОНАЛНА ИЛИ ДОГОВОРНА ДЕМОКРАТИЈА

Теоријата за консозионалната демократија се појавува во 80-тите години, а е поврзана со името на американскиот политиколог *Аренд Липхард*. Во периодот кога оваа теорија се појави во научните кругови во Европа, бранот на етничките конфликти и тензии во биполарна Европа сеуште не беше навлезен во политичките системи на државите во Источна и Југоисточна Европа. Само десет години подоцна етничките конфликти стапија на европската сцена. Аренд Липхард емпирискиот материјал за својот модел на консозионална демократија го црпе од богатата историја на Белгија и федералниот модел на уредување на Швајцарија. Неговиот модел на договорна демократија во решавањето на етничките прашања и проблеми во многу случаи ќе биде употребен, но и злоупотребен.

→ *Основната универзалност на теоријата на консензус се темели на фактот дека мораме да се соочиме и да живееме со етничките расцепи во денешнината.*

Во моделот за решавање на етничките конфликти и етничките прашања, Аренд Липхард поаѓа од една едноставна констатација, со која во едно го претставува својот идеален тип на демократија. Идеалното демократско владеење според Липхарт, е кога власта и нејзината активност, секогаш се во совршена согласност со барањата на потребите на граѓаните. Вакво идеално-типско видување на демократијата, скоро никогаш не е постигнато, но секоја држава тежнее да се приближи кон совршената скала за мерење на идеалниот тип на демократија на Липхарт. Според Липхарт, мнозинскиот и консозионалниот тип на демократија, иако не се идеални типови, тие сепак најмногу се доближуваат до овој идеал. Кореспонденцијата меѓу желбите на поголем број граѓани и власта во овие типови станува забележлива.

Од богатата емпириска подлога (дваесет и една држава), Липхарт заклучил дека успешната демократија како форма на владеење не е резервирана само за мнозинскиот, ниту само за консозионалната демократија. Постојат повеќе начини за успешна демократија, но се зависи од околностите во кои функционира некој политички систем.

Постои широко распространето мислење за мнозинската интерпретација на демократијата, дека мнозинството управува, додека малцинството е исклучено и се наоѓа во опозиција. Тоа значи дека владеачката партија или партии кои победиле на изборите ги донесуваат сите одлуки, додека малцинските партии или оние кои не ги добиле изборите немаат можност да управуваат.

Мнозинската демократија, односно демократијата и мнозинското управување може да функционира успешно само во два случаи: кога мнозинството и малцинството се менуваат на власт (оние кои биле позиција, утре стануваат опозиција), така што малцинството никогаш не е исклучено од власта (по овој пример функционира двопартискиот систем); Дури и да се случи малцинството подолго време да не ги добие изборите и на тој начин да биде исклучено од власта, демократијата и мнозинското владеење не доаѓаат во конфликт. Бидејќи сите политички партии тежнеат кон центарот, тоа значи дека застапуваат поширок круг на интереси, а не само на нивните приврзаници. Системот се доближува до демократијата како владеење во интерес на народот.

Мнозинскиот модел на демократија успешно функционира во повеќе држави кои имаат долгогодишно искуство со демократското владеење. Според емпиријата Липхарт издвоил девет елементи кои се карактеристични и заеднички за нив.³⁴³

- 1) Концентрација на извршната власт-чист кабинет на партијата што освоила мнозинство;
- 2) Фузија на моќта и доминација на владата;
- 3) Асиметричен бикамерализам;
- 4) Двопартиски систем;
- 5) Еднодимензионален партиски систем;

---

³⁴³ Мирјана Малеска, *Етничките конфликти и приспособувањето*, Култура, Скопје, 1997, стр. 34.

- 6) Мнозински изборен систем;
- 7) Унитарна и централизирана власт;
- 8) Напишан устав и парламентарна сувереност; и,
- 9) Ексклузивно репрезентативна демократија.

Во општествата кои се длабоко поделени по должина на религиозните, идеолошките, лингвистичките, културните или етничките линии во речиси одвоени суб-општества со нивни сопствени политички партии, интересни групи и средства за комуникација, *мнозинското владеење* не само што не е демократско, туку може да биде и опасно.

Она што на име е потребно на овие плурални (поделени) општества, според Липхарт, е *консензус* наместо опозиција, она што вклучува повеќе, отколку она што исклучува и што се обидува да го зголеми до максимум бројот на владеачкото мнозинство, наместо да се задоволи со чисто мнозинство- а тоа е *консоцијалната (договорна) демократија*.

Консоцијалната стратегија не мора да служи само за менаџирање на меѓуетничките конфликти во високо интегрирани и меѓусебно инкопатибилни вредносни системи. Таа може да биде искористена за стабилизирање и управување на високо развиените капиталистички економии во промовирањето на нов тип на социјална интеграција. Во овој тип на уредување, односите меѓу владата и организираниите интересни групи завземаат форма на нов корпоративизам кој се нарекува *либерален корпоративизам*.³⁴⁴

2.1. Осумте елементи на Аренд Липхарт, кои го ограничуваат мнозинското владеење³⁴⁵

1. Поделба на егзекутивната власт-голема коалиција

Наместо извршната власт да се концентрира во рацете на една партија и чист мнозински кабинет, консоцијалната (договорна) демократија познава широка коалиција на сите поважни политички партии;

2. Мнозинскиот модел на демократија се одликува со доминација на егзекутивната, додека кај консоцијалната демократија постои избалансирана однос меѓу егзекутивното и легислативното тело;

3. Балансиран бикамерализам и представување на малцинството;

Бикамерализмот (двodomноста на парламентот), ќе има вистинско значење доколку исполни два услови: доколку вториот дом, каде што се претставени малцинствата, се избира на поинаква основа, отколку првиот; и, доколку има реална моќ- онолку колку што има првиот представнички дом. Липхарт во прилог на ова емпириски ја има покажано врската меѓу бикамерализмот и федерализмот.

4. Мултипартиски систем;

Традиционалната политичка теорија го фаворизира двопартискиот систем од повеќе причини (умереноста, стабилноста на извршната власт, можноста граѓаните да избираат, прецизно лоцираната одговорност итн.), меѓутоа Липхарт изразува критички опсервации (тврди дека е можна стабилна демократијата и во земјите со повеќепартиски систем) за предноста на двопартискиот систем, доколку општеството по природа е плурално.

5. Мултидимензионален партиски систем

³⁴⁴ Gerhard Lehmbruch, *Consociational Democracy, Class Conflict, and the New Corporatism*, University of Tübingen, German, Paper presented at the Round Table "Political Integration", International Political Science Association, Jerusalem, Sept. 9-13, 1974

³⁴⁵ Основната содржинска концепција за „ограничувањето на мнозинското владеење“, е интерпретирана од книгата „*Етничкиот конфликт и прилагодувањето*“, на авторот Мирјана Малеска, во издание на Култура, Скопје 1997 година и комбинирано со оригиналното дело на Аренд Липхарт, „*Democracy in Plural Societies*“, (компаративно истражување), СТЕП, Скопје, 1994 година.

Според Липхарт, партиската поделба во повеќепартискиот систем (Швајцарија, Белгија), главно ги следи религиозните, јазичките и етничките расцепи во плуралните општества.

6. Пропорционална репрезентација

Липхарт заклучува дека пропорционалната репрезентација не го предизвикува бикамерализмот, туку само му овозможува да дојде до израз. Францускиот социолог М. Диверже, дава еден социолошки закон за мнозинскиот изборен систем, според кој со него се фаворизираат само големите политички партии. Според Диверже, така се создава вештачко мнозинство, што не е случај со пропорционалниот изборен модел, што и дава виталност на консоналната демократија.

7. Територијален и нетериторијален федерализам и децентрализација

За разлика од мнозинската демократија која е унитарна и централизирана, консоналната демократија е инспирирана од спротивни цели: да се пренесе дел од власта на други групи преку два основни методи: федерализација и децентрализација. Федерализмот претставува уставно гарантирана поделба на моќта меѓу централната власт и власта на членките кои ја сочинуваат федерацијата (држави, провинции, кантони). Федерализмот обично е придружен од децентрализација што во основа претставува автономија за членовите на федерацијата. Децентрализацијата не е белег само на федерализмот, зошто тој може да се појави и во формално унитарни држави. Федерализмот како политичка организација активностите на власта се поделени меѓу регионалните и централната власт. Пет основни карактеристики на федерализмот се: напишан устав; бикамерализам; правото на членките на федерацијата да учествуваат во донесувањето на амандмани што се однесуваат на федералниот устав-унилатерално, еднаква или диспропорционална репрезентација на помалите компоненти во едниот дом на парламентот и децентрализирана власт.

Според Липхарт, постојат два вида на федерализам: *сличен, компатибилен* (федерални единици кои се минијатурна рефлексција на сите важни аспекти на целиот федерален систем), и *несличен или некомпатибилен* (единици кои се разликуваат една од друга по својот социјален и културно-етнички состав). Нехомогените општества можат да се направат похомогени доколку границите меѓу федералните единици ги следи културно-етничките белези.

Освен оваа поделба Липхарт разликува и *територијален и нетериторијален федерализам*. За територијален федерализам станува збор кога една етничка, јазична или друг вид малцинска група е концентрирана во одреден дел од територијата на државата, додека, нетериторијалниот или културниот федерализам (автономија) имаме кога малцинската група е дисперзирана на целата територија на државата (Швајцарија, Белгија).

Во контекст на федерализмот како механизам за редуцирање на етничките конфликти, можат да се истакнат многубројните спротивставени мислења во политичката и социолошката теорија. Може да се постави, според мое мислење едно од основните прашања: *до каде треба да се оди во територијалната дисперзија на власта, а тоа да не предизвика поделба, партиција на единствената држава и да не го зајакне, наместо да го смири, меѓуетничкиот конфликт?*

Иако не дава целосен одговор, тешко може во потполност да се отфрли раширеното мислење дека регионализмот или државноста ги храни сецесионистичките стремежи, зошто регионалните или федералните аранжмани често се видени како неоправдана концесија на националистичките сентименти кои одат на рака токму на сецесионистите.

Доналд Хоровиц, кој во своите специјалистички проучувања на влијанието на федерализмот врз сецесијата, смета дека постојат два начина според кои може да им се одговори на оние кои се против федералните аранжмани и регионалната автономија: *прво*, дека централната власт ќе ја задржи последната контрола врз регионалната власт и *второ*, дека регионалната автономија ќе биде дадена на сите, а не само на оние региони кај кои постојат сепаратистички стремежи.

8. Напишан устав и малцинско вето

Преку карактерот на уставот се утврдува дали се воспоставува ограничување на владеењето на мнозинството. Според англиското обичајно право (Англија нема напишан устав), не дозволува мнозинското владеење да се претвори во тиранија на мнозинството. Во пишаните уставни мнозинското владеење се ограничува низ три форми: *дозвола од специјал-*

ното малцинство (двотретинско мнозинство), за измени на уставот или донесување на важни прашања. Ова е можност малцинството да го искористи своето право на *малцинско вето*; *национален референдум*; и, уставот може да се измени со специјално мнозинство, по што веднаш се распишуваат избори (заради поништување на предходно донесените уставни измени или за верификација на донесените уставни измени).

Аренд Липхарт ги издвоил овие осум елементи со кои може да се постигне консензус или договорна демократија и контрола на мнозинското владеење, од причина што не е можно да се сретне чист модел на консензус демократија. Липхарт ја објаснува причината зошто Швајцарија и земјите од Бенелукс имаат континуиран демократски политички систем по Втората светска војна, и зошто кај нив успева моделот на консоционалната демократија, без при тоа да има изразени етнички конфликти. Освен тоа земјите кои се земени како подлога за креирање на *липхартовиот консоционален модел на демократија* се на високо ниво на економски развој што се рефлектира врз високото ниво на урбанизација и индустријализација, што придонесува за амортизирање на конфликтите. Освен ова две третини од населението на овие земји се етнички хомогени, додека една третина е етнички хетерогена-плурална. Друга важна причина за успешноста на овој модел на политичко уредување е и причината што Швајцарија и Белгија не се изложени на територијални претензии од страна на соседните земји, ниту пак тие ги поттикнуваат на сецесија. Друга причина за успех на консоционалната демократија во западно-европските држави е тоа што политичките партии не се поделени исклучиво врз етничка основа. Етничките разлики се надополнуваат и се натпреваруваат со класните, религиозните, кантоналните и другите разлики што не ја загрозуваат целовитоста на државата.

Кога станува збор за примена на консоционалната демократија (моделот на Липхарт), во земјите од Азија, Африка и Балканот, тогаш наидуваме на пречки за липхартовиот универзален лек. Главните критики доаѓаат поради тоа што, овој модел на демократија произлегува од генерализираните западноевропски искуства и не може да се очекува негова позитивна примена во земјите кои ни приближно ги немаат карактеристиките на тие држави, од аспект на економскиот и политичкиот развој, етнички состав, територијални не-претензии итн.

Европските искуства покажуваат дека е возможно да се постигнат политички аранжмани, или договори, меѓу различните етнички групи, кога постои релативно умерени ниво на конфликт, што придонесуваат за понатамошно смирување на конфликтот. Најголема етничка акомодација, според западните искуства се постигнува во земји каде постојат три или четири етнички групи, еднакви по број. Овој белег не е својствен за земјите од Балканот, поради фактот што во нив има едно или две малцинства кои се доминантни во однос на другите етнички малцинства и поради тоа што недоволниот развој на политичка култура на овие простори не дозволува мнозинството да прави доброволни отстапки на малцинствата.

2.2. Моделот за редуцирање на етничкиот конфликт на Доналд Хоровиц³⁴⁶

Моделот за редуцирање на меѓуетничките конфликти на *Доналд Хоровиц*, е мотивиран од потребата да се предложи еден модел на решавање на постоечките меѓуетнички конфликти во земјите со мултиетнички карактер, или за редуцирање и неутрализирање на потенцијалните меѓуетнички тензии. Во земјите со изразени етнички конфликти, изборот на модел или пат за решавање на конфликтот е ограничен, имајќи ги во предвид влијанијата на многубројните фактори. Најголема причина за неуспех во примената на договорените решенија за решавање на конфликтот представува меѓуетничката недоверба.

---

³⁴⁶ Основната содржинска концепција за „редуцирање на етничките конфликти,“ е следена и интерпретирана од книгата „*Етничкиот конфликт и прилагодувањето*“, на авторот Мирјана Малеска, во издание на Култура, Скопје 1997 година, комбинирано со оригиналното дело **Structure and Strategy in Ethnic Conflict**, Donald L. Horowitz, April 1998, World Bank Conference on Development Economics, Washington, D.C., April 20–21, 1998.

Повикувајќи се на демократијата и на потребата за изнаоѓање на мирољубиви механизми за решавање на меѓуетничките конфликти или нивно редуцирање, Доналд Хоровиц, предлага *пет механизми (политики и технички)* за *редукција на етничкиот конфликт*. Целта на неговите механизми е преку нив, да се ограничи или да се елиминира можноста за употреба на насилство во решавањето на етничките конфликти.

1. Фрагментација

Како и во предходните тврдења, еден од можните начини да се редуцираат, односно да се одстранат меѓуетничките конфликти или тензии помеѓу две или повеќе етнички групи во државата е, дисперзија (децентрализација) на моќта меѓу институции на исто ниво и на различни нивоа (пониски нивоа на територијална организираност). Со децентрализацијата (дисперзијата) на моќта и власта, се оневозможува монопол, односно концентрација на моќта во рацете на една етничка група која претставува мнозинство во државата. Некои експерти тврдат дека, полесно се решава етнички конфликт кој е концентриран во еден регион, отколку раширен во целата земја.

Хоровиц овие тврдења ги доведува во корелација со злоупотребата на федерализмот и регионалната автономија во сецесионистички цели. За да се избегне тоа централната власт ќе ја задржи контролата врз регионалната власт и автономијата ќе ја дадат на сите, а не само на оние кои ја бараат. Во случај на сецесионистички движења и конфликт, според Хоровиц, доколку на екстремните сецесионистички организации им се понуди предлог за автономија, може да се предизвика позитивна реакција кај умерените лидери и сецесионизмот да запре. Доколку предлогот се даде откако ќе се разбие сепаратистичкото насилство, самиот чин би сведочел за колебливост на централната власт и успех на сепаратистите, зацврстувајќи ја нивната желба да се борат и понатаму.

Хоровиц смета дека фрагментизмот нуди најдобро решение во редуција на етничките конфликти и избегнување на претворање на федерализмот и регионалната автономија во сецесионизам. Во таа насока тој предлага да се засилат специфичните интереси на групите кои живеат во државата: *економската сигурност и благосостојба, вработувањето, заштита и унапредувањето на етничките специфичности, грижа на државата за регионален економски развој итн.*

2. Модерација (умереност)

Доналд Хоровиц заклучува дека, основна карактеристика на постколонијалните и пост-социјалистичките земји е нивната нестабилност во првите години на нивната независност. Земјите кои произлегоа со распаѓањето на југословенската федерација, беа потенцијално нестабилни, поради дискрепанцата меѓу нивната територија и населението. Процесот кој тогаш беше именуван како конститутивен национализам³⁴⁷, водеше не само кон исклучивост, туку и создавање на нестабилни држави, со недостаток на широк легитимитет во очите на своето население. Западниот модел на нација-држава и примерите од историјата на балканските држави, води кон засновање на слаби држави со некомплетна контрола над својата територија и своите ресурси. Од многу примери, се потврдува дека, моделот нација-држава претставува обид на секоја земја, дури и да се разликува во одреден степен, во кој се демонстрира расчекорот меѓу институционалната реалност на структурата на нацијата-држава и социјалната стварност во мултиетничките општества.

Цивилното насилство или воените удари се резултат на проблемот на вклучување-исклучување на малцинството. Изборниот систем во овој случај се јавува како засилување на интеретничките конфликти, бидејќи слободните избори честопати резултираат со постојано владеење на етничкото мнозинство, додека малцинството е исклучено од власта. Покрај тоа што изборниот систем може да биде фактор за етнички тензии, под одредени услови тој може да биде и фактор за нивно смирување. Хоровиц нагласува три такви услови:

---

³⁴⁷ Robert Hayden, *Blueprints for a House Divided. The Constitution Logic of the Yugoslav Conflicts* (Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 1999).

1. Ротирачко претседателство кое тешко може да функционира ако поделбите е предлабоки;

2. Формирање на национална влада или голема коалиција која ќе ги вклучи сите поголеми политички партии;

Поделбата на гласовите на избирачкото тело меѓу повеќе партии од различни етнички групи (фрагментација на партите), што создава услови за усогласување и умереност на нивните политики.

Предавањето на гласовите во парламентарни места покренува уште едно важно прашање во односот мнозинство-малцинство. Изборните реформи и сите мерки за редуцирање на етничкиот конфликт, влијаат главно врз однесувањето на гласачите и политичката елита.

3. Етничка акомодација како политичка цел

Практиките покажуваат дека заради потребата од мнозинство во парламентот честопати се формираат мултиетнички коалиции, во кои се настојува да се зајакнат добрите меѓуетнички односи, а со тоа и политички да се завземат за етничка акомодација и редуцирање на етничките тензии.

4. Флуидност

Според Хоровиц, повеќепартискиот систем се постигнува со пропорционален изборен систем, кој помага во одржувањето на етничкиот политички белег како релевантен политички фактор.

5. Варијанта на пропорционална репрезентација

Диспаритетот меѓу гласовите и седиштата во парламентот може да се редуцира со некоја варијанта на пропорционална репрезентација. Ова е особено значајно за средини каде партите се етнички базирани, односно поради можноста заради мнозинскиот изборен систем, малцинството да управува со мнозинството, бидејќи неговото мнозинство гласови се претворило во мнозинство места во парламентот.

Доналд Хоровиц како една корисна мерка за редукција на етничките конфликти предлага да се води **преференцијална политика**. Тоа подразбира давање на предност на припадниците на етничките малцинства во областа на образованието (разни видови квоти), вработувањето, регионалниот развој, инвестициите итн. Тој истакнува дека и покрај тоа што преференцијалната политика успева во одредена мера да го редуцира малцинското незадоволство, сепак таа има *ограничена примена* од две причини: преференцијалната политика поаѓа од претпоставката дека, диспаритетот кој постои меѓу етничките групи е одговорен за непријателствата меѓу етничките групи. Вистина е дека преференцијалната политика го ублажува диспаритетот меѓу етничките групи, но тука се надоврзува другата причина според која, таа одговара само на барањата на средната класа. Преференциите не можат да направат ништо за оние слоеви од етничките групи кои не влегуваат во модерниот приватен и државен сектор, оние кои не посетуваат училишта, универзитети итн. Ова може да влијае врз зголемување на агесијата на пониските класи од една етничка група кон припадниците на друга етничка група.

Кога зборуваме за механизмите и начините за редуцирање или решавање на меѓуетничките конфликти, треба да се истакне дека редуцирањето на етничките тензии може да постигне на повеќе ниво: *неформално, локално, политичко, економско, територијално, национално, институционално* итн. При редуцирање на конфликтите најголемо значење се дава на политичко-празните механизми за редукција и решавање на етничките конфликти. Како што е истакнато погоре, во предложените Липхартови и Хоровицови механизми, во овој контекст би ги спомнала и механизмите за институционалните унапредувања на демократијата и редуцирање на меѓуетничките конфликти во плуралните општества, од трудот **„Institutional Design in Plural Societies: Mitigating Ethnic Conflict and Fostering Stable Democracy,”** на авторите **Bernard Grofman** и **Robert Stockwell** (*School of Social Sciences, University of California, Irvine, at the University of Messina Conference on "The Political Economy of Institutional Development, August 14-17, 2000*). Тие во него нудат предлог-механизми врз база на емпириски докажани примери за успешно функционирање на плуралните општества.

а) подигање на институционални огради помеѓу различните етнички заедници, преку механизмите како федерализам, комуналистички базиран правен и образовен систем;

- b) имплементација на механизми за поделба на моќта на ниво на политички елити; преку институционализирање на пропорционалната поделба на моќта и меѓусебното право на вето врз етничка основа;
- c) имплементација на изборни институции со кои преку гласање ќе се избираат кандидати со забележителна одговорност, односно создавање на партии со мултиетнички карактер; и,
- d) намалување на важноста на етницитетот во политиката и општествените и економските можности;

3. НАМЕСТО ЗАКЛУЧОК- ПРЕВЕНЦИЈА НА ЕТНИЧКИТЕ КОНФЛИКТИ

Зголеменото ниво на внатрешни конфликти во современите меѓународни односи е проследено со загрижувачко негативно влијание врз меѓународниот мир и безбедност. Современите меѓународни односи се здобија со нови атрибути коишто произлегоа од нееднаквиот економски развој, демографската експанзија, уништување на човековата околина. Синтагмата нов светски поредок упатува на интенцијата во новиот систем на односи да се инкорпорираат владеештвото на правото и мирното решавање на споровите, цврста демократија и солидарност против агресијата, смалување и контрола на воениот арсенал, јакнење на ОН, и праведно третирање на сите луѓе, како база за траен мир и безбедност.³⁴⁸ Со завршувањето на Студената војна настана драматичен пораст на активностите на ОН во однос на одржувањето на меѓународниот мир и безбедност.³⁴⁹

Во таа насока, *Светската Организација и Повелбата на ООН*, се фокусирани на превенирање на меѓудржавните конфликти, а во однос на внатрешните, искажуваат одреден обем на неподготвеност да се справат со причините за нив. Во случај на внатрешни конфликти кога нивното ескалирање се случува во границите на една држава, тогаш тие тешко се вклопуваат во одредбите на Повелбата.

Во оваа смисла, новиот систем на односи треба да биде во функција:

- на сите држави да им пружат гаранции против агресија;
- да кодификува и да воспостави средства за заштита на правата на малцинствата и на етничките групи во составот на државите;
- да создаде механизам за решавање на религиозните конфликти без унилатерална акција на големите сили;
- да ги обврзат големите сили да престанат со помош на едната од страните во конфликт;
- да се зголеми научната и техничката помош на земјите во развој;
- да се заштити природната околина.³⁵⁰

Инструментите на ОН во однос на мирот и безбедноста ги опфаќаат превентивната дипломатија и миротворство, чување на мирот, градење на мирот, принуда кон мир, разоружување и санкции.

Превентивната дипломатија, миротворството и чувањето на мирот предпоставуваат механизми коишто можат да бидат преземени само во согласност на страните во конфликтот. Санкциите и принудата кон мир представуваат присилни мерки и тие по својата дефиниција не бараат согласност на страните во конфликт. Разоружувањето може да се спроведува врз основа

³⁴⁸ Sloan R.S. (1991); „*The US role in the new world order: Prospects George Bush's Global Vision*„, Congressional Research Service, Washington D.C.

³⁴⁹ Терминот *wider peace-keeping* е усвоен во Британската Армија со цел да се повлече доктриналната дистинкција помеѓу двете варијанти на чување на мирот. Во „*United Nation peacekeeping*„ (New York: United Nation 1993), стр. 8

³⁵⁰ Mc Namara R.S. (1992): *The Changing Nature of Global Security and Its Impact on South Assia*, Washington Council on Non Proliferation: Washington D.C, str.3

на договор или во форма на присилна мерка во рамките на принудата кон мир, согласно Глава VII од Повелбата.

Во овој контекст превентивната дипломатија, мултидимензионалното чување на мирот и градењето на мирот претставуваат механизми кои го поместуваат тежиштето на дејствување на ОН, и според нивната суштина го реструктурираат и системот на колективна безбедност.

Согласно одредбите во рамките на ООН со превентивни средства да се дејствува во правец на одржување на меѓународната безбедност и мир, превентивната дипломатија е еден од носечките механизми. Основна функција на превентивната дипломатија е да го разреши спорот помеѓу страните пред тој да прерасне во насилство и да се ограничи неговото проширување доколку подоцна тој се појави.³⁵¹

Во рамките на системот на ОН носител на превентивната дипломатија може да биде Генералниот секретар, преку високи функционери или специјализирани агенции и програми, како и Советот за безбедност или Генералното собрание, регионалните организации во тесна соработка и во координација на ОН.³⁵²

Инструментите на превентивната дипломатија се:

- мерки за градење на доверба;
- утврдување факти;
- рано предупредување;
- превентивно распоредување;
- демилитаризирана зона;

Превенцијата на конфликтите се состои од усогласени акции на државата кои имаат за цел одвраќање, решавање и/или спречување на конфликти, пред да се случи било каква ескалација на надворешно или внатрешно насилство. Иако е тешко да се предвиди дестабилизацијата, полесно е да се препознаат првичните сигнали, знаци, како што се радикализација на политичката реторика или прекумерна воена набавка.

Превенцијата на конфликтите не треба да се поистоветува со менаџментот на конфликтите во текот на избивање на непријателствата и вооружената конфронтација и решавањето на конфликтите кое следува по прекин на огно.

Превенцијата на конфликтите, вклучително и на етничките конфликти се состои во рано дијагностицирање на можните спорни прашања и инструменти за изнаоѓање механизми за нивно надминување, спречување и/или решавање. Ова е фаза која се предпочита во сите хипотетички/можни конфликтни ситуации во држави (или меѓу држави), за да се оневозможи ескалација на непријателствата во форма на вооружен конфликт. Превенцијата на конфликтот многумина го поистоветуваат со терминот творење на мирот или одржување на мирот којшто е широко распространет во дисциплините и институциите кои се занимаваат со оваа проблематика.

Постои широко прифатено размислување според кое: во земјите од Источна, Југоисточна Европа, Азија, Блискиот Исток, Африка и др., механизмите и инструментите за превенција на конфликтите (особено внатре-државните), стануваат дел од активностите на државните институции, откако ќе се случи конфликт во државата и откако меѓународниот фактор ќе интервенира како трета страна во помирување на конфликтните страни.

Во секоја *стратегија за превенција на конфликти, прво*, треба да се идентификуваат можните, *моментални внатрешни причини* за конфликт, кои можат да се групираат во четири групи: *структурални* (слабост на државните авторитети, етно-географска дистрибуција); *политички* (природата на политичкиот систем, меѓуетничките односи, елитите); *економски и социјални* (партикуларизам, дискриминација); *и, културни* (културните права, меѓусебната перцепција). *Второ*, мора да постои *евалуација за основните причини* (историската меморија и перцепциите, моделот на односи итн.), представуваат плодна почва за утврдување на

---

³⁵¹ An Agenda for Peace: *Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping*; A/47/277/S/24111, 17 June 1992, Точка 20

³⁵² Исто, точка 23;

причините за конфликтот. Со анализите на овие причини можно е да се дефинираат средствата кои ќе се применуваат во *конфликтната резолуција*, со други зборови модел на акција (*Michael E. Brown*). Во секоја стратегија за превенција на конфликти се преземаат долгорочни и краткорочни мерки.

Меѓународната академија за мир го дефинира чувањето на мирот како:

-превенција, сузбивање (*containment*), ублажување (*moderation*) и ограничување (*termination*) на непријателствата помеѓу државите или во нив, со посредство (*through the medium*) на мирољубива интервенција на трета страна, организирана и управувана од меѓународната заедница, со употреба на мултинационални воени, полициски и цивилни сили за да го возобновата и одржат мирот”.³⁵³

За да го опише чувањето на мирот шери (*Sherry*), го воведува терминот контролиран ќорсокак, тврдејќи дека постојат голем број конфликти кои објективно се нерешливи и се постојано во состојба на контролиран ќорсокак. Тој смета дека многу конфликти можат да се решат со промената на историските околности, коишто во наредниот период би можеле да создадат ирелевантни, дури и понерешливи конфликтни состојби.³⁵⁴

Со слични карактеристики чувањето на мирот го опишуваат³⁵⁵: Џејмс (*James*), како создавање бариера против...несакана војна; Нортон и Веис (*Norton and Weiss*), како привремен чекор-кочница, да се откупи време на прекинот на огнот; Холст (*Holst*), како придонес за градење доверба и помага на страните во одржувањето на прекинот на огнот; Русет и Сатерлин (*Russett & Sutterlin*), како одвраќање; Коен и Пушала (*Coate & Puchala*), политиката на чување на мирот го утврдува курсот на колективната меѓународна акција насочена кон превенирање или запирање на вооружените конфликти; Марак Голдинг (*Marrack Goulding*), операција да помогне да се разреши актуелниот или внатрешниот конфликт којшто има јасни меѓународни димензии”; *Rikhy, Harbottle u Egge*, како мирољубива интервенција, во решавањето на спорот помеѓу две или повеќе страни; Хес (*Haas*), како создавање на стабилна состојба и доверба, олеснувајќи го евентуалното решавање; Сќјелсбек (*Skjelsbaek*), основната функција на чувањето на мирот е да ја отстрани недовербата и да иницира минимум доверба.

Користена литература:

1. International Peace Academy (1984): *Peacekeeper's handbook*, New York: IPA;
2. Sherry G. (1986): *The UN, International conflict, and American security*, Political Science Quarterly, 101 (51): 753-71;
3. An Agenda for Peace: *Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping*; A/47/277/S/24111, 17 June 1992;
4. Mc Namara R.S. (1992): *The Changing Nature of Global Security and Its Impact on South Asia*, Washington Council on Non Proliferation: Washington D.C.;
5. Sloan R.S. (1991): „*The US role in the new world order: Prospects George Bush's Global Vision*„, Congressional Research Service, Washington D.C.;
6. Robert Hayden, *Blueprints for a House Divided. The Constitution Logic of the Yugoslav Conflicts* (Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 1999);
7. Gerhard Lehbruch, *Consociational Democracy, Class Conflict, and the New Corporatism*, University of Tübingen, German, Paper presented at the Round Table "Political Integration", International Political Science Association, Jerusalem, Sept.9-13, 1974;
8. Horowitz Donald L., *Structure and Strategy in Ethnic Conflict*, April 1998, World Bank Conference on Development Economics, Washington, D.C., April 20–21, 1998;

---

³⁵³ International Peace Academy (1984): *Peacekeeper's handbook*, New York: IPA, str. 22

³⁵⁴ Sherry G. (1986): *The UN, International conflict, and American security*, Political Science Quarterly, 101 (51): 753-71, цитирано од Лидија Георгиева;

³⁵⁵ Наведени цитати во „Творење на мирот„ од Д-р Лидија Георгиева, Европа-92, Кочани, 1992

9. Arend Lijphart, *Democracy in Plural Societies*, (компаративно истражување), СТЕП, Скопје, 1994;
10. Fisher R., Keashly L. (1991): The potential complementarity of mediation and consultation within a contingency model of third party intervention, *Journal of Peace Research*, Vol. 28;
11. Touval S. (1989): *Multilateral negotiation: An analytic approach*, *Negotiation journal*, Vol. 5
12. Олга Мурцева-Шкарик (1996): *Помирување и трансформацијата на хроничните конфликти*, Годишен Зборник на Филозофскиот Факултет;
13. Wehr P. (1979): *Conflict Regulation*, Boulder, CO.: Westview;
14. Burton J. (1987): *Resolving Deep-Rooted Conflict: A Handbook*, Lanham, MD.: University Press of America;
15. Лидија Георгиева, *Творење на мирот*, Европа-82, Кочани;
16. Мирјана Малеска, *Етничките конфликти и приспособувањето*, Култура, Скопје, 1997;
17. Mithcell C. (1981): *The Structure of International Conflict*, London: Macmillan;

Frosina Tashevska- Remenski
Faculty of Security- Skopje

MECHANISMS FOR ETHNIC CONFLICT RESOLUTION

Abstract

Although a lot of people hoped that the 20th and the 21st century will be celebrated for the realization of the United Europe dream, now it seems that those years will remain in our memories as years of dramatic, sometimes even brutal, disintegration and separation. A more profound understanding of ethnic conflicts depends on the understanding of numerous aspects of ethnic relations and ethnic interaction between ethnic groups. In the context of detecting the reasons for ethnic conflicts, social sciences are still far from providing explanations. Through the theories of consociational or treaty democracy of Arendt Liphart and the models for ethnic conflict reduction of Donald Horowitz, contemporary theory attempts to find the most adequate mechanisms for ethnic conflict resolution in modern multiethnic societies.

Key words: ethnic conflicts, strategies for conflict resolution, Arendt Liphart theories of consociational democracy, Donald Horowitz.

ЗАЕДНИЧКАТА НАДВОРЕШНА И БЕЗБЕДНОСНА ПОЛИТИКА НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА – II СТОЛБ НА ЕУ

Резиме

Во рамките на овој труд ќе ги обработам целите на заедничката надворешна и одбранбена политика и европската безбедносна и одбранбена политика, содржани во Договорите за Европската Унија од Маастрихт и Амстердам, односно главните задачи на ЕУ во областа на одбраната. Целите на оваа политика во согласност со Договорот за ЕУ во Маастрихт, се остваруваат со воспоставување на постојана соработка помеѓу државите-членки и постепено реализирање на заедничките акции во областите во кои државите-членки имаат заеднички интереси, а се однесуваат на заштитата на заедничките вредности, основните интереси, независноста и интегритетот на Унијата во согласност со принципите на Повелбата на Обединетите нации. Државите-членки дејствуваат заеднички со примена на принципите на искреност и меѓусебна солидарност и со цел јакнење и развивање на нивната заемна политичка солидарност. Остварувањето на целите на заедничката надворешна и безбедносна политика е ставено во надлежност на Европскиот совет и Советот на Унијата. Со Договорот од Амстердам, ЕУ добива нови институционални и оперативни инструменти. Оттогаш, Европскиот совет ја доби улогата на мотиватор и промотор кој ги усвојува „заедничките активности и ставови“. Одлуките во ова поле се донесуваат со консензус, при што на индивидуалните држави-членки им се дозволува да бидат воздржани при одлучувањето.

Клучни зборови: Европска Унија; заедничката надворешна, безбедносна и одбранбена политика; Европски совет и Советот на Европската Унија.

ВОВЕД

Системот за безбедност претставува траен организиран општествен систем преку кој општеството ја остварува функцијата на заштита на своите витални вредности заради општ напредок и развиток на општеството. Системот за безбедност го дефинираме како облик на организирање и функционирање на општеството за спроведување мерки и активности на превентивен и репресивен план кои се преземаат заради зачувување на суверенитетот и територијалниот интегритет на државата, заштита на со Уставот утврдениот правен поредок, правата и слободите на граѓанинот, како и сите останати општествени вредности од сите извори и облици на загрозување. Системот за безбедност е траен систем бидејќи потребата од заштита на едно општество од сите облици и извори на загрозување е трајна потреба.

Загрозувањето можеме да го дефинираме како општествени, природни и технички опасности спрема вредностите на државната заедница на национален, регионален и глобален план. Постојат општествени извори на загрозување на безбедноста, природни извори на загрозување, техничко-технолошки извори на загрозување, како и надворешни и внарешни извори на загрозување³⁵⁶.

---

³⁵⁶ Оваа поделба на изворите на загрозување ја наведуваат многу автори, како што се: Митко Котовчевски, Трајан Гоцевски, Томе Батковски, Лидија Георгиева, Љубомир Стајиќ итн.

Според местото од каде доаѓаат или каде настануваат, облиците на загрозувањето се делат на надворешни и внатрешни облици.³⁵⁷

Системот за безбедност служи за воспоставување внатрешна и надворешна рамнотежа во рамките на секоја национална држава, како и во рамките на меѓународната заедница. Во основа, системот за безбедност го сочинуваат две компоненти; надворешна и внатрешна безбедност³⁵⁸. Меѓутоа, оваа поделба треба да се сфати условно. Одредени автори не зборуваат за надворешна и внатрешна безбедност, туку за единствена интегрална безбедност и тоа го поткрепуваат со тезата дека безбедноста на државата во крајна линија е неделива, односно единствена и дека појавата на загрозување зависи од низа околности кои се манифестираат во еден или друг облик³⁵⁹.

Мирот и помирувањето се клучни во процесот на европската интеграција. По Втората светска војна, Европа секогаш настојуваше да му послужи на светот како пример за решавање на проблемите преку преговори. Со зајакнувањето на економската и на трговската моќ на Европската Унија (во натамошниот текст ЕУ), се јави потребата Унијата да ја преземе улогата на посредник во светот и да биде фактор за стабилизација. Кога пропаднаа плановите за основање на Европската одбранбена заедница во 1954 година, Сојузна Република Германија и Италија пристапија кон Западноевропската Унија основана во 1948 година од Белгија, Франција, Луксембург, Холандија и Обединетото Кралство. Повеќе од 40 години, НАТО во тесно сојузништво со САД и Канада, им ја гарантираше безбедноста на западните земји.

Пред потпишувањето на Договорот за ЕУ, политичката соработка меѓу земјите-членки се засноваше врз договорите за „европска политичка соработка“ (ЕПС) потпишани во 1970 година, а подоцна дополнети и засилени со Единствениот европски акт од 1986 година. Со овие договори се предвидени редовни консултативни средби меѓу министрите за надворешни работи, како и постојани контакти помеѓу нивните државни служби. ЕПС имаше за цел да овозможи подобра комуникација и доближување на позициите на земјите-членки во сите прашања од надворешната политика, и доколку е можно, заеднички насоки на дејствување. Во овој период е предвидено сите одлуки задолжително да се донесуваат едногласно. Во врска со безбедносните прашања, соработката беше ограничена само на финансиските и политичките аспекти. Неодамнешните политички кризи (Заливската војна, граѓанската војна во поранешна Југославија, распаѓањето на Советскиот Сојуз) покажаа дека ЕПС како инструмент за надворешна и безбедносна политика не е соодветен затоа што не успеа да и обезбеди на ЕУ, како најголема трговска сила на светот, правилно распоредување на силите во светските прашања. Во вакви услови, Европската Унија се обидува да ја пронајде вистинската рамнотежа помеѓу различните национални традиции на полето на безбедносната и одбранбената политика.

---

³⁵⁷ Надворешните облици на загрозување на безбедноста се делат на вооружени и невооружени облици. Во надворешни вооружени облици се вбројуваат: вооружена агресија; упад на терористички групи; упад на диверзантски групи и вооружен притисок. Во надворешни невооружени облици се вбројуваат: разузнавачки продори во виталните безбедносни сфери; субверзивни активности (формирање илегални здруженија; саботажи; помагање во организирање и реализирање пуч; државен удар и вооружена побуна); систематско пласирање дезинформации; предизвикување немири од поголеми размери (социјални, национални, етнички, верски итн.).

Во внатрешни вооружени облици на загрозување на безбедноста се вбројуваат: пуч; државен удар; тероризам; диверзија итн. Во внатрешни невооружени облици се вбројуваат: формирање и дејствување на илегални здруженија - заговор; група и организација; саботажи; создавање илегални мрежи што работат за странски разузнавачки служби; организиран криминал; предизвикување еколошки инциденти; уфрлање отровни биолошко-хемиски супстанции за масовно уништување итн.

³⁵⁸ Во воениот лексикон, Малата политичка енциклопедија, како и според Љубомир Стајиќ, надворешната безбедност се однесува на заштитата на независноста, суверенитетот и територијалниот интегритет на државата, додека внатрешната безбедност се однесува на непречено функционирање на внатрешниот уставен и правен поредок, како и на општествено-политичкиот, економскиот и правниот систем и заштитеноста на други добра, вредности и објекти на заштита. Внатрешната безбедност го штити внатрешниот суверенитет на државата од сите антиопштествени појави, односно од сите појави со кои се загрозува државното уредување. Бидејќи составните делови на уставното уредување се елементи на општественото уредување, често внатрешната безбедност се поистоветува со заштитата на економските, политичките, правните и социјалните сигурности на граѓаните т.е. со заштитата на уставниот и правниот поредок.

³⁵⁹ Стајиќ Љ., Основи безбедности, Полициска академија, Београд 2004, стр. 38.

1. ГРАДЕЊЕ НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА КАКО ПОЛИТИЧКА УНИЈА И ОДБРАНА

1.1. Договорот од Мастрихт и градењето на заедничката надворешна и безбедносна политика како втор столб на Европската Унија

Со Договорот за основање на Европската Унија – Договорот од Мастрихт³⁶⁰ од 1993 година, ЕУ се воспоставува врз три столба. Првиот столб го сочинуваат трите заедници: Европската заедница за јаглен и челик; Европската заедница за атомска енергија и Европската економска заедница³⁶¹ кои не престанаа да постојат по потпишувањето на Договорот за основање на ЕУ, меѓутоа во практиката сите овие заедници се „обединија“ во ЕУ. Вториот столб на ЕУ го сочинуваат целите на заедничката надворешна и безбедносна политика утврдени во V дел на Договорот за ЕУ. Одредбите за соработка во областа на правосудството и внатрешните работи ја определуваат една од основните компоненти на структурата на ЕУ – нејзиниот трет столб (овие одредби се содржани во VI дел на Договорот за ЕУ, членовите од K до K9.³⁶²

Во Преамбулата на Договорот за основање на ЕУ, покрај економските и социјалните мотиви, како мотиви за остварување на евроинтеграцијата се наведуваат и:

- соработката меѓу државите-членки на Унијата во остварувањето на заедничката надворешна и безбедносна политика, а во догледно време да се создадат заеднички сили за одбрана, и
- соработката во областа на правосудството и на внатрешните работи (за да им ја гарантираат личната и општествена безбедност на своите граѓани, државите-членки на Унијата се договорија да вградат во Договорот за основање на ЕУ и прашања од областа на правосудството и на внатрешните работи).

Една од целите на ЕУ е Унијата да придонесува за зацврстување на сопствениот идентитет во меѓународната заедница, пред сè преку водењето на заедничката надворешна и безбедносна политика и постепеното воведување на заедничка одбранбена политика која во блиска иднина би довела до заедничка одбрана. V дел од Договорот за основање на ЕУ ги содржи одредбите за заедничка надворешна и безбедносна политика (во натамошниот текст ЗНБП).

Во основачките договори за европските економски заедници, правото на водење на надворешната и безбедносната политика беше задржано во исклучителна надлежност на државите-членки. Во такви услови, остварувањето на надворешно-политичката соработка се обезбедуваше врз основа на политички консензус. На тој начин, од 1970 година се одвивала политичката соработка и во сферата на надворешната политика без да има правна основа и поткрепа во основачките договори.

Во Единствениот европски акт³⁶³ - ЕЕА (Single European Act - SEA) од 1986 година е вграден нов III дел под наслов „Одредби за европската соработка во областа на надворешната политика“ (чл. 30). Со прифаќањето на Единствениот европски акт, државите-членки излегуваат од рамките на економската интеграција и настојуваат да обезбедат координација на

³⁶⁰ Полниот наслов на овој договор е Treaty on the European Union, Official Journal of the European Communities, No. C 191 (1992).

³⁶¹ Прва од трите заедници е Европската заедница за јаглен и челик, создадена со потпишување на Парискиот договор во 1951 година. Основна цел на постоењето на оваа заедница е формирање заеднички пазар, воспоставување рамномерен развој на трговија, осовременување на производството како и стандардизација и подобрување на условите за вработување, работа и подобрување на условите за живот. Вистинската причина, всушност, е нешто друго: настојување да се избегне војната помеѓу Германија и Франција. Друга Европска заедница е ЕУРОАТОМ – Европска заедница за атомска енергија, основана со Римскиот договор во 1957 година. Целта на основање на оваа заедница била преку моќната нуклеарна индустрија да се модернизираат техничките процеси и на тој начин да се придонесе за општиот развој и унапредување на земјите-членки. Планирано е да се унапредат истражувачките работи во областа на нуклеарната енергија, воспоставување заеднички стандарди за заштита на здравјето, создавање единствен пазар за нуклеарни сировини, гориво и опрема. Третата Европска заедница, всушност, е Европската економска заедница (ЕЕЗ), формирана истата година како и ЕУРОАТОМ.

³⁶² Бендевски Т., Право на Европската Унија, Скопје 2001, стр. 190.

³⁶³ Single European Act, Official Journal of the European Communities, No. L 169 (1987).

своите активности и да дефинираат заедничка политика во областа на меѓународните односи и на меѓународната политичка соработка.

Ова значи државите-членки да преземаат обврска да дефинираат и да спроведуваат европска надворешна политика. За таа цел тие се обврзуваат да се известуваат и да се консултираат за сите надворешно-политички прашања од заеднички интерес за да се оствари нивното заедничко влијание во усогласувањето и приближувањето на нивните ставови и реализирање заеднички активности.³⁶⁴ Со Единствениот европски акт се прецизирани механизмите и е утврдена надлежноста на институтите во градењето и во реализирањето на единствената надворешна политика.³⁶⁵

Целите на заедничката надворешна и безбедносна политика, во согласност со Договорот за ЕУ, се остваруваат со воспоставување постојана соработка помеѓу државите-членки и постепено реализирање на заедничките акции во областите во кои државите-членки имаат заеднички интереси, а се однесуваат на: заштитата на заедничките вредности, основните интереси, независноста и интегритетот на Унијата во согласност со принципите на Повелбата на Обединетите нации,³⁶⁶ јакнењето на безбедноста на Унијата во сите нејзини облици; одржувањето на мирот и јакнењето на меѓународната безбедност, во согласност со принципите на Повелбата на Обединетите нации, како и принципите на Завршниот акт од Хелсинки и целите на Париската повелба, вклучувајќи ги и оние што се однесуваат на надворешните граници; унапредувањето на меѓународната соработка; развитокот и јакнењето на демократијата и правната држава, како и почитувањето на правата на човекот и основните слободи.

Овие цели можат да се остварат на два начина: преку: соработка меѓу државите-членки во водењето на нивната политика и утврдувањето на нивните заеднички ставови или преку „постепено применување на заедничките мерки во областите каде што државите-членки имаат заеднички интереси“.

Заедничката надворешна и безбедносна политика е камен-темелник на ЕУ која ги опфаќа сите области на надворешната политика, вклучувајќи ја и безбедноста. Одредбите по кои се раководи заедничката одбранбена и безбедносна политика на никој начин не влијаат врз

---

³⁶⁴ Единствениот европски акт од 1986 година член 30, точка 1 и 2. Според овој член, државите-членки на Европската заедница се обврзуваат да се стремат кон „заедничко формирање и реализирање на европската надворешна политика“. Државите-членки преземаат обврска заемно да се информираат и да се консултираат по секое прашање од надворешната политика што претставува заеднички интерес, со заедничка цел да обезбедат максимално влијание во разрешувањето на прашањата преку координација, приближување на гледиштата и преземање заеднички мерки. Најпрво, пред да прифатат конечни решенија, државите вршат консултации по прашања од областа на надворешната политика. Во постапката за дефинирање на ставот и реализирањето на националните мерки, државата-членка целосно води сметка за ставовите на другите партнери и им посветува нужно внимание на настојувањата да се прифаќаат и да се реализираат општоевропски решенија. За успешно остварување на овие задачи, државите-членки на Заедницата ќе се договорат за постепена разработка и формирање општи принципи и цели. Со ЕЕА е санкционирана обврската на државите-членки да се стремат кон избегнување на секакви активности кои би ја ослабеле нивната ефикасност како обединета сила во меѓународните односи или во рамките на меѓународните организации (чл. 30, т. 2 под d).

³⁶⁵ За ова види повеќе кај проф. д-р Трајан Бендовски, *Право на Европската Унија*, Скопје 2001, стр. 145 и 146.

³⁶⁶ Во членот 1 од Повелбата на ООН, ратификувана со настанувањето на ООН на 24 октомври 1945 година, се утврдени целите на Обединетите нации, а тоа се следниве: одржување на меѓународниот мир и безбедност и во таа насока преземање ефикасни колективни мерки заради спречување и отстранување на закани за мирот и спречување на акти на агресија и други повреди на мирот, како и средување и решавање на меѓународните спорови или ситуации кои би можеле да доведат до повреда на мирот, со примена на мирни средства, а во согласност со начелата на правдата и меѓународното право; развивање пријателски односи меѓу нациите, засновани врз почитувањето на принципите на рамноправност и самоопределба на народите и преземање други соодветни мерки заради зацврстување на општиот мир; постигнување меѓународна соработка со решавање на меѓународни проблеми од економска, социјална, културна и хуманитарна природа и поттикнување и унапредување на почитувањето на човековите права и основни слободи за сите без оглед на расата, полот, јазикот или верата; да станат седиште за усогласување на акциите што се преземаат заради постигнување на овие заеднички цели. ООН се засноваат врз идејата за колективна безбедност на меѓународниот поредок, што со заедничка акција на сите држави треба да оневозможи агресивна политика на секоја од државите поединечно. Според чл. 51 од Повелбата „Ништо во оваа Повелба не го намалува вроденото право на индивидуална или колективна самоодбрана во случај на вооружен напад против членка на ООН, додека Советот за безбедност не преземе мерки потребни за зачувување на меѓународниот мир и безбедност. За мерките што ги преземаат членките при вршењето на ова право на самоодбрана, веднаш ќе биде запознаен Советот за безбедност и тие на никој начин нема да го доведат во прашање овластувањето и одговорноста на Советот за безбедност да преземе во секое време таква акција ако смета дека е нужна заради одржување на воспоставениот мир и безбедност. Од посебниот карактер на ООН како оружје на колективната безбедност, произлегува забраната на употреба и закана со сила, должноста за решавање на споровите по мирен пат и овластувањето Организацијата да настојува и државите кои не се членки на ООН да се однесуваат во согласност со наведените начела, доколку тоа е потребно, заради одржување на меѓународниот мир и безбедност.“

специфичните карактеристики на одбранбената и на безбедносната политика на некои од државите-членки. Неутралните земји и понатаму ќе имаат посебен статус. Франција и Велика Британија и понатаму ќе можат да ја развиваат својата одбранбена политика како нуклеарни сили. Проблем е и тоа што не се сите држави-членки на ЕУ и членки на НАТО. На пример Ирска, Австрија, Финска и Шведска не се членки на НАТО, додека Данска, Грција и Ирска не се членки на ЗЕУ. Поради ова, најголем дел од одлуките во однос на ЗНБП сè уште се донесуваат врз основа на соработката помеѓу земјите-членки.³⁶⁷

Во остварувањето на надворешната и на безбедносната политика на Унијата, државите-членки ги применуваат принципите на искреност и меѓусебна солидарност³⁶⁸. Во таа насока тие дејствуваат заеднички со цел јакнење и развој на нивната заемна политичка солидарност. Тоа значи дека државите-членки се воздржуваат од секаква акција спротивна на интересите на Унијата која би можела да ѝ наштети на нејзината ефикасност како кохезиона сила во меѓународните односи.³⁶⁹ За примената и почитувањето на овие принципи е одговорен Европскиот совет³⁷⁰.

Во рамките на Советот, државите-членки меѓусебно се договараат за секое прашање од областа на надворешната политика и безбедноста од општ интерес, со цел да обезбедат нивното заедничко влијание да биде извршено на најефикасен начин, по пат на координирано дејствување. Советот ги донесува одлуките едногласно, водејќи сметка за единството, поврзаноста и ефикасноста на дејствувањето на Унијата.³⁷¹

Остварувањето на целите на ЗНБП во согласност со Договорот за ЕУ е одредено во надлежност на Европскиот совет и на Советот³⁷². Европскиот совет го задржува правото на највисок авторитет и ги утврдува генералните директиви на надворешната политика. Всушност, ги определува принципите и општите насоки за водење на ЗНБП, вклучувајќи ги и прашањата поврзани со одбраната. Врз основа на основните насоки што ги усвоил Европскиот совет, Советот на Унијата ги донесува неопходните одлуки за дефинирање и спроведување на ЗНБП. Европскиот совет одлучува за заедничките стратегии што ќе бидат применети од страна на Унијата во областите во кои државите-членки имаат важни интереси, и со нив се утврдуваат заедничките цели, траење и средства што ќе ги обезбедат Унијата и државите-членки. Иако Европскиот совет го има правото на највисок авторитет, 15 држави-членки на Унијата го задржуваат принципот на заедничко дејствување.

---

³⁶⁷ Договорот од Амстердам претставува цврста правна рамка преку реализирање на соработката меѓу државите-членки. На пример, главните одлуки кои се однесуваат на вториот и третиот столб (надворешната и безбедносната политика и остварувањето на соработката во областа на правдата и внатрешните работи) се донесуваат со заемна согласност на државите-членки. Истото важи и за одредување на заедничките позиции, здружените дејства кои се преземаат, мерките кои се спроведуваат, како и рамковните одлуки кои се донесуваат. Особено слични по својата суштина со директивите на ЕЗ се рамковните одлуки кои како инструменти на ЕУ не се важечки и не се директно применливи во државите-членки. Овие одлуки и мерки не можат да се преиспитуваат пред Европскиот суд на правдата.

³⁶⁸ Чл. 11 т. 2 од Договорот за ЕУ. Одредбата на чл. 11 од Договорот за ЕУ можете да ја најдете кај д-р Трајан Бендевски, Право на Европската Унија, Скопје 2001, стр. 364.

³⁶⁹ Сите држави-членки се обврзани активно да ја поддржуваат надворешната и безбедносната политика на ЕУ, да се воздржуваат од секакви дејства кои противречат на интересите на Унијата или би можеле да ја ослабат нивната ефикасност како обединувачка сила во меѓународните односи (чл. 11, J2, J3 и J5 од Договорот за ЕУ).

³⁷⁰ Европскиот совет ги обединува претседателите и премиерите на сите земји на ЕУ и претседателот на Европската комисија. Исто така, претседателот на Европскиот парламент му се обраќа на Европскиот совет на секоја негова седница. Европскиот совет, всушност, е највисокото тело за утврдување на политиката на ЕУ. Со него претседава претседателот или премиерот на државата што го има тековното претседателство во Советот на ЕУ. Функцијата на Европскиот совет е да ги утврди насоките на политиката за европска интеграција во однос на ЕЗ и ЕУ.

³⁷¹ Советот може да ги усвои процедурите за имплементирање на заедничките одлуки со квалификувано мнозинство (ако Советот едногласно ја усвоил одлуката). Целта е да се поврзат активностите на државите-членки. ЕУ го изразува своето мислење околу меѓународните настани преку заеднички изјави, особено кога се работи за кршење на човековите права. Затоа меѓудржавните процедури и оние на Заедницата треба да коезистираат во истите институции.

³⁷² Советот на ЕУ се состои од претставници на владите на државите-членки. Секоја од 15 држави-членки испраќа по еден или повеќе претставници, по правило, иако не е задолжително, тоа е министерот или заменик-министерот од министерството под чија надлежност се прашањата кои се разгледуваат. Поединечните држави-членки на секои шест месеци се менуваат во претседателствувањето со Советот. За редоследот на преземањето на претседателствувањето Советот одлучува едногласно, врз основа на принципот дека треба наизменично да се менуваат голема и мала држава-членка. Претседателството преминува од една на друга земја на 1 јануари и 1 јули секоја година.

Унијата ги остварува горенаведените цели преку утврдување на принципите и општите насоки за заедничката надворешна и безбедносна политика; преку одлучување за заедничките стратегии; усвојување заеднички акции и заеднички ставови; и преку јакнење на систематската соработка меѓу државите-членки во водењето на политиката.

Советот му предлага заеднички стратегии на Европскиот совет и ги применува, особено преку усвојување на заеднички акции и заеднички ставови.

Политиката на ЕУ од областа на ЗНБП се дефинира во *општи позиции и решенија за заеднички акции*.

Во општата позиција, се утврдува односот на ЕУ кон определено прашање и чекорите кои ќе ги преземаат ЕУ и државите-членки за разрешување. Со дефинирањето на општата позиција од Советот, државите-членки ги усогласуваат политиките со општата позиција (чл. J2).

Многу поефикасен инструмент за влијание на ЕУ и на меѓународните односи и на политиката на други држави претставуваат решенијата за заеднички активности. Решенијата за заеднички активности ги обврзуваат државите-членки како за градење на сопствени ставови така и за дејствување (J3, т. 4).

Државата-членка која претседава со Советот е задолжена за спроведување на заедничка меѓународна и безбедносна политика.

При реорганизирање на заедничката надворешна политика се појавуваат обврски кои државите-членки се задолжени да ги почитуваат: државите-членки е неопходно заемно да се информираат и да го информираат Советот за секое прашање кое е од заеднички интерес за надворешната и за безбедносната политика; да ги координираат своите активности во меѓународните организации и на меѓународните конференции (и тогаш кога не се присутни, односно застапени сите држави-членки).³⁷³ Така, државите-членки постојани претставници во Советот за безбедност на ООН (Франција, Велика Британија) се должни да постапуваат усогласено и постојано да ги запознаваат другите држави-членки и во органите и телата да ги штитат позициите и интересите на ЕУ. Ако настанат промени во надворешно-политичките состојби или се јават проблеми во врска со реализацијата на определени мерки што произлегуваат од решенијата на ЕУ, државата-членка е обврзана за тоа неодложно да го запознае Советот кој по анализите прифаќа адекватно решение.

Помеѓу најзначајните новини воведени со Договорот за ЕУ е и заедничката одбранбена политика. Според чл. J4 ЗНБП ги опфаќа сите прашања што се однесуваат на безбедноста на Унијата, вклучувајќи го постепено дефинирање на заедничката одбранбена политика, што би можело да доведе до заедничка одбрана, ако така одлучи Европскиот совет. Во тој случај, Европскиот совет ќе им препорача на државите-членки да усвојат соодветна одлука во согласност со нивните уставни одредби. Реална структура на која Унијата би можела да ја потпре заедничката одбранбена политика претставува Западноевропската Унија (во натамошниот текст ЗЕУ), која дотогаш постоеше само во документите без никакви реални активности. ЗЕУ вклучува 10 од државите-членки кои го имаат потпишано Договорот од Брисел и 5 посматрачи (Данска, Ирска, Австрија, Финска и Шведска). Направени се и организациски измени во ЗЕУ и на тој начин започна трансформирањето на ЗЕУ во одбранбена компонента на ЕУ. Со вклучувањето на ЗЕУ во структурата на ЕУ, не дојде до прекинување на дотогашните тесни врски со НАТО.³⁷⁴

Со доделувањето на статусот „асоцијативна членка“ на девет земји од Источна и Централна Европа и подржувајќи го актот на соработка меѓу Русија и НАТО потпишан во Париз на 27 мај 1997 година, ЗЕУ ја потврди својата солидарност со блиските соседи од Централна и Источна Европа во областа на безбедноста.³⁷⁵

³⁷³ Оваа материја ја регулираат членовите 19 и 20 од Договорот за ЕУ. Одредбите на овие членови можете да ги најдете кај д-р Трајан Бендевски, *Право на Европската Унија*, Скопје, стр. 368.

³⁷⁴ Бендевски Т., *Право на Европска Унија*, Правен факултет при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, Скопје 2001, стр. 188.

³⁷⁵ Види повеќе за ова кај Љубомир Стајић, *Основи безбедности*, Полициска академија, Београд 2004, стр. 83.

Со Договорот за ЕУ на ЗЕУ, како составен дел од развојот на ЕУ, ѝ се довери задача да и пружа помош на Унијата во дефинирањето на оние прашања од ЗНБП кои се поврзани со одбраната. Во таа насока Унијата ги поттикнува поблиските институционални односи со ЗЕУ со цел можна интеграција на ЗЕУ во Унијата, но ако така одлучи Европскиот совет. Во тој случај, Европскиот совет ќе им препорача на државите-членки да усвојат соодветна одлука во согласност со нивните уставни одредби. Политиката на Унијата според член 17 од Договорот за ЕУ, не влијае врз специфичниот карактер на политиката на безбедноста и одбраната на одделните држави-членки. Политиката на Унијата ги почитува обврските што за одделните држави-членки произлегуваат од Северноатлантскиот пакт (НАТО) и е усогласена со заедничката безбедност и одбранбената политика договорена во тие рамки. Еден од начините за постепено дефинирање на заедничката одбранбена политика е остварувањето постојана соработка меѓу државите-членки во областа на вооружувањето. Заедничката одбранбена политика опфаќа реализирање на хуманитарни и спасувачки мисии, мисии за одржување на мирот и борбени мисии во кризните операции, вклучувајќи ги и процесите на наметнување на мирот³⁷⁶.

Со утврдувањето на заедничката европска политика за одбрана, Унијата води сметка, од една страна, за државите кои сметаат дека политичко-одбранбениот идентитет на Европа треба да се засили и, од друга страна, за државите кои со таквата акција не сакаат да се нарушат односите со Атлантскиот сојуз. Всушност, „заедничката одбрана“ е доказ за напорите што ги вложуваат државите-членки за единствена Унија која во себе ја содржи и стратегиската и воената димензија.

ЗЕУ и понатаму дејствува како самостојна меѓународна организација чија соработка со ЕУ е уредена со Декларацијата за Западноевропската Унија, која е еден од прилозите на Договорот за ЕУ. Според Декларацијата, ЗЕУ ќе се развива како одбранбена компонента на ЕУ и како средство за зацврстување на европската потпора на Атлантскиот сојуз.³⁷⁷

Заради создавање оптимални услови за соработка и координација на активностите помеѓу ЕУ и ЗЕУ, седиштето на ЗЕУ од Лондон е префрлено во Брисел каде што е седиштето на Комисијата, на повеќе помошни органи и на администрацијата на ЕУ.

Со Договорот за ЕУ Унијата се определува да ја користи ЗЕУ и заради подготвување и спроведување одлуки и акции на Унијата поврзани со прашања од одбраната. Во ваков случај, сите држави-членки на Унијата имаат право полноправно да учествуваат во таквите мисии. Советот, во соработка со органите на ЗЕУ, ги утврдува практичните мерки неопходни за сите држави-членки кои учествуваат во наведените мисии за да можат полноправно и рамноправно да учествуваат во планирањето и во одлучувањето во рамките на ЗЕУ. Одредбите на чл. 17 од Договорот за ЕУ не се пречка за развиток на потесна билатерална соработка меѓу две или повеќе држави-членки во рамките на ЗЕУ и на Северноатлантскиот пакт, во мера во која таквата соработка не е во спротивност или не ја спречува соработката на државите-членки на Унијата во областа на ЗНБП.

Според чл. 18 од Договорот државата-членка која е одредена како претседавач ја застапува Унијата во прашања кои се однесуваат на областа на ЗНБП и е одговорна да ги спроведува одлуките од оваа област. Во принцип, претседавачот ги застапува ставовите на Унијата во меѓународните организации и во меѓународните конференции. Во случај на потреба, на претседавачот ќе му помага и државата-членка која ќе биде следен претседавач. Во основа, на претседавачот му помага генералниот секретар на Советот кој има функција и на висок претставник задолжен за надворешната политика и безбедноста³⁷⁸ - ВП на ЗНБП (High Representative for the Common Foreign and Security Policy). Секогаш кога Советот ќе процени дека е неопходно, Советот може да определи специјален претставник кој ќе има мандат за некое специфично политичко прашање. Генералниот секретар на Советот и високиот прет-

³⁷⁶ Чл. 17 (поранешен член J.7) од Договорот за ЕУ. Одредбата на чл. 17 од Договорот за ЕУ можете да ја најдете кај д-р Трајан Бендевски, Право на Европската Унија, Скопје 2001, стр. 367.

³⁷⁷ Декларација за Западноевропската Унија, точка 2 прифатена од 10 држави-членки на ЕУ и ЗЕУ.

ставник за прашања од ЗНБП му помагаат на Советот во прашања од областа на ЗНБП преку подготвување, разработување и спроведување на политичките одлуки. Во случај на потреба, генералниот секретар на Советот и високиот претставник за прашања од ЗНБП дејствуваат во име на Советот и имаат право да водат политички дијалог со трети држави, доколку тоа го побара претседавачот.³⁷⁹

Комитетот за политички прашања ги следи меѓународните случувања од областа на ЗНБП и учествува во дефинирањето на ставовите преку давање мислење на Советот по негово барање, или по сопствена иницијатива, преку почитување на чл. 207 од Договорот за основање на Европската заедница. Почитувајќи ја надлежноста на претседавачот и на Комисијата, Комитетот за политички прашања води сметка и за остварување на утврдената политика.³⁸⁰

Кога е неопходно да се склучи спогодба со една или повеќе држави или меѓународни организации од областа на ЗНБП, Советот може да го ополномошти претседавачот, на кого по потреба му помага Комисијата, со цел да се започнат преговорите. Таквите спогодби ги склучува Советот со едногласна одлука, по предлог на претседавачот. Спогодбата не ја обврзува државата-членка чиј претставник во Советот ќе изјави дека е обврзан да ги почитува сопствените уставни одредби. Другите членови на Советот можат да прифатат дека спогодбата за нив има привремено правно дејство.

1.2. Договорот од Амстердам и заедничката надворешна и безбедносна политика на Европската Унија

На заседанието на Европскиот совет, одржано на 16 и 17 јуни 1997 година во Амстердам е потпишан Амстердамскиот договор³⁸¹ кој по структура е сличен на Договорот од Мастрихт и со него се извршени значајни измени и дополнувања на основачките договори за трите заедници и за ЕУ. Најголеми промени со Договорот од Амстердам се извршени во делот на Договорот за ЕУ, со кој се регулира заедничката соработка во областа на правосудството и на внатрешните работи (III столб – ЕУ). Прашањата поврзани со режимот на преминување на надворешните и на внатрешните граници на државите-членки на ЕУ, со визниот режим, азилот и имиграционата политика, од III столб на ЕУ се пренесени во I столб, односно во рамките на надлежностите на Европската заедница (ЕЗ). Насловот IIIА, односно насловот IV – во пречистениот текст на Договорот за ЕУ, по вградените измени со Договорот од Амстердам има наслов „Визи, азил, имиграција и други политики кои се во врска со слободните движења на лица“.

Втората група позначајни промени со Договорот од Амстердам се извршени во областа на соработката предвидена со Договорот за ЕУ – II столб на ЕУ (заедничка соработка во меѓународните односи и безбедноста). Измените предвидуваат Европскиот совет да утврди „заедничка стратегија“ на државите-членки на Унијата, како за одделни подрачја – географски, така и по одделни прашања од областа на меѓународните односи и безбедноста. Дадена е можноста Советот да донесува одлуки освен со консензус и со мнозинство гласови за одделни прашања од оваа област.

Со Договорот од Амстердам, ЕУ добива нови институционални и оперативни инструменти. Оттогаш, Европскиот совет ја доби улогата на мотиватор и промотор кој ги усвојува „заедничките активности и ставови“. Гласањето со квалификувано мнозинство,

---

³⁷⁹ Види повеќе кај д-р Снежана Никодиновска-Стефановска, Заедничката надворешна и безбедносна политика на Европската Унија – труд објавен во Годишникот на Полициската академија – Скопје 2005/2006, стр. 263. Договор за основање на Европската Унија од Мастрихт од 1993 година, член 25 (поранешен член J. 15).

³⁸⁰ Функцијата висок претставник на ЕУ за заедничка надворешна и безбедносна политика е дополнително воведена со Договорот од Амстердам и истата личност е и генерален секретар на Советот.

³⁸¹ Полниот наслов на овој договор е Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the treaties establishing the European Communities and certain related acts, Official Journal of the European Communities No. 340 (1997), (Амстердамскиот договор за измени на Договорот за Европската Унија, Договорите со кои се основани европските заедници и редица акти поврзани со нив, Службен весник на Европските заедници бр. 340 (1997)).

воведено во Амстердам, се применува кај активности и ставови усвоени од Советот околу применувањето на заедничките одлуки, со воведување на конструктивна апстиненција при што една држава-членка има право да се воздржи од учество доколку во тоа не ги попречува другите. Генералниот секретар на Советот ја извршува новата должност на висок претставник на ЗНБП на Унијата и му помага на Советот во формулирањето, изработката и спроведувањето на политичките одлуки. Ако смета дека е потребно, Советот и понатаму може да именува посебен претставник кому ќе му биде доверен мандат за посебни политички прашања. Новина со овој Договор е и воспоставувањето на „одделот за планирање и рано предупредување“ (Policy Planning and Early Warning unit) во рамките на Советот. Неговата задача ќе биде да ги надгледува и да ги анализира развојните процеси на ЗНБП, да дава проценки и да предупредува за настани кои можат да влијаат на надворешната и на безбедносната политика.

И покрај донесувањето на Договорот во Амстердам, остануваат нерешени многу прашања за начинот на дипломатската и воената соработка на која се обврзаа сите држави-членки. Соочена со неодољната задача за создавање политички поредок кој ќе гарантира мир и безбедност на континентот на кој му се закануваат повторно родените национализми, ЕУ треба да утврди каква улога ќе одигра во дефинирањето на нови правила. На пример, каква улога ќе има Организацијата за безбедност и соработка во Европа (ОБСЕ), која ги обединува сите европски земји (поранешниот Советски Сојуз, САД, Канада). Како на најдобар начин да се воспостави рамнотежа меѓу функциите на Атлантскиот сојуз, реформиран на самитот во Рим во ноември 1991 и проширен во 1998 година со Полска, Унгарија и Чешката Република, од една страна, и ЗЕУ и ЕУ, од друга страна.

Пактот за стабилност на Европа кој е потпишан на 21 март 1995 година во Париз е првиот значаен придонес на ЕУ за безбедноста на Европа. Од особено значење е и Одлуката на Северноатлантскиот совет од состанокот во Берлин на 3 јуни 1996 година да ѝ даде пристап на ЕУ до некои можности на НАТО (мултинационална меѓуармска група за обука - ММГО) за воени дејства која ќе ги вклучува само Европејците и која ќе го потврди европскиот идентитет во одбраната. На тој начин постепено се гради „европскиот столб на Атлантскиот сојуз“, зближувајќи ги државите-членки на Унијата кои сакаат поблиска соработка со ЗЕУ и со НАТО.

Со Договорот од Амстердам се утврдува дека Советот на ЕУ усвојува одлуки за заеднички акции и усвојува заеднички ставови. Кога Советот усвојува одлуки за заеднички акции, тие се однесуваат на специфични ситуации кај кои се смета за неопходна оперативната акција на Унијата. Со овие одлуки Советот треба да ги утврди целите, досегот, средствата кои и се ставаат на располагање на Унијата, условите за нивна примена и доколку е неопходно нивното траење. Заедничките акции ги обврзуваат државите-членки на Унијата во однос на заземањето ставови и во дејствувањето. При усвојувањето на одлуките за заеднички акции, Советот може да побара од Комисијата да му поднесе предлог од каков било вид од областа на ЗНБП (ако Советот процени дека тоа би овозможило остварување на конкретната заедничка акција), секоја држава-членка е должна да го известува Советот за секој национален став или активност, што произлегуваат од водењето на заедничката акција, во рок што ќе овозможи да бидат извршени во случај на потреба претходни консултации во Советот. Оваа обврска за претходно известување ја немаат државите-членки кон Советот кога се работи за пренесување на одлуки на Советот донесени на ниво на држава-членка.

Во случај на итно дејствување поради развиток на некаква ситуација и кога не постои одлука донесена од страна на Советот, државите-членки имаат право да преземат неопходни итни мерки и притоа се должни да водат сметка за општите цели на заедничката акција. Државата-членка која ќе преземе вакви мерки е должна да го известува Советот. Во случај кога ќе се појават поголеми тешкотии во спроведувањето на заедничката акција, државата-членка е должна за ова да го известува Советот. За ова Советот води расправа и бара соодветни решенија кои не смеат да бидат во спротивност со утврдените цели на акцијата, ниту да ја нарушат нејзината ефикасност. Во случаи кога е неопходно донесување итна одлука, претседавачот исто така има право да свика вонреден состанок на Советот, самоиницијативно или на барање на Комисијата или на барање на некоја држава-членка, во рок од 48 часа, или ако е апсолутно неопходно, во уште пократок рок (чл. 22 во Договорот од Амстердам или поранешен чл. J.12).

Советот усвојува заеднички ставови кои, всушност, ги изразуваат ставовите на Унијата што се однесуваат на некое специфично прашање од географски или од тематски карактер.

Државите-членки се грижат и за усогласување на националните политики со заедничките ставови.

Претседавачот и Комисијата се должни редовно да го информираат Европскиот парламент за развитокот на ЗНБП на Унијата. Претседавачот го консултира Европскиот парламент за најважните прашања и основните определби на ЗНБП и се грижи ставовите на Европскиот парламент да бидат разгледувани со соодветно внимание. Европскиот парламент може да поставува прашања и да му упатува препораки на Советот и е должен секоја година да расправа за остварениот напредок во спроведувањето на ЗНБП (чл. 21 од Договорот во Амстердам или поранешен чл. J.11).

Според чл. 23 точка 1, одлуките во областа на ЗНБП Советот ги усвојува едногласно, но по исклучок (точка 2) Советот може да одлучува и со квалификувано мнозинство.³⁸² Воздржувањето од гласање на присутните или застапени членови не го спречува донесувањето на одлуката.³⁸³ Нема да се гласа доколку некој член на Советот изјави дека се спротивставува на гласањето со квалификувано мнозинство поради некоја важна причина од доменот на националната политика што ќе ја образложи. Советот може да побара, со одлука донесена со квалификувано мнозинство, одредено прашање да го разгледа Европскиот совет со цел едногласно донесување одлука. Одлуката се смета за усвоена ако добие најмалку шеесет и два гласа од најмалку десет држави-членки.³⁸⁴

Одлучувањето на Советот со квалификувано мнозинство не се применува во однос на одлуките што се поврзани со воени прашања или се од доменот на одбраната.

1.3. Договорот од Ница и градењето на заедничката надворешна и безбедносна политика на Европската Унија

Со Договорот во Ница³⁸⁵ потпишан на самитот на шефови на држави или влади во 2001 година е ревидиран Договорот од Амстердам, а измените се однесуваат на јакнење на позицијата на ЕУ и на компетенциите на нејзините институции. Договорот не ја напушта основната структура на трите столбови на ЕУ, но покрај јакнењето на позицијата на органите на Унијата ја унапредува соработката меѓу државите-членки и ги хармонизира процедурите во првиот и во третиот столб. Најголемиот предизвик на седницата на Европскиот совет во Ница во 2000 година која се затвори со таканаречениот „Договор од Ница“ е да се подготви проширувањето на Унијата реформирајќи го функционирањето на институциите. Овој договор ја дефинира неопходната институционална рамка која од 2003 година на земјите-кандидати за членство ќе им овозможи влез во Унијата. Со овој договор се регулираат следниве прашања: составот на Комисијата; премерување на гласовите во Советот; проширување на квалификуваното мнозинство;³⁸⁶ и прашањето за засилена соработка. Договорот од Ница ќе ги олесни засилените соработки (укинување на правото на вето) задржувајќи одреден број правила кои ќе оневозможат овој механизам да го загрозува единствениот пазар и на законските правни акти

---

³⁸² Советот одлучува и со квалификувано мнозинство кога врз основа на некоја заедничка стратегија, Советот усвојува заеднички акции и заеднички ставови или донесува некоја друга одлука; кога усвојува некоја одлука со која се применува заедничка акција или заеднички став.

³⁸³ Секој член на Советот кој се воздржал од гласање може да достави и официјална декларација, и во ваков случај не е обврзан да ја прими одлуката, но истовремено се согласува одлуката да ја обврзува Унијата. Во духот на заемната солидарност, државите-членки ќе се воздржат од каква било активност што може да биде спротивна или да ја спречува акцијата на Унијата заснована врз таа одлука, додека другите држави го почитуваат таквиот став. Доколку членовите на Советот кои воздржувањето од гласање го образложуваат со посебна декларација сочинуваат повеќе од третина гласови пондерирани на начин предвиден во член 205, точка 2 од Договорот за основање на Европската заедница, се смета дека одлуката не е усвоена.

³⁸⁴ Гласовите на државите-членки во Советот се пондерирани на начин предвиден во член 205, точка 2 од Договорот за основање на Европската заедница.

³⁸⁵ Treaty of Nice amending the Treaty of EU, the treaties establishing the European Communities and certain related acts, Official Journal of European Union No. C 80 2001).

³⁸⁶ Види повеќе кај Натали де Грив-Валдерон и Саид Хамдуни, Меѓународни институции и институции на Заедницата, Скопје 2006, стр. 122 и 123.

на Заедницата. Отсуството на „Визија за Европа“ во Ница се толкува како реформа која се јавува како синтеза од сите национални барања. Полемиката за идната структура на Унијата формално е пласирана во Ница и потребно е постепено да се развива за да го достигне својот врв на наредната меѓувладина конференција во 2004 година.

Самитот во Ница на 8 декември 2000 година го одобри основањето на основните органи за востановување на рамките на Европската единица за одбрана. На 1 март 2000 година според овој договор, Европскиот совет етаблира во рамките на Советот нови политички и воени органи, како што се Политичкиот и безбедносен комитет (Political and Security Committee-PSC), Воениот комитет на ЕУ (CMUE) и Генералштабот на ЕУ (EMUE) со цел да се обезбедат политичка контрола и стратемиски насоки во случај на криза.

Политичкиот и безбедносен комитет (Political and Security Committee-PSC) е составен од претставници на земјите-членки кои се задолжени за изработка на препораки за функционирањето на ЗНБП во соработка со високиот претставник за ЗНБП. Воениот комитет на ЕУ (CMUE) е составен од претставници на шефовите на генералштабовите на армиите на земјите-членки. Нему му помагаат воени експерти поставени од земјите-членки. Генералштабот на ЕУ (EMUE) е под воено раководство на CMUE и е раководен од земјите-членки. Политичкиот безбедносен комитет е основан со цел да ја следи меѓународната ситуација и забележува значително зголемување на своите овластувања бидејќи тој може да донесува одлуки во поглед на политичката контрола и стратешкото водење на операциите за справување со кризи (мисиите наречени „Петербург“) со ополномоштување на Советот (чл. 25 од Договорот за ЕУ).

Всушност, поимот за засилена соработка³⁸⁷ е новитет на Договорот од Амстердам. Овој поим се спротивставува на принципот според кој сите земји-членки напредуваат со ист чекор и имаат исти ангажмани. Државите кои го посакуваат тоа можат потесно да соработуваат во специфичните домени во рамките на институциите на Унијата повеќе отколку надвор од нив. Засилената соработка има строго определени рамки: таа треба да вклучува најмалку мнозинство од земјите, да биде отворена кон други земји, да се одвива во согласност со принципите, целите и правилата на функционирање на заедницата и да се користи само во крајни случаи.³⁸⁸ На општите услови за примена на засилената соработка им се додаваат и специфичните услови на Договорот за ЕУ.

Всушност, Договорот од Ница, како и Договорот од Амстердам, содржат општи и специфични одредби во согласност со столбот кој е во прашање.

Така, во рамките на вториот столб (ЗНБП) е вклучена засилена соработка помеѓу земјите-членки, но тие подлежат на дополнителни услови. Земјите-членки треба да ги почитуваат принципите, целите и насоките на ЗНБП, а исто така и одлуките кои се донесени во нејзини рамки. Тие единствено можат да бидат насочени кон спроведување заедничка политика или заеднички став. Тие во никој случај не засегаат воени прашања или прашања од областа на одбраната. Одобрувањето го дава исклучиво Советот (со квалификувано мнозинство, по консултација со Комисијата и Европскиот парламент). Секоја земја-членка располага со право на вето доколку треба да истакне одредени битни национални политички причини.

Со нацрт-уставот на ЕУ се предвидува востановување нова функција „министер за надворешни работи на ЕУ“ кој би ги сублимирал функциите на високиот претставник на ЕУ за ЗНБП и на комесарот за надворешни односи. Министерот за надворешни работи би ја водел

---

³⁸⁷ Засилената соработка навлегува во сферата на хипотезите за „диференцијација“, но под услов на строго определени рамки со Договорот. Тоа значи дека одредени земји-членки се раководат по правила кои се разликуваат од правилата применливи за сите. Во таа смисла, Договорот за ЕУ предвидел дерогаторен режим во однос на одредени земји-членки со кој им се овозможува да не применуваат правило кое е заедничко за сите, како на пример, можноста за неучествување во системот на единствената валута која им е одобрена на Ирска и на Данска. Во овој случај станува збор за „Европа по слободен избор“. Формулата „Европа со повеќе брзини“ значи дека едно цврсто јадро на држави одлучува да напредува на патот кон интеграцијата во одредени области. Другите држави, обврзувајќи се однапред на исти цели, ќе му се придружат на цврстото јадро подоцна.

³⁸⁸ Чл. 43 од Договорот за ЕУ. Одредбата на чл. 43 можете да ја видите кај д-р Трајан Бендевски, Право на Европската Унија, Скопје 2001, стр. 380.

ЗНБП на ЕУ и би придонесувал со свои предлози за развојот на оваа политика.³⁸⁹ Според нацрт-уставот на ЕУ, се напушта структурата на Унијата олицетворена во трите столба, така што функциите утврдени во вториот столб – областа на ЗНБП ќе бидат инкорпорирани во другите функции на Унијата. Инструментите на ЗНБП, како што се „заедничките ставови“ и „заедничките акции“ ќе се преименуваат во „одлуки“.

Уставот на ЕУ е потпишан од шефовите на држави или влади на 31.10.2004 година и е прифатен на 12.1.2005 година од Парламентот, а потоа ратификуван од државите-членки. Со Уставот „Европските заедници“ и „ЕУ“ се трансформираат во единствена ЕУ, со обединување на трите столбови, а сите договори се супституираат со „Договорот за етаблирање на Уставот за Европа. Како прашање на заедничка, поделена надлежност со државите-членки се предвидени: областа на слобода, безбедност и правда и други области како што се социјална правда, внатрешниот пазар итн. Одредбите за правда и внатрешни работи се ставени во функција на остварување на подрачјето на слобода, безбедност и правда, што е во согласност со концепцијата за ЕУ, не само како економска туку и како политичка заедница.

Европската безбедносна и одбранбена политика (ЕБОП) ја сочинуваат три компоненти: военото управување со кризите и цивилното управување со кризите како компоненти се познати како Петербуршки задачи³⁹⁰ и се вклучени во насловот V од Договорот за ЕУ. Третата компонента е превенција на конфликтите. Европскиот совет на состанокот во Келн, во јуни 1999 година го одредува управувањето со кризите како суштинска компонента во процесот на јакнење на ЗНБП. Петербуршките задачи претставуваат соодветен одговор на Унијата во зачувувањето на безбедноста преку операции како што се: хуманитарните и спасувачките мисии, мисиите за одржување на мирот и борбените мисии во кризните операции, вклучувајќи ги и процесите на наметнување на мирот. Реализирањето на хуманитарните и спасувачките мисии и успехот на мисиите за одржување на мирот зависат од соработката со НАТО. Стратегиското партнерство е воспоставено со цел да се пополнат празнините во полето на управувањето со кризите што вклучува два елементи: воена компонента и цивилна компонента.

Воената компонента е воведена на самитите на Европскиот совет, одржани во Хелсинки и во Ница. Во Хелсинки државите-членки на ЕУ ја утврдиле „водечката цел“ која подразбира способност на Унијата за 60 дена да распореди воени сили до 60 000 војници што ќе можат да ги одржуваат најмалку една година, способни за реализирање на хуманитарни и спасувачки мисии, мисии за одржување на мирот и борбени мисии во кризните операции. Заради остварување на Петербуршките задачи, Европскиот совет на состанокот во Ница одлучи да етаблира во рамките на Советот нови постојани политички и воени структури како што се Политичкиот и безбедносен комитет (Political and Security Committee-PSC), Воениот комитет на ЕУ и Воениот штаб на ЕУ со цел да се обезбеди политичка контрола и стратегиски насоки во случај на криза.³⁹¹

Цивилната компонента е развиена на состаноците на Европскиот совет одржани во Феира (1999) и во Гетеборг (2001). На овие состаноци е предвидено до 2003 година, ЕУ да креира четири главни инструменти кои се заемно зависни, а тоа се: полициска соработка; јакнење на владеењето на правото; цивилна администрација и цивилна заштита.

Превенција на конфликтите е третата компонента на ЕБОП. Со цел да се промовираат мирот и стабилноста како основни цели се поставени следниве: систематична и координирана употреба на инструментите на Комисијата; идентификување и соочување со причините за еден

---

³⁸⁹ Draft Treaty Establishing a Constitution for Europe, A short explanatory guide, Department of Foreign Affairs, October 2003, str. 13.

³⁹⁰ Во јуни 1992 година, неколку месеци по потпишувањето на Мадришкиот договор, министрите за надворешни работи и за одбрана на земјите-членки на ЗЕУ се сретнаа во хотелот Петербург, близу Бон, и донесоа заедничка декларација т.н. Петербуршка декларација.

³⁹¹ Види повеќе кај д-р Снежана Никодиновска-Стефановска, Заедничка надворешна и безбедносна политика на ЕУ, труд објавен во Годишникот на Полициската академија, Скопје 2005/2006, стр. 266.

одреден конфликт; подобрување на капацитетот за да се реагира на конфликтите кои се појавуваат и промовирање меѓународна соработка во оваа област.

Европскиот совет во септември 2003 година ја усвои европската безбедносна стратегија насловена како „Безбедна Европа во подобар свет“ и определбата дека ЕУ со сите свои инструменти треба да биде подготвена да одговори на денешните безбедносни предизвици како што се: организираниот криминал, тероризмот, трговијата со наркотици, трговијата со луѓе и илегалната имиграција, етничките, верските, расните конфликти итн.

1.4. Договорот од Лисабон и градењето на заедничката надворешна и безбедносна политика на Европската Унија

Лисабонскиот договор е потпишан на 13 декември 2007 година од страна на претставниците на сите држави-членки на Европската Унија (ЕУ) во Лисабон. Овој договор сè уште не е прифатен од сите држави-членки на ЕУ. Договорот ќе го промени Уставот на Европската Унија (ТЕУ, Мастрихт) и Договорот за конструирање на Европската заедница (ТЕЦ, Рим). Во тој процес, ТЕЦ е именуван во Договор за функционирање на Европската Унија (ТФЕУ). Во државите на Унијата каде што овој договор ќе биде ратификуван, Лисабонскиот договор претставува и Повелба на основните права на ЕУ и е правно задолжителен.

Целта на договорот е да се заврши постапката започната со Договорот од Амстердам и со Договорот од Ница и да придонесе за унапредување на ефикасноста и демократскиот легитимитет на Унијата и подобрување на кохерентноста на неговата акција. Противници на Договорот се британските експерти за Отворена Европа и поранешниот дански МЕП Јенс Петер Бонд, кои се уверени дека централизирањето на ЕУ ќе ја ослабне демократската моќ и ќе ја постави далеку од националните бирачи.

Преговорите започнале да ги менуваат институциите на ЕУ во 2001 година што резултирало прво со утврдување и регулирање во европскиот Устав кој не успеал бидејќи за него гласови не дале холандските и француските избирачи. Европскиот Устав е замена за Лисабонскиот договор и, првично, се обиделе да го ратификуваат сите држави-членки до крајот на 2008 година. Меѓутоа, со неприфаќањето на Договорот од 12 јуни 2008 година гласовите на избирачите на Договорот моментално не можат да стапат на сила. Во февруари 2009 година, 23 од вкупно 27 држави-членки на ЕУ го ратификувале Договорот.

На 19 мај 2008 година од страна на германското претставништво на ЕУ биле предложени нацрт-промени кои ја вклучувале „суштината на Уставот“. Предлогот е поднесен по работните состаноци помеѓу претседателот и делегатите од 27 држави-членки во првата половина од годината. Одлучено е да ја напуштат формата од Уставниот договор и да воведат измени во договорите кои моментално се на сила, како Договорот на ЕУ и Договорот за основањето на Европската заедница, кој ќе биде наречен Договор за функционирање на Унијата.

Португалија која ги презела претседавањата на ЕУ во втората половина на 2007 година покренала меѓувладина конференција на 23 и 24 јули, до крајот на изработувањето на текстот. Новиот Договор е презентираан на 18 октомври на самитот во градот Лисабон, а е потпишан на 13 декември 2007 година.

Процесот на ратификација започнал на 17 декември 2007 година со усвојување на текстот од страна на Народната групација на Република Унгарија. На 13 јуни 2008 година е одржан референдум во Ирска на кој не е усвоен Уставот на Ирска, и ова ќе отвори нова криза во европските институции. Обид за решавање на оваа криза ќе направат националните претставници на состанокот кој траел 2 дена во Брисел, на 19 и 20 јуни 2008 година. На 10 септември 2008 година, ирската влада ги објавила резултатите од истражувањата на јавното мислење спроведено за да ги разјасни причините заради исходот на референдумот на 12 јуни и да биде во подобра позиција за да се пронајде решение за овој проблем. Генерално, истражувањата потврдуваат дека избирачите во Ирска го отфрлиле Лисабонскиот договор бидејќи не ја знаеле неговата содржина: на прашањето зошто гласале со „не“, 42% од испитаниците одговориле дека не ја оправдуваат својата одлука затоа што не биле доволно информирани пред гласањето, 13% од избирачите одговориле дека имаат „страв од доминаци-

јата на помоќните народи“, 8% одговориле дека тој договор претставува лоша работа за Ирска и 5% дека е вклучен губитокот на сувереност.

Против ова истражување, Владата на Ирска најавила дека ќе покрене постапка пред Националниот совет со барање тој да ги истражи сите можности за да го промени мислењето на народната маса, како и да се преиспитаат и двете одобрувања што ги дал парламентот и кои не влијаат на одредбите на ирскиот Устав.

Со овој договор, претседателот на Европскиот совет станува институција на ЕУ, но не прима нови овластувања. Неговата примарна цел е да обезбеди подготовки и континуитет на работата на Советот и да промовира консензус помеѓу своите членови. Нов претседател се именува во период од две години и шест месеци.

Со овој договор е утврдено дека за надворешната политика, главно, ќе бидат повикани високи претставници на Унијата за надворешни работи и безбедносна политика, како и вицепремиерот од Европската комисија. Состаноци за комбинираниите положби досега одржале високиот претставник на ЕУ, комесарот за надворешни работи и односи, кој го контролира буџетот на Комисијата за соработка и надворешна политика, и личностите од тие подрачја во заедницата. Освен тоа, на Советот присуствувале и министрите за надворешни работи на ЕУ.

Со овој договор е утврдено европската акција да биде засилена со новиот External Action Service кој треба да му помогне на високиот претставник со средства на располагање во заедничката институција и на државите-членки. Во договорот е наведено и нивното дејствување на меѓународната сцена и односите со Обединетите нации на следниов начин:

- Дејствувањето на Унијата на меѓународната арена е засновано на принципите на Повелбата на Обединетите нации и меѓународниот закон.
- Унијата ќе промовира мултилатерални решенија за заедничките проблеми, посебно оние во контекстот на принципите на ОН.
- Унијата ги воспоставува сите видови соработка со органите на Обединетите нации и со специјализираните агенции.
- Унијата ја дефинира позицијата на државите (за прашањата вклучени во дневниот ред на Советот за безбедност на Обединетите нации) кои се членови на заветвата да биде повикан високиот претставник и да ја претстави положбата на Унијата.

Од 2014 година е утврдено формално да почне да се применува двојното мнозинство (55% од државите-членки, со најмалку 15%, покриваат 65% од популацијата), но не може да се признае Полскиот договор од Ница, со што би се постигнало малцинско заклучување по одредени одлуки.

Лисабонскиот договор може да стапи на сила на 1 јануари 2009 година, веднаш откако ќе биде одобрен од страна на сите држави-членки, од кои повеќето се со парламентарни методи.³⁹²

Ирска била единствената земја која се повикала на референдум затоа што ирскиот Устав наложува кој било меѓународен договор со кој се изменува ирското законодавство да биде именуван во Уставот (посебно во членот 29), па да го вклучи популарниот референдум.

Заклучни согледувања

Една од целите на ЕУ е Унијата да придонесува за зацврстување на сопствениот идентитет во меѓународната заедница, пред сè преку водењето на заедничката надворешна и безбедносна политика и постепеното воведување на заедничка одбранбена политика која во блиска иднина би довела до заедничка одбрана. Со Договорот од Маастрихт сите држави-

---

³⁹² Во Велика Британија, на 11 март 2008 година, Домот на народите го одобрил Договорот. На 18 јуни следните господари на Домот донеле закон кој го вклучува Договорот во британскиот закон откако го одбиле предлогот на конзервативните странки да го одложат гласањето до октомври, па така завршил парламентарниот процес за одобрување на овој процес во земјата.

членки се обврзани активно да ја поддржуваат надворешната и безбедносната политика на ЕУ, да се воздржуваат од секакви дејства кои противречат на интересите на Унијата или би можеле да ја ослабат нивната ефикасност како обединувачка сила во меѓународните односи. Заедничката одбранбена политика опфаќа реализирање на хуманитарни и спасувачки мисии, мисии за одржување на мирот и борбени мисии во кризните операции, вклучувајќи ги и процесите на наметнување на мирот. Всушност, „заедничката одбрана“ е доказ за напорите што ги вложуваат државите-членки за единствена Унија која во себе ја содржи и стратегиската и воената димензија.

Со Договорот од Амстердам се извршени позначајни промени во областа на заедничката соработка во меѓународните односи и безбедноста. Измените предвидуваат Европскиот совет да утврди „заедничка стратегија“ на државите-членки на Унијата, како за одделни подрачја – географски, така и по одделни прашања од областа на меѓународните односи и безбедноста. Со овој договор ЕУ добива нови институционални и оперативни инструменти. Оттогаш, Европскиот совет ја доби улогата на мотиватор и промотор кој ги усвојува „заедничките активности и ставови“. Генералниот секретар на Советот ја извршува новата должност на висок претставник на ЗНБП на Унијата и му помага на Советот во формулирањето, изработката и спроведувањето на политичките одлуки. Ако смета дека е потребно, Советот и понатаму може да именува посебен претставник кому ќе му биде доверен мандат за посебни политички прашања. Новина со овој Договор е и воспоставувањето на „одделот за планирање и рано предупредување“ во рамките на Советот. Неговата задача ќе биде да ги надгледува и да ги анализира развојните процеси на ЗНБП, да дава проценки и да предупредува за настани кои можат да влијаат врз надворешната и врз безбедносната политика.

Во февруари 2001 година во Ница е потпишан Договор со кој е договорена структурата на новите безбедносно-политички и воени тела на ЕУ, како што се: Политичкиот и безбедносен комитет (Political and Security Committee-PSC), Воениот комитет на ЕУ и Генералштабот на ЕУ со цел да се обезбедат политичка контрола и стратегиски насоки во случај на криза.

Развојот на ЗНБП понатаму се утврдува со Уставот на ЕУ како и со европската безбедносна стратегија усвоена од Европскиот совет во септември 2003 година и насловена како „Безбедна Европа во подобар свет“. Оваа стратегија определува дека ЕУ со сите свои инструменти треба да биде подготвена да одговори на денешните безбедносни предизвици како што се: организираниот криминал, тероризмот, трговијата со наркотици, трговијата со луѓе и илегалната имиграција, етничките, верските, расните конфликти итн.

Со Лисабонскиот договор од 2007 година ќе се промени Уставот на ЕУ и Договорот за конституирање на Европската заедница. Овој договор сè уште не е прифатен од сите држави-членки на ЕУ и неговата цел е да придонесе за унапредување на ефикасноста и на демократскиот легитимитет на Унијата и подобрување на кохерентноста на нејзината акција.

Користена литература

1. Бендевски Т., Право на Европската Унија, Правен факултет при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје, Скопје 2003.
2. Камбовски В., Правда и внатрешни работи на Европската Унија, Втори август - С, Штип, Скопје 2005.
3. Договорот за основање на Европската Унија од Мастрихт од 1993 година. Treaty on the European Union, Official Journal of the European Communities, No. C 191 (1992).
4. Договорот за Европската Унија од Амстердам од 1997 година. Treaty of Amsterdam amrning the Treaty on European Union, the treaties estalishing the European Communities and certain related acts, Official Journal of the European Communities No. 340 (1997).
5. Стајић Љ., Основи безбедности, Полициска академија, Београд 2004.
6. Натали де Грив-Валдерон и Саид Хамдуни, Меѓународни институции и институции на Заедницата, Скопје 2006 (наслов на оригиналот: Les Institutions internationales et communautaires Nathalie de Grove Valdeyron et Said Hamdouni).

7. АБВ на правото на Заедницата од д-р Клаус Дитер Борхарт, септември, 1999.
8. Европа во 12 лекции од Паскал Фонтејн, Луксембург: Канцеларија за службени изданија на Европските заедници, октомври, 2003.
9. Како работи Европската Унија, издадено од Информативниот центар на делегацијата на Европската комисија, Скопје 2000.
10. Повелбата на ООН од 1945 година.
11. Никодиновска-Стефановска С., Заедничка надворешна и безбедносна политика на Европската Унија, труд објавен во Годишникот на Полициската академија - Скопје 2005/2006.

Tatjana Gerginova, MA
Faculty of Security- Skopje

COMMON FOREIGN AND SECURITY POLICY OF THE EUROPEAN UNION- SECOND PILLAR OF EU

Abstract

This paper refers to the goals of the Common Foreign and Security Policy and the European Security and Defence Policy from the Treaties of Maastricht and Amsterdam.

According to the Treaty of Maastricht the goals of this policy are accomplished through the establishment of continuous co-operation between member states and gradual implementation of joint actions in the areas where member states have common interests which refer to the protection of common values, basic interests, independence and integrity of the Union in accordance with the principles of the UN Charter.

Member states act jointly with the application of the principles of sincerity and mutual solidarity aimed at strengthening and developing their mutual political solidarity. The achievement of the goals of the common foreign and security policy lies within the power of the European Council and the Council of the European Union. With the Treaty of Maastricht, the EU acquired new institutional and operative instruments. Since then, the European Council has taken the role of a motivator and promoter which adopts "common activities and opinions". Decisions in this field are made with a consensus, and individual member states can be neutral in the decision-making process.

Key words: European Union, Common foreign, security and defence policy, European Council and Council of the European Union.

КОНЦЕПТОТ НА ЧОВЕКОВАТА БЕЗБЕДНОСТ ВО СОВРЕМЕНОТО ОПШТЕСТВО

Резиме

Значајниот пресврт во утврдувањето на безбедносните приоритети преку донесувањето на новите надворешни и криминални политики го обележаа крајот на дваесеттиот век и почетокот на новиот век во духот на либерализмот. Истовремено, расположението за добри меѓучовечки односи и волјата за заедничка борба против општоприфатените зла претставуваат добра клима во меѓународните односи.

Како производ на новонастанатите околности, во форма на понуден концепт се појавува човековата безбедност. Тој е во корелација со замената на репресивните мерки со превентивни и напуштањето на милитаристичкиот модел на управување со моделот на граѓанско општество.

Во современата меѓународна терминологија, сè почесто е присутен поимот „човекова безбедност“. Тоа би бил соодветен превод на „хумана безбедност“ која, исто така, претставува синоним кој често се среќава и се употребува за дефинирање на истиот поим. Во овој труд, сите мои лични ставови и размислувања ќе бидат поврзани со интерпретацијата на човековата безбедност, а одредени цитати и дефиниции од други автори, меѓународни организации и останати извори кои се преземени во оригинална форма и го содржат поимот „хумана безбедност“, фактички зборуваат за истиот феномен и гносеолошки се истоветни.

Клучни зборови: човекова безбедност, концепт, закана, конфликт, приоритет.

1. Дилемите меѓу човековата и традиционалната безбедност во безбедносната терминологија

Специфичностите на времето и околностите во кои живееме се последица на актуелните политички збиднувања, меѓународните односи, технолошкиот развој, експанзијата на криминалот на национално и на транснационално ниво, стандардот на живеење, етничките и културните разлики, загрозеноста на човековото тело и здравје и друго. Во контекст на таквите особености, во разликувањето на традиционалното сфаќање на безбедноста и концептот на човековата безбедност постојат доста разлики. Тоа пред сè се однесува на утврдувањето на заканите врз едниот и другиот тип на безбедност, како и на одредувањето на предметот и одговорноста на заштитата.

Табела 1. Детерминанти за традиционална и човекова безбедност³⁹³

Тип на безбедност	Референтен објект	Одговорност за заштита	Можни закани
Традиционална безбедност	држава	на интегритетот на државата	војна меѓу држави нуклеарно ширење

³⁹³ Taylor Owen, Challenges and opportunities for defining and measuring human security, *Human rights, human security and disarmament*, no. 3 (2004: 17), <http://www.unidir.org/pdf/articles/pdf-art2138.pdf> (преземено на 7 март 2009 г.)

			револуција
Човекова безбедност	индивидуа (граѓанин)	на интегритетот на индивидуата (граѓанинот)	Болест сиромаштија природна катастрофа насилство мини повреди на човековите права

Додека целта на традиционалната безбедност е да се штитат границите и институциите, човековата безбедност е насочена кон единката и е наменета за нејзина заштита. Традиционалниот концепт на безбедноста придонесува за: униформираност на мислењето, ги елиминира разликите, воведува авторитарна организација, вложува големи средства во војската и полицијата, граѓаните ги сведува на поданици и доушници, ги маргинализира и виктимизира жените³⁹⁴ во однос на нивната застапеност и улога во функција на државата, нацијата и црквата. Самата сложеност и сеопфатност на приоритетите и степенот на покриеност на концептот на традиционалната безбедност не овозможуваат рамноправна заштита на индивидуата, т.е. граѓанинот. Кај традиционалната безбедност, граѓанинот се доведува во положба да биде жртва на интересите на државата заради заштита на државните и стратешките интереси за сметка на индивидуалните. Притоа, кај традиционалната безбедност се запоставуваат потребите и интересите на граѓанинот и му се дава инфериорна улога во целокупниот безбедносен систем. Спротивно на тоа, кај човековата безбедност, граѓанинот е носител на одговорноста за заштита и законите се насочени директно кон него и можеме да кажеме дека се работи за секојдневни закани (болест, сиромаштија, природна катастрофа, насилство, мини, повреди на човековите права), кои не мора да се дел од глобалните светски предизвици присутни кај концептот на традиционалната безбедност (војна меѓу држави, нуклеарно ширење, револуција).

2. За да се разјасни основната разлика помеѓу хуманата безбедност и концептите за традиционалната безбедност, неопходно е најпрво да се појасни изворното значење на безбедноста, да се прецизира спецификата на терминот и, секако, задолжително да се изанализираат четирите основни прашања:³⁹⁵

- Прво, безбедност за кого?
- Второ, безбедност за кои вредности?
- Трето, безбедност од кои закани?
- Четврто, безбедност со кои средства?

3. „Во традиционалните меѓународни односи, основната парадигма на националната безбедност како систем е државата како примарен актер. Тоа значи дека опстанокот на државата е во центарот на вниманието. Најнапред, таквите идеи ја ставаат националната безбедност како примарна во смисла на заштита на територијалниот интегритет и суверенитет, а моќта на државите се мери преку нивната воена способност и подготвеност.“³⁹⁶ Кога го бараме одговорот на прашањето „*Безбедност за кого?*“, одговорот би го барале индиректно

³⁹⁴ Исто така се мисли и на ставот на машкиот пол како доминантен во безбедносниот систем, како и за придонесот на жената во справувањето со безбедносните закани.

³⁹⁵ Марина Митревска, Концепт за хумана безбедност, *стисание "Одбрана"*, бр. 101 (септември 2004), <http://www.morm.gov.mk/Publikacii/odb101m.htm#3> (преземено на 27 февруари 2009 г.)

³⁹⁶ Ибид.

преку заштитата на безбедноста на државата која овозможува мир и социјален развој на граѓанинот, а истовремено гарантира за неговата безбедност.

4. Низ призмата на прашањето „*Безбедност за кои вредности?*“ се зборува за лична безбедност, благосостојба и индивидуална слобода. Очигледно, двата вида насилство, директното или индиректното насилство, се закана врз безбедноста.

5. Суштината на заканите е сложена и вклучува повеќе фактори кои се причина за нивното создавање. Некои од тие комплексни подрачја кои се извор на закани се:³⁹⁷ сложената социоекономска ситуација;³⁹⁸ начинот на функционирањето на институциите на системот кои несоодветно ги препознаваат заканите врз хуманата безбедност;³⁹⁹ системската природа на заканите⁴⁰⁰ и четвртото подрачје се однесува на: дефинирањето, разбирањето, унапредувањето и примената на концептот на човековата безбедност како релевантен безбедносен концепт во општеството или, пак, негово редуцирање па дури и маргинализирање.

6. Во однос на прашањето „*Безбедност со кои средства?*“, се смета дека исклучително ефикасен е хуманиот развој (основни потреби и еднаквост, континуираност и демократизација) и политичкиот развој (глобални норми и институции, во случај кога и доколку бидат потребни). Сознанијата недвосмислено укажуваат дека хуманата безбедност го менува фокусот од традиционална безбедност кон безбедност на личноста - позитивен момент кој треба да се негува.

7. Самата динамика во развојот на општествата, заради вклопување во современите текови на безбедносните појави, нè принудува да ѝ дадеме поинаква димензија на безбедноста. Самото спуштање на нивото на безбедноста, од државата на граѓанинот, повеќе е насочено во задоволување на безбедносните потреби на граѓанинот како основна клетка во постоењето и развојот на демократското општество. Одговорот на поставените прашања треба да е дел од националната безбедносна и одбранбена политика или од некоја идна стратегија за национална безбедност, но тој треба да е дел и од криминалната политика, посебно во делот на превенцијата од криминалитетот. Со сите овие концепти ја покриваме целокупната просторна загрозеност на човекот (закани однадвор и внатре на територијата на државата).

2. Потекло на иницијативата за воведување на концептот за човекова безбедност

Иако претставува нов сегмент од општественото живеење, концептот на човековата безбедност своите корени ги влече уште од периодот на појавата на либерализмот во 18 век. Во овој временски простор се случилу многу војни, конфликти, средствата за постигнување на целта на безбедносните закани станаа сè посовршени, а истовремено човештвото напредува во технолошкиот развој и се зголеми просекот на траење на човечкиот живот.

Повторно се поставуваат истите прашања како и пред многу векови, а едно од нив е „Како да се одгатне вечната безбедносна парадигма?“ Секогаш кога големите државници или научници мислеле дека го имаат идеалниот рецепт за мир и човеков развој, постоела одредена кулминација која по неа оставала многу беда, насилство и страдања за човештвото.

---

³⁹⁷ Марина Митревска, Концепт за хумана безбедност, *списание "Одбрана"*, бр. 101 (септември 2004), <http://www.morm.gov.mk/Publikacii/odb101m.htm#3> (преземено на 27 февруари 2009 г.)

³⁹⁸ Придонесува за зајакнување на чувството на небезбедност и ранливост кај граѓаните.

³⁹⁹ Поради тоа што при формулирањето на приоритетот на заканите преовладува политичката призма и интерес. Како резултат на тоа следи и недоволното внимание и мерки со кои ќе се решаваат грижите кои се од примарен интерес за јавноста или за човековата, односно хуманата безбедност.

⁴⁰⁰ Заради постоењето на системски и структурно-културни причини кои доведуваат до зголемено чувство на небезбедност во транзициските општества. Граѓанското општество, кое сè уште е транзициско, недоволно ја препознава својата улога во процесите на унапредување на хуманата безбедност.

Гледано од аспект на меѓународната заедница, неформално, човековата безбедност претставуваше главна тема на дискусији, дебати и останати собири од областа на безбедноста во многу држави, посебно во државите кои излегле од конфликт или, пак, индиректно регионално се засегнати од заканите во нивното опкружување на крајот од 20 век. Постоеја индикатори на регионалното поврзување кога се зборуваше на темите за човековата безбедност во контекст на заканите кои се предмет на мултидимензионална анализа на меѓусебно поврзани фактори. Производ на заедничките напори на меѓународната заедница се финалните документи кои преку извештаи и усни расправи еволуираат во конвенции и декларации усвоени во рамките на меѓународната заедница заради изедначување на критериумите за почитување и спроведување на мерките за борба против безбедносните закани и загрозувањето на животот и телото на човекот.

Во современиот свет, концептот на човековата безбедност е наметнат како парадигма за одржливост на човековиот развој. Во рамките на меѓународната заедница ООН, поучена од искуствата од целиот свет заради нејзината меѓународна распространетост и концентрацијата на стручњаци од областа на безбедноста, во 1994 година најде соодветен одговор за дефинирање и за структурирање на човековата безбедност. Преку утврдувањето на седумте димензии⁴⁰¹ за нејзино детерминирање се стеснуваат факторите кои се извор за нејзино загрозување.

Концептот е развиен и усовршен од страна на Програмата за развој на ООН (УНДП). Како зачетници на овој концепт се сметаат пакистанскиот министер за финансии Махбуб ул Хак со силна поддршка од економистот Амартија Сен. Извештајот за човеков развој (ХДР) на УНДП од 1994 година, всушност, претставува прв меѓународен документ кој ја објаснува човековата безбедност. Со него се воведуваат концепциски поими со предвидувања за креирање политики и акции на дејствување заради заштита на вредностите утврдени со концептот на човековата безбедност. Преку оваа идеја, Ул Хак и неколку други лица инволвирани во процесот на создавањето на концептот од 1994 година ја начнаа темата на тркалезната маса *Север - југ* наречена „Економија на мирот“, претходно одржана во Коста Рика во јануари 1990 година. Тркалезната маса произведе јасна изјава дека периодот по Студената војна има потреба од „нов концепт на глобална безбедност“ со ориентација на одбраната и надворешната политика како цели кои ќе го заменат единствениот концепт на воена безбедност, пред сè со концепт на безбедност на индивидуата од општествено насилство, економска нестабилност и деградација на животната средина.

Со ова се насочува вниманието кон причините за индивидуалната небезбедност и пречките за реализација и искористување на целосниот потенцијал на единката. Како што претходно напоменав, со Извештајот се доаѓа до констатација дека „Концептот на безбедноста долго време бил напаѓан заради неговото толкување дека безбедноста е насочена кон заштитата на територијата на државата од надворешна агресија или заштитата на државните интереси во надворешната политика или како глобална безбедност од нуклеарниот холокауст. Тој концепт бил повеќе поврзан со државата отколку со луѓето.“⁴⁰²

Покрај дефиницијата и седумте елементи кои ја одредуваат човековата безбедност, иницијативата станала сè поприфатена кај останатите земји. Поддршката дошла од бившиот претседател на Коста Рика и добитник на Нобеловата награда за мир, г. Оскар Ариас, кој ја

---

⁴⁰¹ Во Извештајот на Агенцијата за развој и население на Обединетите нации (УНДП) од 1994 година се воведуваат седум димензии на човековата безбедност: економска, прехранбена, здравствена, еколошка, лична, политичка, безбедност на заедницата и културна безбедност.

⁴⁰² United Nations Development Programme (UNDP), *Redefining Security: The Human Dimension* во *Current History Human Development Report 1994*, New York: Oxford University Press, No. 592, (1994): 22. http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1994_en_chap2.pdf (преземено на 27 февруари 2009 г.)

поставил врската на човековата безбедност со глобалниот фонд за демилитаризација.⁴⁰³ Овие заложби, какви што се дадени во тоа време, требало да станат интегрален елемент за подобрување на човековата безбедност во многу земји.

По **1994 година**, како зачетници на вградувањето и институализацијата на концептот на човековата безбедност во националната надворешна политика можеме да ги споменеме: Канада, Јапонија и Норвешка. Во **2001 година** Комисијата за човекова безбедност, претставена од Нобеловиот лауреат Амртија Сен и Високиот претставник за бегалци на ООН Садако Огата, беа назначени да го втемелат концептот на човековата безбедност и да направат препораки за креирање политика. Со Извештајот *Сен-Огата*, Комисијата забележа дека со човековата безбедност е комплетирана структурната рамка на националната безбедност. Преку овој документ се идентификувани актерите кои се извор на закани и нестабилност. Во одредени поглавја се наведени целните групи на кои ќе се однесува овој документ: луѓе загрозени во насилни судири, мигранти, луѓе опфатени со насилни конфликти и економска нестабилност, а тој содржи делови кои ги посочуваат заканите по човекот во времето по Студената војна. По **2005 година**, човековата безбедност беше главна тема во два извештаи на ООН:

- Извештајот на главниот секретар на Високото собрание на тема *Закани, предизвици и промени*, објавен во декември 2004 година.
- Личниот извештај на главниот секретар на тема *Во поголема слобода*, објавен неколку месеци подоцна за време на Светскиот самит во септември 2005 година.

Со оваа хронологија на активности се создаде солидна основа за продлабочување и развивање на концептот на човековата безбедност. Анализирајќи ги активностите за прифаќање на концептот на човековата безбедност, доаѓаме до заклучок дека тој е сè поприфатен во националните и во меѓународните легислативи. Постои одреден број земји во кои овој концепт е добредојден и е одраз на залагањето за градење на принципите за демократско општество. Овие земји го сочинуваат мнозинството во меѓународната заедница, судејќи според мерките за заштита на човековата безбедност и нивната имплементација во националните законодавни и безбедносни системи. Постои и одреден број земји кои целосно не ги прифаќаат усвоените препораки и договори за одредување на човековата безбедност. Одговорот треба да се бара во нивниот безбедносно-политички систем и во приоритетите кои ги поставува власта за справување со безбедносните закани.

3. Дефиниции за човековата безбедност

Заради подобро дефинирање на човековата безбедност, нејзиното толкување треба да се разгледува од повеќе аспекти. Секоја земја, дејност или научна средина која во својата област на интерес и дејствување ја има интегрирано човековата безбедност, ја толкува на за себе прифатлив и разбран начин.

Поаѓајќи од новиот концепт на ООН за дефинирање на човековата безбедност, како појдовна точка можеме да ја прифатиме следнава дефиниција:

„Човековата безбедност значи безбедност на луѓето од такви хронични закани како што се глад, болест и репресија. И, второ, таа подразбира заштита од изненадувачки и штетни пореметувања во секојдневниот живот - без разлика дали е тоа дома, на работа или во заедницата.“⁴⁰⁴

---

⁴⁰³ Подразбира разоружување и демобилизација на оружените сили, реинтегрирање на воениот персонал во општеството и останати мерки за промоција на контролата на вооружените сили и граѓанската едукација за демократија.

⁴⁰⁴ United Nations Development Programme (UNDP), *Redefining Security: The Human Dimension*, во *Current History Human Development Report 1994*, New York: Oxford University Press, No. 592 (1994): 23. http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1994_en_chap2.pdf (преземено на 27 февруари 2009 г.)

Дефиницијата произлегува од програмата за развој на ООН и претставува синтеза на сите активности кои претходно се одвивале во оваа сфера. Давањето универзалност на законите по човековата безбедност помага за нивно поефикасно одредување. Тоа не се однесува само на локалитетите каде што владее конфликтна состојба, тука главната цел е законите да се одредат и во мирновременски услови. Посебно во поново време, поинтензивни се дејствијата на тортура и современите форми на криминал, а во доста суптилна форма е присутен и државниот терор преку ограничување на човековите слободи и права и занемување на медиумите. Од аспект на предвидливоста на законите врз човековата безбедност, постојат такви кои се изненадувачки, но има и предвидливи кои во себе содржат јасно дефинирани цели за нивната оправданост од страна на субјектот кој ги произведува.

„Човековата безбедност, во својата најширока смисла, опфаќа многу повеќе од самото отсуство на најинтензивни судири. Таа ги опфаќа човековите права, можноста за образование и здравствена заштита и создавање услови секоја единка да има можност и слобода на избор при остварување на своите потенцијали. Секој чекор во оваа насока е, исто така, чекор кон намалување на сиромаштијата, постигнување економски напредок и спречување на конфликти. Задоволувањето на потребите, отсуството на страв и слободата за да можат идните генерации да наследат здраво природно опкружување претставуваат меѓусебно поврзани составни делови на човековата, а со тоа и на националната безбедност.“⁴⁰⁵

Напредокот во развивањето и проширувањето на концептот на човековата безбедност се огледа и во изјавата на првиот човек на ООН. Нераскинливата врска со националната безбедност придонесува за неизземање на човековата безбедност во ниту еден дел на севкупната безбедност во државата. Пристапот од гледиште на човековата безбедност се заснова на претпоставката дека сите луѓе „имаат основни човекови права и треба да ги уживаат тие права без разлика на тоа кои се и каде се наоѓаат“.⁴⁰⁶ Концептот на граѓанското општество на национално ниво претпоставува откажување на власта од монополот за поседување на човековите права како оправдување за заштитата на националните интереси и активирање на можностите на самиот граѓанин да се бори за почитување на личните слободи и права. На повисоко рамниште, во делот на меѓународната заедница, овој концепт нуди создавање поволна клима на усогласени и релаксирани меѓудржавни односи заради заштита на матичното население на државите кои ќе пројават интерес за афирмирање на овој концепт.

Од гледиште на меѓународните организации кои ја истражуваат човековата безбедност, една од нив ја дефинира човековата безбедност на следниот начин: „Хуман свет во кој луѓето ќе можат да живеат безбедно и достоинствено, без сиромаштија и безнадежност сè уште е сон за многу луѓе, а би требало во него да уживаат сите. Во таквиот свет на секоја единка би требало да ѝ се гарантира отсуството на страв и отсуството на немаштија, со подеднакви можности во потполност да го развијат својот човечки потенцијал. Градењето на човековата безбедност е од исклучително значење за постигнување на оваа цел. Во суштина, таа подразбира отсуство на сè понагласените загрозувања на човековите права, нивната безбедност или, пак, на нивните животи.“⁴⁰⁷ Целта на човековата безбедност е да го заштити виталниот дел на сите човечки животи, пред сè телесниот интегритет и човековото здравје, од критични сè поприсутни закани на начин кој содржи мерки и активности за долготрајна човекова благосостојба.

---

⁴⁰⁵ Kofi Annan, Secretary-General Salutes International Workshop on Human Security in Mongolia, Two-Day Session in Ulaanbaatar May 2000, Press Release SG/SM/7382.

<http://www.un.org/News/Press/docs/2000/20000508.sgsm7382.doc.html> (преземено на 9 март 2009 г.)

⁴⁰⁶ Марина Митревска, Концепт за хумана безбедност, списание "Одбрана", бр. 101 (септември 2004), <http://www.morm.gov.mk/Publikacii/odb101m.htm#3> (преземено на 27 февруари 2009 г.)

⁴⁰⁷ A Perspective on Human Security: Chairman's Summary 1st Ministerial Meeting of the Human Security Network, Lysøen, Norway, 20 May 1999 <http://www.humansecuritynetwork.org/menu-e.php> (преземено на 27 февруари 2009 г.)

„Човековата безбедност може да биде дефинирана како чување и заштита на животот и достоинството на единката. Јапонија го застапува стојалиштето, како и многу други земји, дека човековата безбедност може да биде осигурана само тогаш кога единката е сигурна во својот живот без страв и сиромаштија“.⁴⁰⁸ Јапонија, поучена од долговековните империјалистички војни, како и војните за престиж на нејзино тло, преку оваа дефиниција ја декларира отвореноста во поглед на промоцијата на светскиот мир и несебичното залагање за прифаќање на вредностите кои ги афирмираат стабилноста и толеранцијата.

„Јапонија ја истакнува човековата безбедност од перспектива на зајакнување на напорите за соочување со заканите по човечките животи, средствата за живот и достоинството како што се: сиромаштијата, деградацијата на животната средина, забранетите дроги, транснационалниот организиран криминал, инфективните болести како што се ХИВ/АИДС, бегалците и антипешадиските нагазни мини и, во овој контекст, има преземено низа иницијативи. За да се обезбеди човековата слобода и потенцијал, неопходно е да се соочиме со низа проблеми во рамките на човековата безбедност која се фокусира на единката и бара соработка помеѓу разните учесници во меѓународната заедница, вклучувајќи влади, меѓународни организации и цивилно општество.“⁴⁰⁹ Преку прифаќањето на концептот на човековата безбедност од страна на Владата на Јапонија, се огледува бројот и комплексноста на безбедносните закани кои се посочени во дефиницијата. Националната политика на државата ги инкорпорира сите форми и можности за загрозување на човекот и го промовира граѓанскиот профил на општество каде што главен акцент е ставен на индивидуата и на нејзините потреби.

Во делот на академската мисла, посебно би ги истакнал следниве дефиниции за човековата безбедност: „Човековата безбедност се однесува на заштитата на личната безбедност на единката и отсуството на директни и индиректни закани со насилство. Унапредувањето на човековиот развој и доброто владеење кога е неопходно, колективната употреба на санкции и сила се од централно значење за управувањето со човечката безбедност. Државите, меѓународните организации, НВО и други групи во граѓанското општество се од витално значење за иднината на човековата безбедност.“⁴¹⁰ и „Човековата безбедност опишува состојба во која се задоволени основните материјални потреби и во која може да се стекне човечкото достоинство, вклучувајќи го значајното учество на заедницата. Таквата човекова безбедност е неделива, за неа не може да се залага или да ја има само една група на сметка на друга.“⁴¹¹

Со наведените дефиниции се става посебен акцент на достоинството на човекот и на немањето право на екслузивитет во посегашето по човековата безбедност. Во сите дефиниции посебно се нагласува заштитата на човековите права и слободи како врв на човековиот развој. Задоволувањето на личната среќа и условите за егзистенција по критериумите на едно општество, кое се одликува со одредени општествени, економски и политички услови, претставува извор на стабилност и можност за напредок на единката. Задоволувањето на останатите потреби дополнително го зајакнува чувството за безбедност на граѓанинот во општеството. Самата широчина и комплексноста на поимот „човекова безбедност“ бара дополнителни елементи кои ќе помогнат во неговото одредување и дефинирање. Притоа, разгледувањето на феноменот на човековата безбедност го наметнува мултидисциплинарниот пристап кон оваа материја.

---

⁴⁰⁸ Yukio Takasu, *Toward Effective Cross-Sectorial Partnership to Ensure Human Security in a Globalized World*, Statement by Mr. Yukio Takasu, at the Third Intellectual Dialogue on Building Asia's Tomorrow, Bangkok 2000. http://www.mofa.go.jp/policy/human_secu/speech0006.html (преземено на 27 февруари 2009 г.)

⁴⁰⁹ Government of Japan, Ministry of Foreign Affairs. *Diplomatic Bluebook 1999*, Chapter 2, Section 3. <http://www.mofa.go.jp>

⁴¹⁰ Kanti Bajpai, *The Idea of a Human Security Audit* (Joan B. Kroc Institute Report, No. 19, 2000): 1-4.

⁴¹¹ Caroline Thomas and Peter Wilkin, eds. *Globalization, Human Security, and the African Experience* (Boulder/London: Lynne Rienner Publishers, Inc, 1999): 3.

Аналогно на дефинирањето на човековата безбедност како збир од повеќе димензии, т.е. подбезбедности или безбедности на повеќе сегменти на човековото живеење, ќе пробаме да ја објасниме човековата безбедност од неколку аспекти кои треба да дадат појасна слика за човековата безбедност.

Во контекст на половата припадност, овој поим подразбира дека сите жени и мажи имаат право на безбедност, и тоа: економска безбедност, безбедност во исхраната и безбедност во здравствената и еколошката заштита. Феминистичкото поимање на човековата безбедност воспоставува дополнителна врска помеѓу одржливиот развој, социјалната правда и заштитата на човековите слободи и права како централни аспекти на секоја дискусија за човековата безбедност.⁴¹²

Преку фокусирањето на човековата безбедност, при изучувањето на родовата припадност и конфликтите, се воспоставува врска помеѓу рамноправноста и човековата безбедност. За разлика од фокусирањето само на човековите права, аспектот на човековата безбедност подразбира дека сè што ја загрозува безбедноста претставува кршење на човековите права, вклучувајќи ги и родово специфичните пречекорувања на човековите права кои долго време се сметани како нормални, лични или неизбежни околности при воен судир. Меѓутоа, дури и во рамките на безбедноста, во практиката сепак ќе се јавува отпор кон признавање на таквите пречекорувања на човековите права настанати за време на воен судир.⁴¹³

Пристапот кон човековата безбедност од стојалиште на човековите права не е прецизно дефиниран бидејќи државите и меѓународните организации можат да вметнат во своите програми одредени мерки⁴¹⁴ за заштита на човековата безбедност.⁴¹⁵ Толкувањето на човековата безбедност во овој контекст навлегува во загрозувањето на човековите слободи и права и посебно на приватноста. На пример, нападите на Светскиот трговски центар во САД од 11 септември 2001 година. Заради делата на одредена група дојде до генерализација на изворите на безбедносните закани во светот. САД произведоа стереотип за сите граѓани кои се со исламска вероисповед или држави во кои доминира исламот дека се терористи и дека се потенцијални загрозувачи на безбедноста во светот. Самиот интензитет на делата, како и средствата и методите користени за постигнување на целта од овие напади предизвикаа еден бран реакции кои кумулативно се врежаа во свеста на обичниот граѓанин. Овој акт стана изговор за расистичко опишување на муслиманите и луѓето од Блискиот Исток. Случувањата во надворешната политика покажуваат дека човековата безбедност, преку закани⁴¹⁶ кои се одредени со традиционалната безбедност, и во иднина ќе се користи за оправдување на војните како што се походите против Авганистан (2001) и Ирак (2003).

Според сите ставови и мислења со кои се дава попрегледен приказ на целите, улогата и значењето на човековата безбедност, неа би ја дефинирале како состојба во која граѓанинот се чувствува недопирлив за опасностите и заканите на кои е изложен неговиот живот и животот на неговите блиски, домот и севкупните материјални добра кои тој ги создал преку трудот или на поинаков легитимен начин. Тоа овозможува услови за поголема стабилност и прогрес преку остварување на неопходните потреби за егзистенција и хуман развој.

---

⁴¹² Association for Women's Rights in Development (AWID), *Feminist Eyes on Human Security Workshop* (2002), [http://www.awid.org/eng/Issues-and-Analysis/Library/Feminist-Eyes-on-Human-Security/\(language\)/eng-GB](http://www.awid.org/eng/Issues-and-Analysis/Library/Feminist-Eyes-on-Human-Security/(language)/eng-GB) (преземено на 28 февруари 2009 г.)

⁴¹³ Amani El Jack, *Gender and armed conflict, Overview Report* (2003: 3), BRIDGE, Institute of Development Studies, University of Sussex, Brighton, UK <http://www.bridge.ids.ac.uk/reports/CEP-Conflict-Report.pdf> (преземено на 28 февруари 2009 г.)

⁴¹⁴ Мерките се одредуваат во зависност од приоритетите, потребите и интересите на државата.

⁴¹⁵ Cynthia Enloe, *The Morning After: Sexual Politics at the End of the Cold War*, (Berkeley: University of California Press, 1993).

⁴¹⁶ Види Табела 1.

4. Елементи на човековата безбедност

Човековата безбедност е збир од многу фактори. Нивното препознавање во општествените односи може да ни помогне во изнаоѓањето на вистинските инструменти за одредување на степенот на човековата загрозеност во општеството, т.е. степенот на совршенство на мерките кои влијаат врз квалитетот на животот изразени преку човековата безбедност.

„Неколку клучни елементи ја сочинуваат човековата безбедност. *Првиот важен елемент* е можноста сите граѓани да живеат во мир и безбедност во рамките на границите на својата држава. Ова имплицира способност на државата и граѓаните да ги спречат и да ги решат конфликтите со употреба на мирни и ненасилни средства, а по конфликтите нивната способност ефикасно да ги завршат напорите за помирување. *Вториот елемент* подразбира дека луѓето без дискриминација треба да ги уживаат сите права и обврски - вклучувајќи човечки, општествени, економски и културни права кои имплицираат припадност кон една држава. *Третиот елемент* ја опфаќа општествената припадност - подеднаков пристап во процесите на создавање конкретна политика на политичко, општествено и економско ниво, како и можност за еднакви поволности во секоја од овие области. *Четвртиот елемент* подразбира воспоставување на владеење на правото и на независен правен систем. Секоја единка во општеството треба да ги има истите права и обврски и да подлежи на истата низа од правила. Овие основни елементи, предвидени врз основа на еднаквоста на сите пред законот, ефективно ги отстрануваат сите можни ризици од арбитарност која толку често се огледува преку дискриминација, злоупотреба или тортура.“⁴¹⁷

Идентификацијата на елементите на човековата безбедност, всушност, ја претставува насоката во која треба да се движиме при имплементацијата на концептот на човековата безбедност. Од гледиште на власта, ако е согласна дека сите граѓани се рамноправни и се почитуваат нивните права и слободи, т.е. се прифатени сите принципи на демократијата, тогаш концептот на човековата безбедност лесно може да се институционализира и да стане составен дел од законските акти во кои државата се откажува од непотребната репресија и нејзината политика е насочена кон дијалог во конфликтни ситуации. Кај вториот и третиот елемент, надминувањето на дискриминацијата, ослободени од стереотипи и предрасуди, на сите граѓани подеднакво им нуди можности за остварување на егзистенција и лична среќа. Тоа е мотив повеќе за секоја индивидуа да си го најде своето место во општеството. Четвртиот елемент се повикува на начелото на легалитет и неговата примена. Ова може да се разгледува на два начини: како загрозување настаното од страна на службените лица кои поседуваат овластувања и како можност за повикување на законите во ситуации кога сме загрозени или дискриминирани од страна на други лица.

8. Човековата безбедност се операционализира во три области:⁴¹⁸

- човекови права и владеење на правото;
- безбедност на луѓето (еднаквост и социјална правда);
- безбедност на поединецот.

Состојбите во доменот на човековите права покажуваат дека со донесувањето на Универзалната декларација за правата на човекот (ООН, 1948 г.) и Европската конвенција за човековите права (СЕ, 1950 г.) е изградена основата за напредок во формирањето на почетните постулати на кои ќе се гради човековата безбедност. Концептот на човековата безбедност само се надградува со дефинирање на посебните димензии кои се однесуваат на граѓанинот и на заедницата. Истражувањата на човековата безбедност во 10 земји во светот дадоа доста индикативни резултати. Табелата е селектиран приказ на пет одбрани земји затоа што:

---

⁴¹⁷ Inclusion or Exclusion: Social Development Challenges for Asia and Europe, Statement of Mrs. Sadako Ogata, United Nations High Commissioner for Refugees at the Asian Development Bank Seminar, 27 April 1998. <http://www.unhcr.org/admin/ADMIN/3ae68fcd54.html> (преземено на 27 февруари 2009 г.)

⁴¹⁸ Ибид.

географски ѝ припаѓаат на Европа, тие се или биле во процесот на транзиција и помеѓу нив постојат регионални влијанија заради кои би требало да очекуваме некои сличности.

Табела 2: Концепти и димензии на анализа⁴¹⁹

	Латвија	Македонија	Молдавија	Бугарија	Естонија
Прв дел: Концептуален преглед					
Дефиниции за човековата безбедност					
Дали човековата безбедност е дефинирана?	✓	✓	✓	✓	
Дали човековата безбедност е дефинирана во контекст на уредувањето?	✓	✓	✓	✓	
<i>Анализи со кои се уредуваат 7 дефинирани подвидови на човековата безбедност од УНДП:</i>					
економска безбедност	✓	✓	✓	✓	✓
безбедност на храна	✓		✓	✓	
безбедност на здравјето	✓	✓	✓	✓	
безбедност на животната средина	✓	✓	✓	✓	
лична безбедност	✓	✓	✓	✓	✓
безбедност на заедницата	✓	✓	✓	✓	✓
политичка безбедност	✓		✓	✓	✓
Дали дефиницијата е интегрирана во содржината на извештаите?	✓	✓	✓	✓	
Дефиниции за човековиот развој					
Дали е дефиниран човековиот развој?	✓		✓	✓	✓
Дали е дефиниран човековиот развој во контекст на уредувањето?	✓		✓	✓	✓
Дали дефиницијата е вградена во содржината на извештаите?			✓	✓	✓
Втор дел: Димензии на човековата безбедност и човековиот развој					
Дали анализите се квантифицирани на некој начин?	✓	✓	✓	✓	

⁴¹⁹ Richard Jolly and Deepayan Basu Ray, The Human Security Framework and National Human Development Reports, *A Review of Experiences and Current Debates*, United Nations Development Programme, National Human Development Report Unit (2006): 32-35
http://hdr.undp.org/docs/nhdr/thematic_reviews/Human_Security_Guidance_Note.pdf (преземено на 28 февруари 2009 г.)

Има ли заклучоци за градење политика?	✓	✓	✓	✓	✓
Има ли предлози за мониторинг?					
Трет дел: Анализи и предвидувања или сценарија за иднината					
Дали методологијата е употребена за да произведе објасниви предвидувања?	✓	✓	✓	✓	
Дали анализите вклучуваат проценки и предвидувања?			✓	✓	✓
Има ли анализи за размена и користење на средства?			✓		
Чинење/цена за секоја димензија на човековата безбедност?			✓		
Анализа на буџетот за секоја димензија на човековата безбедност?					
Четврт дел: Анализа на анализите					
Прецизни анализи					
Анализи на опасности?	✓	✓	✓	✓	✓
Анализи на ранливости?	✓		✓	✓	✓
Анализи на сиромаштија?	✓	✓	✓		✓
Анализи на нееднаквост?			✓	✓	✓
Посебни анализи за деца?	✓		✓		
Посебни анализи за жени?	✓		✓	✓	✓
Посебни анализи за стари лица?			✓		
Посебни анализи за етнички малцинства?		✓	✓	✓	
Посебни анализи за ранливи групи?	✓	✓	✓	✓	✓
Посебни анализи за посебни групи на внимание?					
Компаративна анализа за човековата безбедност во други земји	✓				✓
Влијателни анализи					
Посебни примери за стратегија на дејствување?		✓	✓		
Посебни примери за стратешки препораки?		✓	✓		
Посебни примери за успеси на политиката?					

Судејќи според анализите направени за човековата безбедност, Република Македонија воопшто не заостанува зад останатите земји кои се опфатени со оваа студија. Временскиот период кога е направена анализата е непосредно по низата реформи кои произлегуваат од усогласувањето на правните, безбедносните и другите компоненти со оние на ЕУ и НАТО. Непостоењето на дефиниција за човековата безбедност претставува пречка за донесувањето на

идните правни рамки за нејзино регулирање. Недоволниот и слаб пристап кон правењето проценки за можните сценарија остава впечаток за незаинтересираност на државата за справување со предизвиците на човековата безбедност. Човековата безбедност е недоволно опфатена со одредени целни групи⁴²⁰ кои се најранливи и најмногу ги чувствуваат последиците од нефункционирањето на механизмите за заштита на човековата безбедност.

5. Состојбата на човековата безбедност во Република Македонија

Во Националниот извештај за човековиот развој⁴²¹ на УНДП за Македонија од 2001 година, во кој темите се човековата безбедност и социјалната ексклузија, се наведуваат одделни интересни заклучоци и предизвици. Класифицирани се три вида на загрозувања:

- економски (ја вклучува транзицијата во пазарната економија). Македонија поминува еден болен и длабок период на транзиција која произведува голема стапка на невработеност, нагло опаѓање на семејните приходи, сиромаштија и пропаѓање на претпријатијата со општествен капитал. Притоа, економските т.е. пазарните случувања создаваат страв и стрес како кај единката, така и кај целото семејство. Падот на националниот БДП во периодот од 1991 - 1995 година за 60% во однос на 1990 година е навистина загрижувачки. Во доцните 90-ти години, една третина од работоспособното население е невработено, што ја зголемува сиромаштијата и го продлабочува социјалниот јаз. Направеното истражување доаѓа до следниве сознанија преку кои граѓаните идентификуваат различни видови закани. Погolem број од испитаниците, 57% на прво место ги ставаат закани предизвикани од невработеноста со малите лични приноси, 6% се изјасниле за слабата социјална заштита, а 5% за меѓуетничките тензии, закани од соседните земји или од меѓународната заедница, од криминал, од загадување на животната средина или други закани;
- меѓучовечки, општествени и односи во заедницата и
- политички и институционални фактори во делот на владеењето со државата.

Покрај класификацијата на видовите загрозување, Извештајот ги содржи и забелешките за: анализите помеѓу личната безбедност и врската помеѓу безбедноста на здравјето и животната средина, кои се доста цврсти; несигурноста кај граѓаните се манифестира и преку невработеноста во согласност со личните доходи и присутноста на стравот од криминал, намалените можности за здравствена заштита и образование и политичка ексклузија.

Во Извештајот се заклучува дека со сразмерно ангажирање на сите субјекти од безбедносниот систем и воведување практика за одржлив развој навреме може да се предвидат сериозните безбедносни закани насочени кон граѓаните. Заканите кои граѓаните ги идентификуваат пред сè се производ на нивните лични чувства и нивните извори на егзистенција. Истражувањата се направени во периодот пред конфликтот во 2001 година, но во многу блиско време пред потпишувањето на Договорот за стабилизација и асоцијација. Овие два моменти се намерно издвоени затоа што видно ги изменија сфаќањата на луѓето и пристапот кон решавањето на безбедносните проблеми.

Во поново време, исто така се вршени одредени истражувања од областа на безбедноста. Според истражувањата⁴²² направени во периодот од 2004 - 2006 година од страна на

---

⁴²⁰ Се мисли на жени, деца, стари лица, малцинствата и сл.

⁴²¹ Richard Jolly and Deepayan Basu Ray, *The Human Security Framework and National Human Development Reports, A Review of Experiences and Current Debates*, United Nations Development Programme, National Human Development Report Unit (2006): 15

http://hdr.undp.org/docs/nhdr/thematic_reviews/Human_Security_Guidance_Note.pdf (преземено на 28 февруари 2009 г.)

⁴²² Истражувањата се направени во 2006 година.

Центарот за етнички и безбедносни прашања во Скопје, меѓу Македонците и Албанците во Република Македонија се забележани следниве резултати:⁴²³

- По прашањето од што најмногу зависи стабилноста на државата, Македонците со 63% сметаат дека стабилноста зависи од „повисокиот животен стандард“, а 18% од интеграцијата во Европската Унија. Албанците за повисокиот стандард се определиле со 47%, додека за интеграцијата во ЕУ се изјасниле 24%;

- На второто прашање за тоа какви видови кризи се „веројатни“ за во иднина, обезбедена е согласност за економските кризи со 49% кај Македонците и 52% кај Албанците. За политички и безбедносни кризи се изјасниле многу мал број испитаници.

Ставот на граѓаните на Република Македонија укажува на егзистенцијалните проблеми со кои тие се среќаваат и желбата да се биде во големото семејство како што е ЕУ каде што важат построги критериуми при одредувањето на човековата безбедност. Според мене, впечатлив е интересот во државата за членството во ЕУ, како политичко-економска творба, во која треба да се постигнат заедничките економски придобивки кои влијаат на решавањето на егзистенцијалните проблеми. Исто така, имаме судир и наметнување нови европски вредности, пред сè културни, со просторот од кој сакаме да бидеме дел. Во овој контекст се поставува и прашањето за супранационалниот суверенитет поради лесниот проток на луѓе и стоки, како можна закана за домашните општествено прифатени вредности.

Заклучок

Новата политичко-економска карта и безбедносната состојба во Европа и светот придонесуваат за отфрлање на вообичаените верувања за војните, т.е. дека има помалку војни во кои се вклучени државите, а се намалува бројот и на геноцидите и другите политички мотивирани убиства. По падот на Железната завеса, предизвиците на безбедноста се сè помалку насочени кон загрозувањата на традиционалната безбедност. Традиционалната безбедност треба да биде предмет за дејствување на меѓународната заедница, а човековата безбедност треба да ги бара предизвиците во компромисот на решенијата од меѓународниот фактор и внатрешните субјекти на безбедноста. Сето тоа е со цел зачувување на потенцијалите и животот на граѓанинот како основна клетка на вредностите во заедницата. Сепак, добро е што светот се отвора за соработка и се напушта крутиот и нерационален облик на традиционална безбедност. Тоа овозможува прогресивно наметнување на концептот на човековата безбедност како доктрина на мирољубивите и отворени земји.

Република Македонија целосно се вклопува и ги следи актуелните состојби на безбедноста во регионот на ЈИЕ, Европа и светот, но сè уште нема донесено законската рамка, ниту конкретни мерки за дејствување во однос на човековата безбедност. Вметнувањето на човековата безбедност би бил предизвик за нејзиното интегрирање во идната Стратегија за национална безбедност и одбрана, за која во последно време стивнаа намерите за нејзина изработка и усвојување.

Можеби феноменот на човековата безбедност би бил само апстрактна потреба на човекот, но ретроспективно случувањата во светот повторно не враќаат во реалноста. Ако не можеме целосно да ги изолираме и предвидиме безбедносните закани, вреди барем да се обидеме заеднички да ѝ се спротивставиме на деструкцијата на човековото постоење. Како што се менуваат заканите, така треба на брз и ефикасен начин да ги следиме нивните предизвици со создавање на механизми за заштита.

Човековата безбедност треба да биде корисна алатка за анализи, објаснување и создавање на политики во областа на безбедноста. Затоа нејзината првенствена улога е да не заштити и да ги процени опасностите кои се извор на човековото загрозување.

---

⁴²³ Фондација Фридрих Ерберт, Петар Атанасов, Националната безбедност наспроти принципите на човековата безбедност, во Партнери во мир и превенција – Регионална стабилност преку човекова безбедност (ФФЕ Скопје, 2008: 88).

Користена литература

1. Annan Kofi, Secretary-General Salutes International Workshop on Human Security in Mongolia, Press Release SG/SM/7382, UN, New York 2000, <http://www.un.org/News/Press/docs/2000/20000508.sgsm7382.doc.html>
2. Association for Women's Rights in Development (AWID), Feminist Eyes on Human Security Workshop (2002), [http://www.awid.org/eng/Issues-and-Analysis/Library/Feminist-Eyes-on-Human-Security/\(language\)/eng-GB](http://www.awid.org/eng/Issues-and-Analysis/Library/Feminist-Eyes-on-Human-Security/(language)/eng-GB) (преземено на 28 февруари 2009 г.)
3. Bajpai Kanti, The Idea of a Human Security Audit, Joan B. Kroc Institute Report, No. 19, 2000.
4. El Jack Amani, Gender and armed conflict, Overview Report, BRIDGE, Institute of Development Studies, University of Sussex, Brighton, UK (2003) <http://www.bridge.ids.ac.uk/reports/CEP-Conflict-Report.pdf> (преземено на 28 февруари 2009 г.)
5. Enloe Cynthia, The Morning After: Sexual Politics at the End of the Cold War, Berkeley: University of California Press, 1993.
6. Government of Japan, Ministry of Foreign Affairs, Diplomatic Bluebook 1999, Chapter 2, Section 3 (1999). <http://www.mofa.go.jp>
7. Human Security Network homepage. <http://www.humansecuritynetwork.org/menu-e.php> (преземено на 27 февруари 2009 г.)
8. Jolly Richard and Deepayan Basu Ray, The Human Security Framework and National Human Development Reports, *A Review of Experiences and Current Debates*, United Nations Development Programme, National Human Development Report Unit (2006): 15-35 http://hdr.undp.org/docs/nhdr/thematic_reviews/Human_Security_Guidance_Note.pdf (преземено на 28 февруари 2009 г.)
9. Ogata Sadako, Inclusion or Exclusion: Social Development Challenges for Asia and Europe, Statement at the Asian Development Bank Seminar (1998). <http://www.unhcr.org/admin/ADMIN/3ae68fcd54.html> (преземено на 27 февруари 2009 г.)
10. Owen Taylor, Challenges and opportunities for defining and measuring human security, *Human rights, human security and disarmament*, no. 3 (2004), <http://www.unidir.org/pdf/articles/pdf-art2138.pdf> (преземено на 7 март 2009 г.)
11. Takasu Yukio, Toward Effective Cross-Sectorial Partnership to Ensure Human Security in a Globalized World, Statement by Mr. Yukio Takasu at the *Third Intellectual Dialogue on Building Asia's tomorrow*, Bangkok (2000). http://www.mofa.go.jp/policy/human_secu/speech0006.html (преземено на 27 февруари 2009 г.)
12. Thomas Caroline and Peter Wilkin eds., *Globalization, Human Security, and the African Experience*, Boulder/London: Lynne Rienner Publishers, Inc, 1999.
13. United Nations Development Programme (UNDP), *Redefining Security: The Human Dimension*, во *Current History Human Development Report 1994*. New York: Oxford University Press, No. 592 (1994): 22-23. http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1994_en_chap2.pdf (преземено на 27 февруари 2009 г.)
14. Митревска Марина, Концепт за хумана безбедност, *списание "Одбрана"*, бр. 101 (септември 2004), <http://www.morm.gov.mk/Publikacii/odb101m.htm#3> (преземено на 27 февруари 2009 г.)
15. Фондација Фридрих Ерберт, Петар Атанасов, Националната безбедност наспроти принципите на човековата безбедност, во *Партнери во мир и превенција – Регионална стабилност преку човекова безбедност*, Скопје 2008.

Rade Rajkovceviski
Faculty of Security – Skopje

THE CONCEPT OF HUMAN SECURITY IN CONTEMPORARY SOCIETY

Abstract

A remarkable turning-point in the determination of security priorities through the adoption of new foreign and criminal policies marked the end of the 20th and the beginning of the new century in the spirit of liberalism. At the same time the mood for good interpersonal relations and the volition for a joint fight against the commonly accepted harms and menaces, present a good climate in international relations.

As a result of the new circumstances, human security appears in the form of a proposed concept. Repressive measures are replaced with proactive ones, the military model of governance is abandoned and the model of civil society is adopted, thus correlating with this concept.

In modern international terminology, the concept of “human security” is frequently encountered. It should be accepted as adequate translation of the phrase “humane security” which is also a frequently used synonym for defining the same word. The author’s views presented in this paper will be related to the interpretation of human security, while the meaning of the concept of “humane security” in this paper is the same as the one taken from some citations and definitions from other authors, international organisations and other sources .

Key words: human security, concept, threat, conflict, priority.

ЕТНИЧКИТЕ КОНФЛИКТИ И МЕЃУНАРОДНАТА БЕЗБЕДНОСТ

Резиме

Етничките конфликти, како специфичен тип конфликти, претставуваат конфликти со длабоки корени, исполнети со многу други придружни влијанија во својот развој и фазите кои ги минуваат, но најчесто поттикнати од општествените внатрешни фактори во државите кои, по некое непишано правило, се мултиетнички држави со слаб суверенитет и слаби влади. Надворешните фактори кои влијаат врз ескалацијата на етничките конфликти и кои ги насочуваат да прераснат во меѓународни или поточно да ја загрозат меѓународната безбедност, претставуваат клучен проблем кој ги поврзува етничките конфликти со меѓународната безбедност како еден од најголемите предизвици за одржување на меѓународната безбедност од крајот на минатиот и почетокот на новиот век. Постојењето на многубројните малцинства распространети на територијата на две и повеќе соседни држави и создавањето на новите видови етнички малцинства, поттикнати од новонастанатите современи политички услови, создаде голем број политички активни етнички малцинства кои, насочени кон остварување на целта за добивање поголеми права сè до правото на самоопределување, се сè поподготвени за влегување во етнички конфликт и негово издигнување на ниво на вооружен. Следејќи ги позитивните примери и резултати од досегашните етнички конфликти, несомнено ескалацијата на постојните етнички конфликти и појавата на нови претставува еден од главните предизвици поставен пред меѓународната заедница во одржувањето на меѓународната безбедност и балансот помеѓу неа и националниот суверенитет.

Клучни зборови: етнички конфликти, меѓународна безбедност, европска безбедност, национален суверенитет, дискриминација.

ВОВЕД

Присуството на конфликтите како општествена појава е постојано присутна и во меѓународната заедница.

Појавата на конфликтите во меѓународната заедница или на меѓународно ниво, во најголем број од случаите, без разлика на природата и мотивите на конфликтите, директно влијае врз меѓународната безбедност.

Етничките конфликти, како специфични конфликти, најчесто карактеризирани со длабоки корени, претходно историско наследство и многу често проследени со насилство како во минатото така и во сегашноста, се со пошироко влијание врз безбедноста не само во државата во која се појавуваат туку и пошироко, во регионалните и во меѓународните односи изразувајќи силно загрозување на безбедноста во сите нејзини аспекти.

Ескалацијата на етничките конфликтни процеси во насилни, покрај директното воено влијание, неминовно влијаат и врз економските, финансиските, политичките, социјалните, културните и сите други аспекти на регионалната и на меѓународната безбедност. Прелевањето на ескалираните етнички конфликти на соседните држави, односно блиски територии со мултиетнички состав или население од иста етничка група, религиозни или културни малцинства на соседните територии и спречувањето на прелевањето на конфликтот претставува предизвик пред меѓународната заедница за одржување на стабилна меѓународна безбедност и светски мир.

Нарушената национална безбедност од појавата на внатрешниот судир во рамките на етничкиот конфликтен процес кој ескалирал во регионот и ги зафатил соседните територии и делови од држави, предизвикува нарушување на регионалната стабилност, но и силно рефлектирање врз меѓународната безбедност, и тоа пред сè во поглед на последиците кои ќе ги

предизвика насилниот етнички конфликт. Етничкиот конфликтен процес кој преминал во фазата на насилен, или уште подалеку, во рамките на насилството доаѓа до геноцид, продуцира масовна миграција, бегалска и хуманитарна криза во чии рамки во потрага по егзистенција ќе влезат голем број луѓе. Во една таква состојба, реално е да се појават и сите девијантни општествени, пред сè криминални појави и однесување. Од тој аспект етничките конфликти ја оптеретуваат меѓународната безбедност.

Согледувајќи ги претходно кажаните причини, меѓународната заедница веќе подолг период разработува и спроведува модели за навремена реакција во справувањето со етничките конфликти, а во поново време ги разработува и моделите за рано предупредување (early warning) од појавата на конфликти, пред сè етничките, и нивно навремено детектирање кое ги вклучува и изворите на загрозување и појавата на конфликтите. Во овие рамки на дејствување се опфатени сите нивоа на конфликтите, односно на нивниот развој или како што уште се нарекуваат фазите на конфликтите. Поголемиот број од ризиците кои придонесуваат за појавата, пред сè на етничките конфликти, како и предвидувањето на сите субјекти, меѓународни, регионални, воено-политички сојузи или нивни комбинации кои се во состојба со своите капацитети брзо да реагираат на соодветен дипломатски, политички, воен, економски, социјален и хуманитарен план можат да дејствуваат врз етничките конфликти, спречувајќи нивно влијание врз меѓународната безбедност.

ЕТНИЧКИТЕ КОНФЛИКТИ НА МЕЃУНАРОДНО НИВО

„Најдлабоко вкоренети елементи се оние на духот, не на физичкиот свет, а еден од најдлабоко вкоренетите елементи на духот е националистичкото чувство...“

Ова е цитат на Готман (1951), пренесен во трудот за етнополитичките конфликти на Дејвид Кармант и Патрик Џејмс, на кој ќе го надоврземе и цитатот на Ван ден Берге (1987) кој вели: *„Најдобра влада е онаа која обрнува најмало внимание на етничката припадност.“*⁴²⁴

Овие два цитати, воедно, се и политички совет кој ги детерминира етничките конфликти во однос на справувањето и менаџирањето со нив, започнувајќи од национално па сè до меѓународно ниво.

Во современата меѓународна заедница свртена кон глобализацијата, во многу елементи се избришани традиционалните елементи на сувереност на државите, а со тоа и нивното право за самостојно решавање на внатрешните конфликти, особено етничките.

Меѓународните организации, како и владите, се судираат со многу брзо променлива матрица на различните етнонационализми кои особено успешно се развиваат во државите со слаб суверенитет. Оваа појава на засилен етнонационализам е поттикната уште повеќе со сознанието и свесноста на голем дел од луѓето за своето право на самоопределување. Особено ранливи на оваа појава се повеќеетничките држави или мултиетничките општества кои, пак, по „домино“ ефектот предизвикуваат прелевање на судирот во регионот, а со тоа и конфликтот го сместуваат на меѓународно ниво.

Етничките конфликти, всушност, претставуваат постојан и сериозен предизвик на теориите и практиката на предупредување, управување и разрешување на конфликтите. Проширувањето на етничките конфликти надвор од границите на државата или неговата насилност и долготрајност, ги карактеризираат како едни од најсериозните конфликти по меѓународниот мир и безбедноста пројавени во современиот свет и бараат ангажирање од меѓународната јавност и од организациите во насока на нивно навремено детектирање, успорување при развојот на конфликтниот процес, спречувајќи ги да влезат во фазата на насилство, деескалирајќи ги и успешно менаџирајќи со нив.

Токму поради психолошката и физичката состојба на личноста по прашањето на етничката припадност, една од главните улоги во рамките на етничките конфликти ја игра

---

⁴²⁴ Д. Кармант и П. Џејмс, Одвркање и управување на меѓународните етнички конфликти, Воено издателство, Софија 2001, стр. 13.

групата, групниот идентитет и поврзаноста во групата заснована врз етничката припадност, а во неможност да биде ограничена или редуцирана со меѓудржавните граници. На изразениот групен идентитет и кохезија на групата се надоврзуваат интересите на групата преточени во желбата за допир до ресурсите или барањата за права и бенефиции во сферата на структуралната поставеност на државата. Групната кохезија може да ја засилат и политичките елити или лидерите на групата и тоа најчесто во насока на остварување на сопствените интереси за допир до сила, престиж и власт, насочувајќи го групното однесување кон отпочнување на етнички конфликт.

Во вака накратко дефинираните етнички, односно етнополитички причини за отпочнување етнички конфликт се надоврзува насоченоста кон издигнување на конфликтот на меѓународно ниво каде што меѓународните организации кои ги претставуваат интересите на државите а не на нациите многу споро реагираат, што остава простор за ескалација на етничкиот конфликт и негово прелевање на соседните или на блиските територии.

Стратегиите за интервенција и посредништво се различни и започнуваат со „превентивна дипломатија“ преку „миротворство“, па сè до „чување на мирот“ и „градење на мирот“. Основната логика во настапот на меѓународната заедница е да се намали потребата од принуда врз страните во конфликтот, што поради бавноста или несоодветната реакција може да предизвика контраефект и да му даде време на конфликтот да се засили и да премине во повисока фаза, односно да се прелее врз соседните територии.

Основата на дејствувањето на меѓународната организација во справувањето со конфликтите и одржувањето на меѓународниот мир и безбедноста е во надлежност на ООН. Во изминатите шест децении од своето постоење, ООН зеде учество во најголемиот број мировни мисии, но судирајќи се со многу проблеми, како и со интересите на државите по прашањето на определен конфликт или регион, често пати мисиите не даваа очекуван успех.

Поради оваа состојба на ООН и покрај тенденцијата за трансформирање на структурата на ООН по прашањето на мировните операции и превентивното дејствување, прашањето за етничките конфликти кои по која било основа ја засегаат меѓународната безбедност, навременото предупредување на нивната појава, како и појавата на ризиците и загрозувањата ги разгледуваат и другите меѓународни организации, но и одделни држави загрижени за својата и безбедноста во регионот.

Загрозувањето на меѓународната безбедност по завршувањето на Студената војна во новонастанатите услови ги издигна етничките конфликти како една од најсериозните теми во рамките на анализите на современите меѓународни односи и меѓународната безбедност. Кон крајот на XX век најголемиот број ескалирани етнички конфликти произлегуваат, првенствено, од внатрешноста на државните односи. Во тој контекст ќе ја издвоиме теоријата на Сингер и Холсти дека внатрешниот конфликт може да се манифестира како револуционерен/идеолошки, идентитет/сецесија и фракциски/меѓугрупен, при што основен критериум за ваквата поделба претставува политичкиот статус на актерите.⁴²⁵ Забележливо е дека внатрешните конфликти без разлика дали се работи за идеолошки, сецесивни или меѓугрупни, во себе содржат повеќе или помалку длабоко вкоренети елементи на етничка поврзаност и групен идентитет, иако не постои единствена причина за ескалацијата на конфликтниот процес, а со тоа и на етничкиот конфликт во вооружен конфликт кој од внатрешен би прераснал во меѓународен. Прераснувањето на внатрешниот конфликт во меѓународен во секој случај директно се однесува на меѓународната безбедност, загрозувајќи ја на многу начини. Еден од начините неминовно е и неговото прераснување во меѓународен конфликт кој може во себе да вклучи учество на две или повеќе засегнати држави, особено при појавата на етнички конфликт на блиски територии, за што ќе стане збор подолу.

---

⁴²⁵ Л. Георгиева, Творење на мирот, Југореклам, Скопје 2007, стр. 139.

ЕТНИЧКИТЕ КОНФЛИКТИ И ЕВРОПСКАТА БЕЗБЕДНОСТ

Европската безбедност во својата агенда со сигурност и за подолг временски период ги вклучува етничките конфликти, нивното управување и разрешување. Самата Европа и државите на европската почва, без разлика дали се членки на Европската Унија или не, претставуваат мултиетничка територија или мултиетнички општества, но и општества со исклучително драматични разлики во однос на структурните фактори, развојот на демократијата и културните и религиските вредности и разлики.

Прашањата и предизвиците за современата европска безбедност се видоизменети во однос на времето кога во 1975 година се создаде КЕБС (Конференција за европска безбедност и соработка) и кога основната закана по меѓународната безбедност и европската безбедност произлегуваше од блоковската поделеност и Студената војна, а основната насока на дејствување беше изградбата на доверба помеѓу државите и воведување на детантот. Сегашната Организација за безбедност и соработка во Европа -OSCE е исправена пред други предизвици, но и со поинаква теорија и практика на дејствување и тесна поврзаност со ЕУ и НАТО.

Токму во таа насока ОБСЕ и ЕУ ги разгледуваат прашањата сврзани со етничките конфликти, при што ЕУ го има разработено механизмот на дејствување по прашањата сврзани со европската безбедност на територијата на Европа и во непосредно блиските региони како Медитеранот, Северна Африка, Блискиот Исток и Заткавказјето.

Европската Унија во текот на годините на своето создавање, постоење и трансформација од ЕЕЗ до ЕУ го разработи и сè уште го усовршува моделот на својата безбедносна политика и практика кој како спој на заедничката надворешна и безбедносна политика (CFSP) и заедничката надворешна и одбранбена политика (CFDP), преку разните модели на дејствување и институциите на Европската Унија ја креира безбедносната политика на ЕУ, вклучувајќи го и прашањето за етничките конфликти од нивната превенција сè до разрешувањето.

Моделот што денес го употребува Европската Унија во рамките на креирањето на својата Заедничка надворешна, безбедносна и одбранбена политика има свој тек на развој, но современиот модел на Европската Унија првенствено е изграден за потребите на земјите-членки.

Од аспект на гледиштето на Европската Унија, вака воспоставениот модел за рано предупредување (early warning), има повеќеслојна важност.

Прво, за земјите-членки на Унијата е значаен во нивната можност да ги користат ресурсите на Европската Унија и нејзините институции во собирањето информации, кои се однесуваат и на загрозувањето на нивната безбедност, сè до нивото на меѓусебна разузнавачка размена. Потоа, овозможува координиран систем на реакција, поддржан од сите земји-членки, овозможувајќи користење на инфраструктурата на сите земји-членки како и на инфраструктурата на НАТО. Остава слобода во проценката на државите за учество во определени операции во согласност со нивните национални интереси. Во рамките на Унијата, дава навремени информации кои се употребуваат во однос на креирањето на заедничката надворешна и безбедносна политика на Унијата. Како резултат на ова, Унијата реагира секаде каде што нејзините интереси се во опасност да бидат загрозувани од конфликтни појави или нарушување на безбедноста на нејзините членки, што опфаќа и периметар од 6.000 километри во радиус од Брисел.

Негативностите на овој модел се содржани пред сè во непостојаноста на институциите кои го вршат раното предупредување и кои треба да реагираат на информациите од раното предупредување. Потоа, во можноста одделни земји-членки, во согласност со својата политика на национална безбедност, да не учествуваат во заедничките операции на Унијата. Исто така, моделот не ги опфаќа сите индикатори кои може да укажат на ескалацијата на конфликтите и појавата на ризиците, особено во земјите-членки на Унијата.

Една од основните дискрепанции во однос на моделот за рано предупредување на Европската Унија и операционализацијата на превенцијата на детектираните конфликти е амбицијата на Унијата за глобално дејствување и различните интереси на земјите-членки. Особено на оние кои се засегнати од потребата за регионална доминација. Таквиот различен интерес во однос на учеството во мисиите за превенција на конфликтите, всушност, и доведе

до развој во областа на раното предупредување и капацитетот на политичкото планирање во поддршката на активностите.⁴²⁶

Искуството кое Европската Унија го восприми и во периодот од 1992 година (Договорот од Мастрихт) и крајот на 1990-тите години (Лисабонскиот договор), резултираше со конкретни законски мерки во однос на поставувањето на превенцијата на конфликтите (членовите 5, 6, 7 и 8 од Договорот за Европската Унија кои се однесуваат на превенцијата на конфликтите, а во кој дел се наоѓа и раното предупредување). Тоа поставување се движеше од структурна превенција на конфликтите преку рано предупредување и анализа кон оперативни активности со мандат за превенција на конфликти под посебни услови и задачи и тоа како посебна категорија. Ваквата категоризација и поделба на активностите во превенцијата на конфликтите резултираше со ставање под проверка на членот 5 од Договорот за Европската Унија и членовите 6, 7 и 8 од Договорот, а кои се однесуваат на соработката на Европската Унија со ООН, ОБСЕ и НАТО во однос на превенцијата на конфликтите.

На 17 март 2003 година е потпишан НАТО-ЕУ безбедносниот договор од кога во практиката започнува да функционира независен механизам на Европската Унија за менаџирање со кризи, чија идеја и правно поставување беше започната во Хелсинки, односно во Келн.

Со ова се поставени темелите на новата европска безбедносна и одбранбена политика којашто повеќе тежнее кон менаџирање на кризи, справување со ризици и рано предупредување од појавата на конфликти и ризици отколку кон заедничка одбрана.

Вака дефинираната нова европска безбедносна политика како еден од своите врвни безбедносни приоритети го има спречувањето на појавата и менаџирањето со веќе појавените регионални конфликти како резултат на етнички судири или спротивставувања.

Во согласност со новите безбедносни предизвици во XXI век, силите на ЕУ во насока на зачувување на европската безбедност како дел од меѓународната безбедност се насочени кон превенирање и рано предупредување на појавата на етничките конфликти како дел од големата лепеза на современите конфликти во општествата.

ЕТНИЧКАТА БАЗА НА ПОЛИТИЧКОТО ДЕЈСТВУВАЊЕ (предизвик во XXI век)

Улогата на етничките групи во однос на меѓународната безбедност започнува да се менува во втората половина на XX век, континуирано засилувајќи се до крајот на векот, но пренесувајќи го своето влијание и континуиран развој и во XXI век како зголемен и продолжен предизвик за меѓународната безбедност.

Во периодот на антиколонијалните борби во 50 и 60 години од минатиот век, карактеристика за културна и национална идентификација претставуваше идеалот за ослободување од колонијалното ропство и создавање на сопствена држава. Кон крајот на XX век се засилува етнополитичкото дејствување на народите, односно малцинствата кое е насочено или спротивставено на сопствените влади и држави.

Токму во овој период, на крајот од XX век, се појавува и етнополитичкото дејствување или етнополитичката мобилизација како резултат на засиленото чувство на етничка припадност.

Етничката припадност ги определува луѓето кои споделуваат карактеристики на долготрајна колективна идентичност заснована на заедничкото потекло, искуството и културните карактеристики. Тие луѓе може да се سموопределат или да бидат определени од други според некои карактерни црти, како што се: јазикот, религијата, обичаите, расата, регионот на живеење, традиционалните професии како и историјата на војувањето и репресијата од страна на други народи.⁴²⁷

⁴²⁶ E. J. Stewart, *The European Union and Conflict Prevention-Policy Evolution and Outcome*, LIT Verlag, Berlin-Hamburg-Münster 2006, str. 114-115.

⁴²⁷ Т. Р. Гур, *Народите помеѓу државите*, Воено издателство, Софија 2002, стр. 148.

Со оглед на приодот што го има Тед Роберт Гур во својот проект „Малцинства во ризик“, а кој веќе го споменавме, етничката идентичност претставува здрава социјална конструкција. Оваа социјална конструкција на етничката идентичност и нејзиното значење можат и, секако, се менуваат во согласност и како одговор на промените во социјалната и во политичката средина на групата.

Токму тука и започнува политичкото дејствување засновано врз етничката припадност, а доколку имаме предвид дека етничката идентичност е долготрајна социјална структура со големо значење за луѓето кои ѝ припаѓаат, уште поголема е нејзината зависност од социјалната и од политичката средина.

Етнополитичкото дејствување преку етничката припадност има политички последици, изразувајќи се во диференцираното третирање на членовите во рамките на политичкото дејствување од името на групниот интерес.

Сепак, етнополитичкиот конфликт и неговото влијание врз регионалната или врз меѓународната безбедност не го наоѓаат својот извор единствено во самата етничка посебност или во културната, јазичната и религиската посебност. Напротив, кога етничката припадност станува силно осознаена, се создаваат услови да стане база на мобилизација и политички дејства. Од таквата база се започнува со колективни политички дејства. Искуствата од крајот на XX и почетокот на XXI век покажуваат дека повеќето етнополитички движења се резултат на промената на политичката средина под влијание на внатрешните, а пред сè на надворешните фактори и поместувањата во регионални и во светски рамки (примерот со пранешна Југославија и развојот на конфликтниот процес со промената на политичкиот систем). Овие услови ги насочуваат лидерите на етничките групи да наметнат пропаганда за заштита на интересите (во основа и неретко личните интереси) како колективно добро. Значи, етничката база на политичкото дејствување е момент на политичка мобилизација на етничките групи кога се црпи поддршка за дејствување од позиција на интересите на етничката група, а не од позициите на индивидуите (граѓаните) лишени од основните човекови права или, пак, загрозениот социјален живот или животната средина како универзални вредности.

МОДЕЛИ НА ДИСКРИМИНАЦИЈА И РЕПРЕСИЈА (поттик за отпочнување на етнички конфликти)

Можеби овој наслов на прв поглед претставува дигресија од основната тема на овој труд, но е потребно да ги појасниме и накратко да ги прокоментираме моделите на дискриминација и репресија врз етничките групи од страна на владите како општествен вовед во започнувањето на етничкиот конфликт и загрозувањето на безбедноста.

Дискриминацијата претставува вовед во репресијата врз определена општествена група и таа може да биде пројавена како економска, политичка, културна, религиозна, социјална и друг вид на дискриминација.

Гур под дискриминација ги подразбира политичките, економските и културните ограничувања кои неправедно се вршат врз членовите на етнички, религиозни или други малцинства како средство на државната политика и социјалната практика.⁴²⁸

Воопшто, дискриминацијата е присутна во политичката и во социјалната практика на многу држави и во сите региони, и тоа како наследство се пренесува од крајот на XX во XXI век.

Карактеристична е економската дискриминација која Гур ја дели како *ниска* од три степени и *висока* од еден степен.⁴²⁹ Во првиот степен од ниската економска дискриминација се работи за ограничување на пристапот до определени професии, општествена маргинализација и подолговременско ограничување на посебните општествени групи. Сепак, постои државна политика за подобрување на состојбата. Вториот степен се однесува на истите форми на

⁴²⁸ Т. Р. Гур, Народите помеѓу државите, Воено издателство, Софија 2002, стр. 149.

⁴²⁹ Исто, стр. 152.

дискриминација со тоа што не постои државна политика за надминување на овие состојби. Третиот степен се однесува на значителна сиромаштија која се должи на надвладувачката социјална практика на доминантната група врз малцинството, при што државната политика кон малцинските групи е неутрална.

Високата економска дискриминација се карактеризира со јавна политика која значително ги ограничува економските можности на определената група и тоа преку официјално исклучување од социјално-економскиот живот или, пак, повторено репресивно однесување.

Политичката дискриминација е во директна поврзаност со економската и најчесто се однесува на скратувањето и на основните граѓански права за политички живот и здружувањето на етничките групи. Оваа појава е присутна и во современите европски држави, особено кога се работи за *етнокласите* (малцински етнички групи кои како работна сила се имаат населено во некоја држава и таму живеат со генерации).

Степенот на политичката дискриминација се движи од значителна ограниченост во вршењето на политичките функции или учествувањето во управувањето, па сè до водењето на државната политика проследена со репресии за ограничување на политичкото учество на етничката или религиозната група во општествениот живот.

Ова силно ограничување може да биде изразено преку:

- (1) ограничување на слободата на изразување,
- (2) ограничување на слободата на движење,
- (3) ограничување на правото на одбрана пред суд,
- (4) ограничување на политичкото организирање,
- (5) ограничување на правото на глас,
- (6) ограничување на вработувањето во полицијата или во армијата,
- (7) ограничување на вработувањето во државна служба,
- (8) ограничување на можноста за заземање високи државни позиции.

Комбинацијата на политичката, економската, културната, религиозната и социјалната дискриминација поттикнати со историски наследени судири (конфликти) на етничките групи го развиваат етничкиот конфликт кон насилен, зголемувајќи го одговорот на владата во насока на репресивно однесување и предизвикувајќи најпрво внатрешен вооружен конфликт со тенденција на прелевање на соседните територии.

Накратко само ги допревме економската и политичката дискриминација и репресија како најкарактеристични и во светот најприсутни облици на дискриминација кои, пак, претставуваат силен поттик за дискриминираните групи да отпочнат етнички конфликт.

Меѓународната безбедност ги третира овие облици на загрозување на безбедноста и ги детерминира критичните држави најчесто преку поимот на недемократски, авторитарни или тоталитарни режими.

Политичката, економската, религиската и културната дискриминација во меѓународниот правен поредок се подведени под загрозување на основните човекови права и слободи. Меѓународната конвенција за надминување на сите форми на дискриминација од 1965 година, дискриминацијата ја третира како: „Разграничување, исклучување или подредување врз основа на расата, потеклото или националноста, целејќи кон бришење или нарушување на истакнувањето или користењето на еднаква основа на човековите права и основните слободи во политичката, економската, социјалната, културната или која и да било друга сфера на општественото живеење.“⁴³⁰

---

⁴³⁰ Резолуција 2016А (XX), член 1 (1) на Генералното собрание на ООН од декември 1965 година.

ПОСЛЕДИЦИ ОД ЕТНИЧКИОТ КОНФЛИКТ ВРЗ МЕЃУНАРОДНАТА БЕЗБЕДНОСТ И НАЦИОНАЛНИОТ СУВЕРЕНИТЕТ

Етничките конфликти претставуваат опасност во сите земји на светот. Последиците од етничкиот конфликт најпрво се рефлектираат врз националната безбедност, а со тоа и врз националниот суверенитет на државите. Поместувајќи го од точката на стабилност националниот суверенитет, односно националната безбедност на земјите-членки на меѓународната заедница, се појавува загрозувањето на меѓународната безбедност.

Барањето пак за воспоставување државна, регионална и меѓународна безбедност како последица на нарушената безбедност под влијание на појавата и ескалацијата на етничкиот конфликт, изискува вклучување на меѓународните организации во сложени операции за превенција или воспоставување и чување на мирот што, пак, несомнено води кон нарушување на националниот суверенитет на засегнатата или на засегнатите држави.

Многу фактори во меѓународната заедница помагаат во оформувањето на стремежите и стратегиите на етничките малцинства. Односите во меѓународната заедница и нивното влијание многу често ја диктираат и политиката на определени држави кон сопствените малцинства. Ова е карактеристично особено за слабите држави и влади кои во многу аспекти се зависни од директните и индиректните влијанија во меѓународната политика. Особено кога се во прашање етнополитичките конфликти, квалитетот на меѓународното ангажирање е главната детерминанта како во однос на времетраењето на конфликтот, така и според исходот на неговото завршување што, пак, директно се одразува врз националниот суверенитет на државата.

Значи, покрај влијанието на самиот конфликтен процес и стабилноста на режимот, односно владата, големо влијание врз текот на етнополитичкиот конфликт и последиците од него врз националниот суверенитет, а во контекст на меѓународната безбедност, има и странската поддршка и симпатиите кои ги добило етничкото малцинство за своја материјална, политичка, морална па дури и воена поддршка.

Во меѓународната безбедност национализмот како предизвик е одамна познат. И на Запад национализмот има долга историја. Амортизирањето на историските стремежи и ненадејните повторливи етнички конфликти претставува, секако, глобален предизвик. Сепак, под маската на основниот принцип за национално самоопределување сè до отцепување, автономија или културна автономија, се согледува првичната причина за етничките конфликти од крајот на XX и почетокот на XXI век.

Токму овој принцип на самоопределување се трансформира во доктрина која особено ќе биде влијателна во меѓународните односи и безбедноста во XXI век. Доктрината за правата на етничките групи ги користи глобалните можности за активности преку невладините организации, борците за човекови права, културни права, како и заштита на човековата околина, и тоа насочувајќи ги своите активности кон една етничка група во мултиетничките држави, со тоа засилувајќи ја етнополитичката мобилизација.

Меѓународните документи кои во контекстот на долгорочното превенирање на меѓународната безбедност се определени во гарантирањето на правата на малцинствата, религиозните и културните групи и најчесто се задолжителни за потписниците, даваат можност за прикриено уривање на националниот суверенитет.

Советот на Европа и ОБСЕ имаат подготвени документи за заштита на етничката, религиозната и културната идентичност, како и Декларацијата на ООН (од 21 февруари 1992 година). Токму во овие документи, мнозинството на политички активните малцинства ја бараат моралната и политичката поддршка за своите права, спротивставувајќи се на владите.

Имајќи ја предвид улогата на лидерите во групите и целите кои се поставуваат од нивна страна, дејствувањето кон нарушувањето на националниот суверенитет може да биде изразено во различни облици.

Силно влијание и последици врз контекстот на меѓународната безбедност и националниот суверенитет, етничките конфликти остваруваат низ нивното распространување надвор од границите на државата.

Ова е резултат на мотивите и можностите на етничките групи кои се зголемени заради позитивните примери на успешни етнополитички конфликти, пред сè на своите сонародници

во соседството (примерот со Косово и неговото влијание врз засилувањето на етничкиот конфликт во Република Македонија и неговото влегување во фаза на насилство). Вдахнувањето од успехот е пренесено по автоматизам, особено врз припадниците на малцинствата кои веќе имаат изградено чувство за колективна припадност и детерминирани заеднички интереси.

Во вакви услови доаѓа до дифузија на етничкиот конфликт, односно до негово регионално распространување. Најинтензивно распространување на етничките конфликти настанува кај етничките групи разместени во граничните територии помеѓу државите. Токму тука се случува најголемото влијание на етничкиот конфликт врз меѓународната безбедност и врз националниот суверенитет.

Не случајно ова претставува клучно прашање кое етничкиот конфликт го произведува како последица врз меѓународната безбедност и врз националниот суверенитет бидејќи и истражувањето на Тед Роберт Гур во „Малцинства во ризик“ дава еден многу карактеристичен податок. Имено, од 275 малцинства кои биле целни групи на проучување, дури 2/3 од нив имаат свои сонародници во една или повеќе соседни држави (да го погледнеме примерот со Балканот и народите кои живеат на него).⁴³¹

Токму тука, политичките активисти наоѓаат простор за дејствување и бараат поддршка, пренасочувајќи го внатрешниот етнички конфликт во регионален и со тоа влијаејќи врз меѓународната безбедност, но отворено загрозувајќи го националниот суверенитет на засегнатите држави и тоа на повеќе начини во меѓународните односи.

ЗАКЛУЧОК

Етничките конфликти во светската политика, особено оние етнополитичките, се постојано и сè повеќе присутни. Активностите на етничките малцинства поддржани од меѓународните документи за заштита на нивните права и слободи се засилени во однос на добивање максимални права и допир до ресурсите и политичката моќ.

Овие тенденции со оглед на фактот дека распространетоста на малцинствата од иста етничка група во многу региони е концентрирано во граничните територии на многу држави, а искуството од успехот на нивните сонародници од влегувањето во етнички конфликт е позитивно, наметнуваат заклучок дека етничките конфликти, пред сè, се регионален и меѓународен проблем.

Вака детерминираната улога на етничките конфликти во меѓународната безбедност како проблем кој ги надминува националните граници и внатрешните прашања на државите, го наметнува етничкиот проблем и во рамките на глобалното разгледување на меѓународната безбедност. Меѓународните организации имаат свои механизми за превенција и рано предупредување на појавата од овој вид конфликти на меѓународната сцена, како и сили и модели на дејствување за нивно менаџирање и превенирање, што е тема која би требало да се операционализира пошироко во друга прилика.

Накратко, се надеваме дека успеавме во битните елементи да ја појасниме улогата на етничките конфликти во меѓународната безбедност и основната поврзаност на нивното влијание врз неа како и врз националната безбедност, кои како елементи на глобалните безбедносни предизвици се меѓусебно испреплетени и меѓузависни од повеќе општествени, политички, економски, социјални, религиски, културни и други движења.⁴³²

---

⁴³¹ Т. Р. Гур, Народите помеѓу државите, Воено издателство, Софија 2002, стр. 125.

⁴³² Пошироко за влијанието на етничката припадност врз развојот и улогата на конфликтниот процес на примерот во Република Македонија, може да се види во „Хоризонт“, Универзитет „Св.Климент Охридски“, Битола, 2003 год., број 3, стр. 233-249.

Користена литература

1. Виолета Петровска - Бешка, Конфликти - што претставуваат и како се разрешуваат, Филозофски факултет, Скопје 1995.
2. Владимир Ортаковски, Меѓународна положба на малцинствата, Мисла, Скопје 1996.
3. Дејвид Кармент и Патрик Џејмс, Одвркање и управување на меѓународните етнички конфликти, Воено издателство, Софија 2001.
4. Emma J. Stewart, The European Union and Conflict Prevention-Policy Evolution and Outcome, LIT Verlag, Berlin-Hamburg-Münster 2006.
5. Јаков Лазароски, Националната приврзаност и односот спрема други народи, НИО Студентски збор, Скопје 1994.
6. Јохан Галтунг, Трансформација на конфликти со мировни средства (трансценд метод), Филозофски факултет, Балкански центар за мир, Скопје 2000.
7. Лидија Георгиева, Превенција на конфликти (од идеја кон култура за превенција на конфликти во Македонија), Фондација Фридрих Еберт, Скопје 2004.
8. Лидија Георгиева, Творење на мирот: мирот, безбедноста и конфликтите по Студената војна, Филозофски факултет, Скопје 2007.
9. Лидија Георгиева, Менаџирање на ризици, Југореклам, Скопје 2006.
10. Ted Robert Gurr and Barbara Harff, Ethnic Conflict in World Politics, 1999.
11. Ted Robert Gurr, Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflicts, USIP, 1999
12. Тед Роберт Гур, Народите помеѓу државите, Воено издателство, Софија 2002.
13. Трајан Гоцевски, Владимир Ортаковски и Лидија Георгиева, Разрешување и трансформација на конфликти, Скопје 1999.
14. Фросина Ташевска, Албанците и Македонците: етничката интеракција пред и по конфликтот од 2001 година, магистерски труд 2003.
15. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, The Right to Human Rights Education, United Nations, New York and Geneva 1999.
16. Pedagogija mira, http://www.dadalos.org/frieden_hr/grundkurs_2/tipologie.htm
17. Републички завод за статистика - Скопје (статистички прегледи 1953-2004).
18. Национален извештај за човековиот развој 2001, UNDP, Скенпоинт, Скопје 2001.

Oliver Andonov, MA
Faculty of Security- Skopje

ETHNIC CONFLICTS AND INTERNATIONAL SECURITY

Abstract

Ethnic conflicts, representing a specific type of conflicts that are deeply rooted, are accompanied by various influences during their development and stages, but are most frequently led by the social internal factors in the countries, which, according to an unwritten rule, tend to be countries with low sovereignty and weak governments. The external factors that influence the escalation of ethnic conflicts and cause them to grow into international conflicts, i.e. such that are a serious threat to the international security, present a crucial problem that links ethnic conflicts with international security as one of the major challenges for maintaining international security at the turn of the century. The existence of various minorities on the territory of two or more neighboring countries, as well as the creation of new types of ethnic minorities, all caused by the newly established contemporary political conditions, has created a large number of politically active minorities, which, being directed toward realizing their goal for acquiring greater rights, not excluding the right to self-determination, are more and more prepared to enter into an ethnic conflict and raise it to the level of an armed one. Following the positive examples and results of the ethnic conflicts we have witnessed so far, one undoubtedly comes to the conclusion that the existing ethnic conflicts, as well as the appearance of new ones, present one of the major challenges for the international community in maintaining the international security and the balance between it and the national sovereignty.

Key words: ethnic conflicts, international security, European security, national sovereignty, discrimination.

БЕЗБЕДНОСНИТЕ ИМПЛИКАЦИИ НА ЕТНОНАЦИОНАЛИСТИЧКОТО ПОЛИТИЧКО НАСИЛСТВО И СЕЦЕСИЈАТА ВО СВЕТОТ

(мултидисциплинарна и теориско-емпириска синтеза)

Резиме

Трудот претставува синтеза на теориски ставови и основни и рамковни тези кои се резултат на мултидисциплинарниот и теориско-емпириски пристап при реализираното истражување на феноменот на етнонационалистичкото политичко насилство и неговата безбедносно имплицативна релација со сецесијата.

Научната и општествената оправданост на истражувањето, меѓу другото, беше одредена и од фактот според кој безбедносните импликации од релацијата помеѓу овие две политички и безбедносни појави создава емпириска реалност која се одликува со долгорочна политичко-безбедносна релевантност на локално, регионално и светско ниво.

При истражувачкиот процес, преку теориска диференцијација на политичко-безбедносната реалност во светот, обликувана од релациониот однос помеѓу етнонационалистичкото политичко насилство и сецесијата, утврдени се и одредени клучни теориски категории кои се научно употребливи за понатамошни теориско-емпириски истражувања.

Целта на истражувањето беше преку развивање на посебна теориска концепција да се оствари подлабок увид во политичко-безбедносната емпирија создадена од овие две политички и безбедносни појави, што резултираше и со поставување на основни и рамковни тези за оваа научна проблематика.

Клучни зборови: етнонационалистичко политичко насилство, сецесија, сецесионистичко политичко насилство од позиции на етнонационализам, загрозување на територијална целина, етносецесионистички насилен трибализам, етнонационалистички тероризам

1. ПАРАДИГМАТСКИ ПОСТАВКИ ЗА БЕЗБЕДНОСНИТЕ ИМПЛИКАЦИИ НА ЕТНОНАЦИОНАЛИСТИЧКОТО ПОЛИТИЧКО НАСИЛСТВО И СЕЦЕСИЈАТА (ТЕОРИСКА КОНЦЕПЦИЈА ВО ОБЛИК НА МУЛТИДИСЦИПЛИНАРНА СИНТЕЗА⁴³³)

Во историјата на мултиетничките општества, а и во денешнава мултиетничка современост, не постои ситуација во која две или повеќе етнички групи (или нивни делови) кои егзистираат на ист географски простор немаат меѓусебно (интеретнички) спротивставени, па дури и противречни аспирации и интереси во врска со постигнувањето на одредени политички цели, меѓу кои и политички цели со атрибутот на етнонационализмот. Етнички детерми-

---

⁴³³ Заради немањето доволно теориски простор за презентирање на теориско-емпириското истражување во целост, се одлучив за теориско-емпириска презентација на финалните концепциско-теориски елементи од истражувањето во форма на синтетизирани теориски ставови. Трудот фактички претставува **синтеза (синтетизирана теориска концепција)**, односно *сложено единство на теориски ставови и основни и рамковни тези* кои се утврдени врз основа на **мултидисциплинарен пристап на истражување** на безбедносните импликации на етнонационалистичкото политичко насилство и сецесијата (нивната безбедносно имплицативна релација), кое за базична истражувачка алатка го имаше комбинираниот научно промислување кое го сочинуваа *безбедносни, политолошки, социолошки, меѓународно-правни и казнено-правни аспекти*, кои интегрирано и комплементарно го осветлуваат предметот на истражување (**безбедносно имплицативната релација помеѓу етнонационалистичкото политичко насилство и сецесијата**).

нираните интереси се причина за развивање на одреден облик на етнички мотивирани политички активности, кои зависно од вредносната матрица, и, конкретно, политичката култура на етничката група (или на одредени нејзини релевантни делови), може да развијат етнополитичко однесување кое може да се движи од *политички коректно етно-однесување*, па сè до однесување кое е израз на еден модел на *етнички трибализам*⁴³⁴, односно затворено и издвоено, етно-групно, безбедносно-загрозувачко и етнонационалистички мотивирано политичко однесување кое е непријателски насочено кон другата или другите етнички групи во домицилната држава. Ако овој модел на етно-однесување, во својата вредносна и политичко-културна матрица има и елементи кои се однесуваат на *готовноста од примена на нелегитимно и нелегално насилство* за остварување на *сецесионистички цели*, односно цели кои подразбираат загрозување на територијалната целина на домицилната држава, тогаш се обликува една политичко-безбедносна реалност во облик на комплекс на политичко-безбедносни односи и процеси кој би го определил како **ЕТНОСЕЦЕСИОНИСТИЧКИ НАСИЛЕН ТРИБАЛИЗАМ**. Теориското расчленување на оваа (нова и клучна) категорија, во комбинација со еден мултидисциплинарен пристап, ми овозможи развивање на посебна теориска концепција. Имено, најопштата научно-теориска диференцијација на оваа општествена, односно политичко-безбедносна реалност определена како етносецесионистички насилен трибализам, резултираше со утврдување на следните клучни теориски категории: *етничка група, национализам, политичко насилство*⁴³⁵, *сецесија* и *загрозување на безбедноста*. За потребите на конкретна теориска синтеза нема да навлегувам во различната и поединечна дефинициска одреденост на овие теориски категории, впрочем, се работи за категории кои одамана и со различни теориски пристапи се дефинирани од голем број на автори, туку истите, како конкретни аналитички единици, ќе ги употребаам при утврдувањето на парадигматски поставки за безбедносно имплицативната релација помеѓу политичкото насилство од позиции на етнонационализам и сецесијата.

Имено, етничките групи, како и сите општествени групи, воспоставуваат различни облици на дисјунктивни и конјунктивни меѓусебни односи, меѓу кои и *национализмот* и *политичкото насилство* како дисјунктивни општествени односи. Етничката група, или нејзини релевантни делови, кои воспоставуваат општествени односи и процеси во облик на национализам, фактички воспоставуваат и развиваат облик на *етнонационализам* кој е израз на одреден *етнополитички конфликт*, кој најопшто претставува израз на *расчекор помеѓу нивото на етнополитички аспирации и можноста за нивно постигнување*. Оваа ситуација може да развие активно политичко дејствување од позиции на етнонационализам кое, пак, може да се трансформира и во *насилно политичко дејствување*, кое го определив како **ПОЛИТИЧКО НАСИЛСТВО ОД ПОЗИЦИИ НА ЕТНОНАЦИОНАЛИЗАМ** или **ЕТНОНАЦИОНАЛИСТИЧКО ПОЛИТИЧКО НАСИЛСТВО**. Имено, *етнонационалистичко политичко насилство* прелиминарно го одредив како *примена на нелегитимна и нелегална физичка или психичка сила од страна на државен или недржавен субјект спрема држава или недржавен објект, со цел предизвикување на општествено-политички промени од позиции на етнонационализам*.

Од аспект на *етиологијата* на овој вид на политичко насилство (теориски синтетизирано врз основа на истражувањето), ги одредив следниве *причини* за негова појава (кои сигурно дека не се и единствените причини): **1)** постоењето на општествена криза која е израз на расчекор помеѓу нивото на етнополитички аспирации и можноста за нивно постигнување; **2)** историското наследство на практикување на етнонационалистичко политичко

⁴³⁴ Инаку, најопшто земено, **трибализмот** претставува групно однесување чии обележја се одвоеноста и затвореноста, обично проследено со непријателство спрема соперничките групи. За ова види во: Endru Hejvud, *Politika*, CLIO, 2004 god., Beograd, стр. 219

⁴³⁵ За поимот и феноменологијата на *политичкото насилство*, како и за неговите безбедносни импликации види во мојот труд: *Политичкото насилство и загрозувањето на безбедноста (обид за утврдување на теоретски основи)*, Годишник на Полициската академија, бр. 3, Полициска академија, 2008 год.

насилство, односно историското наследство на решавање на нарушените меѓуетнички односи со насилство; **3)** политичката манипулација со етничката солидарност; **4)** интересничката конфронтација за лидерски политички позиции; **5)** политичката култура на етничката група (или нејзини релевантни делови) која е носител на насилството; **6)** економската состојба во општеството; **7)** отсуството на општествено-вредносен консензус помеѓу различните етнички групи во рамките на едно мултиетничко општество, односно отсуство на вредносен консензус помеѓу одредена етничка група и државата; **8)** отсуството на правни, политички, економски и социјално-психолошки услови за развивање на релаксирани интереснички и интраетнички односи; **9)** безбедносно-правните фактори кои се однесуваат на неутрализирањето на услови за појава на политичко насилство, воопшто; **10)** вкупната општествена ситуација во мултиетничкото општество; **11)** неодговорноста на политичките елити; **12)** недоволната стабилност на државните структури (која се согледува во немањето на политички легитимитет како на внатрешен така и на меѓународен план).

Од аспект на *феноменологијата* на овој вид на политичко насилство, истото може да се движи и развива од облици на *етнонационалистички немири (масовен или поединечен), етнонационалистички тероризам, етнонационалистички вооружен бунт*, па сè до *граѓанска војна* како екстреман облик на политичко насилство генерирано од етнички мотивиран конфликт.

Инаку, од аспект на обемот и содржината на општата, прелиминарна и работна дефиниција која ја определува за етнонационалистичкото политичко насилство, од истата ќе ги употребам само оние теориски елементи кои се научно употребливи за експланиција на безбедносно имплицативната релација помеѓу етнонационалистичкото политичко насилство и сецесијата.

Би започнал со поставување на мојата *теза* според која **секој етнонационализам има своја внатрешна суштина која се изразува и во капацитетот од развивање на специфична култура на политичко насилство**. Ова не значи дека секој етнонационализам нужно генерира политичко насилство, туку дека нужно има капацитет за генерирање и развивање на политичко насилство. Имено, одредена етничка група⁴³⁶ евентуалното свое незадоволство од својот статус во општеството може да го артикулира во градење и развивање на ретроградни општествени ставови пројавени во етнонационализам кој, меѓу другото, би претставувал идејна база за создавање на непријателски (меѓу кои и *терористички*) организации кои преку практикување на политичко насилство ќе се обидат да остварат одредени политички промени - цели (промена на својот *статус* во општеството; *сецесија*; *иредентизам*; итн.). Етнички детерминирани интереси, што се во основата на етнонационалистичките политички активности, се проектираат во *политички барања* во врска со постигнувањето на одредена етнонационалистичка политички цел, која цел може да биде политички радикална и да се однесува на тенденции кон **сецесија**.

Имено, сецесијата е движење на група кое е поврзано со територија – значи издвојување на територија; при тоа групата може да биде од различен карактер, состав и мотиви (најчесто се работи за етнички групи), и за разлика од *самоопределувањето* кое се поврзува со луѓето-народот, сецесијата се поврзува со територија.⁴³⁷ За разлика, пак, од сецесијата, поимот *иредентизам* се однесува на движење за одвојување на дел од територијата на една држава – поттикнат од друга држава, при што едната појава (сецесијата) може да ја

---

⁴³⁶ Според Проф. д-р Драган Симеуновиќ, кој предава на Отсекот за тероризам и сецесионистички движење (при Правниот факултет во Белград), на планетата постојат 3600 етнички групи кои тежнеат кон повисок степен на автономија или самостојна државност. За ова повеќе во: Душан Мијушковиќ, *Приштински домино*, НИИ, бр. 2984, 06. 03. 2008 год., стр. 20

⁴³⁷ Љубомир Д. Фрчкоски, *Опциите за сецесија во Македонија*, Македонско сонце, бр. 509, 02. 04. 2004 год., стр. 16.

поттикне другата појава.⁴³⁸ Иако, во научно-теориските анализи вообичаено се наведуваат пет фази на сецесијата⁴³⁹, за конкретна теориска синтеза ги одредив како битни само оние елементи кои ги изразуваат безбедносните аспекти на релацијата помеѓу политичкото насилство од позиции на етнонационализам и сецесијата (што е и предмет на истражување). Експлицирано на еден синтетизиран начин, сецесионистичкиот процес, кој скоро секогаш е *политички насилен*, а врз основа на тоа и *безбедносно-загрозувачки*, се одвива низ следните фази: откако групата која цели кон сецесија ќе обезбеди поддршка во луѓе и ресурси, следи фазата на „воспоставување на контрола“ над територијата и населението, што подразбира и *употреба на сила* (практикување на *политичко насилство*) или закана со неа; по оваа фаза, сецесионистичката група се обидува да добие легитимизација на своите политички (би потенцирал, и *политичко-насилни!*) постапки, создавајќи сојузи со други незадоволни групи и движења во државата, или во соседните земји, или кај светските центри на воено-политичка моќ кои можат на сецесионистичката група да ѝ обезбедат финансиска и друга помош, како и помош во облик на меѓународен притисок врз државата (загрозена од сецесија – загрозена држава) и слабеење на нејзината позиција; паралелно, во даден момент, од страна на сецесионистичката група се поставуваат претходно предвидени политички барања кон загрозената држава, за да, во условно одредено последната фаза на „политичка спогодба“, се направи обид за трансформирање на конфликтот од политички во правен.⁴⁴⁰

Врз основа на наведеното, би констатирал дека *суштината* на сецесијата се состои во *тенденцијата за предизвикување на општествено-политичка промена која се изразува во територијална промена на една политичка единица (државна целина – објект на сецесијата) за сметка на создавањето на нова политичка единица (нова државна целина) низ развивање на процес на трансформација на едно политичко и безбедносно прашање во правно, со пресметан исход кој се состои во поставување на меѓународни граници помеѓу „контролираната“ територија од страна на сецесионистите и остатокот од територијата на државата, што би резултирало со перцепирање на (политички насилниот) конфликт од внатрешен како меѓународен.*

Инаку, тендециите кон сецесионизам во едно мултиетничко општество директно ги загрозуваат базичните претпоставки за развивање на заеднички (интеретнички) живот во тоа општество, што воедно значи и *загрозување на социјалната безбедност*, односно безбедноста на конкретното (мултиетничко) општество, а во комбинација со некои други фактори, сецесионизмот продуцира *безбедносно-загрозувачки импликации на регионално и светско ниво.*

Развивањето на сецесионистичкиот процес, проследено со практикување на политичко насилство од позиции на етнонационализам, обликува и димензионира посебен вид на политичко насилство кое би го определил како **СЕЦЕСИОНИСТИЧКО ПОЛИТИЧКО НАСИЛСТВО ОД ПОЗИЦИИ НА ЕТНОНАЦИОНАЛИЗАМ.**

Значајно е да се напомене и дека за *политичката реалност* на сецесионистичките аспирации (проследени со примена на политичко насилство) може да се проценува доведувајќи ги истите во сооднос со *моќта* или конкретната способност на носителите на сецесионистичкото политичко насилство (од позиции на етнонационализам) да ги предизвикаат саканите ефекти на отцепување од домицилната држава и создавање на нова државна целина

---

⁴³⁸ *ibidem*. Инаку, од аспект на тенденциите за отцепување на делови од територијата на една држава во современата политичка и безбедносна теорија можат да се сретнат различни определувања на поимите **сецесионизам, сепаратизам, регионален партикуларизам и шовинизам (регионален сепаратизам-автономништво), иредентизам**, итн., при што сите имаат свое различно теориско и практично значење. Сепак, во овој труд нема да навлегувам во нивното поединечно теориско објаснување.

⁴³⁹ Љубомир Данаилов Фрчкоски, *Меѓународно право за правата на човекот*, МАГОР, Скопје, 2005 год., стр. 304

⁴⁴⁰ Синтетизирано врз база на теориските ставови во: Љубомир Данаилов Фрчкоски, *Меѓународно право за правата на човекот*, МАГОР, Скопје, 2005 год., стр. 305

како политичка единица. Оваа моќ вообичаено е димензионирана со суштинска финансиска или воена помош, или помош во облик на меѓународен притисок врз домицилната држава (на сецесионистите) од страна на светските центри на воено-политичка моќ, од што следува дека сецесионистичкото политичко насилство е *контролирано* од овие центри.

Иако сецесионистичкото политичко насилство од позиции на етнонационализам има политичка цел, сепак, *средствата* за постигнување на целта се криминални (нелегално насилни), така што е потребно и негово криминолошко и казнено-правно определување. Од *криминолошки аспект*, сецесионистичко политичко насилство од позиции на етнонационализам претставува криминална содржина од областа на *политичкиот криминалитет*, при што *целта* на (обидот за) изведување на нелегална и нелегитимна насилна сецесија е *политичка*, но *средствата* за изведување се *криминални*, односно овој облик на (политичко) поведење е противправен и казнив, односно со одредени законски одредби истиот е прогласен за *казнено дело*. Во тој контекст, од *казнено-правен аспект*, сецесијата во комбинација со практикување на политичко насилство, освен што претставува посебен облик на загрозување на безбедноста, истата претставува и *посебен појавен облик на казненото дело загрозување на територијалната целина*⁴⁴¹ кое се состои во *обид со употреба на сила или сериозна закана да се отцепи дел од територијата на домицилната држава*, при што сторителот на ова казнено дело оди кон тоа *да создаде нова државна целина*, односно постапува со *сепаратистичка/сецесионистичка цел*. Кај ова казнено дело, кое е умислено (директна или евентуална умисла), *објект на казнено-правна заштита* претставува *територијалниот интегритет на загрозената држава*, а извршител може да биде кое било лице.

Од *социолошки*, односно од *социолошко-безбедносен аспект*, етнонационалистичкото политичко насилство и сецесијата претставуваат елементи кои развиваат дисјунктивен облик и процес на општествена интеракција која ја оневозможува потребната културна и нормативна интеграција на различните етнички групи во хетерогените општества, интеграција која е суштински потребна за генерирање на општествени услови за долгорочно обезбедување на општествената безбедност од кој и да е вид (категоријален концепт). Исто така, овие две категории и последиците од нивната релација претставуваат еден социолошки факт кој се однесува на *разделувањето на општествата по етничка основа*, што во дадена конкретна историска ситуација води кон општествено непримерено создавање на „нови етнички општества”.

Синтетизирано од *политолошки* и *меѓународно правен аспект*, политичката тактика и методика на сецесија, како елемент од една конкретна и *поширока офанзивна политичка операција*, освен што ги загрозува националната и меѓународната безбедност, истата директно се судира со одредени основни принципи во меѓународното право и меѓународните политички односи, кои се темелни за меѓународниот поредок: *начелото за почитување на суверенитетот на државите и нивниот територијален интегритет* – како перимпторна норма или *ius cogens* – задолжително меѓународно право, засилено со забраната на агресија и основното право за одбрана на државите.⁴⁴² На сецесијата се гледа и како на форма на нарушување на фундаменталните принципи на меѓународното право; како на процес што ги нарушува меѓународните безбедносни аранжмани; и ако се промовира како право – би ги оневозможило темелите на функционирање на „новиот светски поредок”.⁴⁴³

---

⁴⁴¹ Во Република Македонија казненото дело *загрозување на територијалната целина* е пропишано во член 307 од Казнениот законик, како едно од *казнените дела против државата*.

⁴⁴² За меѓународно-правните импликации на сецесијата види пошироко во: Љубомир Данаилов Фрчкоски, *Меѓународно право за правата на човекот*, МАГОР, Скопје, 2005 год., стр. 302

⁴⁴³ *ibidem*

2. ПОЛИТИЧКО-БЕЗБЕДНОСНАТА СЛИКА НА ЕТНОНАЦИОНАЛИСТИЧКОТО ПОЛИТИЧКО НАСИЛСТВО И СЕЦЕСИОНИСТИЧКИТЕ ТЕНДЕНЦИИ ВО СВЕТОТ (ТЕОРИСКО-ЕМПИРИСКА СИНТЕЗА)

Заради објаснување и разбирање на емпирискиот израз на погоре утврдените парадигматски поставки и теориската концепција на безбедносно имплицативната релација помеѓу етнонационалистичкото политичко насилство и сецесијата како две меѓузависни категории, во овој дел од трудот ќе се обидам теориските ставови да ги поврзам со општествено-безбедносна и политичка практика (фактички, теориските ставови се утврдени врз основа на општествено-безбедносна и политичка емпирија). Имено, воопштено, и на еден синтезиран начин, ќе се обидам да ја презентирам светската политичко-безбедносна слика на етнонационалистичкото политичко насилство и сецесијата, и тоа од историски, политички и безбедносен аспект, односно ќе презентирам еден своевиден „политичко-безбедносен атлас“ на сецесионистичкото насилство од позиции на етнонационализам.

Од *историски аспект*, европското искуство со сецесијата е следното: Португалија се издвојува од Шпанија во 1640 год.; Белгија од Холандија во 1830 год.; Норвешка од Шведска во 1905 год.; Финска од Русија во 1917 год.; Балтичките држави од Русија во 1918 год.; Гренланд од Данска во 1918 год.; Ирска од Велика Британија 1921 год.⁴⁴⁴

Освен овие реализирани сецесии, во светот егзистираат и други сецесионистички тенденции, при што некои од нив сериозно би ја загрозиле, или веќе ја загрозуваат безбедноста на локално, регионално и светско ниво. Инаку, сите сецесионистички тенденции ги поврзуваат исти политички аспирации - осамостојување во облик на сецесионизам (или иредентизам) кое ќе им овозможи формирање на засебен државен ентитет признат од меѓународната заедница.

Имено, глобалната политичко-безбедносна слика на светот, од аспект на безбедносна релевантност на релацијата помеѓу сецесијата и политичкото насилство од позиции на етнонационализам е следна:

1. Просторот на поранешниот СССР: Јужна Осетија - дел од Грузија која бара приклучување со Русија; **Абхазија** - област на Црното море која се отцепи од Грузија; **Приднестовје** - област во Молдавија, доминантно населена со Руси, која во 1990 год. прогласи независност и при тоа влезе во краткотраен вооружен судир со молдавските власти. Жителите од оваа област бараат приклучување со Русија. Инаку, во оваа област сè уште се наоѓаат руски воени сили заради оневозможување на можното приклучување на Молдавија со Романија; и **Чеченија** - република во Русија, фактички дел од руската територија на северен Кавказ, во која со чеченските сепаратисти се водени две војни, при што само во првата беа одземени 45.000 животи.

Инаку, претставници на Јужна Осетија, Абхазија и Приднестовје, одамна усвоија заедничка декларација за борба за независност.

2. ИРАК: Курдистан – околу 20 милиони Курди, поделени помеѓу Турција, Ирак, Иран и Сирија, повеќе од еден век се борат за создавање на своја држава – Курдистан. Северниот дел од Ирак, формиран како „безбедносна зона“ од страна на Обединетите нации по бунтот на Курдите во 1991 година, денес претставува единствената курдска територија која ужива одреден степен на автономија.

3. ШПАНИЈА: Каталонија - автономна област во рамките на Шпанија, која во август 2006 година усвои нов статус според кој е дефинирана како нација; **Баскија** - зафаќа делови и на Шпанија и на Франција. Оваа провинција уживала независност сè до Француската револуција на северот и до Карлитовата војната на југот од неа, по што е поделена меѓу Франција и Шпанија. Оттогаш до денес, Баскискиот регион се бори за враќање на својата независност и

---

⁴⁴⁴ *International Crisis Behaviour Project*, 1993 – се набројуваат дури 127 случаи на *сепаратизам* (движења) во периодот од 1945-1981 год. Наведено според: Љубомир Данаилов Фрчкоски, *Меѓународно право за правата на човекот*, МАГОР, Скопје, 2005 год., стр. 303

суверенитет како самостојна држава, меѓу другото, и преку дејствување на терористичката организација *ЕТА*. За 88 години на терористички напади настрадаа повеќе од 1000 жртви.

Инаку, и во Баскија и во Каталонија во овој момент се на власт политичките партии кои се залагаат за сецесија и за оваа година (2009-та) најавија референдум.

4. БРИТАНИЈА: Северна Ирска - за присоединување кон Република Ирска се борат неколку терористички организации и досега се убиени над 3000 луѓе); **Шкотска** - иако е во унија со Англија од 1907 година, според последните истражувања, повеќето Шкоти ја поддржуваат независноста на Шкотска).

5. ФИНСКА: Оландските острови претставуваат демилитализирана покраина во Финска во која мнозинството се Швеѓани. Тенденциите на сепаратистите се намелени бидејќи им е обезбедена целосна автономија од страна на Финска.

6. ФРАНЦИЈА: Корзика - еден од 26-те региони во Франција со нешто поголеми овластувања од останатите и во која неколку терористички групи ги напаѓаат претставниците на власта.

7. ИТАЛИЈА: Јужен Тирол - автономна област во која во втората половина на XX-от век имаше вооружени судири за создавање на т.н. „австриски јужен Тирол”.

8. АЗЕРБЕЈѢАН: Нагорно Карабах - дел од АзербејѢан кој е под контрола на ерменските власти и во кој во 1988 год. започнаа вооружените судири помеѓу Азерите и Ерменците, кои судири своја кулминација достигнаа во 1992 год., за да во 1994 год. потпишат прекин на огнот. До прекилот на огнот загинаа 35.000 луѓе.

9. БЕЛГИЈА: Фландрија и Валонија - Фламанците бараат осамостојување како засебен државен ентитет.

10. КАНАДА: Квебек - “францускиот” регион на Канада претставува најголема провинција во оваа држава која своите барања за отцепување ги стави на референдум во 1980 и 1995 год. Вториот референдум сецесионистите го загубија за еден процент „против”. Иако во 60-тите и 70-тите години на минатиот век дејствуваше терористичка организација која се бореше за независноста на регионот убивајќи неколку видни политичари, борбата на француските Канаѓани за независност денес се води со ненасилни политички инструменти кои во 2003 година резултираа со самопрогласување на т.н. “нација на Квебекерите”⁴⁴⁵.

11. РОМАНИЈА: Трансилванија - Унгарците во Романија бараат територијална автономија во рамките на Романија, што во 1990 год. предизвика етнички вооружени судири во кои имаше и жртви.

12. ПАЛЕСТИНА: Палестинците водат еден од најдолгите вооружени судири за осамостојување и создавање на сопствена држава. Имено, по арапско-израелската војна во 1948 год., Израел заедно со соседните арапски земји не ја призна Палестина како посебна област, односно истата беше поделена помеѓу Израел, Египет, Сирија и Јордан, така што по анектирањето на палестинските територии: Појасот Газа, Западниот брег и Голанската висорамнина во 1967 год. од страна на Израел, се засилија вооружените судири помеѓу Израел и Палестинците, за да во 1987 година Палестинците прогласат Интифада против Израелците при што беа одземени над 5.000 животи. Во целиот период, па и ден денес, со меѓународно посредство се водат палестинско-израелски преговори за окончување на овие конфликти кои Блискиот Исток го прават невралгично подрачје.

13. КИНА: Тајван - исто така и Кина нема да ја толерира симболичната независност на Тајван кој има сериозна поддршка од САД.

14. КИПАР: поделен остров, во кој Турците од север со помош на турската армија ја прогласија Турската Република Северен Кипар (која зафаќа една третина од територијата на островот), којашто ја призна само Турција. Инаку, овој проблем трае од 1974 година кога турските воени сили интервенираа по конфликтот помеѓу Турците и Грците и обидот на

---

⁴⁴⁵Тамара Грнчаровска, *Косово ја отвора Пандорината кутија за сепаратизмот*, Утрински весник, 23-24 февруари 2008 год., стр. 15

грчката страна да изврши државен удар. Во 2003 година грчкиот дел од островот се изјасни против соединување со турскиот дел за заеднички влез во Европската унија, додека турскиот дел на референдумот се изјасни „за“.

15. КОСОВО: сецесијата на Косово на 17 март 2008 год., иако не очекувам во догледно време да ја смени сликата на потенцијалниот сецесионизам во светот (бидејќи барем засега светските политички состојби и процеси се строго контролирани од центрите на воено-политичка моќ), сепак, во различни идни хипотетички меѓународни ситуации би поттикнала сецесионистички политички акции (кои нужно ќе бидат проследени со политичко насилство).⁴⁴⁶ Инаку, според одредени проекции на т.н. Голема Албанија, во истата би требало да припаѓаат и **Врање, Лесковац, Прокупље, Нови Пазар и Тутин**, кои се во состав на Србија.

16. РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА: Иако ова е посебна тема, само би ги навел сецесионистичките/иредентистичките тенденции од позиции на албански радикализам (проследени со практикување на политичко насилство од позиции на етнонационализам⁴⁴⁷) низ случаите на: *здружувањето заради непријателска дејност (т.н. Албанска паравојска), етнонационалистичкото политичко насилство (поинакво од тероризам) низ случаите на „Радолишта“, „Бит - пазар“, „Мала Речица“ и „Гостивар“, тенденциите за создавање на т.н. Автономна Република Илирида (организирањето на илегален т.н. попис и т.н. референдум), терористичките напади (1997-2000), масовниот етнонационалистички тероризам во 2001 год., терористичките напади после 2001 год.,* итн.⁴⁴⁸

17. ГРЦИЈА: Според одредени големодржавни проекции во т.н. „Голема Албанија“ би требало да влезе грчката област **Чамерија**.

18. ЦРНА ГОРА: Според одредени големодржавни проекции во т.н. „Голема Албанија“ би требало да влезат **Улцињ, Бар, Подгорица, Рожај, Плав и Гусиње** како црногорски територии.

19. БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА: Политичката сложеност и мултиетничката напнатост во оваа држава условуваат сецесионистички тенденции кои оваа државна целина би ја избришале од политичката карта на Балканот.

---

⁴⁴⁶ Веднаш по самопрогласувањето на независноста на Косово, косовскиот вицепремиер *Хајри Кучи* потенцираше дека Косово нема да прифаќа уцени, едновременно поставувајќи ѝ ултиматум на Република Македонија дека „би било упатно Македонија да го признае Косово како независна и суверена држава, а потоа..., претставник на косовската и на македонската влада, во присуство на претставник на меѓународната заедница, да го решат прашањето на демаркацијата на граничната линија“. За ова види во: Синиша Станковиќ, *Студена војна на Балканот*, Глобус, 04. 03. 2008 год., стр. 24

⁴⁴⁷ За различните појавни облици на *етнонационалистичкото политичко насилство од позиции на албански радикализам* во Република Македонија (посебно, за појавните облици на **етнонационалистички тероризам**) види во моите трудови: *Концепт на научна заштита на државата*, Одбрана, бр. 138, октомври, 2007 год.; *Научни основи за еден мултидисциплинарен пристап на 2001-та*, Одбрана, бр. 139, ноември, 2007 год.; *Насоки за научно истражување на 2001-та*, Одбрана, бр. 140, декември, 2007 год.; *Основни елементи за дефинирање на обликот на загрозување во 2001-та*, Одбрана, бр. 141, јуни, 2008 год.; *Влијанието на меѓународниот фактор во 2001-та*, Одбрана, бр. 142, февруари, 2008 год.; *Масовен етнонационалистички тероризам*, Одбрана, бр. 143, март, 2008 год.; *За оправданоста од истражување на тероризмот*, Одбрана, бр. 144, април, 2008 год.; *Историски аспекти на етнонационалистичкиот тероризам*, Одбрана, бр. 145, мај, 2008 год.; *Етнонационалистичко политичко насилство од позиции на албански радикализам*, Одбрана, бр. 146, јуни, 2008; *Социологија на тероризмот*, Одбрана, бр. 147, јули, 2008 год.; *Политичката нестабилност и тероризмот од позиции на албански радикализам*, Одбрана, бр. 149, септември, 2008 год.; *За т.н. Автономна Република Илирида*, Одбрана, бр. 150, октомври, 2008; и *За т.н. албанска паравојска*, Одбрана, бр. 151, ноември, 2008 год.

⁴⁴⁸ Инаку, според големодржавната проекција на т.н. „Голема Албанија“, во истата се предвидени следните македонски градови: **Куманово, Струга, Велес, Прилеп, Битола, Ресен, Охрид, Кичево, Дебар, Гостивар и Тетово**.

Како што може да се согледа од презентираниот „политичко-безбедносен атлас“, емпирискиот израз на сецесионизмот (а во одредени подрачја и иредентизмот) од позиции на етнонационализам, на светско ниво, укажува на фактот дека овој тип на сецесионизам секогаш водел и ќе води кон практикување на **политичко насилство**, а со тоа и кон загрозување на безбедноста. Врз таа основа, може да се согледа дека релацијата помеѓу етнонационалистичкото политичко насилство и сецесијата се одликува со *долгорочна безбедносна релеванција*.

Инаку, безбедносните импликации поинтензивно се развиваат со *меѓусебната поддршка и солидарност* помеѓу носителите на сецесионистичкото политичко насилство од позиции на етнонационализам, посебно помеѓу **терористичките организации** кои пројавуваат систематско и организирано практикување на политичко насилство во облик на **(етнонационалистички) тероризам** насочен кон загрозување на територијалната целина на државите во кои криминално делуваат. Имено, *Јужна Осетија* и *Абхазија* први го поздравиле отцепувањето на *Косово* од Србија. Додека за поголем број на политички партии во Шпанија признавањето на *Косово* претставуваше лоша вест, според портпаролот на баскиската влада, Мирен Аскарате, владата на *Баскија* го зема *Косово* како лекција за „демократски“ начин на решавање на проблемите со идентитетот. Во тој контекст, и баскискиот министер за правосудство Жозеба Азкарага Родеро изјави дека „независноста на *Косово* е позитивна за *Баскија* и за сите региони кои тежнеат кон самоопределување на народите“. Претседателот на *Каталонија*, Јосеп Карод Ровира побара од Шпанија итно да ја признае независноста на *Косово*. Претставници на *терористичката организација „ЕТА“* во интервју за баскиското списание „Гара“ истакнаа дека политичката ситуација на *Косово* покажува дека повеќедецениските тенденции на *ЕТА* не се утописки. По признавањето на *Косово*, *Палестинците* соопштија дека по истиот пример ќе прогласат независност.

Од безбедносен аспект, посебно е интересна за размислување потенцијалната опасност по Европа и европските држави ако се има предвид фактот дека е формиран **Европски слободен сојуз (ЕСС)** кој го сочинуваат *15 сецесионистички/сепаратистички партии од Шкотска, Франција, Сојузот за Јужен Тирол од Италија и други*, кој сојуз се залага за „**самоопределување на европските народи и регии кои немаат држава**“. Според нивниот план, кој според мене барем засега не делува многу реално, Шпанија би требало да се распадне на шест, а Франција на пет покраини во која би никнале нови држави наспроти Окитанија, Бретања и Алзас, додека Белгија, според тој план, би требало да исчезне. Потоа би се создала и Голема Каталонија, како и нова голема област Андора, а полска Шлезивија, исто така, би добила независност.⁴⁴⁹ Од политички аспект, интересно е да се напомене дека поголемиот број на партии кои го сочинуваат *ЕСС* (барем до моментот во кој го пишувам овој текст) учествуваат во власта. При евентуално конкретно политичко дејствување на *ЕСС* во насока на реализација на самоопределувањето на одредени европски народи и регии кои немаат држава, постои голема веројатност од употреба и на политичко насилство кое, секако, ќе го носи атрибутот на етнонационализмот и при тоа, освен националната безбедност на државите кои се сецесионистички загрозени, ќе биде загрозена и меѓународната безбедност.

Реално е во иднина да се очекуваат и сецесионистички случувања, кои со голема веројатност ќе бидат проследени со насилство и во *Африка*, каде границите не се поклопуваат со етничките граници; во *Азија*, и тоа од Курдистан па до Кашмир каде силите ги одмеруваат Индија и Пакистан; исто така и во Кина (Тајван).

Инаку, тенденциите кон сецесија кои претставуваат еден од изворите на етнонационалистичкото политичко насилство, како што може да се забележи од презентираниот политичко-безбедносна слика на светот, претставуваат еден од постојаните проблеми во меѓународните односи и меѓународното право.

---

⁴⁴⁹ За ова повеќе во: НИИ, бр. 2984

Од меѓународно-правен аспект, досегашната „забрана“ на правна распарава за сецесијата е повлечена во меѓународното право. За неа се размислува, главно, како за „крајно решение“ во екстремни случаи на дискриминација и меѓуетничка конфликтност, во конкретни политички околности, иако сè уште нема меѓународно право што ја регулира сецесијата.⁴⁵⁰

Интересно е, само заради илустрација, да се наведе дека во светот постојат и стотина малку познати *територијални спорови* за парчиња земја или море, односно морско дно кои, барем засега, не се проследени со практикување на (политичко) насилство.⁴⁵¹

3. ОСНОВНИ И РАМКОВНИ ТЕЗИ (НАМЕСТО ЗАКЛУЧОК)

Мултидисциплинарното утврдување на парадигматските поставки за релацијата помеѓу етнонационалистичкото политичко насилство и сецесијата, како и најопштата теориска диференцијација на политичко-безбедносната емпириска реалност обликувана од оваа безбедносно имплицативна релација, освен што ми овозможија развивање на теориска концепција чија структура ја сочинуваат општопознати, но и нови теориски ставови и клучни категории, ми овозможија и фундирање на следниве **основни и рамковни тези**:

1. Емпирискиот израз на сецесионизмот од позиции на етнонационализам, на светско ниво, укажува на фактот дека овој тип на сецесионизам секогаш водел и ќе води кон практикување на **политичко насилство**, а со тоа и кон загрозување на безбедноста, така што политичко-безбедносната слика на светот која се однесува на актуелното, „конзервираното“ или потенцијалното (акутно) сецесионистичко политичко насилство од позиции на етнонационализам, условува **долгорочни безбедносни импликации**, како на локално така и на регионално и на светско ниво.

2. Константното развивање на релацијата помеѓу политичкото насилство од позиции на етнонационализам и сецесијата обликува една константна политичко-безбедносна реалност одредена како **етносецесионистички насилен трибализам** кој генерира **политички насилна и безбедносно-загрозувачка атомизација на државите и светот по етничка основа**.

3. *Меѓународната политичка, економска или воена поддршка* на сецесијата, генерира услови за практикување на политичко насилство од позиции на етнонационализам и развивање на моделот на етносецесионистички насилен трибализам како легитимен облик на етничка политика и ефикасен и ефективен модел на етнополитичко однесување.

4. Етнонационалистичкото политичко насилство и сецесионистичките тенденции во светот укажуваат на фактот според кој овие два елемента и нивната безбедносно имплика-

---

⁴⁵⁰ *ibid.* стр. 311

⁴⁵¹ *Гибралтар*, околу кој повеќе од 300 години спорат Британците и Шпанците, иако е мал, сепак е стратегиски значаен бидејќи го контрира пристапот во Средоземното море. Меѓутоа, спор може да се води и за, барем на прв поглед, небитен простор. На пример: Малезија и Сингапур околу железничката станица „*Танџонг Пагар*“; Индија и Пакистан (меѓу другото) не можат да се договорат во чија сопственост е еден глечер; Грузија и Азербејџан никако не можат да се договорат околу манастирскиот комплекс „*Давид Гареја*“... Спорен е и *Мон Блан*, односно за дел од земјиштето во тунелот... И Ватикан има свои барања – бара *180 квадратни метри од италијанската земја во тунелот кој ја спојува палатата на папата со некогашната твдина*. Иако, по инерција, се смета дека територијалните спорови во Европа можат да се ограничат на Балканот и Кавказот, односно на периферијата на некогашниот СССР или на поранешната граница помеѓу двата блока, на самата ивица на Европа лежи парче земја на кое полагаат право повеќе држави: вулканскиот остров *Фердинандеа* кој последен пат се подигнал на површината 1831-1832 година, го сметаат за свој Франција, Велика Британија, Италија, Шпанија, како и Малта, Алжир, Либија, Тунис и Мароко. Мноштво територијални спорови постојат и во двете Америки, иако повеќето од нив личат на музејски експонати од кои повремено се брише прашина за светот да не ги заборава. Така Боливија и ден денес полага право на *Атакма* – делче на пустината која уште од пред 120 години ѝ овозможува директен пристап на море. И Куба упорно, но безуспешно бара да ѝ се врати по зло познатиот *Гвантанамо*, што САД кои ја користат оваа база, го игнорираат. За ова види повеќе во: НИН, 11. 10. 2007 год., стр. 67

тивна релација се контролирани од светските центри на воено-политичка моќ, врз основа на нивните геополитички и геоекономски интереси.

5. Етнонационалистичкото политичко насилство и сецесијата претставуваат елементи кои развиваат **дисјунктивен облик и процес на општествена интеракција** која ја оневозможува потребната *културна и нормативна интеграција на различните етнички групи во хетерогените општества*, интеграција која е суштински потребна за генерирање на општествени услови за долгорочно обезбедување на *општествената безбедност* од кој и да е вид.

6. Сецесијата нема легитимна врска со самоопределувањето како принцип и право, така што истата претставува и ќе претставува континуирано проблематично прашање за меѓународното право (и меѓународните политички односи), бидејќи е контрадикторна на одредени основни меѓународно-правни принципи врз кои се темели меѓународниот поредок, односно сецесијата е во директен судир со начелото за почитување на територијалниот интегритет и суверенитет на државите.

7. *Суштината* на сецесијата се состои во **тенденцијата за предизвикување на општествено-политичка промена** која се изразува во **територијална промена на една политичка единица (државна целина – објект на сецесијата)** за сметка на создавањето на **нова политичка единица (нова државна целина)** низ развивање на процес на **трансформација на едно политичко и безбедносно прашање во правно**, со *пресметан исход* кој се состои во **поставување на меѓународни граници** помеѓу „контролираната“ територија од страна на сецесионистите и остатокот од територијата на државата, што би резултирало со **перцептирање на (политички насилниот) конфликт од внатрешен како меѓународен**.

8. Методолошката коректност на научното истражување на етиологијата на **современиот тероризам од позиции на етнонационализам** подразбира, меѓу другото, и задолжителна научна експланација на релацијата помеѓу етнонационалистичкото политичко насилство и различните појавни облици на загрозување на територијалната целина на државите, меѓу кои и сецесијата.

9. Од *безбедносен аспект*, релацијата помеѓу етнонационалистичкото политичко насилство и сецесијата претставува **безбедносно имплицативна релација** која ја карактеризираат, конкретно, долгорочни безбедносно-загрозувачки импликации, и тоа како по *националната безбедност* на државата загрозувана од облици на сецесионистичко насилство така и по безбедноста на *регионално*, а и *глобално ниво*. Безбедносната релеванција на релацијата и меѓусебното влијание помеѓу овие два елементи се согледува и во фактот според кој сецесионистичките аспирации и интереси закономерно условуваат загрозување на безбедноста со практикување на политичко насилство, а од друга страна, практикувањето на политичко насилство од позиции на етнонационализам, во комбинација со други фактори, индицира идно изведување, или обид за изведување на сецесија.

10. *Општествените последици* од етнонационалистичкото политичкото насилство и сецесионистичките тенденции, за мултиетничките општества се согледуваат во загрозување на нивната национална безбедност која имплицира и загрозување на меѓународната безбедност, што паралелно генерира *невозможност за успешно остварување на социјално-економски реформи, обезбедување на демократија во сите сфери од општеството и максимална интеграција*.

Користена литература

1. Грнчаровска Тамара, *Косово ја отвора Пандорината кутија за сепаратизмот*, Утрински весник, 23-24 февруари 2008 год.,
2. Мијушковиќ Душан, *Приштински домино*, НИН, бр. 2984, 06. 03. 2008 год.
3. Станковиќ Сениша, *Студена војна на Балканот*, Глобус, 04. 03. 2008 год.,
4. Фрчкоски Данаилов Љубомир, *Меѓународно право за правата на човекот*, МАГОР, Скопје, 2005 год.
5. Фрчкоски Д. Љубомир, *Опциите за сецесија во Македонија*, Македонско сонце, бр. 509, 02. 04. 2004 год.
6. Hejvud Endru, *Politika*, CLIO, 2004 god., Beograd,

Goce Arizankovski
Ministry of Internal Affairs

SECURITY IMPLICATIONS OF ETHNONATIONAL POLITICAL VIOLENCE IN THE WORLD

(Multidisciplinary and Theoretical/Empirical Synthesis)

Abstract

This paper is a synthesis of theoretical views and fundamental and framework theses resulting from the multidisciplinary and theoretical and empirical approach to the implemented research into the phenomena of ethnonationalistic political violence and its security implicative relation to secession.

The scientific and social justification of the research was determined, inter alia, by the fact that security implications from the relation between these two political and security phenomena create empirical reality characterized by long-term political and security relevance on local, regional and global level.

In the research process, through theoretical differentiation of political and security reality in the world shaped by the relation between ethnonationalistic political violence and secession, key theoretical categories are determined that can be scientifically used for further theoretical and empirical researches.

The objective of this research is to provide a profound insight into the political and security empiry created by these political and security phenomena through the development of separate theoretical conception, which resulted in establishing the fundamental and framework theses of this scientific issue.

Key words: ethnonationalistic political violence, secession, secessionist political violence from ethnonationalistic positions, threat to territorial unity, ethnosecessionist violent tribalism, ethnonationalistic terrorism.

ПРАВНИ И МЕЃУНАРОДНО-ПРАВНИ НАУКИ

РАБОТАТА НА ПОЛИЦИЈАТА НИЗ ПРИЗМАТА НА ГРАЃАНИТЕ
(еден истражувачки поглед)

Резиме

Овој труд е соопштување на дел од истражувачките резултати на едно обемно истражување спроведено на Факултетот за безбедност Скопје под наслов: „Мислењето на граѓаните за работата на полицијата“. Во трудот се соопштени некои од основните резултати на истражувањето. Така, со него е утврдено дека македонските граѓани имаат особена верба во полицијата, имено 35,9% од испитаниците во случај на потреба ќе се обратат до полициската станица, 21,2% никому не би се обратиле, а 10,9% на соседот. Во таа насока се и резултатите кои упатуваат на подготвеноста на граѓаните да му помогнат на полицаецот. Имено, истражувањето покажа дека граѓаните се особено солидарни кон полицијата. Имено, во 91,73% случаи граѓаните би му помогнале на полицаец да спаси неког од незгода, во 86,95% би му кажале ако му се заканува некаква опасност, а во 77,77% би му помогнале да открие сторено кривично дело или прекршок.

Целината на ова истражување покажа дека граѓаните имаат недоверба кон потребите од анкетните истражувања, изразено преку одбивањето да бидат дел од истражувањето и преку присутноста на одговорот „не знам“.

Ова истражување, како и и претходните две, има тројна функција: а) педагошка, б) практична и в) научна. Со ова истражување на Факултетот за безбедност во Скопје, сè повидливо се профилира студентската истражувачка лабораторија како истражувачка заедница која актуелизира и прочува определени актуелни прашања од работата на полицијата и сузбивањето на криминалитетот.

Клучни зборови: јавност, полиција, доверба, борба против криминалот, соработка со граѓаните

1. Една од основните премиси на полицијата е јасно да идентификува одреден проблем врз основа на групирање на слични или поврзани поединечни инциденти и врз основа на тоа да го определи решавањето на тој проблем. Тоа, речиси и да не е можно без системска анализа на сите релевантни информации, што, всушност, значи длабинска студија на сите карактеристики на проблемот. Затоа во современите полициски системи се организираат истражувачки одделенија кои врз основа на мноштвото аналитички и истражувачки дејства ќе вршат проценување на положбата и ефикасноста на полициската организација. Според Руди Супек поимот јавно мислење најтесно се повезува со поимот демократија. Тој смета дека тоа е и противтежа на извршната власт во општеството. Така, треба да потсетиме дека во античко време јавното мислење било непосредно поврзувано со извршната власт како општествена функција. Јавното мислење, како политичка сила и како облик на донесување на општествените одлуки води потекло од античкиот полис. Во него се сметало дека демократијата е можна само во границите во кои достигнува човечкиот глас, што значи дека демократското управување со полисот претпоставува непосредно општење меѓу луѓето, можност за соопштување на сопствените ставови на друг во непосредни лични допири («face-to-face» релации), а тоа значи и непосредно влијание на еден човек врз мислењето на друг и создавање на заеднички одлуки. Човековиот збор во вакви услови е од особено значење. Вештината на дебата, говорење и заклучување постанало едно од големите умеања на античките луѓе. За

тоа зборува и определбата во училиштата посебно внимание да се посветува на реториката и логиката. Јавното мислење е општествена појава која се темели на размената на човечките мисли со помош на гласните или тивки зборови и која се создава врз основа на мислењето на сите членови на една заедница⁴⁵².

Истражувањата и анализата на криминалитетот денес станаа многу битен дел од функционирањето на полицијата. Поголемата, аналитичка и истражувачка активност претставува база врз која полицијата може да го гради секое свое постапување. Освен тоа, тоа е и основа од која полицијата може да одговори на значително пошироките, подлабоките и потешките барања врзани со решавањето на проблемите во општествената заедница. Ова е посебно важно во поголемите урбани средини каде што полицискиот службеник едноставно не може сам да дојде до сите релевантни информации за поединечни проблеми, бидејќи позади тие проблеми се крие огромен број на луѓе и однесувања.

Моделот на полиција во заедница (community policing) се очекува дека ќе делува позитивно на развојот на интеракцијата помеѓу спротивставените општествени групи, а особено во постконфликтните средини. Тоа се темели на очекувањето дека полицијата во заедницата обезбедува вклученост на сите, и на тој начин нужно да се воспоставуваат врски меѓу оние групи и категорији на население кои традиционално немаат никакви контакти или, пак, тие контакти се сведуваат само на судири. Со заедничкото работење во решавањето на проблемите луѓето ќе имаат можност подобро да се запознаат, што е добра можност за оттргнување на стереотипите и предрасудите кои се наоѓаат во основата на изолираноста на одделни општествени групи. Затоа од извонредно значење е да се истражува какви се перцепциите на граѓаните за работата на полицијата и како се доживува полицијата во општеството. Во определувањето на значењето на утврдувањето на ставот каков е однос на јавноста кон општеството, постојат мноштво пристапи. Според Блек „основната филозофија на односите со јавноста е едноставна. Многумина мислат дека поставените цели полесно и поуспешно ќе се остварат со поддршка и разбирање на јавноста, наспроти тоа кога јавноста е спротивставена или, пак, е рамнодушна. Односите со јавноста мога да се опишат со неколку клучни зборови како што се углед, перцепција, кредибилитет, доверба, слога и взаемно разбирање засновано на вистинити и сеопфатни известувања,⁴⁵³. Токму поради тоа јавноста се споредува и со секоја група која има вистински или потенцијален интерес за успехот, или може да влијае врз способноста на институцијата да ја постигне целта (*Philip Kotler*).

2. Студентскиот истражувачки тим на Факултетот за безбедност, раководен од педагошките и научните цели, се ангажира и го организира теренското емпириско истражување за Мислењето на граѓаните за работата на полицијата. Тоа е облик на практична работа преку која студентите ги проверуваат стекнатите знаења и вештини за организација на емпириско истражување, но и форма преку која ги продлабочуваат стекнатите знаења.

Во периодот од 8.01.2009 до 20.01. 2009 година во Република Македонија во 22 града (Скопје, Битола, Велес, Гевгелија, Гостивар, Делчево, Демир Капија, Кавадарци, Кичево, Куманово, Кочани, Кратово, Крива Паланка, Крушево, Липково, Македонски Брод, Неготино, Охрид, Прилеп, Пробиштип, Радовиш, Ресен, Росоман, Струмица, Валандово, Дојран, Тетово и Штип) беше спроведено теренско истражување за мислењето на граѓаните за полицијата. Истражувањето беше спроведено на примерок од 1318 испитаници. Изборот на испитаниците беше врз основа на случаен избор. Беше посетено секое 10. семејство од определено населено јадро. Беше применет принципот да се разговара со лицето кое има најблизок роден ден. Беа анкетирани 1318 лица од кои мнозинството, 73,5%, живее на село, а 25,8% на село. Истражувањето е теренско и применет е методот на анкетирање. Секој учесник добива анкетен лист и сам го пополнува.

---

⁴⁵² Според Rudi Supek: Istraživanje javnog mnjenja, SNL, Zagreb, 1981 стр. 41

⁴⁵³ Sem Blek, Odnosi s javošću, Beograd, 1977, стр. 5 и 6

Табела бр. 1 Испитаниците според место на живеење

		Frequency	Percent
Valid	Град	969	73,5
	Село	340	25,8
	Total	1309	99,3
Missing	Без одговор	9	,7
	Total	1318	100,0

Според половата припадност доминираат испитаниците од машки пол со 52,4%, а 47,0% се жени.

Табела бр 2. Испитаници според пол

		Frequency	Percent
Valid	Женски	619	47,0
	Машки	690	52,4
	Total	1309	99,3
Missing	Без одговор	9	,7
	Total	1318	100,0

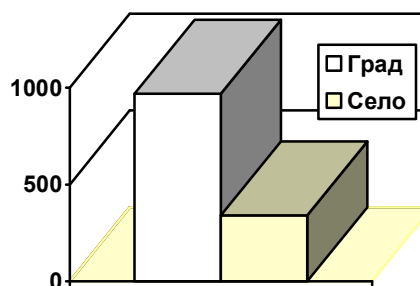
И дистрибуцијата на испитаниците според возраста покажува дека во примерокот се присутни испитаници од речиси сите возрастни групи од населението. Повеќе од една третина од испитаниците се на возраст од 18 до 30 години, а скоро половината до 35 години.

Табела бр. 4 Испитаници според возраст

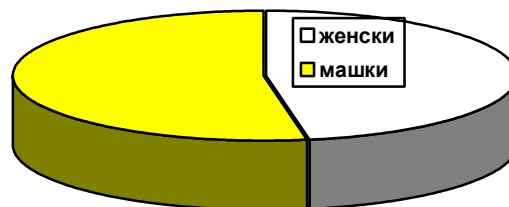
	Frequency	Percent
до 20 години	170	12,9
од 21 до 25 години	174	13,2
од 26 до 30 години	106	8,0
од 31 до 35 години	188	14,3
од 36 до 40 години	154	11,7
од 41 до 45 години	167	12,7
од 46 до 50 години	175	13,3
од 51 година до 60 години	129	9,8
повеќе од 61 година	49	3,7
Total	1312	99,5
System	6	,5
Total	1318	100,0

И дистрибуцијата според националната (етничката припадност) покажува определени особни на соодветна присутност на населението според етничката припадност. Доминираат Македонците со 72,9%, Албанците се 18,9%, Турците со 3,3, Власите со 1,5%, Бошњациите со 1,7%.

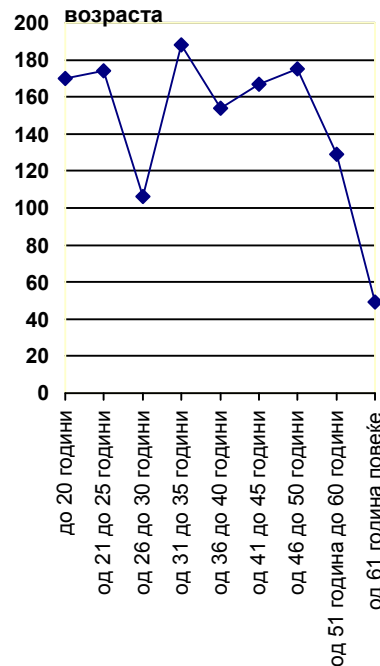
Графикон бр. 1 Испитаници според место на живеење

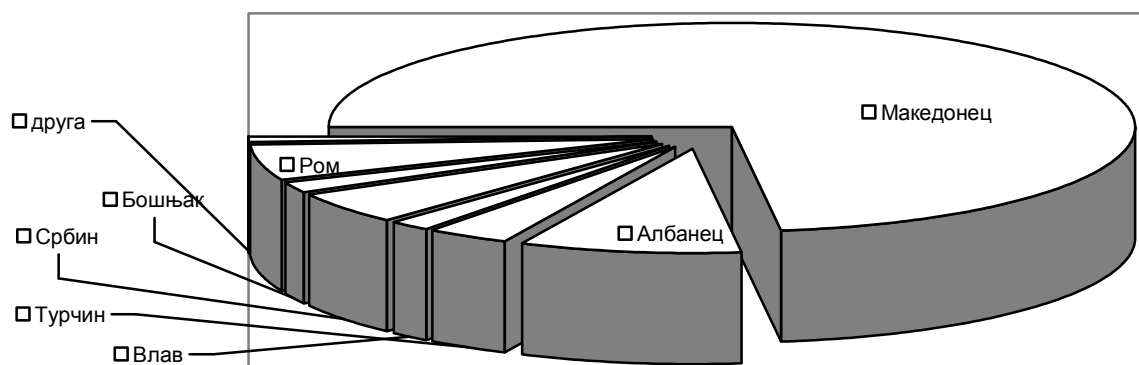

Графикон бр.2 Испитаници според пол

Графикон бр.3 Испитаници според возраста

Графикон бр. 4 Испитаници според етничка припадност

Според тоа на која вероисповест припаѓаат, испитанците се опрделиле дека 73,1 % се православни, 24,4% муслимани и 2,5 на другите вероисповеди, и атеисти. На прашањето каков е Вашиот работен статус, 46,5% одговориле дека се вработени, 34,4% невработени, 10,0% имаат статус на ученик или студент, 7,0% се нешто друго (пензионери, домаќиники и сл.) и 2% не одговориле на ова прашање.

Во табела бр. 5 се прикажани резултатите од истражувањето според тоа каде работат оние што се декларирале дека се вработени. Имено, доминираат оние што работат во приватна фирма со 27,5 %, потоа следуваат оние од администрацијата со 7,7%, па следуваат сопственици на приватна фирма со 2,4% и пензионери со 2,1%. Забележливо е дека е многу мал бројот, околу 0,5%, од испитаниците кои се изјасиле дека се земјоделци. Специфично е дека оваа група испитаници најчесто се декларира како невработени. Еден дел од неа живее на село. Овде треба да се истакне дека повеќе од половината или 53,9% не одговориле на ова прашање. Ако од оваа бројка се извлечат невработените, пензионерите и учениците, ќе согледаме дека незначителен број испитаници не одговориле на дополнителното прашање.

Табела 5. Испитаници според вработеност (каде работат)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	администрација	101	7,7	16,6	16,6
	образование	66	5,0	10,9	27,5
	приватна фирма	363	27,5	59,8	87,3
	сопственик на фирма	32	2,4	5,3	92,6
	земјоделец	7	,5	1,2	93,7
	во странска фирма	4	,3	,7	94,4

	семеен бизнис	1	,1	,2	94,6
	нерегистриран бизнис	5	,4	,8	95,4
	пензионер	28	2,1	4,6	100,0
	Total	607	46,1	100,0	
Missing	без одговор	711	53,9		
	Total	1318	100,0		

Со анкетата имавме намера да се информираме дали испитаниците знаат кој е командир на полициската станица во нивното место на живеење. На тоа поставено прашање ги добивме следните одговори: со да одговориле 36,3%, со не 59,9% и 3,8% не одговориле. Можеме да констатираме дека испитаниците не знаат кој им е командир во местото каде што живеат.

Табела бр. 6 Дали знаете кој е командир на полициската станица во Вашето место на живеење?

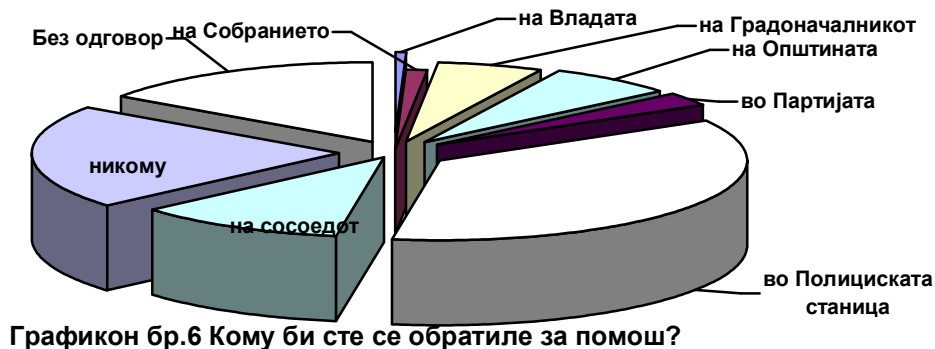
	<i>f</i>	%
Да	479	36,3
Не	789	59,9
Total	1268	96,2
Без одговор	50	3,8
Total	1318	100,0

Табела бр. 7. Дали знаете кој е полицискиот позорник на подрачјето каде што Вие живеете?

	F	%
Да	275	20,9
Не	971	73,7
Total	1226	94,6
Без одговор	72	5,4
Total	1318	100,0

Слично прашање поставивме и во врска со тоа кој е позорник во нивното место на живеење. Дистрибуцијата на одговорите на тоа прашање е дадена во Табелата бр. 7. Овде е повисок процентот на оние што не знаат кој е месно надлежен полицаец. Ваквите резултати треба да се набљудуваат во светлото на организациската поставеност на полицјата. Имено, во методот на работа не е имплементирано, односно граѓаните немаат информација дека се практикува моделот на полицаец позорник кој ќе е во непосредна комуникација со граѓаните.

Ова истражување покажа дека македонските граѓани имаат особена верба во полицијата. Ги запрашавме: „доколку имате проблем за решавање, кому најпрво ќе се обратите? На ова прашање 35,9% од испитаниците ќе се обратат до полициската станица, 21,2% никому не би се обратиле, а 10,9% на соседот.

Од дистрибуцијата може да се забележи дека е мала довербата на граѓаните во владата, собранието, градоначалникот, општината и на партијата. Во оваа насока нè интересираше дали во последните три месеци (се однесува на крајот на минатата година) се имаат обратено до полицската станица. Доминираат оние кои немале потреба од обраќање до полицската станица.

Табела бр.9 Дали во последните три месеци сте се обратиле за помош до Полициската станица?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Да	122	9,3	9,3	9,3
	Не	689	52,3	52,6	61,9
	Не сум имал потреба	500	37,9	38,1	100,0
	Total	1311	99,5	100,0	
Missing	Без одговор	7	,5		
	Total	1318	100,0		

За тоа каква е перцепцијата на граѓаните за полицијата ќе ни послужи дистрибуцијата во Табелата бр. 10.

Табела бр.10 Основната обврска на полицијата е да го спречува криминалот					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Воопшто не се согласувам	18	1,4	1,4	1,4
	Не се согласувам	88	6,7	6,7	8,1
	Не можам да оценам	111	8,4	8,5	16,6
	Се согласувам	583	44,2	44,5	61,1
	Потполно се согласувам	510	38,7	38,9	100,0
	Total	1310	99,4	100,0	
Missing	Без одговор	7	,5		
	System	1	,1		
	Total	8	,6		
	Total	1318	100,0		

И наједноставната анализа на понудените одговори ќе ни укаже дека многу е висок бројот на испитаниците кои се согласуваат (44,2%) и оние кои потполно се согласуваат (38,7%) дека основната обврска на полицијата е да го спречува криминалот.

Претходната перцепција на граѓаните за задачите на полицијата можеме да ја проследиме и низ степенот на согласноста за ставот според кој задача на полицијата е да ја штити државата. На таквото прашање одговорите се дадени во Табелата бр.11.

Табела бр.11 Основна обврска на полицијата е да ја штити државата					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Воопшто не се согласувам	34	2,6	2,6	2,6
	Не се согласувам	126	9,6	9,6	12,2
	Не можам да оценам	147	11,2	11,2	23,5
	Се согласувам	577	43,8	44,1	67,5
	Потполно се согласувам	425	32,2	32,5	100,0

	Total	1309	99,3	100,0	
Missing	Без одговор	9	,7		
	Total	1318	100,0		

Според оваа дистрибуција, како и во претходната, висок е бројот на граѓаните дека задача на полицијата да ја штити државата, но и да се бори против криминалот. Тоа несомнено укажува дека граѓаните полицијата ја перцепираат, пред сè, како државен орган, чии задачи се насочени кон остварувањето на некои поопшти цели.

И на една друга група прашања ја проверуваме довербата на граѓаните во полицијата. Го поставивме прашањето дали би му погнале на полицаец во некои од наведените ситуации. Во Табелата бр. 12 е дадена дистрибуцијата на односот на граѓаните кон ова прашање.

Табела бр. 12. Дали би му погнале на полицаецот?

	да	не	бо	Вкупно
Би му помогнал да открие сторено кривично дело или прекршок	1025	272	21	1318
Би му кажал каде се наоѓа (крие) сторител на кривично дело или прекршок	984	313	21	1318
Би му помогнал во фаќање на сторител на кривично дело или прекршок	810	486	22	1318
Би му помогнал да спаси некого од незгода	1209	91	18	1318
Би му помогнал да се одбрани ако некој го нападне	986	314	18	1318
Би му кажал ако му се заканува некаква опасност	1146	153	19	1318

Структура

	%	%	%	%
Би му помогнал да открие сторено кривично дело или прекршок	77,77	20,64	1,59	100,00
Би му кажал каде се наоѓа (крие) сторител на кривично дело или прекршок	74,66	23,75	1,59	100,00
Би му помогнал во фаќање на сторител на кривично дело или прекршок	61,46	36,87	1,67	100,00
Би му помогнал да спаси некого од незгода	91,73	6,90	1,37	100,00
Би му помогнал да се одбрани ако некој го нападне	74,81	23,82	1,37	100,00
Би му кажал ако му се заканува некаква опасност	86,95	11,61	1,44	100,00

Ако се погледне дистрибуцијата, можеме да констатираме дека во 91,73% случаи граѓаните би му помогнале на полицаец да спаси некого од незгода, во 86,95% би му кажале на полицаецот ако му се заканува некаква опасност, во 77,77% би му помогнале на полицаецот да открие сторено кривично дело или прекршок, 74,81% би му помогнале на полицаец ако некој го нападне, 74,66% би му кажале каде се наоѓа (крие) сторител на кривично дело или прекршок, а само 61,46% би му помогнале во фаќање на сторител на кривично дело или прекршок. Понудента дистрибуција укажува дека кај испитаниците постои релативно висока подготвеност да им помогнат на полицајците ако се најдат во некоја од понудените ситуации.

Во тесна врска со претходното е и одговорот на прашањето „како ќе постапите доколку дознаете дека полицаец што го познавате ја злоупотребил својата позиција заради остварување на лична корист? Одговорот на ова прашање е даден во Табела бр.13.

Табела бр. 13 Како ќе постапите доколку дознаете дека полицаец што го познавате ја злоупотребил својата позиција заради остварување на лична корист?

	<i>f</i>	%
Ќе го пријавам во полиција	359	27,2
Ќе го пријавам кај неговиот претпоставен	259	19,7
Ќе се обидам да влијаам да се подобри	153	11,6
Би го игнорирал случајот	63	4,8
Не знам како би постапил/а	346	26,3
Не би преземал ништо	116	8,8
Total	1296	98,3
Без одговор	22	1,7
Total	1318	100,0

Одговорот на ова прашање укажува дека 46,9%, без многу двоумење, ќе го пријават случајот во полиција или кај неговиот претпоставен, а 1,6% ќе се обидат да влијаат да се подобри. Мал е бројот на оние кои би го игнорирале случајот или не би преземале ништо. Како и во другите случаи, речиси една третина не знае како би постапиле (26,3%), а 1,7% го избегнале одговорот на ова прашање.

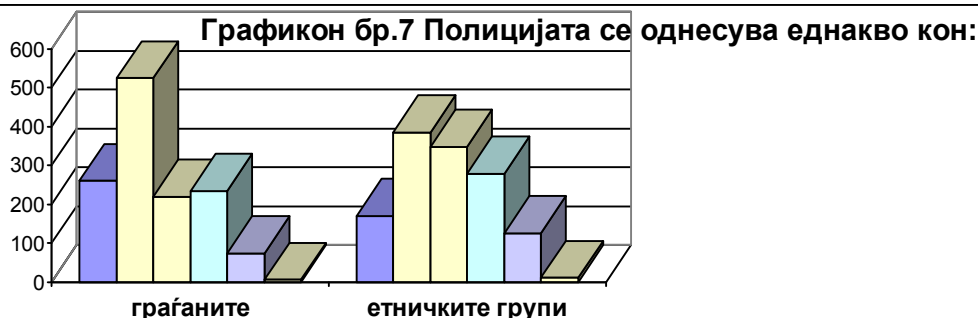
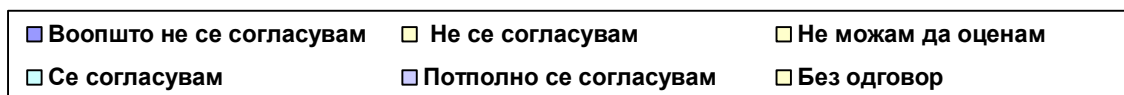
Ваквата дистрибуција не е докрај во корелација со одговорите во Табелите бр. 14 и 15 каде на констатацијата дека полицијата еднакво се однесува кон граѓаните се добиени следните одговори:

Табела бр.14 Полицијата еднакво се Однесува кон сите граѓани

	<i>F</i>	%
Воопшто не се согласувам	260	19,7
Не се согласувам	525	39,8
Не можам да оценам	219	16,6
Се согласувам	234	17,8
Потполно се согласувам	74	5,6
Total	1312	99,5
Без одговор	6	,5
Total	1318	100,0

Табела бр.15 Полицијата еднакво се однесува кон сите етнички групи

	<i>f</i>	%
Воопшто не се согласувам	170	12,9
Не се согласувам	385	29,2
Не можам да оценам	348	26,4
Се согласувам	279	21,2
Потполно се согласувам	125	9,5
Total	1307	99,2
Без одговор	11	,8
Total	1318	100,0

Од погоре соопштените податоци можеме да констатираме дека речиси 60,5%, (19,7% воопшто не се согласуваат и 39,8% не се согласуваат) од испитаниците не се согласуваат со таквото тврдење, односно може да се констатира дека полицијата нееднакво се однесува кон граѓаните. Слична е ситуацијата и со прашањето за односот на полицијата кон етничките групи. Имено, според податоците во Табелата бр. 15, може да се констатира дека 41,1% од испитаниците воопшто или не се согласуваат со таквото тврдење..

Во перцепциите на граѓаните за работата и дејствувањето на полицијата карактеристични се и следната група ставови

Табела бр. 16 Оценете дали и колку се согласувате со следните ставови? во %	Воопшто не се согласувам	Не се согласувам	Не можам да оценам	Се согласувам	Потполно се согласувам	Без одговор	ВКУПНО
1. Во мојата заедница граѓаните селективно им помагаат на полицајците во извршувањето на нивните обврски	4,10	17,30	38,09	33,31	6,60	0,61	100,00
2. Во мојата заедница граѓаните ѝ веруваат и ја почитуваат полицијата	4,93	21,02	29,74	36,34	6,68	1,29	100,00
3. Во мојата заедница граѓаните се чувствуваат слободни да разговараат со полицијата за грижите на заедницата	3,72	23,52	29,29	36,34	6,37	0,76	100,00
4. Во мојата заедница полицијата се обидува да ги подобри односите со граѓаните	2,96	16,77	28,98	44,23	6,15	0,91	100,00
5. Улогата на медиумите е значајна во подобрување на односите меѓу полицијата и јавноста	3,19	9,41	24,05	47,19	15,25	0,91	100,00
6. Во мојата заедница граѓаните се задоволни од работата на полицијата	5,84	21,32	42,11	26,02	4,17	0,53	100,00
7. Во мојата заедница полицијата одговара на барањата и грижите на граѓаните (повици за пријавување и услуги)	4,10	15,40	27,62	44,31	7,89	0,68	100,00
8. Во мојата заедница граѓаните се чувствуваат комотно при пријавување на криминал во полицијата	6,45	25,64	35,74	26,78	4,70	0,68	100,00
9. Односот меѓу полицијата и медиумите е задоволителен	3,41	15,10	45,37	31,87	3,49	0,76	100,00

Од понудените ставови можеме да констатираме дека во врска со ставот „во мојата заедница граѓаните селективно им помагаат на полицајците во извршувањето на нивните обврски“, околу 39, 91 % се согласуваат и потпоно се согласуваат со таквото тврдење, односно дека скоро исто толкав број, односно 38,09%, не знаат или не сакаат да се изјаснат. Слична е состојбата и во врска со оценката „во мојата заедница граѓаните ѝ веруваат и ја почитуваат полицијата“. За ваквиот став 29,74% немаат мислење или не знаат, 36,34% се согласуваат со

него и 6,68% потполно се согласуваат со таквиот став. Една од целите на анкетата беше да провериме какво е чувство на граѓаните кон полицијата. Затоа побаравме да го изразат степенот на согласност со следниот став: „во мојата заедница граѓаните се чувсуваат слободни да разговараат со полицијата за грижите на заедницата“. Со ваквиот став 3,72% потполно се согласуваат, односно 23,52% се согласуваат, 29,29% не знаат, или поточно не сакаат да се изјаснат, 36,34% се согласуваат и 6,37% потполно се согласуваат. Овој став може да се доведе во врска со ставот каков е односот кон ставот „во мојата заедница граѓаните се задоволни од работата на полицијата“. Степенот на задоволство е изразен низ следната дистрибуција: 5,84% потполно не се согласуваат со таквиот став, 21,32% не се согласуваат, 42,11% не знаат или не сакаат да оценуваат, а 26,02% се согласуваат, односно 4,17% потполно се согласуваат. Во врска со објаснувањето за степенот на довербата на граѓаните во полицијата би можеле да ги коментираме и следните две тврдења. На барањето да го изразат степенот на согласност со ставот: „во мојата заедница полицијата одговара на барањата и грижите на граѓаните (повици за пријавување и услуги), 4,10% од испитаниците потполно не се согласуваат, 15,40% не се согласуваат, 27,62% не знаат или не сакаат да оценат, 44,31% се согласуваат со таквиот став и 7,89% потполно се согласуваат. Можеме да констатираме дека 52,20% имаат позитивен став кон таквото тврдење, што е секако индикатор за однос на полицијата и полициските структури кон барањата на населението. Во тој контекст е и тврдењето дека „во мојата заедница граѓаните се чувствуваат комотно при пријавување на криминал во полицијата“. Со овој став 32,09% воопшто или не се согласуваат, 35,74% не знаат и речиси толку, 31,48%, се согласуваат. Определени индикатори за степенот на соработката меѓу населението и полицијата се ставовите според кои „полицајците кои се на моето подрачје се многу нељубезни“. Во врска со овој став 5,24 особено не се согласуваат со тој став, односно сметаат дека полицијата е љубезна, 33,84% не се согласуваат и 35,66% не знаат. Незначителен е бројот на испитаниците кои се согласуваат (17,68%), односно особено не се согласуваат со ставот дека полицајците од нивното подрачје се нељубезни (6,53%). Слични се и тврдењата за ставот дека „полицајците кои се на моето подрачје се нечесни“. Со ваквиот став воопшто не се согласуваат 4,86%, 29,82% не се согласуваат, 43,10% не знаат, а 15,25% се согласуваат и 6,15% потполно се согласуваат со таквиот став. Во врска со степенот на согласност со ставот „полицијата е неефикасна затоа што постои корупција во полициските редови“, 2,43% воопшто не се согласуваат со таквиот став, 10,85% не се согласуваат, 29,36% не знаат, а еден значителен број од 34,98% се согласуваат, и 21,17% потполно се согласуваат. Оваа перцепција треба да се набљудува и со општата перцепција за степенот на корумпираноста на земјата, но и индикатор за општата претстава на граѓаните за степенот на корумпираноста на одделни делови на македонското општество.

Во Табелата бр. 16 можеме да согледаме некои од индикаторите кои влијаат врз степенот на имплементацијата на новиот метод на работа во полициското постапување познат и како community policing.

Табела бр.16 Ве молам изразете го степенот на согласност со следните ставови:	Воопшто не се согласувам	Не се согласувам	Не можам да оценам	Се согласувам	Потполно се согласувам	Без одговор	Вкупно
1. Очигледно е дека полицијата во изминативе две години прави напори да му помогне на населението	48	168	326	644	125	7	1318
2. Во изминативе две години општините и градоначалниците посигнаа напредок во решавањето на локалните проблеми со кои се среќаваат луѓето	71	263	368	505	102	9	1318
3. Знаам дека кај нас во населеното место дејствува "Советодавна група на граѓани" - форум каде што	120	289	553	281	67	8	1318

ние граѓаните можеме да ги изнесеме нашите забелешки и предлози							
4. Знаам дека целта на "Советодавната група на граѓани" е подобрување на нивниот живот	88	184	549	398	90	9	1318
5. Медиумите (ТВ, радио и печат) нашироко емитуваат информации за децентрализацијата која директно влијае врз јавната безбедност	41	147	519	504	97	10	1318
6. Полицијата самостојно (без медиумите) успешно го информира населението за сите нешта поврзани со јавната безбедност	118	436	410	290	53	11	1318
7. Во изминативе две години општината кај нас и полицијата презедоа заеднички акции за решавање на локалните проблеми	82	295	396	464	70	11	1318
8. Реформата на полицијата се движи во правилна насока и се приближува кон "европските полициски стандарди"	66	174	387	530	148	13	1318
9. Полицијата во моето место во изминативе две години презема активни мерки за подобрување на односите со населението	68	232	413	517	79	9	1318
10. Полицијата ефективно ги користи медиумите (ТВ, радио, печат, интернет) за објавување на информации во врска со јавноста	39	174	411	556	131	7	1318
11. Полиција сега подобро е организирана при приемот на оштететните граѓани и при сосолушувањето на поплаките кога тие се соочуваат со проблем што го пријавуваат	57	186	433	518	118	6	1318

За тоа каква е перцепцијата на полицијата во изминативе две години, ќе подвлечеме дека во врска со тавот: „очигледно е дека полицијата во изминативе две години прави напори да му помогне на населението, повеќе од половината испитаници, односно 48,86% се согласуваат, а 9,48% потполно се согласуваат со изнесеното тврдење. Таквиот став го поткрепуваат и во врска со изјаснувањето кон ставот дека „во изминативе две години општините и градоначалниците постигнаа напредок во решавањето на локалните проблеми со кои се среќаваат луѓето“. Кај овој став е повисок степенот на несогласност, за разлика од претходното прашање, односно 5,39% воопшто не се согласуваат со претходното тврдење, 19,95% не се согласуваат, 27,92% не знаат, а 38,32% се согласуваат и 7,74% потполно се согласуваат.

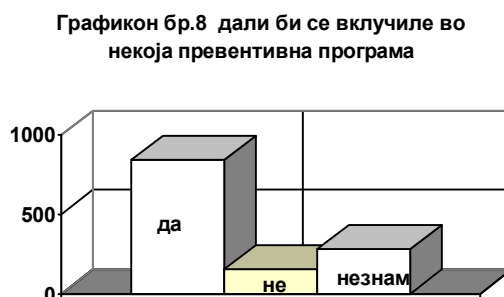
Посебен интерес на ова истражување беше да добиеме информација за тоа колку и дали граѓаните имаат информации или се вклучени во Советодавните групи на граѓани. Во врска со ставот: „знаам дека кај нас во населеното место дејствува "Советодавна група на граѓани" - форум каде што ние граѓаните можеме да ги изнесеме нашите забелешки и предлози, 9,10% воопшто не се согласуваат со таквиот став, 21,93% не се согласуваат, а висок е бројот на оние кои не сакаат да се изјаснат по ова прашање велејќи дека не знаат (41,96%). Речиси една третина од испитаниците имаат позитивен став кон ова прашање (21,32% се согласуваат, а 5,08% потпоно се согласуваат). На овој став се надоврзува и изјаснувањето во врска со ставот според кој „во изминативе две години општината кај нас и полицијата презедоа заеднички акции за решавање на локалните проблеми“. Степенот на согласност во врска со ова тврдење е следен: 6,22% воопшто не се согласуваат, 22,38% не се согласуваат, 30,05% не знаат, или поточно го избегнаа одговорот на ова прашање, 35,20% се согласуваат и 5,31% потполно се согласуваат. Во овој контекст ќе го апострофираме и ставот според кој „полиција сега подобро е организирана при приемот на оштететните граѓани и при сосолушувањето на поплаките кога тие се соочуваат со проблем што го пријавуваат“. Со ваквиот став 4,32% од испитаниците воопшто не се согласуваат, 14,11% не се согласуваат, 32,85% не знаат, 39,30% се согласуваат и 8,95% потпоно се согласуваат.

Во истражувањето нè интересираше дали граѓаните се подготвени да се вклучат во унапредувањето на практиката. На прашањето „дали Вие како граѓанин можете да влијаете на работата на полицијата?“ позитивно (со да) одговориле 311 или 23,6%, а негативно (со не) 489 или 37,1%. Со не знам одговориле 316 или 24,0%. Во таа насока побаравме да определат на кој начин влијаат врз работата на полицијата? Одговорите на ова прашање укажуваат дека „со членство во здружение кое се занимава со работата на полицијата“ можат да влијаат 334 или 25,3%, оние коишто сметаат дека „со членство во политичка партија“ може да се влијае на работата на полицијата се 140 или 10,6%, „со учество во советодавна група на граѓани во мојата општина“ се 203 или 15,4%, „преку медиумите“ се 117 или 8,9%, потоа „со активна соработка со полицијата заради решавање на одредени прашања“ се 224 или 17,0%, „преку Советот во мојата општина“ сметаат 71 или 5,4%, како „здружени со соседите во мојата општина“ 54 или 4,1% и „преку поднесување на иницијативи“ 75 или 5,7%, и на друг начин еден мал дел од 26 или 2,0% испитаници.

Особено е интересна подготвеноста на граѓаните да прифатат да учествуваат во некоја превентивна програма. Висок е процентот на оние кои имаат позитивен став кон таквата определба.

Табела бр. 17 Дали би се вклучиле во некоја превентивна програма и/или акција на полицијата, заради подобрување на Вашата и безбедноста на граѓаните во Вашето место на живеење?

	<i>f</i>	%
Да	842	63,9
Не	156	11,8
Не знам	281	21,3
Total	1279	97,0
Без одговор	39	3,0
Total	1318	100,0

На прашањатe „доколку би се вклучиле во превентивна програма и/или акција на полицијата, за што би се одлучиле?“, одговорите се соопштуваат на следниот начин: во програма за превенција од злоупотреба на дрога кај младите би се вклучиле 640 или 48,6%, во превенција од семејно насилство 183 или 13,9%, во програма за заштита на жртви од трговија со луѓе 120 или 9,1%, во превенција од користење на оружје 115 или 8,7%, во програма за безбедност во сообраќајот 83 или 6,3% и во незначителен дел во некои други програми.

3. Врз основа на досегашното излагање можеме да заклучиме дека во перцепциите на граѓаните за работата и дејствувањето на полицијата постојат издиференцирани ставови. Особено позитивни се ставовите на граѓаните за подготвеноста да се помогне на полицаец во извршувањето на определена задача, како и во однос на подготвеноста да учествуваат во определени превентивни програми. Но истражувањето покажа дека определени концепти или програми кои се спроведуваат во реформирањето на полицијата сè уште немаат поширока поддршка. Таков е примерот со Советодавните групи на граѓани. Имено, истражувањето покажа дека оние кои имаат негативен став кон ова прашање и оние кои не знаат за него е 80,02%. Граѓаните не знаат дека во нивното населено место дејствува "Советодавна група на граѓани" која е концепирана како форум каде што граѓаните можат да ги изнесуваат забелешките и предлозите. Слична е и констатацијата во врска со заедничките акции на општината за решавање на локалните проблеми. Имено, 58,65% од испитаниците имаат негативен став или не знаат за заеднички акции. Во овој контекст нешто подобра е перцепцијата на граѓаните за однос на полиција кон оштететните граѓани, како кога тие се јавуваат како оштететени, подносител на полпаки, или при сосолушување на поплаките.

Целината на ова истражување покажа дека граѓаните покажуваат недоверба кон потребите од анкетните истражувања. Таквата констатација се темели на два индикатори. Првиот

е одбивањето на граѓаните да се дел од истражувањето и, второ, високиот, речиси константен број на одговори со „не знам“. Таквиот тип на одговори во ова истражување се движи од една четвртина до повеќе од една третина.

Ова истражување, како и претходните две имаат тројна функција: а) педагошка, б) практична и в) научна. Педагошката се однесува на тоа што една група од десетина студенти практично ги совлада тајните на научно-истражувачката работа, практична затоа што тоа се индикатори за ставот на граѓаните за работата на полицијата и се надеваме дека ќе им бидат од полза на надлежните институции, и научната димензија која се огледа во тоа што на Факултетот за безбедност во Скопје сè повидливо се профилира студентската истражувачка лабораторија како истражувачка заедница која актуелизира и проучува определени актуелни прашања од работата на полицијата и сузбивањето на криминалитетот.

Користена литература:

1. Jeremy, . Wilson: Community policing in America; Routledge , New York, 2006
2. Josip Tulezi: Policija i javnost, MUP Hrvatske, Zagreb, 2000
3. Mike McConville and Dan Shepherd: Watching police, watching communities, London, New York , Taylor & Francis e-Library, 2005
4. Rudi Supek: Istraživanje javnog mnjenja, SNL, Zagreb, 1981
5. Sem Blek, Odnosi s javnošću, Beograd, 1977

Cane Mojanoski, PhD
Faculty of Security- Skopje

POLICE WORK FROM A CITIZEN'S VIEWPOINT (a research review)

Abstract

This paper presents part of the results of a voluminous research conducted at the Faculty of Security - Skopje, entitled "Citizens' opinion about police work". In this paper the author reports some of the basic research results, according to which Macedonian citizens have particular trust in the police. In other words, 35,9% of the respondents said they would go to the police station if necessary, 21,2% wouldn't tell anyone, while 10,9% would talk to the neighbour. These results are similar to those related to the preparedness of citizens to help a police officer. The research revealed that citizens show a high degree of solidarity with the police. According to their answers, 91,73% of the respondents would help a policeman to save someone in trouble, 86,95% would tell him about any possible threat of danger, and 77,77% would help him discover a crime or offence.

Generally, the research indicated that citizens show distrust in the necessities of surveys and researches, expressed by their refusal to participate in the research and the frequency of the answer "I don't know".

This research, like the previous two researches, has a triple function: a) educational, b) practical and c) scientific. It contributes to the profiling of student research laboratory at the Faculty of Security, as a research community which topicalise and conducts researches in topical issues related to police work and crime repression.

Key words: public, police, confidence, fight against crime, co-operation with citizens

НАЧИНИ НА УПРАВУВАЊЕ СО ЈАВНИ СЛУЖБИ

Резиме

Интересот за проучување на јавните служби е одамна голем, со цел да се организираат подобро така што ќе можат да задоволат одредени потреби на што поголем број граѓани. Врз основа на проучувањата на правната теорија за јавните служби може да се одреди теоретскиот концепт на јавните служби, според кој тие претставуваат активности кои ги врши државата со цел да задоволи одредени потреби на граѓаните (образование, наука, култура, социјална заштита, здравство и др.), кои не се карактеризираат со наредување, а во случај на нивно прекинување би дошло до сериозни проблеми при нормално функционирање на општеството.

Јавните служби се карактеризираат со следните принципи: принцип на континуитет, принцип на еднаквост и принцип на адаптација.

Врз основа на теоретска и правна анализа, во трудот се обработуваат неколку начини на управување со јавните служби како што се: јавните установи, приватните установи и концесиите.

Клучни зборови: јавни служби, принципи на јавни служби, начини на управување со јавни служби, јавни установи, приватни установи и концесии.

ВОВЕД

Државата во современи услови не се сфаќа како државен монопол на физичка сила, туку се прифаќа мислењето дека таа е група на поединци кои располагаат со сила и кои се должни оваа сила да ја употребат во создавање и управување со јавните служби. Со тоа поимот на јавните служби станува основен поим на современото јавно право, кое сè повеќе се сфаќа како збир на правила кои пропишуваат организација на јавни служби и кои обезбедуваат нивно правилно и непрекинато вршење.⁴⁵⁴ Се смета дека во текот на 20 век јавните служби ги надминуваат традиционалните работи на државната управа не само по број на ресори во средишната државна организација, туку и по бројот на луѓе на соодветни работи, и тоа не само во развиените земји туку во голем дел и во земјите во развој.⁴⁵⁵ Со тоа државата го губи своето класично значење кое произлегувало од употребата на монополот на сила и се преобразува во држава на јавни служби која продолжува да се диференцира со научниот, техничкиот и стопанскиот напредок, кои пак влијаат врз зголемување на бројот на јавните служби. На тој начин се развива концептот на социјална функција, односно општествена улога на управата, која поаѓа од тоа дека вршењето на управните активности на државата не може да се сведе исклучиво на вршење на државна власт, туку дека вршењето на управните активности пред сè подразбира вршење на јавни служби, како активности со кои се создаваат и обезбедуваат услови кои се неопходни на граѓаните и кои придонесуваат за општ развој и напредок на општеството како целина.⁴⁵⁶

---

⁴⁵⁴ Леон Диги, *Преображају јавног права*, Београд, 1929, стр. 52

⁴⁵⁵ Eugen Pusic, *Država i državna uprava*, Zagreb, 1999 год., стр. 34

⁴⁵⁶ Stevan Lilić, Predrag Dimitrijević, Milan Marković, *Upravno pravo*, Београд, 2004, стр. 10

1. ПОИМНО ОПРЕДЕЛУВАЊЕ И ПРИНЦИПИ НА ЈАВНИТЕ СЛУЖБИ

Кога станува збор за јавните служби треба да се истакне значењето на познатиот француски автор Леон Диги, кој со своето дело “Преобразби на јавното право” (*Les transformations du droit public*), за прв пат на научна основа ја разгледува преобразбата на буржоаската држава и со кое во теоријата на управата се воведува терминот јавна служба (*service public*) заради означување на одреден поим.⁴⁵⁷ Диги истакнува дека државната јавна власт се трансформира во јавна служба со задача да обезбеди услови кои се неопходни за развој и напредок на општеството во областа на образованието, социјалната политика, здравствената заштита, научните истражувања, заштита на природата, развој на стопанството и др. Имено, Диги застапувал мислење дека основна задача на државата во нови услови, односно на почетокот на 20 век се променила (трансформирала) и наместо вршење на јавна власт, државата има задача да врши јавни служби.⁴⁵⁸ Според Диги, се создава еден сосема нов систем кој, за разлика од претходниот, не се заснова на суверенитет, бидејќи се применува на акти во кои не се гледа никаква трага на власт и наредување, односно се создава систем кој се заснова на сосема друг поим, кој го сретнуваме насекаде, кој дава облик на сите модерни установи на јавното право и со кој се инспирира сета плодна јуриспруденција на францускиот Државен совет, а тоа е поимот на јавната служба.⁴⁵⁹

Самиот поим на јавните служби нема општо прифатена дефиниција и долго време бил нејасен и недоволно обработен во правната литература. Но, со оглед на тоа што овој поим претставува едно од централните прашања на управната теорија, многу автори се занимавале со негово проучување со што се создала обемна литература и со тоа различни сфаќања за самиот поим. При обид теоретски да се определи поимот на јавните служби би требало да се започне со теоретските основи и практичните искуства пред сè на Франција кон крајот на 19 век и почетокот на 20 век, каде всушност се развила теоријата на јавните служби. Имено, Државниот совет во Франција, решавајќи спорни прашања во врска со работата на управата, го проширил поимот на управната функција и во нејзини рамки вклучил и неавторитативна активност на државата кои добиле обележје на т.н. јавни служби.⁴⁶⁰ Според Државниот совет јавната служба се означувала како “активност на управата по начелата на јавното право”⁴⁶¹

Кога станува збор за француската теорија би требало да се истакне дека таа сите свои постулати ги има изградено врз поимот на јавна служба, меѓутоа, од денешен аспект, има отидено премногу широко. Така, Бонард започнал да ја гледа државата како збир на јавни служби. Во зависност од функциите на јавните служби, ги дели на три вида: законодавна, управна и судска јавна служба. Во тоа се опфатени сите функции на државата, а поимот јавна служба е заеднички поим за нивно означување. При тоа тие функции не ги раздвојува во регулативни и сервисни, туку ги третира заедно и тогаш кога се работи за нивно спроведување. Тие начини се исти какви што ги познаваме и денес т.е. служби во режија, јавни установи и концесионирани јавни служби.⁴⁶² Следбеникот на Диги, Гастон Жез ја критикува, но и ја продлабочува неговата дефиниција за јавните служби, при што доаѓа до заклучоци дека: јавните служби се техничка постапка по пат на која се задоволуваат потреби од општ интерес,

---

⁴⁵⁷ Рафаел Цијан, *Одредување појма јавне службе*, Анали Правног факултета, Београд, 1963

⁴⁵⁸ Леон Диги, *Преображаји јавног права*, (1913), Београд, 1929, сп.: Stevan Lilić, Predrag Dimitrijević, Milan Marković, *Управно право*, Београд, 2004, стр 12 и 31

⁴⁵⁹ Леон Диги, *Преображаји јавног права*, Београд, 1929, стр. 32

⁴⁶⁰ Види: Stevan Lilić, Predrag Dimitrijević, Milan Marković, *Управно право*, Београд, 2004, стр. 30 и Павле Димитриевић, Ратко Марковић, *Управно право I*, Београд, 1986, стр. 35 сп.: Стеван Лилић, Дејан Миленковић, *Јавне службе у југословенском праву*, Београд, 1999, стр. 38. Значајно е да се спомене донесувањето на Одлуката од 1903 година во врска со случајот Террије (Terrier) со која е утврдено дека сè што се однесува на организација и функционирање на јавните служби спаѓа во управна дејност.

⁴⁶¹ Ivo Borković, *Управно право*, Zagreb, 1981, стр. 15

⁴⁶² Bonnard: оп.цит. ад. 1, 59, сп.: Dr. Gorazd Trpin, *Nekateri problemi pravne ureditve gospodarskih javnih služb v Sloveniji*, Јавна управа 2, Љубљана 1994, стр. 144

режимот на јавните служби се карактеризира со подредување на приватните интереси на општиот интерес, организацијата на јавните служби се менува во согласност со потребите од општ интерес и јавната служба е легална ситуација.⁴⁶³ Според Валин јавната служба е секоја дејност на администрацијата која се врши под владение на јавното право, додека Жез смета дека јавната служба претставува техничка постапка по пат на која се задоволуваат потребите од општ интерес.⁴⁶⁴

Покрај значењето на Диги и неговите следбеници во определувањето на институтот јавни служби, би требало да се спомене дека значаен придонес при определувањето на теоретскиот поим на јавните служби дале и други француски автори кои биле противници на школата на Диги. Така, на пример, за Ориу (Ouriou) јавната служба е најефикасна постапка со која се служи управата за да ги обавува своите задачи.⁴⁶⁵ Во таа смисла Ориу истакнувал дека јавните служби не постојат за остварување на добивка, туку за задоволување на општите интереси.⁴⁶⁶ Според него јавната служба е техничка служба со која се користат граѓаните на редовен и траен начин за задоволување на јавниот поредок и којашто ја врши една јавна организација.⁴⁶⁷

Теоријата на јавните служби не се задржала единствено во француската правна теорија. Имено, оваа теорија е пренесена и во белгиската наука, особено преку теоретичарот Андре Будгенбах, според кој јавната служба има две значења: првото е органско и се однесува на одредена установа, односно на организација која врши јавна служба и второ, материјално или функционално, според кое важна е единствено задачата која ја врши јавната служба додека организацијата која ја врши таа јавна служба останува и понатаму приватна организација.(...) Одредени идеи на француската теорија за јавната служба биле прифатени и од германските автори Ото Мајер и Фриц Флајенер, но во германското право теоријата на јавните служби не го добива она значење што го има во француската правна теорија.⁴⁶⁸ Во Австрија бил создаден најширок поим на јавната служба, според кој секој вршител на права е јавен орган и според тоа секоја служба која ја вршат тие органи претставува јавна служба.⁴⁶⁹ Поимот на јавните служби се обработува и во англосаксонското право, особено на почетокот на 20 век кога во Англија и Соединетите Американски Држави се зголемува бројот на јавните служби. Меѓутоа, во Америка јавните служби од животна значење се ставаат во посебна категорија во нивните односи со администрацијата и тие се разликуваат од службите кои се однесуваат исклучиво на приватните интереси. Така, според Шварц јавните служби и јавните установи не се карактеристични за американскиот систем на кого им е доверено вршење на извесни јавни служби, туку по приватни претпријатија од општо значење.⁴⁷⁰

Вториот дел од француската теорија е, всушност, поблизок до денешниот поим на јавна служба и според неа јавната служба не претставува дејност која би ја спроведувала државата, туку единствено станува збор за посебен правен режим кој државата го утврдува во врска со извршувањето на одредена дејност. Според тоа, ниту една дејност сама по себе не е јавна служба, туку тоа станува единствено во мигот на воспоставувањето на посебниот правен режим кој претставува нејзина суштина.⁴⁷¹ Доколку се запрашаме која дејност би можела да

---

⁴⁶³ Славољуб Поповиќ, *Нека питања у вези са појмом јавне службе*, Архив за правне и друштвене науке, бр. 2, 1954, стр. 175, сп.: Стеван Лилић, Дејан Миленковић, *Јавне службе у југословенском праву*, Београд, 1999, стр. 41

⁴⁶⁴ Ivo Borković, *Upravno pravo*, Zagreb, 1995, стр. 12, 13

⁴⁶⁵ Ivo Borković, *Upravno pravo*, Zagreb, 1981, стр. 16

⁴⁶⁶ Симеон Гелевски, Наум Гризо, Борче Давитковски, *Управно право*, Скопје, 1997, стр. 209

⁴⁶⁷ Наум Гризо, Борче Давитковски, *Наука за управата*, Куманово, 1994 година, стр. 212

⁴⁶⁸ Стеван Лилић, Дејан Миленковић, *Јавне службе у југословенском праву*, Београд, 1999, стр. 44

⁴⁶⁹ Ivo Borković, *Upravno pravo*, Zagreb, 1981, стр. 13

⁴⁷⁰ Bernard Svarc, *Američko administrativno pravo* (prijevod), Beograd, 1956, стр. 21 и 22, сп.: Ivo

Borković, *Upravno pravo*, Zagreb, 1995, стр. 14

⁴⁷¹ Dr. Gorazd Trpin, *Nekateri problemi pravne ureditve gospodarskih javnih služb v Sloveniji*, Јавна управа 2, Љубљана 1994, стр. 145

има својство на јавна служба, секако е прифатливо сфаќањето на Диги дека тоа би била онаа служба чиј и најкраток застој би довел до општествен неред.⁴⁷²

Дури и Судот на правдата, за потребите на Европската унија, развил концепт на јавна служба, кој, во функционална смисла, означува служба која како последица има директен или индиректен удел во вршењето на власта врз темелите на јавното право и обврските за заштита на интересите на државата или другите јавни власти.⁴⁷³

Значи, уште во минатото, а пред сè со современиот развој на општеството се јавува тенденција на зголемување на бројот на дејностите кои се вршат од страна на државата (образование, социјалната заштита, култура, наука итн.), а кои не се карактеризираат со наредување и државата не настапува од позиција на присила. Сите тие неавторитативни активности кои ги врши државата се сметаат за јавни служби и, поаѓајќи од општо прифатеното становиште на француската правна мисла и јуриспруденцијата на францускиот Државен совет, токму тие стануваат есенцијален дел на државата, одејќи дури во таква крајност дека државата едноставно претставува збир на јавни служби. Во секој случај јавните служби можат да се сфатат како оние дејности на државата од општ и јавен интерес кои служат за задоволување на потребите на граѓаните, а во случај на нивен застој би се довело до сериозни проблеми во нормалното функционирање на државата.

Следејќи ја општата тенденција поимот на јавните служби да стане основен поим на современото јавно право, се забележуваат обиди за расветлување и објаснување на правниот институт јавни служби и кај голем број поранешни југословенски автори. Не е спорен нивниот придонес за поцелосно расветлување и поблиско определување на поимот јавни служби.

Познатиот југословенски теоретичар по управно право Крбек прави разлика меѓу материјалниот и формалниот поим на јавната служба. Според него материјалниот поим се однесува на нејзината материјална содржина и цел на службата, а тоа е вршење на општествено корисни дејности кои општеството ги смета за основни за својата егзистенција односно за социјалниот, економскиот и културниот развој, поради што ѝ се дава значење на јавна служба и се подвргнува на еден специјален правен режим различен од оној на приватната служба, при што е сеедно кое лице ја врши таа служба. При определување на формалниот поим на јавната служба се става акцент на носителот на јавната служба, односно на оној кој ја врши таа служба.⁴⁷⁴

И Борковиќ, поаѓајќи од теоретски сфаќања, смета дека јавната служба има два одвоени поими: формален и материјален. Формалниот поим на јавната служба поаѓа од самиот носител на јавната служба, при што според него ќе добие карактер на јавна служба со самото тоа што ја врши некое јавно правно лице. За разлика од тоа, материјалниот поим на јавната служба поаѓа од природата на службата, од нејзината материјална содржина. Притоа, за да добие една служба карактер на јавна служба треба да има посебна важност за остварување одредени интереси на општествената заедница.⁴⁷⁵

Според Томиќ, јавна служба е секоја дејност со која се задоволуваат основни, егзистенцијални потреби на граѓаните и поради тоа се применува посебен правен режим (на пр. во поглед на овластувања, постапка и контрола) на јавното односно управното право.⁴⁷⁶

Кавран ги дефинира јавните служби давајќи им современа конотација, при што ги сфаќа како систем на органи, организации и тела кои го штитат јавниот интерес, односно вршат дејност која од која било причина граѓаните не можат да ја вршат самите. Така, во јавни

---

⁴⁷² Леон Диги, *Преображајќи јавног права*, Београд, 1929, стр. 51

⁴⁷³ Види: Jurgen Schwarze, оп. цит. стр. 21, сп.: Ivo Borković, *Upravno pravo*, Zagreb, 1995, стр. 14

⁴⁷⁴ Иво Крбек, *Концесионирана јавна служба*, Мјесечник, Загреб, 1930, бр. 2-3, стр. 51-53; *Управно право*, књига друга, *Организација јавне управе*, Загреб, 1932, сп.: Стеван Лилић, Дејан Миленковиќ, *Јавне службе у југословенском праву*, Београд, 1999, стр. 46

⁴⁷⁵ Dalloz, *Répertoire de droit public et administrative*, Tome II, Paris, 1959, стр. 867 сп.: Ivo Borković, *Upravno pravo*, Zagreb, 1995, стр. 14

⁴⁷⁶ Zoran Tomić, *Upravno pravo*, 1991, стр. 95 сп.: Stevan Lilić, Predrag Dimitrijević, Milan Marković, *Upravno pravo*, Beograd, 2004, стр. 77

служби спаѓаат органите на државната управа кои се состојат од министерства, посебни организации и агенции кои вршат работи на државната управа како своја постојана, платена и професионална професија. Според Кавран, во поширока смисла во јавна служба спаѓа и јавната управа: организации и тела кои штитат, во кој било вид, некој облик на јавен интерес како што се јавните установи и под одредени услови јавните претпријатија, корпорации и други облици на здружување на економски и социјални групи кои настануваат со развојот на пазарното општество.⁴⁷⁷

Џијан смета дека јавната служба претставува збир на дејности кои се од заедничко, општо значење за сите луѓе и нивните организации на одредена област, а чие вршење е гарантирано и штитено со правни прописи. Така, тој истакнува две значајни компоненти на поимот јавна служба: социолошка и правна. Според него, социолошката компонента укажува на важноста и значењето на дејностите кои се вршат, при што тие мораат да бидат поврзани со општите потреби на општествената заедница, а правната компонента укажува на тоа дека се работи за општокорисна дејност чие функционирање е обезбедено со закон.⁴⁷⁸

И во македонската правна литература се обрнува внимание на изучувањето на правниот институт - јавни служби. Гелевски, Гризо и Давитковски истакнуваат материјална и организациона дефиниција на јавната служба. Материјалната дефиниција се однесува на активноста на јавната служба која има за цел задоволување на една потреба од јавен интерес. Додека организационата дефиниција ја определува јавната служба од становиште на јавните органи што се нејзини носители. Според нив, преовладува материјалната дефиниција, повикувајќи се на тенденцијата сè повеќе јавни служби да се препуштаат на управување на приватни лица, каков што е случајот со индустриските и комерцијалните јавни служби. Таквите служби само делумно го задржуваат режимот на јавното право, чиишто одредби во голем дел се заменети со елементи на приватното право. Значи, според нив, за заеднички елементи на овие дефиниции можат да се сметаат следниве: јавната служба задоволува една потреба од јавен интерес и јавната служба директно или индиректно го изведува своето постоење од еден орган на јавната власт. Очигледно е дека станува збор за мал број доста неодредени идентични елементи, а од друга страна се наведуваат и јавните служби од комерцијален и индустриски карактер со кои управуваат приватни лица. Според ова сфаќање постои тешкотија при единствено прифаќање на потесната дефиниција на јавните служби, според која тие се само организми за кои важи режимот на јавното право, доколку се има предвид режимот на концесионираните јавни служби, којшто не е ни од јавен ни од приватен карактер.⁴⁷⁹

И покрај тоа што не постои една општо прифатена дефиниција за поимот на јавните служби, сепак, сите овие теоретски обиди за негово определување дале значаен придонес за расветлување и определување на поимот јавни служби.

Значи, терминот јавна служба се употребувал и проучувал и во поранешната југословенска теорија и законодавство, при што му се придавале различни значења. Во еден случај, поимот на јавна служба се употребувал за означување на определена дејност, при што се сметало дека карактер на јавна служба имаат комуналната, научната, културната, просветната, здравствената и социјалната дејност, потоа дејностите што имаат за цел задоволување на определени општи потреби на граѓаните или унапредување на одделни гранки на управата или стопанството, радиодифузијата, превозот на патници и стока по железниците, пренос на поштенски пратки и телеграфските и телефонските соопштенија во внатрешниот и меѓународниот сообраќај, службата за контрола на квалитетот на селскостопанските производи наменети за извоз, општественото книговодство, дејностите што ги вршат претпријатијата здружени во електростопански заедници, дистрибутивни претпријатија, електростопанската

---

⁴⁷⁷ Драгољуб Кавран, *Јавна управа*, Бгд., 2003, стр.23, сп.: Кунић П., *Управљање променама у јавним службама*, Годишњак Правног факултета у Бањој Луци, бр. XXIX, 2005, стр. 87

⁴⁷⁸ Рафаел Џијан, *Одређивање појма јавне службе*, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1-2, 1963, стр. 158

⁴⁷⁹ Симеон Гелевски, Наум Гризо, Борче Давитковски, *Управно право*, 1997, Скопје, стр. 211

заедница и заедницата на југословенското електростопанство и сл.⁴⁸⁰ Во друг случај, под јавна служба не се подразбирала дејност, туку организација основана со цел вршење на определени дејности.⁴⁸¹ Со тоа се означувало дека определени органи, односно организации или установи вршат јавна служба. И во трет случај, поимот јавна служба имал процедурално значење, односно се сметал за определена постапка преку која се обезбедува вршење на работи од општествен интерес, како и вршење на други јавни работи утврдени со закон.⁴⁸²

Имајќи ја предвид суштината, природата и функцијата на јавните служби сосема разбирливи се големиот број сличности кои се забележуваат при определување на принципите на јавните служби од страна на разни автори во правната литература.

Во француското право, професорот Роланд ги истакнува следниве законитости на јавните служби: принцип на континуитет, принцип на еднаквост и принцип на континуирана адаптација. Со првиот принцип му се наложува на вршителот на јавната служба да направи службата да функционира независно од какви било тешкотии или грешки направени од страна на администрацијата. Принципот на еднаквост пред јавните служби, Роланд го сфаќа како еден општ, генерален принцип за целото француско јавно право, што би значело за корисниците кои се наоѓаат во слични услови да се применат идентични решенија. И третиот принцип на континуирана адаптација означува “промена”, односно дека за да се одговори на потребите на колективитетот потребно е јавната служба да се адаптира. При тоа службениците во овие јавни служби не смеат да се спротивстават на ефективно менување на условите за работа.⁴⁸³

Принципите на јавната служба слично се определуваат во теоријата од страна на многу други автори. Според Лобадер првиот принцип на кој почива јавната служба е принципот на континуитет, што би значело дека службата мора да функционира беспрекорно, потоа принципот на прилагодливост, што значи дека таквата служба мора да се прилагодува на променливите потреби на јавното право и принципот на примат на јавната служба во однос на приватната служба, додека принципот на немеркантилност не смее да биде решавачки. И Риверо како основни начела на јавната служба ги утврдува континуитетот на службата, можноста за модифицирање на нејзиниот режим кон новите околности и еднаквост на сите спрема службата.⁴⁸⁴

Поповиќ укажува на одредени карактеристики на јавните служби и организации кои се основаат за нејзино вршење, и тоа: јавните служби се основаат заради задоволување на одредени потреби од општ интерес; доверувањето на вршењето на јавните служби се врши со закон или пропис заснован на закон; за јавни служби можат да се сметаат само определени дејности, а организациите на јавните служби можат да се основаат само за вршење на тие дејности; дејностите што се вршат во форма на јавна служба се под посебен правен режим; непрекинато функционирање на јавните служби; еднаквост на граѓаните во користењето на јавните служби; организациите на јавни служби, по правило, не донесуваат правни акти со кои се манифестира вршење на власт, но сепак располагаат со извесни овластувања кои делуваат спрема сите лица кои се користат со нивните услуги; начинот на користење на јавните служби може да биде факултативен и обврзувачки и услугите кои ги вршат организациите на јавни

---

⁴⁸⁰ Основна уредба за установите со самостојно финансирање, чл. 1, ст. 2, Закон за радиодифузните станици (“Службен лист на ФНРЈ” бр. 52/55), чл. 1 и др. Сп.: Д-р Владимир Митков, *Прилог кон прашањето за определување поимот на општествената служба*, Годишник на Правен Факултет - Скопје, 1966, стр. 47

⁴⁸¹ Основна уредба за установите со самостојно финансирање, чл. 1, ст. 1; Уредба за основање на претпријатија и дуќани (“Службен лист на ФНРЈ” бр. 51/53), чл. 12; Закон за општа управна постапка (“Службен лист на ФНРЈ” бр. 52/56), чл. 1, ст. 2; Закон за јавни службеници (“Службен лист на ФНРЈ” бр. 53/57), чл. 1, сп.: Д-р Владимир Митков, *Прилог кон прашањето за определување поимот на општествената служба*, Годишник на Правен Факултет - Скопје, 1966, стр. 48

⁴⁸² Закон за јавни службеници (“Службен лист на ФНРЈ” бр. 53/57), чл. 1 сп.: Д-р Владимир Митков, *Прилог кон прашањето за определување поимот на општествената служба*, Годишник на Правен Факултет - Скопје, 1966, стр. 48

⁴⁸³ André Maurin, *Droit administratif*, 5 édition, Aide mémoire, Paris, 2005, стр. 101

⁴⁸⁴ Види: André de Laubadère: оп. цит., стр. 27 и Jean Rivéro, оп. цит., стр. 404 и 405, сп.: Ivo Borković, *Upravno pravo*, Zagreb, 1995, стр. 15

служби граѓаните можат да ги користат со надомест или потполно бесплатно. Според областа на дејноста во која се основаат јавните служби, Поповиќ ги класифицира на: установи на јавни служби во областа на општествените служби, стопански јавни служби и други установи на јавни служби.⁴⁸⁵

Во македонската правна литература⁴⁸⁶ се издвојуваат три принципи што се сметаат за фундаментални за сите јавни служби. Притоа се истакнува принципот на еднаквост во смисла на еднаквост на граѓаните пред законот и органите на власта, потоа принципот на адаптација кон новите услови, која може да оди на товар на корисниците, ако тоа го бара промената на економските услови, но и во нивна полза, затоа што услугите на службата мора да бидат адаптирани кон потребите на корисниците. Третиот фундаментален принцип кој се истакнува е принципот на континуитет, односно, за да може јавната служба да задоволи определени јавни потреби, нејзиното функционирање мора да биде редовно, непрекинато и да тече без нарушувања.

2. НАЧИНИ НА УПРАВУВАЊЕ СО ЈАВНИ СЛУЖБИ

Поаѓајќи од сфаќањето на француската теорија дека државата претставува збир на јавни служби, во зависност од нивните функции, истите ги дели на законодавна, управна и судска јавна служба. Со тоа се смета дека се опфатени сите функции на државата, а поимот јавна служба е заеднички поим за нивно означување. Според Бонар тие начини се исти какви што ги познаваме и денес т.е. служби во режија, јавни установи и концесионирани јавни служби.⁴⁸⁷

Тргувајќи од начинот на управување со јавните служби, во македонската правна литература, исто така, се истакнуваат три модалитети, и тоа: установа, режија и концесија. Како режија, јавната служба е организирана кога директно ја експлоатираат властите и претставниците на јавниот орган од кого, и покрај тоа што ја експлоатира еден јавен орган, таа добива статус на автономно правно лице. Јавната установа се сфаќа како јавна служба со својство на правно лице. И јавната служба е организирана како концесија кога управувањето со неа му е доверено од страна на јавниот орган од кого зависи, преку акт на концесија на еден поединец кој ја прифаќа обврската да ја развие и одржува нејзината активност.⁴⁸⁸

Од досега изнесеното може да се констатира дека, тргнувајќи од сфаќањето дека јавните служби се оние дејности кои се вршат под влијание на јавното право и служат за задоволување на потребите од општ и јавен интерес, може да се зборува за разни начини на вршење на јавните служби. Тоа се јавни установи, приватни установи, јавни претпријатија и концесии (концесионирана јавна служба).

2.1. Јавни установи

Класичното сфаќање за јавните установи поаѓа од поимот на јавната установа во француското право. Унитарен концепт на јавна установа може да се организира само околу карактеристиките на класичните административни установи, кои потпаѓаат под режимот на јавното, односно административното право. Како главни карактеристики на овие установи се истакнуваат својството на јавни службеници на вработениот персонал и можноста раководните

---

⁴⁸⁵ Славољуб Поповиќ., *Нека питања у вези са појмом јавне службе*, Архив за правне и друштвене науке, бр. 2, 1954, стр. 175-188; *Управно право*, Београд, 1962, стр. 36-45; *Управно право*, Београд, 1966, стр. 54-68, сп.: Стеван Лилић, Дејан Миленковиќ, *Јавне службе у југословенском праву*, Београд, 1999, стр. 48

⁴⁸⁶ Симеон Гелевски, Наум Гризо, Борче Давитковски, *Управно право*, Скопје, 1997, стр. 211

⁴⁸⁷ Bonnard: оп.цит. ад. 1, 59, сп.: Dr. Gorazd Trpin, *Nekateri problemi pravne ureditve gospodarskih javnih sluzb v Sloveniji*, Јавна управа 2, Љубљана 1994, стр. 144

⁴⁸⁸ Симеон Гелевски, Наум Гризо, Борче Давитковски, *Управно право*, 1997, Скопје, стр. 214

органи да донесат одлуки со кои еднострано се наметнуваат обврски на трети лица, без нивна согласност. Исто така се истакнува можноста јавната установа да располага со буџетски средства, при што нејзиниот имот не е подложен на извршување како што е заплена или аукциска продажба. Споровите помеѓу таквите јавни установи и трети лица се решаваат пред управни судови, а не пред судови од општа надлежност.⁴⁸⁹

Според еден извештај на Државниот совет на Франција, јавната установа се дефинира како правно лице на јавното право кое презема врз себе една специјална задача и за тоа располага со извесна административна и финансиска автономија.⁴⁹⁰

Во францускиот правен систем јавната установа се сфаќа како правно лице од јавното право (различно од државата или од територијалната заедница) со административна и финансиска самоуправа, која управува со јавна служба.⁴⁹¹ Јавната установа располага со одредена независност, таа му припаѓа на јавното право и подлежи на компетентноста на административните судови. Со оглед на тоа што нема една прифатена дефиниција за определување на тоа што претставува јавната установа, при утврдувањето на нејзиното правно уредување значајно е да се истакнат општите карактеристики на јавната установа.

Општи карактеристики на јавната установа се следниве четири елементи: поврзаност на правното лице со јавното право, специјалноста, автономијата и флексибилноста. Првата карактеристика на јавната установа се изразува преку нејзината поврзаност како правно лице со јавното право, така што се разликуваат национални јавни установи поврзани со државата и локални јавни установи поврзани со територијалните заедници. Специјалноста како критериум дозволува да се разликува јавната установа која добива ограничен број на овластувања во нејзиниот географски домен. Понатаму, јавната установа во рамки на својата автономија располага со сопствени органи кои имаат моќ на одлучување, потоа има свој имот и посебен буџет одделен од оној на заедницата од којашто настанала. И на крај, јавната установа се карактеризира со флексибилност, што се огледа во можноста истовремено да врши чисто административна дејност и трговска или индустриска дејност.⁴⁹²

Некои автори поимот установа го определуваат како недржавен субјект на управата (тука спаѓаат и претпријатијата) кој е носител на одредени овластувања на управната власт и кој не ја врши државната власт, туку дејноста којашто е, помалку или повеќе, оддалечена од државната власт.⁴⁹³ Исто така постои сфаќање според кое установите се такви организациони единици на јавната управа преку кои непосредно се остваруваат културни, социјални, здравствени, образовни и слични задачи кои законите и другите прописи ги ставаат пред нив.⁴⁹⁴ Всушност, установите се гледаат надвор од системот на државните органи, кои во своето работење имаат одредена самостојност призната со правните прописи.⁴⁹⁵

Установата може да се гледа како институција со организациски и содржински (функционален) израз. Организацискиот израз на установата се огледа преку организацискиот облик кој има за цел остварување на содржината на функцијата поради која се основа установата. Со оглед на тоа што установата се основа, пред сè, поради остварување на општествени дејности, произлегува дека нејзиниот организациски израз се појавува низ разни организациски облици на овие дејности како што се болниците, училиштата, факултетите и др. Содржинскиот, функционален израз се огледа преку севкупноста на дејностите кои установата ги остварува преку воспоставениот организациски облик и се појавува низ содржината на споменатите дејности на образование, здравство, култура и др.

---

⁴⁸⁹ Ибид., стр. 214

⁴⁹⁰ Pierre Delvolve, *Le droit administratif*, 3 edition, стр. 25

⁴⁹¹ Andre Maurin, *Droit administratif*, 5 édition, Aide mémoire, Paris, 2005, стр. 85-91

⁴⁹² André Maurin, *Droit administratif*, 5 édition, Aide mémoire, Paris, 2005, стр. 85-91

⁴⁹³ Ратко Марковиќ, *Управно право*, "Службени гласник", Београд, 1995, стр. 134

⁴⁹⁴ Никола Стјепановиќ, *Управно право - општи део*, Београд, 1958, стр. 113, сп.: Стеван Лилиќ, Дејан Миленковиќ, *Јавне службе у југословенском праву*, Београд, 1999, стр. 65

⁴⁹⁵ Славољуб Поповиќ, *Управно право*, Београд, 1962, стр. 35, сп.: Стеван Лилиќ, Дејан Миленковиќ, *Јавне службе у југословенском праву*, Београд, 1999, стр. 65

Постојат теоретски поделби кои поаѓаат од различни елементи, поради што се истакнуваат различни видови јавни установи. Така на пример, се разликуваат самостојни и несамостојни јавни установи, при што, поаѓајќи од критериумот дали една јавна установа е правно лице станува збор за самостојна јавна установа, а ако нема својство на правно лице станува збор за несамостојна јавна установа. Понатаму, при употребата на поимот јавна установа особено се нагласува јавноправниот карактер на одредени установи од каде произлегува и нивниот посебен правен режим. Исто така се споменуваат установи чии услуги задолжително се користат (задолжителна служба) и установи чие користење е работа исклучиво на волјата на корисникот (факултативна служба). Покрај тоа, може да се врши поделба на установите и според критериумот дали користењето на нивните услуги се наплаќа (наплатна служба) или тоа е бесплатно (бесплатна служба). Меѓутоа, најчесто, поимот на јавната установа се поврзува со поимот на јавната служба како во формална така и во материјална смисла.⁴⁹⁶ Француската правна теорија за основа при дефинирањето на поимот на јавната установа ја зема јавната служба во материјална смисла.

Од оваа теоретска поделба, но во спротивна насока, тргнува хрватскиот професор Крбек, кој го застапува сфаќањето за определување на поимот на јавната установа врз основа на формалниот поим на јавните служби. Оттаму, според него, за поимот на јавната установа решавачки е формалниот момент на јавната служба, односно, самата јавна установа мора да има значење на јавноправно лице (самостојна установа) или таа е само инструмент на некое јавно лице (несамостојна установа).⁴⁹⁷

Поаѓајќи од становиштето дека установите се вид на организации кои, за разлика од органите на извршната власт, немаат раководна функција, туку економска, социо-културна и друга функција со цел задоволување на материјални, духовни и други потреби на граѓаните, општеството и државата, и руската правна мисла се занимава со определување на институтот установа. Според нејзино становиште установата е некомерцијална организација која врши социјално-културни и административно-политички функции и создава социјални вредности, главно, од непроизводствен карактер. Како такви тие не располагаат со правно-наредбодавни овластувања и не претставуваат субјекти на управување.⁴⁹⁸

Меѓутоа, се истакнува двосмисленоста на поимот и статусот на јавната установа поаѓајќи од тенденцијата да се истакне значењето на примената на приватното право, со што овие установи сè повеќе се приближуваат кон режимот на приватните препријатија. Имено, станува збор за создавање на една поширока правна рамка во која под јавни установи се подразбираат институции кои се поврзани со извесни карактеристики, но кои длабоко во себе се разликуваат во поглед на организацијата, овластувањата, а понекогаш и природата. Така, како јавни установи од комерцијален и индустриски карактер се јавуваат и оние во кои вработените не потпаѓаат под режимот на јавното право, кои немаат буџет и со своите добра располагаат слободно како и секоја приватна фирма. Во таа насока е мислењето за настаната “криза на поимот на јавната установа” и ставот на познатиот француски правник Веден кој зборува за распаѓањето на поимот јавна установа.⁴⁹⁹

Во француската правна литература, воопшто, многу се зборува за кризата на теоријата за јавната установа. Значи, покрај веќе споменатите трговски и индустриски јавни служби од кои некои се јавни установи кои сè повеќе подлежат на приватното право се истакнуваат и други причини за кризата на правното уредување на јавните установи. Се истакнува ситуацијата дека, ако некогаш јавните установи подложеа на јавното право, тоа веќе не е секогаш така. Потоа се истакнуваат одредени национализирани претпријатија кои многу повеќе подложат на приватното право, иако се јавни установи. Покрај тоа се истакнува и

---

⁴⁹⁶ Ivo Borković., *Upravno pravo*, Zagreb, 1995, стр. 17, 18 и 19

⁴⁹⁷ Повеќе кај Dr. Ivo Krbek, *Upravno pravo*, Zagreb, 1932, стр. 41, сп.: Ivo Borković, *Upravno pravo*, Zagreb, 1995, стр. 17 и 18

⁴⁹⁸ А.П. Алехин, А.А. Кармолицкии, *Административное право России*, Москва, 2004, стр. 183-204

⁴⁹⁹ Симеон Гелевски, Наум Гризо, Борче Давитковски, *Управно право*, Скопје, 1997, стр. 215

карактерот на некои јавни установи како што се јавните установи од културен и научен карактер (на пример, универзитетот) кои, иако потпаѓаат под административното право имаат правно уредување многу поразлично од традиционалните јавни установи (при тоа се истакнува статусната самостојност на универзитетот, структурата на “учество”).⁵⁰⁰

2.2 Приватни установи

Кога се говори за јавната установа, која се сфаќа како правно лице од јавното право кое располага со одредена независност и која врши одредена јавна служба, би требало да се направи разлика со установите од јавна корист⁵⁰¹ (термин кој се употребуваше во минатото под влијание на француската теорија), кои се издвојуваат како посебен вид на правни лица кои имаат за цел остварување општо корисни цели, но тие се приватни правни лица. Според Валин, за установата од јавна корист не важи она што е карактеристично за јавното право, а тоа е неможноста на извршување, правотот да се наметнат обврски на трети лица, административни договори, статусот на вработените по одредбите на јавното право и др.⁵⁰²

Во француската правна литература установите од општа корист се сметаат за јавни лица од приватното право (асоцијации, фондации), кои имаат цел особено корисна за заедницата, користејќи привилегии (право да добијат оставина), под услов на одредени обврски. Како правни лица од приватното право, овие установи од јавна корист подлежат на компетентност на редовните судови.⁵⁰³

Според мислења на некои македонски автори, активностите на установите од општ интерес се сведуваат на активности од општ интерес и, според нив, поимот на јавните служби е потесен од тие активности. Тоа значи дека не станува збор само за различни правни режими, бидејќи и за самите јавни установи важат правни режими со многу различен сооднос на елементи од јавното и приватното право, така што некои установи од индустриски и комерцијален карактер се сведуваат на претпријатија за кои важи режимот на приватното право.⁵⁰⁴

Со оглед на карактеристиките кои се истакнуваат за овие правни лица може да се констатира дека станува збор за приватните установи, кои се карактеристични за современи услови на воведување пазарна економија во сите сегменти на општеството.

2.3. Концесија

Концесијата се сфаќа како доделување одредена дозвола, дозволување за нешто или одобрување. Меѓутоа, доколку се разгледува концесијата како правен институт, тогаш може да се забележат одредени разлики за поимот концесија.

Во поширока смисла концесијата може да се дефинира како дозвола што властите ја даваат на граѓаните на одредена држава, евентуално и на странски државјани заради вршење некои индустриско-трговски или стопански дејности.⁵⁰⁵

Во најширока смисла концесијата се сфаќа како акт (грант, одобрување, дозвола, разрешување) на власта на една држава со која на граѓаните на таа држава, на друга држава

---

⁵⁰⁰ Gustave Peiser, *Droit administratif général*, 22 édition, Paris, 2004, 133-136

⁵⁰¹ До 2001 година во македонската научна јавност се употребуваше терминот установи од јавна корист, а последните години, согласно светските трендови, се применува терминот приватна установа, кој е прифатен и во Законот за установите. Види: Борче Давитковски, *Правниот статус на установите во Република Македонија, Деловно право*, бр. 34, Скопје, 2001, Тито Беличанец, *Приватизација на установите*, Деловно право, бр. 34, Скопје, 2001

⁵⁰² Симеон Гелевски, Наум Гризо, Борче Давитковски, *Управно право*, Скопје, 1997, стр. 218

⁵⁰³ Повеќе кај: Gustave Peiser, *Droit administratif général*, 22 édition, Paris, 2004, 133-136 и Andre Maurin, *Droit administratif*, 5 édition, Aide mémoire, Paris, 2005, стр. 85-91

⁵⁰⁴ Симеон Гелевски, Наум Гризо, Борче Давитковски, *Управно право*, Скопје, 1997, стр. 218

⁵⁰⁵ *Pravna enciklopedija*, 1, Savremena administracija, Beograd, 1989

или, пак, на странски државјани им се дозволува на нејзино подрачје вршење на оние дејности за кои инаку постои забрана.⁵⁰⁶ Во таа смисла некои автори концесиите ги делат на политички и економски. Под политичка концесија се подразбира утврдување договор меѓу државите и означува дозвола што една држава на друга ѝ ја доделува за да на нејзина територија обавува определена дејност којашто ја ограничува нејзината сувереност. Економската концесија се сфаќа како договор кој се доделува меѓу државата и концесионерот.⁵⁰⁷

Во француската теорија на управното право се користи поимот концесија при што се говори за концесија за вршење јавни служби, концесија за јавни работи, концесија за патишта и др. При тоа управната концесија во француската теорија се сфаќа како постапка што ѝ дозволува на управата давање одредени права на поединец или друго правно лице под услови што многу често се уредени со договор, а со кои се утврдуваат модалитети на поделување на правото.⁵⁰⁸ И според Леон Диги концесијата е акт со кој јавно правно тело (држава, покраина, општина) го става еден поединец, со негова согласност, во должност да обезбеди функционирање на една јавна служба, под извесни услови.⁵⁰⁹

Во италијанската теорија се прави разлика меѓу т.н. концесии на добра, кои му даваат на приватникот права од стварна или персонална природа на одредени добра (на пр: концесија на земјиште) и концесии на услуги, кои му даваат на концесионерот ексклузивно право на вршење одредени активности (на пр: концесија за телекомуникации).⁵¹⁰ Притоа, и во италијанското право се јавува поимот на управна концесија која влегува во категорија на работи од надлежност на јавната управа, односно се сфаќа како акт со кој јавната управа со својата дискрециона волја му припишува право на друг субјект.⁵¹¹

Значи, концесијата се означува како дозвола, одредено овластување, одобрување, допуштање кое јавната власт го доделува, по правило, со одреден посебен акт. Во содржинска смисла концесијата е посебен правен инструмент со кој јавната власт дозволува на одреден субјект (физичко или правно лице), домашен државјанин или странец искористување на одредени добра, изведување на одредени работи или обавување на некаква дејност.⁵¹²

Поаѓајќи од сфаќањето дека претставува правен инструмент, при определувањето на поимот концесија на јавните служби може да се појде од сфаќањето дека истата се јавува кога јавен орган наречен концедент му доверува на физичко или правно лице - концесионер право да управува со една јавна служба така што ќе ги покрива надоместоците земени од корисниците.⁵¹³ Во теоријата постојат повеќе дефиниции за тоа што претставува концесионирана јавна служба. Така, според некои автори неа ја води некое приватно лице, физичко или правно на свој трошок и ризик, а според посебно овластување што го доделува управната власт.⁵¹⁴

Правата и обврските на концесионерот се утврдуваат со договор (концесионерски договор⁵¹⁵), со кој се обврзува да обезбеди постојано функционирање на службата, да им

---

⁵⁰⁶ Повеќе кај Dr. Vilim Gorenc, *Ugovor o koncesiji*, Acta turistica, Zagreb, Ekonomski Fakultet, 2/89, стр. 179, сп.: Ivo Borković, *Upravno pravo*, Zagreb, 1995, стр. 25

⁵⁰⁷ Види: Dr. Vilim Gorenc, оп. цит, стр. 179. Како политички концесии се наведуваат Кубанските концесии дадени на САД (Гуантанамо залив 1903), Кинеските концесии доделени на Германија (KiachoW, 1898), Русија (Порт Артур 1889), Велика Британија (Weihawei 1898) и др. Мешавина на политичка и економска концесија претставувал Суецкиот канал, Панамскиот канал и др. Сп.: Ivo Borković, *Upravno pravo*, Zagreb, 1995, стр. 26

⁵⁰⁸ Види: André de Laubadère, во: Dalloz, *Encyclopédie juridique*, Tome I, Paris, 1958, стр. 441, сп.: Ivo Borković, *Upravno pravo*, Zagreb, 1995, стр. 26

⁵⁰⁹ Леон Диги, *Преображају јавног права*, Београд, 1929, стр. 135

⁵¹⁰ Види: Enciclopedia del diritto, VII, Varese, 1961, стр. 372, сп.: Ivo Borkovic, *Upravno pravo*, Zagreb, 1995, стр. 26

⁵¹¹ Види: Novissimo rigesto italiano, Torino, III, 1967, стр. 920, сп.: Ivo Borković, *Upravno pravo*, Zagreb, 1995, стр. 26

⁵¹² Ivo Borković, *Upravno pravo*, Zagreb, 1995, стр. 26

⁵¹³ Симеон Гелевски, Наум Гризо, Борче Давитковски, *Управно право*, Скопје, 1997, стр. 215, 216 и 217

⁵¹⁴ Види: Ivo Krbek, оп. цит. стр. 62, сп.: Ivo Borković, *Upravno pravo*, Zagreb, 1995, стр. 31

⁵¹⁵ Говорејќи за концесионерскиот договор се доаѓа до управниот договор, кој претставува правно средство за обезбедување на јавните служби, коешто е карактеристично при постоење на пазарни услови во едно општество. Управниот договор како правен институт кој го склучува државата и приватно-правни лица во врска со една јавна служба се разликува од управните акти, но и од граѓанските договори, иако често има форма на типски (адхезионен)

пружи на корисниците услуги, доколку тоа го побараат, и услугите да не ги наплатува повеќе од тарифите што се предвидени во договорот. Притоа контролата ја врши јавниот орган што ја отстапил концесијата. Во договорот за концесија задолжително се внесува клаузула за финансиска рамнотежа која е предвидена во рамките на т.н. “теорија на непредвидувањето”. Промена на финансиска рамнотежа се случува кога тарифата утврдена во договорот останува непроменета, но концедентот наметнува нови, изменети услови на експлоатација. Теоријата на непредвидувањето доаѓа до израз кога настапуваат такви промени во околностите на пазарот што се резултат од напдно непредвидени економски, социјални или политички настани, поради што може да дојде до нагло поскапување на функционирањето на концесионираната јавна служба. Во таков случај во француското право се предвидува извесно обештетување од страна на заедницата, и тоа во случај штетите од поскапувањето да го надминат крајниот предвидлив случај на штета опфатен со договорот. Од друга страна, концедентот е должен да му ги стави на располагање сите услови потребни за непречено одвивање на активноста на јавната служба. При тоа концесионерот ужива право на монопол врз јавната служба, а концедентот не смее дури ни индиректно да ја олеснува конкуренцијата.

Концесијата обично престанува на датумот предвиден за нејзиниот истек, по што може да биде обновена. Доколку бидат направени крупни грешки во текот на нејзина експлоатација, концедентот може да го одземе правото на концесија. Покрај тоа, и без да постои вина на концесионерот, доколку смета дека тоа го бара јавниот интерес, концедентот може да ја прекине концесијата поради тоа што сака да ја ликвидира службата или има намера да управува со неа на друг начин. Во таков случај станува збор за откуп на концесијата. Како последен начин на кој може да заврши концесијата е прекилот, во случај кога привременото обештетување предвидено со теоријата на предвидувањето не е доволно за покривање на загубите на службата што западнала во постојан дефицит, па во отсуство на пријателски договор, која било од страните може да побара од судот прекин на концесијата.⁵¹⁶

Кога станува збор за концесионираната јавна служба интересно е мислењето дека таа се сфаќа како посебен начин на остварување на служба и особено како управен договор (*contrat administratif*). Така според Валин концесионираната јавна служба е управен договор со кој јавната власт овластува поединец на вршење јавна служба.⁵¹⁷

НАМЕСТО ЗАКЛУЧОК

Со текот на времето се менувало сфаќањето за државата и особено за управата, така што во современи услови се говори за концепт на управа како систем на социјална регулација на општествените процеси. Според ова сфаќање активностите на управата не можат да се сведат единствено на вршење на државна власт, туку тие мора да ги опфатат и оние активности со кои се остваруваат неопходните потреби на граѓаните во општеството.

Поаѓајќи од сфаќањата на правната теорија за јавните служби може да се определи теоретскиот поим на јавните служби, според кој тие се оние дејности коишто ги врши државата заради задоволување на одредени потреби на граѓаните (образование, наука, култура, здравство, социјална заштита и др.), кои не се карактеризираат со наредување, а во случај на нивен прекин би дошло до сериозни проблеми при нормалното функционирање на општеството. Се истакнуваат следните принципи на јавните служби: принцип на еднаквост (при употреба на услугите од страна на граѓаните), принцип на адаптација (кон новите услови) и принцип на континуитет (непрекинато вршење на јавните служби).

договор. Се истакнува сложеноста на неговата правна природа, поради тоа што управниот договор претставува договор (по сите свои внатрешни структурални елементи), но од посебен вид - јавноуправен (управен) договор, а по својата функционална страна тој е јавно правен инструмент.

⁵¹⁶ Симеон Гелевски, Наум Гризо, Борче Давитковски, *Управно право*, Скопје, 1997, стр. 215, 216 и 217

⁵¹⁷ Види: Waline, оп. цит. стр. 693. Според едно гледиште на францускиот Државен совет (*Conseil d'Etat*) од 1956 година изречно се нагласува дека концесионирана јавна служба секогаш е нужно управен договор. Сп.: Ivo Borković, *Upravno pravo*, Zagreb, 1995, стр. 32

Јавните служби имаат материјален израз, кој се однесува на дејностите кои се вршат и формален израз, кој се однесува на носителите на јавните служби или на оној кој ги врши. При тоа се истакнуваат неколку начини на кои се вршат јавните служби, односно тоа се јавните установи, приватните установи, јавните претпријатија и концесиите.

Јавните и приватните установи претставуваат носители на одредени овластувања на управната власт заради вршење на неекономски дејности од јавен интерес, за разлика од јавните претпријатија кои се правни лица кои вршат економска дејност од јавен интерес. Приватните установи се карактеристични за современите услови на воведување на пазарни механизми во сите сегменти на општеството. Тие се основаат заради вршење на дејности од јавен интерес (образование, наука, култура и др.) со средства во приватна сопственост и се предмет на контрола од страна на државата. Јавните установи се формално организациски облик на јавни служби, кои вршат одредени јавни услуги од општ или јавен интерес со цел задоволување на одредени потреби на граѓаните, и кои поради тоа имаат посебен правен режим. Нивни главни карактеристики се: поврзаност со јавното право, специјалност, автономија и флексибилност. Концесијата или концесионираната јавна служба е посебен начин на вршење на јавната служба, односно правен инструмент со кој јавниот орган му доверува на физичко или правно лице управување со јавна служба, при што контролата ја врши јавен орган.

Iskra Akimovska Maletic, PhD
Faculty of Security- Skopje

MANAGEMENT OF PUBLIC SERVICES

Abstract

There has long been a great interest for studying public services with the aim of organizing them better, so that they could satisfy the needs of as many citizens as possible. On the basis of the study of the legal theory on public services, a theoretical concept of public services may be determined, according to which they represent activities performed by the state in order to satisfy certain needs of its citizens (education, science, culture, social care, health care, etc.) that are not characterized by giving orders, but whose interruption would lead to serious problems in the normal functioning of the society.

Public services are characterised by the principles of continuity, equality and adaptation.

Drawing on theoretical and legal analysis, the author elaborates on several ways of public services management, such as: public institutions, private institutions, and concessions.

Key words: public services, principles of public services, public services management, public institutions, private institutions and concessions.

„ХУМАН СООБРАЌАЈ“ ИЛИ „ТРГОВИЈА СО ЛУЃЕ“?

Резиме

Трудот се однесува на некои од најкарактеристичните грешки при преведувањето на текстови од англиски на македонски јазик од страна на студентите од прва година на Факултетот за безбедност.

На почетокот авторот накусо се осврнува на опишувањето на различните видови на значење и преведувањето како процес, а потоа врши категоризација на грешките, поткрепена со соодветни примери и коментари за истите.

Авторот најпосле дава препораки за конкретни активности на часовите по англиски јазик, коишто може да придонесат за подобрување на вештините за преведување кај студентите.

Клучни зборови: превод, лексичко значење, грешка, преводен еквивалент, недоразбирање

За преведувањето и значењето на зборовите

Најдобриот начин да се разбере суштината на процесот на преведување и функциите кои преку него се остваруваат е да се навратиме на корените на терминот „превод“. Неговиот латински еквивалент „translatio“ етимолошки потекнува од глаголот „transfere“, кој, буквално преведен, значи „пренесување преку нешто“.⁵¹⁸ Со оглед на фактот дека се работи за пренесување, сосема е логична потребата од постоење на две „страни“ на процесот: првата, како „давател“ и втората како „примател“, а успешното спроведување на процесот на „пренесување“ е можено единствено преку преведувачот како негов директен посредник. Основната функција на преведувачот во овој процес се состои во пренесувањето на пораката сокриена зад зборовите на оригиналниот текст, преку пронаоѓањето на најсоодветните зборови на јазикот на кој го врши преводот. Неговата задача ни најмалку не е едноставна, бидејќи тој не само што мора да го пронајде вистинскиот преводен еквивалент, туку истовремено мора истиот да го „вдоми“ во новиот комуникациски и културолошки контекст во кој јазикот се користи помеѓу неговите родени говорители. Кажано со други зборови, преведувачот мора да биде сигурен дека преведената порака соодветствува на значењето коешто авторот оригинално сакал да го искаже. Од претходно изнесеното, може да се согласиме дека преведувачот е поставен пред голема одговорност. Тој мора да ја задоволи „потребата“ на „оригиналот“ да биде преведен, но од друга страна тој мора ја задоволи и „потребата“ на „копијата“, т.е. на преведениот текст да биде разбран од страна на оние за кои во основа е наменет. Ваквата задача воопшто не е едноставна, бидејќи преведувачот постојано се наоѓа во опасност некаде да погреша, што автоматски би значело и неуспешно исполнување на неговата „мисија“. Причините за можноста за појавување на грешки при преведувањето се бројни, но тие најчесто

---

⁵¹⁸ И покрај тоа што во македонскиот јазик латинскиот „translatio“ си има свој преводен еквивалент „превод“, глаголот „transfere“ сепак не ни е непознат, односно истиот го среќаваме како етимолошки корен на повеќе зборови кои се составен дел на македонската лексика. Така, на пример, наместо „пренос на пари“, особено во последно време, сè повеќе слушаме или читаме за „трансфер на пари“, или наместо „премин на фудбалери во друг тим“, многу поверојатно е дека ќе прочитате „најскапите фудбалски трансфери“ и т.н.

се јавуваат поради непостоењето на соодветни преводни еквиваленти за одредени концепти, кога мора да се направи избор помеѓу неколку преводни еквиваленти за еден концепт, кога одреден збор е употребен со неговото преносно значење и сл. Во такви случаи најмногу доаѓа до израз креативноста на преведувачот и неговата способност за прилагодување, коишто, пак, директно зависат од негово лингвистичко познавање на двата јазика засегнати од преводот, како и од познавањето на пошироката културолошка позадина на истите.

Доколку се сложиме со заклучокот дека успешноста на преводот е директно зависна од успешното пренесување на значењето, тогаш сосема е оправдано накусо да се задржиме на објаснувањето на видовите лексички значења својствени на зборовите како основни единици на преведувањето. Имено, секогаш кога се обидуваме да говориме за лексичкото значење мора да бидеме свесни за неговата повеќеслојност, или, попрецизно кажано, за различните класификации според кои постои еден или друг вид на значење. За потребите на трудов, овде ќе се задржиме на дистинкцијата помеѓу денотативното и конотативното значење на зборовите. Денотативното или референтното значење се однесува на врската помеѓу зборот и она на што тој се однесува или опишува во реалниот свет, или, со други зборови, тоа се однесува на зборовите како знаци или симболи.⁵¹⁹ Тоа е објективно и когнитивно, и како такво важи за целата говорна заедница којашто го користи јазикот на кој му припаѓа соодветниот збор.⁵²⁰ За разлика од него, конотативното значење секогаш е поврзано со чувствата на говорителот, а не со она на што конкретно се однесува изречениот збор. Тоа најубаво може да се разбере единствено во рамки на контекстот во кој се јавува. Конотацијата обично е поврзана со социо-културните или личните асоцијации на знаците, и се смета дека полисемичноста на знаците многу повеќе е изразена преку нивните конотации, а не преку денотациите. Грешките при преведувањето најчесто произлегуваат од мешањето на конотацијата со денотацијата, при што се создава сосема искривена преведена верзија, која во екстремни ситуации може дури и воопшто да не наликува на изворниот текст, со што задачата на преведувачот е тотално неуспешно реализирана.

„Хуман сообраќај“ или „трговија со луѓе“?: Најчести грешки при преводот на стручни текстови од англиски на македонски јазик

Претходно изнесените воведни забелешки ќе ни послужат како појдовна точка во она што е основна задача на трудот- анализирањето на грешките при преводот на стручни текстови од англиски на македонски јазик. Имено, станува збор за најчестите грешки коишто ги забележавме во писмените преводи на текстови од англиски на македонски јазик на група студенти на Факултетот за безбедност. Имајќи го предвид фактот дека текстовите, главно, се однесуваат на теми поврзани со безбедносната област, сметаме дека ваквата анализа ќе биде од значење не само за науката за јазикот, туку и за самите студенти во нивното понатамошно изучување на англискиот јазик специфичен за нивната професија. Што се однесува до грешките коишто се предмет на оваа анализа, ќе напоменеме само дека трудов конкретен се ограничува на грешките настанати поради погрешното читање на англискиот текст од една, и погрешното толкување на лексичкото значење на англиските зборови од друга страна, како грешки со најголема зачестеност меѓу студентите.

1. Грешки настанати поради погрешно читање на англискиот текст

Грешките од овој тип главно се јавуваат како резултат на погрешно читање на оригиналниот текст напишан на англиски јазик. Ваквите грешки вообичаено се јавуваат кај онаа категорија на студенти кои сè уште ја немаат доволно развиено вештината на читање и

---

⁵¹⁹ B. Hatim and J. Munday, *Translation-an advanced resource book*, (London and New York: Routledge ,2004) p 35

⁵²⁰ R. T. Bell, *Translation and Translating: Theory and Practice*, (London and New York: Longman, 1991) p 98

кои, најчесто, се почетници во изучувањето на англискиот јазик. Во рамките на оваа категорија, резултатите покажаа две тенденции: погрешно читање на зборовите поради нивно мешање со други англиски зборови што имаат ист или сличен изговор, и погрешно читање на зборовите поради нивно мешање со македонски зборови што се изговараат на сличен начин.

а) Погрешно читање на зборовите под влијание на англиски зборови со сличен изговор

Оваа категорија ги опфаќа грешките настанати поради тоа што некои зборови од оригиналниот текст по својот изговор едноставно наликуваат на други англиски зборови, и покрај тоа што имаат сосема различен ортографски приказ. Како резултат на ваквата тенденција, кога конкретниот збор ќе се замени со нему сличен англиски збор само врз основа на сличниот изговор, неминовно се добива превод кој нема никакви допирни точки со првичната порака на авторот на оригиналниот текст. За илустрација ќе ни послужи изразот „the way in which a theft was **committed**“, којшто некои студенти го превеле како „начинот на кој е **признаена** кражбата“, водени од очигледната сличност помеѓу „commit“ што значи „извршува“ и „admit“ што значи „признава“. Сличноста помеѓу овие два термини е исклучиво фонолошка, додека од семантичка гледна точка не постои никаков заеднички именител помеѓу признавањето и извршувањето на кражбата.

Следниот пример се однесува на англискиот израз „**succession** of events“, кој беше преведен како „**успешност** на случувањата“. Овде јасно може да се забележи влијанието на англискиот збор „success“ со значење на „успех“, како појдовна точка при преведувањето на „succession“, кој всушност значи нешто сосема друго, поточно „след, редослед“. Ваквата грешка комплетно ја превртува пораката од оригиналниот текст, која, вака пренесена, несомнено ќе доведе до недоразбирање. Така, наместо за „редоследот на настаните“, преводот говори за нивната „успешност“- информација што воопшто не е присутна во оригиналниот текст.

Ваков тип на грешка е видлив и во преводот на англискиот израз „**accurate** statistics“ со „**тековни** статистики“. Грешката во овој пример произлегува од сличниот изговор на „accurate“ кој значи „точен, прецизен“ со изговорот на „current“, со значење на „тековен“. Покрај оваа грешка, очигледна е и грешката при сложувањето на придавката со бројот кај именката. Под влијание на завршетокот за множина на „statistics“, студентот по аналогија ја употребил множинската форма „тековни“, иако станува збор за именка која на македонски јазик би требало да се преведе во еднина, како впрочем и самата придавка.

б) Погрешно читање на зборовите под влијание на македонски зборови со сличен изговор

Грешките од овој тип вообичаено се јавуваат кога одреден англиски збор, според својот изговор, потсетува на изговорот на некој македонски збор, чиешто значење, нормално, е далеку од значењето на англискиот збор во оригиналниот текст.

За попластично доловување на оваа тенденција би можеле да го искористиме примерот со изразот „a very serious crime which can **threaten** the cultural heritage“, што на македонски е преведен како „многу сериозен криминал кој може да се **третира** како културно наследство“. Доколку двете верзии се прочитаат на глас, многу јасно може да се открие причината за ваквата грешка во преводот. Имено, таа настанала поради сличноста при читањето на „threaten“ и „третира“, и покрај тоа што станува збор за зборови кои припаѓаат на два различни јазици. Глаголот „threaten“, всушност, значи „се заканува“, кој, доколку беше преведен правилно, ќе пренесеше порака дијаметрално спротивна од онаа на која упатува конкретниот македонски „превод“. Во случајов, англискиот израз треба да се преведе како „многу сериозен криминал кој може да се закани на културното наследство“.

Интересно е да се забележи дека при преводот на иста реченица, во некои случаи имаше по неколку различни верзии, секоја со грешка од различен карактер. Така, претходно споменатиот израз „the way in which a theft was **committed**“, меѓу другото, беше преведен и како „начинот на кој беше **подмитена** кражбата“. И покрај тоа што истиот овој пример беше

претходно употребен како поткрепа на првата под група грешки од овој тип, истава реченица беше преведена и на ваков начин, во која е видливо влијанието на изговорот на „подмитен“ врз преводот на „committed“, кој, како што веќе објаснивме означува „извршен“.

Прегледов ќе го завршиме со изразот „international traffic“, кој во голем број случаи беше преведен како „интернационална трафика“. Во овој пример може да се забележи влијанието на македонскиот збор „трафика“ кој се користи претежно во колоквијална комуникација, а кој неверојатно потсетува на англискиот збор „traffic“ и кој може да го намами преведувачот во сосема погрешна насока на преведување. Сепак, ваквата грешка може да се прости само на почетниците во изучувањето на англискиот јазик, пред сè поради непостоењето на никаква врска во значењето помеѓу македонската „трафика“⁵²¹ и англискиот „шверц“-правилниот превод на терминот „traffic“.⁵²²

2. Грешки настанати поради лексичкото значење на англиските зборови

Кога говориме за грешките при преводот кои се јавуваат поради погрешното толкување на лексичкото значење на англиските зборови, мислиме пред сè на грешките врзани со дистинкцијата помеѓу денотативното и конотативното значење. Со оглед на природата на текстовите коишто беа преведувани⁵²³, од студентите се очекуваше, главно, толкување на денотативното значење на зборовите, така што и примерите коишто ќе бидат илустрирани во овој дел се однесуваат единствено на погрешно преведување на нивното денотативно значење. Гледано од овој аспект, во текстов беа најочигледни следниве грешки:

а) Избор на погрешно денотативно значење на зборот

Оваа категорија во себе ги опфаќа зборовите кои имаат повеќе од едно денотативно значење, во лингвистиката попознати како хомоними.⁵²⁴ Ваквите зборови претставуваат вистинска замка за студентите со почетно познавање на јазикот во нивните обиди да преведат текст од странски јазик. Со оглед на фактот што англискиот јазик, за разлика од македонскиот, избобилува со хомоними, логично беше да се очекуваат грешки од ваква природа.⁵²⁵

---

⁵²¹ Колку ваквата, навидум, наивна грешка може да влијае врз натамошниот тек на преводот доволно кажува преводот на изведената именка „trafficker“, со значење „шверцер“, а која, поради погрешниот превод на „traffic“ како „трафика“, подолу во текстот е преведена како „трафикант“, изведена од именката „трафика“. Ова е само доказ дека во вакви случаи многу е веројатно дека ќе дојде до мултициплирање на грешките, при што преводот сè повеќе ќе се оддалечува од својот оригинал.

⁵²² Покрај оваа грешка, во конкретниов пример може да укажеме и на тенденцијата за употреба на интернационализми во случаи кога за истите имаме соодветен македонски збор. Така, придавката „international“, во овој случај е преведена со „интернационален“ и покрај терминот „меѓународен“ кој одамна е одомаќинет во македонската лексика и сосема прецизно соодветствува на англискиот „international“.

⁵²³ Текстовите коишто им беа дадени на студентите за превод покриваа теми поврзани со безбедносната област, специфични за нивната идна професија. Вообичаено, во стручните текстови го нема субјективниот елемент, кој претежно е карактеристичен за уметничка литература, филм, или друга форма на изразување каде што авторот ја има слободата за „играње“ со зборовите и нивна контекстуална употреба.

⁵²⁴ Хомоними се зборови кои имаат иста форма (се пишуваат на ист начин), но имаат сосема различно значење. Така, на пример, именката „коса“ може истовремено да се однесува и на косата на глава, но и на косата за косење. Во вакви ситуации, толкувањето на значењето на хомонимот е определено од контекстот во кој е употребен, што значи дека грешките од ваков тип не би требало да бидат чести помеѓу говорителите со солидно познавање на јазикот.

⁵²⁵ Грешките од овој тип се особено присутни при автоматското преведување, како што е на пример превод со помош на електронски речници, кои поради неможноста за определување на контекстот во кој се употребени зборовите, од неколкуте преводни алтернативи обично го избираат првиот збор кој може,

Првиот пример од оваа категорија е оној со англискиот израз „system for dealing with **minor** offences“, и неговиот погрешен македонски превод како „систем за справување со **малолетнички** престапи“. Во конкретниот случај може да забележиме дека како „проблематичен“ се јавува терминот „minor“, кој на македонски може да се преведе со „мал“, „спореден“, „ситен“ и сл., доколку се преведува како придавка, но преведен како именка може да значи и „малолетник“. Колокацијата „minor offence“ се однесува на „ситен престап“, но во случајов студентот го избрал значењето „малолетник“ што го навело од него да ја изведе придавката „малолетнички“. Оние кои имаат попродабочени познавања на безбедносната терминологија знаат дека во англискиот јазик придавката „малолетничка“ вообичаено се изразува со „juvenile“, како што е примерот со „juvenile delinquency“, односно „малолетничка делинквенција“.

Ист е карактерот на грешката и на пасивната англиска реченицата „stolen **property** is being sold“, преведена на македонски како „украдените **својства** се продаваат“. И покрај тоа што англиската именка „property“ може да се преведе како „сопственост“ или пак „својство“, во горенаведениот пример самиот контекст е доволно јасен за да заклучиме дека правилниот избор е „имот“, којшто е украден и којшто подоцна е изнесен на продажба. Овде не ни е потребна консултација со речник за да процениме дека „својствата“ не може да се „украдат“, а уште помалку да се „продаваат“.

Претходно споменатиот пример со изразот „international **traffic**“ може да ни послужи при аргументирањето и на оваа под група, особено во случајот кога истиот беше преведен како „меѓународен **сообраќај**“. Доколку изразот беше изваден од некој текст во кој се разработува сообраќајна проблематика, тогаш ваквиот превод ќе изгледаше сосема коректен, знаејќи дека „сообраќај“ е значењето со кое најчесто се употребува англиската именка „traffic“. Но, во ситуација кога пред нас се наоѓа текст за нелегална миграција, тогаш сосема е логично дека во истиот ќе стане збор за „меѓународна трговија“ или пак „меѓународен шверц“- второто значење на „traffic“.

Последниот пример од оваа група се однесува на изразот „armed robbery“ и неговиот неправилен превод на македонски како „**рачни** кражби“. Англискиот термин „arm“ може да има двојна функција- и како именка со значење „рака“, „рачка“, „гранка“, „филијала“ и сл., но и како глагол со значење „вооружува“, или „поставува, монтира“. Во овој случај избрано е значењето „рака“ од кое подоцна е изведена придавката „рачен“ како опис на кражбата. Сепак, за да може правилно да се преведе овој израз, потребна ни е колокацијата којашто оди со „robbery“, но којашто е изведена од глаголот „вооружува“, со што се добива изведената придавка „armed“ или нејзиниот македонски преводен еквивалент „вооружен“, па наместо „рачна“, кражбата е „вооружена“.

б) Погрешно преведени видови на зборови

Грешките од овој тип настануваат кога, поради недоволно познавање на јазикот, а особено кога пред преведувачот се наоѓа реченица со посложена структура, при преводот доаѓа до замена на придавката со именка, глаголот со именка, придавката со прилог и сл., што, од своја страна, повторно придонесува за извртување на смислата на реченицата.

Во текстовите што беа предмет на анализа, најочигледен а воедно и најбанален пример за овој тип на грешка беше преводот на англискиот термин „criminal“. Во англискиот јазик тој најчесто означува придавка со значење на „криминален“ или пак „кривичен“, но и именка со значење „криминалец“. За разлика од англискиот, во македонскиот јазик го имаме хомофонот „криминал“, кој по својот изговор е идентичен со англискиот „criminal“, но кој, всушност, се однесува на девијантното однесување со кое се кршат одредени норми кои го определуваат

но не мора да одговара на конкретната ситуација. Токму затоа, многу е важно ревидирање на ваквиот тип на превод и негово коригирање од страна на „жив“ преведувач.

нормалното однесување на индивидуата⁵²⁶. Англискиот еквивалент за „криминал“ е всушност „crime“, но при преводот многу често доаѓа до влијание на формата во англискиот јазик врз формата во македонскиот јазик и обратно, предизвикувајќи вистински забуни за читателот. За илустрација може да ни послужи примерот со „crime prevention“, кој во неколку случаи беше преведен како „криминална превенција“, и покрај тоа што, всушност, се работи за „превенција на криминалот“. Овде именката „crime“ е преведена како придавка, со што повторно доаѓа до искривување на значењето на оригиналот.⁵²⁷

Најинтересниот случај во оваа категорија на грешки е секако оној со „human trafficking“. Погоре во текстот веќе укажавме на неправилниот превод на „traffic“ кој наместо со „шверц“ или „нелегална трговија“ голем дел од студентите го преведоа како „сообраќај“, а овде ќе ги посочиме тешкотиите при преведувањето на терминот „human“. Имено, се работи за збор кој во англискиот јазик се јавува и како именка и како придавка. Доколку е употребен како придавка, терминот „human“ претставува „човечки“, „човечен“ и сл., но доколку истиот е употребен како именка тогаш неговото значење е „човек“ т.е. „човечко суштество“. Во овој случај именката е употребена во функција на придавка и како таква треба да се преведе на македонски, бидејќи станува збор за скратена форма на изразот „trafficking in humans“, во која со губење на предлогот „in“ именката „human“ препозитивно функционира како придавка, но без промена на значењето. Токму затоа, наместо „трговија со луѓе“, наидовме на преводи од типот „човечки сообраќај“, „човечки транспорт“, „хуман сообраќај“, „хумано патување“ и т.н.

Прегледов ќе го завршиме со пример во кој погрешното преведување на видот резултира со значење на преводот комплетно спротивно од оригиналот. Имено, се работи за сврзникот „as well as“, кој на македонски значи „како и“, а кој во својата форма го содржи прилогот „well“- „добро“, кој пак е изведен од придавката „good“- „добар“. Како резултат на оваа забуна, делот од реченицата „criminals as well as citizens“, наместо да се преведе со „криминалците, како и граѓаните“, некои студенти го превеле со „криминалците како добри граѓани“. Ваквата грешка во преводот во целост го менува значењето на реченицата, така што во конкретниот случај криминалците како луѓе со девијантно однесување преку погрешен преводен еквивалент парадоксално се претставуваат како „добри граѓани“.

Заклучок

Претходно изнесените емпириски сознанија за карактерот на најтипичните грешки направени од страна на студентите на Факултетот за безбедност може да послужат како најверодостоен показател на недостатоците кои треба да се коригираат во натамошното изучување на англискиот јазик и преведувањето на стручни текстови. Како што претходно веќе беше потенцирано, карактерот на грешките беше определен од карактерот на текстот, така што беше очекувано дека истите ќе бидат поврзани, главно, со денотативното значење на

---

⁵²⁶ Што се однесува до англиската придавка „criminal“, таа, покрај „криминален“, на македонски јазик може да го има и значењето „кривичен“, што исто така може да ги доведе во недоумица преведувачите. Така, на пример, една од највпечатливите грешки беше преводот на „criminal court“ како „криминален двор“, наспроти неговото вистинско значење на „кривичен суд“. Во овој случај имаме пример на двојна грешка. Имено, покрај погрешното преведување на „criminal“, погрешно е преведена и именката „court“, т.е. избрано е денотативното значење на именката кое нема никакви допирни точки со контекстот во кој истата е употребена.

⁵²⁷ Ваков тип на грешки не ретко се јавува и помеѓу студентите со подобро знаење на англискиот јазик, пред сè поради различната структура на речениците во двата јазика. Така, во англискиот јазик честа е појавата кога преку отфрлање на предлогот именката добива значење на придавка кога е поставена пред друга именка. Овде, всушност, изразот „prevention of crime“ е модификуван со тоа што е избришан предлогот „of“ и именката „crime“ е препозитивно поставена, притоа добивајќи функција на придавка, така што наместо „prevention of crime“ сме добиле „crime prevention“-обете со идентичен македонски превод „превенција на криминал“.

зборовите, за разлика од конотативното коешто е типично за други форми на литературен израз.

Добиените сознанија јасно сведочат за недостаток на соодветни вештини на читање на англиски текстови, што не би требало да биде присутно кај студентите со неколкугодишно искуство во изучувањето на англискиот јазик. Оттука произлегува и потребата за ставање поголем акцент на развивањето на оваа вештина на часовите по англиски јазик, преку фаворизирање на читање на глас, но и преку континуирано вежбање на фонолошко-ортографските карактеристики на одредени групи зборови кои најчесто предизвикуваат потешкотии при преведувањето.

Исто така, потребно е да се посвети поголемо внимание на оспособувањето на студентите за правилна употреба на речниците, особено во оние случаи кога за една лексичка единица постојат повеќе преводни еквиваленти со различно денотативно значење. Притоа, особено треба да се инсистира на зголемена употреба на монолингвални речници, каде што дескриптивното монолингвално толкување на одреден концепт ќе ги „принуди“ студентите сами да трагаат по можните преводни еквиваленти на нивниот мајчин јазик.

Најпосле, кај студентите треба да се развива и способноста за определување на значењето според дадениот контекст, при што во преведениот текст да се добие правилно пренесување на смислата на оригиналниот текст, а не груба репродукција на денотативното значење на основните единици на преводот.

Користена литература

1. Bell, T. Roger, “Translation and Translating: Theory and Practice”, (London and New York: Longman, 1991)
2. Hatim, Basil and Muday, Jeremy, “Translation- an Advanced Resource Book”, (London and New York: Routledge, 2004)
3. Мургоски, Зозе, „Голем англиско македонски речник“, (Скопје: автор, 2001)
4. Suksaeresup, Nitaya and Thep-Ackrapong, “Lost in Translation: How to Avoid Errors in Translation from English” (Translation Journal, Vol.13, No.1, 2009)

Vesna Trajkovska, MA
Faculty of Security- Skopje

“HUMANE TRAFFICKING” OR “HUMAN TRAFFICKING”?

Abstract

The paper addresses some of the most specific errors made by first year students at the Faculty of Security in translations from English into Macedonian,

At the beginning, the author gives a brief definition of different types of meaning and translation as a process, after which she groups the errors into categories, illustrated with adequate examples and comments.

Finally, the author suggests concrete activities for English classes that can contribute to the improvement of translation skills of the students.

Key words: translation, lexical meaning, error, translation equivalent, misunderstanding

ИНВЕСТИЦИСКИ ФОНДОВИ: ПОИМ И ВИДОВИ НА ИЗМАМА КАЈ НИВ

Резиме

Инвестициските фондови се посебен имот во сопственост на вложувачите пропорционално со големината на нивниот удел во фондот. Работењето на инвестициските фондови е регулирано со закон за инвестициски фондови, а работењето на друштвото со инвестициски фондови е контролирано од Комисијата за хартии од вредност. Но и покрај големите контроли, се случуваат измами на штета на инвеститорите. Во овој труд се дадени улогата, предностите од постоењето и инвестирањето во инвестициските фондови и видовите на измами кои можат да се случат кај нив.

Клучни зборови: инвестициски фондови, предности кај инвестициските фондови, приходи, измами.

Вовед

Глобализацијата на финансиските пазари е дел од еден широк феномен на глобализација на националните економии. Со процесот на глобализација во светот, посебно во развиените земји, дојде ерата на т.н. фондоманија. Главниот “виновник” за фондоманијата е искуството и праксата на САД.

Проучувајќи ги финансиските институции на меѓународно ниво можат да се сретнат неколку термини кои се употребуваат во праксата, а имаат обележје на инвестициски фондови, што прави го отежнува глобалното истаржување и споредба на тие институции. Најзначајни облици што се среќаваат во повеќето земји во кои тие институции се појавиле на пазарите се затворените и отворените типови на инвестициски фондови. Затоа во овој труд ќе се анализираат инвестициските фондови токму по оваа класификација, бидејќи истите се и најзастапени.

Инвестициските фондови се финансиски институции кои имаат посебно важна улога на пазарите на капитал во многу земји, а во некои дури станаа главни актери кои влијаат врз многу настани на финансиските пазари, но и надвор од нив.

Ваквиот тип на институции најмногу се развиле во развиените земји, најмногу во САД, не само во смисла на вкупниот капитал со кој управуваат, туку и во смисла на многу богата палета на разновидни фондови, големи и разгранети мрежи на дистрибуциски канали по чиј пат се пласира уделот на законската регулатива, и надзорни тела и организации кои ја следат нивната работа. И во Европа е развиен пазарот на капитал и пазарот на инвестициските фондови, најмногу во земјите членки на Европската унија кои настојуваат да се изедначат законската регулатива во тој домен. Имено, развиени се т.н. УЦТИС⁵²⁸ фондови, односно отворени инвестициски фондови наменети за јавноста, и според дефиницијата што ЕУ ја прифатила со цел да се постигне сообразување на различните имиња и дефиниции во различни земји членки.

Во транзиционите економии инвестициските фондови се на почетокот на развој, и истиот е поврзан со процесот на приватизација. Македонија сè уште е во фаза на зачеток во работењето со инвестициски фондови.

---

⁵²⁸ UCITS – Undertakings for Collective Investment in Transferable Securities

Во светски рамки, инвестициските фондови за приватните инвеститори достигнуваат вредност од 12 трилиони евра. На големите пазари, потенцијалните инвеститори можат да избираат помеѓу илјадниците различни видови инвестициски фондови. Основниот водич низ таа т.н. “џунгла од фондови” категоризира различни типови на достапни фондови. Инвестициските фондови се вид на институционален инвеститор кој овозможува вложување по пат на хартии од вредност. Тие се атрактивни поради големиот профит, со што тие институции сериозно му конкурираат на банкарскиот сектор. Инвестицискиот фонд претставува институција со најнови достигнувања на развој на финансиската технологија, поткрепена со цврста законска рамка и одлични деловни обичаи.

Инвестициските фондови ги имаат, во основа, следниве карактеристики:

- Поголема заработувачка со помал ризик;
- Институционалните инвеститори заради управувањето со туѓите пари кои доаѓаат од приватни инвеститори од нивна зштеда, наоѓаат посебни техники на анализа;
- Инвестициските можности се многубројни, посебно за хартиите од вредност;
- Трошоците за управување се релативно мали;
- Едноставност во вложувањето.

Инвестирањето во инвестициските фондови се темели на следниве принципи:

1. Диверзификација на влогот
2. Ликвидност
3. Професионално управување, и
4. Доверба

Улогата на инвестициските фондови

Инвестициските фондови во пазарните стопанства имаат клучна улога во функционирањето на пазарот и во развојот на пазарот на капитал. Нивната улога особено се гледа во стабилниот развој на пазарот на капитал и мобилизацијата на капитал. Нивното општо значење е во збогатувањето на институционалната структура на банкарско-финансискиот сектор, зголемувањето на конкурентноста и современиот пристап кон пазарните трансакции. Инвестиционите фондови се современа форма на финансиски институции на пазарот на капитал, односно нов тип на финансиски посредници. Настанале како резултат на брзиот развој на пазарот на капитал во индустриски развиените земји, бидејќи постојниот банкарски систем бил сопирачка за натамошниот развој на пазарот на капитал и на вкупните пазарни односи. Инвестициските фондови се финансиски организации или институционални инвеститори коишто собираат средства од своите вложувачи кои ги пласираат во краткорочни или долгорочни инвестиции, односно во различни финансиски облици. Инвестициските фондови претставуваат финансиска институција која привлекува средства од малите индивидуални инвеститори, на кои за возврат им издава акции или, поретко, уделива финансиската актива на фондот. На ваков начин формираните средства инвестициските компании ги инвестираат на домашниот или на меѓународниот финансиски пазар во различни видови на хартии од вредност, остварувајќи притоа диверзификација на инвестираните средства. За ефикасно инвестирање на средствата се грижи портфолио менаџер или стручна екипа на луѓе кои ја претставуваат портфолио менаџмент компанијата. Овој субјект во рамките на инвестиционата компанија се нарекува уште и инвестиционен советник или финансиски советник.⁵²⁹ Инвестициските фондови, главно, ја збогатуваат институционалната структура на банкарско финансискиот сектор и го поттикнуваат штедењето и ефикасноста на инвестициите по пат на вложувања во најпрофитабилни хартии од вредност. За да ја разбереме суштината на функционирањето на инвести-

---

⁵²⁹ Горан Марковски, Инвестициони фондови и нивна перспектива во Република Македонија, Магистерски Труд, Св. Кирил и Методиј, Економски факултет, Скопје, 2002

циските фондови ќе се осврнеме и на прашањето за местото и улогата на функционирањето на истите. Така, концептот на инвестициските фондови како репрезент на т.н. колективни инвестициони шеми, почива на следниве постулати:

- Прво, прибирање и концентрација на мали парични суми од страна на голем број лица,
- Второ, намалување на индивидуалниот ризик од вложувањето, и
- Трето, поголема вкупна ефикасност од вложувањата поради фактот што управувањето со средствата се доверува на професионален, високо компетентен управувачки тим.

Основата на функционирањето на инвестициските фондови се состои од прибирање на капитал по пат на продажба на неговите акции или документи за удел на населението. Така формируваниот финансиски потенцијал фондовите го пласираат потоа во акции и обврзници на трговските друштва и на државата, како емитенти на хартии од вредност, со цел да го олеснат процесот на купување на хартии од вредност од страна на населението.

Инвестицискиот фонд има можност за диверзификација на своето портфолио преку вложување во хартии од вредност на компании со различна ризичност, во различни стопански гранки, географски региони и сл., сè во зависност од целите на секој одделен фонд. Фактот што управувањето со средствата на фондот е во рацете на професионални менаџери на фондови значително го ублажува ризикот од носење погрешни инвестициони одлуки, и ја зголемува атрактивноста за купување хартии од вредност од страна на обичните луѓе.

Друштвата за управување со инвестициските фондови и нивните менаџери секојдневно работат со огромни суми на парични средства, што создава можност за злоупотреба од различен вид и карактер. Оттаму, законската регулатива со едновремено воспоставување ефикасни механизми на контрола и супервизија на нивната работа е од првостепено значење за стекнување и одржување доверба на широките слоеви потенцијални учесници/штедачи за нивната стабилност и бонитет, како и за компетентноста и чесноста на членовите на менаџерските тимови.⁵³⁰

Основни причини поради кои дојде до динамичен пораст на инвестициските фондови и на нивната популарност помеѓу ситните инвеститори се следниве: тие даваат релативно високи приноси (повисоки од орочените штедни депозити), со релативна сигурност (поради диверзификација на портфолиото) и се со висок степен на ликвидност (бидејќи акциите на фондот може да се продадат или на фондот или на пазарот на капитал, во зависност од видот на фондот).

Инвестициските компании имаат важна улога на полето на финансиските услуги. Тие се средство за индивидуално штедење заради оставарување на основни или дополнителни приходи. Имајќи ги предвид повисоките стапки на принос на акциите и обврзниците во однос на штедните депозити, нудејќи притоа и ликвидност и релативна сигурност, инвестициските компании денес претставуваат најефикасно средство за долгорочно штедење. Поради тоа нивниот обем и број е сè поголем, превземајќи ги традиционалните пазари на останатите финансиски институции, пред сè на банките во доменот на ороченото штедење и кредитирање, на пензиските фондови во областа на пензиските планови и на осигурителните компании во доменот на животното но и на другите видови на осигурување⁵³¹.

Низ процесот на трансформација на средствата, со издавање на акции во мали деноминации и купување на големи блокови хартии од вредност, инвестициските фондови можат да ја искористат предноста на ниски брокерски провизии, поради големиот обем на трансакции и да купуваат диверзификувани портфолија на хартии од вредност. Секоја продадена акција претставува пропорционален дел во портфолиото на хартии од вредност, со кое раководи инвестицискиот фонд. Фондовите постигнаа извонредно брза експанзија, којашто не се одвиваше без одделни проблеми. Инвестициските фондови, заедно со пензиските фондови

⁵³⁰ Доц. д-р Весна Пендевска, Асс. д-р Горан Коевски, Инвестициони фондови, Деловно право Год. 1, бр. 1 (Јуни 2000) стр. 208

⁵³¹ Горан Марковски, Инвестициони фондови и нивна перспектива во Република Македонија, Магистерски Труд, Св. Кирил и Методиј, Економски факултет, Скопје, 2002, стр. 10

и осигурителните друштва, се носечки столбови на институционалните инвеститори чиј број и форми се детерминирани од степенот на развиеност на финансиската инфраструктура на одреден финансиски пазар.

Следниов график е приказ на растот и развојот на инвестициските фондови, поточно „mutual„ фондови во светски рамки, по континенти, по земји и по години (1998-2004).

Табела 1. Број на отворени фондови во целиот свет (1998-2004)

Број на отворени фондови во светски рамки (на крајот на 2004 год.)							
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
World	50,266	52,746	51,692	52,849	54,110	54,570	55,528
Americas	10,376	11,499	12,676	13,449	13,884	13,921	14,067
Argentina	229	224	226	219	211	186	186
Brazil	1,601	1,760	2,097	2,452	2,755	2,805	2,859
Canada	1,130	1,328	1,627	1,831	1,956	1,887	1,915
Chile	102	116	144	177	226	414	537
Costa Rica	N/A	N/A	122	115	128	129	115
Mexico	N/A	280	305	350	364	374	411
United States	7,314	7,791	8,155	8,305	8,244	8,126	8,044
Europe	20,107	22,095	25,524	26,821	28,972	28,542	29,307
Austria	704	693	760	769	808	833	840
Belgium	631	784	918	1,041	1,141	1,224	1,281
Czech Republic	56	62	70	65	76	58	53
Denmark ²	226	292	394	451	485	400	423
Finland	114	176	241	275	312	249	280
France	6,274	6,511	7,144	7,603	7,773	7,902	7,908
Germany	793	895	987	1,077	1,092	1,050	1,041
Greece	179	208	265	269	260	265	262
Hungary	66	87	86	89	90	96	97
Ireland	851	1,060	1,344	1,640	1,905	1,978	2,088
Italy	703	816	967	1,059	1,073	1,012	1,142
Liechtenstein	N/A	N/A	N/A	N/A	111	137	171
Luxembourg	4,524	5,023	6,084	6,619	6,874	6,578	6,855
Netherlands	334	348	494	N/A	680	593	542*
Norway	264	309	380	400	419	375	406
Poland	38	62	77	94	107	112	130
Portugal	189	214	195	202	170	160	163
Romania	N/A	N/A	16	24	20	21	20
Russia	28	27	37	51	57	132	210
Slovakia	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	37	40
Spain	1,866	2,150	2,422	2,524	2,466	2,471	2,559
Sweden	366	412	509	507	512	485	461
Switzerland	325	348	368	313	512	441	385
Turkey	N/A	N/A	N/A	N/A	242	241	240
United Kingdom	1,576	1,618	1,766	1,749	1,787	1,692	1,710
Asia and Pacific	19,592	18,892	13,158	12,153	10,794	11,641	11,617
Australia	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A
Hong Kong	712	832	976	952	942	963	1,013
India	97	155	234	297	312	350	394
Japan	4,534	3,444	2,793	2,867	2,718	2,617	2,552
Korea, Rep. of	13,442	13,606	8,242	7,117	5,873	6,726	6,636
New Zealand	633	622	607	588	577	563	553
Philippines	N/A	15	18	20	21	21	24
Taiwan	174	218	288	312	351	401	445
Africa	191	260	334	426	460	466	537
South Africa	191	260	334	426	460	466	537

Извор: Investment company Institute, Investment company, Fact book, 45 edition, 2005

Од графикот се гледа дека порастот на отворените фондови од година во година е сè поголем, а најголемиот пазар е европскиот. Но сепак, САД го држи приматот, како земја со најголем број на инвестициски фондови.

Инвестициските фондови не се дизајнирани да нудат комплетен или балансиран инвестициски програм и не се подобни за сите инвеститори. Акциите флукутираат во цените. Тоа значи дека вредноста на инвестицијата во фондовите ќе расте или опаѓа и може да се случи губење на пари. За да добиеме едноставна претстава за начинот на функционирањето на инвестициските фондови, за илустрација ќе земеме еден обичен пример од животот преку компаративна анализа за купување на автомобил преку потрошувачки кредит и инвестирање на парите во инвестициски фонд.

Потрошувачки кредит

Доколку имаме стар автомобил кој вреди 33.300 денари, а сакаме да купиме нов кој вреди 116.700 денари, за избраниот автомобил продавачот ќе ни понуди кредит со тоа што ќе се одбие сумата од вредноста на стариот автомобил, и ќе добиеме дека новиот автомобил ќе нè чини 83.300 денари. Ако земеме кредит на 5 години (60 месеци), месечната рата на кредитот ќе изнесува 2000 денари. Ратата на кредитот не смее да го надмине износот од 1/3 од платата, а просечната плата во Македонија е помалку од 13.000,00 денари. Покрај тоа и банката поставува услови, и тоа каско осигурување на автомобилот, што претставува дополнителен трошок од 6000 денари на годишно ниво. После 5 години вредноста на автомобилот ќе биде 50000, и повторно купуваме нов автомобил и повторно земаме нов кредит... и приказната се повторува.

Резултат: Цел живот плаќате рата во висина од 2000 денари за да секои 5 години се возите со нов автомобил.

Инвестирање во фонд

Претходно наменетите 2000 денари за кредит можеме да ги оплодиме со штедење во отворен инвестициски фонд. Во минатото ОИФ имаа 20% добивка на годишно ниво, така што после 5 години ќе заштедиме 200.000 денари (влог+добивка). После 5 години имаме 200000 денари + автомобил кој вреди 6700 денари= 206.700 денари. Доколку сакаме нов автомобил имаме 206.700 денари но во готовина, со што би добиле и попуст за готовинското плаќање. Цената на автомобилот е 106.700, што значи ни остануваат 100 000 денари заштеда. Ако тие средства ги ставиме во отворен инвестициски фонд, со 15% годишна добивка за 5 години оваа сума ќе се удвои, што значи дека после 5 години ќе имаме 200.000 денари, плус автомобил вреден 50.000 или вкупно 250.000.

Резултат: На секои 5 години нов автомобил, но купен без најмување на додатни средства, односно кредити.

Основната причина поради која во инвестициските фондови се вложуваат стотина милјарди долари е во фактот дека преку нив може да се остварат поголеми добивки од класичното вложување на средства во банки и штедилници. Предноста на вложувањето на средства во инвестициските фондови се гледа во поголемата можност на поделба на ризикот на вложените средства, како и професионалното управување и водење на портфолиото преку следење на основните принципи и начела на профитабилност, сигурност и ликвидност, како и можноста на остварување на ниски трошоци во тргувањето со хартии од вредност и други финансиски облици поради големиот број на извршување на трансакции. Исто така е многу важно и постоењето на соодветни механизми за надзор и заштита на вложувачите (законски прописи, комисиите чии членови ги именува Владата и итн.).

За развојот и функционирањето на инвестициските фондови важно е однесувањето на населението, односно на делот на домаќинствата кои својот дел од финансиското штедење го вложуваат кај инвестиционите фондови. Имено, традиционалното финансиско штедење на населението се насочува во банките, осигурителните друштва и штедилниците. Со развојот на пазарот се развиваат нови финансиски институции, а посебно доаѓа до експанзија на пензиските фондови (врз актуарски принципи) и на инвестициските фондови. Експанзијата на инвестициските фондови е резултат на очекувањата на домаќинствата дека ќе остварат поголеми приноси по средства што можат да ги добијат врз база на депозит кај банките. Инвестициските фондови имаат поголеми можности при формирањето на портфолио структурата, водејќи сметка за стапката на приносот, диверзификацијата на ризикот и одржувањето на ликвидноста. Со инвестиционата политика инвестициските фондови утврдуваат во кои проекти и во кој износ треба да ги пласираат парите. Понекогаш се пропишува долна и горна граница на пласманите во еден вид на хартии од вредност и на тој начин се решава проблемот на диверзификација на ризикот, односно неговата дисперзија.

Регулаторните механизми бараат од инвестициските фондови да ги информираат своите клиенти за инвестиционите цели, ризици и трошоци. Всушност, најважно е инвестициските фондови да ги информираат постојаните и потенцијалните клиенти за својата инвестициона политика бидејќи, со вложување во акции на некој инвестиционен фонд, се прифаќа и неговата инвестициона политика, со сите нејзини ризици и очекувани приноси. При избор на инвестициски фонд индивидуалниот инвеститор се раководи од висината на приносот и висината на ризикот. Правило е дека големиот ризик оди во иста насока со висината на приносот. Така на пример, индивидуалните инвеститори кои сакаат помал ризик, што истовремено значи и помал принос, се определуваат за фондови кои вложуваат во обврзници на државата или, пак, на обврзници на големи и сигурни компании. Меѓутоа, кога се работи за вакви пласмани инвеститорот ќе води сметка и за висината на каматата на депозитите кај банките. Банкарските депозити се осигурани, додека кај инвестициските фондови такво осигурување не постои и со самото тоа ризикот е поголем. Од аспект на севкупната алокација на финансиското штедење на населението, перформансите на инвестициските фондови се значителни во однос на останатите финансиски посредници, како и од аспект на распоредот на средствата меѓу големиот број на инвестициски фондови, со оглед на тоа дека е присутна тенденција на пораст на бројот на инвестициски фондови со различен профил, со што расте и нивната меѓусебна конкуренција. Поради постоење на конкуренција, инвестициските фондови се борат за прибирање на средствата каде што важна улога има квалитетот на портфолиото и на менаџерите, коишто настојуваат да формираат репутација на привлечна сила на овој специфичен пазар. Меѓутоа, треба да се истакне дека менаџерите се ограничени со прецизни критериуми на портфолио политиката на инвестицискиот фонд, бидејќи самите инвеститори мора да знаат дека при купување на хартии од вредност на конкретниот фонд ја прифаќаат инвестиционата политика, ризикот и очекуваниот принос на фондот.

Кога ќе се направи паралела помеѓу банка, животно осигурување, пензиски столб, станбено штедење и различни депозитни и недепозитни финансиски институции, ќе се увиди дека инвестициските фондови имаат најголема сигурност, ликвидност, добивка и флексибилност (табела 4).

Табела 2. Споредба меѓу депозитни и недепозитни финансиски институции преку основните принципи на инвестирање

	Банка	Животно осигурување	Пензиски столб	Станбено штедење	ИФ Обврзници	ИФ мешовит	ИФ акции
Сигурност	Добра	Одлична	Мн.добра	Добра	Одлична	Мн.добра	добра
Ликвидност	Мн.добра	Добра	Мн.лоша	Добра	Одлична	Одлична	Одлична
Добивка	Мн.лоша	Лоша	Добра	Мн.добра	Мн.добра	Мн.добра	Одлична
Флексибилност	Лоша	Добра	Добра	Добра	Одлична	Одлична	Одлична
Поврат на данок		Да	да				

Извор: www.hrportfolio.hr, обработка на авторот

Во споредба со орочените депозити, предностите на депозитите се: државна гаранција до одреден износ, однапред е познат износот на каматата. Но има и недостатоци, а тие се: неликвидност (пристапот до парите е ограничен, банките нудат можност за предвремено раскинување на договорот со плаќање на опретелен надомест, ниски камати за краткорочни држења на депозитите).

Во споредба со директно инвестирање во хартии од вредност со посредство на брокерски куќи, врз основа на сопствени ставови, се донесуваат самостојни одлуки за купување и продавање и потреба од време, знаење и искуство за постојано следење на пазарот на капитал. Во споредба со животно осигурување, луѓето често пати го поистоветуваат со инвестициските фондови. Но осигурување од некаков ризик и инвестирање, на пример, во инвестициски фондови е навистина неспоредливо, бидејќи целите се различни. Предностите на страната на животно осигурување се: осигураната сума е загарантирана, можноста за

користење на полиса за осигурувањето како гаранција, можноста за прекин на уплатите за краток временски период, можност за користење на даночни ослободувања и сл., а негативностите се: обврзувачки договор (однапред определена рата, износ, големи пенали во случај на прекинување на договорот или не плаќање на премијата, не се знае точниот износ на имотот, на трошоците и сл.). Негативностите на пензиските фондови се: доброволниот влог не може да се подигне до 50 годишна возраст, релативно мали приноси, високи трошоци при премините кон друг фонд и високи трошоци на пензиското осигурително друштво.

Приходи кај инвестициските фондови

Кога се зборува за приходите на инвестициските фондови треба да се каже што ги сочинува и да се дефинираат некои поими.

Инвестициските фондови можат да стекнуваат добивка за своите инвеститори, на три начини:

- По основ на дивиденда и каматите примени од хартиите од вредност во портфолиото.
- Ако продавајќи некоја хартија од вредност реализираат профит т.е ако ја продадат по цена повисока од набавната, тогаш станува збор за реализирана капитална добивка која, по правило, се исплаќа на инвеститорите (Capital Gains Distributions).
- Ако дојде до пораст на вредноста на хартиите од вредност од портфолиото на фондот, а со тоа и до пораст на NAV фондот- Unrealized Capital Gains. Секако, на инвеститорите никој не им гарантира дека по кој било од овие основи фондот ќе заработува, дури по третиот основ, тој може да губи.

Приносот (yield) претставува приход по акција, платен на акционерите врз основа на дивиденда и камата, т.е по првиот основ за приход на фондот. Обично се изразува како процент од набавната цена на акциите на фондот (Offer price или buy price).

Исплатите (Distributions), покрај дивидендата и каматата, ја опфаќаат и реализираната капитална добивка (Capital Gains Distributions), т.е. сите исплати на акционерите по првиот и вториот основ за приходи на фондот.

Вкупниот принос (total return), покрај исплатите, ги опфаќа и нереализираните капитални добивки коишто се манифестираат во растот NAV. Значи total return или вкупниот приход ги опфаќа дивидендите, каматите, профитот реализиран со продажба на хартиите од вредност или растењето на вредноста на акциите на фондот. Тоа е најсеопфатна и најдобра мерка за перформанси на инвестицискиот фонд.

Ако инвеститорот сака редовен приход, тогаш вредноста на портфолиото по правило останува непроменета во однос на почетната вредност, затоа што постојано се исплаќа остварената заработувачка. Како и кај други инвестиции постои ризик на евентуална загуба, но тоа во слободните фондови ретко се случува, бидејќи поради карактерот на инвестирањата е засновано на поширока лепеза хартии од вредност со различни елементи.

Висината на приходот не е сигурна и не се знае кога ќе расте или паѓа, што зависи од пазарната положба на хартиите од вредност со кои фондот располага.

Измама кај инвестициските фондови

Постојат повеќе типови на инвестициски фондови. Ваквите компании нудат најразлични производи од најнеризични до високо ризични инвестиции. Исто така инвестициите можат да бидат во најразлични индустрии, финансии, технологија, телекомуникации, осигурување и сл. При изборот на фондот треба да се посвети внимание на минатото работење на фондот и на менаџерот. Но, доброто работење во минатото не значи и добро работење во иднина. Многу инвеститори веруваат дека можат да ги избегнат измамите имајќи го предвид искуството со Енрон, Ворлд Ком и други компании. Најважно од сè кај инвестициските фондови е да се знае што да се купува. Факт е дека подобро е да се купат повеќе акции во инвестициски фонд,

отколку само една акција, односно не се чуваат сите јајца во една кошница. Измамите кај инвестициските фондови најчесто настануваат и од незнаење на инвеститорите и некогаш под влијание на брокерите или компаниите што посредуваат во инвестициските фондови. Искуставата за развојот на инвестициските фондови зборуваат и за еден друг момент, измама настаната како резултат на погрешна проценка за движењето на пазарот, а тие моменти се опишани во книгата на Roger Lowenstein, "When Genius Failed"; Random House, New York, 2002.

Погрешните проценки за движењето на пазарот и успешноста на работењето можат да доведат во заблуда голем број на инвеститори и до големи загуби кои можат да резултираат со пропаст на една цела економија. Типичен пример за тоа е падот на Лонг Терм Капитал.

Во септември 1998 година, Централната банка на САД организираше спасување на еден огромен инвестициски фонд, Лонг Терм Капитал, кој се најде пред неизбежна пропаст. Спасувањето беше изведено со приватни пари, од група американски банки и брокерски куќи, кои оценија дека пропаста на тој фонд може да предизвика системска криза од несогледливи димензии. Со своите придонеси, тие направија пакет од 3,6 милјарди долари, со кој беше спречено банкротство на фондот.

Овој случај содржи повеќе интересни и контровезни аспекти. Јавноста беше, меѓу другото, особено заинтригирана од фактот дека со тој фонд раководеше група која вклучуваше двајца нобеловци по економија и 25 доктори на науки. Двајцата, Роберт Мертон (Robert Merton) и Мајрон Шоулс (Myron Scholes) ја добија Нобеловата награда во 1997 година, само една година пред големиот дебакл. Како еден "тим од соништата" можеше да направи такви кардинални грешки?

Во тоа време, Лонг Терм Капитал ја базираше својата стратегија на очекувањето дека маргината (разликата) во приносите помеѓу државните и корпоративните обврзници ќе се стесни. Поради тоа, тој инвестираше во корпоративни обврзници. Токму тогаш, многу берзи во светот забележаа падови, така што инвеститорите започнаа панично да бегаат во посигурни инструменти, односно во државни обврзници. Како последица, цените на државните обврзници пораснаа, а на корпоративните обврзници доживеаја пад.

Накучо кажано, основната грешка на нобеловците лежеше во претпоставката дека финансиските пазари секогаш функционираат на ефикасен начин. Тие поагаа од анализата на пазарот базирана на елегантни математички модели, која велеше дека маргината меѓу државните и корпоративните обврзници е веќе многу голема и дека може да се стесни, а никако да се прошири. Пазарот, според нив, едноставно мораше да види дека степенот на ризичност на обврзница, да речеме на фирмата Форд, е неизменет така што не постоеше никаква разумна причина да се случи зголемување на нејзиниот принос наспроти приносот од државни обврзници.

Она што професорите го превидоа е дека луѓето и учесниците на пазарот не се секогаш разумни, без оглед на тоа што велат моделите. Оние кои тргуваат на пазарот не се машини раководени од силиконски чипови, туку се подложни на панично и понекогаш ирационално однесување. Исплашени од големите загуби во руската финансиска криза, која се случи истата година, инвеститорите одбиваа секаков вид ризик, дури и разумен вид на ризик. Тие единствено ја сакаа сигурноста на безризичните обврзници и беа подготвени да платат која било цена за да се чувствуваат безбедно.

Тоа што се случи со Лонг Терм Капитал никако не ја намалува вредноста на финансиската теорија, која, особено во последните децении, изворедно многу им помогна на сите оние кои се занимаваат со финансискиот бизнис. Поуката од овој случај е дека теориските заклучоци треба да се применуваат, но земајќи ја во исто време предвид особената природа на финансиските пазари. Впрочем, тоа им било познато и на старите економисти. Во таа смисла,

зборовите на Кејнз звучат актуелно како да се изговорени денес: ”Пазарите можат да останат ирационални подолго отколку што вие можете да останете солветни”.⁵³²

Покрај измамите од незнаење или неправилно предвидување на пазарните движења и брокерите можат исто така да ги доведат во заблуда инвеститорите, најчесто препорачувајќи им да купуваат специјални акции од класа “Б”, без да им објаснат дека вкупните трошоци ќе бидат далеку повисоки отколку да купат акции од класата “А”. Со тоа брокерите ќе заработат повеќе од тешко заработените пари на инвеститорите. Друг тип на измама поврзана со купувањето на акции од класата “Б” е прикривањето на “невидливите” провизии. Ваквите класи на акции се поатрактивни затоа што, за разлика од класата А, немаат “видливи ” провизии. Брокерите ги препорачуваат убедувајќи ги инвеститорите дека кај нив провизиите се помали. Всушност, постојат два типа на провизии кои брокерите неадекватно им ги објаснуваат на инвеститорите. Едната провизија е за маркетинг трошоци, а другата е онаа која се наплатува доколку инвеститорите се решат да ги чуваат акциите подолг временски период од, речиси, 5 години. Исто така постојат и други начини на кои можат инвеститорите да бидат доведени во заблуда. Многу инвеститори изгубиле големи суми пари во почетокот на 2000 година бидејќи ги вложиле своите пари во акции од една индустрија, на пример, телекомуникации или технологија. Брокерите треба да ги посоветуваат инвеститорите дека кога се купуваат акции или обврзници во инвестициски фонд, тие треба да се од различни сектори и подкласи на индустрии. Но провизиите кои би ги зеле брокерите од ваквиот диверзифициран начин на купување би биле многу помали. Исто така и ризикот за инвеститорите е многу голем, бидејќи поголема е веројатноста да пропадне една индустриска гранка отколку сите наеднаш (правило за тргување број еден: не се чуваат сите јајца во една кошничка). Ваквата диверзификација е помалку профитабилна за брокерите и затоа тие не советуваат за пошироко инвестирање.

Друг тип на измама е со т.н. “пазарен timing” со кој инвеститорите добиваат специјална понуда од брокерите да извршат купување на удели по затворњето на пазарот по вчерашни цени, знаејќи дека наредниот ден ќе ја наплатат провизијата од препродажбата на акциите, којашто може да биде и до 8.5% од вредноста на инвестицијата и со тоа да профитираат. Компанијата Беар Стеарнс (Bear Stearns) направила фалсификати на датумот и часот на налозите за купопродажба, со тоа што налозите реално биле спроведени после 16.00 часот т.е. по затворњето на пазарот, а на нив биле прикажани датумот и часот пред затворње на пазарот. На некои од инвеститорите им било дозволено преку интересен влез да тргуваат и до 17.45 часот, а на некои дури и да ги откажат непрофитабилните тргувања. Трошокот за некои инвеститори бил многу мал, но за оние кои учествувале директно во измамата биле економски многу оштетени. Многу често се случува брокерите да не даваат објаснување зошто го одбрале за тргување одреден фонд, прикривајќи дека фондот му плаќа на брокерот одредена сума провизија за да донесе инвеститори.

Заклучок

И покрај предностите и приходите кои ги имаат и кои можат да ги донесат инвестициските фондови, може да се заклучи дека тие и не се така безризична инвестиција. Тие им се продаваат на инвеститорите некогаш со измама, проневера, нечесност и со прикривање. Се случува понекогаш и незнаењето на менаџерите на фондовите да ги донесат во загуба инвеститорите.

---

⁵³² Петковски Михаил, Финансиски пазари и институции, Универзит “Св. Кирил и Методиј”, Економски факултет- Скопје, 2004, стр. 329

Користена литература:

1. Коевски Горан, Инвестиционите фондови и нивната улога во заокружувањето на финансискиот систем на Р. Македонија, Годишник на Правен Факултет-Скопје, том 37(1996/1998)
2. Петковски Михаил, Финансиски пазари и институции, Економски факултет, Скопје, 2004
3. Горан Марковски, Инвестициони фондови и нивна перспектива во Република Македонија, Магистерски Труд, Св. Кирил и Методиј, Економски факултет, Скопје, 2002,
4. O'Neil J. William, 24 Основни лекции за успешно инвестирање, Комисија за хартии од вредност, Скопје, 2005
5. A guide to Close-End-Funds, Investment Company Institute, 2007
6. Bošković, R. Devet zamki za ulagače u hrvatske dionice i kako ih izbjeći. Zagreb : ZB Brokери, 2001
7. <http://hgk.biznet.hr/hgk/tekst.php?a=b&page=tekst&id=297>
8. <http://registeredrep.com>
9. <http://www.biznis.hr/default.asp?ID=16681>
10. <http://www.mirovinsko.hr/default.asp?ID=119>
11. <http://www.tportal.hr/gospodarstvo/poslovnivodic/fset.html>
12. http://www.vidi.hr/top100/prijave/financijske_p.html
13. http://www2.hgk.hr/en/depts/banks/trziste_kapitala_2006.pdf
14. Investment Company Institute website, <http://www.ici.org>
<http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/1997/1659.htm.ici.org>
15. www <http://chinese-school.netfirms.com/abacus-open-end-funds.html>
16. www.crosec.hr

Snezana Mojsoska, MA
Faculty of Security- Skopje

INVESTMENT FUNDS: CONCEPT AND TYPES OF FRAUDS

Abstract

Investment funds are considered as separate property owned by investors proportional to their share in the fund. The work of investment funds is regulated by Law on investment funds, while the work of the association of investment funds is controlled by the Securities Commission. However, in spite of great controls, investors are still exposed to the risk of a possible fraud. This paper focuses on the role, the advantages of the existence and investment in these funds as well as the types of frauds related to them.

Key words: investment funds, investment fund advantages, revenue, frauds.

СТРУКТУРА НА ПОМОШТА АЛОЦИРАНА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ПРЕКУ КАРДС- ПРОГРАМАТА

Резиме

Трудот претставува анализа на структурата на помошта алоцирана во Република Македонија преку КАРДС-програмата на Европската Унија. Во воведните излагања се прикажани целите, условите и начинот на алоцирање на средствата преку овој финансиски инструмент, односно се анализира европското законодавство во делот на КАРДС-програмата. Во продолжение, преку анализа на мултииндикативната програма 2002 – 2004 за РМ се дава структурата на помошта намената за РМ за периодот од 2002 – 2004 г. Во вториот дел на трудот следи приказ на вториот мултииндикативен програмски период од 2005 – 2006 г. Трудот финансира со заклучни согледувања за главните слабости детектирани при имплементацијата на помошта преку КАРДС- програмата и за ефектите и значењето што таа ги има за Република Македонија.

Клучни зборови: КАРДС, стабилизација и асоцијација, Западен Балкан, финансиска помош, национална компонента, мултииндикативна програма.

1. ВОВЕД

КАРДС-програмата е востановена во 2000 година со цел обезбедување помош на Албанија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Федерална Република Југославија и Македонија.⁵³³⁻
⁵³⁴ Помошта што се дистрибуираше преку оваа програма требаше да го стабилизира и обнови Западниот Балкан, подготвувајќи го на тој начин за влез во ЕУ. Основна интенција е создавање на економска, институционална, правна и општествена рамка во согласност со вредностите и моделите утврдени од страна на ЕУ.⁵³⁵ Програмата КАРДС имаше две нивоа на интервенција: национално и регионално. Покрај поддршка на државите - кориснички на национално ниво преку финансирање на одредени проекти, цели и приоритети од посебен интерес за конкретната држава, КАРДС-програмата обезбедуваше финансиска помош и за реализација на цели и проекти кои имаат поширок регионален ефект. Така, преку овој инструмент се обезбедуваше поддршка за спроведувањето на Охридскиот рамковен договор со којшто се стави крај на конфликтот во Македонија, како нејзин посебен национален интерес,⁵³⁶ но и се финансираше изградбата и зајакнувањето на СЕЦИ-центарот како механизам за регионална соработка. За регионалната компонента се одделуваше 10% од вкупниот буџет на програмата КАРДС. За периодот од 2000 – 2006 г. преку програмата КАРДС на шесте држави - кориснички (поединечно или за регионални проекти) им беа доделени 4,6 милијарди евра за конкретна поддршка на процесот на стабилизација и асоцијација. Во 2006 година КАРДС-програмата беше заменета со ИПА-фондот.⁵³⁷

---

⁵³³ Council Regulation 2666/2000 of 5.12.2000, Official Journal L 306 of 7.12. 2000.

⁵³⁴ Пред создавањето на програмата КАРДС, помошта за овие држави се дистрибуирала преку програмите ОБНОВА, ФАРЕ и ЕЦХО. Подоцна, КАРДС-програмата е заменета со ИПА-фондот.

⁵³⁵ Council Regulation 2666/2000, Official Journal L 306, 7.12.2000.

⁵³⁶ Council Regulation 2415/2001, Official Journal L 327, 12.12.2001, стр. 3-4.

⁵³⁷ Council Regulation 1085/2006, Official Journal L 210, 31.07.2006.

Добивањето помош од КАРДС-програмата беше условено со почитување на демократските принципи, владеење на правото, заштита на човековите и малцинските права и почитување на принципите на меѓународното право. Ваквото условување на помошта е логична последица на политичката состојба на државите кои сè уште ги чувствуваа последиците од вооружените конфликти што се случуваа на нивната територија. Стануваше збор за држави со низок демократски капацитет, со сериозни меѓуетнички тензии и без јасно демонстрирана волја за надминување на проблемите. Ако тука се додаде фактот дека на територијата на дел од нив се извршени и бројни воени злосторства, јасно е дека економската помош од Унијата мораше да биде условена со почитување на принципите на меѓународното право. Со економски притисок врз финансиски слабите држави се правеше обид за нивна демократизација и институционална стабилизација. Доколку не се почитуваа овие предуслови, Советот на предлог на Комисијата, со квалификувано мнозинство можеше да преземе соодветни мерки. Како крајни корисници на помошта, европското законодавство ги предвидуваше: државите, ентитетите под администрација на ООН, федерални, локални и регионални тела, социјални партнери, организации кои даваат поддршка на бизнисмените, фондации и невладини организации.⁵³⁸ При имплементација на помошта од Заедницата се консултираа и властите востановени од меѓународната заедница, како Високиот претставник во БиХ и Мисијата на ООН во Косово. Ваквата структура на можни корисници кореспондира со политичката состојба на Западниот Балкан.

Помошта од програмата КАРДС беше насочена кон поддршка на следниве цели:

- реконструкција на државите, враќање на бегалците и раселените лица и стабилизација на регионот;

- демократизација на институциите, обезбедување на владеење на правото, заштита на човековите и малцинските права, развој на цивилното општество и независност на медиумите, како и борба со организираниот криминал;

- реформи за поддршка на одржлив економски развој и пазарна економија;

- социјален развој со посебен акцент на намалување на сиромаштијата и промоција на половата еднаквост, развој на образованието и заштита на животната средина;

- промовирање на поблиска соработка и односи меѓу државите - кориснички на програмата КАРДС, меѓу нив и ЕУ, како и меѓу нив и државите-кандидати за влез во Унијата, во координација со другите инструменти за прекугранична, регионална и транснационална соработка;

- зајакнување на пограничната, регионалната и транснационалната соработка.⁵³⁹

Помошта преку КАРДС-програмата се обезбедуваше врз основа на неколку стратегиски документи. Прво, се изготвуваа националните стратегиски извештаи. Тие покриваат период од шест години (2000 – 2006) и ги содржат долгорочните цели и најбитните области на дејствување во државите - кориснички. Врз база на овие извештаи се носеа мултииндикативни програми за секоја држава - корисничка одделно. Овие мултииндикативни програми покриваат период од три години и содржат анализа на постигнато досега, опис на реформите што треба да следат, вклучувајќи и извештај за потребните финансиски средства. Во согласност со претходните документи, на крајот се носеа годишни акциони програми за секоја држава - корисничка одделно. Тие содржат детален преглед, извештај за оперативната година, односно прецизен приказ на проектите што треба да се финансираат и потребните средства за нивна имплементација. По постигнувањето на согласноста за проектите, владата и Европската комисија потпишуваа финансиска спогодба за прием на средствата за реализирање на годишната акциона програма. Основа, пак, за оваа финансиска спогодба беше Генералниот рамковен договор кој ги регулира односите меѓу ЕУ и државта - корисник.

---

⁵³⁸ Council Regulation 2666/2000, Official Journal L 306, 7.12. 2000.

⁵³⁹ Council Regulation 2666/2000, Official Journal L 306 , 7.12.2000, p. 3.

Процесот на менаџирање со помошта беше во надлежност на Комисијата. Нејзе ѝ помагаше посебен Комитет за менаџирање наречен КАРДС-комитет. Со цел поголема ефикасност и контрола при трошењето на средствата, Комисијата беше задолжена секоја година да поднесува извештај до Европскиот парламент и до Советот за направениот прогрес при алокација на помошта од Заедницата. Во извештајот се правеше евалуација на реализацијата на целите зацртани со стратегиските извештаи, мултииндикативните програми и акционите програми. Помошта на Заедницата беше во форма на грантови. Таа можеше да ги покрие и целосните трошоци за подготовка, имплементација, мониторинг и евалуација на проектите и програмите. Финансиската помош што се алоцираше преку овој финансиски инструмент на Унијата не покриваше плаќање даноци, царини и купување на недвижен имот.

2. КАРДС – НАЦИОНАЛНА КОМПОНЕНТА ЗА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Во февруари 2002 година, Владата на Република Македонија го усвои Националниот стратегиски документ. Тој го покриваше периодот од 2000 - 2006 година и во него беа утврдени долгорочните цели и областите на дејствување на КАРДС- програмата. Потоа, во согласност со Регулативата 2666/2000, беа донесени мултииндикативните програми. Во нив подетално беа разработени приоритетите и целите утврдени во Националниот стратегиски документ. Мултииндикативните програми покриваат период од три години. Во РМ беа донесени две мултииндикативни програми за периодот од 2002 - 2004 година и за периодот од 2005 – 2006 година. Врз основа на мултииндикативните програми, од страна на ресорните институции и во соработка со ЕАР и Секретаријатот за европски прашања беа изготвени годишни акциони програми. Врз основа на годишните акциони програми, помошта од КАРДС- програмата непосредно се имплементираше. Годишната акциона програма ги содржи конкретните проекти што ресорните институции во државата ги избрале и ги предложиле за финансирање. Општите принципи од коишто се водеше Македонија при процесот на програмирање беа утврдени со Спогодбата за стабилизација и асоцијација (ССА) и Европското партнерство. Главни области во коишто беше насочена финансиската помош од КАРДС- програмата во РМ се:

- Правда и внатрешни работи;
- Градење административен капацитет;
- Демократска стабилизација;
- Животна средина и природни ресурси;
- Економски и социјален развој.

Република Македонија добиваше помош и преку регионалната компонента на КАРДС- програмата. Анализирајќи го Регионалниот стратегиски извештај, може да се констатира дека крајни цели на помошта што се алоцираше преку регионалната компонента беа демократската стабилизација, реконструкцијата на државите и развојот на регионалната соработка меѓу државите на Западен Балкан. Помошта преку регионалната компонента на КАРДС- програмата, главно, беше насочена кон следниве сектори/области:

- Демократска стабилизација;
- Градење на институциите;
- Интегрирано гранично управување;
- Развивање на регионални инфраструктурни пристапи;
- Правда и внатрешни работи;
- Развој на приватниот сектор;
- Регионална прекугранична соработка.

2. 1. Мултииндикативна програма 2002 - 2004

Првата мултииндикативна програма (МИП) го покрива периодот од 2002 до 2004 година. За овој период беше предвидена помош во вредност од околу 130 милиони евра. Главно, таа беше насочена кон поддршка на четири сектори/области: демократија и владеење на правото, економски и социјален развој, правда и внатрешни работи и животна средина и

прекугранична соработка (види Табела 1). Главни цели на помошта предвидена со оваа мултииндикативна програма беа поддршка на процесот на стабилизација и интеграција на РМ во Унијата, развој на демократијата, владеење на правото и меѓуетничкиот дијалог, воспоставување стабилна пазарна економија и развој на економско-социјална кохезија, социјална правда и регионална соработка. Процентуално, најголем дел од помошта, околу 51%, беше наменет за економски и социјален развој, 18% за правда и внатрешни работи, 13% за демократска стабилизација, 5% за инфраструктура и 3% за животна средина и природни ресурси.⁵⁴⁰

Табела 1. Приказ на мултииндикативната програма за периодот од 2002 – 2004 г.

Предмет	2002	2003	2004	Вкупно
1. Демократија и владеење на правото	3	3	3	9
1.1. Меѓуетнички односи и граѓанско општество	3	3	3	9
2. Економски и социјален развој	23,5	20	22,5	76
2.1. Развој на приватниот и на финансискиот сектор	2	3	4,5	9,5
2.2. Трговија	4	4	4	12
2.3. Развој на локалната инфраструктура	14	9	8,5	31,5
2.4. Социјална кохезија ВЕТ	2,5	1	2,5	6
2.5. ТЕМПУС	3	3	3	9
3. Правда и внатрешни работи	5,2	12,6	15,5	33,3
3.1. Реформа на судството	/	2,6	1,5	4,1
3.2. Интегрирано гранично управување	2,2	6	10	18,2
3.3. Миграции и азил	2	1	/	3
3.4. Борба против криминалот	1	3	4	8
4. Животна средина и прекугранична соработка	/	1	2	3
4.1. Животна средина и прекугранична соработка	/	1	/	1
4.2. Заштита на животната средина	/	/	2	2
5. Друга/општа техничка помош и програмски резерви	3,8	2	3	8,8
ВКУПНО	37,5	38,5	46	122

Конфликтот во 2001 година ја детерминираше структурата на помошта за периодот 2002 – 2004 во РМ. Таа се разликуваше од структурата на помошта во претходните години. Во годините пред 2001, помошта примарно беше насочена кон надградба на институциите, реформа на јавната администрација, модернизација на образовниот систем и сл. Меѓуетничкиот конфликт во 2001 година ги смени правците на движење на помошта. Наместо економијата и реформите, во фокусот на вниманието повторно беа меѓуетничките односи и политичките тензии. Посебен акцент беше ставен на враќање на бегалците и внатрешно раселените лица, обновување на објектите и имплементација на Охридскиот рамковен договор. Преку финансиска поддршка на локалната инфраструктура, со посебен акцент на етничките проблеми, се настојуваше да се намалат меѓуетничките тензии и да се унапреди комуникаци-

⁵⁴⁰ Узунов Ванчо, Мрак Мојмир, Фондовите на ЕУ за развој и РМ, Влада на Република Македонија, Скопје 2005, стр. 54.

јата меѓу различните етнички заедници.⁵⁴¹ Со финансиска поддршка преку КАРДС-програмата, Европската Унија настојуваше да ја поврати меѓуетничката доверба и да развие меѓуетнички дијалог во етнички поделеното општество. Во таа насока, преку програмата КАРДС се финансираа програми што беа фокусирани на цивилниот сектор во општеството и на меѓуетничките односи.

Програмата КАРДС во периодот од 2002 – 2004 година придонесе многу за спроведувањето на Охридскиот рамковен договор и, воопшто, за политичката и демократската стабилизација на државата по меѓуетничкиот конфликт во 2001 година. Меѓутоа, останува забелешката дека можеше многу повеќе да се стори на планот на пропорционалната застапеност на етничките заедници, особено на Ромите, во јавната администрација. Се очекуваше поголема поддршка на процесот на пропорционална застапеност на етничките заедници во јавната администрација преку обука на билингвални службеници, преведувачи и специфична поддршка на некои етнички групи.

Во рамките на секторот/областа за економски и социјален развој, помошта беше насочена кон развој на приватниот и на финансискиот сектор, трговијата, развојот на локалната инфраструктура и кон промоција на социјалната кохезија. Во делот на приватниот и на финансискиот сектор, во овој период акцентот беше ставен на инвестиции во развој на човечките ресурси најчесто преку вокациони тренинзи и обуки. Во секторот трговија, помошта во РМ, главно, беше насочена кон зајакнување и развој на институциите надлежни за либерализација на трговијата и за техничките и индустриските стандарди и кон подобрување на стандардите и конкурентноста на земјоделството и индустрискиот сектор. Посебно внимание се посветуваше на поддршка на процесот на усогласување со што и склучување на договори за слободна трговија меѓу државите од овој регион. Над 80% од средствата доделени на секторот трговија (приближно околу 10 милиони евра) беа наменети за воспоставување на Националниот систем за идентификација на животните, за зајакнување на системот за контрола на квалитетот на храната, за носење закони во областа на ветеринарната и на фитосанитраната контрола и винарството.⁵⁴² Голем дел од буџетот на програмата КАРДС беше наменет за програми за развој на локалната инфраструктура и за јакнење на капацитетот на локалните власти за управување и одржување на физичката инфраструктура. Имено, се инвестираше во имплементација на процесот на децентрализација, пред сè преку инвестиции во инфраструктурата. Инфраструктурните проекти, главно, подразбираа инвестиции во енергетскиот и во транспортниот сектор. Во 2002 година во енергетскиот сектор беа доделени средства за поддршка на Регулаторната комисија за енергија. Во рамките на секторот за економска и социјална кохезија се инвестираше и во развој на социјалната кохезија, примарно преку реформа на системот на вокациони тренинзи и обуки.

Реформата на судството, воспоставувањето на интегрирано гранично управување, миграциите, азилот и борбата со организираниот криминал беа области кон кои беа насочени средствата алоцирани преку КАРДС-програмата во секторот правда и внатрешни работи. Во делот на судството беа финансирани програми за модернизација на судскиот систем, за зголемување на независноста и компетентноста на судовите и за зајакнување на борбата со корупцијата. Преку оваа програма се финансираше и процесот на воспоставување интегрирано гранично управување што треба да доведе до поголема сигурност и стабилност на надворешните граници, како и до намалување на тензиите во регионот. Исто така, значаен дел од средствата беа наменети за зајакнување на капацитетите на државата на институционално и организациско ниво и на ниво на човечки ресурси со цел имплементација на европските стандарди во миграционата политика и политиката на азил, како и ефикасна борба со организираниот криминал. Преку програмата КАРДС, ЕУ активно ги поддржуваше и заштитата на животната средина и образованието. Во секторот образование помошта, главно, се фокусираше

---

⁵⁴¹ Evaluation of the Assistance to Balkan Countries under CARDS Regulation 2666/2000, Report, Vol. I Findings of Evaluation, June 2004.

⁵⁴² Исто, стр. 45 – 46.

на вокационите тренинзи и обуки и на ТЕМПУС-програмата за поддршка на високото образование. Во областа на животната средина поддршката во овој период се остваруваше преку техничка помош за изработка на физибилити студии. Во 2003 година, околу 1 милион евра беа доделени за подобрување на управувањето со прекуграничните водни ресурси.⁵⁴³

Процентот на имплементација на помошта во периодот 2002 - 2004 е релативно низок. Од доделените 130 милиони евра, за 52,1% од нив беа склучени договори, а беа искористени само 27%. Иако процентот порасна по преземањето на управувањето со помошта од страна на Европската агенција за реконструкција, сепак не беше на посакуваното ниво.

Посебен проблем при управувањето со помошта во РМ претставуваше институционалната конфузија што постоеше меѓу претставниците на Унијата и Европската комисија. Мониторингот и имплементацијата на Охридскиот рамковен договор беа во надлежност на специјалниот претставник на ЕУ, политичкиот дијалог и дијалогот за политиките релевантни за имплементацијата на процесот за стабилизација и асоцијација, како и КАРДС-стратегијата беа во надлежност на Комисијата, а самото управување со помошта од КАРДС-програмата беше во надлежност на Европската агенција за реконструкција. Тоа водеше до дисконтинуитет меѓу политичките и активностите поврзани конкретно со имплементацијата на помошта. Поделеноста меѓу ЕАР и Комисијата го попречуваше воспоставувањето неопходна врска меѓу евроинтеграциската агенда, утврдена од Владата и Комисијата, и програмата КАРДС.⁵⁴⁴ Многу подобри резултати можеа да се постигнат доколку наместо двоен модел се применеше единствен пристап при имплементацијата на помошта. Исто така, изостануваше поголема соработка со крајните корисници од програмата, како и нивна поголема инволвираност во процесот на програмирање, изборот и спроведувањето на проектите.

2.2. Мултииндикативна програма 2005 – 2006

Втората МИП го покрива периодот од 2005 - 2006 година. Основна цел на МИП е поддршка на Република Македонија во процесот на стабилизација и асоцијација и спроведување на Охридскиот рамковен договор. За периодот од 2005 – 2006 година беше предвидена помош во вредност од околу 79 милиони евра. Главни сектори/области кон коишто беше насочена помошта се: демократска стабилизација, економски и социјален развој, добро управување и изградба на институциите. Од таа сума најголем дел, околу 51%, беше доделен на правда и внатрешни работи и реформа на јавната администрација, односно добро управување и изградба на институциите.

Во рамките на секторот/областа на демократската стабилизација, помошта алоцирана преку КАРДС-програмата беше насочена кон реализација на Охридскиот рамковен договор, како услов за стабилност на државата и нејзина евроатлантска интеграција. Помошта наменета за спроведување на Охридскиот рамковен договор во периодот од 2005 – 2006 година беше помала во однос на периодот од 2002 – 2004 година, но сепак значителна. Посебно внимание беше посветено на програмите за имплементација на принципот на правична застапеност на етничките заедници во јавната администрација. Дел од средствата беа предвидени и за промоција на половата еднаквост и поддршка на процесот на децентрализација.

Во рамките на секторот/областа институционална надградба и добро управување акцентот беше ставен на делот на правда и внатрешни работи и реформа на јавната администрација. Во областа на правда и внатрешни работи помошта, главно, беше насочена кон реформа на правосудниот систем, реформа на полицијата, борба со организираниот криминал и тероризмот и имплементација на интегрирано гранично управување. Во согласност со горенаведените приоритети, преку КАРДС-програмата се финансираше процесот на усогласу-

⁵⁴³ Исто, стр. 52 - 53.

⁵⁴⁴ Во прилог на ова и оценката во Извештајот за евалуација на КАРДС-програмата дека во периодот од 2001 – 2004 година дојде до своевидно поклопување и контрадикторност меѓу проектите за реформа на полицијата финансирани од ПРОКСИМА и КАРДС.

вање на македонската легислатива со европската во делот на правосудството, со цел независен и ефикасен судски систем во согласност со европските стандарди и норми. Во овој период значителни средства беа доделени и за реформа на полицијата преку инвестиции за развој на нејзиниот технички, технолошки и човечки потенцијал. Исто така, добар дел од средствата беа предвидени и за поддршка на борбата против тероризмот, пред сè преку носење на законските акти и зајакнување на капацитетот на органите со надлежност во оваа област. Како посебен приоритет во овој период беше издвоен и зајакнувањето на капацитетот на Дирекцијата за перење пари.⁵⁴⁵ Воспоставувањето на интегрирано гранично управување што ќе овозможи движење на лица и стоки на границите, во согласност со европските стандарди, и развој на пограничните уреди за ветеринарна и фитосанитарна контрола се уште една област што беше активно поддржана од оваа програма. Реформа на јавната администрација е втората таргет-област во рамките на секторот на добро управување и изградба на институциите кон која беше алоциран значаен процент од европската помош. Главниот акцент беше ставен на зајакнувањето на капацитетот на администрацијата со цел усвојување и имплементација на европското законодавство. Во делот на јавната администрација голем дел од активностите беа насочени кон телекомуникациите, енергетскиот сектор и статистиката како области коишто во ССА беа потенцирани како клучни области што заслужуваат поголемо внимание. Во овој период значителен дел од финансиските средства беа насочени кон усогласување на законите во делот на конкуренцијата, државната помош и јавните набавки со *acquis*. Истовремено беа преземани активности и мерки за подготвување на администрацијата за децентрализираниот начин на управување со финансиската помош на Унијата. Реформата на јавната администрација во себе вклучуваше и реформа на локалната самоуправа, односно активна поддршка на процесот на децентрализација, особено во фискалната сфера. Процесот на децентрализација беше следен со инвестирање во развојот на локалната инфраструктура. Дел од мерките предвидени со МИП за 2005 - 2006 година беа во насока на реформа на даночниот и царинскиот систем на РМ со цел поголема ефикасност и намалување на корупцијата.

Во овој програмски период нешто над 30% од средствата беа предвидени за економски и социјален развој. Како крајна цел на финансиската помош во овој сектор беше зацртано воспоставување на транспарентна правна рамка што ќе овозможи олеснување на процедурата за започнување бизнис, зголемување на приливот на странски инвестиции и развој на мали и средни претпријатија. Од анализата на годишните акциони програми на КАРДС за РМ за 2005 и за 2006 година може да се заклучи дека помошта во секторот за економски и социјален развој, во овој период, главно беше насочена кон подобрување на инвестициската клима и инвестициското опкружување на РМ, развој на малите и средните претпријатија, трговијата, соработката со МФИ, заштитата на животната средина и образованието и вработувањето. Со цел подобрување на инвестициската клима во РМ, преку програмата КАРДС се обезбедуваше финансиска поддршка на активностите насочени кон заштита на сопственичките права, симплификација на постапката за отпочнување и водење бизнис, поддршка на Агенцијата за странски инвестиции и Трговскиот регистар. Исто така, значаен дел од средствата беа насочени и кон промоција и развој на малите и средните претпријатија и зајакнување на дијалогот меѓу Владата и бизнис-секторот. Во областа на трговијата помошта, главно, беше насочена кон усогласување на македонското законодавство, во делот на слободното движење на стоки, со европското и зајакнување на Министерството за земјоделство и другите релевантни органи со цел да се овозможи контрола на храната во согласност со европските стандарди. Крајна цел на помошта во областа на трговијата беше зголемување на извозот на државата и искористување на поволните трговски поволности предвидени со Договорот за стабилизација и асоцијација.⁵⁴⁶

---

⁵⁴⁵ Помошта во овој дел поконкретно беше насочена кон развојот на законодавството, особено секундарното, во согласност со европските стандарди и воспоставување ефикасен и адекватен систем за мониторинг и зајакнување на соработката меѓу финансиските институции и владините авторитети.

⁵⁴⁶ Multiindicative annual programme 2005 - 2006.

Соработката со меѓународните финансиски институции е услов за економски развој и финансиска стабилност на државите. Ваквата соработка е особено битна за економски слабите држави како Република Македонија. Во тој контекст, во рамките на КАРДС-програмата беа предвидени програми кофинансирани од меѓународни финансиски институции со цел развој на инфраструктурата во РМ како предуслов за економски развој. Во областа на животната средина⁵⁴⁷ помошта примарно беше насочена кон усогласување на законодавството во оваа област со европското, имплементација на "Вториот национален акционен план" за животна средина и промоција на соработката меѓу владиниот сектор и бизнис-заедницата со цел доближување до европските стандарди во заштитата на животната средина. Поддршката на Владата со цел имплементација на Националниот акционен план за вработување и реформа на пазарот на трудот, исто така, се таргет-области кон кои се дистрибуираа средства преку КАРДС-програмата. Финансирањето на програми насочени кон намалување на невработеноста е логична последица на високата стапка на невработеност во Република Македонија. Во делот, пак, на образованието најголем дел од средствата алоцирани преку КАРДС-програмата беа предвидени за реформа на високото образование во согласност со Болоњската декларација. Во тој правец се финансираа програми за подобрување на квалитетот на високото образование и менаџирањето со високообразовните институции. Преку ТЕМПУС-програмата се финансираа и програми за развој на нови курикулуми соодветни на потребите на пазарот на трудот. Посебна поддршка му беше дадена и на Универзитетот од Југоисточна Европа во Тетово.

3. ЗАКЛУЧОК

По компоненти и области, програмата КАРДС во Република Македонија алоцираше значителни средства и даде значаен придонес во демократската и политичката стабилизација на земјата, спроведувањето на Охридскиот рамковен договор и усогласувањето на македонската легислатива со европската. Останува забелешката дека требаше да се насочат повеќе средства за поддршка на процесот на пропорционална застапеност на етничките заедници во администрацијата и вклучување на маргинализираните групи во општественото и политичкото живеење. Во делот на институционалната надградба, програмата КАРДС даде значаен придонес во контролата на границите, царинскиот и даночниот сектор и во реформата на полицијата, но многу малку беше направено во однос на реформата на судството и правосудниот систем. Изостанаа програми и проекти што требаше да доведат до поголема ефикасност и независност на судството. И покрај значајните инвестиции и резултати во економскиот сектор, сепак мора да се нагласи дека во делот на невработеноста програмата КАРДС не постигна речиси никакви резултати. Се покажа дека таа не располага со соодветни инструменти и проекти за да дејствува во оваа област. Исто така не беа постигнати некои значителни резултати во подготовката на државата за децентрализирано управување со помошта. Помошта од програмата КАРДС, главно, се реализираше преку техничка помош и опрема, наместо со децентрализирано управување од страна на корисниците што би довело до зајакнување на локалните капацитети. Во таа област изостана поголема поддршка на Секторот за евроинтеграција со цел зајакнување на неговиот капацитет за менаџирање со проекти и програми.

Анализирајќи ја структурата на финансиските средства алоцирани преку КАРДС-програмата во Република Македонија, може да се констатира дека не се успеа адекватно да се избалансира помошта меѓу градењето на институциите и развојните инвестиции. Тоа се покажа како проблем за државите - кориснички бидејќи покрај со институционални проблеми државите од Западен Балкан се соочуваат и со сиромаштија и со тешки економски проблеми. Од своја страна, инвестициите во јавниот и приватниот сектор исто така придонесуваат за

---

⁵⁴⁷ Заштитата на животната средина и воопшто прашањата поврзани со животната средина имаат регионален ефект и регионално значење. Поради тоа помошта и програмите на национално ниво се имплементираат во тесна врска со програмите на регионално ниво. Во тој правец беше усвоена и Регионалната програма за реконструкција на животната средина на Западен Балкан.

успех на институционалните реформи. Во своето постоење програмата КАРДС демонстрираше многу мал капацитет во поддршката на развојните инвестиции. Причината за ваквата состојба може да се бара во огромниот притисок за реализација на целите на процесот за стабилизација и асоцијација.

При имплементацијата, КАРДС-програмата и во Република Македонија демонстрираше слични слабости и негативности како и во другите држави на Западен Балкан. Како една од најголемите слабости на КАРДС-програмата, што се рефлектираше и на структурата на помошта, се покажа нејзината централизираност. Централизираноста претставува пречка за сопственоста, флексибилноста и локалното учество на владините или невладините тела што се јавуваат како корисници на помошта. Како составен дел од централистичкиот пристап, најголем дел од програмите се базираат на пристапот одгоре - надолу со цел трансфер на европското законодавство на институциите - корисници. Многу малку од програмите имаат за цел развој на капацитетот на институциите што, пак, од своја страна е услов за зајакнување на сопственоста.

При програмирањето и управувањето со помошта како голем проблем се покажа конфузијата што постоеше меѓу претставниците на Унијата и претставниците на Европската комисија, односно дуалистичкиот модел на имплементација, како и недоволната соработка со крајните корисници на помошта.

Но и покрај евидентираните слабости, програмата КАРДС се покажа како исклучително релевантна и значајна за државите од Западен Балкан и ентитетите. Програмата КАРДС претставува најзначаен финансиски инструмент на Унијата преку кој таа обезбедуваше активна поддршка на процесот на стабилизација и асоцијација. Истовремено претставува најголем поединечен извор на финансиска и техничка поддршка на реформите и процесот на реконструкција на државите од Западен Балкан. Фактот дека за периодот од 2002 - 2006 година преку програмата КАРДС во државите од Западен Балкан беа наменети околу 4,6 милијарди евра, говори за значењето на оваа програма.⁵⁴⁸

Користена литература

1. Узунов В., Мрак М., Фондовите на ЕУ за развој и РМ, Влада на Република Македонија, Скопје 2005.
2. Пјер ле Мир, Право на ЕУ и заедничките политики, Конгресен сервисен центар, Скопје 2006.
3. Hooghe L., Cohesion Policy and European Integration: Building a multi – level governance, Oxford university press, Oxford 1996.
4. Мечек В., Мајсторович С., Регионалне политики Европске Уније, Влада Републике Србије, Београд 2004.
5. Карталов Христо, Европската интеграција низ економска перспектива, Универзитет "Свети Кирил и Методиј," Филозофски факултет - Скопје, Скопје 2005.
6. Council Regulation 2666/2000, Official Journal L 306, 7.12.2000.
7. Council Regulation 2415/2001, Official Journal L 327, 12.12.2001.
8. Evaluation of the Assistance to Balkan Countries under CARDS Regulation 2666/2000, Report, Vol. I, Findings of Evaluation, June 2004.
9. Multi annual indicative programme for RM, 2002 - 2004.
10. Multi annual indicative programme for RM, 2005 – 2006.
11. www.europa.eu.int.

---

⁵⁴⁸ Evaluation of the Assistance to Balkan Countries under CARDS Regulation 2666/2000, Report, Vol. I, Findings of Evaluation, June 2004.

Marija Milenkovska, MA
Faculty of Security- Skopje

STRUCTURE OF THE ASSISTANCE ALLOCATED TO THE REPUBLIC OF MACEDONIA UNDER THE CARDS PROGRAMME

Abstract

The paper presents an analysis of the structure of the assistance allocated to the Republic of Macedonia under the CARDS programme of the European Union.

The introduction focuses on the objectives, conditions and methods of allocation of funds through this financial instrument i.e. the European legislation regarding CARDS programme.

The first part of the paper includes the structure of the assistance allocated to the Republic of Macedonia for the period 2002 – 2004 through the analysis of the Multi-annual indicative programming period 2002 – 2004.

The second part of the paper provides review of the second multi-annual indicative programming period 2005 –2006.

The papers finishes with concluding remarks about the main weaknesses detected during the implementation of the assistance under the CARDS programme and the effects and significance of this programme for the Republic of Macedonia.

Key words: CARDS, stabilisation and association, Western Balkans, financial assistance, national component, Multi-annual Indicative Programme.

АНАЛИЗА НА СТРУКТУРАЛНИ ПРОМЕНИ И РАЗЛИКИ ВО БИОМОТОРНИТЕ ДИМЕНЗИИ КАЈ ДВЕТЕ ГЕНЕРАЦИИ СТУДЕНТИ НА ФАКУЛТЕТОТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ ПО ДВЕГОДИШЕН ЕДУКАТИВЕН ТРЕНАЖЕН ПРОЦЕС

Резиме

За утврдување на промените и разликите во манифестниот и латентниот биомоторен простор кај студентите на Факултетот за безбедност извршено е тестирање на батерија тестови во четири различни временски точки на примерок од 99 редовни студентки, од кои 58 од првата генерација и 41 студентка од втората генерација. Податоците од истражувањето се обработени со дескриптивни и компаративни статистички постапки. Од добиените резултати е утврдено позитивно влијание на наставната програма по Специјално физичко образование врз трансформациите на биомоторните способности кај двете генерации, со статистички меѓугрупни разлики меѓу мерењата во сите применети тестови (со исклучок на варијаблата МПТ30 кај втората генерација), но и мали разлики помеѓу генерациите во нивните основни физички својства.

Клучни зборови: наставен процес, студенти, биомоторни димензии, тестирање, дескриптивни, компаративни статистички постапки

Вовед

Специјалното физичко образование како интегрален дел на физичката култура претставува систематски организиран систем преку кој позитивно се влијае врз развојот на целокупниот антрополошки простор на студентите. Тој процес се остварува преку усвојување на теориски, специфично-технички и тактички знаења, при што особено внимание се посветува на усовршување на биомоторните способности кои, несомнено, треба да се подигнат на што повисоко ниво, заради нивно успешно вградување при усвојување на елементарни одбранбени техники, но и во манифестирање при решавањето на определени специфични професионални ситуации.

Студентите кои редовно ја посетуваат наставата по Специјално физичко образование (СФО) имаат можност позитивно да ги трансформираат своите биомоторни информации и биомоторни способности. За таа цел се користи стандардизирана батерија на биомоторни тестови, со кои се следи и контролира состојбата и нивото на тренираност и развиеност на основните физички својства кај студентите. Оваа батерија на биомоторни тестови, која е предмет на анализа во истражувањето, е предвидена како дел од испитните барања по СФО во првите четири семестри, преку која се утврдуваат структуралните промени и разлики во биомоторните способности кај двете генерации студенти.

Предмет и цел на истражувањето

Предмет на ова истражување е проучување, анализирање и компарирање на биомоторните димензии кај двете генерации студенти на Факултетот за безбедност, а коишто се применуваат како испитни тестирања од прва и втора година по предметот Специјално физичко образование.

Основна цел на истражувањето е, преку адекватно конципирана и организирана настава по Специјално физичко образование, да се утврдат промените и разликите во неколку биомо-

торни димензии, како и значајност на тие промени и разлики кај двете генерации студенти на Факултетот за безбедност.

Метод на работа

Истражувањето е извршено врз примерок на испитаници, кој го сочинуваат вкупно 99 редовни студенти од женски пол на Факултетот за безбедност од Скопје, од кои 58 студенти влегуваат во состав на првата генерација, а 41 студент во втората генерација. Истата бројка студенти е претходно позитивно селектирана при постапката за прием на овој факултет во однос на неколку примарни биомоторни димензии. Старосната возраст на испитаниците се движи во распон од 19-22 години. Двете генерации на студенти го имаат поминато двегодишниот едукативен тренажен процес по Специјално физичко образование во две различни временски рамки: (2004-2006) година првата генерација студенти, и (2005-2007) година втората генерација студенти.

Батеријата на биомоторни тестови⁵⁴⁹ применета во истражувањето е предвидена како дел од испитните барања по Специјално физичко образование во првите четири семестри, со кои се проценуваат следните биомоторни способности:

- За проценка на репетитивната сила на рацете и раменскиот појас- подигање на тег од 20 кг. во лежечка положба за 30 секунди (МБЕНЧ).
- За проценка на експлозивната сила на нозете - скок во далечина од место (МСДМ).
- За проценка на репетитивната сила на предната страна на трупот- подигнување на горниот дел на телото за 30 секунди (МПТ30).
- За проценка на флексибилноста на задната мускулна група на нозете и совитливост на рбетниот столб - претклон во седење со расчекорени нозе (МПРН).
- За проценка на максималната брзина - трчање на 20 метри од висок старт (МТ20).

Изборот на варијаблите во истражувањето е извршен според резултатите на повеќе претходни истражувања кои се од значење за третираната популација. При тоа, сите применети варијабли се мерени според упатствата кои се презентирани во истражувањето на (D. Metikoš⁵⁵⁰ со соработниците).

Тестирањата кај двете генерации студенти се спроведени по завршувањето на соодветниот семестар, со временска разлика од една година. Така, првото и третото тестирање се извршени по завршувањето на зимскиот семестар (месец јануари), а второто и четвртото тестирање по завршувањето на летниот семестар (месец јуни).

Добиените податоци во истражувањето се обработени со дескриптивни и компаративни статистички постапки. Во просторот на дескриптивната статистика, за сите применети биомоторни тестови, кај двете генерации студенти одделно за секое тестирање се пресметани основните мерки на централна тенденција: аритметичка средина (X) - како просечна вредност на сите резултати; минимален резултат (Min.) и максимален резултат (Max.) - како показатели на варијациска ширина на резултатите; стандардна девијација (Std.Dev.) - како најважен показател за апсолутно отстапување на резултатите од аритметичка средина и коефициент на варијабилност ($KV\%$) - како показател на релативно отстапување на резултатите од аритметичка средина.

Во просторот на компаративната статистика користени се следните постапки: мултиваријантна анализа на варијансата (MANOVA) - за утврдување на разликите во целиот истражуван биомоторен простор меѓу аритметичките средини во четирите мерења за секоја генерација одделно, и студентовиот (T-test) за независни примероци - за тестирање на

---

⁵⁴⁹ Наведените тестови се користат и во методологијата на тестирање што се спроведува при приемната постапка за упис на студенти на Факултетот за безбедност.

⁵⁵⁰ Metikos, D. i sar.: Mjerenje bazičkih motoričkih dimen... Zagreb, 1989, стр. 10

разликите во просечните вредности помеѓу двете генерации студенти пооделно за првото, второто, третото и четвртото тестирање.

Резултати и дискусија

Основните статистички показатели за четирите мерења на системот од пет биомоторни варијабли за првата генерација се прикажани во табелите (1-4), додека за втората генерација во табелите (5-8). Анализирајќи ги добиените резултати од табелите (1-4), може да се забележи дека вредностите на аритметичките средини кај повеќето тестови, од мерење во мерење, имаат тенденција постапно да се зголемуваат. Така, најдобри просечни резултати испитаниците постигнуваат во четвртото тестирање кај варијаблите МБЕНЧ, МСДМ, МПТ30 и МПРН. Всушност, тоа значи дека позитивните промени во применетите тестови е паралелно со одминувањето на времето на реализација на наставата. Спротивни на ваквата состојба се постигнувањата кај варијаблата МТ20, каде просечната вредност е најголема во третото тестирање.

Во однос на осетливоста на тестовите, вредностите на сите мерки на варијабилност (Min., Max., Std.Dev и KV%) покажуваат доста висок степен на хомогеност, со групирање на индивидуалните резултати на испитаниците, главно, околу сопствените аритметички средини.

Табела (1-4). Основни статистички показатели за првата генерација женски пол (N=58)

Табела 1 – (I мерење)

Варијабли	N	X	Min.	Max.	Std.Dev.	KV%
МБЕНЧ	58	22.72	6.00	36.00	6.59	29.00
МСДМ	58	183.03	130.00	225.00	20.46	11.17
МПТ30	58	25.29	10.00	31.00	3.49	13.79
МПРН	58	47.03	30.00	63.00	7.64	16.24
МТ20	58	348.26	298.00	422.00	26.86	7.71

Табела 2 – (II мерење)

Варијабли	N	X	Min.	Max.	Std.Dev.	KV%
МБЕНЧ	58	25.91	12.00	39.00	5.57	21.49
МСДМ	58	183.55	143.00	222.00	14.81	8.06
МПТ30	58	28.05	20.00	35.00	3.00	10.69
МПРН	58	45.93	28.00	64.00	8.91	19.39
МТ20	58	341.24	300.00	393.00	21.93	6.42

Табела 3 – (III мерење)

Варијабли	N	X	Min.	Max.	Std.Dev.	KV%
МБЕНЧ	58	26.21	15.00	38.00	5.53	21.09
МСДМ	58	182.97	143.00	211.00	15.32	8.37
МПТ30	58	27.57	20.00	36.00	2.67	9.68
МПРН	58	48.28	26.00	72.00	9.37	14.40
МТ20	58	337.81	301.00	393.00	19.82	5.86

Табела 4 – (IV мерење)

Варијабли	N	X	Min.	Max.	Std.Dev.	KV%
МБЕНЧ	58	27.09	17.00	38.00	4.83	17.82
МСДМ	58	187.33	154.00	219.00	17.31	9.24
МПТ30	58	28.38	22.00	34.00	2.73	9.61
МПРН	58	49.38	30.00	68.00	9.20	18.63
МТ20	58	339.45	304.00	381.00	17.43	5.13

Врз основа на резултатите за втората генерација студенти, табели (5-8), се забележува различен тренд на подобрување на вредностите на аритметичките средини. Кај тестовите МБЕНЧ и МПРН, тоа е континуирано и постапно од првото до последното тестирање, додека кај тестовите МСДМ, МПТ30 и МТ20, групирањето на најдобрите просечни вредности е во второто тестирање. Тоа може да се објасни со фактот што на редовните часови од вториот семестар се работи континуирано на подобрување на примарните биомоторни способности, коишто се реализираат како главни содржини од часот, но и индивидуалното и дополнително вежбање на студентите кои се подготвуваат за полагање на испитот од соодветниот семестар.

Пресметаните мерки на варијабилност (Min., Max., Std.Dev и KV%), како и кај првата генерација студенти, покажуваат доста висок степен на хомогеност во распределба на индивидуалните резултати на испитаниците во однос на просечните вредности кај четирите тестирања.

Табела (5-8). Основни статистички показатели за втората генерација женски пол (N=41)

Табела 5 – (I мерење)

Варијабли	N	X	Min.	Max.	Std.Dev.	KV%
МБЕНЧ	41	25.78	6.00	37.00	5.69	22.07
МСДМ	41	181.90	150.00	211.00	14.35	7.88
МПТ30	41	27.24	23.00	32.00	2.55	9.36
МПРН	41	48.44	38.00	63.00	6.58	13.58
МТ20	41	348.41	300.00	381.00	21.68	6.22

Табела 6 – (II мерење)

Варијабли	N	X	Min.	Max.	Std.Dev.	KV%
МБЕНЧ	41	28.24	19.00	37.00	4.58	16.21
МСДМ	41	188.88	150.00	224.00	14.94	7.90
МПТ30	41	27.85	23.00	33.00	2.42	8.68
МПРН	41	49.61	38.00	68.00	7.25	14.61
МТ20	41	334.59	284.00	371.00	20.15	6.02

Табела 7 – (III мерење)

Варијабли	N	X	Min.	Max.	Std.Dev.	KV%
МБЕНЧ	41	28.17	22.00	40.00	4.20	14.90
МСДМ	41	185.71	156.00	218.00	14.34	7.72
МПТ30	41	27.34	18.00	35.00	3.10	11.33
МПРН	41	50.71	31.00	70.00	7.36	14.51
МТ20	41	342.00	303.00	380.00	20.24	5.91

Табела 8 – (IV мерење)

Варијабли	N	X	Min.	Max.	Std.Dev.	KV%
МБЕНЧ	41	28.61	20.00	40.00	4.27	14.92
МСДМ	41	188.34	160.00	224.00	14.88	7.90
МПТ30	41	27.56	22.00	33.00	2.67	9.68
МПРН	41	51.27	37.00	69.00	6.70	13.06
МТ20	41	338.32	250.00	400.00	27.07	8.00

За попрецизно и подетално утврдување на промените во биомоторните димензии кај двете групи на испитаници, применета е мултиваријантна анализа на варијансата (MANOVA). Од добиените резултати на оваа анализа за првата генерација (табела 9), утврдено е постоење на статистички меѓугрупни разлики во просечните показатели во целиот истражуван биомоторен простор на највисоко ниво ($p=.00$).

Табела 9. Мултиваријантна анализа на варијансата (MANOVA) на применетите биомоторни варијабли за првата генерација женски пол (N=58)

Wilks' Lambda	Rao's R	df 1	df 2	p-level
.18	13.42	15	43	.00
	Mean sqr	Mean sqr	F(df1,2)	
Варијабли	Effect	Error	3,171	p-level
МБЕНЧ	210.56	7.52	27.99	.00
МСДМ	252.94	64.27	3.94	.01
МПТ30	112.67	2.62	42.98	.00
МПРН	129.84	10.85	11.96	.00
МТ20	1226.22	138.85	8.83	.00

Тоа го потврдуваат вредностите на Wilks'-Lambda=.18, Rao's R=13.42, df=15 и df=43. И униваријантната анализа на варијансата покажа дека за секоја од применетите биомоторни варијабли постои статистички значајна разлика, која е на ниво од (p=.00), кај тестовите МБЕНЧ, МПТ30, МПРН, МТ20, и (p=.01) кај тестот МСДМ.

Резултатите од примената на мултиваријантна анализа на варијансата (табела10) за втората генерација покажаа, исто така, дека постојат статистички меѓугрупни разлики во просечните показатели на највисоко ниво (p=.00), со вредности на Wilks'-Lambda=.19, Rao's R=7.63, df=15 и df=26.

Во однос на униваријантните меѓугрупни разлики за сите варијабли, со исклучок на варијаблата МПТ30, се забележува постоење на статистички значајна разлика на ниво од (p=.00). Кај тестот за проценка на репетитивната сила на стомачните мускули МПТ30 има незабележителни промени во вредностите на аритметичките средини меѓу сите тестирања и се движат од X=27.24 (I-мерење), X=27.85 (II-мерење), X=27.34 (III-мерење) и 27.56 (IV-мерење). Тоа, всушност, значи дека во овој биомоторен тест нема подобрување, во споредба со напредокот на другите тестови, и истиот бара поголемо внимание при реализирање на наставно-тренажниот процес по Специјално физичко образование.

Табела 10. Мултиваријантна анализа на варијансата (MANOVA) на применетите биомоторни варијабли за втората генерација женски пол (N=41)

Wilks' Lambda	Rao's R	df 1	df 2	p-level
.19	7.63	15	26	.00
	Mean sqr	Mean sqr	F(df1,2)	
Варијабли	Effect	Error	3,120	p-level
МБЕНЧ	68.74	5.66	12.14	.00
МСДМ	416.41	32.51	12.81	.00
МПТ30	3.00	2.10	1.43	.24
МПРН	64.20	8.77	7.32	.00
МТ20	1424.15	157.05	9.07	.00

Во табелите (11-14) се презентирани резултатите од применетиот Т-тест за значајноста на разликите во просечните вредности помеѓу двете генерации студенти во првото, второто, третото и четвртото тестирање.

Табела (11-14). Т-тест на применетите биомоторни варијабли помеѓу првата и втората генерација женски пол

Табела 11 – (I- мерење)

Варијабли	X (генерација-I)	X (генерација-II)	T-test	df	p
МБЕНЧ	22.72	25.78	-2.40*	97	.02
МСДМ	183.03	181.90	.31	97	.76
МПТ30	25.29	27.24	-3.05*	97	.00
МПРН	47.03	48.44	-.95	97	.34
MT20	348.26	348.41	-.03	97	.98

Табела 12 – (II- мерење)

Варијабли	X (генерација-I)	X (генерација-II)	T-test	df	p
МБЕНЧ	25.91	28.24	-2.20*	97	.03
МСДМ	183.55	188.88	-1.76	97	.08
МПТ30	28.05	27.85	.35	97	.73
МПРН	45.93	49.61	-2.18*	97	.03
MT20	341.24	334.59	1.54	97	.13

Од анализата на наведените табели може да се констатира дека помеѓу двете генерации постојат определени разлики во биомоторните тестови, но истите се статистички значајни само во првото и второто мерење, додека кај третото и четвртото мерење тие разлики постојат, но не се на сигнификантно ниво (од 5% и 1%).⁵⁵¹

Во првото мерење, значајни разлики во просечните вредности се утврдени кај тестовите МБЕНЧ (T-test=2.40) и МПТ30 (T-test=3.05), на ниво од (p=.02 и p=.00), додека во второто мерење кај тестовите МБЕНЧ (T-test=2.20) и МПРН (T-test=2.18) на ниво од (p=.03). Кај сите овие тестови, со кои се проценуваат биомоторните способности (репетитивна сила и флексибилност), се забележува подобра вредност на просечните вредности кај втората генерација.

Иако постојат одредени разлики во биомоторните димензии помеѓу двете генерации студенти, сепак, може да се каже дека станува збор за доста изедначени по квалитет групи, што го потврдуваат и резултатите на едно друго претходно реализирано истражување.⁵⁵²

Табела 13 – (III- мерење)

Варијабли	X (генерација-I)	X (генерација-II)	T-test	df	p
МБЕНЧ	26.21	28.17	-1.92	97	.06
МСДМ	182.97	185.71	-.90	97	.37
МПТ30	27.57	27.34	.39	97	.70
МПРН	48.28	50.71	-1.39	97	.17
MT20	337.81	342.00	-1.03	97	.31

⁵⁵¹ Ако вредноста на T-тестот изнесува 1.96 и повеќе, значајноста е на ниво од 5% - (p<.05), а доколку вредноста на T-тестот е 2.58 и повеќе, значајноста е на ниво од 1% - (p<.01).

⁵⁵² Јакович, Ј., Ивановски, Ј., Недев, А.: Компаративна анализа на некои манифестни показатели за трите генерации студенти измерени при постапката за прием на Полициската академија, Годишник на ПА, Скопје, 2007, стр.316-331.

Табела 14 – (IV- мерење)

Варијабли	X (генерација-I)	X (генерација-II)	T-test	df	p
МБЕНЧ	27.09	28.61	-1.62	97	.11
МСДМ	187.33	188.34	-.30	97	.76
МПТ30	28.38	27.56	1.48	97	.14
МПРН	49.38	51.27	-1.12	97	.27
МП20	339.45	338.32	.25	97	.80

Заклучок

Врз основа на добиените резултати од спроведените анализи во истражувањето може да се дадат следните заклучоци:

- Влијанието на наставата по СФО има различен ефект врз трансформациите на манифестните биомоторни димензии кај двете генерации студенти. Кај првата генерација се забележува константен напредок на просечните вредности, така што најдобри резултати, со мали исклучоци, испитаниците постигнуваат во четвртото тестирање, за разлика од испитаниците на втората генерација кои, освен кај тестовите МБЕНЧ и МПРН, најдобри резултати во останатите тестови покажуваат во второто тестирање.

- Резултатите од примената на мултиваријантната анализа на варијансата покажуваат статистички меѓугрупни разлики во целиот истражуван биомоторен простор кај двете генерации студенти. Што се однесува до униваријантните меѓугрупни разлики, за сите применети тестови (со исклучок на варијаблата МПТ30 кај втората генерација) е исто така утврдено постоење на статистички значајна разлика кај двете генерации.

- Статистички значајни разлики меѓу аритметичките средини кај двете генерации студенти се утврдени во четири теста (МБЕНЧ и МПТ30), во првото мерење (МБЕНЧ и МПРН), и во второто мерење. Кај сите наведени тестови подобри резултати постигнуваат студентите од втората генерација.

- Тестот за проценка на репетитивната сила на стомачните мускули (МПТ30 кај втората генерација) покажува незабележителни промени во вредностите на аритметичките средини меѓу сите тестирања, и истиот бара поинаков третман од досегашниот при спроведувањето на наставната програма по СФО.

Користена литература

1. Arlov D.: Efekti nastave Specijalnog fizičkog obrazovanja na bazične motoričke sposobnosti studenta, Međunarodni naučni skup, Fis Komunikacije, Niš, 2001.
2. Bala G.: Logičke osnove metoda za analizu podataka iz istraživanja u fizičkoj kulturi, Novi Sad, 1990.
3. Đorđević, A.: Efekti realizacije nastavnog programa opšteg i specijalnog fizičkog usavršavaju na razvoj specijalnih i motoričkih sposobnosti Posebnih jedinica policije SUP-a Kragujevac, Magisterska teza, Fakultet Sporta i Fizičkog Vaspitajna, Beograd, 2000.
4. Јакимов Ј.: Двегодишно влијание на организираниите наставни содржини врз некои антропометриски показатели и базично моторни способности кај студентите на Факултетот за безбедност во Скопје, ФК, Скопје бр.1-2, 1995.
5. Јакимов Ј., Ивановски Ј., Недев А.: Компаративна анализа на некои манифестни биомоторички показатели за трите генерации студенти измерени при постапката за прием на Полициската академија, Годишник на Полициска академија, 2007.
6. Јовановски Ј., Поп-Петрески В.: Промени во некои моторни способности по едногодишна настава со студентите на Факултетот за физичка култура во Скопје, ФК, Скопје бр.1-2, 1996.
7. Metikoš, D. i sar.: Mjerenje bazičkih motoričkih dimenzija sportaša, Fakultet za fizičku kulturu u Zagrebu, Zagreb, 1989.
8. Petz, B. Osnovne statističke metode za nematematičare, SNL, Zagreb, 1981.

Jonce Ivanovski
Aljoša Nedev
Elena Soklevska
Faculty of Security- Skopje

**ANALYSIS OF STRUCTURAL CHANGES AND DIFFERENCES IN
BIOMOTOR DIMENSIONS IN TWO GENERATIONS OF STUDENTS AT
THE FACULTY OF SECURITY AFTER A TWO-YEAR EDUCATIONAL
AND TRAINING PROCESS**

Abstract

In order to determine the changes and differences in the manifest and latent biomotor space of students at the Faculty of Security, a group of tests were used in four different time points on a specimen of 99 regular female students, 58 from the first generation and 41 from the second generation. We processed the research results using descriptive and comparative statistical procedures. The results indicated positive impact of the special physical education classes on the transformation of biomotor abilities of both generations with statistical intergroup differences between measuring points in all tests that were used (excluding variable MPT30 for the second generation), as well as slight differences between the two generations in their basic physical properties.

Key words: teaching process, students, biomotor dimensions, test, descriptive, comparative statistical procedures

КОДЕКСОТ НА ШИФРИ КАКО ИНСТРУМЕНТ ПРИ АНАЛИЗА НА СОДРЖИНАТА НА ДОКУМЕНТИТЕ

Резиме

Познатата Берелсонова метода на анализа на содржина претставува систематска техника на истражување со цел објективна и квантитативна дескрипција на манифестната содржина на комуникацијата. Како составен дел на операционализацијата, кодирањето може поедноставно да се прикаже како претворање на вербалните податоци во нумерички, по пат на однапред утврдени правила. Во овој труд се презентирани основните карактеристики на кодексот на шифри како инструмент при анализа на содржината на документите, којшто ќе овозможи собирање на валидни податоци.

Исто така, во трудот се објавени дел од кодексот на шифри како и дел од истражувачките резултати добиени од анализата на судските одлуки на Врховниот суд во периодот од 1960 – 1999 година. Истражувањето беше спроведено од страна на студентскиот истражувачки тим на Факултетот на безбедност, во рамките на предметната програма по “Методологија на истражување на безбедносните појави” за академската 2008/09 година.

Клучни зборови: метод на анализа на содржината, кодекс на шифри, истражување, кодирање, квантификација, студентски истражувачки тим.

Вовед

Целта на секое научно истражување е да се добијат објективни резултати кои не зависат од тоа кој ќе го спроведува истражувањето. Важно е различни истражувачи во текот на истражувањето на истиот феномен да добијат исти или слични резултати. За да успеат во тоа нужно е прецизно да се дефинира објектот на истражување и методот што ќе се користи.

Во проучувањето на општествените процеси треба внимателно да се применуваат методите и инструментите за истражување за да се добијат објективни и доверливи резултати, поради тоа што општествените науки, за разлика од природните, се многу почувствителни во поглед на објективноста. Кај нив, посебно во текот на конструкцијата и проверката на хипотезите и теоријата, голема улога играат интуицијата и општото размислување.

За сите истражувања во општествените науки, а би можело да се каже и за науките воопшто, постојат единствени правила на постапување со податоците. Во сообразност со нивните основни определби, обработката и анализата на податоците логички и епистемолошки е конститутивен дел на истражувачкиот проект. Начинот на нивната реализација предходно е утврден уште во нацртот на научната замисла, а е условен од предметот, целите и особено од хипотезите⁵⁵³.

Обработката на податоците може да се дефинира како конзистентен систем од логички, епистемолошки, статистички (математички) и технички постапки на контролата, класифицирањето, групирањето, прикажувањето, споредувањето, поврзувањето, вкрстувањето и комбинирањето на податоците од сите видови во согласност со основната замисла за предметот на истражувањето и според одредбите на правилата на вистинитото мислење, докажување и проверување.

---

⁵⁵³ Мојаноски Ц., Методологија на научно - истражувачката работа (избор текстови), Скопје, 1998 година, стр. 367

Како и сите останати методи кои се користат, и методот на анализа на содржината, за да ја оправда класификацијата на научен метод, мора да исполни одредени критериуми во својата примена. Со други зборови, пред употребата на овој метод истражувачот е должен да ги обави сите процедури кои ја карактеризираат структурата на научното истражување, од теоретската концептуализација, преку операционализација, до формирање на конкретни индикатори. Секако, оваа процедура мора да содржи прецизни истражувачки прашања, кои јасно укажуваат на тоа што се сака да се истражува.

Метод на анализа на содржина (“Content analysis”)

Анализата на содржината е истражувачка алатка која се користи за да го одреди присуството на одреден збор, термин, поим, идеја или концепт во текстот или сет од текстови. Истражувачите го мерат и го анализираат присуството, значењето и односите на таквите зборови, термини, поими, идеи и концепти, потоа изведуваат заклучок за пораките од текстот, авторите, читателите, па дури и времето од кое тие се дел.

Анализата на содржината може да се дефинира како систематска техника која може да опфати многу зборови од текстот во неколку содржински категории врз основа на експлицитни правила на кодирање (Berelson, 1952; GAO, 1996; Krippendorff, 1980; and Weber, 1990). Холсти (Holsti) (1969)⁵⁵⁴ нуди широка дефиниција за анализата на содржината како “техника за изведување на заклучоци преку објективно и систематско идентификување (препознавање) на специфичните обележја на пораките.”

Анализата на содржината им овозможува на истражувачите да испитуваат низ збирките со многу податоци со релативна леснотија во систематска постапка. Може да биде корисна техника што ќе ни дозволи да ја откриеме и опишеме насоченоста на индивидуалното, групното, институционалното или општественото внимание (Webber, 1990). Исто така, та овозможува изведените заклучоци потоа да може да се потврдат користејќи ги другите методи за собирање на податоци.

Бернар Берелсон (Bernard Berelson) во 1952 година ја дефинирал анализата на содржина како техника за истражување која служи за објективно, систематско и квантитативно опишување на сите видови на изречената содржина. Меѓутоа, Берелсон ги видел недостатоците на таквата анализа на содржината (зошто со неа можат да се анализираат само манифестните пораки) и сметал дека анализата на содржината треба да ги опфати и останатите латентни содржини, како што се мотивот или целите на праќачот на пораката⁵⁵⁵.

Под манифестни значења се подразбираат оние кои се наоѓаат на “површината” и кои како такви лесно може да се идентификуваат и анализираат. Доколку анализата би се насочила само кон манифестното значење, не ретко, таа би била непотполна, непрецизна и недоследна. Имено, ова е причината што во процесот на анализата на содржината посебно мора да се води сметка за скриените, латентни значења. Тие во здраворазумската комуникација се квалификуваат како “читање меѓу редови”. Во тој поглед анализата на содржината влегува во критичната фаза и нејзиниот резултат во голема мера зависи од способноста на истражувачот.

Методот на анализа на содржина спаѓа во т.н. не-реактивни постапки на собирање на податоци, т.е. до артикулација на пораките кои се анализираат во текстовите, сликите, разговорите не доаѓа во рамките на анализата, туку таа потекнува од еден сосема друг од анализата неависен извор. Во рамките на една анализа на содржината истражувачот на употребените реченици дополнително им додава значења кои го надминуваат непосредниот контекст кој постои во текстот и непосредното значење на тие зборови.

Според Крипендорф (Krippendorff) (1980)⁵⁵⁶ шест прашања мора да бидат содржани при секоја анализа на содржината:

---

⁵⁵⁴ (<http://www.ischool.utexas.edu/~palmquis/courses/content.html>)

⁵⁵⁵ (http://infoz.ffzg.hr/afric/MetodeII/Arhiva01_02/M_Rupcic.htm)

⁵⁵⁶ (<http://pareonline.net/getvn.asp?v=7&n=17>)

15. Кои податоци се анализирани?
16. Како се тие дефинирани?
17. Од која полулацијата се тие извлечени?
18. Во кој контекст тие се анализираат?
19. Кои се границите на анализата?
20. Која е целта на заклучоците?

Анализата на содржината тргнува од тезата артикулираниот јазик и неговата содржина да се сфатат како носители на одредени значења, проценки и цели. Најчесто во областа на општествената наука се работи за анализа на текстови во писмена или говорна форма. Притоа, анализа на содржината може да се дефинира како истражувачка техника која ги "идентификува и опишува јазичните особини на некој текст, објективно и составно, за да од тоа извлече заклучоци за нејазичните карактеристики на личноста и општествените агрегати".⁵⁵⁷

Начелно, денес веќе не е доволно овој метод да се карактеризира како обична анализа на содржината (која се однесува само на текст), најпрво поради поврзаноста на фактите добиени од анализа на содржината со не-јазичните карактеристики или услови во контекстот на артикулацијата или примањето на пораките.

Целите и тежиштата како и опсегот на анализата на содржината може да се сублимираат со следнава реченица: "Кој што му кажува на кого, како, зошто и со каков ефект?"

Основни обележја на методот

1. Објективност и составност
  1. независност на резултатите од истражувачот
  2. јасни и пропишани правила
  3. истражувачот не смее да биде селективен
  4. репликабилност на студијата ако почива на веќе изнесени претпоставки
    2. општост
  5. теориско значење на резултатите
  6. разликување на практичната од научната примена и важност
    3. квантификација
      - постапка со која некој вербален, квалитативен документ се преведува во квантитативни податоци

При спроведувањето на анализата на содржината нужно е да се одреди репрезентативен примерок и од кој аспект ќе се истражува содржината на пораката. Еден истражувач "прво создава збир на взаемно исклучиви и исцрпувачки категории коишто можат да се употребат за анализа на документи, а потоа ја запишува фреквенцијата со која секоја од овие категории е набљудувана во студираните документи."⁵⁵⁸ Исто така, многу е важно јасно и прецизно да се дефинираат категориите за анализа, за да се избегне можноста за добивање на "неважни" резултати. Пожелно е, меѓутоа не е и нужно, категориите да се определат и да се дефинираат врз основа на еден критериум, поради тоа што така се добива јасна разграниченост на критериумите кои се важни за понатамошна анализа. Зачестеноста на поединечна содржина или идеја во набљудуваниот репрезентативен примерок се квантифицира, и при тоа треба да се тежнее квантитативните единици да задржат одредени квалитативни обележја од содржината.

⁵⁵⁷ Milardović A., Metodologija politologije, - Panliber, 2004, Zagreb, стр. 22

⁵⁵⁸ Ц. Б. Џонсон, Х.Т. Рејнолдс, Ц. Д. Мајкоф., Истражувачки методи на политичка наука (шесто издание), стр. 302

Методот на анализа на содржина обично како аналитички единици ги зема поединечните симболи, знакови или зборови. Доколку се користат повеќе аналитички единици или категории, нужно е тие прецизно да се дефинираат. "Така врз основа на знаците, симболите, мислите, темите...кои се земени како единици за анализа се класифицираат резултатите, се споредуваат објектите на истражување – за да се види што се наоѓа во оној дел на јавните пораки кои сме сакале да ги анализираме, дали се работи за неутрални, сомнителни, позитивни или неповолни ставови", Плачко (Плачко, 1990, 31)⁵⁵⁹

Вебер (Weber, 1990) забележува: "Да се изведат правилни заклучоци од некој текст, важно е постапката за класификација да биде веродостојна, во смисла на конзистентност: "Различни луѓе треба да го кодираат истиот текст на ист начин"⁵⁶⁰. Исто така, Вебер понатаму забележува дека проблемите со веродостојноста обично се појавуваат од разновидното значење на зборовите, дефинирањето на категориите или од другите правила на кодирање. Обично најдобриот начин за демонстрирање на доверливост во проценката на анализата на содржина е да се покаже т.н. меѓукодерска доверливост – која претставува согласност помеѓу два или повеќе аналитичари (коишто ги употребуваат истите процедури и дефиниции) за категориите на содржината применети во анализираниот материјал.

Некогаш се спроведувала анализа на содржината во која се анализирале само поединечни теми, поединечни медиуми или поединечни вредности, но во денешно време сите три аспекти се земаат предвид кога се дефинираат категориите за анализа на содржината.

Според Миларѓовиќ (Milardović) барањата за квалитетен категоријален апарат, кои можат да се протегнат и на други методолошки инструменти, покрај прашалникот или протоколот за набљудување, може да се сублимираат на следниот начин⁵⁶¹:

7. Секоја категорија која постои внатре во категоријалната шема мора да биде изведена од единственото класификациско начело, т.е може да се однесува само на една значенска димензија.
8. Категориите мораат меѓусебно да се исклучуваат. Тоа значи дека секоја јазична единица која се однесува на значенската димензија на категоријата, мора да може да се подведе под една и само една категорија.
9. Категоријалниот апарат мора да биде исцрпен. Тоа значи дека секоја јазична единица која се однесува на значенската димензија на категоријата мора да може да опфати една од постоечките категории.

За основна анализа на содржината важни се две претпоставки. Првата претпоставка е симболите (слики, зборови, движења, итн.) кои се содржани во пораката да имаат исто значење за сите учесници во комуникацискиот процес. Со тоа истражувачот треба да провери дали сите, а особено примателите на пораките, им придаваат исто значење на симболите. Доколку симболите имаат исто значење за сите приматели на пораката, зачестеноста на нивното појавување е значајно само за пораката. Овие две претпоставки имаат голема важност во проценувањето на објективноста на анализата на содржината, а воедно говорат и за нејзините граници кои се од чисто методолошки карактер.

Принципи за спроведување на анализа на содржината

- врз основа на репрезентативен примерок на одредени текстови или пораки може да се утврди застапеноста и значењето на поединични содржини;
- може квантитативно да се анализираат еден или повеќе документи од ист вид за да се утврди зачестеноста на повторувањето на одредени зборови, синтагми или просторот во медиумите посветен на одредена тема;

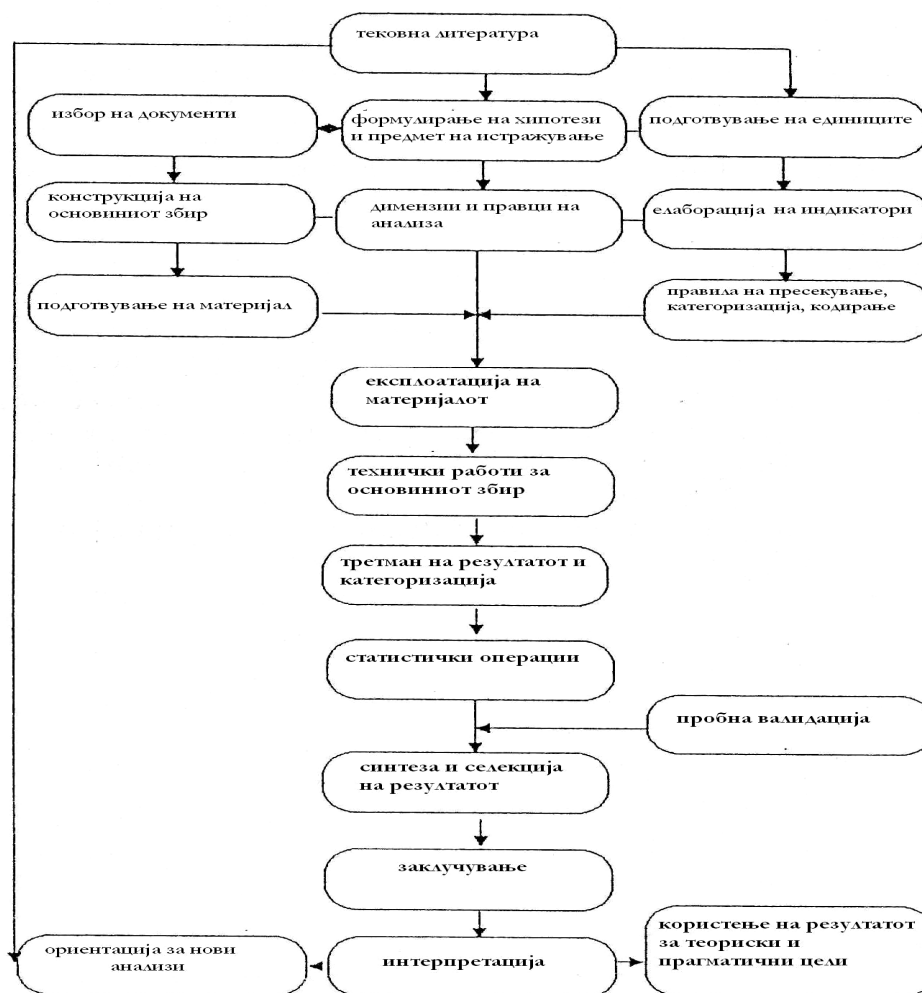
---

⁵⁵⁹ http://infoz.ffzg.hr/afric/MetodeII/Arhiva01_02/M_Rupcic.htm

⁵⁶⁰ <http://pareonline.net/getvn.asp?v=7&n=17>

⁵⁶¹ Milardović A., Metodologija politologije, - Panliber, 2004, Zagreb, стр. 23

- една или повеќе пораки од ист вид можат да се анализираат само квалитативно или комбинирано (квалитативно и квантитативно) за да се истражи структурата на некој текст во однос на поединечни идеи, пораки или вредности кои ги содржат;
- влијанието на одредени пораки на специфичните социјални групи и на формирање на нивните ставови и мислења, исто така, може да стане предмет на анализа.

Табела бр. 1 Тек на изведување на анализа на содржината⁵⁶²

Кодекс на шифри

Врз основа на класификацијата на обележјата, односно соодветниот категоријален систем и модалитетите што треба тој да ги содржи (искажувајќи ги во форма на симболи) се изготвува Кодексот на шифри. Тој претставува документ во кој се организираат симболите со нужно почитување на принципите на конвенционалност (сфатени како вообичаеност на употребата), исклучивост (дискриминативност – сфатена како правило, за секое својство имаме

⁵⁶² Stojak R., Metoda analize sadržaja, Sarajevo, 1990 godina (str. 65)

само една шифра), економичност (во смисла на штедење на времето, кадрите и средствата) и асоцијативност (во смисла на логичко воспоставување на врски помеѓу шифрата и мислењето на истражувачот). Овие принципи најлесно се задоволуваат користејќи ги нумеричките шифри.

После контролата на податоците, сигналирањето (шифрирањето) на податоци претставува прва постапка којашто се користи заради економичност и рационалност во постапката. Кај едноставните истражувања таа е паралелна постапка со контролата на податоците. Тоа е обележување на податоците – групи на податоците со знак што е предходно утврден во Кодексот на шифрите. Според тоа, истражувачот треба да изнајде систем за нумерирање на содржината којашто се кодира. Присуството или отсуството на дадена категорија на содржина, “фреквенцијата со која категоријата се појавува”, “просторот доделен на категоријата”, или “моќта или интензитетот со кој оваа категорија е претставена” може да биде проценето.⁵⁶³

Притоа, шифрирањето на податоците, освен со класификацијата, односно Кодексот на шифри, е определено и со следните одлуки на истражувачот:

- а) со одлуката за начинот (техниката) на обработка на податоците. Можно е да се определат за рачна, механичка (механографска) или електронска (компјутерска) обработка, која, пак, опфаќа разделување и пребројување
- б) со одлуката за разделување на одделни податоци во групи според идентични или слични својства на единицата на истражување, според предходно утврдната класификација
- в) со одлуката за обележјата кои ќе бидат пребројувани и формата во која добиените резултати ќе бидат искажани.

Одлуката за техниката – начините на кои операциите шифрирање, разделување, пребројување и искажување ќе бидат извршени, истражувачот ја донесува врз основа на⁵⁶⁴:

- а) расположивите средства, финансиски и технички...
- б) расположивите кадри, според бројот и оспособеноста за извршување на определени работи...
- в) бројноста и карактеристиките на единиците на истражувањето и собраните податоци...
- г) нивото и точноста на научното сознание, односно на концептот на обработка на бројот и видот на вкрстувањето на податоците, како и другите неопходни математички и други постапки што ги вклучува електронската обработка на податоците
- д) расположивото време за обработка на податоците

Шифрите можат да бидат:

10. нумерички, најчесто арапски броеви и врз принципот на декадниот систем (0-9). Во праксата постојат и комбинирани нумерички шифри составени од римски и арапски броеви, при што со римските броеви се обележуваат поопштите категории или класите.
11. алфаветски, составени од букви на абecedата, односно азбуката
12. графички, составени од различни графички ознаки, цртежи (најчесто математички и геометриски) итн.
13. Комбинирани (најчесто комбинација на нумеричките и алфаветските симболи).

Статистичка анализа на податоците

14. сумирање на податоците
15. откривање на поврзаноста помеѓу нив
16. поврзување со други извори или резултати од истражување
17. најчест облик е мерење на зачестеноста
18. издвојување на зборовите кои имаат најголема зачестеност

---

⁵⁶³ Ц. Б. Џонсон, Х.Т. Рејнолдс, Ц. Д. Мајкоф., Истражувачки методи цит. Дело, стр. 303

⁵⁶⁴ Мојаноски Ц., Методологија цит. дело, стр.374

19. со примена на компјутерска техника може да се анализира и контекстот, т.е функцијата на поимите или зборовите во контекстот.
20. ја мери поврзаноста на номиналните варијабли (h_i квадрат)
21. доколку е голем бројот на категории примена на мултиваријатна техника – кластер анализа
Во продолжение ќе прикажеме два типа кодекс на шифи. Првиот се однесува на анализата на дневните весници, а втората на одлуките на Врховниот суд на Република Македонија.

Пример бр. 1.

Категории за анализа на содржината на дневните весници во Република Македонија во периодот на изборната кампања од 28 март 2004 до 29 април 2004 година

2. Вид статија:
  - 2.1. агенциска вест
  - 2.2. извештај
  - 2.3. осврт
  - 2.4. коментар
  - 2.6. рекламен спот
  - 2.7. фотографија
  - 2.8. друго
3. Содржина на статијата:
  - 3.1. Безбедноста на земјата
    - 3.1.1. внатрешната безбедност
    - 3.1.2. надворешната безбедност (односот со НАТО)
  - 3.2. надворешната политика на земјата
    - 3.2.1. земјата и соседите
      - 3.2.1.1. Албанија
      - 3.2.1.2. Грција
      - 3.2.1.3. Бугарија
      - 3.2.1.4. Србија
      - 3.2.1.5. Косово
      - 3.2.1.6. Балкан (други земји)
    - 3.2.2. земјата и Европската унија
    - 3.2.3. земјата и САД
    - 3.2.4. земјата и ООН
    - 3.2.5. друго
  - 3.3. Односот кон името на земјата
  - 3.4. Надлежностите на претседателот
    - 3.4.1. командување со армијата
    - 3.4.2. испраќање на амбасадори
    - 3.4.3. грижа за развојот на земјата
  - 3.5. Теми што не се надлежност на претседателот
    - 3.5.1. економски теми
      - 3.5.1.1. извоз увоз
      - 3.5.1.2. вработеност - невработеност
      - 3.5.1.3. инвестиции
      - 3.5.1.4. земјоделство
      - 3.5.1.5. туризам и угостителство
      - 3.5.1.6. пензии
      - 3.5.1.7. млади
        - 3.5.1.7.1 студии
        - 3.5.1.7.2. вработување
        - 3.5.1.7.3. иселување

Пример бр. 2.
Кодекс на шифри за анализа на одлуките на Врховниот суд на Република Македонија

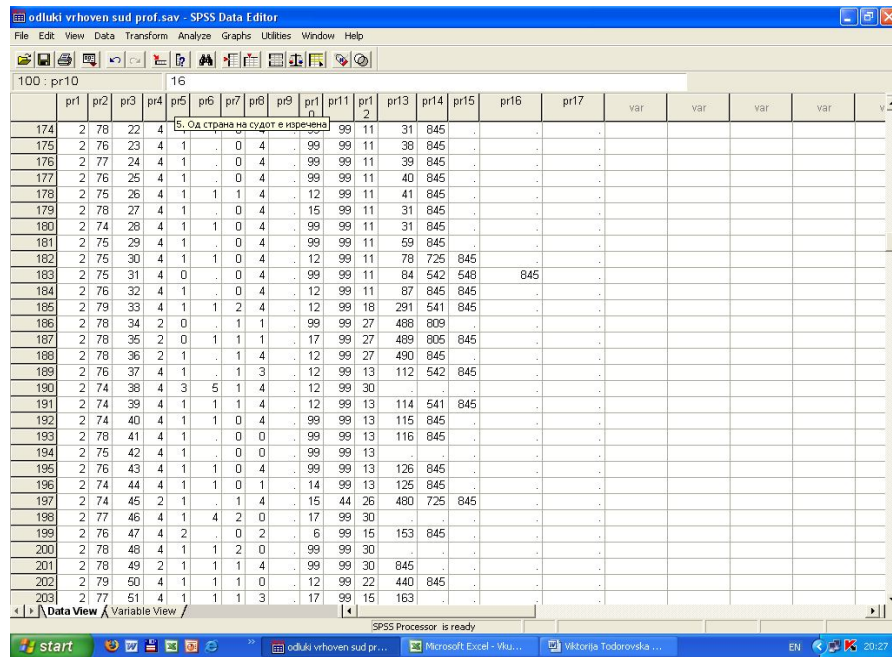
	Категории	Шифри
1.	Од страна на судот е изречена: <ul style="list-style-type: none"> • пресуда • решение • пресуда-решение • начелен став • правно мислење • заклучок • друго • без одговор 	 1 2 3 4 5 6 7 0
2.	Каков вид на повреда на законот постои од страна на судот со пониска инстанца: <ul style="list-style-type: none"> • погрешно утврдена фактичка состојба • недоволно утврдена фактичка состојба • погрешна примена на КЗ • не постои повреда на правото • друго • без одговор 	 1 2 3 4 5 0
Правна квалификација на делото		
3.	Глава од Кривичниот законик	
	1.Кривични дела против животот и телото	11
	2.Кривични дела против слободата и правата на граѓаните	12
	3. Кривични дела против достоинството на личноста и моралот	13
	20. без одговор	99

Овој кодекс на шифри беше изработен во рамките на студентскиот истражувачки центар на Факултетот за безбедност во Скопје. Имено, со примена на Беренсоловата метода на анализа на содржината се анализирани одлуките на Врховниот суд на Република Македонија во период од 1960 – 1999 година. Тоа беше дел на нашата работа и работата на Студентскиот истражувачки тим кој во рамките на предметната програма по "Методологија на истражување на безбедносните појави" во академската 2008/09 година, како дел на процесот на наставата, ги анализираа одлуките. Студентскиот истражувачки тим го сочинуваа студентите: Александар Дичоски, Ана Марија Алексова, Бедрије Ахмед, Бљерта Рамадан, Бурим Мемеди, Валентина Ристеска, Вулнет Бектеши, Дениција Илинска Пауноска, Елена Панова, Ивана Глигорова, Климентина Милоческа, Љундрим Мемети, Маја Филиповска, Марија Мишева, Наталија Павлова, Роберт Мицов и Хесат Шаќири, раководени од професорот Цане Мојаноски во соработка со демонстраторот Викторија Тодоровска. Истражувањето е спроведено во временски период од 5 месеци (октомври 2008 – февруари 2009 година). Анализирани се судските одлуки на Врховниот суд на Република Македонија од казнената област⁵⁶⁵, а од базата на податоци се одлучивме да ги користиме "Збирките на судски одлуки на Врховниот суд на Република Македонија", во кои тој ја презентира својата практика. Имено, Збирките

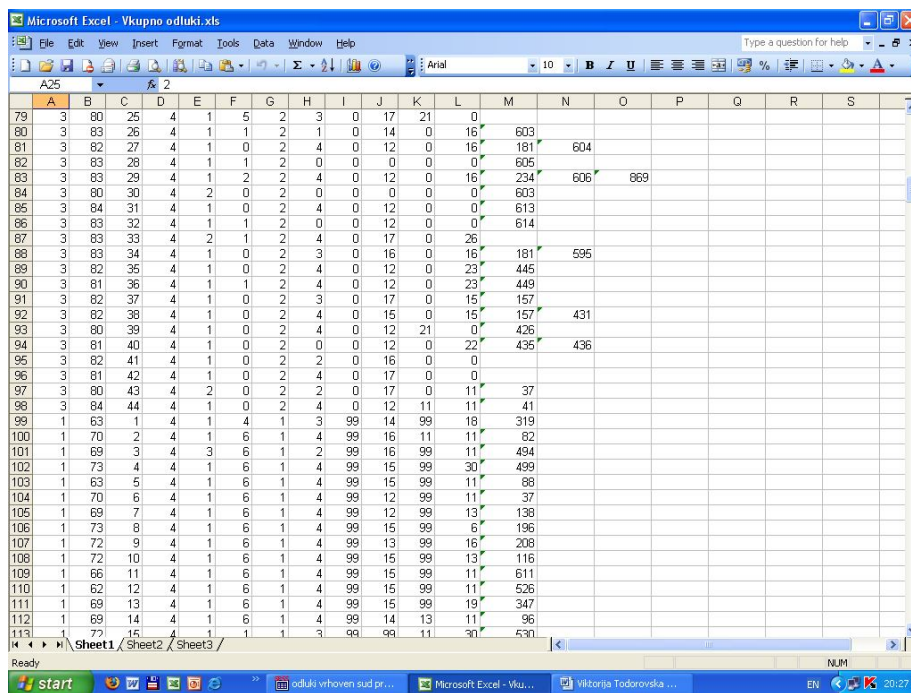
⁵⁶⁵ Во Врховниот суд се основани три судски оддели: оддел за казниви дела, оддел за граѓански дела, оддел за управни спорови. Во надлежност на судиите од Одделот за казниви дела е постапувањето и одлучувањето по предметите за кривични дела и други казниви дела. (Организацијата на работата во Врховниот суд според законот за судови - Сл.весник бр.36/95)

содржат одбрани актуелни и карактеристични одлуки донесени од Врховниот суд на Македонија од кривичната, граѓанската и управната материја.

Прашањата во Кодексот на шифри ги поделивме во три групи: кривичен законик – општ дел (пр. пресметливост, нужна одбрана, крајна нужда, небрежност, соизвршителство, помагање итн.), кривичен законик – посебен дел (правна квалификација на делото) и казнена постапка (пр. изземање на судија, Јавен обвинител, бранител, истрага, раководење со главен претрес, вештачење, кривична пријава, сведоци, приватен тужител, трошоци во постапката, постапка спрема малолетници итн.). За аналитичарите дел од прашања беа задолжителни, дел од нив опциони, во зависност од податоците во образложенијата на судските одлуки. Согласно Кодексот на шифри во кој беа применети нумерички шифри, добиените податоци, користејќи аналитичка табела, аналитичарите ги внесуваа во софтверски програми Excel и SPSS.

Слика бр.1 Обработка на податоците во софтверскиот пакет SPSS

Слика бр.1 Обработка на податоците во софтверскиот пакет Excel

Обработените податоци зборуваат за некои од карактеристиките на одлучување на Врховниот суд во Македонија во изминатиот период.

Табела бр. 1 Преглед на одлуки на Врховниот суд во периодот од 1961-1999 година според обликот на одлуката на судот - Од страна на судот е изречена:

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	пресуда	515	70,2	73,0	73,0
	донесено е решение	159	21,7	22,6	95,6
	пресуда-решение	14	1,9	2,0	97,6
	начелен став	1	,1	,1	97,7
	правно мислење	12	1,6	1,7	99,4
	заклучок	3	,4	,4	99,9
	друго	1	,1	,1	100,0
	Total	705	96,0	100,0	
Missing	без одговор	29	4,0		
	Total	734	100,0		

Од понудената дистрибуција можеме да констатираме дека од анализираните 650 одлуки на Врховниот суд, доминираат пресудите со 69,2%, потоа решение во 24,3%.

Табела бр. 2 Каков вид на повреда на законот постои од страна на судот со пониска инстанца:

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	погрешна утврдена фактичка состојба	67	9,1	10,9	10,9
	недоволно утврдена фактичка состојба	35	4,8	5,7	16,6
	погрешна примена на КЗ	101	13,8	16,4	33,1
	не постои повреда на правото	355	48,4	57,8	90,9
	друго	56	7,6	9,1	100,0
	Total	614	83,7	100,0	
Missing	без одговор	120	16,3		
	Total	734	100,0		

Табелата бр. 2 се однесува на прашањето “Каква повреда на законот постои од страна на судот од пониска инстанца” кое го поделивме во два дела, односно повредата на законот за

кривична постапка го издвоивме како посебно. Од понудената табела можеме да констатираме дека во 48,4 % судот со пониска инстанциона надлежност правилно го применил законот. Во најголем процент, 13,8 %, погрешно ги применил или толкувал одредбите од Кривичниот законик.

Табела бр. 3 Структура на кривичните дела според Главата од Кривичниот законик

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Кривични дела против животот и телото	98	13,4	21,5	21,5
Кривични дела против слободата и правата на граѓаните	5	,7	1,1	22,6
Кривични дела против достоинството на личноста и моралот	22	3,0	4,8	27,4
Кривични дела против стопанството	21	2,9	4,6	32,0
Кривични дела против општествениот и приватниот имот	94	12,8	20,6	52,6
Кривични дела против јавниот ред и правниот сообраќај	27	3,7	5,9	58,6
Кривични дела против службената должност	38	5,2	8,3	66,9
Кривични дела против општата сигурност на луѓето и имотот	80	10,9	17,5	84,4
Кривични дела против народот и државата	2	,3	,4	84,9
Кривични дела против други општествени вредности	5	,7	1,1	86,0
Кривични дела против стопанството и единството на југослов	5	,7	1,1	87,1

Кривични дела против основите на социјалистичкото самоуправн	2	,3	,4	87,5
Кривични дела против правосудството	12	1,6	2,6	90,1
Кривични дела против јавниот ред и правниот сообраќај	4	,5	,9	91,0
Кривични дела против бракот и семејството	20	2,7	4,4	95,4
Кривични дела против честа и угледот	5	,7	1,1	96,5
друго	16	2,2	3,5	100,0
Total	456	62,1	100,0	
без одговор	278	37,9		
Total	734	100,0		

Оваа табела ни ја презентира структурата на кривични дела според Главата од КЗ по кои Врховниот суд во периодот од 1960-1999 година постапувал. Со 13,4% се застапени кривичните дела против животот и телото (убиство, убиство на миг, наведување на самоубиство и помагање при самоубиство, убиство на дете при породување, тешка телесна повреда, лесна телесна повреда, учество во тепачка), а потоа кривичните дела против општествениот и приватниот имот со 12, 8 % (кражба, тешка кражба, разбојничка кражба, разбојништво, измама, ситно дело кражба, грабеж, одземање на моторно возило).

Покрај крвните и имотните деликти не е мал ниту процентот на кривичните дела против општата сигурност на луѓето и имотот (загрозување на безбедноста во сообраќајот, неукажување помош на лице повредено во сообраќај, тешки дела против општата сигурност, непрописно и неправилно изведување на градежни работи, доведување во опасност животот и имотот со општоопасно средство или дејство, загрозување на безбедноста на сообраќајот со опасно дејство или средство, тешки дела против безбедноста на луѓето и имотот во сообраќајот, очигледна неспособност за возење), во однос на останитите кривични дела. Тоа може да значи дека кривичните дела од овие три системски групи најмногу се извршувале или, пак, поради тежината на делата како и предвидените односно изречените високи казни, странките најчесто ги исцрпувале сите можни правни лекови.

Заклучок

Врз основа на досегашното излагање можеме да констатираме дека анализата на содржината претставува метод за класифицирање и квантифицирање на различни вербални и невербални пораки, според нивните содржински и формални карактеристики, а во согласност со однапред утврдени општи правила.

Како истражувачка техника за објективна, систематска и квантитативна дескрипција на манифестната и латентната содржина на комуникацијата, анализата на содржината подразбира изготвување на адекватни единици за анализа, систем на категории за анализа, како и конструирање на збир на правила за кодирање, односно јасно дефинирани упатства за распоредување на единиците во една категорија: карактеристики на содржината на пораката, карактеристики на примателот на пораката, карактеристики на изворот на пораката.

Користена литература

1. Milardović A., Metodologija politologije, - Panliber, Zagreb, 2004
2. Мојаноски Ц., Методологија на научно - истражувачката работа (избор текстови), Скопје, 1998 година
3. Stojak R., Metoda analize sadržaja, Sarajevo, 1990 godina
4. Ц. Б. Џонсон, Х.Т. Рејнолдс, Ц. Д. Мајкоф., Истражувачки методи на политичка наука (шесто издание) Political Science Research Methods (sixth edition) Janneth Buttolph Johnson and H.T. Reynolds with Jason D. Mycoff
5. <http://writing.colostate.edu/guides/research/content/>
6. <http://writing.colostate.edu/guides/research/content/pop2a.cfm>
7. <http://writing.colostate.edu/guides/research/content/com2a1.cfm>
8. http://en.wikipedia.org/wiki/Content_analysis
9. <http://www.ischool.utexas.edu/~palmquis/courses/content.html>
10. <http://pareonline.net/getvn.asp?v=7&n=17>
11. http://infoz.ffzg.hr/afric/MetodeII/Arhiva01_02/M_Rupcic.htm

Viktorija Todorovska,
Faculty of Security- Skopje

CODING SCHEME AS AN INSTRUMENT IN THE ANALYSIS OF DOCUMENT CONTENTS

Abstract

Berelson's methods of contents analysis is a systematic research technique aimed at objective and quantitative description of manifest contents of communication. As an integral part of operationalisation, encoding can simply be presented as a conversion of verbal data into numerical ones, following previously established rules. In this paper the author presents the basic characteristics of the coding scheme as an instrument in the analysis of the contents of documents which will enable collecting valid data.

The paper also includes part of the coding scheme as well as part of research results from the analysis of the court decisions of the Supreme Court for the period 1960-1999. This research was conducted by the student research team at the Faculty of Security, within the subject Methodology of Security Occurrences Research, for the academic year 2008/09.

Key words: method of contents analysis, coding scheme, research, coding, quantification, student research team.

д-р Срѓан Милашиновиќ, Криминалистичко-Полициска академија, Белград
д-р Желимир Кешетовиќ, Факултет за безбедност, Белград
д-р Зоран Јевтовиќ, Факултет за култура и медиуми, Универзитет Мегатренд
д-р Војо Лаковиќ, Академија за дипломатија и безбедност

УДК: 316.42:316.774]:323.283/.285

ВЛИЈАНИЕТО НА МЕДИУМИТЕ ВРЗ ПРЕОБЛИКУВАЊЕТО НА ВОЈНАТА И ТЕРОРИЗМОТ ВО ГЛОБАЛНИОТ ПОРЕДОК

Резиме

Во трудот авторите го набљудуваат исклучително големото значење на медиумите врз социјалната конструкција на реалноста во современиот свет. Медиумското општество го менува традиционалното сфаќање за војната при што, денес, поголемиот судир се одвива на симболички, односно перцептивен план. Исто така, тероризмот станува медиумски спектакл од прв ред, а новите медиуми, пред сè Интернетот, на терористите им откриваат невидени можности.

Клучни зборови: масовни медиуми, војна, комуникација, пропаганда, тероризам.

Вовед

Медиумско општество

На почетокот на XX век социологот Питирим Сорокин укажа дека ние сме луѓе кои живеаме во „хартиена средина“, односно дека најголем дел од информациите за светот ги добиваме посредно т.е. преку во тоа време најраспространетиот мас-медиум, весникот. Речиси во исто време Волтер Липман, во тогаш многу влијателната книга „Јавно мислење“, забележал дека „во повеќето случаи се работи за тоа дека ние нештата прво ги дефинираме, а дури потоа ги гледаме“ (Lippman, 1922). Сето ова даде поттик за создавање на социјалниот конструктивизам како теоретски правец според кој луѓето живеат во реалност која не е едноставно дадена, туку е социјално конструирана. Масовните медиуми имале, а и денес имаат исклучителна моќ во создавањето на оваа конструкција која ја нарекуваме „реалност“.

Четвртата информатичка револуција (по аграрната, индустриската и постиндустриската) која се одвива пред нашите очи, благодарейќи на извонредните технолошки можности ја промени природата на новинарското изразување. Ништо не е како порано, и само оние поединци и народи кои го сфаќаат тоа можат да фатат чекор со промените во опкружувањето. Флоскулата за *вистината која кога тогаш ќе победи* важеше за архаичните, митологизирани, традиционални општества во кои брзината и техничката моќ не беа ни блиску до денешните.⁵⁶⁶ Медиумите претставуваат икони на новото општество, сурогати на критичката свест, бидејќи нудат рој вести, густе информации, афери, скандали, сензации, спектакли, перверзни приказни и занимливости, ја купуваат довербата на публиката која заведена не сфаќа дека некој друг мисли наместо неа, креирајќи нови вредносни системи, однесувања и навики. Заблуда е дека петходните заедници биле помалку изложени на

---

⁵⁶⁶ Веста за смртта на Фридрих Барбароса во XII век патувала од Мала Азија до Германија четири месеци. Кога почнуваше развојот на печатот во Америка (Бостон, 1704), вестите се објавени дури со два месеци задоцнување, додека првите руски весници (Веједомости, 1702) во времето на Петар Велики имале тираж од цели 300 примероци.

пропагандните дејства. Тие секогаш постоеле во времето и просторот во кој луѓето трагале по моќта на владеењето, само што поради техничкото ограничување на нивното присуство било помалку воочливо и ефектно, а тајната била синоним за „непознатото“. Франсис Фукујама недвосмислено укажувајќи на неопходноста од напуштање на социјалната благосостојба и градење на динамично, здраво социјално општество, истакнува дека тоа ќе почива на семејствата, односно „навиките, обичаите и моралот на луѓето, значи на работи кои можат да се формираат посредно, со помош на свесно политичко дејствување и кое може да се негува само по пат на подигање на свеста“ (Фукујама, 1997: 14). Наместо вистини се нудат лаги, се помалку се верува на сопствените очи, а сè повеќе на сликите на екранот без кои нема „вистинска“ јавност. Печатот, радиото, телевизијата, Интернетот и сличните дигитални форми на општење не воведуваат во царството на соништата и илузиите кои заедно со суетите, зависта и незнаењето градат единствен свет во кој доминираат сивилото и просечноста. Публиката не ја забележува измамата мислејќи дека мисли, верувајќи дека гледа, убедена дека слуша, додека вистината плива сè подалеку и подалеку.

Со брзото нижење на сликите преку циновските електронски мрежи, медиумите денес ја програмираат свеста менувајќи ја реалноста со вештачки претстави. Стравот и страдањето се основа на секоја манипулација. Благодарейќи на нив се гради нов колективен идентитет. Во јавноста се обликува дедуктивна слика за другите, втемелена на егзистенцијалниот страв, омразата, агресивноста, демонизацијата и слични масовни расположенија кои, понатаму по пат на каналите за комуникација, добиваат на својата масовност во глобална визија. Специјално обучени тимови од психолошко-пропагандни стручњаци со екраните на најмоќните сметачи и електронски медиуми, логички потпомогнати од печатот, во раширената мрежа која практично е интерактивен, меѓусебно поврзан систем, го ловат мислењето кое се спротивставува на универзализацијата. Во секојдневните односи кон општествената, природната и културната средина, поединецот е изложен на дејствата на „архитектите“ на свеста кои ве водат кон вкалупени верувања и ставови. Пораката се упатува со смислена употреба на психологијата, политикологијата, религијата, технологијата и журналистиката, со провоцирање на емоции и нагони, на потсвесните слоеви на човековата психа, со посебно тежиште кон помалку образованите слоеви на населението и општо намалување на корпусот на сознанијата. По примерот на Платоновите митови во „Феничанска бајка“, теоретичарите на мас-медиумите реинкарнираниот поим „корисна лага“ го заменуваат со „племенита лага“ како легитимно право во одбрана на доминантниот модел на вредности. Вистината станува привилегија на елитите, со помош на новинарски мајсторства вистинските вредности се губат од секојдневието така што манипулирајќи со информациите се верификува реалноста која им угодува на суетите и на интересите на доминантниот политички дискурс.

Медиумите ги заменуваат императорските арени на општествениот живот така што станува невозможно прецизно да се одговори на прашањето колку слободно време му одземаат на современиот човек. Од рано наутро кога во тоалетот ги слушате првите вести, додека во превозот кон работа го читате актуелниот печат, на работа разменуваат информации со пријателите и колегите, дали преку Интернет или вербално, до доцна навечер кога ќе гледате некој филм или полноќна информативна емисија, подложни сте на нивното наркотичко дејство кое ви наметнува што, кога, поради што и како да размислувате, водејќи ве кон заклучоци за кои мислите дека се ваши! „Медиумите не станаа оружје за собирање и ширење на информациите кои некој друг ги произведува, туку тие се произведувач, контролор и господар на информациите“, тврди Зиновјев, воочувајќи го постоењето на *невидливата рака* која управува со нив. Меѓутоа, силата не е во информациите како низи на вредносни симболи, туку во правилата за јавна презентација со кои добиваме прагматична вредност: „Ништовни се тековите на информациите кои проаѓаат покрај нив во споредба со оние кои поминуваат преку нив, а и улогата им е поништовна“. Тие во себе ги концентрирале основните и највлијателните информативни текови и сили на општеството“ (Зиновјев, 2003: 134). Американскиот сенатор Ричард Лугар ваквата појава ја нарекува „медијализам“, како нов феномен на интерактивниот политичко-медиумски однос кој во епицентарот го крие доминантното влијание на центарот на политичката моќ и водечките медиумски продукции. На медиумите денес им е дадено моќно оружје кое може да обединува и да дели, да креира еволуции и револуции, романи и судири, па не е сеедно дали се во функција на обновување на глобалните и на националните

културолошко-комуникациски темели и заедништвото, или пак за создавање на „потрошувачки“ дух заведен од магијата на илузијата и на наркотичката медиумска опиеност.

Номо ideologicus несвесно ја губи критичноста не воочувајќи дека сè повеќе чита исти весници, слуша исто радио или гледа иста телевизиска програма. Како што ќе рече Орвел, се раѓа еднодимензионален човек кој смислата на живеењето ја гледа во наметнатите материјални потреби: исхрана, облека, домување, потрошувачка, додека мислењето и ставовите ќе ги добива бесплатно!

1. Моќта на информацијата - нов клуч на доминација

Многу одамна Сун Цу Ву во стара Кина го нагласувал значењето на кршењето на волјата на противникот во војната, односно фактот дека совладувањето на човечките души е позначајно од физичката победа над непријателот. За разлика од сите претходни војни во кои приоритет бил даван на масовноста, вооружувањето и национално-патриотското чувство, денес борбата се одвива во свеста на човекот со посредство на мас-медиумите и сличното информатичко-интелигентно оружје. Редифинирањето на методите, техниките и инструментариумот на специјалната војна подразбираше градење на софистициран, суперкорективен проток на информации со задача унифицирање на јавното мислење како психолошка основа за продолжување на интервенцијата со воени средства или политички притисок за промена на владејачкиот курс. Реалноста, фикцијата и симулацијата се врзуваат во неразмрсиво клопче, информациите и дезинформациите се испреплетуваат, додека манипулацијата царува со електронската империја во која има сè помалку место за вистината. Вестите, извештаите, анкетите, интервјуата, репортажите, трибините, тркалезните маси и другите жанрови ја сочинуваат причинско-последичната низа со основно мото: уништи сè што ќе се најде на патот до профитот со лекција која со жестина на репресија ќе биде најдобро предупредување за останатите!

Проучувајќи ја историјата со запрепастеност ќе сфатиме дека столбовите на модерната демократија почиваат на војните, како и дека силата на водечките нации се крие пред сè во неверојатната технолошка супериорност, највидлива во воената и во информативната индустрија. Експертите од Меѓународниот институт за проучување на мирот во Стокхолм (SIPRI) тврдат дека од 3200 година пред новата ера до денес се забележани 15 052 војни, во кои животот го изгубиле повеќе од 3,7 милијарди луѓе. Само во минатиот век се воделе повеќе од 120 големи вооружени судири, од кои 50 меѓудржавни, додека повеќе од 600 биле граѓански војни. Педантните статистичари пресметале дека од вкупно 5 148 недели во XX век, само во осум недели било мирно! Во девет месеци од 2006 година биле водени 19 верски и етнички конфликти, но благодареејќи на камерите светот дознал само за неколку.

Војни можат да водат само оние кои господарат со информации бидејќи тие кои ги поседуваат владеат на планетата. Според податоците од истражувањата спроведени за потребите на Европскиот парламент, во почетокот на 2004 година во светот постоеле 132 сателитски системи за прислушување. Единствена земја која ги контролира сите се САД кои преку глобалната разузнавачко-сателитска организација „Vortex“ (основана 1947 со Велика Британија) и анализите на најголемата шпионска организација Ен-Ес-Еј собираат речиси 70% од разузнавачките информации. Во Форт Мид, гратче во државата Мериленд, се наоѓа штабот на оваа мистична организација која со 38 000 вработени службеници претставува очи и уши на електронско-разузнавачката агенција. „Многу нешта се сменија од времето кога можевме да негираме дека оваа агенција не постои, а смеам да забележам дека постоеја и претседатели на САД кои никогаш не дознаа за постоењето на оваа институција, иако ги користеа нејзините услуги“, изјавил Роберт Стил, директор на оваа мамутска компанија (Washington post, 11.XII1999), признавајќи дека поради технолошката револуција во сферата на електронската шпионажа контролата е сè потешка, што е шанса за продор на тероризмот. Аналитичарите тврдат дека оваа служба е поефикасна од CIA или од FBI што било докажано со ангажирањето во сите војни водени во последниве децении. Од европските сојузници на овој план најголем соработник е Велика Британија, потоа Германија, Франција, Австрија и Турција. Меѓутоа, споменатите земји секогаш се под будна контрола на американските стручњаци за

прислушување кои го преземаат дешифрирањето на доверливите податоци и понатамошната дистрибуција според сопствена проценка.

Супертајниот систем „Ешалон“ (анг. насочување) стационаран во Ментвид Хил, во Велика Британија, го контролира целиот европски простор. За комуникациите на Пацификот е одговорен прислушниот центар Yakima, околу 200 километри од Сиетл, Waipori на Нов Зеланд има слични надлежности. На австралискиот континент дејствува Geraldton кој го надгледува Индискиот Океан, додека Sugar Grove, оддалечен 250 километри од срцето на Америка, се „грижи“ за безбедноста на американските комуникации. Станиците во Норвешка и на Кипар се под директна контрола на НАСА, а заради смирување на светската јавност официјално се занимаваат со „економска“, а од неодамна и со „антитерористичка“ шпионажа, што е делумно точно. Од 11 Земјини прислушни точки, со помош на 120 сателити и околу 1 320 моќни компјутери-речници (реагираат на кодови, клучни зборови), „Ешалон“ ги прислушува сите воено-разузнавачки и политички комуникации (телефони, факсови, компјутери, медиуми) ширум Европа и светот со цел контролирање и предвременно реагирање. Податоци разменуваат САД, Велика Британија, Франција, Канада, Австрија и Нов Зеланд, со што земјата е покриена со мрежа на контрола од висок степен (Марковић, 2002).

Информативната војна денес е осовремена верзија на психолошката војна со која со примена на технолошки модерно оружје се цели кон медиумско обликување на масата и нејзина контрола. Во Европа никој не смее ниту да го спомене еклатантниот пример на кршење на Повелбата за човековите права, додека загрижената американска јавност веднаш беше смирена со донесувањето на Директивите за национална безбедност со кои на територијата на САД ваквото шпионирање на граѓаните е забрането. Меѓутоа, порастот на терористичките активности стана добар изговор за вакви активности, особено ако даваат резултати: повиците од мобилен телефон овозможуваат лоцирање на некои членови на Ал Каеда, па така листингот покажал дека 1 100 повици во периодот помеѓу 1996 и 1998 година биле упатени на личности во Велика Британија, 221 во Јемен, понатаму во Азербејџан, Пакистан, Саудиска Арабија, Судан, Иран, Босна итн., но ниту еден во Ирак! Доверливите анализи на Пентагон недвосмислено покажуваат дека терористите во своите походи сè повеќе се служат со Интернет добивајќи ги со нив локациите на идните мети, но и размена на пораки внимателно спакувани во забавна содржина. Светот на разумот станува сè поограничен и поелитен бидејќи понесени од ирационалната желба за освета многу верски конфронтирани групи влегуваат во ризикот на непредвидени судири чијшто крај се уште не се гледа! Тивката војна во Ирак значително го забави САД во планираниот поход кон Исток, а уште попоразително е тоа што бројот на загинатите го надмина виетнамскиот синдром, поради што пацифичките движења ќе добијат дополнителен импулс. Американските разузнавачки служби и Пентагон на психолошко-пропагандните и субверзивните активности дневно трошат околу 800 милиони долари, посебно внимание обрнувајќи кон Русија, Кина, Северна Кореја, Сирија, Виетнам, Ирак, Иран, Либија, Судан и Тајван, подрачја кои се официјални приоритети на националната безбедност.

Во баварските Алпи во Германија, во местото Грајбилген, е инсталирана специјална сателитска опрема за електронско набљудување и шпионирање. Како циновски пајак таа ја премрежи југоисточна Европа, контролирајќи и снимајќи ги сите модерни комуникации. Заедничката оператива со Германија е воспоставена во 1994 година по остро спротивставување на Париз на политиката на Вашингтон дека преку CIA ги креира настаните во Сараево, па може да се констатира дека САД го напуштиле својот традиционален сојузник. Ако тоа го направила држава која прва ја поддржа победничката страна во Револуционерната војна, која со продажбата на својот имот во Луизијана овозможи ширење на Северна Америка, која од основањето беше интелектуална ризница на новокомпонираниот американска култура, тогаш можеме да замислиме со колкаво внимание би се обраќала на другите нации! 90% од добиените податоци од прислушните центри се делат, но најважните светската сила ги задржува за себе. Циновските антени на британските прислушни центри на Крит се задолжени за лов на сигнали од Блискиот Исток, но и од јужните делови на Европа. Медитеранското електромагнетно уво на врвот на планината Тродос не ја задоволува желбата на американските сојузници кои поради тоа изградија свои апаратури во Никозија, така што практично сите прислушуваат сè!

Етнопсихологијата е нов, важен момент во стратегијата за пропагандно дејствување и за психолошки удари. Ребусот кој ќе го открие победникот уште не е отворен бидејќи лесното сфаќање дека стопати повторена лага станува вистина, конечно оди во неповрат. Моќта на сликите е неверојатна и затоа се обрнува големо внимание од страна на сите учесници во манипулативниот процес: ТВ-преносот за смртта на американскиот моринец кој во Могадишу во 1993 година умре од прекумерно користење дрога резултираше со притисок на јавноста за американско повлекување од Сомалија, исфорсираните слики од масакрот во Маркалам или од трагедијата на муслиманите во Сребреница беа поводи за резолуции на Советот за безбедност на ООН. Манипулацијата со „кувајтските“ бебиња извадени од инкубатор го означиле Ирак како виновник за деценискиот конфликт кој ќе следи подоцна итн. На жешките жаришта во светот задолжително се присутни камерите на големите електронски мрежи, но сигурно грешите ако мислите дека тоа е заради подобро информирање на граѓаните. За одвивањето на одредена криза е важен балансот на информации со кои поедноставуваме или акцентираме одредени појави или личности. Може да настане проблем ако контролата поради сè посовршените и помоќните технолошки средства излезе од контрола бидејќи минијатурните, преносни камери и сателитските комплекти ги премостуваат границите на просторот и времето, така што планетата станува вистинско глобално село.

2. Битка за човечките души

Во контекстот на промените – па и промената во поглед на улогата на јавното мислење и медиумите и нивната перцепција од аспект на влијанието и моќта воопшто – кои ги произведоа постмодерната и глобализацијата по Студената војна, како посебно значајни можат да се нагласат: 1) растот на светските телекомуникации/комуникациски аспект; 2) зголемената мобилност на добра и услуги, капитал и труд/економски аспект; и 3) зголемениот број еколошки проблеми кои ги надминуваат националните граници/еколошки аспект (Kegley, Raymond, 2002: 157).

Глобализацијата во областа на медиумите и воопшто во комуникациите е последица, во прв ред, од силниот развој и ширењето на информациските технологии (развојот на мобилната телефонија, можноста за сателитски пренос на информации на глобален план и појавата на Интернет), што придонесе за надминување на просторните граници помеѓу државите и регионите, соединувајќи ги луѓето во „виртуелна електронска заедница“ како што ја именуваат Kegley и Raymond. Телекомуникациската револуција, според некои футуролози, ја претвора планетата во големо „глобално село“ каде што сите делат заеднички наднационален идентитет, додека внимателните автори оценуваат дека таа создава „глобална метропола“ која има општествена интимност каква што има добро интегрираната заедница. Сепак, на телекомуникациската револуција треба да се оддаде признание дека темелно ја изменила постоечката структура и распоредот на моќта. Традиционалните елементи на моќта и понатаму се значајни, но не и доминантни во светските работи. Се поголемо значење им се придава на „меките облици на моќ“⁵⁶⁷ – способноста „интересирањата и мислењата на другите да се обликуваат во согласност со одредени посакувани културни вредности и идеи“ (Kegley, Raymond, 2002: 159). Тврдата моќ во глобализираниот свет не е доволна за која било држава или други актери да можат да ги остварат зацртаните цели. За тоа пресудно придонела променетата природа на моќта врз чија дифузија влијаат пет клучни трендови: економската меѓузависност, трансационалните актери, национализмот во слабите држави, ширењето на технологијата и промената на природата на политичките прашања кои се моментално во центарот на интересирањето на меѓународните односи (еколошки промени и сл.), (Nye, 1990: 160). Од аспект на една држава, меката моќ е „содржана во националната волја, дипломатското умење

---

⁵⁶⁷ Како нови димензии (меки облици) на моќта се наведуваат: технологијата, информатиката, трговијата и финансиите; Џозеф Нај зборува за нови, меки, неопипливи и помалку принудни облици на моќ во однос на традиционалните, тврди облици на моќ (воена сила и др.); (Nye, J. S. Jr., 1990: 170).

и поддршката која ја ужива власта на една земја кај својот народ“, додека пошироко гледано во услови на создавање информатичко општество доаѓа до израз *информационата моќ*. Оние кои создаваат, контролираат и имаат пристап до информациите, имаат предност во меѓународната политика во однос на оние кај кои најголемиот извор на моќта е во тоа да можат да се закануваат единствено со примена на вооружени сили. Значи, моќта се разлеала не само од државите кон недржавните/приватни актери, туку и од „богатите со пари“ кон „богатите со информации“ (Nye, 1990: 164).

Ефекти на информационата технологија врз моќта⁵⁶⁸

	Тврда моќ (<i>hard power</i>)	Мека моќ (<i>soft power</i>)
Користи големи актери	<ul style="list-style-type: none"> • Револуција во воената област • Предност во развојот • Собирање на разузнавачки сознанија „технички методи“ 	<ul style="list-style-type: none"> • Рангирање на економиите по количината на производство • Мала немаштија и маркетиншка моќ
Користи мали актери	<ul style="list-style-type: none"> • Комерцијална способност • Инфраструктура • Разузнавачка активност во областа на економијата и на трговијата 	<ul style="list-style-type: none"> • Подем на НВО и евтина заемна комуникација • Појава на мали и нови виртуелни заедници

Динамичките промени во светот, посебно забрзаниот научно-технолошки развој во областа на телекомуникациите и информационите системи (информациона револуција), либерализацијата на светскиот пазар и промоцијата на новите вредности (човековите права и грижата за животната средина), влијаеле во постстуденовоениот период зависноста да се гледаат од друг аспект. Имено, за разлика од „асиметричната меѓузависност“ (*asymmetrical interdependence*), се повеќе се споменува концептот „сложена меѓузависност“ (*complex interdependence*) под кој се подразбира специфична динамика на меѓународниот систем и светската политика на кој пресудно влијание не остваруваат само државите туку и мноштвото внатрешдржавни и транснационални актери, за што во прв ред е заслужна информационата револуција која придонела за технолошката и телекомуникациската иновација и за зголемување на размената на научни, комерцијални и стратешки информации кои станаа општо, јавно добро.

Во денешниот глобализиран свет „меката моќ“, односно владеењето над системот на вредности и со перцепцијата на поединецот, групата и народите се покажува како поважна од тврдата моќ, односно од владеењето со примена на груба физичка сила. Во тој контекст вреди да се размислува и за промена на самиот поим војна и неговиот карактер. „Војната често се дефинира како ангажирање на воени средства за да се постигнат политички цели... Другиот, суптилен начин – политичката војна – ги користи сликите, идеите, говорот, слоганите, пропагандата, политичките притисоци, па дури и рекламните техники за да влијае на политичката волја на противникот“. (Џејмс А. Балдвин, вицеадмирал на морнарицата на САД во предговорот за „Политичка војна“, од Пол А. Смит, Национален универзитет за одбрана, 1990). Карактерот на војните кои се водат денес евидентно е сменет: во центарот на дејствата се знаењето, брзината и информатичката мрежа, па со помалку војници се остваруваат подобри

⁵⁶⁸ Koehane, R. O., Nye, J. S. Jr., (1998), *Power and Interdependence in the Information Age*, in: *Foreign Affairs*, Vol. 77, № 5 (September/October 1998).

резултати. Додека во Првата светска војна гинеле десет пати повеќе војници од цивили, во Втората светска војна тој однос е изедначен, додека денес гинат повеќе цивили. Во судирот во Ирак на илјада загинати американски војници и 6 916 ранети, доаѓаат околу 11 000 ирачки војници и помеѓу 15 000 - 18 000 цивили! (Honing, 2001: 127). Иако доктрината на конфликтот со низок интензитет заговара „демасификација“ и интеллигентни оружја со висока прецизност, факт е дека има повеќе настрадани цивили надвор од борбените дејства (несреќи, бомбардирања, „пријателски оган“, самоубиства и други инциденти).

Во современ контекст, САД фундаментално ја менуваат својата безбедносна доктрина со огромни преместувања на воените бази од Средна Европа на Исток и изградба на нова мрежа која има за цел подобра комуникација помеѓу невралгичните точки, посебно на Блискиот Исток и долж брегот на Пацификот. Околу 2,7 милиони војници се распоредени на териториите на 135 држави во светот, при што по 9 септември 2001 година во 7 земји се создадоа нови 13 бази. На пример, во Велика Британија има околу 12 000 американски војници, во Италија 13 400, во Јапонија 40 000, во Авганистан 11 000, во Јужна Кореја 40 000, во Катар 3 500, во Турција 1 800, во Ирак 211 000 итн. (Goldstein, 2003).

На планетата само во 43 земји нема присуство на американски војници, па може да се тврди дека постои унилатерална светска војска спремна и опремена да интервенира на кој било дел од Земјината топка. Новата американска структура на одбрана почива на глобална воена доминација, поддржувана од моќната наука, технологија и економија, со цел спречување на која било држава да стекне статус на голема сила. Збигњев Бжежински истакнува дека во 2002 година во светот имаше 23 „судии со висок интензитет“ кои однеле повеќе од 125 000 животи, 79 „судии со низок интензитет“ (секој со 100 до 1000 жртви), 38 „насилни политички судии“ (секој со 25 до 100 загинати). Само 35 држави ги означил како релативно слободни од насилни, политички превирања (Brzezinski, 2004: 21).

Контролата е поим кој во иднина ќе доминира, што ја доведува во прашање слободата на секој поединец. Орвеловата метафора за полиција на мислењето која го надгледува целиот свет е сè пореална. САД формираа специјална единица за насилна неутрализација на странски мадиуми. Стручњациите од генералштабот на US Strategic Command во воздушната база Офут, во Омаха, имаат посебни задолженија од областа на масовното комуницирање и пропагандата. Системот превентивна контрола на патниците воспоставен со договорот на Европската комисија и американските власти со помош на компјутер го проверува идентитетот на секој граѓанин, обележувајќи го со зелена (безопасен), жолта (сомнителен) и црвена боја (опасен). Како во времето на нацистичка Германија, граѓаните се регистрираат со невидливи ленти, а особено внимание се обрнува на муслиманите или лицата со потекло од Блискиот Исток. Во картотеките на САД без знаење и одобрение на нивните влади се воведени 65 милиони Мексиканци, 31 милион Колумбијци и 18 милиони Централноамериканци. Од паранојата не се поштедени ниту американските граѓани, па под плаштот на заштитата се вратени регрoградни закони кои ја доведуваат во прашање приватноста, слободата на информирање и човековите права. Истражителите ги имаат на увид сите лични податоци (датум на раѓање, имиња на родители, личниот опис, број на пасош, занимање и сл.), ги знаат доверливите информации (бројот и состојбата на жиро-сметките, автомобилот, отисокот на прсти), но одат и чекор понатаму: ги проверуваат адресите кои ги посетуваат на Интернет, книгите кои ги читате во библиотеките, филмовите кои ги изнајмувате во видеотеките, броевите кои телефонски ги повикувате итн. Проектот доверен на генералот Џон Поинтдекстер, познат од аферата „Иран-гејт“, предвидува за сите шест милијарди и двесте милиони жители на планетата да се соберат податоци за да може суперкомпјутерскиот мозок да се грижи за светската безбедност.

3. Тероризмот како медиумски спектакл

Современиот глобален тероризам како облик на политичко насилство претставува предизвик за модерната цивилизација. Пол Вилкинсон наведува дека кога некој зборува за „тероризам“ во демократско општество, тој истовремено зборува и за „медиуми“ бидејќи, по својата природа, тероризмот е психолошко оружје кое зависи од комуникацијата со закана кон целото општество. Терористите го привлекуваат вниманието на медиумите. Тимоти Мек Веј кој е осуден за терористички напад во Оклахома Сити во САД, во кој загинаа 168 лица, рече

дека избрал зграда која била во сопственост на федералните власти „бидејќи околу неа има голем отворен простор така што фотоапаратите и камерите можат убаво да снимаат“. Италијанските левичари „Црвена бригада“ напаѓале во сабота за да можат да се објавуваат нивните акции во неделните весници кои имаат поголем тираж. Палестинскиот „Црвен септември“ ги грабнал израелските спортисти на Олимпијадата во Минхен во 1972 година затоа што сите телевизии ги следеле Игрите и сите светски новинари веќе биле таму. Некои терористички групи внимателно ги проучуваат медиумите, додека други имаат свои медиумски операции. Планетарниот публицитет на терористичките акции со посредство на медиумите, кои стануваат важна алка во пропагандата на терористичките идеи, покажува се поголема ранливост на глобалната заедница која контролирајќи ги глобалните електронски крстосници дава зелено светло на информациите за кои проценуваат дека имаат „ослободителен“ карактер. Доколку медиумите не реагираат, за терористите „најблескавите“ терористички акции исто како да не се случиле. Затоа при проектирањето на акциите посебно внимание се посветува на стратегијата за привлекување на вниманието на јавното мислење. Феноменот на маѓепсаност се остварува само со максимална мотивација на аудиториумот, при што се користи лекомисленоста и необразованоста на одредени новинари во трката за сензационализам и конкуренција, запоставувајќи ги основните етички начела. Крвта и смртта најдобро ги креваат тиражот и рејтингот во што можете да се уверите следејќи ги содржините на бројните медиуми кои го наметнуваат доминантниот општествен дискурс.

Незабележително, тероризмот станува медиумски спектакл кој со својата суровост и неизвесност од исходот го привлекува вниманието на екраните, радиоприемниците, странскиот печат или Интернетот. Тоа веќе не е само проблем на богатите „демократски“ држави, туку глобална грижа чие решение е важно за опстанокот на цивилизацијата. „Нашите луѓе сакаат да умрат исто толку колку што Американците сакаат да живеат“, наведува францускиот постмодернист Бодријар како мото на исламските милитанти, нагласувајќи дека сега сè е игра околу смртта - реална, симболичка и обредножртвена. (Bodrijar, 2008: 87). Симболичката моќ *a priori* добива медиумски карактер бидејќи претставена преку говор и слика ја наметнува артифицијалната реалност која на привилегираните елити им носи политичка и економска моќ. Сложено е прашањето како да се известува за терористичките акции, а да не се подлегне на фасцинацијата и на пропагирањето на видливите идеи и невидливите цели на терористите.

Во теоријата често се наведува примерот со грабнувањето на авионот TWA-847 на линијата Рим-Каиро на 14.6.1985 година од страна на тројца припадници на Хезболах, со барање да бидат пуштени 776 шиити од израелските затвори. Во текот на седумнаесетте дена неизвесност за судбината на авионот, тој неколку пати летал помеѓу Бејрут и Алжир, секојпат ослободувајќи жени и деца, а на крајот и останатите патници, додека на крајот како заложници не останале само американските граѓани (39). Во меѓувреме, американската јавност со големо внимание ја следела судбината на киднапираните, а за таа цел на просторот на случувањето биле испратени неколку специјални екипи со неколку стотини новинари, продуценти, сниматели и аналитичари. Три водечки ТВ-мрежи (ABC, NBC, CBS) ја прекинале вообичаената програмска шема со специјални емисии на репортерите од самото место, додека во стандардните информативни емисии во текот на кризата биле објавени 514 вести и извештаи, што во просек е повеќе од 20 дневно. Јавноста била наркотизирана од наметнатата тема и секој час се зборувало само за актуелниот проблем, предизвикувајќи „домино ефект“ кој на хиперпродукцискиот синцир му наметнал барање за свежи информации. Гладот на публиката за нови информации се хранел со производство на неселектирани содржини бидејќи за да се оправдаат трошоците на медиумските корпорации новинарите оптоварени со конкуренцијата морале да „копаат“ нови пораки, разговори со семејствата на киднапираните патници, ослободените заложници, реакциите на граѓаните и политичарите, што резултирало со зајакнување на кумулативниот притисок врз центрите на политичко одлучување. Поради растечкото незадоволство на јавното мислење, Регановата администрација попустила исполнувајќи ги барањата на терористите, па на прв поглед се завршило идилично. Во практиката тоа било пораз на политиката кој поткликнала пред барањата на терористите поради големите грешки на медиумите кои наместо регистратори на случувањата ја презеле активната улога на учесници кои го определуваат курсот на одлучување. Несвесно западнале во замката која им ја подготвиле медиумските експерти консултирани од другата страна, што било одлично

забележано од британскиот новинар Џон Булок: „Нивната вешта манипулација со американската ТВ-мрежа е родена сосема свесно. Дипломирани стручњаци за медиуми кои студирале и завршиле на американските колеџи присуствувале на состаноците додека била разработувана тактиката во куќата на Набуха Берија (еден од водачите на акцијата) во Западен Бејрут“. Терористите многу итро го воочиле гладот на медиумите за шокантни, невообичаени вести, нудејќи им дозирани и секогаш ексклузивни информации, кои се нижеле како во евтините холивудски филмови. Свесно употребувајќи го трговскиот натпревар на големите медиумски империи го спречиле создавањето на информативна тишина, која во вакви ситуации е најдобро решение. На тој начин е елиминирана и контролата на содржината така што доминацијата ја имале тие, а не властите кои ги поседуваат журналистичките центри.

Во одредени драматични ситуации актерите како да чекаат на доаѓањето на камерите и нивното вклучување, правејќи претстава за далечниот заинтересиран аудиторинум кој со разбудени чувства станува страна која навива, а понекогаш и одлучува.⁵⁶⁹ Воочливо е дека терористите и мас-медиумите се во дијалектички реверзибилен однос, дека се меѓусебно комплементарни, зависни и се дополнуваат. Со други зборови, тие се како оган и вода, акција и реакција, режија и филм.

Кога во средината на мај 2004 година од подметната бомба на патот за Газа во терористички напад загинаа шест израелски војници, во телевизиските емисии доминирале сликите на палестинските екстремисти кои парадирале низ улиците на градот носејќи како триумф делови од телата на загинатите. Во историјата на „Хамас“ за прв пат беше организирана своевидна терористичка конференција за печат на која маскирани борци на претставниците на медиумите им покажувале распарчени делови од телата на настраданите израелски војници. Шокирањето не е само во функција на спектаклот туку и во доброто познавање на традиционалното учење по кое погребот кај Евреите има посебно значење. Се верува дека телото на покојникот доколку не е целосно погребано, не може да го дочека доаѓањето на Севишниот и дека неговата душа е осудена вечно да талка во темнината, па затоа кувајтската телевизија „Ал Џезира“ „случајно“ со денови ги емитува истите снимки. Играта е сурова и немилосрдна, пред очите на јавноста и заслепувачките медиумски рефлектори, така што нема време за грешки кои бргу се казнуваат. На пример, за шиитите градовите Кабрал и Нациф претставуваат свети места така што влегувањето на вооружените американски трупи на нивната територија практично ја обезбеди поддршката од верските водачи за повик на општ отпор кон окупациските сили. Пентагон го забранил прикажувањето на погребот на младиот војник загина во Ирак, но бумеранг-ефектот ќе биде изненадувачки: наместо јавната почест која им припаѓа, погребот во кругот на семејството ќе резултира со застрашувачко масовно незадоволство и гласини кои никој не може да ги запре. Огромното медиумско внимание насочено кон американските успеси, високите парични награди со организирање бројни состаноци и конференции кои имаа за цел создавање светско антитерористичко движење, како ехо го произведоа култот за Бин Ладен чии идеи живеат во срцата на голем број припадници на исламот. Репресијата создава отпор, агресивната пропаганда - контрапропаганда.

Стручњациите кои се занимаваат со исламскиот тероризам истакнуваат дека со создавањето на Интернетот е остварена една од главните цели на исламот - создадена е своевидна ума т.е. светска заедница на верници. Постмодерните терористи ги користат благодетите на глобализацијата и на модерната технологија за да ги планираат, координираат и извршуваат свите смртоносни планови. Тие повеќе не се географски ограничени во рамките на одредени територии, политички или финансиски зависни од одредени држави, туку се потпираат на современите комуникациски капацитети, вклучувајќи го и Интернетот.

---

⁵⁶⁹ Снимател на канадската телевизија се сеќава на демонстрациите пред американската амбасада во Техеран кога привидно мирната маса експлодирала: *Штом се вклучија камерите, демонстраторите почнаа да викаат „Death to Carter“, подигнаа тупаници, изгледаа бесно и палеа американски знамиња. По две минути беше даден знак дека е доволно за овој кадар. Потоа истата сцена е повторена за канадската публика која зборува француски, при што толпата извикувала „La mort a Carter“.*

Како главна предност на Интернетот, кој од слаби создава силни, се наведуваат:

- лесниот пристап;
- расположливоста (секој јазик, секое време, е-мајл, четови, дискусионни групи, блогови, звук, слика, отворена и кодирана комуникација);
- нерегулираност, отсуство на цензура и владина контрола;
- потенцијално голема публика во целиот свет;
- анонимност на комуникацијата и децентрализација;
- брз проток на информации;
- ниски трошоци за веб-презентација;
- постојано движење и евазија (создавање и бришење на адреси);
- широка лепеза на оружје (вируси, црви, backdoor бомби);
- критичната инфраструктура како потенцијална мета.

Најважни подрачја за примена на Интернетот од страна на терористите се:

- планирање и координација;
- управување со операции (повеќе не е потребен физички контакт на оние кои управуваат со операцијата и оние кои непосредно ја извршуваат акцијата);
- пропаганда;
- собирање на средства;
- публицитет;
- психолошка војна;
- собирање на податоци;
- регрутирање и мобилизација;
- вмрежување;
- споделување на информации;
- перење пари;
- сејбер-војна;
- лажно купување на софистицирана опрема;
- биотероризам (на пр., огласување на фалсификувани и лажни лекови) итн.

Дека терористичките организации сето ова добро го сфатиле зборува и податокот дека во 1998 година помалку од половина организации кои САД ги означиле како странски терористички организации имале свои веб-страници, а на крајот од 1999 година речиси сите групи станале присутни на Интернет, додека денес сите активни терористички групи имаат барем еден облик на присуство на Интернет. Резултатите од следењето за периодот од 1998 до 2007 година укажуваат на повеќе од 5 000 терористички веб-страници, он-лајн форуми и chat rooms. Некои групи имаат повеќе од една веб-страница. Имено, постои еден главен (the „Homepage,“) и поголем број неофицијални. Опремата, техничкото знаење и поддршката се обезбедуваат од спонзорите на терористичките групи, додека содржината ја обезбедуваат терористичките оперативци од местото на злосторот.

Принципот на презентација е ист на речиси сите терористички веб-страници:

- основните цели на мисијата;
- историјат на организацијата. Ретко се даваат и страшни фотографии кои сведочат за нивните „подвизи“. Често широко се наведуваат аргументи кои имаат цел морално да го оправдаат нивното дејствување кое треба да обезбеди симпатии и поддршка во дел од западната јавност;

- делот наменет за домашните спонзори содржи теми за политичките затвореници и политичката корупција која го доведува во прашање легитимитетот на сопствената влада.

Презентациите вклучуваат аудио и видеоелементи. Посебно внимание се посветува на логата и амблемите, додека пософистицираните содржат и говор, поезија и музика за вчитување. Некои имаат и фалсификувани фотографски содржини, а помал број содржат и он-лајн продавници за подароци. Одредени веб-страници содржат и компјутерски игри за деца со содржина која е во идеолошка согласност со целите на терористичката организација, односно кои можат да претставуваат подготовка за понатамошно регрутирање на нови членови. За старите се наменети музички содржини хип-хоп и рап-музика чии примамливи мелодии,

односно мелодички пораки содржат повици за насилство, како што се песните на раперот Схеихх Тера кој пее со пиштол во едната и со Куранот во другата рака.

Користењето на Интернетот за терористички цели, главно, се сведува само на екстремните арапски исламистички групи што не е оправдано. Имено, Интернет користат и чеченските терористи, ПКК (Курдската националистичка организација) и други останати терористички организации и групи.

Абдул Бакиер (2006) зборува за електронски дихад, како еден вид сајбер-војна во која се напаѓаат антиисламистичките веб-страници. Во таа смисла посебно се интересни обидите за придобивање нови идеолошки следбеници со помош на Ал Сабах и на Ал Каединото крило задолжено за медиумска продукција, пред сè на видеоматеријали:

- тренинг видеообјаснувања како се прават бомби и експлозиви;
- оперативни видеа - покажуваат како е ранлив непријателот;
- говори - со полно траење, понекогаш кодирани за да го збунат противникот;
- фотографии - често фалсификувани на кои жртвите се убиени од страна на непријателот или со пораки (црн турбан/бел турбан).

Комуникацијата на терористите преку Интернет може да биде отворена, но можат да се користат и криптографии (кодирани информации кои се гледаат, но не се разбирливи доколку не се дешифрира кодот) и стеганографија (прекриени информации чиј најбанален пример може да биде слика преку слика во мултимедијална презентација) каде што пораките воопшто не се гледаат, како и нивната комбинација.

Денес на Интернет постојат повеќе од две илјади сајтови на трерористички организации на кои тешко може да им се влезе во трага поради нивното кратко и често менување. Користејќи го неомеѓениот простор на глобалната мрежа, терористите ги пропагираат своите идеи, објавувајќи прирачници за дејствување и упатства за акција, собираат средства за понатамошните активности, објавуваат соопштенија за јавноста и комуницираат со јавноста. „Интернетот стана виртуелен логор за обука на терористи“, изјавил Габриел Вајман, соработник во вашингтонскиот Институт за мир, предупредувајќи дека пропагандата се посуптилно се насочува кон видеоигрите и цртаните филмови со што се регрутираат најмладите генерации. „Ал Каеда“ двапати месечно објавува нови содржини во прирачникот „Ал Батал“, кој во секој број тематски обработува различни области од терористичката практика. Неколку недели пред серијата киднапирања на цивили и отсекување на глави, на мрежата во 10 точки точно е објаснето како треба да се избираат жртвите, на кој начин да се киднапираат, како да се преговара, како да се изврши погубувањето, како сето тоа да се снимат и да се достават до медиумите, на кој вид адреси да се испрати снимка со предупредување. Затоа се поголем број држави основаат посебни единици „виртуелни антитерористи“ кои имаат задача да ја уништат веб-страницата на противникот, како и да направат анализи на содржините за да може да им се влезе во трагата. Information Welfare или информатичката војна стана полигон на нови спротивставувања, при што моќните држави стануваат поранливи од кога било! Американската агенција за одбрана на информатичкиот систем проценила дека во текот на „1995 година информатичките пирати низ отворениот дел на информатичкиот систем на Министерството за одбрана дури 250 000 пати се обиделе да стигнат до заштитените податоци и дека во 160 000 случаи биле успешни“!

Најважниот отежнителен фактор во борбата против користењето на Интернетот од страна на терористите е: непостоење (доцнење) на легислативата, односно нејзината недореченост и непрецизност по многу важни прашања: што се новите кривични дела, како се докажуваат, процесуираат и казнуваат. Исто така, присутни се сериозни правни и морални дилеми: може ли државата да го користи Интернетот за дезинформирање, пропаганда, уништување на терористичките сајтови итн. Често не е јасно кој е непријател и постои ризик за погрешна идентификација. Се поставува прашањето како државата да одговори (причина за војна)? Исто така не постои меѓународна согласност бидејќи постојат различни пристапи во однос на слободното ширење на информации. Така на пример, законодавството во Обединетото Кралство е многу строго и во одредени случаи може да се казни и вчитување на терористичкиот материјал од Интернет, односно неговото поседување на персоналниот компјутер, додека во САД, во согласност со Амандманот 1, не смее да се врши цензура на содржините на Интернет. Националните субјекти на безбедносните системи не се спремни да

се отворот во мерка потребна за ефикасна меѓународна соработка во оваа област. На крај јасно е дека радикализацијата на поединци и групи претставува процес, но се уште не се истражени опциите за дерадикализација. Многу се чувствителни и прашањата за употребата на Интернетот за контрапропаганда која доколку е премногу насочена нема ефект, а доколку е агресивна може да има и контраефект.

Интернетот како нов глобален медиум не е само исклучително оружје на терористите. Тој е единствено техничко средство во рацете на луѓето и како таков не е ниту добар, ниту лош. Зависи од луѓето како и за кои цели ќе го користат. Во таа смисла тој е и ново орудие кои им стои на располагање на службите кои се задолжени за сузбивање и контрола на тероризмот. Преку Интернет, силите за безбедност можат многу да дознаат за верувањата, вредностите, плановите и активностите и однесувањата на терористичките организации. Овие информации можат да се користат за спречување на терористички напади. Како знаци за рано предупредување можат да послужат сомнителни активности и сигнали:

- зголемена фреквенција на пораки (првите пораки на Ал Каеда во мај, а последната по 9/11, додека најголемата фреквенција била во август);

- зголемен сообраќај на братските веб-страници - логички информации и други податоци се поставуваат во кодиран облик на сајтовите на идеолошки блиски организации;

- во планирањето на 9/11, припадниците на Ал Каеда меѓусебно разменуваат над илјада информации кои се заштитени со лозинка;

- во војната против Израел, Хамас добил пари собрани преку веб-страницата на Светата земја за спас и развој, стационирана во САД;

- на веб-страницата на ТВ-станицата Ал Манар, Хезболах пласирал антиеврејски гласини дека на 9/11 околу 4 000 Евреи не дошле на работа во WTC бидејќи биле предупредени дека ќе има напад.

Во борбата против терористичките активности користењето на Интернетот е значајно за ширење на универзалните човекови вредности и надминување на етничките, религозните и идеолошките предрасуди и стереотипи, поттикнување и промовирање на уметностите во заедниците од кои се регрутираат терористи и своевидна дерадикализација.

Во оперативна смисла, меѓу приликите кои ги дава интернет-мрежата треба да се наведе можноста за следење на терористичките активности, инфилтрирањето во форуми, креирањето на флеш веб-сајтови за да се заведат и да се намамат терористите и симпатизерите, меѓународната соработка на органите и службите за безбедност во смисла на трансфер на технологии, знаења и информации и мобилноста на поширокиот круг на субјекти за борба против тероризмот.

Користена литература:

1. Alexander B. J., (1999), *Future War*, Thomas Dunne Kooks, New York.
2. Dimitrijević V., (1979), *Terorizam i ekstradicija*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu.
3. Dimitrijević V., (1999), *Terorizam*, Samizdat, FREEB92, Beograd.
4. Fukujama F., (1997), *Kraj istorije i poslednji čovek*, CID, Podgorica.
5. Marković S., (2002), *Elektronska špijunaža u eri globalizacije*, Institut za političke studije, Beograd.
6. Kegley Ch. W. Jr., Raymond, G. A., (2002), *Exorcising the Ghost of Westphalia: Building World Order in the New Millennium*, New Jersey: prentice Hall.
7. Nye Joseph S. Jr., (1990), *Soft Power*, in: *Foreign Policy*, No. 80 (Fall 1990).
8. Koehane R. O., Nye J. S. Jr., (1998), *Power and Interdependence in the Information Age*, in: *Foreign Affairs*, Vol. 77, No. 5 (September/October 1998).
9. Prvulović V., (2001), *Ekonomska diplomatija*, Grmeč, Beograd.
10. Brzezinski Z., (2004), *Američki izbor-globalna dominacija ili globalno vođstvo*, Politička kultura, Zagreb, CID, Podgorica.
11. Lyotard J. F., (1990), *The Postmodern Condition*, Manchester University Press, Manchester.

12. Honing J. W., (2001), *New Conflicts: Risks and Challenges*, in: H. Gartner, A. Hyde-Price, E. Reiter, (eds.), *Europe's New Security Challenges*, London: Lynne Reinner Publishers, Boulder.
13. Goldstein J. W., (2003), *International Relations*, (fifth edition), New York: Longman.
14. Bodrijar Ž., (2008), *Duh terorizma*, Arhipelag, Beograd.
15. Simeunović D., (2002), *Teorijsko određenjeterorizma*, iz „Međunarodni terorizam“, Beogradski forum za svet ravnopravnih, Beograd.
16. Sliwowski G., (1975), *Legal Aspects of Terrorism*, International Terrorism and World Security; Carlton, D. and Schaerf, C. London.
17. Zinovjev A. (2003), *Slom ruskog komunizma*, BIGZ Publishing, Beograd.

Srđan Milašinović PhD / Criminalistic Police Academy, Belgrade

Želimir Kešetović PhD / Faculty of Security Studies, Belgrade

Zoran Jevtović PhD / Faculty for Culture and Media Studies, Belgrade

Vojo Laković PhD / Academy for Security and Diplomacy, Belgrade

MEDIA INFLUENCE ON TRANSFORMATION OF WAR AND TERRORISM IN THE GLOBAL ORDER

Abstract

In the paper authors describe the very important role of the media in social construction of reality in contemporary world. In media society traditional comprehension of war is changing, while a great deal of conflict is redirected on symbolic, e. g. perceptive level. Also, terrorism is becoming media spectacle par excellence and new media, particularly the Internet, are giving great opportunities for terrorists.

Key words: mass media, war, propaganda, terrorism, communication